

شهاب الدين المرجاني حضرت تلمرينك ولادتينه يوز يل طولو
(۱۲۳۳-۱۳۳۳) مناسبتيله نشر ايتولدى.

مَرْجَانِي

«شهاب الدين مر برابدى؛ قىر وقيمتنى باوك
آنك ايچون دگل، بزلر ايچون افتخاردر.»
ا. غصبرينسكى.

ناشرى: صالح بن ثابت عبيدالدين.

۱۳۳۳ سنه.

«معارف» مطبعهسى، قرانده.

شهاب‌الدین المرجانی حضر تلمرينڭ ولادتينه يوز يل طولو
(۱۳۳۳-۱۳۳۳) مناعبتيله نشر ايتولدى.

مَرْجَانِي

«شهاب‌الدین مرز بر ایدی؛ قنر وقیمتنی بامک
آنڭ ایچون دگل، بزلر ایچون افتخاردر».
ا. غصپرینسکی.

ناشری: صالح بن ثابت عبیدالین.

۱۳۳۳ سنه

«معارف» مطبعه‌سی، قزاقده.

مقدمه

كره ارضه ياشى تورغان آدم بالالرينڭ تورلى قوم وملتلىرى
مدنيت يولنده خدمت ايتمشلىرى، اوزلرندن صوڭ كىلچك احقادلىرىنه
ميراث اجتماعى اولاراق مدنيتلرن قالدرا بارمشاورد.

مدنيت انسانيتنڭ لوازمندىن بولوب عموما بنى بشر خدمتلىرىنڭ
نتيجهسى بولووى جەتتىدىن عومىدىر.

فقط نىچە بوزىلدىن بيرلى دوام ايتىمىكده بولغان مدنيت موقعلرى،
عصرلىرى، خادملرى، روحلىرى تورلى بولولرى اعتبارى ايله متفرق
اسمده يورتوله در.

ئىلككى عصرلرده ضبط اسبابى، نشر طرىقلىرى، مخالطه يوللىرى ترقى
ايتمه گانلىكىدىن، مدنيتنڭ دائىره لى ده بىك كىڭ بولماغان.

صوڭقى عصرلرده ايسه، مدنيتنڭ انتشارىنه مانع بولغان يوقارىده
مذكور سببلرنڭ كىمى بار ووندىن، مدنيت تاغىن عومى رهك ره وشكه
ايله نوب بارماقتا ايسه ده؛ لىكن بونڭ ايله برابىر، عومى مدنيت نوعلرندن
سانالا تورغان مىللى مدنيتلر بتدچك توگلدىر؛ بلىكه عومى مدنيتنڭ بايلقى ده
شول نوعلر يىنڭ بايلقى وتورلى لىكى آرقاسىنه غنه در.

عمومى مدنيتنڭ تارماقلىرى بولغان مىللى مدنيتلر بر بىرلرندن
دىن، تىل، ادبىيات و بعض عادات و مراسم تورلى لىكى ايله آبرولادىر.
اگرده بولار اوستىنه بر ملت نڭ غىنه لى تارىخى، مدنيتى، عالم انسانىتىكه
بىرگان فائده لى اثر و صناعتلىرى، خلفلىرى افتخار ايتىرلىك بىوك قهرمانلىرى
بولسه، عومى مدنيت عالمىده آلارنڭ درجه لىرى دىخى كوتاروله در.
آلار اوزلرىنه نىچىب و محترم بر ملت دىب قارى باشلىلر. وشول خلقلر غنه
حياتىده بر ملت بولوب ياشى آلادىر. آلار ماضى لىرىنڭ پارلاقلىقىن، ملتى نڭ

استعداد فطریه سن اثبات ایتمکان بیوک قهرمانلرن ایسلرنده توتوب
اوزلرینه اشانچلری آرتا، مستقیملرینه امیدلری کوبایه در.

شونلقدن مدنیتلی ملتلی، اوزلرینک دینی و ملی تاریخلرینی و بیوک
قهرمانلرینک ترجمه حاللرینی ضبط ایدوب، بالاوقتلرنندن اوق کورکلرینه
اورنلاشدررغه طروشهلر. مناسبت چقغان صاین آلارنک اسملرن
وسوزلرن یادغه کیترهلر، بیوک آدملرینک اسملرینه مکتب و مدرسههلر،
قرائت خانه و کتبخانهلر آچالر، آلارنک اسملری ایله شهرلر، اوللر،
اوراملر، پاراخودلر و باشقه نرسهلرنی آطیلر، آلا اسمینه هر تورلی
مؤسسات خیریه و جمعیتلر وجودغه کیترهلر.

بزنک دینی و ملی ماضی مزغه فاراساق مدنیت عالیمینه الوغ خدمتلر
ایتمکان بیوک اسلام دنیاسون؛ هم وقتنده زور شهرت قازانغان تاتارلر
اچندن بتوشکان بیوک داهیلرنی کوره مز.

لکن روسیهده معیشت ایتمکده بولغان تورک - تاتار ماتنده، خلقنک
فکرلی آچلوغه و مدنیتلرینه خدمت ایتمکان عالملری، اوز وقتلرنده
سیاسی اجتماعی اهمیتلری بولغان الوغ آدملری، هنر و صنایعلری،
دینی و ملی تاریخلری، و توتقان یوللری تورلی سببلردن ناشی ضبط
ایتولمای کیلگان. ایکی - اوچ یوز یل قدر خلقمزه طورغوناق بولوب،
عمومی دیبورلک بر غفلت اچنده معیشت ایتمکانلر. آرا تیره یاقتروب
کیتوچی یولدوزلری بولسهده آلارنک تأثیرلری سیزلورلک بولماغان.

خلقمنزنگ بو کیشی هجری ۱۳نچی (میلادی ۱۹نچی) عصر باشلرینه چه
شول رهوشچه دوام ایتوب، دینی و دنیاوی علملری، و باشقه تورلی
مدنیتلری بیک ضعیف رهوشده سونار سونماز گنه دوام ایتوب کیلگان.
اوشبو وقت بر نیچه تورلی آغوملرنک تأثیرلری ایله دینی علمامز آراسنده
انتباه اثرلری کوروله باشلاغان. ابوالنصر القورصاوی حضرتلری کبی
بعض ذاتلر چغوب، دینی و علمی بایتاق مسئلهلرده خلقمنزنگ قرآن وسنت

بولندن و سلفى صالح كېدىشىدىن چىتىكى چىققانلىقلارنى كورساتىدىغانلىرى.
 فقط اول وقتلاردا غفلت بېگىرە كىدە قونلى، علماء اسمندە بورتولگان اكثر
 دانا رىزىد، فېكرارى محدود بولدىغىنىدىن آلا رىزىد سوزلارى بىك آرنائىر ايتكان.
 نهايت مرجانى حضرتلارى مېدانغە چىغوب خلقىمىزنى تىكامل و ترقى
 بولمىشە سالورغە اجتهاد ايتدى. كتاب و سنت و سلفى صالح بولمىشە دعوت ايتدى.
 فوق العاده بولغان استعداد طبعىسى اوستىنە احاطە و دائرە معلوماتى
 كىك، توتقان يولى اساسلى، عمىرى اوزون، موقعىسى ياخشى بولمىشە
 سببلى سلفلارنىدىن آرتق اش كوررگە موفق بولدى.

مسائل دىنبىدە بولغان الوغ خدمتلىرى اوستىنە، الوغ بابالرمز
 و بىوك علماءمىزنىڭ تارىخلىرىنى احببە ايتدى. تنزل و انقراض سببلارنى
 تىكشروب، علمى كېدىشمىزنىڭ خطا ايتكانن و اصول تعليمىمىزنى اصلاح
 تېوشلىگىن اثبات ايتوب كىتابلار يازدى. علوم و معارف عصرىيە، هنر
 و صنايع تىكشىل ايتەرگە ارشاد ايتدى.

شونىڭ ايتچون مرجانى حضرتلارى خلقىمىزنىڭ ايتباھى خصوصىدە ايتك
 برىچى مؤثرلارنىڭ ساناللا، اول صوگىنى مدنيت و انتباھ تارىخىمىزنىڭ
 باشلىدە تور، اوزىنە مخصوص بر دور تىكشىل ايتە، مدنيت تارىخىمىزنىڭ
 ايتك اهمىتىلى بر صحىفەسن اشغال قىلا، باشلانغان انتباھ و ترقىمىزنىڭ قاير
 نقتەسىدىن باشلانمىشە مرجانى حضرتلارنىڭ باروب چىقارغە طوغرى كىلدەر.
 شونىڭ ايتچون مرجانى حضرتلارنىڭ تىكشىل احوالن بىك، آنىڭ
 شىخىن و خدمتلىرىنى تانور ايتچونىڭ گىنە توگىل، بلكە مدنيت و ادبىيات
 تارىخىمىزنى بىلور ايتچونىدە مېمەر.

اوشبو محترم استاذ شهاب الدين المرچانى (رحمە اللە) حضرتلارنىڭ
 وفاتىنە يىكرمى بىش، ولادىتىنە بوزىلغە ياقىن بولوب قالىدى. شول وقتلارنىڭ
 ياقىنلاشوبى مناسبتى ايلە آنى ايسكە توشور و چىلەر، آنىڭ تىكشىل احوالى
 و خدمتلىرى حقىدە برور نرسە يازلورنى كىرە كىسنىو چىلەر كوبايە باشلادى.

بزرگ اوشبو اشلر نی ملاحظه ایتوب، بر بریمز ایله آکلا شوب، مدنی وظیفه وادی
 حاجبلر مزدن بواغان اوشبو خصوصه بر مجموعه ترتیب ایتهرگه عزم ایتدک.
 ایدیه شلر مزدن عبدالعزیز افندی اوشبو فکرنی اوزینک آناسی
 (همتلو قازان بایلارندن) صالح افندی عبیدالین گه سویله گان. اولده
 استاذی مرجانی طوغریسندیه بر هر خاطره اشلرگه ایسکیدن بیرلی نیتی
 بارلغن سویله ب اوشبو مجموعه نی نشر ایته چکن وعده ایتکان.

بوندن سوک، عزم و فرارمز بوینچه، بزرگ بو اشکه بالفعل تشبث
 ایتدک. عموما مرجانی حضرتلرینی یاخشیراق تانوی، فکری و علمی
 خدمت لرینی آچراق آکلاو ایچون آنک جمیع اثرلرن مطالعه
 قیلوب بر هر خلاصه چقاردق. کتبخانه سندن قولمز غه توشکان اوراق
 متفرقه و مجموعه لرن کوزدن کیچردک. ترجمه عالی ایچون معاصرلرندن، شاگرد
 و مخلص لرندن و سائر ذاتلردن فکر و معلومات استحصال ایتهرگه طرشدق.
 مطبوعات میدانمزده قلملری ایله تانولغان ذاتلردن مرجانی گه مناسبتی، و آنک
 اثرلری ایله اشتغالی بار دیوطن ایتولگان ذاتلرغه مراجعت ایتوب مرجانی
 حقنده خاطره و ملاحظه لرینی یازوب بیدار مکلرینی اوتدک. بولارنک اکثری
 اونچلر مزنی قبول ایتوب تورلی موضوعلرده اهمیتلی مقاله لر یازوب بیدردیلر.
 مرجانی حضرتلری حقنده شولای مفصل معلومات حاصل ایتدکن
 سوکره، مجموعه نک مندرجاتن اجمالاً ترتیب ایتوب، مجموعه نک برنجی
 قسمی ترجمه حال و علمی خدمت لری، ایکنچی قسمی تورلی کشیلردن
 کیلگان خاطره و مقاله لر دن عبارت بولوب، خاتمه سنده متفرق معلومات
 و مطبوعات خلاصه سی درج ایتهرگه مناسب کورلیدی.

مجموعه نی وجودکه چقارورغه تشبث ایتکان هیئت اعضاسی بو
 مجموعه ده مرجانی حضرتلرینی ممکن قدر طولی تصویر ایتهر ایچون
 اثرلرن مطالعه و فکری حقنک معلومات حاصل ایتدکن سوکره مجموعه نک
 هیئت تحریریه گه توشکان اشلرینی تقسیم ایدشدیلر. هر قایوم نک

اشلگان اشلرینی جیولوب مجلسده اوفوب، توشلی رهوشچه محاکمه وانتقاد سوکنده مجموعه گه درج ایتولدی. ممکن قدر بی طرف اولارق یازوغه دقت ایتولدی. مرجانی و آنک عصری، هم خلقمز نك اول وقتده غی حاللری حقنده معلومات بیر ورگده بر درجه اهمیت بیرلدی. مجموعه نك ایکنچی قسمینی تشکیل ایتکان چیتدن کیلگان مقاله لرنی ده، هیئت تحریریه عهومی مجلسنده اوفوب، بر درجه نظر و موازنه قیلدی. بعض مقاله لردن، کیدشمز وتاریخمز ایچون زور اهمیتتی، یا که مرجانی محیطن تصویر ایچون لزومی بولماغان اورنلرینی توشریلوب قالدیرلسه ده، مقاله لرنك اکثری عینا درج ایتولدی. تورلی سببلردن مقاله لرنك ترتیبند مخصوص بر اساس تعقیب ایتو ممکن بولمادی.

بواشلرده هیئت تحریریه دن باشقه، صوگهی وقتلرده، مرجانی شاگردلردن استرخانی عبدالرحمن افندی عدری جنابلرنك بایناق خدمت ومعاونتلیری بولدی. بزرگه معاونتده بولونغان ذانلرگه، خصوصاً مقاله لر یازوب اوشبو مجموعه نی بو حالنده وجودکه کیتترگه سبب بولغان ذانلرگه، همده مجموعه نك ناشرینه تشکرلرمزنی عرض ایتهمز.

هیئت تحریریه اعضالری:

شهرشرف.

ملا کشاف الدین ترجمانی.

عبدالله ابن ملا تحفة الله عصمتی.

طاهر الیاس.

ع. عزیز عبید اللین.

«عارف» مطبعہ سی، قزاندہ۔

КАЗАНЬ,
ЭЛЕКТРО-ТИПОГРАФІЯ „МААРИФЪ“
1915 г.

مرجانی نڭ اسم، نسب عائله لری. نسبتی. آتا بابالری نڭ اجمالی
احوال و خدمت لری.

تاتار لر آراسندن باشلاب دینی وملی بیوک خدمت لر ایتمش اولان
«مرجانی» حضرت لری نڭ نسبی: شهاب الدین بن بهاء الدین بن سبحان بن
عبدالکریم بن عبدالنواب بن عبدالغنی بن عبدالقدوس بن یدش بن
یادگار بن عمردر.

بابالری نڭ عبدالقدوس مرجان قریه سینڭ اورنینه برنجی مرتبه
کیلوب اولتوروب، شول قریه نی تأسیس ایتدیکندن نسبت لرنک «مرجانی»
دییه مشهور اولمشلردر (۱). مرجان قرانندن ۵۰ چاقرم مقدارنده در.
مرجانی نڭ آناسی حبیبه بنت عبدالنصیر بن سیف الملک بن مظفر
بن مرتضی بن علی بن یوسف السمیری الحقالی در.

مرجانی حضرت لری نڭ آنا و آنا طرف لری زمانه سینڭ بیوک عالمرندن
اولوب، نسل لری نڭ بیک کوب امام لر و عالمر یتوشدیکندن، مرجانی ده
اولان فضیلت و کمالات نڭ بر قسیمی بابالری نڭ میراث اوله رق قالمشدر.
مرجانی اوز نسل لری نڭ اولان امام لری نڭ صانادقه یکریمدن آرنق قریه
صانامشدر (۲).

(۱) مستفاد الاخبار ج ۲ ص ۱۴۰. (۲) بونلر مرجانی نڭ: «شجرة الاجداد

والجدات، انساب الآباء والامهات» اسمیله یازمش کیچوک بر رساله سینده مذکوردر.

*
* *

مرجانی نڭ باباسی سبجان یاشندن اجتهدلی، علم گه اخلاصلی اولوب،
شا کرد وقتنده عربی و فارسی اولرق آلتمشدن زیاده کتاب کوچروب
چیقدیغنی مرجانی روایت ایتنه. کوچروب یازمش کتابلری آراسنده
«توضیح» «جامع الرموز» کبی ایکیشار جلدلی لری ده بار.

اوشبو سبجان خلق نڭ احوال و تار یغز رینه اخلاصلی، بیک کوب
برونقی حاللردن خبردار اولوب، مرجانی حضرتلری باباسندن بایتاق
تاریخی معلومات ایستمشدر. مرجانی «وفیه الاسلاف» کتابنده اوشبو
سوزلرنی یازا: «بابام سبجان خوش مجلسلی، معلومات و محفوظاتی کوب،
آزراق مزاحچان اولوب، اوتکانده بولغان واقعه لرنی، تاریخی حاللرنی
بیک کوب سویلی ایدی. بعض وقتلرده بابام نڭ بو سویلر لرنه ایهیز
(بی بی ضعیفه) نڭ ایچی پوشوب: «بونلر اوتکان، بتکان اشلر؛ بونلرنی
سویلب اولتورمقده، بونلر ایله کون اوزدرمقده هیچ فائده یوق» دیوب
بابامزنی شلته لی ایدی. آکا جوابده بابامز: «مین فقط اوتکانده بولغان
اشلرنی گنه بیله من. کیله چکده بوله چقلرنی بلایمین. شونلقدن اوتکانده
بولغان واقعه لرنی گنه سویلی من. اگرده کیله چکده بوله چق اشلرنی بیلساڭ
بزلرگه سویله. بزلر راحتلانوب طکلاب اولتوررمز، دیه ایدی».

مرجانی باباسی سویله گان تاریخی واقعه لرنی بیک لذتله نوب
طکلاب اولتوردیغنی آکلانه، آندن نقل ایدوب بعض سوزلرده یازا،
براورنده، بونی بابام سبجان سویلامش ایدی، ضبط ایدوب قالمغانمن
دیه نأسف ده ایدوب قویه در. مرجانی نڭ بر یازمه مجموعه سی ایچنده،
سبجان نڭ اوز وقتنده اولمش بعض واقعه لرنی، هر تورلی آالش و یرش
و خدمتلرینی یازا بارمش بر خاطره دفتر ی بار؛ اول دفتر ی ده سبجان نڭ
دقتلی برکشی اولوینی کورستوب نوره در.

اوشبو سبحان ۲۵ سنه قدر جه کی وحسنی (قصد) قریه لرئده امام اولوب تعلیم ایله مشغول اولمشدر. سوکوره امامتدن استعفا ایروب کسب و تجارت ایله مشغول اولوب ۸۷ یا سنه (۱۲۴۹ هـ - ۱۸۳۴ م) سنه ده حسنی قریه سنده وفات اولدی. اول وقتده مرجانی ۱۶ یا سنده اولمشدر. باباسی سبحان مرجانی نی سوه، آناسندن یتیم قالغان مرجانی نی کوب وقت یاننده یوروته، الوغراق بولدقده بعض مکتوبلرینی ده املا ایروب مرجانیدن یازدره تورغان اولمشدر. مرجانی بخارادن قایتدقدن سوکوره باباسی ننگ قبرینه طاش یازدروب قویمشدر.

* *

مرجانی ننگ آتاسی بهاء الدین زمانه سنده بخاراغه باروب تحصیل ایروچیلر ننگ ایگ معتبرلرندن اولوب، بخارا امیری امیر حیدر بن معصوم (۱) حضور ننگ معلوم و مقبول ذاتلردن اولمش، امیر خانه سنده اولان علم مجلسلرینه حاضر اولمش، امیر ننگ کوب التفاتلرینی کورمش، حتی اوزینک قریه سینده قایتوب توره باشلا دیغنده ده امیر طرفندن هدیه لر کیلمشدر. بهاء الدین اول یابنجی ده، سوکوره طاشکیچو (۱) قریه سنده امام و مدرس اولوب، فرق سنه قدر زمانه سنده معروف اولان تورلی فنلردن درس او فوتوب، بایتاق کشیلر یتوشدر مشدر. مرجانی حضرتلری، بازمه بر مجموعه سنده، آناسندن اوقوب چیقمش اماملردن ۳۵ کشینک اسمن ذکر ایتهدر.

بهاء الدین بخاراده و تاتارلر آراسنک یتوشکان عالم لر ننگ ترجمه حالرینی یغشی بیلوچیلردن اولوب، مرجانی حضرتلری آناسندن کوب استفاده

(۱) امیر حیدر بن معصوم (۱۲۴۲ هـ ۱۸۲۶ م) سنه ده وفات اولمشدر. بخارا امیرلرینک علمگه اخلاصی راقلرندن اولوب، وقتیه خانه سنده علم مجلسلری باصاب، اوزی ده درس او فوتوب، بروقتلر فرآن کریمینی ده حفظ ایله مشغول اولدیغندن بخارا خلقتی اوزینی «امیر سعید» دیوب یاد ایته تورغان اولمشلردر.

(۱) طاشکیچو قزانندن یتمش چاتروم مقدارنده در.

ایتمش در. «وفیة الاسلاف»، «مستفاد الاخبار» کتابلرنده ده آناسندن روایت
ایدوب بایتاق نرسه لر یازادر. بهاءالدین حضرت (۱۲۷۳هـ - ۱۸۵۶ م)
سنه ده ۷۲ یاشنده وفات اولدی (۱).

*
*
*

مرجانی نڭ آناسی بی بی حبیبه عقلی، کورکام معامله لی، عبادتچان بر
خانون اولوب (۱۳۳۸هـ ۱۸۲۳ م) سنه ده ۲۹ یاشنده وفات اولمشدر. اوشبو
حبیبه درست و کورکام یاز و یازوچی خاتونلردن اولوب، مرجانی حضرتلری
آناسی فلمی ایله بعضی مؤثوردعالر یازلمش بر کاعدن صافلادیغنی یازادر (۲)
مرجانی ۱۸ یاشلرنده وقتنده آناسی قبریینه، اوزی بر طاش یازوب قویمشدر.

*
*
*

مرجانی نڭ آناسی طرفندن باباسی ملاعبدالنصیر بن سیف الملک سمبر
طرفنده، چقالی نام قریه دن اولوب، سوکوره آشط قریه سینه امام و مدرس
اولمش، بتون عمر بینی علم گه خدمت و عبادت ایله اونکارمشدر. مدرسه سنده

(۱) (۲) بهاءالدین و حبیبه نڭ قبری طاشکیچوده، ایکسی برگه، سوکوره دن ایکسیینه

مرجانی طرفندن بر طاش قویولوب، دورت طرفینه اوشبو ره و شده یازلمشدر:

طاش نڭ آلدننه: «هذامر قعلامه الانام و مشهد فهامة الاعلام المشتهر بالفضل والعلم
من بمن اقرانه والتفوق علی امثاله وحید دهره وفزید عصره بهاءالحق والدین ابوالعلاءمحمد
بن سبعان بن عبدالکریم المرجانی طیب الله رسه و طرب فی عالم القدس نفسه توفی یوم الاثنین
الخامس من شهر ربیع الاول سنة ثلث و سبعین ومأتین والی وعمره العزیز قد نزیف علی السبعین:
طاش نڭ آرتنده: «ویتلوه من مغربه حلیلته العقیفة الصالحة البارة ام العمداد حبیبه
بنت عبدالنصیر بن سیف الملک بردالله مأویها وجعل الجنة مثویها توفیت فی ذی الحجة سنة
ثمان و ثلاثین ومأتین والی من هجرة من له کمال العز و تمام الشرف بالخوانی و اولادی
لا یغرنکم الدنیا فان الدنیا فانیة و الآخرة باقیة وکل آت قریب»

طاش نڭ اولڭ طرفنده: «یاواقفا بقبری * متفکرا فی امری * بالامس کنت مثلك *

غدا تصویر مثلی *

طاش نڭ سول طرفنده: «تاریخ حضرة بهاءالدین (صاحب فضل بکر م).

یتوشکان اماملردن «مستفاد الاخبار» و «آثار» دہ بایناق ذاتلر مذکوردر۔
بونک حقندہ مرجانی اوشبو سوزلرنی یازا:

«غایت متقی، زہد و فقاہت ایلہ مشہور، اعتقادی درست، صافی قلبی، بتون اخلاق و افعالندہ شریعت و رسول اللہ سنتلریلہ عمل ایبرگہ طرشہ، کیوم سالوم و معیشتندہ تکلفسز، ہیچ کمدن قورقمای هر وقت طوغری سویلی، عبادتلرنک توری مذہبلرنی جمع ایدوب عمل ایته اییدی۔ ملا حبیب اللہ ایشان بن حسین (۱) دن تصوفدہ اجازت نامہسی اولسہدہ، تواضع ایدرک، وفاتینہ قدر ہیچ کیمگہ کوسترمادی۔ جنازہسینی آخوند فتح اللہ بن حسین (۲) اوقرب: «حاضرده علم فقه هم روايه موثوقه گه احتیاجہزده بونک مثلی قالمادی» دیمش اییدی۔ (۱۲۴۹ھ ۱۸۳۳م) سنہدہ ۷۵ یاشندہ وفات اولدی۔»

باباسی عبدالنصیر یانندہ مرجانی حضرتلری بایناق وقتلر بولدیغندن، قرآن و سنت گہ محبت، فقہدہ اولان مذہبلرگہ کیگرہک و تیگوزرہک قار او فکری، مرجانیغہ، احتمال برنچی مرتبہ اولارق اوشبو باباسندن میراث اولوب قالمش، برنچی مرتبہ آنک مجلسلری نک تأثیر اولمشدر۔

(۱) (۲) حبیب اللہ بن حسین ایلہ فتح اللہ بن حسین ایکیمی بر طوغمہ فرداشار
هم وقتندہ مشہور عالملردن اولوب، اور قریہسندہ امام اولمشلردر۔ برنچیسى (۱۳۳۲-
۱۸۱۷) ایکنچیسى (۱۲۵۹-۱۸۴۳) دہ وفاتدر۔ ترجمہء حاللری «آثار» و «مستفاد
الاخبار» دہ مذکوردر۔

۲

مرجانی نك ولادت و وفاتی. آناسی نك وفاتی. بالالق وقتلری. یاشلك
خاطره لری.

مرجانی حضرتلری (۱۲۳۳ سنه ۷ ربیع الاول ۱۸۱۸ غنوار ۳) ده
کیچ یستو وقتنک یابنجی قریه سنده (۱) دنیاغه کیلوب (۱۳۰۶ شعبان ۲۹
۱۸۸۹ آپریل ۱۸) ۷۴ یاشنک کیچ آغشامدن صوڭ وفات اولوب قران مقبره سنک
دفن ایدلمشدر. مرجانی آتا و آناسینک برنجی بالالری ایدی. مرجانی
طوغد قده آناسی ۳۲ آناسی ۲۴ یاشنده ایدی. مرجانی نك آناسی بیبی
حبیبه (۲) بالادن وفات اولوب، مرجانی بشنچی یاشنده قالمش، اوز
آناسینک تربیه سنندن محروم اولمشدر.

مرجانی حضرتلری آناسی وفات اولد قده بیک یاش اولدیغندن،
آناسی حقتده، فقط اوشبو توبانده گئی واقعه لر خاطر نده قالدیغنی یازادر:
«بروقت صویاننک یورگانک، مین ماچی بالاسی ایله اوبناب یوری ایدم.
شول وقت آنکاک چاقره دیوب، آنک یانینه آلوب قایتدیلمر. اول وقتده
آنکام آورو ایدی. یانینه باردیغمه، قایغولی رهوشک اولان کوزلری

(۱) یابنجی قزاندن ۵۰ چاقرم مقدارنده، مرجان یاقیننده در. تار یخزلنده،
یابنجی قریه سینى ذکر ایتدکده، مرجانی حضرتلری، برنیچه اورنک اوشبو شعرنی یازا:
بلاد بها نیت علی تمایمی واول ارض مس جلدی تراهما
فقط اوشبو شعرده اولان تمایمی کلمه سینى، نیچوندر، تمایلی دیه یازمش. بوايه
روایه ثابت دگل، درایه بعیددر.

(۲) اوشبو بی بی حبیبه وفات ایتدکده، بها الدین حضرت اوزی نك بالدرنی حبیبه نی
آلمش. اولگینسی حمانک ضمه سی، بازک فتحه سیله، ایکنچیسى حانک فتحه سی،
بازک کسره سیله اولوب، اوز آرالرنده اوشبو صوڭغیسنى حبه دیوب سویلی تورغان
اولمشدر.

ایله بر آز اوستیمه فاراب تور دی. صوگره کوز لرندن یاش لرینی آغزوب:
«ای بالام! میندن صوگره آنناڭ کم بولور؟. کهمگه آنکای دیوب
آیتورسن؟ اوست باشکنی کم قارار؟ کم تربیه قیلور؟» دیدی.

شوندن صوگره آنام وفات اولوب، برشاگرد اوزمنی، آنام
جنزهسی آرتندن قبرگه قدر کوتاروب بارمش ایدی. آنام حقنک اوشبو
واقعهدن باشقه هیچ نرسه خاطرمده یوق» دیمشدر.

مرجانی بالالاق خاطرهلرندن ۳-۴ یاشلارنده وقتده بولغان بر ایکی
واقعهنی ایسنده توتقانن اوشبو رهوشده سویلامش:

«یابنجی قریه سندن طاشکیچوگه کوچدکده مینی قابق کیمه اچینه
صالوب بارغانلر ایدی. همده شول وقتده کوچکانده، صغرنی چاناغه
صالوب کینترگانلر ایدی. شول وقت مین عجبگه فالوب «صغرده آطقه
اولتوره ایکان» دیوب اولاب بارغان ایدم».

یاش وقتکغی نرسه لرنی خاطرده توتو زکاو تنڭ بر اولچه وی اولوب،
اوشبو واقعهلرنی خاطرده توته آلوی مرجانی تنڭ حافظه سی، زکاو تی
قوتلی اولدیغنی کوستره در. همده شول وقتده صغرنی چاناغه صالوب
بار ولرینی انتقاد ایدوب، عجب لنوب قاروی ده شول وقتدن اوق مرجانی تنڭ
دقت وانتقادغه مستعد ایدکینی آڭلاته در.

مرجانی تنڭ یاش و بیکت بولوب اوسکان وقتلری حقنده برادری
صدرالدین حضرتدن (۱) اوشبو توبانده گی معلوماتنی آلدق:

«مرجانی بالا وقتنده ائچ، فاز، کورکه، ات، ماچی کبی حیوانلر
برله اویناونی، آنلرنی بر بریله صوغشدر ونی سوه ایدی. بعض نرسه لر
حقنده اوزینه یاڭنی بر فکر تابوب، شول فیکرنی وجودگه چیغارغه

(۱) اوشبو صدرالدین حضرت مرجانی ایله بخاراده، حج سفرلرنده برابر اولمش بر

شیخ محترم اولوب، اوشبو کونده (۱۳۳۲ سنه ده) توفسان یاشنده اولوب حیاته در.

اوشونده یازلمش نرسه لرنی اوغلی زحریا افندیگه («قویاش»، غزیتی سی محرری) املا

ایدوب یازدرمشدر.

طرشه ایدی. مثلاً یورطدهغی طاوقلرنڭ تورلی توسه بولولرینی سویمی، اوزی آق توسنی گنه سویدیگندن، یورطدهغی همه طاوقلرنڭ آق بولوینی یاراناییدی. حتی بروفق طاوقلرنی بتونلای آقغه ایلهندر و فکرینه توشدی. اوشبو فکرنی وجودگه چیغار و ایچون چیشلرنڭ و بعض طاوقلرنڭ آق بولماغانلرینه اتهچ قویرفلری تاغوب، ایوخلقینه، آنلرنی اتهچ کورستوب، ایکنچی توسه اولان بیک کوب چیشلرنی طاوقلرنی سویدروب بتوردی. بومسئله، ایوخلقی ایچنده، میندن باشقه سینهمعلوم دگل ایدی. آنڭ فکرنی وجودگه چیغاروده مین معین ایدم.

صوگرهلری مرجانی بوفکرینڭ خطا اولدیغنی افرار ایدوب: «بزنڭ طاوقلرنی آقغه آلدردومز جولارک بولغان ایمش. تورلی توس اوزی برماتورلق، محاسن طبیعتدن اولدیغندن، تورلی توسلرنی جیهق، محاسن طبیعتنی حیو اولوب، بودغی آرتوغراق ویخشیراق ایکان» دیه سویلی ایدی. صدرالدین حضرتنڭ اوشبو سوزلرندن شونی آڭلارغه مکندر، که مرجانی یاش وقتندن مستقل فکرنی، هر نرسهنی اوزنچه اولچاب، انتقاد و دقت ایتوب، اوزینه معقول برپلان اویلاب شونڭ بویونچه حرکت ایتارگه طرشه، بر نرسهنی حقیقت دیوب آڭلاغاچ اطرافنده بولغانلرنڭ مخالف بولولرینه زور اهمیت بیرمی، یاننده اولانلرنی ده اوز فکرنه ایبارتوب، اشنی باشلاب یوررگه یاراته، خطا ایتدیگنده، خطاسنی آڭلادیغنده، باشقه لر سوزینه ایارودن زیاده، اوزینڭ فکرنه و دلیلگه ایاروب، اوزی نڭ اولچاوی، وجدانی نڭ قناعتلانگانی رهوشده اش قیلونی سوه تورغان اولمشدر.

مرجانی نڭ یاش وقتنده دغی اهمیتلیرک بر اشی اولمشدر. بالالرنڭ کوکللرینه سالورغه تیوش اولان فکرلرنڭ ایڭ اهمیتلیرندن بری فکر اختراع دیورلر. خلق آراسنده معروف بولمغان تورلی یاڭمی نرسه لر، یاڭمی فکرلر اویلاتورغه طرشو، یاشلرنڭ ترقی واستعدادلرینی، اوزلرینه

اشانولرینی آرتدرا؛ افسام، ثبات حس لری قوزغالوغه سبب بوله در.
بزم مرجانی بویله تربیه کوررگه موفق اولماسه ده، لکن طبعاً
یاکی فکری، یاکی اشلی اختراع ایدرگه اخلاصلی اولمش در. بو خصوصه
صدرالدین حضرت اوشبو سوزلرنی یازا:

«مرجانی اویون وقتلرنده، اول کونگه قدر معروف بولمغان اویونلرنی
احداث ایدرگه طرشه، وبرر نرسه نابوب چیغارا ایدی. مثلاً اول مکتبنه
اوقوغان چاغنده، آغاچدن کچکنه برکره (طوب) یاصاب، آنی غایت نازک
کشی کورمه سدی بریب ننگ اوچینه بهیلی، بیننگ ایکنچی اوچینی کشی
آکلما سداى ایتوب تبه نه ک اوستال آیاغینه بهیلی ایدی. صوکره شول
یب اوزونلغی، بر نصف قطر ایل بر محیط دائره رسم ایدوب: «طوبنی
آغز ایله اوروب محیط دائره دن چیغارا آلمان کشی گه فلان نرسه بیرهم»
دیه قز یقدره، بالالرنی شوننگ ایل مشغول ایته ایدی». (مرجانی بونی
وجودگه کیتتر ایچون، بلکه اوستال اطرافنی قارانغوراق ایتمک کبی،
بعض حیللر استعمال ایتمش در).

بو واقعه دن مرجانی ننگ دفت ایدوی نه در جه ده اولدیغی، حیله سی
ایل ایده سلرینی اغفال ایدرک در جه ده مهارت و اوتکونلگی، آزغنه
اویلاو برله ده آکلانسه کیره ک.

داهیلرننگ اکثری ننگ یاش وقتلرنده شوخ (شوق) اولولرینی یازالر.
خلقمز آراسنده ده یاش بالاننگ آزر اق شایار و شوق بولووینی ماقتاب
«بالانگ بولسه شوق بولسون، شوق بولماسه یوق بولسون» دیه مشهور
بر مقاله باردر. سلامت طبیعتلی بالالرننگ آزر اق اویونغه میل ایدولری
طبیعی بر اشد. مرجانی ده یاش وقتلرنده شایارونی، اویناونی سوه،
اویون وقتلرنده باشلاب یوری تورغان اولمش. مرجانی ننگ یاش وقتنده
اولان شوقلقلرندن صدرالدین حضرت اوشبونی یازا:

«مرجانی بالا وقتنده، بعض وقتلرده، یوزینه کاغدن یاصاغان بیتلک

قویوب، بالا چاغا و قار چقلرنی قور قوتوب یوری ایدی. بر وقت شولای بیتلک قویوب برهونک قابقاسی یانندن اوتوب بارغانده، اتفاقا، بر قار چق بهلهک توتوب، کیندر چایقامق ایچون صوبویینه توشارگه، قابقادن چیغوب کیلمش. قار چق مرجانی جن دیوب او یلاب، قورقوندن قولندهغی بهلهگی ایله مرجانی نك باشینه قوندرمش در.

مرجانی اوشبو واقعهنی بعض وقت لرده ایسینه توشوروب: «کوزیمه اوتار کورندی. باشم یارلیدی دیوب او یلاغان ایدم. ئلده یار لمغان ایکان» دیب ایسینه توشکان صاین کولوب سویلی ایدی.»

مرجانی نك اوشبو شوقلغی بر مرتبه بخارادهده ظاهر اولمشدر. بر وقت بعض شاگردلرینه اوشبوسوزلرنی سویلامش: «بر مرتبه تونله برله کاغذ بیتلک قویوب، بر شاگردنك حجره ایشکینی قاقدم. مذکور شاگرد ایشک آچوب، مینی کور و ایله» آه... «دیب قچقردی ده کیتوب یغلدی. مین تیزگنه اوز حجره مزگه قاقدم. شوندن سوگره مذکور شاگرد جن کوردم دیوب، بر نیچه آطنه آورو بولوب یانندی. لکن اوشبو واقعه دن سوگره، بوند این شایارودن توبه ایتدم.»

باشقه لرنی شایار توی حقنده غی اوشبو واقعه سی منقولدر:

بر وقت بر مورثیک یکتی او یلانوب، کیاو بولوب قز یانینه کیته سی وقتلرنده مرجانی غه او چراب: «خاتونم اطاعتلی بولسه یارار ایدی. شونی نیچوک بلورگه کیرهک؟» دیه مرجانی دن صوراشمش. مرجانی جوابنده: «بو اش بیک بگل. مونی بر نیچی باروده صناب بوله. قز یانینه بارغاچ، آکا مشرق غه تابا قاراب نماز اوقورغه بیور. اوزنک مغرب گه قاراب نماز اوقو. اگرده سین بیورغانغه اطاعت ایدوب، اوزی مشرق غه قاراب نماز اوقوسه، سینک مغرب گه قاراب نماز اوقوغه بحث قیلماسه شول خاتون اطاعتلی بولور» دیمشدر.

مرجانی یاش وقتندن یوره کلی، باطر اولوب، بعض وقتلرده مخاطره لی، خوفلی ایشلر گه ده اقدام ایته تورغان اولمش. بر وقت، اون بش یاشلرنده

وقتده، بر قز توغانینی هم برادری صدرالدین نی عادی بر ایشک‌گه اولتورتوب، تیره‌ن نگرمن صووندن، طاشکیچودن بر چاقرم مقدارنده اولان قصنه (حسنی) قریه‌سینه آلوب بارمشدر.

مرجانی‌نڭ جسارت و شجاعت ادبیه‌سی اوستینه، یکت وقتلرنده بدن تازالغی وقهرمانلغی‌ده اولمش، یوره‌ک و باش تازهلغی ایله گه‌وده تازهلغنی جیمش، یکت وقتنده اطرافنده مشهور کوره‌شچیلرنڭ بری اولمشدر. صدرالدین حضرت یازا:

«مرجانی هر جهندن باشقه‌لردن اوستون اولمقنی سوه ایدی. کوره‌سنى بیک یارانه ایدی. کوره‌ش‌گه یغشوق مهارتی‌ده بار ایدی. یاڭنی غنه بلاغت‌گه ایرشدیگی زمانلرده، طاشکیچو و کورشی قریه صبان طویلرنده، کامل ایر بولغان تازه موژیکلرنی یغه ایدی. شوکا کوره طاشکیچو و اطرافنده باطراق و کوره‌شچیلک ایله اسم آغان، تیره یافنڭ کشیلری مرجانی‌نی «کوره‌شچی شهابی» دیب تانیلر ایدی»

طاشکیچو کشیلری‌ده اوشبو «کوره‌شچی شهابی» ایله افتخار ایدوب، کورشی اوللرنڭ صبان طویلری، جیونلر اولدقده، بهاء‌الدین حضرتدن اوزلری ایله مرجانی‌نی‌ده بیارونی‌اوتنه، فقط طاشکیچونڭ بعض فارتلری غنه: «موژیکلر ایله کوره‌شوب یاش کیونچه ایمگانوب بته» دیبه یاراتمی سویلی، کوره‌شدن توقتالورغه کیگاش بیره‌تورغان اولمشلردر. لکن مرجانی اوزی بایتاق وقتلر کوره‌شکه اخلاص قویوب، صابان طویلرنڭ یورمش، مشهور باطرلر ایله کوره‌شمشدر. بر وقت ۱۹ یاشلرنده وقتده، اطرافلرنڭ «ابرای باطر» دیوب مشهور برکشی ایله کوره‌شورگه توغری کیلوب، یاننده اولانلر کوره‌شماسکه کیگاش بیرسه‌لرده، مرجانی آنلر سوزینه فارامای، آنڭ ایلده کوره‌شوب، ابرای باطرنی یقمشدر.

کوره‌شکان وقتده مرجانی‌نڭ عالی جناب اولوینی کوستره تورغان بر عادتی اولمش‌درکه صدرالدین حضرت: «کوره‌شکانده مرجانی‌نڭ شول

عادتى بار ايدى: يىلغانلار ايله دگل، بىلكه يىغۇچى بهادرلار ايله كوره شونى سوه ايدى. اوزندن بىر مرتبه يىلغان كشى ايله كوره شىمى ايدى. همده اول كشى يىقان كشى ايله ده كوره شىمى ايدى“ ديو روايت ايتهدر.

مرجانی نڭ ياش ويىكت وقتلر نده غى ديسانتى حقنهد صدرالدين حضرت يازا:

«مرجانی بالا وقتندن اوق دىن گه اخلاصلى، دىانتلى اولوب نمازغه مداومت ايتهد ايدى. بىر وقت، بلاغتندن ايلك، تىر خسته سى ايله آوروبولدى. سلامتلاندىكده، آورو وقتلر نده فالغان همه نمازلر نى قضا قىلدى.

آتاسى فسقه تونلرده يىستونڭ سقوتى ايله فائل بولغانغه، آكار اياروب قالدىغان يىستونمازلر نى (اوزنجه فسقه تونلرده يىستونڭ واجب بولويته فناعت حاصل ايتدىگى صوڭنك) قضا ايتدى. اوزى، اوستيمه لازم اولان نمازلرنڭ همه سندن افراغ ذمه ايتدم، ديه صوڭ عمرلر نده الله غه شكر ايدوب سويلى ايدى. (يىستولر نى قضا قىلوى، طبعى، بخارادن فسايىتوب قزانغه اورنلاشديغى صوڭنهدر) (۱)»

اوشبولردن كورينه دركه، مرجانى حضرتلرى ياش وقتندن باشلاپ اخير عمرينه قدر خلق غه خدمت ايدوب، دىنى وملى فائدهلى كىتابلر يازديغى كىبى اوزينڭ اوستينه شرعاً لازم اولان عبادتلرده ده قصورلىق ايتمه مش، كوڭلنى هر جهتدن راحتده ايدرگه طرشمشدر.

۳

قریهده تربیه و تحصیل، معلماری، درساری، اجتهاد و استعدادی،
تعلیم و تعلیمده توتدیغی یوللری، برنجی اثرلری.

مرجانی وقتنده مکتب لر ترتیب گه فویلمغان، اوقو باشلری تعیین
ایدلمگان اولدیغندن، آلتنچی یاشندن اوك باشلاب آتاسینک مدرسہ سینہ
یوروب، بورونغی ترتیب ایله درس اوقورغہ کرشمش، قریه بالالری
ایله برابر، آنا تلینی، شول وقتده مستعمل اولان کتابلردن اوقومش.
صوکره تیزندن عرچه اوقورغہ کرشوب، نحو صرف درس لرینی
بدان، شرح عبدالله، قواعد، عوامل، نمودج کافیه کتابلردن اوقومش.
اوزینک بیانینه کوره خلفه و معلم لری ملا احمد بن عبد الجلیل التمرجانی (۱)،
ملا احمد بن ذی الحجۃ التمرجانی (۲)، ملا قربان بن محمد بن منصور
الجنبلی (۳) اولمشدر. اول وقت مدرسہ لرنده قرائت معلمی اولان ملا
تاج الدین بن عبد الجلیل بن حسین السردوی ثم القاضیلی (۴) دن قرائت
ایتمش، درست قرآن اوقورغہ اوگره نمشدر.

- (۱) ملا احمد بن عبد الجلیل سمبر گو بیرناسی تهرجان قریه سنده امام اولوب
(۱۲۵۰ هـ ۱۸۳۴ م) سنه لرنده وفات اولمشدر.
- (۲) ملا احمد بن ذی الحجۃ سمبر گو بیرناسی تهرجان قریه سنده امام و آخوند اولوب
(۱۲۷۶ هـ ۱۸۵۹ م) سنه لرنده وفات اولمشدر.
- (۳) ملا قربان علی بن آل محمد بن منصور سمبر گو بیرناسی، قرمش اویازی
چنبلی قریه سنده امام اولوب تخمینا (۱۲۸۰ هـ ۱۸۶۳ م) سنه لرنده وفات اولمشدر.
- (۴) ملا تاج الدین بخش طاشلی، معروف قاری لردن اولوب، قرائتنی آدای
قریه سنک ملا طاهر بن سبازدن اوگره نمشدر. اوزی قرآن اویازی قاضی ایلی قریه سنک
امام اولوب (۱۳۰۴ هـ ۱۸۸۷ م) سنه ده وفات اولمشدر. مرجانی کتبخانه سنده بایتاق
مکتوبلری بار. اخیر عمرینه قدر آنک ایله مخبره ایتمش، بهض آدم لرنک تاریخنه
دائر معلوماته یازوب یبارمشدر. (اوشبو معلم لرنک وفات سنه لری مرجانی ناک
خصوصی مجموعه سنک کو چرلدی).

مرجانی یاشندن اوك اوقورغه اخلاصلى، درسینه اجتهادلى، سبقلرینی دقت و محاکمه ایله اوقی، اوقوغان درسارینی یخشی آکلارغه طرشه، درسارنده شریکارینک امتیازلی لرنندن اولوب دوام ایته تورغان اولمش، تر بیه سی یتوشسه بیوک آدم اوله چغی یاش وقتلرنندن اوق معلوم اولمشدر. حتی بروقت اوزینک خلفه سی ده اوشبو سوزلرنی سویله دیگی منقولدر: «بن نه قدر شاگرد اوقوتوب کوردم. اما شهاب الدین قدر ذهنلی، آنک قدر آکلی شاگرد کورمدم. سبقلرینی بررگنه مرتبه اوقی ده همه شریکارلرنن آرتق بیله، درسینی صاتا شدروب ایکنچی اورنلردن صور اغانه ده هیچ آبدرامی، صاتاشمیچه جواب ویره، ۱۲-۱۳ یاشلک بالانک شول قدر بیلوینه عجب له نهم. اگرده حضرت ناک بو بالاسی سلامت گنه اوسسه زور عالم اولور».

مرجانی اوزی یاش وقتلرنک درس اوقولرینی حکایت ایتمکک شاگردلرینه اوشبو سوزنی سویله گان: «بزنک کچوک برادر میندن اوتکورهک اولوب، درسینی ده تیز بیله، سوزنی ده تیز رهک آکلی، لکن شونک ایله برابر تیز رهک اونوته ده ایدی. اما مینم سبق نی بلو ویم ده آکلایم ده آقرنراق ایدی. لکن بر نرسه نی یخشی آکلاب یتسه م اونوته ایدم» دیمشدر. مرجانی «وفیه الاسلاف» کتابنده، صرف اوقوغان وقتنک، باباسی عبدالنصیر ایله اولان بروافعه سینى اوشبو روشده نقل ایته: «صبی وقتنک بابام عبدالنصیر یانینه کردکمک «نینداین درس اوقیسن؟» دیوب صورادی «صرف اوقیمن» دیه جواب ویردم. شول وقت بعض قرنداشلرم، بابام ناک سو اللرینه جواب تابا آلمای اویالوب قالور، دیوب اویلاب میکا چیغوب کیتارگه اشاره فیلسه لرده چقمادم. بابام صرفدن بش آلتی سوز صورادی. همه سو اللرینه هیچ توتلقمای، توقتامینچه جواب ویردم. لکن ایك صوگ صورغان سوزی، مین بلمگان سوز ایدی. شول وقت عقلم برله اویلاب چامالاب «فلانچه بولسه کیرهک» دیوب جواب ویردم. شوندن صوگره بابام ایودن چغوب کیتدی.

آتام یسانینه فایتدقده بابام برله ایکی آراده بولغان واقعه‌نی سویلادم. صوگفی سؤالنڭ جوابن چامالابغنه آیتدم، درست بولدیمی، خطامی، آچیق بلمایمن دیدکده، آتام همه‌سنده درست جواب ویرگانسن، دیدی».

مرجانی عربچه صرف باشلاغان وقتلرنده توقوز اون یاشلک صبی بالا اولمشدر. بو واقعه‌دن مرجانی نڭ یاش وقتندن اوق درسلرینی یخشی توشونوب اوقودیقی، فسکرینی ده استعمال ایته بارغانلغی کورینوب توره‌در. صبی وقتنده چامالابغنه بیرگان جوابی نڭ طوغری اولوب چغوی، یاشدن اوك دقت وموازنه‌سی قونلی، دماغسی تازا اولوینی، بتونلای اوك کتابغنه بهیلانوب قالمغانینی کوستره‌در.

درسلرینی یخشی بیلوچی، اوتکون شاگردلرنڭده بایتاغی، عقللرینی استعمال ایته بارمادقلرندن، کتابلرغنه بهیلانوب قالب زور خدمت کوستره آلمادقلری کوب کورینه‌در. مرجانی ایسه بو آفتدن فتوله آلمان.

مرجانی اوشبو ره‌وشچه طرشوب درس اوقوغان وقتلرنده، بایتاق اوڭغایسزقلر، درسدن مانع اشلرده بولوب توره اییدی. مرجانی یورطلغی بالالرنڭ ایڭک الوغسی اولدیغندن، کوب وقتده یورط خدمتلی فاراشمق، هم بالالر قارامق مرجانی اوستینه توشه اییدی. مدرسه‌گه باروب اخلاص ایله درس اوقی تورغان ایڭک ماتور وقتلری، بیک اهمیتسز، واق تویهک اشلر ایله اوته اییدی. کوب وقتده مرجانی کیچ برله بالالر یوقلاغاچ، یورط اشلری بتکچاچ‌گنه مدرسه‌گه بارغه فرصت نابا اییدی. طبیعی، بو خصوصده، مرجانی نڭ اوز آناسی وفات اولوب کوب بالالی اوگی آنا قولنده تربیه‌لنوی نڭده تأثیری اولمشدر.

مرجانی اوزی‌ده یاش وقتلرینی ایسکه توشوروب سویله‌گنده،

یورط خدمتلی، بالالار فار او ایله مشغول اولوب درس اوقورغه وقت تابا
آلمغانینی، یاش آناسندن رخصت آلوی چیتون بولغانینی، تون اور تاسنک
مدرسه گه بالایی غنه قورقه قورقه بارغانینی، همده کیچ اوراملرده
أتار گه اوچراب، یاش وقتلرنده شونلردن بیک قورقدیغنی شکایت
ایدوب سویلی تورغان اولمشدر.

بعض وقتلرده مرجانی ایله یاش آناسی آراسنده اختلاف چیغوب،
آراغه آناسی قاتناشوب، مرجانی نڭ جزاغه اوچراولری ده اولمشدر.
بر وقت مرجانی اوز مدرسه سینک شاگردلرینه: «بالالریکنز
بولسه صوفیای، قینامای یغشی تریبه ایدر گه طرشکنز. صوقغان وقتده ده
باش غه، جیلکه گه صوغودن صافلانکنز. باش غه صوغودماغ غه (می گه) ضرر
بیره، حفظ قوه سن، ذهن نی کیهونه. بزنگ اتکامز یاش وقتده مینم
باش غه صوقغالی ایدی. شو نڭ ایله بر آزر لاندیم. حافظه م کیهودی»
دیه سویلامشدر.

مرجانی صوڭ عمرلرنده، آناسندن یاش فالوب، اوگی آنافولنده
تریبه لنودن فائده کوردیکنی اوشبوره وشده سویلامش: «گرچه یاش
وقتده آنا آنانڭ شفقت ایله سویولری کوب نصیب اولماسده، لکن
بو اش خدانڭ زور فضلی بولدی. هر وقت اوزم ایچون اوزم فایغورتورغه،
اوزم کوبرهك اجتهاد ایدر گه طوغری کیلدی.

مینم یاننده، آنا آنانڭ مرحمتینه کوبرهك طایانوب اش قیلوچی لر
بار ایدی. آنلر زور کمالات حاصل ایته آلمادیلر. مینمده شولای بولوب
قالهق احتمال بار ایدی. الله نڭ همه اشلرنک بر حکمت بار. بو اشلرنی
اوبلادنده الله غه تشکر ایتمن» دیمشدر (۱).

مرجانی حضرتلری، خو صرف درسلرینی خلفه لردن تمام ایتدکن
صوڭره، آناسندن اوقورغه کرشوب، اول وقت مدرسه لرنده اوقولمده
اولان درسلرنی کوروب ختم کتب ایتمشدر.

(۱) بوسوزنی مرجانی مخلصلرنن بختیاری مرتضی ابراهیم نقل ایتدی.

فقه‌دان مختصر الوقایه، شرح الوقایه در سلمی، کلام‌دن شرح عقاید نسفی، منطق‌دن شمسیه، اصول فقہ‌دن توضیح وتلویح در سلمی او قومشدر. اول وقتده مدرسه‌لرده تفسیر، حدیث، بلاغت، سیر و تبار یخ در سلمی همه ریاضیات وطبیعیات در سلمی او قولدیغندن شاگردلرنڭ ۱۰-۱۵ ییل او قوغان بتون در سلمی ۵-۱۰ کتابنی شرح حاشیه‌لر یله کورمکدن عبارت اولور ایدی. شاگردلر کونینه برر درس گنه آلوب او فور، کونینه ۴-۵ درس او قومق عادتق یوق ایدی.

بزم مرجانی‌ده مدرسه‌ده شول در سلمی گنه او قودیغندن مدرسه‌ده اولان در سلمر ایله گنه قناعت ایتسه، باشقه ایده سلمی کبی محدود فکری، محدود معلوماتلی اولوب اوسار ایدی لکن مرجانی شول وقتدن اوق علم بابنک قناعتسز، هر نرسه‌نی بیلور گه طرشه، آتاسینڭ اوستالنده اولان همه یازولرنی، مکتوبلرنی تفتیش ایدوب اوقی؛ بعضا آتاسینڭ یازولرنی، کتابلرنی صا تاشدروب بتوره، بواشلمی ایچون آتاسندن شلته‌ده ایشوته تورغان اولمشدر.

مرجانی آتاسینڭ و باباسینڭ کتبخانه‌سنده اولان هر چه کتابلرنی آکلارغه، مطالعه ایدر گه طرشه، بایناق وقتلرنی او قومغان عرب کتابلرنی بیلور گه اجتهاد ایدوب، بعض کیچه‌لرده اوزاق وقتلر کتاب قاراب اولتوره تورغان اولمشدر.

اول وقتلرده هر چه اوقو بر اصولغه قویولمادیغندن، شاگردلرنڭ هر چه کتابلرنی آکلاولری، استاذ و خلفه‌لرنیڭ اجتهادلرندن زیاده، شاگردلرنڭ اوز اجتهادلرندن بوله ایدی. شونلقدن مرجانی غده هر چه کتابلرنی آکلاو ایچون کوبرهک اوزی اجتهاد ایدر گه تیوش ایدی. صرف خوبلوی ناقص؛ لغت دائره‌سی بیک‌تار، همه‌سندن زیاده حرکت‌لر قویولماغان غیرمشکول کتابلرنی مطالعه ایدوب آکلاو ایچون، بزم مرجانی غه بیک کوب زحمت چیکار گه طوغری کیل ایدی.

مرجانی حضرتلری شاگردلارینه، یاش وقتنده اوزینک عربچه کتابلارنی مطالعه ایدرگه اوگرانوینی، اوشبو روشده سویلادیکی منقولدر:

«عربچه بیلوم نافص، عربچه کتابلارنی بیک آز اوقوغان بولسه مده، اوزم اوقومغان کتابلارنی ده مطالعه ایدرگه بیک طرشه ایدم. شوندن لذت آلا ایدم. هر بر عربچه کتابلارنی مطالعه ایدونی زور در جه دیوب اویلی ایدم. کوب وقت بر نرسه نی دورتار مرتبه اوقی ایدم. بونچی مرتبه ده آکلاما اینچه غنه اوقوب چیغوب باشم غنه آغرته ایدی. ایکنچی مرتبه اوقوغانده بعض جهل لرینی، اوچونچی مرتبه اوقوغانده کوب برلرینی آکلی ایدم. دورتنچی مرتبه اوقوغانده غنه مصنف ننگ مقصودینی بیخشی آکلاب، آندن سوکره ایکنچی اورنلارنی، ایکنچی کتابلارنی مطالعه ایدرگه کرشه ایدم» (۱).

مرجانی حضرتلری اوشبو رهوشچه اجتهاد ایدوب تیز زمانک عربی کتابلارنی مطالعه ایدرگه، علمدن لذت آلورغه باشلامش، شریکلری کورمگان بیک کوب کتابلارنی مطالعه ایدوب، آنلرغه قاراغانده بیک کوب ترقی ایتمش، معلومات آرتدیرمش ایدی.

مرجانی ننگ شول وقتندن اوق تاریخ و تراجم احوال غده اخلاصی اولوب همه اوقوغان کتابلارینک مؤلفلرینی بیلونی سهو تورغان اولمش. اوشبو خصوصک، مرجانی ننگ فرنداشی (ابن خالی) ملا عبد العزیز بن عبد النصیر شویل نقل ایته:

«مرجانی یاش وقتندن تاریخ و تراجم احوال غه هوسلی بولغان. صرف نحو اوقوغان وقتلرنده، آشط قریه سینه کیلگاکچ باباسی عبد النصیردن، اوقوغان کتابلارینک مؤلف اسملرینی، قایده طوغان، نه وقتده بولد فلرینی،

(۱) مرجانی ننگ اوشبو سوزلرینی، مدرسه ده اوقودنده خلفه لرمدن ایشتمش ایدم. یاش وقتنده، عربچه کتابنی مطالعه ایدوب آکلاب بولمی دیه شکایت ایتدکده، خلفه لر بزگه «مرجانی اصلیل اوقوسا گز آکلارسن. اول شولای دیوب ایته ایکن، دیوب کتاب مطالعه ایدرگه اوگراتلر ایدی. اول وقتده شاگردلر عرب تیلینی عربچه گسه مخصوص کتابلردن یا که ادبیات عربیه کتابلردن دگل. بلکه فن کتابلردن اوگرونلر ایدی.

آنلرنڭ نینداین کشیلر ایدکینی صوری، شونلرنڭ ترجمهٔ حاللرینی بیلورگه اخلاص قویه تورغان اولمشدر» (۱).

مرجانی یاشدن کوب کتابلر مطالعه ایدوب معلومات آرندرووی اوستینه، شبهه‌لی مسئله‌لرنی آنا باباسندن صوری، هر نرسه‌نی دلیل و حکمتلری ایله توبدن آڭلارغه طرشه، شریعت مسئله‌لرینڭ فلسفه‌لرینی تیکشوره طورغان اولمش. بعض وقت آنا بابالرینڭ سوزلرینه قناعت ایتمای آرالرنده نزع و مناظره بولوب، مرجانی‌نڭ اوتسکون ذهنی، دقت و انتقادغه مستعد طبیعتی ئله نینداین نچکه مسئله‌لر اویلی تورغان اولمشدر.

مرجانی ۱۴-۱۵ یاشلرنده وقتنده، باباسی سبحان ایله آرالرنده، بر فقه مسئله‌سنده اولان سوزلرینی «وفیه الاسلاف» کتابنده یازا: مرجانی باباسندن «قرآنی طهارتسز اوقورغه یاری، اما طهارتسز توتماسقه تیوش. بونڭ حکمتی نرسه؟» دیه صورده، باباسی سبحان: «قول نجسلنه، اغز نجسلنمی» دیه جواب و برمش. مرجانی باباسینڭ جوابینه قناعتلر نوب یتمای، شول مسئله‌نڭ جوابنی آناسندن صورمش. آناسی مرجانی‌گه آچیغلانوب: «باباڭ جوابینه قناعت ایتمایسڭمی؟ آنڭ علمی باشقه‌لردن کیم توگل» دیمشدر.

دیبهک شول وقتدن اوق مرجانی باشقه‌لر آلدنده مغلوب و محجوب اولوب فالودن اوستون؛ فکرنه صلابت، جدیت اثرلری کورینه باشلاب آنی قناعتلر ندرر ایچون اویلا براق جواب و بررگه لازم بولا باشلاغان ایدی. احتمال مرجانی‌نی باباسی‌نڭ جوابی قناعتلر ندرمدیکی کبی، آناسینڭ جوابی ده قناعتلر ندرمشدر.

مرجانی شاکردلرندن ملا حبیب‌النجار بن عبدالکافی الاوفاوی
الاوناسکی خصوصی مکتوبنده یازا: «مرجانی مطالعه‌سی آچیلوب هر
نورلی کتابلر اوقی باشلاغاچ، هر بر کتابده اولان سوزلرگه درست

(۱) بونی ملا کشف ترجمانی مجوعه‌سندن کوچردم.

دیوب قارامیچه، کتابلر ومصنفلر آراسنک تنقید ومقایسه یوروته باشلاغان (قایومسئلهده ایدیکی خاطرمده فالمان) بر وقت درر صاحبی نك سوزی ایله صدر الشریعة نك سوزی آراسنده محاکمه یورتوب، دلیل گه تطبیق ایتدکدن سوکوره «بو مسئلهده البته درر کتابی نك سوزی حق ایکان» دیه آتاسی حضرت گه سویلادیگنک، آتاسی: «مصنف لر آراسینی تیکشورمک، سینک اش توگل» دیمشدر.

مرجانی حضرتلری موندن سوکورهده تنقید ومحاکمه سنک دوام ایدوب، کوب کتاب آفتار مق، حقیقت نی ازله مک گه اهمیت ویرمش. هر نرسه گه دقت وموازنه ایله فاراومر جانی نك یاشدن اوک عاده طبعیعی سی اولمشدر». بوندن کورینه درکه مرجانی ده انتقاد فکری بیک نیز ترقی ایدوب، نهایت ۱۹ -- ۲۰ یاشلرنده، عادی ملالرنک غنه دگل، بلکه مشهور مؤلف لرنک ده اوستلرندن قاراب، آنلرنک سوزلرینه قیمت تعین ایته باشلامشدر.

*
* *

مونده قدر یازغانلر مرجانی نك قریهده تحصیل ومعلوماتی حقدنه ایدی. ایندی قریهده تعلیم وتالیف ایله اشتغالی حقدنه بر نیچه سوز یازامز: مرجانی حضرتلری اجتهادی، استعدادی، علم گه اخلاصی سایه سنک، مدرسهده اولان شریکلری وخافه لری آراسنده بیک تیز اعتبار قزانمش، یاب یاش کوینچه علم ایله اسمی چغوب ۱۷ یاشندن باشلاب آتاسی مدرسه سنده درس اوقوتورغه کرشمشدر.

مرجانی حضرتلری درس اوقوتورغه کرشدکدن سوکوره، اوقوته طورغان درس لری حقدنک اوبیلارغه، تنقید ومحاکمه ایدرگه، اوقوتو اصوللرینک قصورلرینی حس ایدرگه، عقل سلیم گه خلاف اولان اصولسزلقارغه دقت ایدرگه باشلامش. بعض درس لرنی اوقوتو رهوشینی اوزگارتورگه لازم کوروب، فکرینی آتاسینه سویلامش، بومسئلهده آتاسی طرفندن

مانع کورلمدکن صوگره اوز فکرینه اشانوی دخی آرتوب بعض درسلرنی اوزی تله گانچه اوفوتورغه قرار ویرمشدر.

درسار خصوصده مرجانی ناک نظرن باشلاب جلب آیتسکان نرسه فارسی صرف اولمش. عربچه تل ناک قاعک لرن فارسی کتابدن اوفوتوب، عربچه و فارسیجه نی بر برینه فاتناشدروب، شاگردار گهر جهندن چینونلک ایتوگه ایچی پوشمش، شونی اوز گارتورگه کیره کسنمش، صرف کتابن اوزی یازوب اوفوتورغه باشلامشدر. بو خصوصده برادری صدرالدین حضرت شوپله روایت ایته:

«مرجانی بالا وقتندن اوق توشونوچان، اویلاوچان ایدی. بر اشکه مباشرتدن ایلیک، اول اشنی اوزنچه تدقیق و محاکمه ایدوب ذهنندن اوتسکاره ایدی. شوگا کوره زماننک متعارف بعض نرسه لرنی یاراتماوی، اوز گارته سی کیلوی، قولندن کیلسه اوز گارتوی ده بار ایدی. مثلا آتاسی بهاءالدین مدرسه سنک اوزی اوقوب، باشقه لرغه اوبره ته و اوقوته باشلا دق ۱۷ یاشلرنده ایدی. اول زمانک معروف اولان عربی صرف ونحو کتابلرینی یاراتماینچه اوزندن املا ایدوب اوقوته باشلادی. شول وقتک املا ایتسکان (ایهاالقاری ایدک الباری) عباره سی ایله باشلانغان بر صرف عربیسی مینم قولمه اوزاق وقتلر بولدی. فقط حاضرده فایک کیتدیکنی بیلمایمن. موندن باشقه بالار ایچون، تورلی دعالم و عبادت ره و شلری حقنده ده برر توب قدرلی بر کتاب یازمش ایدی».

مرجانی ناک قریه مدرسه سنده بولغان اشلری حقنده اوغلی برهان-الدین حضرت ایله سویلاشدیکه زده اوشبو سوزلرنی سویله دی:

«مرجانی قریه ده وقتنده، بالارغه اوقوتلمقده اولان اعتقاد و عبادات کتابلرینی سویماینچه، آسات و فائده لی ترتیبده کتابلر یازارغه تیوش ایدی دیه اویلی ایکان. بخارغه کیتسکانچی بواش گه بر مرتبه کرشوبده کورمش. مرجانی اوزی ده: «باش وقتنده، طاشکیچوناک بعض قارچقلرینه

اعتقاد و عملیات حقنده اوز تلموزده، کچکنه بر رساله یازوب و بیرمش ایدم. لکن سوکوره دن، یاش وقتنده نیچوک یازدم ایکن دیوب مذکور فارچی غه یازمش رساله منی ازلاسامده تابمادم» دیوب سویلی اییدی (۱). لکن بو فکری بخاراغه کیتکاخچی بولسه ده، سوکوره الوغ کتابلر، فقه اعتقاد مسئله لری، تاریخلر تدقیقی ایله مشغول بولوب، مکتب کتابلری ایله اشتغال گه فرصت تابماغان بولسه کرب، اول مسئله نی بتونلای اونوتقان. بخارادن فایده قاچ بونلر ایله مشغول بولمغان».

ملاحظه ایکن النجار حضرت خصوصی مکتوبنده اوشبو سوزلرنی یازا:

«مرجانی حضرتلری ۱۲ باشک ۱۳ یاشلرنده، صفة الصلوة حقنده، اوزلسانموزده بر کچوک رساله یازغان. مرجانی ننگ وفات ایکنان اوغلی محمود مخدوم اوشبور رساله نی مدرسه گه کلتوروب: «آتامز ننگ کچوک وقتنک یازمش رساله سی» دیوب بزگه کوسترمش اییدی. اول وقتنده مطالعه ایوب فارادق. اما یازوب آلف فکری خاطر مزگه ده کیلمگان. اکرده یازوب آلمش اولساق، بوکون غنیمت اولور اییدی. کچکنه وقتنده، زمانه سینه کوره غریب بولغان تالیف گه مباشرت ایتمکی، البته آنک بر فابلیت و قهرمانلق بار لغینی بیلدره در.»

برهان حضرت سویله گان رساله ایله حبیب النجار حضرت روایت ایکنان رساله ایکیسی برمی یا که باشقه می، آچیق بلنمادی.

بو اورنده ایلک زیاده دقت ایدرگه تبوشلی نرسه مرجانی طرفندن یازلمش صرف و علم حال کتابلری و آنلرننگ اهمیتنی توکلدر. احتمال بو سوکفی وقتلرده مرجانی کتابلرندن ئله نیچه الوش آرتق کتابلر چه مشدر. موندسه دقت ایدرگه تبوشلی نرسه شولدر، که ۱۷ - ۱۸ یاشلک بر قریه شا کردی ننگ، سوکفی زمانلر کبی غزینهلر چیغه باشلامغان، خلق غه اصلاح فکری کریمگان بر زمانده، ابتدائی تعلیمنی، عربچه اصول تدریسنی

(۱) مرجانی ننگ آنا یاغندن نرنده شی ملاحظه الله بن فضل السکیمیوی: «مرجانی اول رساله نی مینم آتام وه مرجانی ننگ خاله سی اولان عائشه گه یازوب و بیرمش، اول رساله برتوب مقدارنده اولوب، یاش وقتنده، میگا، شونی او وقتلر اییدی» دیوب سویلادی.

اصلاح ایدرگه تیوش ایدکینی آکلاب، شول اشنی باشلاب اشلا رگه اوزنده افتدار حس ایدوب، اوشبو الوغ بولغان اشکه اقدام ایدوب برنجی آدومنی آطلاونده در.

خلقغه ترقی واصلاح فکری کوه باشلا دقن سوگره بونلرنی اسلامک زوراش کبی کورنماسهده، لیکن دنیا کورمگان، قریه سندن چقمغان، فن دن حیاتدن، باشقه لرنک کیدشلرندن خبر آلمغان بر قریه شاگردی نك اوشبو اشکه اقدامی فوق العاده زور بر اش بولوب، صاحبی نك فوق العاده استعداد وافتدارینی کورسته ایدی.

مرجانی حضرتلرنده اصلاح فکری فایدن ونی سببلی اویغانه باشلاغان؟ آنا آناسی نك تربیه سی و محیط نك تأثیری ایل می؟ اوزینک تنبعت و مطالعه لرنک تأثیری ایل می؟ آنا بابالرنک کتبخانه لرنده مرجانی نك دائره فکریه سن کیسکایتورک اهمیتلی کتابلر بولغان می؟ بو مسئله ده حقیقتنی هنوز آکلامادق.

* * *

مرجانی نك بخاراسفرینه قدر اولان طبیعتی، احوالی حقنک صدرال دین حضرت اوشبو رهوشده سویلی:

«مرجانی یاشدن اوك علمگه اخلاصلی، ایشوتسکان نرسه لرنک اهمیتلی لرنی مخصوص بر مجموعه سینه یازا بارا، اول وقتدن اوق یازغان نرسه لرنی عربچه یازارغه طرشه ایدی. بر وقت آتامز بخارانی مدح ایدوب تورلی تورلی اوزون واقعه لرن سویلادیگنده بخارغه اخلاص قویوب، آتامز نك سوزلرنی دفترینه هر چه یازوب قویوش ایدی. اول وقتکده بعض ایسکی نرسه لرنی بیلورگه و نقتبشگه هوسلی ایدی. بزگه یاقین بر درده قبر طاشلری اولوب شونلرنی باروب اوقومش، آناسی قبرینه اوزی ده بر کچکنه طاش یازوب قویوش ایدی.

قریبه ده وقتده اوزن زور عالم لر کبی نوتنه، اویلاب غنه سویلی،
 علما و ملالر چه یورونی یارانته، آنا باباسی و باشقه لر یاننده برر علمی
 مسئله دن سوز فوزغاتورغه، علمی مجلس یاصاب، تدقیق ایدرگه، معلومات
 آلورغه طرشه ایدی.

هر نرسه نی توبدن، آکلارغه سویوچان، حب کمال حب تعالی گه
 اخلاصلی اولوب، هر کمدن اوستون، هر جهندن برنچی بولاسی کیله
 ایدی. اوزین تکمیل ایتارگه طرشه، کوب وقت کتاب مطالعه سی ایله
 مشغول بوله، بیک آز اختلاط ایته ایدی. گرچه قریبه ده وقتده صابان
 طویلرینه باروب، کوره شوب یورسه ده، لکن عوام غه ویگت لرگه اصلا
 قاتناشمی ایدی کوره شوب یوروی ده باشقه لردن اوستونلگی سویدیگندن
 ایدی. شونلقدن یغلغان ضعیف آدم لر ایله دگل، بلکه یغوچی بهادر لر
 ایله کوره شونی سوه ایدی.»

ع

بخارا سفری. یول خاطرهلری. طرویسکی شهری. مرجانی نڭ
صاتو ایدووی.

مرجانی حضرتلری آناسی نڭ مدرسه سنک اوقولمقک اولان درس لر نی
تمام ایدوب، اوچ دورت سنه قدر تعلیم ایله مشغول اولمش،
کتبخانه لرنک اولان بایناق کتابلرنی مطالعه ایدوب، افزان وامثالی آراسنک
امتیاز کسب ایتمش ایدی. فقط مرجانی اوزینڭ معلوماتنی آزیینه،
بر طرفه کیتوب تحصیلنی تکمیل ایدرگه علم آرتدرغه رغبت ایته ایدی.
آناسی نڭ بخارانی و بخارا علماسنی مدح ایدوب سویلاوی مرجانی نڭ
محبیتینی جلب ایتمش، اوزی ده بخاراغه قزیغوب یوری، سفر ایتواچون
آناسندن رخصت صوری تورغان اولمشدر. بروقت مرجانی اوزی ده:
«صوگئی وقتلرده قریه ده، برده علم آرتدره آلمی باشلاغان ایدم.
قریه معیشتدن بیک طویقان ایدم. بخاراغه بساروب الوغ عالمرنڭ
درسلرینه ملازمت ایدوب، طنحلق ایله تحصیل ایدرگه، تورلی کتبخانه لرده
اولان محققین اثرلرینی مطالعه ایدرگه اخلاصم بیک قوتلی ایدی» مفهومک
برسوز سویلامشدر.

صوگره بخاراغه باررغه قرار قیلنوب، مرجانی حضرتلری ۲۱ یاشنک
وقتک (۱۲۵۴ سنه سی ۴ ربیع الاول ۱۸۳۸ مای ۱۷) سفرگه حاضرلانمش.
اوزی نڭ خصوصی دفترنده یازلدغینه کوره، یول اسبابندن وکیوملرنندن
باشقه، آناسی طرفندنی اوشو کتابلر ویولمش: «مصحف شریف، شرح
عقاید عضدییه، ملاجلال، توضیح وتلویح، جامع الرموز، (۱) شرح شمسیه،

(۱) «مرجانی خانه سنده، جامع الرموز توتمامش» دیه برسوز ایشتمش ایدم.

اوشو سوز مرجانی نڭ ابن الهمام کبی محققلر سوزینه کوبرهک اهمیت ووروب، بیک
کوب ضعیف روایتلرنی مشتمل اولان جامع الرموز کتابنی تلگه کوب آلمادغیندن
سویله نگان سوز بولسه کیوک. مرجانی کتبخانه سنده متعدد جامع الرموز نسخه لری کوردک.

حاشیة سید شریف، شرح عقاید نسفی، حاشیة ملا احمد ملا عبد الحکیم وملا خیالی، سلم العلوم، شرح الوفایه ومسائل مهمه.

اول وقتلرده نازارلرنڭ ماوراءالنهر ابله اختلاطوتجارتلری قوتلی، بخارا ابله قزان آرالرنده کروان یوروب توره، هر وقت باروب کیلوب یوروچی سوداگرلر برلا، بخاراغه سفر ایدوچی شاگرد ومالارنی، همه آنلرنڭ امانتلرینی اوشبو سوداگرلر یوروته تورغان اولمشلردر. مرجانی حضرتلرینهده، منگار قریهسی سوداگری مختار بن محرم نڭ بخاراغه باروچی یوکاری ابله سفر ایتارگه طوغری کیلماش. اوشبو کونگه قدر مرجانی هیچ بر بیرگه سفر ایتماش، اوز اطرافلرنده اولان بر نیچه قریه دن باشقهنی کورمه مش، حتی قزان نی ده بر مرتبه ده کیلوب کورمه مش ایسکان. شونلقدن اوشبو برنچی سفر، قریه سندن وآنا آناسندن برنچی مرتبه آیریلوب کیتو، بایتاق چیتون بولوب، صافی طبیعتلی مرجانیغه بایتاق اثر ایتمشدر.

استاذ محترم داملا عالمجان البارودی، اوشبو سفری حقه مرجانی حضرتلرندن اوشبو سوزلرنی روایت ایتدی:

«بخاراغه سفر ایتدیگه، آتامز پار آط جیگوب منگار قریه سینه قدر، اوزاتورغه کیلدی. پار آط نڭ یسانده غیسی یوررگه اوگره نمگان یاش آط ایدی. یولده بارغانه خلقسزلانوب، قورقوب جفلا ب بتوردی. مختار آغای نڭ اشلری تمام اولدیغندن، میکا منگاردی برکون توررغه طوغری کیلدی. آتامز مینی قالدیروب طاشکیچوگه فایتوب کیتارگه اویلادی. اول وقتغه قدر چیتکه چغوب یوردیگم اولدیغندن آتامدن آیرلو، آنی طاشکیچوگه اوزانوب بیارو بیک چیتون بولدی. کوکلم طولوب یغلارغه تله سه مده آچیق بیلدیروب یغلاودن تارندیم. یغلامنی آتامدن یاشر رایچون «بویاش آط ابله نیچوک فایتورسز. بولک برر ضرر ایرشد مازسه بارار ایدی، دیوب اوزمنی شونڭ اوچون قابغرخان، آنلرنی آیاب کوکلم

یومشاغان کبی کورستورگه طرشدم» دیمشدر. ایکنچی برکشی گه:
 «آنمانی اوزاتقاچ، ئللہ نیلر اویلادم. کوکلم بیک یومشادی، منگار
 مسجدینه کروب، یغلی، یغلی، یکی رکعت نماز اوفوب دعا قیلدم» دیمشدر.
 مرجانی بخاراغه سفر ایتمک وقتده چوین بولار پراخودلر اولمد یغندن،
 بعض پیرلرنی آط ایله بعض پیرلرنی دوه ایله سفر ایترگه طوغری کیلهش.
 بولغه چیتقدن سوکره مرجانیغه هر قالانی وهر قریه نی برنچی
 مرتبه ایشدرگه، برنچی مرتبه کوررگه طوغری کیلوب، همه کورگانلری
 حقنده معلومات آلوب، دقت ایلوب باررغه طرشه تورغان اولمش.
 اول وقتده تاتارلر آراسنده جغرافیا رساله لری، خریطه لر اولمد یغندن،
 بونلرنی یاننده اولاندردن صوراشوب بارمشدر.

مرجانی اوشبو سفرنده ایشوتسکان و کورگانلرندن اهمیتلی لرینی
 ضبط ایته باررغه التزام ایلوب، خاطره دفتری اورنک استعمال ایتمیکی
 کاغدگه بویله یازمش: «بخاراغه سفرمه اولان منازل و مبصرات و مسموعات ننگ
 بعضی مونده یازلور...» اوشبو کاغدگه اوزی ننگ قریه سی اولان
 طاشکیچودن باشلاب بخاراغه ایرشکانچی یولک تصادف اینسکان همه شهر،
 قریه و منزللر یازلمش، بونده یوز ایلی دن آرتوغراق اورنلر مذکوردر.
 کوهارا، آلابوغا، چالی، طرویسکی، طورغای، آق مسجد، سیردریا،
 همه قزاق لرننگ بیک کوب قشلاق و منزللری بونلر ایچنده در.

مرجانی کتبخانه سنک، بخارا سفری حقنک، فقط شول کاغدگه تصادف
 ایتمک. موندن باشقه بخارا سفرنک یولک تصادف ایتمک ذاتلرنی، آنلر
 ایله سویلهشکانلرینی، اوزیننگ بولغی احساسلرینی، اهمیتلی خاطره لرینی،
 قزاق فرغز آراسنده سفر ایتمیگنده، آنلر ایله بولغان مصاحبه لرینی،
 و آندن سوکشی بعض واقعه لرینی یازمش یکی اوچ توب مقدارنده بخارا
 سیاحتنامه سی اولدیغنی ایشوتمش اینک. لکن اوزاق تفتیش سوکنده
 بونی کورمک نصیب اولمدی. کتبخانه سیننگ بز کورگان قسمنک چیمادی.

*
* * *

مرجانی نڭ قریه سندن چیغوب طرویسیکی گه باروب یتسکانچی
اهیتلی بر خاطره سی معلوم توگل. طرویسیکی ده یولچی لر طوغری
کیلما دیگندن، کران نڭ سفر وقتی اولم دیغندن، مرجانی برنیچه آی
قدر طرویسیکی ده تورمش (۱) تورلی مجلسلرده اولوب، شول وقتکغی
علماسینه کورشوب، مجلسلرده اولان علمی مذاکره لرگه ده قاتناشوب
سویلاشمش در.

بر وقت مرجانی طرویسیکی ده اولان مصاحبه لری حقنده اوشبو
سوزلرنی سویلامش:

«طرویسیکی ده بر عالم مؤذن گه اوچرادم (۱). اول مؤذن
قورصاوی ابوالنصر نڭ کوب کتابلرن مطالعه ایتدیگندن، آکا بیک
اخلاصلی ایکان. بر وقت اعتقاد مسئله لرندن سوز قوزغالدق، مؤذن
قورصاوی نڭ سوزلرن نقل ایدوب آنی مدح ایتدی. مین مؤذن گه
قارشى توشوب: «قورصاوی فلان اورنلرده اهل السنة والجماعة گه مخالفت
ایتکان. آنڭ شریعت گه خلاف سوزلری کوب بولدیغندن بخارانڭ
امیری امیر حیدر آنی اولتوررگه قصد ایتدیگنده، بخارادن فاجوب غنه
قوتولغان» دیوب سویلادم. مؤذن ایله بو خصوصک بایتاق سوزگه یتدی.
الله تعالی اول مؤذن گه رحمت ایتسون. آنڭ فیکری نه قدر طوغری،
مینم فکرم نه قدر خطا بولغان. قورصاوی غه نظرمنی جلب ایدرک
برنجی سوزنی اوشبو مؤذندن ایشتم.»

(۱) ۱۳۳۱ نچی یلده طرویسیکی ده اولدیغمه سکسان یاشلرنده اولان ایکی
قارت امام غه اوچراب، اوشبو مؤذن حقنده صوراشدم: «اول وقتده آنداین عالم مؤذن
اولدیغنی بلمایمز، بلکه چیتدن کیلگان برر مسافر بولمق احتمالی بار، دیوب جواب
ویردیلم.

(۱) طرویسیکی ده فانیر آلوب دورت آی اجاره ایله تورغانن «مستفاد الاخبار» ده ده

طرویسکی ده وقتنده اوزلرینک طاشکیچو قریه سندن بر کشی،
مرجانی نی یغشی قوناق ایتمش اولسه کیرهک، اخیر عمرلرنک طرویسکی گه
باردغه: «فلان آدم سلامتی؟ اول کشی نك بیک کوب حرملرن
کورمش ایدک. سلامت ایسه اوزینی، وفات بولسه قبرینی باروب
زیارت ایده چکمن» دیوب سویلامشدر (۱).

طرویسکی ده توردیغنده مرجانی باشینه یاگی بر مسئله، یاگی
بر فکر توشمش، بخاراغه بارغاچ معیشتنی اویلازغه، استقبالنی فکر
ایدرگه باشلامش.

مرجانی نك آتاسی اورتاچه غنه حاللی بر ملا اولدیغندن، اوغلینه
ویروب بیمارمش آقپهسی بخاراغه باروب، حجره صانوب آلوب
اورنلاشورلق و معیشتینه یئارلک اولمامش. شونلقدن مرجانی بونك
چاره سینه کرشوب آز بولسه ده آچه آرندرو فکرینه توشمشدر.

بو خصوصده صدرالدین حضرت اوشبو سوزلرنی یازا:

«مرجانی ده استقبالنی توشونمک فکری یاشدن اوک بار ایدی.
شوگا کوره بخاراغه بارغانده، قولنده غی آقپه سینه، طرویسکیدن کچکنه
صاندق، بیزه کلی صاوت وتارتمه لر آلوب، بعضلرن بولده، بعضلرن
بخاراغه آلوب باروب صاتقان. اول نرسه لرندن یغشی غنه فائده ایتوب
بخاراغه باردغه اوز آقپه سینه حجره آلو رغه موفق بولغان».

مرجانی طرویسکی دن دوه ایله سفر ایتمش، قرغز قزاق قریه لرینی
تماشا ایتوب بارمشدر. دوه اوستونده کتاب قاراب باروب، عقایدنسفی
کتابن شول وقتنده حفظ ایندیگنی اوزی سویلی تورغان اولمش.
مرجانی نك هر وقت بولده یورگانده کتاب مطالعه ایدوب یوروینی،
آخیر عمرینه قدر هیچ وقت کتابسز یواغه چقما دیغنی تورلی کشیلردن
ایشتندک. علمگه چن اخلاصلی، عمرنك قدرینی بیله تورغان کشیلر،
هر وقت شولای بولالر.

(۱) بوسوزنی طرویسکی ده ایشتدم. فقط مفکور کشی نك اسمی خاطرده، فالمان.

فرغزلىر آراسنده سفرنده بر فرغزنىڭ خانەسىنە قوناق اولمش. شول وقت ايو خواجەسى مرجانىنىڭ عالم ايدكىنى بيلوب، آندن «تبارك» سورەسىنى اوقونى اوتنگان. مرجانى «يس» سورەسى اوقودىڭ فرغز: «مونه بو ياش نوغاي بيك عالم ايكان. «يس» دە بيله ايكان» ديو مرجانىنى ماقتاب حرمت ايتەمشدر.

مرجانىنىڭ سوداگر يولداشلىرى فرغز آراسنده، بعض يرلردە اوچار دورتار، بعض يرلردە بر آطنه اون كون قدر توقتاب ساتوايدوب، مال جيوب باردقارندن، طروبىسكى ايله بخارا آراسىنى اوچ آي بارمشلر. فرغزلىرىنىڭ شيوەلىرىنى بايتاق ايشوتەمش، بعض مجلسلىرىدە آنلارنىڭ تورلى حاللىرىنى سويلاپ، بعض سوزلىرىنى فرغز شيوەسى ايله روايت ايتە تورغان اولمشدر.

مرجانى اول وقتدن اوق آي مسئلەلىرىنە، روزەغە حساب ياكە آي كوروب كرولرگە دقت ايتە باشلاغان بولسە كىرەك، بخارا يولندە استعمال ايتدىكى كاغدىنىڭ بر طرفىنە: «رمضانقە بر كون مقدم كرديلىر. بزدە بر كون مقدم توندق» ديو يازوب قويەمشدر.

مرجانى حضرتلىرى طاشكېچودن چغوب ىدى آي مقدارى يولدە اوتىكاردىكن صوكرە (۱۲۵۴سنە ۶ شوال ۱۸۳۸ دىكابىر ۱۲ دە) بخاراغە باروب ايرشەمشدر.

۵

بخارادہ اورنلاشوی. استاذلری. بخارا ترتیبیلرینہ نظری. علم
تحصیل ایدوی. معیشتی.

مرجانی حضرتلرینہ بخاراغہ باردقنن سوگرہ، بر مدرسہ گہ
اورنلاشورغہ، حجرہ صانوب آلورغہ لازم اولمش. بخارانک مدرسہ لری
وحجرہ لری گرچہ وقف بولسہ لردہ، لکن ایسکی دن فالغان ہر عات گہ
کورہ شاگردلر گہ حجرہ لری صانوب ویرہ لری. اول حجرہ لرنک ہر آزداتی دہ
اولدیغندن، چیتدن بارغان شاگردلر، بار آقہ لرینی ویروب بولسہ دہ
حجرہ آلوب قویارغہ طرشہ لری. مرجانی دہ اوزی ننگ آقہ سینہ، حجرہ سی
آرزاق، وقفی آرزاق اولان «ایشان خلیفہ نیاز قلی» (۱) مدرسہ سنن ۳۵
صوم برابرینہ بر حجرہ آلوب اورنلاشقان.

سوگرہ بخارانک ایٹ قارت والوغ مدرسہ لرنن اولان داملا میرزا
صالح اعلم ابن نادر محمد بن عبداللہ الفرغانی الحجندی دن
درس او قورغہ کرشکان. داملا میرزا صالح اوزاق نورم ای
وفات اولوب، آندن سوگرہ، بخارانک مشہور مدرسہ لرنن، بر نیچہ
ذات ننگ درس لرینہ حاضر بولوب استفادہ ایتمشدر.

بو اورندہ مرجانی ننگ بخارادہ استفادہ ایتمش استاذلری ننگ اجمالا

ترجمہء حال لرینی یازوب کیتہ مز: (۲)

(۱) بومدرسہ نی مشایخدن «ایشان تورکمانی» دیو مشہور اولان خلیفہ نیاز قلی
بن شاہ نیاز بن بالتہ التورکمانی بنا ایتمشدر. اوشبو ایشان تورکمانی، ابوالنصر القوز-
صاوی ننگ شیخی، استاذ و حامی سی اولوب، اوزی بخارانک ایٹ نفوذلی کشیلریننگ برسی اولمش:
حتی وفاتندہ بخارا امیری امیرحیدر «بخارادہ ایکی امیر ایدی. ایدی، برگنہ قالدی» دیو
سویلاب جنازہ سینہ حاضر اولدیغی منقولدر: خلیفہ نیاز قلی حضرتلری (۱۲۳۶ھ ۱۸۲۱م)
سنہ دہ وفات اولمشدر.

(۲) مرجانی استاذلریننگ ترجمہء حال لری، بعض لری بخارادہ تحصیل ایتمش قارت
مدرساردن ایشدلوب، اکثری مرجانی ننگ «وفیة الاسلاف» کتابندن انتخاب ایلہ یازمشدر.

(مرجانی) ۳

(۱) داملا میرزا صالح اعلم: بروقت بخاراده قاضی اولوب تورهمش، کوبرهك وقتلرینی درس وتعلیم ایله اوتکارمش، علماغه ویرلمکده اولان مرتبه لرنک ایاک بیوگینه «اعلم» مرتبه سینه ایرشمشدر. اوزی اوزاق یاشاب مرجانی نك آناسی بهاء الدین حضرت گه ومرجانی گه استاذ اولمش سکسان یاشینه ایرشوب (۱۲۵۶ هـ ۱۸۴۰ م) سنه ده وفات اولمشدر.

(۲) داملا محمد بن صفر الحجدی: وقتنده بخارانک مشهور مدرسلرندن اولوب، امیرلر ایله ده مناسبتی قوتلی اولمشدر. خلق آراسنده معروف اسمی (حاجی بای) اولوب، صوگره دن امیر حیدر طرفندن محمد اسمی ویرلمشدر. مونک حقنده مرجانی یازا: «عقللی، اوتکون، سوزگه ماهر، کیومارنک بیک تکلفلی، اوزینه حسن ظنی قوتلی ایدی. نمازی بیک یخشی رعایه ایله يتوشدروب اوقی، اعتقاد مسئله لرنده محقق لرنک سوزلرینی یخشی آکلی ایدی. بروقت امیر ایله آرالر ی بوز ولوب، درس دن منع ایدلوب، بایتاق زحمت لرده چیکدی». مرجانی اوشبو استاذینی یاراتوب، تورلی فنلردن اولان درس لرینه ملازمت ایته تورغان اولمشدر. وفاتی (۱۲۶۷ هـ ۱۸۵۰ م) سنه ده در.

(۳) داملا فضل بن عشور العجدوانی: بخارانک کوب مدرسه لرنک فقه، اصول فقه درس لری اوقوتوب کوبرهك عمرینی علم وتعلیم یولنده اوتکارمش. تکلفسز، قناعتلی، اوز اشنده ثباتلی، باشقه لر ایشینه قانناشمی تورغان برذات اولمشدر. وفاتی (۱۲۷۱ هـ ۱۸۵۵ م) سنه ده در.

(۴) داملا عبد المؤمن خواجه بن اوزبک خواجه البخاری الافشنجی: بخارا مدرسه لرنده اوزاق درس اوقوتوب، علمی رتبه لرنک ایاک بیوگی اولان (اعلم) لقبینی آلمش. ایسکی محقق لرنک اثرلرینی ایاک کوب مطالعه ایدوچیلردن اولوب، بایتاق مسئله لرده ابوالنصر القور صاوی نك مسلكلرینی استحسن ایتمشدر. بوذات نك بخارا درس ترتیب لرینه مخصوص اعتراض لری وانتقاد لری اولوب، مرجانی نك اول خصوصه غی فیکر لری بوکا موافق اولمشدر. ۸۵ یاشنده (۱۲۸۳ هـ ۱۸۶۶ م) سنه ده وفات اولمشدر.

۵) داملا خدای بیردی بن عبدالله البایسونی: وقتند بزارانك ايرك كوب سياحت ایتمهش مدرسلرنندن اولوب هند، حرمین، استانبول و روسیه مسلمانلری آرسنده یورمش. بیک کوب نفیس و قیمتلی کتابلر چیوب قایتوب، بتون عمرینی بزارا مدرسلرنده درس اوقوتوب اوتکارمش، اصلا خاتون آلهای ایولنهای مجرد اوله رق یاشامشدر. وفاتی (۱۲۶۴ هـ ۱۸۴۸ م) سنه‌ده‌در.

۶) داملا بابا رافع الحجندی: بزارانك بایلرنندن اولوب «میر عرب» مدرسه سنه‌ده درس اوقوتوشدر. اوزندن صوکره اوغللری ده‌مدرس اولمشلردر. مرجانی نك آندن استفادسی «میر عرب» مدرسه سنده تور دیغنده بولسه کیرک. یوخسه اوزی مشهور وزور معلومانلی مدرسلردن اولماشدر. وفاتی (۱۲۸۵ هـ ۱۸۶۸ م) سنه‌لرده‌در.

۷) قاضی محمد شریف بن عطاءالله البزاری: بزارانك مشهور علم‌خانه‌سندن اولوب، تورلی مدرسه‌لرنده درس اوقوتوش، بخاراده قاضی اولمش‌در. بوزنك حقنده مرجانی: «دین اشلرنده مساهله‌سی اولسه‌ده، بیک کوب نفیس کتابلر یغمش، سلفی اثرلرینی، مشایخ صوفیه کتابلرینی مطالعه ایتمهش ایدی. علم‌گه اخلاصلی اولوب اوقوتودن هیچ بالوفهای، محب تحقیق ایدی» دیه‌در وفاتی (۱۲۶۰ هـ ۱۸۴۴ م) سنه‌ده‌در.

مرجانی نك بونده یازلمش استاذلری تورلیسی تورلی مدرسه‌لرده بولسه‌لرده، لکن بخاراده شاگردلر، تلگان مدرسلرنندن درس اوقومق اختیارلی اولدقلرنندن، مرجانی‌ده تورلی مدرسه مدرسلرینك درس‌لرینه حاضر اولمشدر.

مرجانی اوزی نك قریه‌سنده یخشی آکلاب اوقوغانینه اینانوب یتمادیگندنمی؟ یا که بخارا مدرسلرینه آرتوغراق اخلاص قویوب آنلرنك درس‌لرنندن کوبرک استفاده ایدرگه اویلا دیغندنمی؟ یا که آتاسی- نك توصیه‌سی بو یونجه عمل ایدوبمی؟ سببی آچیتیق معلوم دگل، بر مرتبه قریه‌ده اوقوغان درس‌لرینی یا کیدن اوقورغه کرشمش.

بخاراغه باردقك ابتداء شرح عقاید نسفی كتابندن درس باشلامشدر. ایشتمدیکمهزه کوره، مرجانی اوّل یللمده درسلیرینه اخلاص فویوب اجتهاد وثبات ایله مداومت ایتمش. بخارا عادتق اوزره شرح وحاشیه لرنی یخشی مطالعه ایلوب، درسلیرینی یخشی حاضر لهب، درسخانه لر گه ملازمت ایتمش، درسده یخشی مناظره و مکالمه و فکر بیان ایلوب، شریکار یئنگ یخشی لرنندن سانالمشدر. درسلمده، باشقه شریکاری شرح حاشیه لرمده بولغان سوزلرنی سویله دیگنده، مرجانی اوزینه یا گئی برفکر اویلاب، یا گئی برسوز سویلی نورغان اولمش، شونک ایله استاذلر یئنگ نظرلرن اوزینه جلب ایتمشدر. استاذلری مرجانی نك فهلی، طوغری فکرلی، علمگه اخلاصلی ایدکینی کوروب، بررسنه دن صوگره اوزلری نك بعض شاگردلرینه مرجانی دن درس اوگره نورگه، ایکی اوچ سنه دن صوگره مرجانی دن خصوصی رهوشده درس اوقورغه دلالت ایتمشلردر.

فقط مرجانی حضرتلری برنیچه وقت لر اوشبو رهوشده درسلمرگه یوروب، بخارانك بتون ترتیبلرنندن معلومات آلدقن صوگره، آنلرنك درس ترتیبلرنندن ممنون اولمامش. بیک کوب علم حاصل ایلوب، کامل کشی اولوق قصدی ایله بخاراغه وارمش اولان مرجانی، مدرسه لرمده مقصود بولغان فنلر اوقولما یئچه شرح حاشیه لر، اهمیتسز منطق کلام مناظره لری ایله عمر اونکارونی، کتابلرنك دیباچه و مقدمه لرن گنه اوقونی مصلحت کورمه مش. همه سننن بیگره ك علوم دینیه گه تخصیص ایدلگان مدرسه لرمده قرآن، حدیث و ادبیات عربیه درسلیری اوقولماوینه هم تعجب هم تاسفی ایتمشدر.

مرجانی حضرتلری نك بخاراده اولان درس ترتیبلری خصوصنده فی فکری نك خلاصه سن بو اورنده «مقدمه و فیه الاسلاف» دن نقل ایله یازوب کیتهمز. مرجانی یازا:

«بوزنك خلق اوقو، اوقوتو ترتیبلرنده بخارانی اورنهك توتوب، بخارانی

تعظیم ایله گنه (بخارای شریف دیوب) سویله سهلرده، لکن بخارازنڭ خلقی و حکومتی معارفدن بیک یراق، ادارهلری بوزوق، اوقو اوقوتولری غایت ترتیبسزدر.

«آنلر خودن کافیه شرحی «ملا جامی» کتابی اوقوب، شونڭ ایله اوچ یل مشغول بولهلر. اوقولری ده کتاب ترتیبی ایله دگل، بلکه اخیردن باشلاب کیریگه تابا اوقوب کیلهلر. بیک کیره کلی اورنلرینی اوقومای قالدرا لر. آندن سوڭ منطق دن «شمسیه» کتابی نڭ اولندن برنیچه بول اوقوب، سوڭره شونڭ شرح و حاشیهلرینی تفتیشلاب اوقوب ایکی یل وقت اوتکاره لر. سوڭره «عقاید نسفی» کتابن شرح و حاشیهلری ایله اوقوب دخی اوچ یل وقت اوتکاره لر. سوڭره منطق دن «تهذیب» کتابی باشلاب (الحمد لله) کلمه سیننی شرح حاشیهلری ایله اوقوب بریل وقت صرف ایته لر. بوڭا «بحث عمد» دیورلر. (الذی هدا نا) کلمه سیننی دخی شول ره وشچه بریل اوقوب بوڭا «بحث هدايت» دیورلر. (فهنا غایة تهذیب المنطق و الکلام) کلمه سیننی دخی بریل اوقوب بوڭا «بحث اشاره» دیورلر. همتلی رهك اولانلری بوندن سوڭخی (العلم) کلمه سیننی ده اوقوب بوڭا «بحث علم» دیورلر.

«لکن اوشبو عهد، هدايت، اشاره، علم بحثلرینڭ منطق فنینه نه مناسبتی بار؟ نیچون فندن مقصود بولغان منطق قاعدهلرینی اوقوتما یلر؟ نیچون کتاب نڭ اولندن اخیرینه قدر اوقوتما ی، دیباجه سن و مقدمه سن گنه اوقوتهلر؟ بونلر نڭ حکمتی نوسه؟ بز بوسو اللرنڭ معقول جوابنی ایستما دك.» سوڭره «حکمة العین» کتابی نڭ آلهیات قسمنی انتخاب ایله اوقوتوب شرح و حاشیهلر ایله مشغول اولوب، اوچ یل عمر صرف ایته لر. سوڭره «ملاجلال» دیوب معروف اولان شرح عقاید عضدیه کتابی باشلاتوب، آنڭ فائده سز، ضعیف افاده لی، بوزوق عباره لی اولان حاشیهلرینی اوقوتوب دورت یل عمر صرف ایته لر.

«صوگره علم اصول دن «توضیح» نڭ بعض اورنارینی، علم حدیث دن «مشکاة المصابیح» کتابندن بر نیچه حدیث یا که بر نیچه فصلنی، علم تفسیردن «تفسیر بیضاوی» نڭ سوره فاتحه، معوذتین تفسیرارینی اوقوتلر .
 بواهمیتلی درسلر نڭ همه سیننی بر یلدن آزر اق مدتده تمام ایدوب «فاتحه فراغ» آلالر . بوگا «ختم کتب» دیورار .

«بخاراده اوشبور و شنده تحصیلمنی تمام ایتد کلرندن، اوقوغان فنلری نڭ قاعدلرندن، اهمیتلی فنلردن و کتابلردن غافل اولوب قالالر .

«اونکانده یازلمش کتابلردن باشقه فقه دن: شرح وقایه، هدایه، فرایض سراجیه؛ بلاغت دن: تلخیص کتابلری اوقوچیلر بولسه ده، لکن بونلر رسمی درسلر اولمادیغندن ایسته گان کشلر خصوصی درس ایدوب یا که حجره لرده گنه اوقیلار . بونلر اهمیتسز نرسه لردن سانالدیغندن، باشقه لر کبی دقت ایله اوقوامی در .

«بخاراده، بونده یازلغانلردن باشقه اولان قرآن، حدیث، علم اصول ادبیات عربیه، حکمت، جغرافیه، تاریخ، احوال عالم فنلرینڭ اوزی ده، اثری ده یوق . بونلر حاجت علملردن ده سانالمی . بونلرغه اغلاصلی ذاتلرده بخاراده بیک آزر .

«بخاراده استعمال ایدلمکده اولان فقه کتابلری نڭ ده اکثری اعتمادسز، ضعیف معلوماتلی علما متأخرین طرفندن یازلمش کتابلردر . اول کتابلرده منذهب باشاقلری اولان زور عالمرگه اسناد ایدلوب یازلمغان روایتی ضعیف، یا که بتونلای اصلسز نرسه لر بیک کوبدر . بخارا علماسی شول کتابلردن کوبره ک استفاده ایتد کلرندن، فقه ده اولان معلوماتلری اساسلی دگلدر . آنلر فقه ده بصیرتسز اولوب مقاصد شریعت دن لازمنجه خبردار دگللردر .»

مرجانی حضرتلرینڭ بخارا و علماسی حقنده بونلردن باشقه انتقادلری ده کوب اولوب، بخاراده وقتنده، اوشبو خصوصده «اعلام ابناء الدهر و احوال اهل ماورالنهر» اسملی کتابن یازمشدر .

مرجانی بخاراده‌غی درس اصوللرن اصلاح حقنده استاذلری ایلهده مشاوره ایدوب کورمیش ایسه‌ده لکن تأثیر کورلما مشدر. بر وقت اوزی بعض شاگردارینه: «بخاراده وقتنده بعض استاذلریمه اوشبودرس ترتیبلری حقنده سویلاشوب کوردم» بوفکرنی سویلامک آسات ایسه‌ده، لکن بخاراده درس ترتیبلرن اوزگارتک غایت مشکل اش» دیوب‌گنه جواب ویردی، دیمشدر.

قورصاوی حضرتلری کبی اوز باشینه‌ده بلاوقتنده قوزغالودن شبهه لنوب بولسه کیراک (۱)، مرجانی حضرتلری بخاراده وقتنک بومسئلنی کوتارمکان. حتی مرجانی شاگردلرندن عبا جای ملاحی السنه افندی ننگ روایتینه کوره، بخارا و علماسی حقنده اولان رساله‌سینی ده، ایده‌شلرندن برینه قالدیروب، اوزندن سوگره شونی تاراتونی اوتنگان.

مرجانی ننگ بخارا حقنده اولان انتقادلری، بخارا خلقینه تأثیر ایتماسه‌ده، لکن تاتار لرغه بسایناق تأثیر ایتمکان. (۲) مرجانی اثرلری

(۱) قورصاوی بخاراده وقتنده، اعتقاد مسئلهلرنک، اوتکون قلم ایله سلفی فکرلرن بیان ایدوب کتابلر یازوب تاراتدیغنده، بخاراده‌غی خلق آنک ضررینه قوزغالوب، اوزن تکفیر ایدوب، کتابلرن استعمالدن منع ایتمیلر. عالم نامنده اولانلردن بایتاقلری، قورصاوینی قتل تیوش، دیو فتوی ویردیله، فتنه زورغه کیتوب بومسئل‌گه امیرده فائناشدی. قورصاوی حضرتلری فاجوب‌غنه قوتولدی. بواقعه‌نگ تفصیلی «آثار» ده اولوب «مستفادال‌اخبار» «وفیه‌الاسلاف» کتابلرنده‌ده معلومات ویرلمشدر. قورصاوی حضرتلری (۱۲۲۷ هـ ۱۸۱۲) سنده وفاس اولمشدر.

(۲) اول وقتنده مرجانی ننگ بخارا حقنده یازمیش سوزلری، قزان و اطرافنده قیامت قوبارغان، بخارا یشرفی که، آنده بولغان علماغه اواقوتولرینه اطاله لسان ایتمیکه ایچون کوب آدملر طرفندن طعن ایلمگان. مرجانی که قارش یازلغان رده‌لردن برنیچه‌سنی بزلرده کوردک، بولنر آراسنده انصاف ایله یازلغانی، مرجانی که محب بخاراغه مخلض اولان قزان امامی ملاح محمدشا کرین عبدالجبار طرفندن یازلغان عربی رساله‌درشا کر حضرت بو رساله‌سنده بخارانک شرافتن، آنده یتوشکان بیوک عالملرنی، آنده‌غی مدرسه‌لرنی صاناب، آنلرنک ترتیبلری حقنده معقول توچیوتلر تابارغه طرشه، بخاراده اولان بعض یخشلی عادتلرنی صانی در فقط بخارانی مدح ایدر که طرشوب (بخارا محفوظه بالرحمة محفوظه بالملائکة) کبی اصلسز حدیثلر یازوب‌غنه کتابی ننگ درجه‌سن توشوره‌در. رساله‌سی ننگ اسمی «المقالة الزاهرة فی احوال البلدة الفاهرة» در.

میدانغه چقدقدن سوگره، خلقهز بخارا ترتیبلیرنیڭ بوزوق اولوینی بیلوب، ایکنچی برددن علم منبع لری فارارغه مجبور بولغانلر. استانبول، مصر طرفلرینه باروب تحصیل ایته باشلاغانلر.

مرجانی اوزینه مشاوره ایدوچی برکشی گه «بخاراده تورلی شرح وحاشیه لری اوقوب مطالعه وقوه حاصل ایتهسهرده، لکن بخارا شاگردلرنه علم آزبوله. مصر استانبوللرده کوبرهك علم گه اهمیت ویره لر، آنلرده علم کوبرهك بوله، شونلقدن اوغلم برهان الدین نی استانبول غه یباردم» دیمشدر. مرجانی شاگردلرندن، بزگه معلوملری اون قدر کشی استانبول مصر طرفلرنده تحصیل ایتمشدر.

* * *

مرجانی حضرتلری درسخانه درس لرندن عنون اولمادیغندن، کوبرهك وقتلرینی مطالعه وتفتیش ایله اوتسکاررگه، بخارانڭ کتبخانه لرنده اولان قیمتی اثرلردن فائده لنورغه اولامش (۱) اوزی ده بخارانڭ ایڭ زور مدرسه سی اولان «مدرسه کولداش» (۲) دن حجره آلوب، شونده کوچوب نوره باشلامش، کوبرهك وقتلرن کتاب مطالعه سیله اوتکاره باشلامشدر. مرجانی نڭ احوالندن، کیدشندن آڭلاشلدغینه کوره، کیتابلرنی یخشی آڭلارلق مطالعه سی اولان کشیلر، استاذدن معلم دن اوقودن آرتوغراق، اوزلری اجتهاد ایدولری، کتاب وفن مطالعه سینه ویرلورلی فائده لی رافدر. علم گه فن گه خدمت ایدوچیلر مطالعه دن، اوقودن، تفتیش دن لذت آلوچیلردن کوبرهك یتوشه لر.

(۱) بخاراده غایت قیمتی نادر اثرلرگه مالک کتبخانه لر اولوب، مرجانی شونلردن آزرلق استفاده ایسکان. مرجانی آند، وقتده بعض وزیرلرنڭ خطا فکرلری، امیرنڭ تدبیرسلگی سببلی بو کتبخانه لر آفت گه اوچراغان. بو خصوصه مرجانی «مستفاد الاخبار» ج ۱ ص ۱۹۲ ده برنیچه سوز یازا.

(۲) کولداش بخارامدرسه لری نڭ ایڭ زورسی اولوب، آنگ مدرسه ده ایڭ زور مدرسردن سانالوب امیر طرفندن تعیین ایدوله در. «مدرسه کولداش» صوفی قل بابا اسملی براوزبک طرفندن (۹۷۶ هـ ۱۵۶۸ م) سنه ده بنایدلمشدر.

مرجانی اوز شاگردلرینہده بیک کوب وقتلرده مطالعه ایله توصیه ایتہ، مطالعه ایلرگه فریقدره اوفورغه تیوشلی کتابلرنی کوستره، اوزی ده کتابلر ویروب توره تورغان اولمشدر. کتابلرندن آکلاشلدغینه کوره مرجانی ناک ایٹ سویوب ایتکان سوزی ده «علم گه اخلاصلی، کوب کتابلر مطالعه ایتمش، محب تحقیق ایدی» دیمکن عبارتدر.

مرجانی بخاراده وقتنده اوچ دورت سنه گه قدر اعتقاددن عقاید نسفی، منطق دن تهذیب درسلرینه دوام ایتمش ایسه ده، لکن مدرسلر حضورنک اوقولغان درسلرگه گنه قناعت ایتماشدر. مرجانی ناک کتبخانه سنه اولان نسخه لرینه فاراغانک، باشقه لر کبی کتاب ناک دیباجه ومقدمه سن گنه دگل، بلکه کتاب ناک اخیرینه قدر مطالعه ایدوب چقهش. کتابلرینی تصحیح ایدوب، کوب اورنلرده اوزینک خاطرینه کیلگان تحقیق واعتراضلرنی، همه تورلی کتابلرده کورمش فائده لی سوزلرنی یازا بارمش، تورلی کتابلرغه نارالغان تحقیق لرنی جیارغه طرشمشدر. مرجانی اوزینک درس کتابلرینی، وشول کتابلرنک شرح وحاشیه لرینی اوزی کوچوب یازوب آلمش، وشوندن اوقومشدر.

مرجانی ناک اعتقاد و منطق کتابلرینه، اوز طرفندن یازلمش علمی فیکرلری همه سی عربی عبارة ایلدر. ایلك یازمش کتابلرنده عربچه سی ناقص کورنسه ده، (۱) بو قصور بیک تیز توزله، عربچه سینلی اصلاح ایلرگه طرشدیغی کورینوب توره در.

(۳) بخاراده برر سنه قدر تورددن سوگره تمام ایتمش برکتاب اخرینه یازمش یازوینی بو اورنده عینا یازمز، ۵-۶ سنه سوگره یازدیغی سوگراق یازله چقدر.

تم الکتاب الموسوم بالتهذیب النی هو العلم فی رشاقة الترتیب الکامل فی افادة الحق والیقین الشامل لها وجب فی اتقان عقایدالدین الجزیل عباراته صعبا علی الاذهان ودالاته شافیا عن الاسقام ولطافة اشاراته بعیدا عن الاذعان وان قرنت مقتضياته بالنجاة عن الآلام ولذا خفیت حور مسائله ودلائله الی الآن مقصورات فی الخیام اباکار قوانینه ویراهینه من حین الاختتام المنسوب الی اعظم نهاریرالانام ورجل الجباهیر الاعلام نظام اسالیب-

بونلر مرجانی نڭ درسڭانه لرده اوقوغان درس لری حقنده اولوب،
بونلردن باشقه خصوصی روشده استفاده لری ده اولمشدر.

مرجانی نڭ بخاراده یولداشی اولان صدر الدین حضرت ایتنه:

«مرجانی بخاراده رسمی درسڭانه لرنڭ درس لرندن خوشلانمادی.
مدرس لرنڭ درس لرنه ملازمت ایتسه ده، لیکن کوبره ک اجتهادی حیره سنه
اولوب، خصوصی روشده مطالعه ایله مشغول ایدی. بخاراده تورغانده
داملا حسین فارغالی دن کوب استفاده ایتدی. بو ذات رسمی مدرس
اولماسه ده، لیکن محقق، هر نرسه نی تیکشر وچان، معلومانی کشی ایدی.
شوگا کوره مرجانی آنی یارانه ایدی. مرجانی غه کیرک کتابلرنی اوز
کتبخانه سندن همک باشقه لرن کتبخانه سندن ده آلوب وتابوب ویره ایدی. بر وقت
مرجانی «جامع الاصول» کتابی مطالعه ایدر گه قز یقدق، امیر کتبخانه سینه باروب
تیکشر توب، شول کتابنی آلوب فایتوب مرجانی گه تابشرمش ایدی». اوشبو
داملا حسین نڭ مرجانی گه مناسبتی، فائده سی، تأثیری
بایتاق اولدیغندن آنڭ ترجمه حالی حقنده بر نیچه یول یازوب کیتونی
مناسب کوردک.

مرجانی «وفیه الاسلاف» و «مستفاد الاخبار» کتابلرنده یازا:

«حسین بن محمد بن عمر الکرمانی ثم القوغالی، یازوی غایتده
گوزل، هر تورلی یازولرنه ماهر، بخارا عادتلرنی و فارسی تلینی

الاول و انا اولهم و امام افانین الاوخر و انا عیلهم مدرس الطراس الفروع والاصول سعد
الدین مسعود بن عمر التفقارانی طیب الله مرقده و فی غرف الجنان ارقد، و روح روحه
علی يد الفقیر الی الفضل الربابی و المحتاج الی العون الرحمانی شهاب الدین بن بهاء الدین
البلغاری صانه الله تعالی عن الافات و البلیات السواری فی یوم الاحد الرابع عشر من
ذی القعدة المنتظم فی سلك شهر سنة الفی و مأتین و سبع و خمسين من هجرة سید
الکونین صلی الله علیه و سلم و علی آله اصحابه اجمعین اللهم اغفر لنا خطایانا یوم الدین
و اعطنا الحق الیقین و اکتب اسماء نافی زمره المتقین و اجعل لنا حظا من شفاعة نبینا سید
المرجانی آمین.

بخارا خلقندن زیاده بیلور ایدی. کتاب جیوغه و علم گه حر یص اولوب هر تورلی فنلردن بیک کوب نفیس و عزیز کتابلر جیوب، هر وقت کتاب مطالعه سیله مشغول ایدی. بزلر و اطرافه زده اولانلر بو ذاتنک کتابلردن بیک کوب استفاده ایتدک. اوزی ننگ دنیاسی ایرکن، امیرگه مناسبتی قوتلی ایدی. عرب، فارسی، تورک تللرنده شعرلر سویلار؛ تاریخدن، احوال عالمدن و هر تورلی علملردن بیخشی غنه معلوماتی بار ایدی. بخاراده رسمی مدرس اولماسده، بخارا ننگ کوب مدرسلردن اوستون ایدی. تألیف لردن «معاهد المر جان مختصر مسانید النعمان» اسملی، همون کشف الظنون کتابی ره و شنک «مرصد التصانیف الی الوف صنوف التوالیف» اسملی کتابلری بار. بخاراده ۱۲۷۴ سنه ده شعبان ۳ (۱۸۵۸ مارت ۸) ۷۰ یاشلرنده وفات اولدی.»

مرجانی بخاراده اونکارگان اون بریل مدتنده، داملا حسین ایله کوب اختلاط ایدوب، هر جهندن استفاده ایتمشدر. اوشبو داملا حسین ننگ تاریخی معلوماتی ده بیخشی اولوب، مرجانی، تاریخده آندن روایت ایدوب بایتاق نرسه لر یازا. مرجانی ننگ خصوصی جموعه لرنده ده، اوشبو حسین کتابلردن کوچر یلوب یازلغان بایتاق تاریخی معلومات کوردک. مرجانی بو ذاتنک کتبخانه سندن، تألیفلردن، مجلسلردن بایتاق استفاده ایتمش. حتی «وفیه الاسلاف» کتابی یازو حقنده برنجی مرتبه اوشبو حسین قزیق دروب، شول خصوصده مرجانیغه یوللر کوستردیگی منقولدر (۱). اوزی مرجانی گه اخلاص قویوب، آندن زور اشلر امید ایتمش، وارداتی بیک آز بولغان مرجانی گه معیشت جهندن ده

(۱) مرجانی ننگ اوشبو داملا حسین کتبخانه سندن استفاده سی ننگ ایگ کوبی، «وفیه الاسلاف» کتابی حقنده غی کیگاشلر، همده «جامع الاصول فی احادیث الرسول» کتابن امیر کتبخانه سندن آلوب پیرولری، مرجانی سمرقندگه باروب قایتدیغندن موکوره در.

بایتاق یاردملر ایتمش، حتی اخیر عملرلرنده، کتابلر منی مرجانی گه بیبارسه م
نیچوک بولور ایکان، دیوب کتبخانه سون بیرر گه ده اویلاب یورمشدر.

* * *

مرجانی، حضرتلری نڭ اوشبو رهوشده اجتهاد ایدوب علم تحصیلینه،
مطالعه گه و تفتیش گه بیرلوی، فقط تحقیقندن لنت آلدیغندن، علم گه
مختندن ایدی. مرجانی نڭ بوندن باشقه ده قایغولری بایتاق ایدی.
مرجانی نڭ معیشتی آتاسی طرفندن لازمنجه تأمین ایدلمه مش اولدیغندن
بایتاق وقتلر بنی معیشت تأمین ایتوگه صرف ایته؛ محتاج وقتلری ده بوله
ایدی. بر وقت شاگردلرینه اوشبو سوزلر نی سویلامش:

«بخاراده وقتده یالان آباق غه باشماق کییوب، هر کون اوچ دورت
چاقروم بیرگه درسکه بارا ایدم. معیشتهزده شول توسلی ایدی. بیک آز
مصارف ایله کون کیچوره ایدک. تورلی وقتلرمز بوله ایدی. بر وقت
بخاراده، قران اماملرینه کونینه ایکی صوم آچه حاصل بوله ایمش دیوب
ایشدکده، اول قدر آچه نی قسایده فویوب بتوره لر ایکان دیوب اویلی
ایدم. ایندی قرانغه امام بولدفدن سوکره غنه موندغی مصارفنی
آگلادم. هر کون بش صوم واردات بار، شولده بتوشمی» دیهشدر.
آتاسی نڭ نه درجه ده یاردم ایدوب توردیغنی کورستمک ایچون مرجانی گه
یازمش مکتوبندن بر ایکی یول نقل ایتهمز. بهاء الدین حضرت یازا:
«اوشبو مکتوب ایله ایکی آلتون آچه، بر چیکمان بیاره من. آچه نی
چامالاب غنه توتارسن. چیکماننی کوزگه قدر استعمال ایدوب، کونلر
صوته باشلادفده ساتوب آچه سیننی اوز حاجتلیر یگه توتارسن».

مرجانی معیشتنی تأمین ایچون، بخاراغه باروب بر فاش توردفدن
سوکره، یاز کونلرنده معلمک ایدوب بر نه قدر آچه تابا، تحصیل
وقتلرنده شونڭ ایله تر بیهلنه تورغان اولمشدر. اوشبو رهوشده یاز
کونلرنده اوقوتوب قارا کول فالاسنده یدی یل درس اوقوتمشدر.
اول وقتده بخاراده اوقوچیلر همه سی یازمه کتاب غنه استعمال

ایتدیگندن، کتاب یازوب معیشت وکسب ایدوچی شاگردلرده بوله ایدی. مر جانی ننگده باشقه لرغه کتاب کوچروب بیر ولری اولمشدر.

مر جانی بخاراده ایکی اوچ سنه تور دقندن سوکوره خصوصی درس لرده اوقوته باشلامش، صدر الدین حضرت وایتینه کوره اوز بهک ونور کمانلردن کوب شاگردلری اولمش، قش کونلرنده، فاراکول قلاسندن مر جانی غه ایاروب بخارغه کیلوب اوقوچی شاگردلری ده اولمشدر. بوشاگردلری ایچندن بعضلری ننگ مر جانی غه کوب خدمت و یار دملری ده اولمشدر.

خدمت ونعمتلرینه مکافات بولسون دیوب بولسه کیرهک، مر جانی حضرتلری کوب یار دملری اولان بر شاگردینی «وفیة الاسلاف» کتابنده یاد ایتمشدر. مر جانی یازا:

«نصر الدین بن عوض بن نیاز الخوارزمی بر یخشی یکت اولوب، قرآن حفظ ایتمش، فرائت وقجودده کوب کتابلر کورمش، قرائتی درست ایدی. بخاراده مینم حضورمده سکز سنه قدر تحصیل ایدوب، نحو صرف فنلرینی تکمیل ایتدی. سوکوره «تهذیب المنطق والسکلام» «حکمة العین» و بونلردن باشقه بایتاق کتابلر اوقودی. بوشاگردننگ آناسی زور بایلردن اولوب، بنم تحصیلمده کوب یار دملری ایرشه، معیشت جهنتندن محتاج اولدیغم نرسه لرنی حاضر ایته ایدی. اوغلی نصر الدین ده اخلاص ایل خدمت ایته، حاجت لرنی یتوشدره ایدی. اوشبو شاگرد (۱۲۶۵ سنه ۱۷ شعبان ۱۸۴۹ ایول ۲۷) ۳۰ یاشلرنده وفات اولدی. اوزی هم آنالری جناب حق ننگ رحمتنده بولسونلر».

مر جانی اوشبو نصر الدین گه صرف اوفوتدقده، صرف کتابی یازوب اوقوتمش، همده منطق دن شمسیه اوقوتدقده شمسیه مقدمه سینه شرح یازوب بیرمشدر.

مر جانی اوشبوره وشده قش کونلرنده تحصیل ایدوب، یاز کونلرنده فارا کولگه باروب اوقوتوب بخاراده بش یل عمر ایتدکن سوکوره سهرقندگه سفر ایتمشدر.

۶

سمرقند سفرى، قاضى ابوسعيد، قاضى نىك كىتابخانىسى، فكر
توزەلو، مىسلىك تەيىن ايدوى، قورساوينى آڭلاوى، ياشى دن
بخارا سفرى.

مرجانی بخارادە بىش يىل مىقدارى توردىغىدىن سوڭرە، توركىستان
طرفى نىك بخارادىن سوڭرە اېڭ بىوك علم مركزى اولان سمرقند شەرىنە
سفر ايتىش، ھەمدە سمرقندگە باروب «شېردار» اسملى مىدرسەگە
اورنلاشەش (۱). سوڭرە، سمرقندنىڭ زور مىتفكر عالمى اولان قاضى
ابوسعيد ھىزىرلەرىنە مىناسىبەت ھاسىل ايدوب، آنىڭ بالالەرىنە تورلى فنلەردىن
خىصوصى رەھىشە درس اوقوتوب سمرقنددە تورە باشلامىش ايدى.
مىذكور قاضى «شېردار» مىدرسەسىندە مىدرس اولدىغىدىن مرجانى آنىڭ
دىرسلەرىنەدە مىلازىم ايتە ايدى.

اوشبو سمرقند سفرى نىك مرجانى تەارىخنىڭ غايت زور اھىمىتى
اولوب، مرجانى نىك مرجانى بولوىنە بىوك تەئىرى اولدىغىدىن، سمرقند
سفرىن اوزىنە بر فصل ايدوب، بر آز تەفىلىل ايل، يازامز:

سمرقند سفرى ھىقندە صدرالدىن ھىزرت اوشبو خىلاصەنى يازا:
«بخارادە بىش يىل توردىغى سوڭىدە، كوېرەك شاگردلارنىڭ تەعطىل
وقتەرنەدە كىسب مىعاش اېچون بخارا اطرافىدە اولان توركىمان لىر اچىنە
چىقىدىغى كىبى، مرجانى سمرقندگە سفر ايدوب، آنەدە قاضى ابوسعيد
ھىزىرلەرىنە بولمىغان. قاضى نىك اوغل وقتەرلى نىك بالالەرىنى اوقوتورغە
باشلاغان. قاضى مرجانى نىك علمگە اخلاص واستەدادىنى كوردكە
اوزى نىك باي كىتابخانىسىدىن نىفىس، غىر مىتعارف اولان قىرلى كىتابلەرنى

(۱) «شېردار» سمرقندنىڭ مىشھور مىدرسەلەردىن بىرى اولوب (۱۰۲۸-۱۶۱۹م)

سەنەدە، سمرقندنىڭ الوغ تورەلەردىن اولان يالاڭ توش بەھەر طرفىدىن بنا ايدىلمىش.

اوز قولی ایله مرجانی که مطالعه ایدرگه ویرگان. مرجانی بو کتابلرنڭ بابتاغن یازوبده آغان. «اوشبو قاضی ابوسعید حضرتلری نڭ کتبخانه و کتابلری مینم باشلیچه مرشدلرم بولدی. میگا آڭ ویرگان، فکرمنی توزه تسکان شونلردر، دیوب اوزی سویلی ایدی.»

حبیب النجار حضرت، سهرقنده استفاده سینى اوشبوره وشک حکایت ایته:
 «مرجانی سهرقندگه باروب قاضی ابو سعید ایله مناسبت حاصل ایدوب، آنڭ بالالرن اوقوته باشلاغان. بر وقت قولینه «تهذیب المنطق و الکلام» کتابی توتوب قاضی حضورینه کردیگنده، قاضی بونینداین کتاب دیب صورامش. مرجانی جواب ویردکده قاضی: «مین تهذیب المنطق دیباجه سنده گی (فی فسمی المنطق و الکلام). سوزندن بو کتابنڭ کلام فسمی ده بولسه کیرک، دیوب اویلاسه مده، لیکن بو کونگه قدر کوردیکم یوق ایدی. داملا، سز، بو کتابنی میگا یازوب ویرگز. مینم کتبخانه ده یازگز. شوندن اوزگزگه کیره کلی کتابلرنی ده مطالعه ایدرسز» دیمشدر.
 مرجانی، مینم بار مقصودمده شول گتبخانه ایدی، دیوب کتابنی یازوب ویرونی وعده ایتمش. اوشبو تهذیب الکلام کتابنی ایکی کونده یازوب، تمام ایدوب قاضی غه تابشردیغنک: «مین بر آطنه بازار دیوب اویلامش ایدم. سوزلر ایکی کونک یازوب تمام ایتمش سز» دیه مرجانی غه تحسین ایدوب، کتبخانه سندن تله دیکنجه استفاده ایدرگه رخصت ویرمشدر.
 مرجانی اوشبو رخصتدن صوگره، آچ کشی نڭ رزق تابدیغی قبیلندن غایت شوق و محبت ایله قاضی کتابلرنی تفتیش ایتوب، مطالعه گه ویرله باشلامشدر.

«بخاراده وقتنک اعتقاد کتابلرنده مذکور اولان بابتاق سوزلرگه، متکلمین نڭ فکرلرینه کوکلی، قرار نابمای حیران اولوب یوری ایکان. اوشبو کتبخانه ده اسلام نڭ بیوک عالملری و محققلری نڭ کتابلرنی مطالعه ایدوب، سلفی لرنڭ فکرلرنی آڭلاب، بابتاق اعتقاد مسئله لرنه فکری

اورنلاشمش. اهل کلام و متکلمین مذهبند اولان توبسز سوزلرنی،
تفتازانی، فخر الدین رازی لرننک کم ایدکینی شول وقت آکلامش، کوب
مسئله لرده حقلقنی آکلاب یتوب کوکلی قرار تابمشدر.»

مرجانی حضرتلری اوشبو فاضی ابوسعیدنک اوزندن و کتبخانه سندن
بیک کوب استفاده ایتمش اولدیغندن، سمرقنده تورمش وقتلرینی
عمرینک ایٹ راحت ولدتلی ساعتلری ایدوب، فاضی حضرتلرینی ده
شول طرفنک ایٹ زور کشیسی ایدوب کورسه تهر.

مرجانی نک استاذلری آراسنده، ایٹ زیاده احترام ایتدیکی، ایٹ
کوب استفاده ایتدیکی اوشبو فاضی ابوسعید حضرتلری اولدیغندن، آنک
ترجمه حالنی بزارده آزارق اوزونراق یازوب کیتونی مناسب کوردک.
مرجانی «وفیه الاسلاف» کتابنده یازا:

«فاضی ابوسعید بن عبدالحی بن ابی الخیر السمرقندی حضرتلری
وقتنده غی ماوراءنهر علماسینک ایٹ بیوکلرندن اولوب، همه اشلرنده
بصیرتلی، دقتلی، محقلرنک و سفلرنک بیک کوب کتابلرینی مطالعه ایدوب،
بیک کوب طوغری معلومات حاصل ایتمش، محب حقیقت بر علامه
ایدی. تاریخنی، خلقنک رویننی، احوال عالمنی، همکاسب، جبر مقابل،
هندسه، هیئت، جغرافیه و بونلردن باشقه عقلی و نقلی کوب فنلرنی بیل،
فقط فرایض علمنده گنه معلوماتی ناقص ایدی.»

«تواضعلی، جومرد، کورکام خلقلی، خوش مجلسلی، انصافی، هرکمنی
درجه سینه کوره احترام و تقدیر ایته، ماوراءنهر علماسی کبی اوزینه ایسی
کیتوچی، باشقه لرنک بهاسنی بلماوچیلردن دگل ایدی. اکرده سپدلردن
(حضرت علی و حضرة فاطمه رضی الله عنهما نسلندن) برر ذاتقه تصادفی
ایتسه، آنی فوق العاده حرمت ایته ایدی.»

بن سمرقنده آنک حضورنده توردیغنده، نماز اوقودنده هر وقت بنی
امام ایته، بعض وقت بولده یا که باچقه ده نماز اوقورغه توغری کیلوب

اوزینه نمازلق یا که کیوم ویرسه لر، بوکا امام مستحق راق دیوب بگا ویره، اوزی یرده اوقی ایدی.

بر وقت سمرقند حا کمی حضورنده، بنی آرتق مدح ایدوب: «بو بکت، علم طوغر وسنده، زور کتابلر یازغان بورونقی مصنف لردن ده اوستون» دیه سویلادی.

«قاضی ابوسعید کتاب جیوغه بیک حر یص اولوب، اوزنک بولمغان بر کتاب کورسه ایکی بهاسنی ویروب بولسه ده صاتوب آلا، هر فند بیک کوب عزیز و قیمتلی کتابلری بار ایدی.

«اهل طریقت و مشایخنی احترام ایسته، چیت مملکت آدملرینه اوچرادقده، سنی شیعی اولوینه قارامینچه یاردم و حرمت ایته، ولایتلرنک اولان عالملرنن، ادیبلرنن، مملکت لری ننگ کیدشندن صوراشه ایدی. شونلقدن تورلی مملکت لر همده علماسی حقنده کوب معلومات حاصل ایتمش ایدی.

«اوزی بیک های اولوب، کوب اورنلرده یرلری، باقچه لری، یورطلری بار ایدی. آناسی وفات ایتمکک، میراثندن هیچ نرسه آلمادی. باشقه وارثلرینه تقسیم ایدلدی. قاضی لغی اوستینه سمرقندنگ بر نیچه مدرسه لرنده مدرس ایدی. بنده سمرقندده توردیغمه کتابلرینی عاریت گه آلوب کوب استفاده ایتمم. باشقه اورنلرده تابلیمه چق نادر ونقیس کتابلر کوروب، کوب نرسه کوچروب ده آلمم. بنم تاریخ ایله مشغول اولویمه، تاریخ کتابلری مطالعه ایدرگه باشلاویمه باش سبب اوشبو قاضی ابوسعید حضرتلری بولدی.

«خلاصه ماوراءنهرده، اوشبو ذات کبی معلوماتلی، انصافی، طوغری فکری آدم کورمدم. بو ذات علم خانه سندن اولوب، آنا بابالری ده بیوک و مشهور علمادن در. قاضی ابوسعیدنگ اصول فقه، کلام فنلرنده

بعض اثرلری ده اولوب ۷۰ یاشلرنک (۱۲۶۵ سنه ۱۶ شوال ۱۸۴۹ آوغوست ۲۳ده) وفات ایتدی. «استاذ زمانه» سوزی نڭ حرفلرن جیدقده بونڭ تاریخ وفاتی چیقهدر».

سمرقند و فاضی ابوسعید حضرتلری حقنده مرجانی نڭ یازدیغندن صدر الدین و حبیب النجار حضرتلر یز نڭ ر وایتلرندن، مرجانی گه سمرقند نڭ، نه قدر تأثیر ایندیگی، نه قدر استفاده ایندیگی آچیق کورینه در. مرجانی حضرتلری، سمرقنده، اوزینڭ نظرینی جلب ایدرک عقلی، بیوک معلومانلی بر عالمگه اوچرامش. اول عالم مرجانی نڭ استعداد و طبیعتنی توشونوب مرجانی گه یولباشچیلق ایتمش، مرجانی تاریخنده غایت اهمیتلی اورن توتقان تاریخ ایله اشتغال گه قزقدرمش. مرجانی فاضی ابوسعید کتبخانه سنده بیك کوب سلاف اثرلرینی و تورلی فنلردن تورلی کتابلرنی مطالعه ایتمش. مرجانی گه فاضی حضرتلری نڭ مجلسلری و کتابلری بایتاق اثر ایدوب، مرجانی اعتقادی اضطرابلردن قوتولوب، اوزینه بر مسلک و غایه (ئیدبال) تعیین ایتمش. شول وقتده اولان تفکر و تدقیقلری نتیجه سی اوله رق ناتارلر آراسندن يتوشکان بیوک عالمز قورصاوی حضرتلرینی ده توشونوب، آنڭ مسلکینه محبت ایدوب، هر نرسه گه حقیقت نقطه سندن فارارغه باشلامشدر.

چن علم و ترقی یولینه کرگان کشیلر، کوب وقت اوزلرینه برر کشینی یولباشچی ایدوب، کوب اشلرنده شونڭ یولیل حرکت ایتلر. مرجانی حضرتلری نڭ ده ترجمه حالن تدقیق ایتدکده کوب اورنلرده اوشبو فاضی ابوسعید حضرتلر یز نڭ یولیل حرکت ایتدیگی، فاضی نڭ کمالاتینه مفتون اولوب، بایتاق جهتلردن اوشبو فاضی غه اوخشارغه طرشدیغی کورینه در.

مرجانی حضرتلری «وفیه الاسلاف» و برنجی قسم «مستفاد الاخبار» کتابلرنده اوشبو فاضی ابوسعید حضرتلرندن، ماوراء نهر نڭ علماسی

وامپرلری حقنده كوب معلومات، اوزون محاكه لار روايت ايتهدر. مرجانی نك روایت ایتدیكى سوزلرینه قاراغانده اوشبو قاضی نك كيك معلوماتلی، طوغری محاكه لی، اطرافلی توشونوچان، بیوك مؤرخ ایتدیكى كورینوب توره در.

*
*
*

اوشبو بیرلری یازدقده، مرجانی نك سهرقنده لنت ایله مطالعه ایتدیكى کتابلر نینداین کتابلر ایدی؟ قایو کتابلری نادر ونقیس کتابلر دیوب یازا؟ تاریخدن نینداین کتابلر كورمش؟ دیه برسؤال خاطرگه کیلوب، بونك ایچون، بلكه بر نرسه آكلارمز، دیوب مرجانی نك كتبخانه سینى، سهرقنده كوچروب آلمش کتابلرینی و یازولرینی نفتیش ایدرگه فرار ویردك. ملاكشاف افندی ترجمانی ایله برابر، مرجانی نك كتبخانه سنده اولان کتابلرینی دقت ایدوب قارادق. مرجانی نك اوغلی برهان الدین حضرت نك مساعده سی ایله، اوغلی عبدالحمید افندی بزرگه مرجانی كتبخانه سینك بیوك بر قسه نی كوستردی.

كتبخانه سنك برنجی مرتبه تصادفی ایتكان نرسه، امام غزالی حضرتلری نك «فیصل التفرقة بین الاسلام والزندقه» «منقذ الضلال» «كیمیاء السعادة» «المضنون به علی غیر اهل» «رسالة الروح» كتابلری اولدی. بونلر همه سی بر یرگه توبلانمش. بونلار ایچنده «فیصل التفرقة» ۱۲۵۹ سنه ۱۵ رمضان ده سهرقنده یازوب تمام ایدلمشدر (۱). (سهرقنده یازمش

(۱) مستفاد الاخبار ج ۲ ص ۵۴۳ ده سهرقند سفرینی ۱۲۶۰ سنه ده كوسترمش ایسه ده، لکن مرجانی كتبخانه سنده ۱۲۵۹ نچی سنه ده سهرقنده یازمش متعدد کتاب و رساله لار كورندى. اوزی چامایله گنه یازمش اولسه كیرهك. مرجانی، هر یل یازكونلر نك سهرقندگه باروب اوتكارمش، دیه بعض كشیلردن ایشوتك ایسه ده بوسوز هرست اولماسه كیرك، سهرقنده یازلمش كتابلری آراسنده ۵۹-۶۰ دن باشقه تاریخ كورندى. صدرالدین حضرتده شولای روایت ایتدی.

کتابلرینک تاریخلرینه قاراغانده، برنجی مرتبه یازوب آلمش کتابی اوشبو اولسه کیرهک ديه اویلاقد).

علم کلام و منطق علماسی نك محققلرندن اولان جلال الدین الدوانی، میرزا زاهدالهروی نك متعدد کتابلرن یازوب آلمش. بونلردن باشقه سمرقنده یازلمش کتابلری یاننده اتقان فی علوم القرآن، میزان الشعرانی، فتح القدر شرح الهدایه، شرح موطا، فصول ستة، اخلاق ناصری کتابلرندن، ابوعلی بن سینانك شفا و اشارات کتابلرندن، شهرستانی ابن حزم نك ملل و نعل نهاية الافدام کتابلرندن، شیوازی نك اسفار اربعة، سیوطی نك تنبیه الغبی بتبرئة ابن عربی رساله سنن سهروردی نك بعض اثرلرندن کوچروب، یازلمش یازولر کورلدی.

تاریخی کتابلر ایچندن کشف الظنون، ابن خلکان، اعلام الاخبار للسکفوی، الجواهر المضية فی طبقات الحنفیه، الطبقات السنیه فی تراجم الحنفیه، تاج التراجم کتابلرندن، سمرقنده یازمش کتابلری یانینه، کوب نرسه لر کوچروب یازدیغنی کوردک. کتابت تاریخلری یازلمدیغندن، قطعی حکم ایدوب بولماسه ده، سمرقنده مطالعه ایتمش کتابلرندن بعضلری شونلر دگلمی ایکن ديه خاطرگه کیلدی.

افساق تیمورنك اوز احوالی حقنده یازمش «تذکات» اسملی مجموعه سینى سمرقنده مطالعه ایتمش ایدم ديه «مستفاد الاخبار» ده یاز(۱).

مرجانی حضرتلری سمرقنده تفسیر فاضی بیضاوی، همده فاضی ابوسعید آتاسینك تفسیر فاضی غه اولان حاشیه سنن ده بایتاق نرسه لر نقل ایته در.

مرجانی، عالی معلومانلی، زورراق عالمرگنه دقت ایته تورغان رسم مصاحق مسئله سینده اهمیت بیروب، اول وقت سمرقنده صافلانمافده

(۱) ج ۱ ص ۲۲۴. «قاموس الاعلام» صاحبی، تیمور ماده سننه، بو کتاب اسمن

«تذکات» روشنده یازمشدر.

اولان مصحف عثمانی دیه مشهور مصحف فی باروب اوقوب تفتیش ایتدیگنی، اول مصحف نڭ رسملرینه دقت ایتدیگنی، رسملرینه فاراغانه حضرت عثمان وقتنده یازلغان مصحف اولمادیغنی بیان ایتهدر. بونلر نڭ تفصیلی استانبول غزیتهدرندن «بصیرت» «حقائق الوقایع» غزیتهدر نڭ طبع ایتدردر. مش مقاله سنده همد «وفیه الاسلاف» ورسم مصاحف حقنهدر یازمیش «فوائد مهمه» کتابلر نڭ مذكوردردر.

مرجانی سمرقندده توردیغنده، رسملرگه دقت ایدوب، مصحف لرنی چاغشدر لرق درجه گه اوزی ایرشکان ایدیمی؟ یا که قاضی ابوسعید حضرتلری کبی برر کشی نڭ دلالت ایدوی و تحقیقی ایله متنیه بولوب، شوندن سوڭره دقت ایتدیمی؟ بو مسئله آچیق معلوم بولمادی.

اگرده مرجانی اوزی دقت ایدوب آڭلامش ایسه، مرجانی نڭ بیک کوب ترقی ایدوب، دقت و تفتیشی نڭ بایناق یوقارو درجه گه ایرشدیگی کورینه در. زیرا نیچه یل درس اوقوتقان زور مدرسلر نڭ ده بایتاغی، رسم مصاحف مسئله سینڭ نه ایدگینی بلما نیچه عمر ایتدکاری کوز آلمزده در.

* * *

مرجانی حضرتلری، بخاراده وقتنده بایناق اعتقاد مسئله لرنه حیران اولوب یوروب، سمرقندگه کیلدکن سوڭره، کوب مسئله لرده حقیقتنی آڭلادیغی، همک سمرقندده قاضی ابوسعید نڭ دلالتی ایله تاریخ مطالعه ایدرگه کرشدیکی وشول وقتدن سوڭره تاریخی اوزینه غایه ایتدیکی اوتکانده یازلمش ایدی. اوشبو ایکی مسئله (اعتقاد نڭ فرارلانوی، اوزینه غایه و مسلک تعیین ایتوی) مرجانی تاریخنده غنه دگل، هر بر فکرلی آدملر نڭ تاریخنده ده غایت اهمیتلی بر موقع نوتهدر.

مرجانی کبی کوب اویلاوچان، کوب محاکمه وانتقاد ایدوچان،

استعدادلی ذاتلرنڭ فکەرلری نڭ بىر فرارغه کیلوی، اوزلرینه بىر مسلك تعیین ایدوب، شونده ثبات ایدولری بىك زور بىر مسئلهدر.

بىك كوب داهى، متفكر آدملر اوزلرینه اولان استعداد واققدارنى، فوللرندن كیلچك اوزلرینه موافق خدمتلرنى تخمین ایته آلمای، اوزلرینه مسلك و غایه (ئیدبال) تعیین ایته آلمای سرگردان و حیران اولوب، عمر اوتكاره لر. دین اعتقاد، فکەر و عمل جهتلرندن بايتاق تشویش گه اوچراب، انقلاب دورن كیچوره لر. طبیعتنده اولان صلابت و چوارلق همده وسطنڭ تاثيرى، جدیت و محاکمه نڭ قوتى ايله بو انقلاب دورى تورلى كشىلرده تورلیچه بولادر. اوشبو غایه و مسلك تعیین ایتونڭ خدمت و كیدش اچونده غایت بيوك تاثيرى كوریلهدر. كوب آدملر مسلك و غایه تعیین ایتمه دكلرندن اهمیتلى خدمت كوستره آلمیلر. اورتاچه غنه ذهنلى، بىر تورلى گنه معلومات واققدارى اولان آدملرنڭ یخشى غنه خدمت ایتدكلرى، یخشى غنه معیشت ایتدكلرى حاله، ذهنلى، فکرى آدملرنڭ خلق اچونده، اوزلری اچونده زور ایش كورساته الماولرى نڭ الوغ سببى غایه سزلك و مسلك سزلكدر. اوشبو خصوصده مشهور اسلام فیلسوفلرندن بىرى: «بن اورتاچه غنه ذكوت كه مالك من. آدملرنڭ یوزدن يتمش بىشى بنم قدر ذهنلى اولورلر. اشلرمزده تفاوت كورلسه، بو اش ذهننڭ تفاوتندن دگلدر. بلكه بونڭ ايك بيوك سببى، ايلكده بىر مقصد و غایه تعیین ایدوب، صوكره شول غایه نى كوزلهب، شوکا ایرشدرهچك يوللرنى واسبابلرنى یخشى بیلوب، ايك قسقه واوگقايلى يول ايله هركت ایتمكدن اولور» دیمشدر.

مرجانی حضرتلری كلام و فلسفه درسلى ايله بايتاق مشغول اولدیغندن، اعتقاد و فکەر جهتلرندن بايتاق شبهه لرگه اوچرارغه، باشینه بىك كوب سؤاللر كیلوب شونلرنڭ جوابن بیلمكدن، كوڭلن قرارلاندرمقندن عاجز اولوب، بىر نه قدر وقتلر اوتكاررگه طوغرى

کیلمشدر. بروقت مرجانی اوزی ده بعض احبابلرینه اوشبو سوزلر نی سوبلامش: «قریه ده وقتیمده کتابلرده فارچقلمر اعتقادن، مدح ایتکان بر سوز (یا که حدیث) کورمش ایدم. اول وقتده شول سوزنڭ معناسن اوزاق اولاب بوروبده آڭلامغان ایدم. بخاراده بر نه قدر وقتلر معیشت ایندکن صوڭره شول سوزنڭ معناسن آڭلادم. فارچقلمر نڭ اعتقادی، علم کلام و فلسفه ایله مشغول بایتاق آدملر نڭ اعتقادلرندن یخشیراق، آنلر نڭ الله غه ایمانلری قوتلر ره ایکان. اوشبو خصوصه بخارانی تاشلاب سهرقند گه سفر نڭ ده زور تاثیر اولدی» دیمش. بو سوزلردن مرجانی حضرتلری سهرقند گه سفر ایتدیکی وقتلرده اضطراب و قتلری اولوب، فکری نڭ تقلید دورندن چیغوب، انقلاب واضطراب دورینه کیلوب، تکامل فرار دورلرینه تابا حرکت ایدر گه وقت ایرشدیگی، بیک کوب دینی اعتقادی مسئلهلرده اضطرابدن چیغوب بر فرار غه کیلدیکی آڭلاشیلدر. دیمک که مرجانی حضرتلری ۲۵-۲۶ یاشلر نده اضطراب و انقلابدن چیغوب، عقلی بلاغت دورینه ایرشمش اولدر. فقط مرجانی حضرتلری نڭ اعتقاده مسلکی قرار لانوینه قایو کتابلر نڭ کوبره ک تاثیر اولمش، اعتقاده قایو مؤلفلر نڭ اثرلرینی کوبره ک مطالعه ایتمش؟ سهرقند کتبخانه سنده مطالعه ایتمش کتابلر نندن تفصیلا معلوماتلر اولمادیغندن، بو خصوصه آچیق بر سوز سوبلامک افتد ارمزدن خارج ایسه ده، لکن مرجانی غه امام غزالی تالیفلری نڭ کوبره ک تاثیر اولمشدر، دیه خاطر مز گه کیلدر. زیرا امام غزالی الوغ دین عالمی اولدیغی ایله برابر بیوک بر فیلسوفدر. مرجانی نڭ طبیعت و مسلکینه، امام غزالی کتابلری تمام موافقدر. مرجانی اوزی ده غزالی غه غایت مخلص اولوب، بایتاق آدملر نی مدح ایتدکده «غزالی اثرلرینی مطالعه ایتمش، سلف مسلکینی آڭلامش ایدی» دیوب یازا، «وفیه الاسلاف» کتابنده ده دین نی درست آڭلاوچی، ایڭ بیوک

اسلام عالم‌لرندن بری غزالی اولدیغنی بیان ایتهدر. اوتسکانده یازلمش «فیصل‌التفرقة بین‌الاسلام والزندقة» «منقذ‌الضلال» کتابلری امام غزالی‌نک مذهب و مسلکینی، دین مسئله‌لرنده اوزینه مسلک تعیین ایتکناچی باشندن کیچورمش فک‌رلرینی، اضطرابلرینی، صوکره نیچک حقیقتنی تابدیغنی، آنک فک‌رنجه حقیقت نهدن عبارت ایدکینی، گوزهل ره‌وشده دلیللری ایله بیان ایتدیگندن، مرجانی‌نک دینی مسئله‌لرده بر فک‌رگه کیلوینه، اسلام و کفر مسئله‌لرنده بر فک‌ر و مسلک حاصل ایتوینه زور تأثیری بولغاندر دیه خاطرگه کیله، خصوصاً سهرقندگه باردقن صوکره برنجی مرتبه اوشبو غزالی اثرلرن یازوب آله‌قی‌ده بو کتابلرنک مرجانی نظرن نه قدر جلب ایتدیگینی کوسترهدر.

*
* *

مرجانی حضرتلری سهرقندده توردیغنده، بیک کوب کتابلر مطالعه ایدوب، فک‌ری بیک کوب ترقی ایدیکی آکلاشیله‌در. بخاراده بش‌یل توردیغنده کوب‌ره‌ک وقتلرینی منطق کلام کتابلری ایله اوتکارمش اولان مرجانی، حاضرده کتاب سنت‌دن، خلق آراسنده شایع اولان بدعتلردن، عصر سعادتین بیرلی مسلمانلرنک اعتقادلرینه، اخلاق‌رینه عارض اولمش بدعتلرنک حکمتلرندن بحث ایتهرگه، حاضرگی کیدشنی انتقاد ایتهرگه، و بو انتقادلرنده اوزینی حقی کوررگه باشلیدر. حتی نینداین یول ایله حرکت ایدرگه، نینداین مسلک ایله باررغه تیوش ایدیکی حقنده اوزینه مسلک ایتدیگندن بولسه کیره‌ک، شول وقتلرده یازمش کتابی‌نک اولینه (منه‌بی فی‌العقلیات‌الحجة‌والبرهان‌وفی‌النقلیات‌السنة‌والقرآن) دیه یازوب قویمش. و بوجمله ایگ اهمیتلی، نظرنی جلب ایتارگه تیوش اولان سوز کبی زور حرف‌لر ایله یازامشدر.

مرجانی نك اعتقاد و مسلكى نه در جهده قرار لانو وینى، اول وقتلرده فكرینى نیند این نرسه لر مشغول ایتمدیكى كورسه تمك ایچون «وفیه الاسلاف» دن توبنده گى جملهرنى نقل ایتمه مز. مرجانى حضرتلرى، تاتارلر آراسندن فوق العاده اوله رق يتوشمش، بیوك امامز اولان ابوالنصر القورصاوى حضرتلرى ترجمه حالنده اوشبو سوزلرنى یازا:

«یاش وقتلرمده، حقیقتنى آكلامادیغمندن، بنده، باشقه لرغه بصیرتسز تقلید ایدوب، ابوالنصر حضرتلرینه هجوم ایتمه، آنك فكر و مسلك لرینه استخفاف ایله گنه فارى ایدم. لکن صوگره دن بیوك اماملرنك، اشانچلى طوغرى، فكرلى سلفلرنك کتابلرینى مطالعه ایدوب، بیك كوب تحقیقات حاصل ایدوب، طوغرى دین، خالص حکمتنى و حقیقتنى آكلادیغمندن جناب حق نك، رحمتى ایله، اوشبو خطا فكر دن نجات تابدم.

«برکون سهرقنده و فتمده، فکرگه چوموب، خلقمز آراسنده تارالغان بدعتلر، متاخربن نك كوب اورنلرده اهل السنة و الجماعه یولندن چغولرى، چن حقیقت بولغان سلفی یولینى فویولرى، همده خلقمز نك شول بوزوق اعتقاد، ضعیف فکرلر ایله کوندن کون توبه ن کیتوینى فکر ایدوب حیران اولوب اولتوره ایدم. شول وقت ابوالنصر حضرتلرى نك مسلك و فکرینه كوب آدملرنك قارشو توشوب، آنى بوزوق اعتقاد ایله تهمت ایدوب هجوم ایدلورى الله نك رحمتى و فضلى ایله، خاطریمه کیلدى. شول وقت اوزم نك فكرم ایله محاکمه ایدوب «جناب حق نك رحمتى ایله، بن، حقیقتنى و سلفی اعتقادینى آكلادیغم کبى، بلکه ابوالنصر حضرتلرى ده حقیقتنى و سلفی اعتقادینى آكلاب، شول یولعه دعوت ایدوب کتابلر یازدیغندن، خلق آنك مقصودن آكلاماینجه هجوم ایتمش اولورلر» ديه اولیاب آنك کتابلرینى مطالعه ایدرگه رغبت ایتمدم. یاننده همده سهرقنده آنك کتابلرى اولمادیغندن بخاراغه فایتقدن صوگره، هیبچ نرسه گه فارامای، برنجى خدمتم ابوالنصر کتابلرینى تابوب آلمق اولدى.

«فورصاوی غه مناسبتی اولان داملا اسماعیل قشقاری غه باروب
 صورادبغمده، فورصاوی نڭ کتا بنده خطاسوز لر اولوب، بخاراده آنڭ
 کتابلرن استعمال ایتمک ممنوع بولونی سویلاب، بیک آغزلق ایله گنه
 ویردی. مطالعه ایدوب برهفته دن فایثاروب ویرمک شرطی ایله آلمش
 ایسه مده، ابوالنصر نڭ عقاید کتابن برر کونده تمام ایدوب، وعده مدن
 ایلك فایثاروب ویردم. ابوالنصر عقایدن سلف اعتقادینه خلاف هیچ
 نرسه کورمدم. سوکوره نظام الدین الالهامی هم عارف بن عبدالسلام غه
 یولو فقهده، آنلرده ابوالنصر حضرتلرینی و کتابلرینی مدح ایتدیلر. شول
 وقتدن باشلاب ابوالنصر نڭ بتون اثرلرینی مطالعه ایدوب، هر وقت
 دیورلك حقیقتنی آنڭ طرفنده نابدم (۱) آنڭ عقنده سویلاوچیلر، سلف
 اعتقادندن و حقیقتدن غافل آدملر در. ابوالنصر عقنده «تنبيه ابناء العصر
 بتنزيه انباء ابي النصر» اسملی بر رساله ده یازدم.»

فورصاوی حضرتلری عقنک یازلمش سوزلردن، مرجانی فکر و مسلکی نڭ
 نه قدر اورنلاشقانلیغی، اوزینڭ طوغری آکلاغانینه اینا نغانلیغی، هر نرسه گه

(۱) اوشبو وقتدن سوکوره فورصاوی نڭ اثرلرینی اوزی کوچروب آلمش.
 بونارنی مرجانی کتبخانه سنده کوردک. فورصاوی غه نیچوک قارادیغنی ده آچیق کویستردیگندن،
 کوچروب تمام ایتدکدن سوکوره فورصاوی رساله لرندن «اللوايح» اخیرینه یازمش
 عبارلرینی بو اورنده عینا یازوب کیتونی مناسب کوردک. مرجانی یازا: «تمت الرسالة
 الغراء وائمة لة البيضاء الموسومة باللوايح المشتملة على التحقيقات السوانح للامام الهمام
 الفاضل بالظفر على ارغام كل ضرام بحر الشريعة فخر الطريقة قبلة الحكمة وكعبة المعرفة
 محي السنة مقتفى الجماعة حجة الحق ناصر الاسلام ابي النصر عبدالنصير بن ابراهيم الغازاني
 المعروف بالقورصاوی انارالله برهانه وافاض على مرقدہ الشريف غفرانه ظهوره يوم
 الاربعاء السادس عشر من شهر ذي الحجة المنتظم في سلك شهور سنة الف ومئتين وثلاث
 وستين من هجرة سيد المرسلين صلى الله عليه وعلى آله واصحابه اجمعين على يد العبد
 الفقير الى العون الرباني والحقو الرحمانى شهاب الدين بن بهاء الدين البلغاري ارشده الله الى
 الحق وهدايه وجعله ممن آثره واجتباؤه وعصمه من شر نفسه والهيمه ذكره حتى لا ينساه
 واستخلصه لنفسه حتى لا يعبد الا اياه.»

اوز اولچاوی ایله قاری باشلاغانلغی، فکری نینداین نرسه لر مشغول ایتدیکی بیک آچیق رهوشده کورینه در.

آدمناڭ ترقیسی ایچون ایڭ لازم نرسه لر دن بری اولان انتقاد وموازنه مرجانی ده بیک فوتلی اولوب، حقیقت گه خلاف تابدیغینده هر کمینی وهر خلقنی انتقادغه جرأتلی ایدیکی، بخاراده وقتنده آنلرناڭ درس ترتیبلیرینی، اوقوته تورغان کتاب وفنلرینی انتقاد ایتدیکی اوتکانده یازلمش ایدی. ایندی مرجانی ناڭ فکری دخی ترقی ایدوب خلق ناڭ اعتقادینی، استعمال ایدلمکده اولان اعتقاد کتابلرینی تحلیل ایدوب، کتاب وسنتده ثابت اولان اعتقاد لر ایله، حاضرده استعمال ایدلمکده اولان کتابلرناڭ سوزلرینی موازنه ایدوب، کتابلرناڭ یتوشمگان یرلرینی انتقاد ایدرگه باشلی، دینی مسئله لرده هر وقت قرآن حدیثنی اساس توتارغه تیوش ایدکینی توشونه، مسلمانلر آراسنده شایع بولغان بیک کوب بوزوقلق وتنزل لرناڭ سببی قرآن حدیث دن، عصر سعادتده اولان مسلمانلرناڭ یولندن غفلت ایدکینی آڭلاته در.

مرجانی حضرتلری ناڭ خلق آراسنده شایع بولغان ترتیب لرناڭ، کتابلرناڭ، اعتقاد لرناڭ اوستوندن قاراب، همه سینه قیمت تعیین ایدرک درجه گه ایرشوی، دین مسئله لرده هر وقت قرآن حدیثنی آله توتارغه تیوش ایدکینی توشونوب، شول وقتدن باشلاب اوشبو مسلکده صلابت وجدیت ایله دوام ایدوی، دین واعتقاد مسئله لرده بر فرارغه کیلوی، مرجانی حضرتلری ایچون البتة فوق العاده زور ترقی اولوب، فکری ناڭ مسلکی ناڭ کمالات گه ایرشدیکینی کوستره ایدی.

* * *

مرجانی حضرتلری ایکی سنه گه قریب سمرقندده توردیغندن سوکوره، یاڭی دن بخارغه فایتورغه اویلامش، قاضی ابوسعید حضرتلرندن اجازت نامه (اقتدار علمی سی حقنه شهادت نامه) آلمشدر. فقط مرجانی غه سمرقنددن

سفر چیتون اولوب، تلاماینجه آبرلمش اولسه کیرهك، برادری صدرالین حضرت بو خصوصده اوشبو سوزلرنی روایت ایته:

«مرجانی نڭ سمرقندگه بارغان یلنده، (عارفجان بای) نامنده بر صاحب خیرات نڭ مصاریفی ایله، سمرقنده بر مدرسه بنااید لمکن اولمش بو مدرسه نڭ بایتاق اشلری قاضی ابوسعید اختیارنه اولدیغندن مرجانی گه: «بوسنه سمرقنده قال، مدرسه نڭ بناسی تمام اولدقه، حجره لرینه طلبه اورنلاشدر و بنم اختیارم ایله اولاقق. مذکور مدرسه دن، سیگاده، بر حجره ویررمن. شوینده اورنلاشورسن. صوگره علی العاده حجره نی صاتوب کیتوب، پاره سینه بخارادن اوز بڭه بخشی بر حجره آلورسن» دیوب سویله گان. مرجانی ده بونی قبول ایدوب، مدرسه نڭ بناسی تمام اولدندن صوگره، مدرسه نڭ بر حجره سینه اورنلاشوب توره باشلاغان. لکن بر نه قدر وقتلر معیشت ایتدیگندن صوگره، مرجانی ایله مدرسه نڭ بر مدرسی آراسنده نزاع چیغوب، حجره نی صاتوب بخاراغه کیتهرگه مجبور بولغان. اوشبو واقعه دن صوگره مرجانی «شول بد بخت مدرسی ایله نزاهمز اولماسه، مین سمرقنده فالاقق، بخاراغه فایتمایه چق ایدم. مینم ایچون سمرقند فائده لی ایدی» دیوب سویلی ایدی.»

۷

ایکنچی مرتبہ بخارادہ. مصاحبہ لری. اجتهاد واستفادہ سی. تاریخ
ایله اشتغالی. بخارادہ غی تالیف لری. تصوف ایله اشتغالی. معیشتی.

مرجانی حضرت لری بخاراغہ فایتندن سوگرہ، بخارازنک ایرک بای
وگوزهل مدرسہ لرنندن، برکت و شرافت ایله معروف اولان «میر
عرب» مدرسہ سندن (۱) حجره صاتوب آلوب، شونده توره باشلاغان.
بر سنه سوگرہ برادری صدر الدین ده بخاراغہ باروب، ایکیسی برابر
توره باشلامش لردر. اوشبو «میر عرب» مدرسہ سنده مرجانی بر جای
امام اولوب ده تورمشدر.

مرجانی حضرت لری بخاراغہ اوشبو ایکنچی مرتبہ کیلد گنده مسلك لی
غایه لی بولوب، بخارادہ نه ره وشده استفادہ ایدونی اوبلاب کیلد یگندن
بخارادہ بایناق استفادہ ایتمشدر.

مرجانی بخاراغہ کیلد کدن سوگرہ بتون بتون حجره سینہ بیکله نوب،
علم و تحقیق دن لذت آلوب، کوبره ک وقتلرینی مطالعه و تفتیش ایله
اوتسکارمش، بیک کوب کتابلر مطالعه ایدوب، کوب نرسه لر کوچروب
آلمش، معلوماتنی آرتدرمش، کتبخانه سیننی زور ایتمشدر. سمرقند دن
فایتندن سوگره اوزی طرفندن کوچروب یازلمش و باشقه ار طرفندن
یازدرتوب آلمش بیک کوب کتابلرینی، همه اوزینه مناسبتلی کشیلرینی
جیوب، ئومه ایدوب یازدرمش کتابلرینی ده کوردک. بونلر ۱۰-۱۵ قدر
کشی ننگ قلمی ایله یازلمش لردر. بو کتابلرننگ اکثری مرجانی طرفندن

(۱) «میر عرب» مدرسہ سی، عربلردن اولان (امیر عبدالله) طرفندن بنا
ایدل یگندن «امیر عرب» مدرسہ سی دیو مشهوردر. اوشبو مدرسہ (۹۴۲ھ
۱۵۳۵ م) سنده بنا ایدلمشدر. (مدرسہ عالیہ میر عرب) لفظی تاریخ بناسی
اولمشدر.

دقت ایله مطالعه ایدلوب، حاشیه‌لرینه و بوش کاغدلرینه تورلی کتابلردن کوچروب بایتاق معلومات یازلمش؛ اهمیتی اختلافلی مسئله اولدنده آکا مناسبتلی تورلی فکرلرنی جیوب بر برگه بازارغه اهمیت ویرمشد. کتابلری یانینه وتورلی کاغدلرگه تورلی کتابلردن کوچروب یازلمش شیلرنی کوردکده، مرجانی‌نڭ بیک کوب کتاب مطالعه ایتدیکی، اوزینه ضرور بولوی احتمال اولان معلوماتنی، یاکه نظرن جلب ایتسکان نرسه‌لرنی کوچروب آلورغه طرشدیغی کورینوب نوره‌در.

برادری صدرالدین حضرت روایتینه کوره، مرجانی‌نڭ زور ایکی بوچه‌سی اولوب، ایشتکان و کورگان نرسه‌لرینی بر کاغدگه یازوب، شول بوچه‌سینه تولتوره بارمشد. دیمک که مرجانی اول وقتده تطبیق و محاکمه‌دن زیاده معلومات طوبلازغه اهمیت ویردیکی کورینه‌در. ذانا تورلی زور عالم‌لرنڭ کتابلرینی اوقوب، درست معلومات آرتدیغی نسبتنده تحقیق و محاکمه فؤه‌سی اوزندن اوزی اوسه، معلوماتی آزاوان کشیلرنڭ محاکمه‌سی ده ناقص اوله‌در.

مرجانی‌نڭ کوچروب یازلمش کتابلری و یازولری آراسندن بر نیچه نرسه مینم نظرمنی جلب ایتدی.

مرجانی‌نڭ یازولری آراسنده تفسیر حدیث‌گه تعلقلی نرسه‌لر، عقاید کلام و تاریخی معلوماتلرغه قاراغانده آزرارق کوردی. بخاراده اولان اسامی کتب دفترینه قاراغانده حدیث‌دن یالغز مشکاة‌المصابیح کتابینه مالک اولمش، صحیح بخاری و موطنی بره‌ودن آلوب مطالعه ایتمش‌در. خصوصی بر دفترنده صحیح مسلم‌نی امامتندن ایکی سنه صوکره مطالعه ایدرگه باشلادیغنی یازوب قویمشد.

مرجانی عقاید کلام و فلسفه‌گه کوبره‌ک اهمیت ویرمش اولسه کیره‌ک، بو خصوصه‌غی یازولری و تفتیشلری باشقه‌لردن آرتوغراق کورینه‌در. مرجانی‌نڭ عقاید و کلام ده‌دقت و احاطه‌سی بیک فؤتلی اولدیغی،

آنک عقايد نسفی، ملا جلال کتابلرینه یازمیش شرحلرندن ده معلومدر .
 مرجانی اوزی توبلی آڭلاو، نچکه فهمدن لذت آلدیغندن بولسه
 کیرهك، کلام و منطق علماسی نڭ، ملا جلال الدین الدوانی و میرزا زاهد
 کبی، دقت و محاکه لی اولانلرینی بیک احترام ایدوب، آنلر نڭ کوب رساله
 و کتابلرینی کوچروب آلا، کلام و منطق نڭ زور اهمینی بولمغان
 بعثلرینه دقت ایدوچیلرینی فوق العاده احترام ایتدر . استاذلرندن داملا
 حاجی بای احوالینی یازدقده دوانی، میرزا زاهد اثرلرینی بخشی آڭلی
 ایدی دیه مدح ایتده، «وفیه الاسلاف» ده یازلمیش سوزلرینه فارغانده ده،
 بو ذائلر، مرجانی نڭ ایڭ زیاده احترام و محبت ایتدیکی ذائلردن
 اولوی کورینوب توره در .

مرجانی سمرقنددن فایندقدن سوڭره بخاراده بش سنه قدر تورمش .
 اوشبو مدنده اوزبهك، تورکمان و تاتارلردن بایتاق شاگردار اوفوتمش،
 بخارانڭ بعض الوغ مدرسلرینه مناسبت و خصوصی صحبتلر ایتمش،
 بعض آدملر ایله کتابلر مطالعه ایدوب علمی مذاکره لرده اولمش، بعض
 مشایخ نڭ مجلسلرینه حاضر اولمشدر . مرجانی ایله علمی مذاکره لر ایتمش
 اولانلردن بری اونکانده مذکور داملا حسین قارغالی اولوب، مرجانی نڭ
 ایڭ بیوک احترامینی فزانمش، فکر و مسلک لری بر برینه طوغری کیلمش
 اولانی نظام الدین الالهامی اولدیغی منقولدر . بوذات فوق العاده اوتکون،
 عالی طبیعتلی، طوغری فکری، عام و حقیقت عاشقلرندن اولوب،
 مرجانی ایله بر نچی مرتبه سمرقندده کورشوب بر برینه اخلاص و محبت
 ایدشکانلر . بخاراهه فایندقدن سوڭره، دورت سنه قدر بر ابر توروب،

بربری نك علم و فكر لر ندىن منون اولمشلر . مرجانی نك بخاراده
يازمش مجموعه لرنده اوشبو نظام الدين دن نقل ايدوب يازمش علمى
فكر لرده كورندى. (۱)

اوشبو نظام الدين نك برقر نداشتى مرجانی دن «اگر نظام الدين گه
تصادف ايتماسم، بخاراغه سفرم فائده سز صانالورغه لايق اوله چق
ايدى» ديوب سويلديگنى روايت ايتهدر. اگرده مرجانی بو سوزنى
سويلگان بولسه، (۲) مسلكلرى فكر لرى بربرينه موافق اولوب، اوزينه
مسلكدهش و فكردهش برذاتغه اوچر اديغنى آكلاتمش بولسه كيرك؛
مرجانی شاگر دلرينده «بيوك استعدادلى بر ابيدهشم بار ايدى. اول
ميندن، مين آندن راضى ايدك. اول ابيدهشم ضايع بولدى» ديه سويله مشدر.
اوشبو نظام الدين نك علم طب دن آزر اق معلوماتى، هيئت هندسه
فنلرينه اخلاصى اولوب، مرجانی ايله شول فنلرده علمى مذاكره لرده
بولوى احتمالدر. مرجانی كتبخانه سنده، بخاراده اوز قلمى ايله يازلوب،
دقت ايله تصحيح ايدوب اوقومش هيئت هندسه كتابلرى كوردك.

(۱) مرجانی بر منطق مسئله سنده نظام الدين فكرينى يازدقنن صوگزه «من سوانح
النافذ البصير البارخ المتون نظام الدين ابى الحسن محمد بن ابى يوسف القروچى
اكرمه الله سبحانه و ايقاه و وفقه لمراضيه و عمر عقباه» ديه يازوب قويوشدر.

اوشبو نظام الدين فوق العاده اوتكون، طوغرى فكرلى، حاضر جوابلى
اولديغندن ابيدهشلى طرفندن (الهامى) لقبى آلمشدر. بخارانك ترتيب و طريف تعليملرندن
راضى اولماي هر مين، هند طرفلرينه عارف بن عبدالسلام اسملى يولداشى ايله سفر
ايتمشلر (۷۳ ۱۲ ۶۵ ۱۸۵۶ م) سنه لرده وفات ضايع اولمشلر و شول وقتدن صوگزه خبرلرى
اولما مشدر. ترجمه «حالى» آثار، «استفاد الاخبار»، «وفية الاسلاف» كتابلرنده منكوردر.
(۲) صدر الدين حضرت اوشبو سوزنى انكار ايدوب «نظام الدين مرجانی دن بيك
توبان اولوب، آنك شاگردى منزل سنده ايدى. مرجانى احترام ايدوب، آنك كتابينه
شرح يازارغده اويلا بوردى. مرجانى نك آندن استفادسى اولوينى بليم نظام الدين
چقنده. مرجانى دن روايت ايدلگان سوزده بيك زور شبهه بار» ديه سويله دى.

مر جانی سمرقند دن قایتقدن سوگره قاضی ابوسعید مجلسارندن استفادہ
ایتدیکی کبی فائدہ لانهق، تورلی سوز لر ایشتمک قصدیلہ بولسه کیرک،
بخارانکده بعض مشهور آدملریله صحبت ایدر گهرغت ایتمش. عاریت که
برر کتاب آلوب تورمق، یا که برر شبهہنی حل ایتدر مک کبی یهوشلر
ناہوب بایتاق بیوک آدملر بر له اولتور شمشدر. بو خصوصک بعض واقعہ لری ده
منقولدر. ملانصر الدین بن کلیم الله الصباجایی روایتینه کوره، برکون بر بهوش
تابوب، بخارانک قاضی کلان حضورینه باروب آنک ایلہ مصاحبت ایتمش.
شول وقت بر اعتقاد مسئلہ سنک سوز چبغوب قاضی کلان بایتاق معلومات
سویلامش. مر جانی ده شول خصوصہ اوز طرفندن بر فکر سویله دکده،
قاضی کلان بیک استعسان ایتمش، سوگره مر جانی که قاراب «بارک الله،
سن اوستوگده گی چاپانلر کبی ایتمش» دیوب مر جانی نک علمینی مدح
ایتمشدر. اول وقتده مر جانی نک اوستونده ایکی قات چاپان اولوب،
طشده غیسی بر تورلی گنه اولوب، ایچده گیسسی بیک یخشی اولمش.
قاضی کلان اوشبو سوزی ایلہ، طشکدن ایچک یخشیراق ایکان معناسینی
آ کلاتمشدر.

مر جانی دن، بخاراده وقتنک، صوگ سنه لرنک درس اوقوچی بایتاق شاگردلر
اولمش. اوزکانه یازلمشلردن باشقه تاتارلر ایچندن مر جانی نک امتیازلی
شاگردلری: ملا عبدالخبیر المسلمی ثم الفزجاری، طهطق احمد لطیف
حضرت، فزان امامی قاضی محمدی بن صالح، اوزی نک برادری صدر الدین،
حافظ الدین بن نصر الدین القورصاوی البرهنگوی حضرتلردر. حبیب النجار
حضرت روایتینه کوره استرلی ملا حراث بن ملانعمه الله حضرت ده مر جانی دن
درس اوقومشدر.

* * *

مر جانی حضرتلری بخاراده وقتنک نه قدر اجتہاد ایتمش؟ نه قدر

ونیند این کتابلر مطالعه ایتمش؟ علم آرتدروده مادی ومعنوی نیند این چاره لرگه کرشمش؟ علمدن تفتیشدن نه قدر لذت آلمش؟ تحصیل وقتنک ایبده شلرینه مناسبتی نیچوک اولمش؟ بو خصوصده فوق العاده بایتاق اشلری اولوب، بزگه ایشدلگانلردن بعضلرینی موندده یازامز:

مرجانی بخاراده وقتنک، وقتنک قدرینی شول قدر بیلمش، علمدن شول قدر لذت آلمشدر، که حتی ایبده شلری ایله فاتناشونی، باشقه آدم لرنک حیره لرینه باروب سویلاشوب اولتورونی، اوراملرده توفتاق سویلاشوب ترولرنی، فائده سزگه عمر ضایع ایتو دیو حسابلاب بتون بتونه عزلمتگه ویرلمشدر. برر بیرگه یهوش ایله باردقده، یا که کیتبتدن نرسه آلورغه چیقدفک چاپانی ایله تورونوب، اوزینی تانوتماسقه طرشوب، آیتاق باصدیغی برگه گنه فاراب یوری تورغان اولمش. بروقت ایبد شلرندن بری، چاپانغه تورنوب چیغوی نك سببن صورتفک «برر کشی گه اوچریم ده، شونک ایله سویله شوب مشغول بولوب فالام. اوزم نك ده، اول کشی نك ده عمری ضایع بوله» دبه جواب ویرمشدر.

طرویسکی ده آخوند احمد حاجی حضرت، میر عرب مدرسه سی امامندن اوشبو سوزلرنی نقل ایتدی: «میر عرب مدرسه سنک شهاب الدین اسملی برنوغای توردی. بیک اجتهادلی، هر وقت مطالعه ایله مشغول ایدی. حتی وقت مهملده (بخارا شاگردلری ایکندی آخشام آراسنده درس ایله مشغول اولمقلرندن اول وقتنی وقت مهمل دیورلر) بتون شاگردلر کیفی صفا قیلوب، تورلی سوزلر سویلاشوب اوتکار دکده، کتاب مطالعه سی ایله مشغول ایدی. بروقت یانینه باروب فارادیغمده «صحیح بخاری» مطالعه ایدوب اولتورغانینی کوردم» دبهش.

مال قدرینی بلوچی کشی لر برتین آقچه نی ده ایك قدرلی نرسه لرندن صاناب ضایع ایتمه سکه طرشقلری کبی، علم قدرینی بیلوچی علمدن لذت آلوچیلرده، بلنگان سوزلرینی آنلردن ده آرتوغراق اهمیت بیروب

صافلارغه، بر بلنگان نرسه نى، ههه اهميتلى خاطره لر ينى ضايغ ايتماسكه طرشه لر .
 مرجانى ده علم عاشق لرن دن برى اولديغ ندن، باشقه لردن ايشتك ان
 ياكه اوزى نك خاطر ينه توشكان اهميتلى نرسه لرنك قدر ينى بيلوب،
 شونلرنى ضايغ ايتماسكه طرشوب، كيچ ياتد قده خاطر ينه كييلگان
 نرسه لرنى يازارغه ديوب يانينه قاره كاغد قويوب ياتديغى، يوقى آراسنك
 برر نرسه خاطر ينه توشسه كاغدينى آلوب شوگا يازوب قويدديغى،
 كاغدى اولماسه ديوارغه بولسه ده يازوب قويدديغى منقولدر . مرجانى نك
 بو عادتى صوگغى عمر لرينه قدر دوام ايدوب كوب وقت يانينه شه م،
 شريه قويوب، برر نرسه خاطر ينه توشسه، اوت ياندر وب، شول خاطره سيني
 يازوب قويدغينى روايت ايتهلر . مرجانى نك كته بخانه سيني تفتيش ايتد كمزده
 كاغدارى و دفتر لرى آراسنده يوقو آراسنده يازلغان ياز و لرغه اوخ شاشلى
 بايتاق ياز و لر كوردك . شولاي بولسه ده عجب توكل ...

مرجاني بخاراغه بارغان وقتلرنده، علم گه وزور عالمر كنى بولوغه
 محبت ايدوب، بونك ايچون هر تورلى مادى و معنوى چاره لر گه كرشد يكى،
 حنى بروقت زور علما مجلسى اولد قده، شونلرنك كاسه لرى تو بونك قالغان
 چايلرينى جيوب «ميگاده علم و علما بركتى اير شه ازمى؟» ديوب شونلرنى
 ايچد يكنى صباچاى محى السنه حضرت بخاراده تحصيل ايتهلش اولان آناسى
 ملا حبيب الله دن روايت ايتدى .

مرجاني علمگه بيك محبتدن، بو خصوصك بعض تفأل لر گه، خلق
 آراسنده بولغان سوز لر گه ده قولاق صالحش اولسه كيپر ك، بروقت
 مرجانى نك «بخاراده وقتك ههد قوشى مينم اوستمدن ايله نوب اوچوب
 اوتدكك، يانك اولان بر كشى» ههد كوله گه سى توشكان كشى پادشاه
 بوله ديوب ايتهلر، سين نيند اين درجه گه اير شور سون ايندى «ديب
 ايتدى. شول سوزدن ممنون اولوب عالم بولونى تلامش ايدم» ديه
 سويلد يكنى ملا صبغة الله بن فضل الكيموى روايت ايتدى .

مرجانی تحصیل وقتندہ افکار عامہ گہ، ویانندہ اولان ایبدہ شلرینہ مغلوب اولمای، بخارادہ اولانلرنک اکثری مبتلا اولدیغی افیون، کوکنار انفیہ کبیلردن صافلانوب، طبیعتنی صافی کیونچه صافلارغہ طرشمش، توتقان مسلیگنده جدیت وصلابت ایله دوام ایتمشدر. بروقت مرجانی بخارادہ تحصیل ایدوچیلرنی سویله دکده «بخاراغہ باروب تحصیل ایدوچیلرنک اکثری صارتلارغہ قاتناشوب، صارتلرده بولغان بوزوق عادتلر گہ، افیون کوکنار کبی لر گہ عادتلانوب، شونلرنک ایسرتهمکی سبیلی خیالی لذت ایله لذنلانوب، مطالعه دن اجتهاددن محروم فالالر، مین همده برادرم صدرالدین، الحمد لله، موند این نرسه لر گہ عادت ایتمکدن صافلانوق» دیه سویلامشدر.

کوب آدملر، یاش وقتلرنک ایبدہ شلرینہ ودوست لارینہ ایاروب، بوزوق عادتلر گہ اوگره نوب کیمتہ لر. بوزوقلغنی دشمنلر دگل، بلکه دوستلر کوبره ک اوگره ته لر. شونلقدن بوزوق فکری، ناچار اشلردن تارتونمای تورغان دوستلر ایگ ضررلی کشیلدر. یاش وقتلرده بوزوقلقدن صافلانوب چون مرجانی کبی عالی طبیعتلی، هر توری کمالات غه اخلاصلی، صافلق وعفت نک قدرینی بیلوب، اوز یگه بر بیغشی یول اویلاب، ایبد شلر گه ووسطغه التفات ایتمای، شول یولده ثبات ایله اولور.

مرجانی اوشبوره وشک اجتهاد ایله تحصیل ایتمدیگندن، بخارادہ تورغان مدتندہ کوب کتاب مطالعه ایدوب، کوب معلومات تحصیل ایتمشدر. ایبدہ شلری ایله کوب قاتناشوب، مجلسلرنده باشلاب یوروی کوب اولمادیغندن، استاذلری حضورنده ده بیک کوب معلومات صانمادیغندن بعض شریکلری: «مرجانی بخارادہ چنلاب درس اوقومادی. حجره سینہ بیکلانوب کبیره کمگان نرسه لر ایله عمر اوتسکاردی» دیوب سویلاب یورسه لرده، لکن مرجانی اوزی نک اجتهادی، فکرنده استقلال، جدیت وصلابتی، چکه آکلای ایله استاذلری نک نظر ن جلب ایتمش، حتی بعض

استاذلری مرجانی ننگ علمن تقدیر ایدوب. بخارادہ مدرس بولوب قالونی
تسکلیفی ایتمشاردر.

مرجانی ننگ اوزندن اوقوچی شاگردلری ده، آنگا محبت و فسکرینی
استحسان ایدوب، بخارا عادتیله خلاف اولارق، آننگ ترنیمی ایله درس
اوقومشدر، مرجانی نی فوق العاده احترام ایتمشدر (۱).

*
* *

مرجانی ننگ قریه ده وقتنده اوق تحریرگه محبت فویوب بز ایکی
رساله تالیف ایندیکی، یاشندن تاریخه اغلاصلی اولوب باپاسندن مؤلفلرننگ
ترجمہء حاللرینی صوراشدیغی، ایسکی قبر طاشلری اوقوب یوردیکی
اوتکانده یازلمش ایدی. ایندی بخارادهغی تالیف و تحریرلری حقندہ
بر نیچه سوز یازامز:

بخارادہ استعمال اینکان کتابلرینه و یازولرینه فاراغانده تراجم
و طبقات علمائعه زور اهمیت ویردیگی آکلاشیلدر. اوراق متفرقه

(۱) مرجانی، اطرافنده اولانلرننگ نظرلرینی نہ قدر جلب ایتمدیکنی، اوزندن
استفاده ایدوچیلرننگ عربیتلری نہ درجه اولدیغنی کوسترمک ایچون «امد اقصی»
کتابی آخیرنه یازلمش بر نیچه سطرنی بو اورنده عینا یازونی مناسب کوردک:
«تم الکتاب الجامع لفصل الخطاب الحاوی للمذهب الحق والصرط السوی والطریق
الصواب المسمی بالامد الاقصی من صفات الامام الهمام مقتدی الائمة العظام رکن
الشریعة و قطب الاسلام برهان الملة والمدین ابی زید عبیدالله بن عیسی بن عمر الدبوسی
الحنفی انارالله برهانه وافاض علی مرفده الشریف غفرانه علی یدالعبد الفاقر الی العون
الربانی والعفو الرحمه انی حافظ الدین محمد بن نصر الدین بن عبد السلام الغازانی القورصاوی
وفقه الله وهده وجعله ممن آثره واجتنبه لاجل سیدی ومولای ومن تشبث بذیل افاضته
ایادی قطب المحققین و رکن المدققین محی الحکمة ومقیم الملة شهاب الشریعة والدین
ابی الحسن هارون بن بهاء الدین ابی العلاء محمد بن ابی البهاء الغازانی المرجانی الحنفی
مدہ الله سبحانه مداه وجعله بین الخلیقة سدا اللهم ایدہ وثبته وتقبل عمله بقول حسن وانبتہ
وارغم انی عدوه وکبته ۱۲۶۵ سنه».

و مجموعه‌های ایچنده تورلی کشیلرنک ترجمه‌ء حاللرینه دائر بیک کوب معلومات بار. استعمال اینکان کتابلرنده برر عالم‌نک اسمی چیقده، شونک طوغر وسینه مذکور عالم‌نک نسبی، مسلکی، مرتبه‌سی، ولادت و وفاتی حقنده یازوب کیتته، اسمن ایشتکان بر عالم‌نک کم ایکانینی آکلارغه و بلورگه طرشقانی کورینوب تورهدر. تاریخغه دائر عربی و فارسی بیک کوب کتابلردن تورلی نرسه‌لر کوچروب یازغان. بخارادن قایتیه‌سی یاده ئومه ایدوب «الجواهرالمضیئة فی طبقات الحنفیة» کتابن کوچرتوب آغان. بونلرغه قاراغانده، مرجانی‌نک ایک زور تالیفی اولان «وفیة الاسلاف» غه بخاراده وقتنده کوب معلومات طوبلادیغی کورینه‌در. اوزیده شاگردلرینه «وفیة الاسلاف» کتابن بخاراده وقتمه یازاباشلاغان ایدم، دیوب سویلامشدر.

تورك - تانار تاریخینه‌ده بخاراده وقتنده اهمیت بیررگه باشلامش اولسه کیرک، بونلر حقنده عربی و فارسی کتابلردن کوچروب یازمش بایتاق یازولر کورندی. «ابن فضلان» رساله‌سینی بخاراده وقتمه انتخاب ایله کوچروب آلمش ایدم دیوب «مستفاد الاخبار» کتابنده یازا. بخارا، خبوه خانلری خصوصنده بایتاق معلومات کورندی. بونلر حقنده نظرن جلب ایدرک، اهمیتلی معلوماتنی بخارغه باردقدن سوکره یازا باشلامش اولسه کیرک، بر فارسی مکتوب اخیرینه بویله یازوب قویمش: «بومکتوب ۱۲۲۱ سنه هجریه‌ده بخارا امیری امیر حیدر بن معصوم طرفندن دولت عثمانیه‌نک وزیر یوسف پاشاغه یازلمشدر. بن بخارغه یاگی کیلگان وقتلرمده عاریت‌گه آلدیغم بر کتاب یانندن کوچروب آلمش ایدم» دیه مکتوبنی یازاباشلیدر. فقط مکتوب‌نک تاریخی اهمیتلی اولان برلری برتیلوب توشوب ضایع اولمشدر.

تاریخده «غرفة الحوافین لمعرفة الحوافین» اسملی کتابی‌نک بایتاق معلوماتی بخاراده وقتنده جمع ایدلدیکنی اوزی یازادر.

بونلردن باشقہ «الطریقۃ المثلی والعقیدۃ الحسنی» «اعلام ابناء
الدهر باحوال اهل ماوراءالنہر» «شرح مقدمہ الرسالۃ الشمسیۃ» رسالہ لرینی
بخارادہ وقتندہ یازمشدر.

بخارادہ وقتندہ اوفوغان کتابلرینی دقت وتفتیش ایله اوفوب، تورلی
کتابلارده کورگان اہمیتلی معلوماتنی، اوزی نڭ خاطرینہ کیلگان
نرسہلرنی، شول کتابنڭ یانینہ یازا بارمشدر. بخارادہ وقتندہ استعمال
ایتکان عقاید نسفی، ملاجلال حاشیہ لرنندہ بوند این یازولر بایتاق کورندی.
شوگا کورہ، شول کتابلرغہ یازلمش شرح وحاشیہلری نڭ بعض اورنلری
بخارادہ یازلمش دیوب حکم ایتمک ممکندر. لکن بونلرنڭ اکثری
فرانغہ فایتقدن سوگرہ تکمیل وتصحیح ایدلمشدر.

*
*
*

مرجانی حضرتلری بخارادہ وقتندہ تصوف وتریبہ روح ایلہدہ مشغول
اولمش. ابتداء مشهور شیخلردن خلیفہ نیازقلی (ایشان تورکمانی) نڭ
اوغلی شیخ عبیدالله حضرتلرینہ انتساب ایتکان. بوذات «ایشان خلیفہ
نیازقلی» مدرسہ سینڭ مدیر ومدرسی اولوب، طریقت ومریدلر تریبہ سی
ایلہدہ مشغول اولمش (۱۲۶۹ھ ۱۸۵۲م) سندہ وفات اولمشدر.

بخارادن فایتہسی یلندہ، ایڭ مشهور شیخلردن، صاحب زادہ دیہ
معروف اولان شیخ عبدالقادر بن نیاز احمد الفاروقی الہندی حضرتلرینہ
انتساب ایتکان. مرجانی نڭ بیانینہ کورہ، بوذات خلق فاشندہ غایت
محترم، زور زاهد وعابدلردن اولوب (۱۲۷۱ھ ۱۸۵۵م) سندہ وفات
اولوب جنازہ سینہ بخارا خلقی نڭ اکثری حاضر اولمشدر. مرجانی اوشبو
شیخلرنڭ مجلسلرینہ ہر آز وقت ملازمت ایتمش، اجازتنامہ وخط ارشاد
(روحینی بخشنی تریبہ ایتدکینہ، باشقہلرنی دہ تریبہ ایتارگہ مستحق
ایدکینہ شہادتنامہ) آلمشدر.

اوشبو خصوصده صدرالدين حضرت اوشبو سوزلرنی سويلادی:
 «مرجانی هيچ نرسه دن الوشسز قالونی، بر نرسه نی آکلاب يتماينچه باشقه لرغه اياروب گنه انتقاد ايدونی سويمی، هر توری کمالاتنی جبارغه طرشه ایدی. شونلقدن مينم آلدنده صاحب زاده ايشانغه باروب يوردی. هر کون ايرته نمازينه باروب، اشراق وقتينه قدر شونده توروب فايته ایدی. اوشبو ره وشچه ايکی آی قدر يوردی. حجره ده وقتنده هر کون بر نه قدر قرآن اوقی، ميکاده قرآن نی کوب اوقورغه توصيه ايتنه ایدی. حجره ده باشقه توری اوراد ايله مشغول بولوی. خاطرمدنه يوق. بخارادن کيتديگنده، اوشبو ايشان مرجانی گه خط ارشاد، بر تاياق، هم خرقه (کيوم) ويرمش ایدی» ديه در.

مرجانی حضرتلری کتابلارنده تصوفنی وتصوف علماسيني هر وقت احترام ايله ذکر ايتنه، صوفيه نك طریق ریاضتلیرینی، مدح ايتنه، مشايخ صوفيه دن بايتاق ذاتلرنک تالیفلرینی مطالعه ايتدیکنی، بايتاق اورنلرده صوفيه نك فکری فقهاء و متکلمین فکرندن عالی بولونی، آنلرده معرفه الله قوتلی بولونی ذکر ايتنه در. صوفيه نك طریقلارنده اصلی ثابت بولمغان بعض اشلر بولسه ده، لکن طریقلنده اساس وغایه اعتبار ایدلگان خلوت وحضور قلب ايله الله تعالی حضرتلرینی ذکر ايتنو، آنی هر وقت خاطرده توتارغه طرشو، روحنی تربیه ایچون فائده لی، اصحاب وتابعین بولینه موافق دیوب یازا، تصوفنی علوم شرعیه جمله سندن صانی در. «مقدمه وفیه الاسلاف» ده بومسئله نی بايتاق تفصیل ايله بیان ايتنه در.

مرجانی حضرتلری مجلسلرده وشاگردلرینه ده مشايخ صوفیه نی مدح ایدوب بايتاق سوزلر سویی تورغان اولمش. لکن تصوف ايله اشتغال، طریقت گه انتساب ايتو حقه تک توصیه وتحریرلری بلنمی، کوب وقت شاگردلرینه «قرآننی کوب اوقورغه، آکلارغه طرشورغه کیرک. قرآن دن فائده لی نرسه يوق. قرآن نك معناسن آکلاب اویلاب اوقوسه کز همه سی

بولور» مضموننده سوزلر سوبلامشدر.

بروقت شاگردلرندن ملا عمران بن سعید الباغشی کیلوب،
طریقت‌گه کررگه نلادیگنی، بر مرشد کامل کورساتوینی اوتندکده مرجانی:
«ایک اعلای مرشد قرآن هر کون لافل (ایک آزی) برپاره قرآن اوفوگز.
ممکن قدر معنالن آکلاب اویلاب اوفورغه طرشکز. تکمیل ایدیهیک
دیسه‌گز، اعتمادلی برتفسیر اوفوب چیغوگز. سزگه شول مرشد یتار»
دیوب جواب ویرمشدر.

مرجانی حضرتلری اوزی نیک کوب اویلاوی ایله تصوف نیک فائلسن
آکلاب شیخغه انتساب ایتکان ایدیمی؟ یا که فاضی ابوسعید کبی طریقت
مخلصلرندن بری نیک تأثیر ایله اولمشمی؟ یا که امام غزالی کبی، نفسنی
تر بیه ایچون ایک فائلی طریقی تصوف دیوچی ذاتلرنیک کتابلرن مطالعه
ایتودن تصوفغه وشیخغه انتساب ایتکان ایدیمی؟ بو مسئله آچیق
معلوم اولمادی. فقط بو مسئله ده غزالی نیک کوبرهک تأثیر اولمادی
ایکان؟ دیه خاطرگه کیلهدر.

مرجانی تصوفغه خلاف اولمادیغندن، شاگردلرینی ده انتسابدن
منع ایتمادیگندن، شاگردلرندن بایتاقلری تصوف ایله مشغول اولمش،
بعضلری مرید تر بیه ایتمشدر.

* *

بخاراده معیشتی وسلامتلیگی حقنده شاگردلرینه اوشبو سوزلرنی
سویله‌گان:

«بخاراده قاینامغان صو ایچودن صاقلانه ایدم. صونی قایناتوب کیرهک
وقتک ایچهر ایچون صووتوب قویه ایدم. شونلقدن چیتدن کیلگان بیک
کوب کشیلرگه بولا طورغان (رشته) بلاسی بزگه بولمادی.

«تحصیل وقتنده حفظ صحت‌گه اهمیت بیرسامده، یوفوغه اول قدر
اهمیت بیرمی ایدم. بعض وقت تهولگیینه برر ساعت‌گنه یوقلاغان وقتلر

بولا ایدی. یوقو آزلغندن سلامتک گه ضرر کیلمادی. لیکن اوزم آشاو ایچوگه اهمیت بیره ایدم. هر کون تغلفسز، عادت ایتنکان وقتلرمد، بخششی آش آشارغه طرشه ایدم. بلکه شونک فائدهسی بولغاندر «دیوب سویلهگان».

مرجانی نك بتون زمانده شلرنندن اوستون بولورلق درجه ده اجتهادی، شونک ایله برابر سلامت وتازه لغی نك ده یرنده بولوی، دقت ایدرگه تیوشلی نرسه لرنك بریدر. بایتاق شاگردلر حفظ صحت دیوب، یارتی عمرلرن اوراملرده، باقچه لرده، اویون کولسکی مجلسلرنده کیفی صفا قیلوب اوتکارلر. کون نك بر نیچه ساعتن گنه علم گه صرف ایته لر. شولای ده سلامتک لری یرنده بولمی در.

مرجانی ایسه شر بیکلرینه وشا گردلر آراسنده بولانورغان مجلسلرگه فاتناشمی، بتون وقتلرن، حتی همه شاگرد تعطیل ایته تورغان وقت مهمللرنی (ایکندی آخشام آراسینی ده) علم تحصیلینه مطالعه گه صرف ایتمش، یوقوسی ده یتارک درجه ده اولمامش، شول قدر اجتهاد ایله ده سلامتکینه ضرر ایتمامش در. بونک سببی نه بولورغه کیرهک؟ بوطوغر وده، بلکه مرجانی نك شخصی نازلغی، آشاو ایچوگه اهمیتی، افیون کونار آنفیه کبی صحت گه ضرر بیره تورغان نرسه لردن صافلانوی، باشی و دماغسی نك نق لغی، اجتهادی نك هر وقت برره وشک معتدل بولوی نك ده تاثیر اولمشدر.

لیکن بونده ایك بیوک تاثیر ایتنکان نرسه، مرجانی نك علمدن نفتیشدن لذت آلووی، بر مسئله ده حقیقتنی آکلاودن زور خزینه نابقان کشی قدر ممنون اولوی در. معلوم درکه اخلاص و محبت ایله اشلرنگان اش، اوزی بر استراحت در. اخلاصی آدملر نه قدر اش اشلر شول قدر ممنون بوللر، شول قدر استراحت ایته لر. اوزینه پاکه باشقه لرغه فائده لی بر خدمت ایتمای اوتکارگان کونلری آنلر

ایچون راحت دگل، بلکه عذاب و عمر نی ضایع ایتوگه حسابلانه در. آنلر
اشدن دگل، بلکه اشسز لکدن کوبرهک واتیلر. مرجانی ده علم عاشق لرندن
بری اولدیغندن، آنک ایاک زور استراحتی کوب اوقو، کوب کتاب
کوروده اولمشدر.

صدرالدین حضرت مرجانی نک بخارادهغی احوالن اوشبو ره وشد
خلاصه ایته:

«بخاراده یالان آیاق یوری تورغان بر شاگرد ایدی. تکلفسزگنه
معیشت ایته، کیوم صالومغه کوب اهمیت بیری، شاگردلر آراسنده
بولغان اشه کی عادتلردن بیک صافلانه، اوزن بیک صافی ایدوب صافلارغه
طرشه، باشقه شاگردلرگه کوب فاتناشمی، آطنه کیچلرده اولان شاگردلر
مجلسینه باری، تماشا و حضور اورنلرینه یورمی، فزانغه فایتندن سوکره
میگاده: «اختلاط علمدن مانع بوله، باشقه لرغه کوب اختلاط ایتمه، قصه
خوان مجلسلرینه یورمه، شاگردلر مجلسلرینه و حضور لرغه یوروب وقت
ضایع ایتمه» دیوب مکتوب یازغان ایدی.

«قرآن اوقورغه بیک اخلاصی اولوب قرآن اوقومای فالغان کونی
بولمی، مطالعه و یازو ایلر کوب مشغول بوله، چای شکر کاغدلرینه
و مکتوب لر نک بوش اورنلرینه بولسه ده یازا، بعض نرسه لر نی دیوارغه
بولسه ده یازوب قویه، هر توری کتابلر نی قایدن بولسه ده آلوب
کوررگه طرشه ایدی.

«بخارانک درس ترتیبلرن و بایتاق عادتلرن پاراتمادی. بخاراخلقی نک
قبرلر نی آرتق تعظیم ایتولرینه، میت لردن مدد صور اولرینه بیک ایچی
پوشه ایدی. بروقت پوزار بولدقده، شونکغی عوام نک «باخواجه بهاءالدین
مدد» دیو قچقروب تور دقلر بنی کوروب «بز نک قریه خلقی بونلردن
بایتاق یوغاری. مددنی الله دن صور یلر. تکبیر و اذان ایتلر» دیه سویله گان ایدی.
«بیک جدی، او یون کولسکی نی، کوب شایارونی سویمی، باشقه لر

ایله نزاغلاشوب یورمی، اوزن هر تورلی نزاغلردن اوستون توتته، اوزینه تل اوزاتقان کشیلرگه ده التفات ایتمی، اوز اشن اشلی بیره ایدی.

«مرجانی مستدل ایدی. باشقه لرنگ سوزلرن کوب روایت ایتونی سویهی، اوزی بر نرسه فکر لهب، نتیجه فکر ن سویله رگه یاراته، درس لرده کوب سویلامه سه ده، اوزینه یاگی بر سوز تابوب سویلی، شونلقدن استاذلری حضورنده آپرویلی ایدی. بخار اخلقی کبی ریا نفاقنی وقاتلاولی بولونی سویهی، هر وقت فکر ن آچق سویلی، یا که سکوت ایته ایدی.

«فکری ننگ طوغری بو اوین بیک سو، نینداین زور کشی ننگ سوزی بولسه ده خطاغه ایهرونی سویهی، هر وقت طوغری بولوب فالاسی کیله ایدی. اوزینگ اقتدارینه اشانوی کامل، هر تورلی کمالاتغه اخلاصی، توتونغان اشلرینی ایگ بیغشی، ایگ مکمل، همه کشی دن آرتق ایدوب اشلرگه طرشوچان ایدی.»

صدر الدین حضرت سوزلرینه اوز طرفه زدن بر نرسه ده آرتدیر ماینچه، مرجانی ننگ بخار اده غی کیبشی حقنده موازنه و محاکمه نی او قوچیلرغه قالدیر وب، بو فصلغه خاتمه بیره مز.

۸

بخارادن قایتووی. یول خاطرهلری. آتالرینه ملاقات.

مرجانی حضرتلری اون بر سنه قدر بخاراده توردیغندن سوثره، اوزی نڭ وطنی اولان قزان وطاشکیچوگه قایتورغه حاضرلنگان. هر یل تورکستان طرفینه باروب ساتو ایدوچی، مرجانی لرغه کیاو تیوشلی فیض الرحمن بن عبدالغفار التازلاری، مرجانی اوزی ایله برابر آلوب قایتوچی بولغان. اول وقت بخارانڭ زور بایلرندن بر نیچه کشی لر وهرجانی بخاراغه آلوب باروچی مختار بن محرم کشیلری زور کروان ایله روسیه ایچروسینه سفرگه حاضرلنوب، بارچهسی برابر یولغه چقانلر. (۱۲۶۵ سنه ۱۰ رجب ۱۸۴۹ مای ۲۱) ده.

یولده قایتقاندی مرجانی حضرتلری تاریخ اسلام وتراجم علماغه دائر بیک کوب نرسه لر حقنده معلومات ویروب، شرعی مسئله لر صورالدقنه آچیق جواب ویروب بولداشلرینی مهنون ایتمش، حتی شول کروانده اولانلردن بر سارت بای «مین نه قدر عالملر ایله بولدم. نه قدر نوغای دامالاری ایله اوچراشدم. اوشبوداملاندر شریعتنی وهورونغی حاللرنی بیلوچی کشی کورمه دم» مفهومنده برسوز سویلادیکی، وشول سفرلرنده مرجانی اوزلرینه امام ایدوب، آنڭ آرتنده نماز اوقوب، جملهسی احترام ایدوب قایتدقلری منقولدر.

یولده ایمان قلعه، اورسکی، اورنبورغ شهرلرنده بر آز توقتاب، شعبان آخیرنده اورنبورغدن چیغوب ۱۲ نچی رمضان قزانغه ۱۳ نچی رمضانده وطاشکیچوگه قایتوب آتالری وفارنداشلری ایله قاووشدیلر. اون بر یل

قدر آیریلوب توردفدن سوگره بولغان بوکورشونڭ نه قدر صمیمانه،
نه قدر شادالقی اولوینی سربلارگه ده حاجت اولماسه کیرهك.

بخارادن قایتدغه نینداین غایه لری بولغان؟ یولده كملر ایله
ملاقات ایتکان؟ نه کبی خاطره وتأثرلری بولغان؟ بونلر حقنده فقط اوشبو
سوزنی کوردك. «وفیه الاسلاف» و «مستفاد الاخبار» ده قاضی محمدامین
بن محسن النورماوی ترجمه حالنده یازا:

«بوذات دیانتلی، علم و فضل ایله مشهور اولوب، وقتنکغی قاضیلرنڭ
اعلم و افضلی ایدی. قاضی اسمی مطلق ذکر ایدلسه اوشبو ذات مراد
اولور ایدی. کوب کوزهل و نفیس کتابلرغه مالک اولوب، هر وقت کتاب
مطالعہ سی و تفتیش ایله مشغول ایدی. بخارادن قایتدیغده جنابلری ایله
کورشم. بزناڭ زیارتهمزدن ممنون و راضی اولوب، بیوک احترام ایتدی.
خانه سندن چیقدیغده، کوزندن یاشی اوز ولما یغلاب بزلرنی اوز اتورغه
چقدی. آرباغه اولتوردیغده فولتوقلامچی اولوب قولمدن توندی. اول
وقتده قاضی حضرتلری یوز یاشلرینه ایرشکان شیخ فانی اولوب بنده
اوتوز یاشلرنده بر یکت ایدم (۱)» دیهدر.

مرجانی حضرتلری نڭ ترجمه حالینه دقت ایتدکده، اوزی نڭ
جدی لگی، وقاری، معلوماتی نڭ تیره نلگی، اولچاوی نڭ طوغری لغی
ایله هر کم نڭ نظرن جلب ایتدیکی، اوزینه صحبت ایدوچیلر، هر وقت
آنی احترام ایدرگه طرشقلری کورینوب تورهدر.

(۱) اوشبو قاضی محمدامین بن محسن قران توبعدن نورما قریه سنده امام اولوب، درس
اوقوتیش، بر نوبت اوفاده قاضی اولمشدر. وفاتی (۱۲۶۷ ۱۸۵۱ م) سنه ده در.

محلگه امام ایدوب صایلا رغه قرار ویرمش. نهایت ابراهیم های نك دعوتی بو یونجه مرجانی حضرتلری قزانغه علماء مجلسینه کیلمش در. بو وقتقه قدر مرجانی نك بخارادن فایندغینه ایکی آی وقت اونکان، قزانغه امام بولو خبری تارالوب، آنك معلوماتی، بخارادهغی حاللری حقنده خلق آراسنده بایتاق سوزلر تارالغان. ملالردن بعضاری «عالم ایهش، ملا ایدوب قویارغه طرشورغه کیرهك» دیدکلری حاله، بعضاری «بخاراده درسارینه یخشی دوام ایتمگان. اهل علمگه فاتناشماغان. کیره کمگان نرسه لر او قوب غنه عمر اونکارگان. استاذلری نك درسارینه دوام ایدوب فاتحه آلورغه طرشمغان. ملا قویوب فائده وبرکت چقماز» دیه سویلاشمش لر. فقط مرجانی نك عالم بولوین احتمال توتوب، مجلسکه کیلگانده، آندن صورالاق سوزلر حقنده حاضر له نوب، تورلی کتابلر، شرح وحاشیه لر مطالعه ایدوب کیلمش لر. همه سندن زیاده مختار بن محرم نك سوزن ایشتدکن صوگره، کریم حضرت نك آرتوغراق اهمیت پیروب حاضر له نوب کیلدیگی منقولدر.

مرجانی بو مجلس حقنده «مستفاد الاخبار» ده اوشبو سوزلرنی یازا:
 «۱۲۶۵ سنه ۱۶ ذوالقعدة (۱۸۴۹ م سئتا بر ۱۹) قزان شهرینه کیلوب، فارى ابو القاسم بن يوسف بن شاه بردى البخارى ارغىق وسائر اهل قافله نك و مختار بن محرم نك تعريف و تحسین توصیفلری برله ابراهیم بن عبیدالله بن یونس مجلس علماء یاصاب، بزنی اختیار و امتحان اوچون علماء شهرنی و اطرافدن کیلگان عالمرنی جمع ایئدی. ملا علی ایشان التونتاری، ملا حبیب الله بن رحمانقلی، ملا احمد بن سعید، ملا عبد الغفور بن محمود، ملا حسن الدین بن عمر، ملا محمد کریم بن محمد رحیم، ملا شاه احمد بن ابی یزید، ملا شمس الدین بن زبیر الحافظ، ملا اسفندیار بن ابراهیم، ملا عبد القهار بن عبد الستار، ملا نور محمد المحتسب، ملا شهاب الدین بن فخر الدین، ملا عبد الولی بن عبد الغفار، ملا حسین بن

امیرخان (۱) وغیر لری وبعض اعیان محلہ مجلسدہ حاضر بولدی۔
 «محمد گریم تعلیمی برلہ ملا عبدالولی بزگہ قاراب: «سزدن بر
 سوز صورار ایدم؟» دیدی. فقیر: «اکابر علما حاضر. آنلردن صورار»
 دیدکمدہ، سوزینی قایتاروب: «سزنگ تفریرکزی ایشتاسمز کیلہ»
 دیدی. مین «خیر» دیدکمدہ «برهان تمانعی نیچوک تفریر ایتہ سز؟»
 دیہ صورادی. بن سوزگہ کرشوب دلیلنی تفصیلا بیان ایتدکمدہ، ملا
 محمد کریم سوزگہ کرشدی. آکا ایاروب بعض اماملردہ سوز سویلہ دیلر.
 معناسز، بیہودہ کوب سوزلر سویلہ دکلرندن، جاہل عوام نظرندہ ایکی
 طرف مساوی کورلوب فالسہدہ، لکن ملا علی ایشان، ملا احمد، ملا
 حبیب اللہ، ملا عبدالغفورلر مینم طرفنی تصویب وکلامنی تحسین
 و تصدیق ایلوب، اوشبو تصدیقلرینی شول مجلسدہ اظہار ایتدیلر.»
 بوندن سوکرہ مجلسدہ علم کلام و حکمت قدیمہدن بعض سوزلر
 بولوب، مرجانی ہمہ سندہ یخشی تحقیقلر سویلامش، ابوعلی بن سینا،
 محقق الطوسی، میر باقر کبی الوغ اسلام فیلسوفلری ناک کتابلرندن
 تورلی سوزلر نقل ایتمش، ہر مسئلہدہ کوب کتاب کورگانلگی، علمی ناک
 تیرہ نلگی کورینوب تورمشدر۔

فقط مرجانی دن صورالوب، اوشبو مجلسلردہ سویلہ نگان سوزلر علمی،
 دینی زور اہمیتی بولماغان مشہور سوزلردر. امتحان ایچون قران اماملری ناک
 شول قدر مشہور و مناسبتسز سوزلر انتخاب ایلولرینہ تعجب ایدر لکدر (۲)،
 مجلسلردہ گی مذاکرہ و بحثلر، افکار عمومیہ ناک ترجمانی بولوب،
 شول وقتدہ غی خلق ناک و عالمرنک درجہ ترقی لرینی ونیند این فکولر
 ایلہ مشغول بولدیلرینی کورسہ تدر. سوزلرینہ قاراغاندہ اول وقتدہ غی

(۱) موندہ منکور اولان علما ناک ترجمہ عالی حاللری «مستفاد الاخبار» و «آثار» دہ

اکثری مذکورلردر.

(۲) مجلسلرگی سوزلر ناک تفصیلی «مستفاد الاخبار» ج ۳ ص ۴۴، ۴۵، ۴۶، ۴۷ دہ مذکوردر.

اماملر کو برهك منطق، كلام، ایسکی فلسفه مسئله لری ایله مشغول بولمقلری آکلاشیلوب تورهدر.

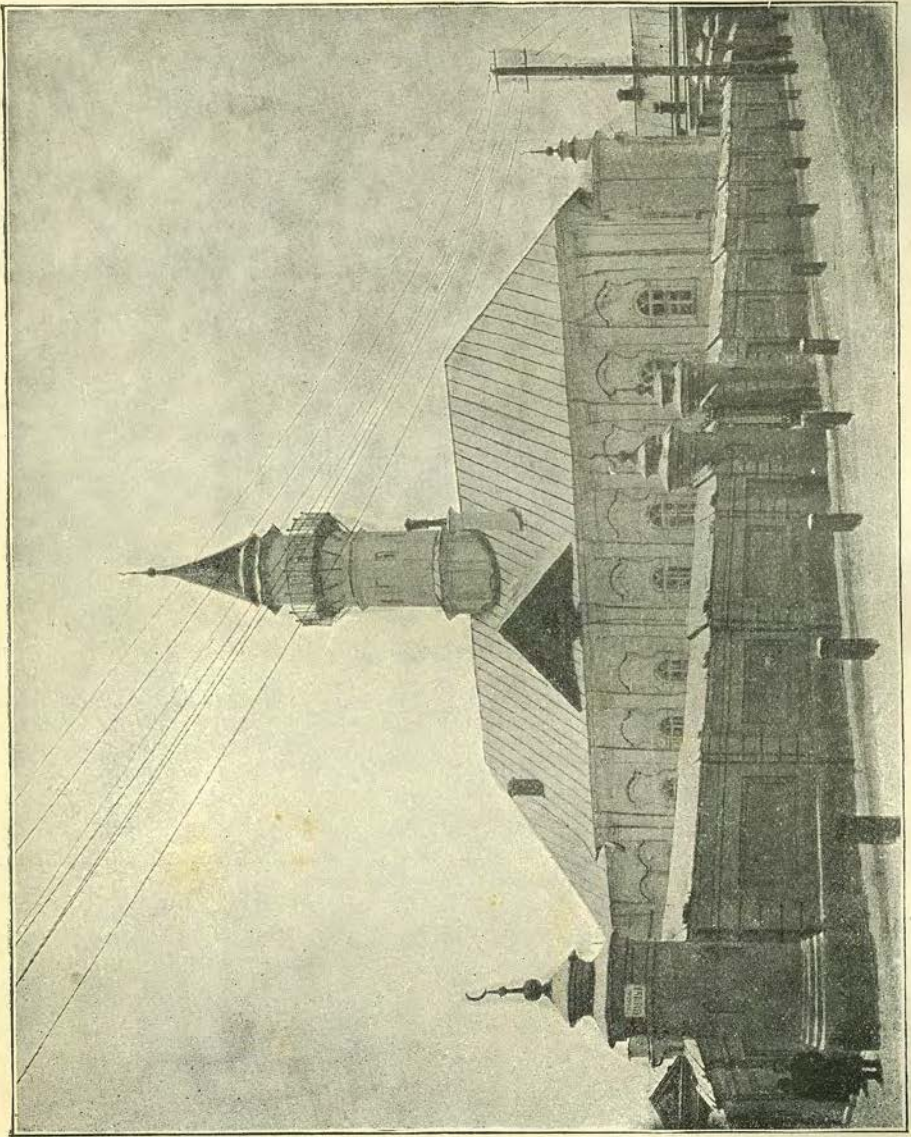
امتحان نڭ نتیجه سی حقنده مرجانی اوشبو سوزلرنی یازا:

«اوشبو مجلسدن سوڭره، قزان شهرنڭ واطرافنده سوزلر کوبایوب، لوغ شهرت ایله کوب سوزلر چقدی.

مجلسدن سوڭره، مختار بن محرم، ابراهیم بای و محل خلیقی طرفندن وکیل بولوب کیلوب، برنجی محله ده امام جامع و خطیب و مدرس اولمقهنی التماس ایتدی کیرینی ایرشدردی. والد مزدن اجازت آلمق شرطی ایله وعده بیردم و قریه گه قایتوب کیتدم. سوڭره اهل محل دن اتفاقدنامه (پریغوار) آلوب، ابراهیم بای بزرنی قربان آشیننه دعوت ایتدی. والد مز ایله برابر قزانغه کیلدک. زور مجلس بولوب، بعض مکالمه و مناظره لر بولدی. سوڭره قریه مزگه قایتوب، بر آی قدر تورددن سوڭره، اوچ چانه، سکز آط ایله طاشکیچو گه آلماغه باردیلر. شوندن تمام کوچوب کیلوب (۲۱ محرم، سنه ۱۲۶۶هـ) برنجی مرتبه جمعه نمازنده امام بولوب اوقوتدم».

بو واقعه لردن کورینه درکه مرجانی نڭ امام بولوب قزانغه اورنلاشماقی، تورلی واسطه لر، ریا و تواضعلر ایله توگل، بلکه اوزی نڭ اجتهادلری و معلوماتی نڭ تاثیری ایله بولوب، شونلرنڭ ثمره لری کورنمه گه باشلامشدر. اگرده شول امتحان مجلسلری بولماسه، آنڭ عالی طبیعتی، عزة نفسی تورلی مذلت لرنی تحمل ایدوب، بایلرغه یا لینوب امام بولمق احتمالی یوق ایدی.

مجلسده حاضر اولان اماملردن، مرجانی نی تقدیر ایدوب امام ایدرگه ایڭ بیوک اجتهاد ایدوچی علی ایشان بولوب: «بو قدر توبلی معلوماتلی، درست فکری، احاطه لی کشینی امام قویارغه، مونڭ علمندن خلقهنی استفاده ایتدررگه طرشمق لازم. قزان کبی بر یغشی اورنغه مدرس ایتماسه ک، بو آدم نڭ ده علم ی ضایع بولمق احتمالی بار، خلقهن نڭ ده

مرجاتی نازق مسجدی.

علم قدرن بیلما دکری کورینور» مضموننده سوزلر سویلادیکی، ابراهیم بایغه توصیه لرده بولندیغی منقولدر.

اوشبو وقتلرده بولنڭ اوزوك وقتی بولدیغندن آی یارم قدر قزانده توروب، چانا ایله اویفا شهرینه، دوخاونی صوبرانییه ده امتحان ایلمک ایچون سفر ایتمش. اویفاغه باردقدن سوکوره، ابراهیم بای ملامسی بولدیغندنمی، یا که باشقه برر سببندنمی، برنچی مرتبه اوله رق اول وقتده مفتی اولان عبدالواحد بن سلیمان ایله کورشمش، و خانه سنده قوناق اولمشدر.

«مستفاد الاخبار» ده اویفا امتحانی حقنده اوشبو سوزلرنی یازا:
«ملاعبدالواحد مفتی اوز خانه سنده ضیافت قیلوب، سوکوره محکمه گه آلوب کروب، قاضی لرغه خطاب قیلوب: «بزلر بوکشیننی امتحان قیلوب، عالم کامل وزور منصب غه مناسب ولایق نابدیق. سزلر نه آیتورسنز؟» دیدی. قاضی لرهر اوچاوی: «حضرت، سرگه اوغشاسه، بزگه اوغشایدر» دیدیلر. سوکوره نظام غه موافق بولسون دیسه، سورهُ فاتحه اوقورغه آیتوب، مفتی نڭ یاننده اولان سریرگه اولتورغان حالده سورهُ فاتحه اوقوب، امتحان تمام بولوب دعا قیلنوب محکمه دن چقدق».

فقط، صوبرانییه ده امتحان وقتنده، بیک کوب نرسه لر صورارلر دیب اویلاب بارغان مرجانی گه سورهُ فاتحه اوقورغه بیوردقلرنده، آزرارق قبضیت آلوب، فاوشاب کیتوب، بر آز وقت آبدراب فاتحه اوقی آلمای توردیغی، آزرارق یالغشدیغی منقولدر. بلکه صوبرانییه ده غی امتحان نڭ ترتیب گه قویولماوی، صورالاقچ نرسه لر نڭ، مواد امتحان نڭ بیلگولی بولماوی، سورهُ فاتحه اوقودن باشقه همه علمنی آلدینه کیتروب شونلرنی غنه اویلاب کروی نڭ ده بر آز تاثيری بولغاندر.

سوکوره قزانغه فایتوب آی یارم قدر تورددن سوکوره (۱۲۶۶ هـ ۲۷ جمادی الاولی ۱۸۵۰ م مارت ۳۰) برنچی مسجد گه امام خطیب مدرس اوله رق منشور (اوکاز) نابشرلوب معله و جماعت خدمتینه کرشمشدر.

۱۰

مدرسه سسی. برونچی درس لری. برونچی شاگرد لری. مدرسه ده فترت.

مرجانی حضرت لری قزانغه کیلوب اورنلاشده، مدرسه گه بایتاق شاگردار جبولغان ایدی. آنک علمی نك تیره نلگی شاگرد لر گه کوبدن معلوم بولوب، حتی بعض الوغ شاگرد لر، آنک کیلوین بیک ممنونیت ایله کونوب تور دقلرینی آکلانوب مرجانی غه مکتوب ده یازغانلر ایدی. شول یلده غنه وفات بولغان قزان نك مشهور مدرسی داملا بایمیراد حضرت نك زور شاگرد لری ده مرجانی مدرسه سینه کو چهر گه انفاق ایتمیشلر، چیتندن کیلگان یاگی شاگرد لره بایتاق ایدی.

مرجانی بر مجموعه سنده «ابتدا قزانغه کیلد کمزده اکابر طلبه اوشبولاردر: بایمیراد حضرت دن کیلمش لر ۲۵، سعید حضرت دن قالمش طالب لر ۲۳، یاگیدن کیلمش لر ۱۷» دیو باشلاب شول وقتده غی شاگرد لرنک اسم لرینی یازا.

مرجانی حضرت لری ده عامگه اخلاص لی، شاگرد لره کوتوب تور دقلرن دن، قزانغه کیلوب اوچ دورت کون تور دفن سوگره ۱۲۶۶ سنه ۲۶ محر م، چهارشنبه کون مدرسه گه درس باشلاتورغه کر مشدر. شاگرد لر «قایو فندن درس باشلایق؟» دید کلرنده، مرجانی «قایو فنی اختیار ایتمسه کز شونک ایله افتتاح ایته بیک. لکن ایك ایك تفسیر درسی ایله باشلامق مناسب اولور» دیوب باشلاب تفسیر درسی او قوتقان (۱).

بو وقتلرده مرجانی بیک نشاط لی، درس لر گه فوق العاده اهمیت بیروب او قوته، بایتاق وقتلرن مدرسه سنده اوتکاره ایدی. امامت دن بریل سوگره

(۱) بونی تنچلی امامی ملا غیاث الدین عثمانی، مرجانی نك اولگی شاگرد لرن دن اولان ملا جمال الدین حضرت بیک قولی دن روایت ایدوب خصوصی مکتوبنده یازیش ایدی،

برنجی خاتونی وفات بولغاچ، بریلدن آرتوغراق اولنمای مجرد اولارق
 معیشت ایدوب، اکثر وقتلرن علم و تعلیم یولنده اونکاره باشلاغان ایدی.
 مدرسه نڭ ناظری و خواجه سی ابراهیم بای ده مرجانی نڭ علم و اجتهادینی ده
 تقدیر ایدوب، اوز مدرسه سن اطرافده برنجی درجه ده ایدوب، شونڭ
 ایله افتخار ایدرگه طرشه، مرجانی نی ده احترام ایدوب، آنی هر جهندن
 رعایه و یاردملر ایته ایدی. امامتندن اوچونچی سنه ده یاکی دن او بله ندیگنه،
 طویلری و زفافلری ده ابراهیم بای خانه سنده بولغان ایدی.

مرجانی نڭ امامتندن بریل صوگره، فزان دورتنچی مسجدینڭ امامی
 ملا حبیب الله بن رحمانقلی وفات بولوب، آنڭ ده بایتاق الوغ شاگردلری
 مرجانی مدرسه سینده کوچدی.

مرجانی مدرسه سی بش سنه گه قدر بیک موفقیتلی دوام ایتدیگندن
 شول وقت ایچنده علمگه اخلاصلی، طوغری فکرلی بایتاق دانلر يتوشدی.
 حسین بن فیضخان، غیاث مخدوم، نجیب بن بایمراد، ملا عمران بن
 سعید الباغشی، مشهور کمال فاری، فزان اماملرندن ملا احمد بن وفا
 ایله خواجه احمد مظفری اوشبو وقتده تحصیل ایتکانلر ایدی.

اول وقتلرده مرجانی نڭ آبرویی، وارداتی ده یغشی بولسه کیرک،
 امامتندن اوچیل صوگره، محل نڭ ایڭ یغشی بوندن یورط اورنی (وارثلری
 فولنده غی اورن) آلوب شونده یورط بنا ایتدیرمش در.

فقط مرجانی نڭ بو موفقیتلی کیدشی و مدرسه سنده گی ترقی اوزاقعه
 بارمادی. فزان نڭ بایتاق ملالری، مرجانی نڭ اعتقادی و فقهی مسئله لرده
 اولان فکرلرینی، آنڭ طوغری انتقادلرینی، یارانمادی. همه سنندن زیاده
 ابراهیم بای ایله آرلری بوزولوب، آنڭ تأثیر ایله ایکی مرتبه اوکازی
 آلدی، مدرسه ده اوقونودن منع ایدیلوب، شاگردلری تارالیدی. اوزی
 بایتاق اوڭغایسزلقرغه اوچرادی. اوشبو مسئله لرنی و سببلرینی یغشی
 توشونمک ایچون آلدیغی بابنی یازامز.

۱۱

ابراهیم باي، قزاندە اسلام محكمەلەرى. ابراهيم باي نىڭ طبيعتى
مرجانی و باشقىلەرغە معاملەسى. مدرسە نىڭ كىشىسى. فترت وقتىندە
علمى خىدمەتلەرى.

زمانەسندە «اوزون ابراي» دىيە معروف اولان ابراهيم بن عبىدالله
بن محمد رحيم بن يونس قزان نىڭ اياڭ نفوذلى، اياڭ زور بايلارنىڭ بولغان.
بونىڭ بايلىقى قزان نىڭ اكثر بايلارنىڭ اوستون بولدىغى كىيى، اوزى و اتاسى
حكومت كىشىلەر يەندە معلوم، آبرويلى بولوب، مسلمانلارغە فائىلى بەض
اشلردە اشلەگان، بىر مرتبە جماعت خىدمتى ايله پىتەر بورغەدە بارغان. ولى
عهد وقتىندە آلكساندر حضرتلەرى، ھەمدە ايسكىچى آلكساندر نىڭ اوغلى
ولى عھدى نىقولاي قزانغە كىلىدكە (۱) ابراهيم بايلەر محلەسندە اولان
بىر چى مىسجىدگە كىرگانلەر. شول وقت ولى عهد حضرتلەرى ابراهيم باي
خانەسندە قوناق بولغان ايدى (۲).

ابراهيم باي نىڭ خلق قاشىندە نفوذلى و مشهور بولويىنە بوللردىن باشقىە

(۱) اوشبو نىقولاي (۱۲۷۸ھ ۲۲ صفر ۱۸۶۱ آوغوست ۱۷دە جمعه كون)
ايكىندى وقتىندە بىر چى محلە مىسجىدندە حاضر بولوب، جماعت ايله نماز اووقغانلارنى قاراب
تورغان. بونى مرجانى خصوصى جموعەسندە يازا. شول وقت مرجانى امام بولوب نماز
اووققان. ولى عهد ايچون قىچقروب دعا قىلغان.

(۲) شول وقت ابراهيم باي ولى عهد حضرتلەرى نىڭ خانوئىنە شىرق اصولىدە باشماق
اشلاتوب ھىدە ايتكان. «اول باشماقغە دورت مڭ سومدن آرتۇرغاق مصارف چىقىدى»،
دىيە سويلادىكىنى ابراهيم بايدىن بوانىڭ داھلا نورعلى روايت ايتدى. ولى عهد نىڭ خانوئى
شىرق اصولىدەغى بو باشماقنى بىك ياراتوب قبول ايتدىكى، ابراهيم بايغە مخصوص
التفانلارنى اولدىغى منقوللەر.

دخی اهمیتلی رهك بر سبب بار ایدی. شویله که: اول وقتلرده، قزاندہ مسلمانلرغه مخصوص بعض امتیازلر بار ایدی. آنلرنڭ ایڭ اهمیتلیسی مسلمانلرغه مخصوص بولغان اوچ محکمه ایدی. بونلردن بر نچیسسی میراثرلر ویتیم لرنڭ ماللرن نظارت و حفظ ایتہ، ایکنچیسسی مسلمانلردن جیولاتورغان تولو (نالوغلرنی) جیوب تیوشلی اورنلرینه تابشوره، اوچو نچیسی مسلمانلرغه مناسبتلی بولغان باشقه اشلرنی قاری ایدی. شول محکمه لرنڭ همه سینہ باش بیوک بر رئیسسی بولوب، همه سینڭ اوستندن نظارت ایتہ ایدی. بور رئیس مسلمانلردن تعیین ایدلوب، بر وقتلرده بو خدمتده ابراهیم بای نڭ آتاسی عبیدالله بولوب، آندن سوڭره ابراهیم بای تعیین ایدلگان ایدی.

بو محکمه لر راطوشچه (راطوشا) دیومعرف بولوب، اوزاق وقتلر دوام ایدوب، آنچق (۱۲۷۱ هـ ۱۸۵۵ م سنه ده) قریم محاربہ سی وقتندہ بتورلمشدر (۱).

ابراهیم بای ده اوشبو خاصیتلرده بولد یغندن، کوب آدم لرنڭ آڭا حاجتی توشه، آنڭ خاطرینی رعایه ایتہ لر، آچیقندن آچیق آنارغه مخالفت ایتہ کن صافلانہ لر ایدی.

بونلر اوستینه ایشوگی هر کهمگه آچیق، یغشی غنه همتلی، قوناق صیلاونی بیک یارانه، خانه سنده یش یش علما مجلسی بوله، مسلمانلرغه مناسبتلی اشلرنڭ اکثرینه مداخله ایتہ، کوب اشلر اول تله گانچه بوله، مر جانی نڭ امام بولوی ده ابراهیم بای نڭ تأثیری ایله بولغان ایدی.

شول اشلری ایله برابر، ابراهیم بای اوزینی، همه بایلردن غنه دگل، همه ملالردن ده اوستون توتہ، هر نرسه نی اوزی تله گان ره وشک یورتورگه طرشه، وجدانندن زیاده استبدادی ده قوونلی ایدی. اویون کولکینی، ملا وشا گردلر ایله شایارونی سوه، بایتاق وقت مزاحده آرتوغراق کیتوب،

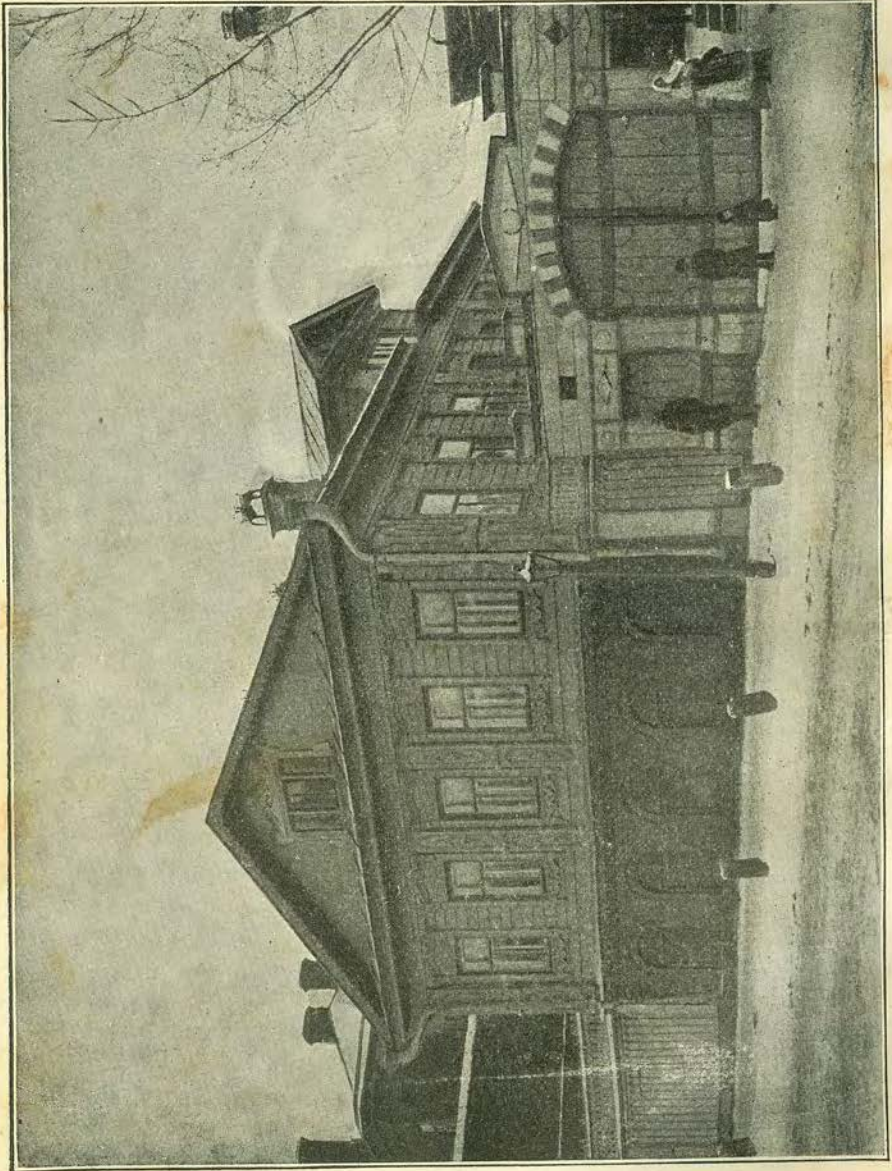
(۱) «مستفاد الاخبار» ج ۲ ص ۳۳۳-۳۳۴ ده اوشبو محکمه لر، همه آنک خدمت

ایدوچیلر حقندہ (فصل فی المحکمة السکائة لاهل الاسلام فی مدینة قزان ورؤساقها فی سالف الایام) سرلوحه سیله باشلاب بر آز تفصیلات یازلمشدر.

با یلقی و درجه غروری ایله ایڭ محترم کشیلار نی ده استخفاف و مسخره ایته، بیک اوڭغایسز حاللرگه نوشوره ایدی.

بر وقت قزان دن ایڭ مشهور بر مدرسنی اوزی ایله برابر بر طرفه طویغه آلوب بارغان. یولده بر قریه ده ایچارگه بال کیترد کلرنده، ابراهیم بای مدرس گه قاراب «حضرت! ایچ شول بالنی. بو بیغشی نرسه. ایسرتنه نورغان توڭلر» دیه ایچارگه تسکلیف ایتمک. ابراهیم بای نڭ اوز سوزن طڭلامغان کشی گه، نیچوک بولسه ده بر اش اشلاوی مدرس نڭ خاطرینه کیلوب، یاننده غی ایبده شینه: «بونی ایچماساڭ، یولده اورمان اورتاسنڭ، آر بادن نوشوروب قالدیروب سوای ایثار. بتون عالمگه کولسکی بولورسن» دیوب کاسه نی قولینه آلوب آز اغنه ایچوب اولتوررغه مجبور اولمش. بر وقت محل ملاسن چاقروب صیلا دڭ، آیاق کیومن ایشوک توبینه قاداقلانوب قویه ش. ملا ایشوک توبینه کیلوب، آیاغینه کییوب، آطلا مقچی بولدڭده، ایشوک توبینه یغلمش. محل ملاسینه اولان اوشبو حرمتدن ابراهیم بای بیک راحتلانوب کولوب تور مشدر.

شاگردلر ایله شایاروی، آنلردن کولو و مسخره ایتولاری دخی کوبره ک بولوب، بعض وقت شاگردلر نی چاقروب، یالغز بورای اویره سی کیتورتوب: «شاگردلر! باشقه نعمت یوق. کولسکی بولسون دیب شونڭ ایچون گنه چاقردم» دیوب طویغانچه آشاته، سوڭره هر تورلی نعمتلر کیتورتوب، آشی آلماینچه اولتورولرینه کیفی کیلوب، کولوب اولتوره ایدی. بعض وقت، بای نڭ باشقه نعمتلری بوله تورغان دیب آشامی اولتورسeler «شاگردلر! عیب ایتمه گز. باشقه نعمت یوق» دیو اوز اتوب بیاره، آرتلارندن کولوب فاللا ایدی. ابراهیم بای نڭ بو کبی کولکو و مسخره لری غایت کوب بولوب، بایتاغی مثال وداستان بولوب قالمشدر. مرجانی غه، محل نڭ رئیس مدرس نه نڭ، ناظر و مر بیسی بولغان اوشبو ابراهیم ایله هر وقت معامله ایدرگه طوغری کیلدیکندن، آنارغه ایکی نڭ

مرجانی نالی اور بی طور خان خانہ سی

برسی بولمق لازم ایدی: یا که اوزینک اویلاغان فکرلرن، قورغان پلانلرن هیچ بر سویلامای، هر توری بتوشمگان اشلردن کوز بوموب، ابراهیم بای کیفینه تابع بولوب، آنک کولورینه و بعض مسخره‌لرینه تحمل ایدوب، اشاره‌سینه بوی صونوب تورمق؛ یا که آنارغه آرتق النفات ایتمای، مناسبت اوزکار و دنده بیک قورقمای، اویلاغان حقیقتلرینی سویلارگه، اعتدالین آیرماسقه، اورنسر خاطر صافلیم دیب شریعت‌گه و وجدانغه خلاف اش قیلیمقدن صافلانورغه طوغری کیله ایدی.

ابراهیم‌بای نه قدر مرجانی‌نی آرتوغراق رعایه ایتمسه‌ده، لکن اوزینه طبیعت بولغان اویون کولسکی‌دن صافلانمی، باشقه ملالارغه معامله ایتمکان کبی معامله ایتمی سوه، مرجانی‌نی ده اوزی تله گانچه یورتورگه قصد ایته ایدی. فقط غایت جدی، عالی طبیعتلی بولغان مرجانی حضرتلری باشقه‌لر قولنده اویونچاق بولونی، باشقه‌لر فکرینه گنه ایاروب یورونی کیمچیلک صانی، ابراهیم بای ایله جدی و معتدل معامله ایته ایدی. آنک اشاره‌سینه قاراب توره تورغان خادم‌لری و بعض ملالر کبی بولونی بیک توبه‌نلک صانی، شونلقدن تیموشدن آرتق رعایه ایتمای ایدی.

بوندن باشقه ابراهیم بای نحو صرفیغه قدر اوقوب بر آز علم دعواسی‌ده بولد یغندن، مدرسه‌نک تعلیم و ترتیب‌لرینه ده مداخل ایته، بعض وقت مدرس طرفندن اجرا ایلمسگان حکملرنی بوزوب، تدبیرلرینه فارشی کیله ایدی. بر وقت مرجانی بر فاسق شاگردنی مدرسه‌دن چغارغه حکم ایتمکده، ابراهیم بای مدرسه‌گه باروب «نیچون مینم مدرسه‌دن، مینم رخصتدن باشقه شاگردلرنی چغاراسن؟» دیه، مرجانی‌گه قاتی سوزلر سویلاب، اول شاگردنی چغارماسقه تیموش ایتمکینی سویلرگان ایدی. فقط مذکور شاگرد یالغاندن قورقمی، غیبت سویلارگه اخلاصلی بولد یغندن، بایتاق وقت ابراهیم بای‌غه باروب: «مرجانی شریعت‌گه خلاف فلان سوزلرنی، سزنگ حقه فلانچه سوزلرنی سویله‌دی» دیوب بیک کوب سوز ایرشدرگان،

مرجانی ایله ابراهیم بای آرالرینڭ بوزولوینه باش سبب بولوب، آنڭ آرقاسنده بايتاق فتنه‌لر قوزغالغان ایدی. اول وقتده غی کشیلر آراسنده بو واقعه‌لر (بهی حسن) واقعه‌سی ديه مشهوردر.

موندن سوڭره آرالرنده دخی بعض واقعه‌لر بولغان.

بر وقت ابراهیم بای مرجانی‌گه اوچراب: «اغشامدن سوڭ مین‌ده علما مجلسی بوله‌چق. شونده بارسه‌گز ایدی» دیدکده، مرجانی بر فقیر کشی اسمن ذکر ایدوب: «مین اغشامدن سوڭ فلان کشی‌گه وعده ایتکان ایدم. شونده باراسی بار ایدی» ديه سویلامش. ابراهیم بای: «وعده ایتسه‌ده، مینی تاشلاب شول فقیر‌گه بارا آلماس‌ئلی» ديه مجلس حاضرله‌تمش، باینی تاشلاب بر فقیر آدم‌گه کیتوبینی، عقلی تجویز ایتمه‌مش. مرجانی وعده سن بیرینه يتكوروب مجلسکه کیلدکده ابراهیم بای بیک کیفی کیتوب، زور مجلس آلدنده بايتاق نزاکت‌که خلاف سوزلر سویله‌مش. مرجانی ایسه اعندالندن ایرلامای یالغز: «ایلك چاقروچی‌غه، ایلك وعده ایدلگان کشی‌گه ایلك باررغه کیره‌ک، شریعت‌ده شولای بیوره» ديه جواب ویرمشر.

ایکنچی وقت، اول‌گی ملالارینه اشلادیکی کبی مرجانی‌ده مسخره ایدرگه حاضرلندیکنده: «بوندن سوڭره، اوشبو مسخره‌لردن توقناماساڭ، سینڭ ایوگه آیاق آتلاب باصمیه‌چقمن» ديه شلته ایدوب چیغوب کیتکان. فقط اوشبو معتدل معامل‌لر، مدرسه‌نڭ ناظر و مر بیسی اولان ابراهیم بایغه اوغشامدیغندن، مرجانی ایله آرالری بوزوله باشلاغان. مرجانی ایله آرالری بوزوله باشلاغاچ، ابراهیم بای تیره‌سند بوروبی غیبت سویوچی ملالرده، کوبره‌گی مرجانی طوغروسنده سویلی باشلاغانلر. فزان‌نڭ تار دائره‌لی بعض ملالری «مرجانی‌نڭ شریعت‌که خلاف سوزلری بار. آنڭ آرتنده نماز اوقونڭ درستلگنده زور شبهه‌بار» ديه سویله‌گانلر. بو سوزلر اخلاصی قایتنه باشلاغان ابراهیم بایغه زور تأثیر ایدوب، مرجانی ایله آرالری بايتاق یرافلانوغه سبب بولغان.

بو اورنده شونی ده ایتوب کیتهرگه کیرک. بعضلر بو اشد. آزر اق
مرجانی نی ده عیب ایدوب، مرجانی بیک طوغری، هیچ بر خاطر رعایه
ایتونی، سوزنی توزه تو برك سویلاونی سویمی، دنیاده حقیقت و علمدن
اوستون هیچ نرسه کورمی ایدی. شونلقدن ابراهیم بایغده اوستدن رهک
قاراب معامله ایته ایدی. اگر بر آرز مداراسی کو برهک بولسه، ابراهیم
باینی ده بر آزر رعایه ایتسه ارالر یخشی بو اور ایدی دیوب ایتهلر.
بو خصوصده ابراهیم بای ناک برادری محمد رحیم بن اسحاق اوشبو سوزلرنی
سویلا دی:

«ابراهیم بای بر آزرغنه عربچه بله، مرجانی ناک معلوماتن تقدیرده
ایته ایدی. بر وقت جمعه دن فایتقدده: «بزناک شهاب ملا قران ناک همه
ملارندن آرتق. آنناک علمنده هیچ سوز یوق. بو کون خطبه سنده
(وطحطح عمر مرما و دمر ملکا مکرما) (۱) دیوب اوقودی. بزناک باشقه
ملار بوناک معناسنده بلهیلر. اگر بزناک ملاناک غروری و باشقه لرغنه
التفاتسنلغی کو برهک بولماسه، چن کشی بو اور ایدی» دیه سویلا دی.
محمد رحیم افندی ایته: مرجانی ناک علمنی ایس کیتناسلک توگل ایدی. اول
نار بیغقه کرو ب کیتسه بتون واقعلرناک تفصیلنی و کشیلرینی اوزی قاراب
تورغان کبی ایدوب سویلی؛ برر کشی دن سوز چمسه آنناک آنا باباسنی،
خاتون و بالالرینی، بتون نسل و نسبلرینی تفصیلاتی ایله سویلی ایدی.
ایندی برر حدیث سویلارگه باشلاسه، عن فلان، عن فلان، عن فلان
دیه بتون سندلرینی هیچ تونلغهای نقل ایته، همه سن کتابدن قاراب
اوقوغان کبی تزوب بارا، آنناک بو قدر بیلوینه، حافظه سیناک بو قدر
قوتلی بولوینه بتون مجلس خلقی حیران بولوب اولتوره ایدی. شونلقدن

(۱) بو سوز مقامات حریری ده بار. مرجانی حضرتلری بعض وقتاره حریری ناک

۲۸ نچی مقامده بتونلای نقطه سز اولان: «الحمد لله الممدوح الاسماء...» دیه باشلانغان خطبه سن

اوقو عادت بولغان.

ابراهیم بای نڭ مرجانی گه حسن ظنی فوتلی ایدی. آنی ملالرغنه اورنسن رعایه فیلوب، مرجانی حقنده بیک یمان سوزلر سویلاب بوزلر ایدی. بروقت فزان اطرافنده آتاقلی بر مدرس مرجانی احوالندن بحث ایدوب ابراهیم بایغنه: «بو کشی نڭ اعتقادی بوزوق. آنی سپرگه یبار و حقنده مال صرف ایتو، حج گه بار و قدرلی ثوابلی در. بو یولده نوتقان مالدن قیامتده سؤال بولماز» دیوب سویلادی. شوندا این سوزلر ایل آرالر بوزوب بتردیلر. عیب نڭ ایڭ زورسی شونلرده ایدی.»

* * *

شول وقتلرده سعید حضرت حج دن قایتوب، امامتدن استعفا سینه اوکونوب، یاڭی دن امام بولو فکرینه توشکان مرجانی ایل آرالر بوزولونی غنیمت بیلوب ابراهیم بایغنه آرتق رعایه کورسه توب (۱) مجلسلرینه ملازمت ایتکان. نهایت مرجانی ضررینه سعی ایدلوب، یاشی یتمه گان قزغه نکاح اوقودی، دیه مرجانی اوستندن عریضه بیبردگانلر مسئله نڭ درست اولمقندن زیاده، ابراهیم بای اطرافنده غیلر نڭ نفوذی ایل (۱۲۷۰ هـ ۸ ذوالحجه ۱۸۵۴ م آوغوست ۲۱ ده) مرجانی نڭ اوکازی آلینوب، امامتدن و مدرس گه کروب درس اوفوتمقندن ممنوع اوامش، سعید حضرت تیز گنه اش یورتوب امام بولوب اورنلاشمشدر. بو اش هر کمدن زیاده مدرس گه ضرر ایتکان، یاڭی بتوشوب

(۱) اول وقتلرده اوشبو سعید حضرت نڭ ابراهیم بایغنه نه قدر تعظیم و رعایه سینی کورستمک ایچون آ. ا. ر. غه یازمش ایکی مکتوبی نڭ عنوانن غنه کو چهره من برنچیسنده یازا: «رکن اهل الدین و الایمان سمی خلیل الرحمن عزت پناه سعادت دستگاه ابراهیم بای شرف مطالعه لریله مسعود اوله»، ایکنچیسنده یازا: «قطب مدار الشریعة و السنة سعادتلو ابراهیم بای شرف مطالعه لریله مقوی و مروج اوله». بونلر، عینا، مرجانی کتبخانه سنده محفوظلر.

کیلنکده اولان استعدادلی، علم گه اخلاصلی، امیدلی شاگردلر گه بیک زور ضربه بولغان. شاگردلر جبولوب، بزلر مرجانیدن باشقہ دن درس اوقومایمز، عمرمننک ضایع بولوینه هیچراضی نوگلہز دیوب سوبلاسه لردہ، لیکن سعید حضرت درسینہ اولتورمغان کشیلر مدرسه ده تورمایه چق دیه امر بولدیفندن، شاگردلر چاره سز اولهرق، مرجانی درس لرندن محروم بولورینه بغلاشوب مدرسه دن آیرلمشدر، گورلہب تورغان ایٹک امیدلی مدرسه ماتم توتقان رهوشده ۵-۶ شاگرد ایله خرابه حالنده فالغان، مرجانی شاگردلری تورلی مدرسه لر گه تارالغالر.

بو واقعه مرجانی گه قاتی تأتیر ایدوب، فرزاندہ خدمت ایدوینه امیدسز قاری باشلاغان بولسه کیرهک، احباب لرندن برینه «بویرده علم گه خدمت ایدوب بولماسه، اسلام ملک تینه، بغداد طرف لرینه هجرت ایتمک قصدنک تورہم» دیه سویلادیکنی شاگرد بن محمد جان کازاکوف روایت ایتدی. اول وقتده همه قران ملالری ده مرجانی غه خلاف بولوب، فرزاندہ توروب برر تورلی فائلی اش چیغارمق چیتون بولدیفندن برر طرفه کیتہرگه، یا که باشقہ تورلی برہر چاره کوررگه لازم ایدی. شونلقدن بونداین فکر گه توشارگه طوغری کیلمشدر.

موندن سوکره، مسئله تیکشورلوب، مرجانی ده عیب اوله ایدی ثابت بولدیفندن، محلده اولان عوام خلقی ده «بو قدر عالم کشینی آرزغنه نرسه ایچون، بعض کشیلرنک خاطر ایچون گنه توشرو مناسب توگل. بزگه باشقہ کشی کیره کمی» دیه اتفاق ایدوب یاکی اتفاق نامه (پریغوار) جیدفلرندن، اش داخلیه ناظرینه بیرلوب یاکی دن تیکشورلوب، بریلدن سوکره (۱۲۷۱ھ ۱۲شوال ۱۸۵۵م اییول ۱۷ده) امام بولوب تصدیق ایدلیدی. بو اش ده، اول وقتده قران ده ضبطیه مشیری (پالیتسه میستر) بولوب نورغان شاه احمد آلکین (دعوی وکیلی

اولان سید گرای افندی آلکین نك آتاسی) مرجانی که کوب خدمت ایتدی (۱) منشور آلدقن صوگره، ابراهیم بیای نك اورنسر مداخله لرندن آبدراغان مرجانی، دوخانی صوبرانیه غه عریضه بیروب، مدرسه ده تعلیم وداخلی نظارت حقنده اوزی کامل اختیارلی، باشقه لر نك بو اشلر گه مداخله ایدرگه حقلری بولمادیغی طوغر و سنده یازو آلمشدر.

بوندن صوگره ایسکی شاگردلری نك اکثری یا کیدن جبولوب درس اوفوتورغه کرشکان. اوزی نله گانچه اداره ایدوب بر نیچه یل اجتهاد ایله اوفوتقان. فقط اشلر اوزی نله گانچه یورمدیکندن ابراهیم بیای نك اخلاصی فایتوب مدرسه گه یاردم ایدونی و نظارتنی بیک آرایتقان. باشقه لر نك یاردم ایدشولرینه، مدرسه نی فاراولرینه مساعده ایتمگان. واطلغان ییمه لنگان بیرلرن اصلاح ایتمگان.

مرجانی ابراهیم بیای غه تسکرار مراجعت ایدوب، کشیلر بیداروب توزاندررگه رخصت صوراسه ده ابراهیم بیای التفات ایتمگان. مرجانی حضرتلری اوشبو مدرسه حقنک «مستفاد الاخبار» ده اوشبوسوزلرنی یازا: «بر نیچه وقتلردن صوگره مدرسه طوزوب تمام استعمالدن چیغوب

(۱) مرجانی بو خصوصه «مستفاد الاخبار» ج ۲ ص ۳۴۳ ده مذکور شاه احمد ترجمه سنده اوزی ده یازا، بایتاق میرزالرغه اورنک بولورلق اشلرن نقل ایتدر. برنجی مرتبه مرجانی ترجمه حالی حقنده یازلغان رساله سنک، ملا جمال الدین التنجلی اوشبو خصوصه، شاه احمد آلکین دن اوشبو سوزلرنی روایت ایتد:

«پالیتهسه میستر بولوب تورغان وقتک، قران نك بایلرندن ملالردن بایتاق کشیلر کیلوب، مرجانی بیای نله کوب سوزلر سویلهدیلر. آنک حقنک بولغان عریضه نی بولغه قویوب، امامتدن عزل قیلونی تکرارلاب اوتندکلرندن صوگره مینده وعده ایتدم. صوگره اشنی یغشی اویلاب، کیلو چیلر نك تعصب، حسد ایله یورولرینی توشونوب. شوشندان اشلرده ده مسلمانلرغه خیر خواه بولماسام، مرجانی کبی زور عالم نك ضررینه بولغان حکم گه راضی بولسام، مینم مسلمانچیلغم طوغر یلقغه طرشویم نیچوک بولور. دیوب اشنی مر. جانی که ضررسز رهوشده اشلادم. وعده منی اوزگارتورگه تیوش تابدم. الحمدلله بو اشده حقلرغه کوندلردم» دیمشدر.

وانیلوب ایشلوب توشمک درجه سینه ایرشدکک، اوزم مراجعت ایدوب و توری کشیلرنی واسطه ایدوب، نوزانو اصلاح ایدونی اوننسه مده، سوزمزگه قولاق سالهادیلر. اوننچمزگه التفات ایتمه دیلر. صوگره اهل محله ننگ مصلحتی برله ابراهیم باینی و آنندن باشقه محله ننگ معتبر بایلرندن وفاتلرندن اون قدر کشینی مدرسه حقنک کیکاشمک ایچون اوزخانه مزگه چافردم. اول اوزم سوزباشلاب مدرسه نی اصلاح ایدونی اوتندم. ابراهیم بای: «حاضر وقتم یوق» دیدک «وقتگن بولماسه باشقه کشی گه رخصت ایتوگن» دیسه مده «اوز وقتم برله اشله تورمن حاضر وقتم یوق» دیوب جواب بیردی. صوگره محله خلقی ننگ هر قایوسی زنه رالاب: «وقتگن مساعه ایتمه سه بز خدمت ایده یك، خاطرگن گه آغیر کیلماسه اوزمز خراجات فیلیق» دیوب التماس فیلسه لرده، سوزلری نفوذ قیلمای، کلاملری مسموع بولمای فالدی. بای ننگ مقصودی یا مدرسه جیملوب بر نیچه کشی هلاک بولوب، فتنه قوبوب، حضور ایدوب قاراب کولوب تورمق؛ یا که مدرسه ده شاگردلر توره آلهای تارالوب کیتدک «ملا اوقوتمادی. مدرسه گه کرمه دی» دیوب توری افترا و غیبت قیلماق ایدی.»

اول وقتلرده غی شاگردلر، مدرسه نی اوشبو رهوشک تصویر ایتله لر: «مدرسه نی ابراهیم بای رهنلب فارامی، باشقه لرغه قارارغه رخصت ایتمی، آنندن رخصتسز قارارغه بایلر فورقالر ایدی. مدرسه تاشلانغان خرابه یورت کبی ایدی. قایسی جیملرلگان، قایسی واطلغان ایدی. مدرسه ننگ یوغاری قاتی آغاچ بولوب، آننگ چیتلری چرگان، ایشلوب توشمه سون دیب بر نیچه یرگه باغانالر قویولغان، دیوارلری یووش، ایسندن باشلری چروب صنوب نوشکان، قش کونلرنک چیتلرندن تهرزه تیره لرندن بوران کره ایدی. آشخانه ننگ تهرزه لری واطلغان، ایشوگی آچق، حیوانلر کروب یوری، قش کوننک بوران اوینی، توگولگان صولر قاته، قاته آشخانه تبه نه کله نه، باش توبه گه تبه باشلی ایدی. مدرسه گه صو کیتر میلر

اوزمز قومغان چيلاك برله قابان كولندن صوتاشيمز، صالحون قش گوننه طشده طهارتل نهمز. آنڭ اوستينه مدرسه غايت صالحون، ابراهيم بايغه اوطون صورارغه ديب بارساق «قانتوب اولمه سسز ئلى. طشده فار كوب ميچكه فار ياغئز» ديب كولوب گه قايتاروب بياره، قش آيلرى كر گاچ گنه اوطون بيارته ايدى.

صوگره مدرسه نڭ اوشبو ره وشده بولوى پاليتسه گه معلوم بولوب، كبلوب قاراديلر. توررغه يارارلق توگل ايد كينى اعلان ايتديلر. صوگره ابراهيم باي كوز بويوى فيلندن مدرسه نى تافطه برله اوبشاوات ايتسه ده بر يلدن صوگ ينه دن يهرلوب، توروب بولماسلق حالسگه كىلدى (۱)».

مرجانی حضرتلرى، يا ئى مدرسه سى بنا ايدلسگانچه، شول مدرسه ده دوام ايدوب ۲۲ يل زحمت چيگوب، مدرسه نر بيه سنده نه قدر آغرلقلر كورسه ده، همان اجتهاد ايله اوفوتدى. اوفوتونڭ قدرن بيلماديلر، مدرسه نى قاراميلر توزه تدرمىلر دىوب مدرسه نى تاشلاب چقمادى. وهىچ وقت درسدن تخاف ايتماي ثبات ايله دوام ايتدى.

مدرسه زور مانع لرگه اوچرادىغندن بىخشى اصلاح ايتمك، مدرسه نى زور ايتمق ممكن بولمادى. مرجانی نيچه تورلى چاره لرگه كر شوب كورسه ده، بر طرفدن ملالر آنڭ حقنده بوزوق فكرلر تاراتقلرندن، ايكنچى طرفدن مادى ياردم بولمادىغندن، زور فائده كينوره آلمادى. شونلقدن ملت نڭ اويغانمقينه، اصلاح وتجددكه اساس بولوب، بتون دىنى مدرسه لرگه اورنهك بولورغه يوشلى اولان مدرسه نڭ شاگردلرى، اول وقتده زور شهرت قازانه آلمادى. شاگردلرى نڭ سانلرى ده آنچق ۷۰-۸۰ نهايت يوز قدر بولدى.

*
*
*

اوشبو ۲۲ يل مدتده مرجانی حضرتلرى نڭ مدرسه كيدشى نه قدر كوكلسىز روحسز كىنى كورنسه ده، لىكن عالى طبيعتلى، اشلىكلى (۱) موندغى سوزلرنى ملا قيام الدين الترحمانى دن ايشدوب يازدم.

اولان مرجانی بو وقتلرنی فایغو حسرت و باشقه لرنڭ غیبتلرن سویلامک ایله اوتکارمه دی. هر توری آغرقلرغه صبر ایله فرصتدن استفاده ایدوب، غایت اهمیتلی خدمتله ایتدی. مدرسه و محله خدمتندن آرتقان بتون وقتلرن مطالعه، تالیف و تدریسه صبر ایتمدی. بو وقتده غایت اهمیتلی اشلر اشلادی. ایڭ اهمیتلی کتابلرینی اوشبو وقتده تالیف ایتدی. دین جهتندن زور اهمیتلی، وقتنده زور تاوش کوتارگان، افکار عمومیه گه تأثیر ایتکان «ناظوره الحق» «حکمه بالغه» «ملاجلال حاشیه سی» اوشبو وقتده یازدی. زور کوچ صرف ایدوب، غایت بیوک تفتیش و تدقیقلر ایله برنچی مرتبه اوله رق ملی تاریخننڭ نیگزین قوردی. دنیاده تورک تاتار اسملی خلقله بولوب، شونلرنڭ غایت پارلاق تاریخلری بولونی میدانغه قویدی. بو بابده برنچی مرتبه «غلاله الزمان فی تاریخ بلغار و قزان» اسملی کتاب یازدی. بو کتاب آثار عتیقه نڭ عمومی زور جمعیتنده، مشهور مستشرق رادلف طرفندن، روسچه گه ترجمه ایله اوقولوب، مرجانی نڭ خدمتله تقدیر ایددی. زور مستشرقلر جیولغان بوجمیتده مرجانی اوزی ده حاضر بولغان ایدی. آندن سوگره شول تاریخ نڭ مفصل و مکملی اولان «مستفاد الاخبار فی احوال قزان و بلغار» تاریخ یازدی. اورتا آریا تاریخ ایچون غایت اهمیتلی اولان «عرفه الحواقین» اسملی اثرینی ترتیب ایدوب طبع ایتدی؛ ۷ جلدن عبارت و ایڭ بیوک تالیفی اولان «وفیه الاسلاف و نجه الاخلاف» اسملی اثری نڭ کوبره گی شول وقتده تالیف ایددی. و شول مدتده تصحیح قرآن گه مامور بولوب، غایت زور خدمت صرف ایدوب، قزانده برنچی مرتبه اوله رق رسم اصحاب گه تطبیق ایدوب، درست مصحف شریفله باصردی. و بو باب «فوائد مهمه» اسملی گوزله رساله تالیف ایتدی.

مرجانی حضرتلری نڭ اول وقتده گی مدرسه کیدشنی اویلا دقده نه قدر تأسف کوزی ایله قاراساق ده، لکن غایت اهمیتلی بولغان شول کتابلرینی تالیف ایدر گه فرصتله تابوب بیرونی کوز آلدیمز گه کیتردکن، کوکلهز گه زور یوانچ حاصل بوله در. بلکه بو خصوصده شاگردلر و مدرسه خدمتله نڭ آزر اق بولووی ده تأثیر ایتکاندر.

۱۲

مدرسه دن كوچو. مدرسه عاليه بناسی. مدرسه ده تنظیمات.
درس پروگرامماری.

صوگفی وقتلرغه تابا یلدن یل مرجانی نك درجهسی آرتوب، آنك
علمن و خدمتلرن تقدیر ایدوب، آنی همایه ایدوچیلر کوبایه باشلاغان
ایدی. قزان ملالری ده تیرهن معلوماتلی، غیرتلی، غایت مهابت اولان
مرجانی غه، تلهر تلهمهس، اول وقتلرده ایك اهمیتلی سانالغان بعض
اشلرنی تقدیم ایتلهر ایدی.

اول وقتلرده قزانده غایت اهمیتلی بر عادت (سنت) بار ایدی.
عیدلرده بتون قزان خلقی بر بیرگه جیولوب، یا گئی بیسته یاغنك، همهسی
بر امام آرتنده نماز اوقیلر ایدی. بر وقت (۱۲۷۹ سنهده) قزان خلقی
بالاتفاق بو اورنغه مرجانی نی انتخاب ایتدیلر. مرجانی امام بولوب
قربان عیدی اوقوتدی (۱).

(۱۲۸۴ هـ ۱۸۶۷ م) سنهده مرجانی گه دوخاونی صوبرانیه طرفندن
آخوند و معتسب لك درجهسی ده بیرلیدی.

(۱۲۸۶ هـ ۱۸۶۹ م) سنهده قزان گو بیرناتورری چافروب حیوانلرنی
همایه و آنلرغه شفقت ایتو خصوصنك ناتارچه بر رساله یازوب بیرون اوتنگان.
مرجانی نك شول خصوصده یازوب بیرگان رسالهسی مقبول بولوب،
گو بیرناتور امضاسی ایلمه مرجانی غه تشکر نامه یازلوب بییرلگان. وشول
رساله خزینه مصارفی ایله طبع ایدلوب ناتارلر آراسینه نشر ایدلگان.
(مستفاد الاخبار ج ۲ ص ۵۰).

(۱) فقط عصر سعادتده گئی مسلمانلر احوالینه وسنت که موافق اولان اوشبو
عیدلر بعض سبیلردن، کوبره کی اوز آرا اختلافن، ترك ایدلیدی. بواش احیا ایدرگه
تیوشلی سنت لرنك بریدر. کیچرهك فالالرده و قریه لرده مونی اشلاک بیک آسان در، عصر
سعادتده عید و جمعه لرده، بتون شهر و بتون قریه خلقی بر بیرگه جیولوب نماز اوقیلر ایدی.
قزان اطرافنده ۲ - ۳ محله لی بعض قریه لرنك اماملری، اتفاق ایله، جمعه لرنی بر
بیرگه جیولوب اوقیلر.

بو وقتلرده مر جانی نڭ آبروی و محبلی آرتمقده بولوب، قزاندہ اولان محکمه اسلامیده خدمتی ده بتوریلدیکندن ابراهیم بای نڭ شهرت و نفوذی آزابغان ایدی. آنڭ اوستینه مدرسه نی توزاتدرو خصوصنده ابراهیم بای نڭ عنادی، همه محلہ بایلیری جیولوب زنهارلاب اوتدکلرنده، سوزلرن قولاقغه آلمای سببلی بایلرنڭ حمیت و غیرتلی قوزغالغان ایدی. شول وقت محلہ نڭ معتبر بایلیری اوز آرالرندن آچه جیوب، حاضرده مر جانی مدرسه سی دیویورتیلہ تورغان مدرسه اورنن یورطلری ایله برابر ساتوب آلمانلر. (۱۲۸۸ھ ۷ رمضان ۱۸۷۱ م نوایبر ۹ ده) شاگردلر ابراهیم بای مدرسه سن تاشلاب چیغوب، اوشبو یاکی ساتوب آلمش یورنده توره باشلاغانلر.

بو اشلرنی ابراهیم بای ایشندکده «محلہ خلقی همه سی صارقلر. میندن باشقه نه اش ایشلی آلاچقلر؟» دیوب سویلگان. بسوزلردن محلہ خلقی نڭ غیرتلی گنه آرتوب، مدرسه نی دخی یخشی راق قارارغه باشلاغانلر. مدرسه کورشیسنندن دخی بر اورن آلوب مدرسه گه قوشقانلر.

مدرسه خصوصی آدم اختیارنده بولدیغنده، مر جانی حضرتلری کوب زحمتلر چیکدیکندن، محلہ خلقی طرفندن مسجد مدرسه ووقفلرنی نظارت ایچون، مخصوص ناظرلر (پاپوچیتلر) صایلاتوب، دوخاونی صوبرانیه گه عریضه بیروب، شونلارنڭ رسمی ناظر ایکانینه شهادتنامه آلمان. اوزی نڭ یازوینه کوره، مدرسه مکتب و مسجدلرنی قاراواچون دوخاونی صوبرانیه و حکومت طرفندن تصدیق ایدلگان رسمی ناظرلر صایلامق عادت برنچی مرتبه مر جانی حضرتلری طرفندن میدانغه قویولغان (مستفاد الاخبار ج ۲ ص ۳۵۳).

بوندن سوکوره ابراهیم بای مدرسه سن، طاشدن یخشی ایدوب بنا ایتدروب، مدرسه گه شاگردلر کرسونلر، دیوب مر جانی گه خبر ایتمش. مر جانی کوچارگه اویلاب «مدرسه نی بتونلای محلہ اختیارینه تابشرسه

شاگردلر كو چه چك» ديه جواب ويرمش ايسه ده، فقط ابراهيم باي بو شرطنى قبول ايتمگان. صوكره قبول ايتارگه اويلاسه ده محل خلقى شا گردلرنى كوچررگه راضى بولماغانلر. بواش خصوصنده ابراهيم باي تانار مکتبلىرى اونسپيكتورى مشهور مستشرق رادلف غه ده مراجعت ايدوب كورسه ده اش چقماغان (۱).

بو اورنده شونى ده ايسكه توشوروب اوتهرگه تپوش: اوشبو ياكنى مدرسه گه كوچدكدن صوكره، فزان ملالارى مرجانى اوستندن، بركون مقدم روزه غه، كردى ديوب دوخاوى صوبراينه گه عريضة بيرگانلر، دوخاوى صوبراينه مرجانى نك شول اشن بهانه ايتوب، آلتى آى مدتى ايله مرجانى نك اوكازى آلنوب، امامتدن ممنوع بولغان. طبعى بو مسئله ده بايتاق شغصى اشلرنك، ابراهيم باي ايله مناسبتى نك ده دخلى بولغان. صوكره دن مرجانى نك طوغرى بولوى، استانبول، حرمين، شام، بخارا طرفلرنك ده شولاى روزه غه كرولرى ثابت بولوب، اش يورندى كندى صوكره اوكازى قايتارلوب بيرلگان.

(۱) اول خصوصده رادولف طرفندن (۱۸۷۵ آغوست ۱ نومر ۹۰ ايله) مرجانى گه بر استفسار كاغدى بارلغان. اول كاغذ نك باشنده غى لقبلىرندن وامضاسندن باشقه سى همه سى تاتارچه يازلغان. اوشبو روشده: « اوكازى ملا شهاب الدين بهاء الدين اوفكه. كوميرسى صاويتنيك يونسفلار مذكور يورطنى (مدرسه نى) هبه قىلورغه اويلاغانلار. اما شول وقتده محل خلقى ايتولسگان شرطلارغه راضى بولمغان. حاضر منكور يونسفلار بوشرطلارنى اورگارتگانلر، هم ميگامساروم ايتكاللر، منكور يورطنى مدرسه فائده سينه اوشبو شرط برله هبه قيله مزديب. برنچى شرط شوشى در: بو يورط محل مدرسه سينه بولسون هم محله نك حكمنده بولسون. امامدرسه نك فائده سندن باشقه مقصوده كرتورگه محله نك نيتى بولسه شول وقتده يونسفلار نك يا كه وارنلار نك رخصتى كيرهك بولسون. ايكنچى شرط بودر: محل خلقى مدرسه سينك ملكيتى محل خلقى صايلاب آلغان كشيلارنك توليتنك بولسون. هم بوتوليتنك قانونلرى زاقون بويونجه مينيسترستوانارودنى پرسو يشچينيه طرفندن تصديق ايتولسگان بولسونلر.

بو هبه شوطلرى ميگابيك فائده لى بولوب كورنه. چونكه موندن صوكل بو يورط بوتونلانى محل خلقى نك هك مينه كره. هم بو سبب دن مين آلا رغه راضى بولوب سزدن صوريه ن. بو هبه خصوصنده ظن واعتقاد كز نى در؟ شول شرط برله هبه قىلوروى محل مدرسه سينه فائده لى اش بولورديب اويلايسز مى؟ سزدن اوتنه من ميگ تيز جواب بيرمك كزنى. تاتارچه اشكوللر اونسپيكتورى رادلفى». بو كاغذ، عينا، مرجانى كتبخانه سنك محفوظ.

(ابراهیم بای توغر وسنده شونی ده اونو تماسقه کیرهک: آراری نه قدر صالحون بولوب عمر ایتسه لرده، لکن ابراهیم بای مرجانی گه مادی مناسبتنی یاردملرن هیچ وقت اوزگارتمگان. حتی اوکازی آلتغان وقتلرنده ده بیره تورغان یاردملرن هدیه لرن مرجانی گه بیاروب تورغان. بو همتلرنده قصور ایتمگان. مونی مرجانی یاقینلرنندن صفی الله حضرت شولای روایت ایته. بوده آز همت دگل.)

بو واقعه لردن صوگره مرجانی حضرتلری ننگ مدرسه سی ترقی ایدرگه، یلدن یل شاگردلری آرتورغه باشلاغان. بر نیچه سنه دن صوگره مذکور مدرسه ننگ بعض قسملری طوزوب، بعض قسملری شاگردلر تورر ایچون اوکهایسز بولد یغندن مرجانی ننگ اوز محل سنه گی بایلر، وایکنچی محل لرده بولغان مخلصلری آچه جیوشوب، حاضرده کوز آلدیه زده مرجانی مدرسه سی دیو معروف اولان بیوک طاش مدرسه (مدرسه عالی هنی) بنا ایدرگه کر و شوب (۱۲۹۸ ه سنه ۱۳ ذوالقعدة ۱۸۸۱ م ۲۵ سنه تابر) تمام بولوب، شاگردلر اورنلا شوب درس اوقورغه کرشکانلر. بو طوغر وده اینگ کوب یاردم ایدوچی مرجانی مخلصلرنندن صفا حاجی عسکایف بولوب، یدی مگ صوم قدر مصارف توتقان. اینگ کوب اجتهاد ایدوب یروچی مرجانی ننگ حجر فیقی و مدرسه ناظری زین الله بن عثمان (زینی حاجی) بولغان. مرجانی ننگ اوشبو مدرسه سی اورتهدن یول بولوب، ایسکی یاقده بولمه لر و حجره لر، و مخصوص درس خانه سی بولوب، اول وقتلرغی مدرسه لرننگ اینگ مکملی ویاکی اصولده بنا ایدلرگانی اولمشدر. مدرسه ده شاگردلر اینگ کوب وقتی ده اوشبو مدرسه نی بنا ایتدکن صوگره اولوب، مرجانی بو مدرسه ده آخیر عمر ینه قدر، سکزیل درس اوقوتقان.

مرجانی حضرتلری مدرسه سن گوزله ایدوب بنا ایدرگه طرشدیغی کبی، مدرسه ده توروچی شاگردلرگه مخصوص بر نظام نامه ده ترتیب ایتکان. اول وقتقه قدر بولغان مدرسه لرده شاگردلر ایچون نظاملر قویولغانی بلنمیدر. شونلقدن «مدرسه عالی» حقدن یازغان اوشبو برنچی تنظیماتنی بو اورنده، عینا، یازوب کیتونی مناسپ کوردک.

* * *

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

سكان مدرسه عالیہ حقك اجراسی واجب و لازم اولان تنظیمات شرعیہ:
 المنة للحق ربنا تعالی شأنه نك فضل و كرمی برله بو مدرسه عالیہ
 ظاهراً حسن بناء و جهیل عماره سی و طیب مرافقی و کریم منافعی جهندن
 نظر سپهر پیرده برنجی درجه ده و بی نظیر اولدیغی مثللو، باطناً کثرة
 طلبه سی و وفرة افاده و استفاده سی و جودة تحصیلی و جهندن ایضا برنجی
 یا برنجی لردن بری ایسه ده طلبه العلوم نك رواج امری و ترقی احوالی
 زیاده سی ایچون زیره ده بیان ایدله چك تنظیمات خیریه و تنبیهات شرعیه
 دخی واجب الاجراء و لازم الرعايه در.

(۱) اولاً مدرسه اهالی سندن باتفاق اهل الحل والعقد تعیین مجلس،
 اول مجلس صدرنده بر قاضی اولوب، سائر معید و پیش قدم لردن
 اعضاء مجلس نصب قیلنور. صدر مجلس اولان قاضی یانائبی چافرغانه،
 اعضا و سائر اهالی مدرسه بلا استنکافی حاضر اولورلر. قاضی و اعضا
 و مجلس قضا اصلاً تخفیف ایدلهماس. هر کم علیه سنه صادر اولان حکم دن
 تهر و ابا قیللهماس. قاضی و اعضا اصلاً کبر و حشونت اظهار ایتمای، و قار
 و کلام لین ایل تنفید حکم ایدرلر، و محکوم علیه راضی اولوب اطاعت دن
 غیر هیچ بر سوز دیمس، و غیر یلار مدانه و عصبيت طریقی برله
 مداخله و فتنه انگیزلک قیللهماس. بلکه اهالی مدرسه دن هر کم بالغاً مابلغ
 حاجت اولدقده حکامه اعانت ایدر، و لکن جریمه نك ثبوت شرعیه سی
 بوللهماسه حکم بوللهماس.

(۲) ثانیاً اهالی مدرسه اوقات خمسه‌نی اداعه مسجدگه حاضر اولماغه اجتهاد، وی ضروره تغلف دن اجتناب ایدر. قراة و افعال و آداب صلوة‌نی علی الکمال رعایه ایدوب، کرگانه یمین چقغاننک یسارنی تقدیم اوزره اولوب، لباس و آیاق کیمک ده بوسنت ایضاً رعایه ایدلوب، صف فی آچیق فالدرمای تولدروب، بر برندن تقدم و تاخر ایتمای طوغری توروب، و امامنک ایکی طرفنی علی السویه قیلوب، فرد واحد زیاده اولدقده طرف یمین ده تورمق، ورکوع وسجودکه واردقده امامغه تقدم دن عذر قیلمق واجب‌الرعیه‌در.

(۳) ثالثاً اهل مدرسه عموماً، واکابر و مقدم لری خصوصاً هر بر اموره آداب وحسن خلق استعمال ایلهب، معیدلر زیر دست لرینه مکالمه و مناظرات ده و سائر احوال ده انصاف ایله تکلم ایلهب، اظهار حق و افادة العلم واستفادة المطلوب ایدرلر. اهالی مدرسه همه‌سی هر وقت بر برنی تحصیل علم و آداب وحسن خلق و مکارم اوصافه ترغیب و دلالت، و عطالت دن و بطالت دن منع، و علی المراتب پیش قدم لری پس قدم لری تعظیم و تکریم ایله، اولترو و ویرو، کرو و چیغوده تقدم قیلمای حفظ المراتب ایتلر، فوناق و مدرسه آخری دن کیلوچی نی استخفاف قیلمایه لری.

(۴) رابعاً هر کم علی مجاری العادة توبان درس لردن مرتب تحصیل قیلمای، علی رایه ترقی ایدوب، یوقاری درس لریکه کتاب آلوب چغوب، من فلان کتاب اوفیمن، دیب اوزنی مقدم لری سلسله سنه درج ایتمه‌س، وبالغرض بوا مرگه ارتکاب ایتمه‌س، اول درس اصحابندن عد ایدلماس. مثلاً لافل بر سنه شرح وقایه او قومای هدایه‌گه، شمسیه او قومای عقاید‌گه، عقاید یافن ثانی تهذیب او قومای شرح تهذیب‌گه، توضیح یا اصول حسامی او قومای ملا جلال‌گه ترقی فیلسه اول معتبر بولماس.

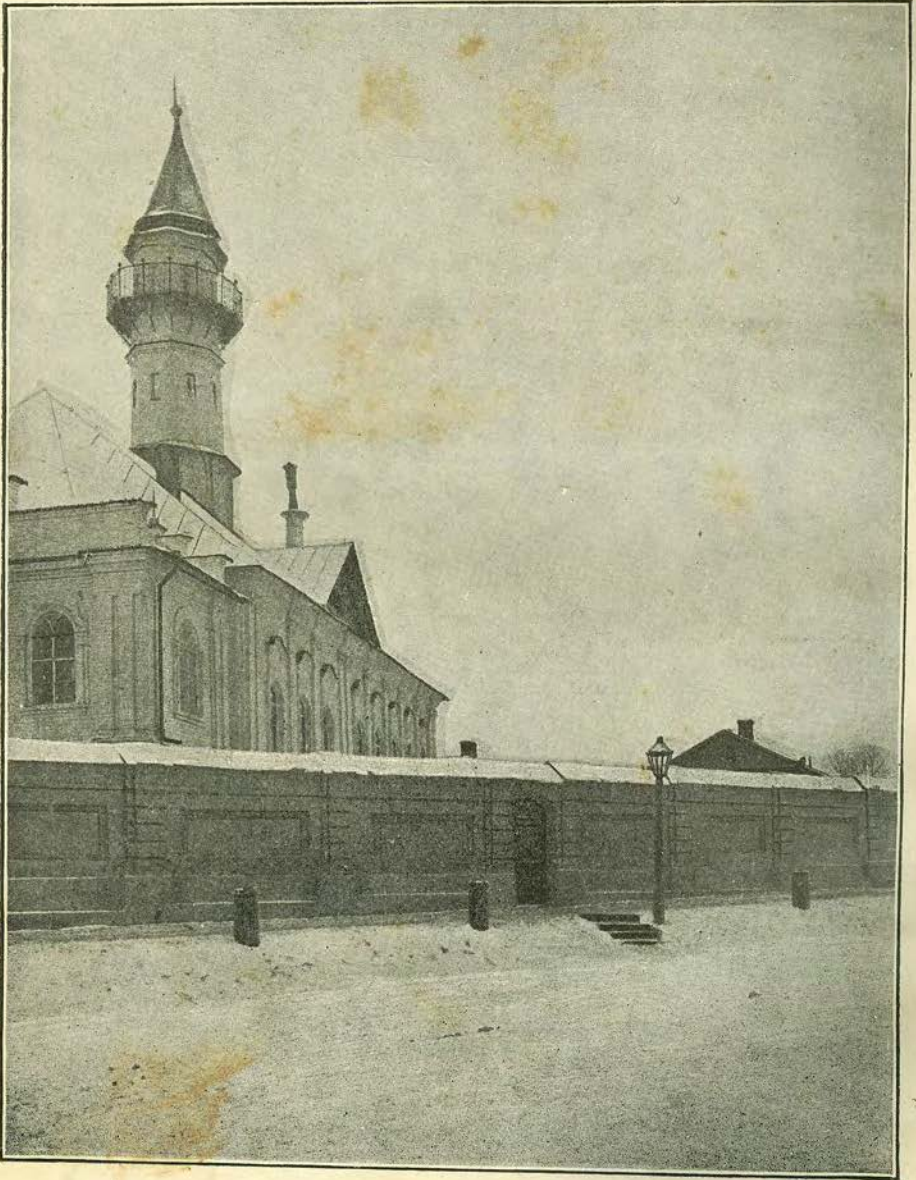
(۵) خامساً هر کم نوبتنده ثابت بولوب بلاعذر شرعی درسندن تغلف قیلماس. وکندی درسندن و توبه‌ندن و عموماً فقهیات دن احدی قالماس. و علی مقتضی الحالة لافل بر درس او قومغان شخص مدرسه‌ده توتلماس.

هر قایسی طلبه بررسی مکانده یگری باروب، بیهوده مالا یعنی سوزلر سویله شوب، تضييع اوقات قیلماس. واستاذی وقاضی واعضاء مجلس امرندن استنکاف قیلماس.

(۶) سادسا مدرسه ناک طبقه علیاسنده معید ومقدم لره علی المراتب بر مکان ویرلوب، اوز حجره سندن کند اتباعنه مکان ویرمکده مخیر اولور. اما کند اختیار یله طبقه سفلی دن بر مکان غه رضا بولسه منع ایدلماس. ویر شخص بر مکاننی نظاماً تصاحب قیلسه، اول شخص دن خلاف تنظیمات شرعیه صادر، یا که آلتی آی مدتی مدرسه دن غائب اولماسه، اول مکان غیرکا ویرلماس. بعد ذلک اهالی زیاده اولدقده، قایسی حجره ده سکائی کم بولسه، شوئده کرتلور. هر کم حجره سنه حصیر تحصیل ایدر. یخشی سورتوب سبروب توتار. کراوات واوزون آیاقلی اوستال فویماس.

(۷) سابعا مدرسه ده هیچ احدی شرعاً حرام یا عقلاً قبیح یا عرفاً منوم و عار بولغان اشلار و سوزلر و اوینلار قیلماس. مدرسه ایچنده ومیان سرای ده و توباسنده و آتش خانه ده و آندن غیر مواضعه تنبا کوتار توچی بولماس. و بومواضعلرده بول ایدلماس، و ممنوع اورن لرغه صو توکلماس واستعمال ایدلماس. اخشامدن صو ک فابقه بیکلانوب، یسیع دن بعد سکز ساعت زوالی تولغانده قاضی غه مفتاح تسلیم ایدلوب، کرو چغودن منع ایدلوب، معروف و غیر متهم کشی لردن باشقه کرتلماس.

(۸) ثامناً هر کم نرزه پبالاسون یامیچ فابقچن یا ایشک توتقاسون عمداً یا خطأ تلف ایتسه علی الضمور تفین قیلنور. و هیچ کم کیچ و ابرته بیهوده بازارغه چقماس، بی حاجت اورن لرغه بارماس، و مواضع التهمده یورماس. وبالفرض شول وقتلر بریرگه وارمق لازم اولسه قاضی دن استبدان ایله چقار. و هر کم تنظیمات خلافنه عمل ایدن ذواته واقف اولسه فی الحال قاضی غه اعلام ایدر.

مرجانى مسجدىنىڭ محراب طرفىدىن ئالغان رەسىمى

۹) تاسعاً جای باشلرنده سیر سیاحتہ چغار اوچون هیچ کم خلق دن صورت آچه جیوب یورماس. مکر معید ومکر رازر کندلرینه مناسبت ایهلرندن، یا اهالی محلہ ننگ ارباب ثروتندن صورت، طیب نفس برله ویردکلارنی قبول ایدولور. سبق او قومای تورغان مهمل و ماده استقامنی اولمای خالق دن صورتوب یورچی لر مدرسه گه قبول ایدلماس.

۱۰) عاشرأ مدرسه ایچنده واهالی سی آراسنده اولغان حادثه لرده میراویغه وارماس. وبالقرض بارام دیب تکلم قیلوب یورسه، بلا استثناء مدرسه دن چقارلور.

اوشبو تنظیمات شرعیه وتنبیهاث خیریه گه هر کم مخالفت ایدرسه من غیر استثناء جزاء ویرلور: اول کرده مجلس قضاغه چاقولوب تنبیه ایله وعظ ونصیحت وتکذیر وملامت قدرینه اکنفا ایدلور. مرة آخری ارتکاب مالاینبضی ایله سه درجه سندن بامکانندن تنزیل قیلنور. مرة ثالثه ده یارم سنه مدتنده نوبت لردن چقارلوب، حواصل مدرسه دن محر وم ایدلور. مرة رابعة ارتکاب ایلارسه ناظرغه تسلیم ایله بالکلیتہ مدرسه دن اخراج ایدلور. شول امور خیریه خصوصنده بر سجل (دفتر) یا صالوب فلان وقت فلان کمسه فلان امرگه ارتکاب ایله مه سیله حقنده فلان جراجز ایدلدی دیب ثبت، وقاضی واعضا افلامیله قید ایدلور.

تلك عشرة كامله وما علمنا الا البلاغ المبين، ۱۲۹۹ سنه، محرم الحرام ۲۵.

*
* *

مرجانی ننگ مدرسه لری وتنظیمات لری حقنک یازدفن صوکره، آننگ اوقوتقان کتابلری، درس پر وغراممالری حقنده بر نیچه سوز یازوب کیتهمز:

حاضر کوز آلدمزده، مرجانی ننگ توری وقتلرده اوقوتدیغی، دورت دانه درس جدولی (نوبتہ الدرس) بار. معلومدرکه بر ترتیب بر وقتده بیک یا ئی حسابلاندیغی حالده، ایکنچی وقتده بیک ایسکی بولوب

حسابلانه. مرجانی نك درس جدوللری ده اوتكانده یازلغان بخارا ترتیبلرینه قاراغانده بیک یاکی، کوب اصلاح ایتولگان کبی کورنسهده، سوکغی زمانلردهغی دینی مدرسه لرنك جدوللرینه قاراغانده بایتاق ایسکی بولوب، انتقاد ایتارلك اورنلری بایتاق کورینه در. شونلقدن بزدرده بخارا اصلولینه اول وقتدهغی باشقه مدرسه لر ترتیبینه قاراب تقدیر ایتدکمز سوکونده، مرجانی حضرتلری نك درس جدوللری حقنده بر نیچه سوز یازاچقمز. اوزی اوقوتقان جدوللردن ایکیمسن مونده کوچوره مز:

برنجی جدول: «نخودن کافیه ۲، شرح ملا ۲ درس؛ بلاغت دن تلخیص بر درس؛ منطق دن شمسیه ۲، شرح تهذیب المنطق ۲، سلم العلوم ۲ درس؛ حکمة قدیمه دن حکمة العین ۱ درس؛ عقاید دن تهذیب الکلام ۲، شرح عقاید نسفی ۲، ملا جلال ۱ درس؛ اصول فقه دن توضیح وشرعی ۲ درس؛ فقه دن مختصر الوقایه ۱، شرح الوقایه ۱، هدایه ۱، فرائض ۱ درس؛ اخلاق دن عین العلم ۱، طریقه محمدیه ۱ درس؛ حدیث دن مشکاة المصابیح ۱ درس».

ایکنچی جدول: «نخودن کافیه ۲، شرح ملا ۱ درس؛ منطق دن شمسیه ۲، تهذیب المنطق ۱، تهذیب حاشیه سی میرزا زاهد ۲، سلم العلوم ۲، سلم حاشیه سی قاضی مبارک ۳ درس؛ اعتقاد دن تهذیب الکلام ۱، اشرح عقاید نسفی ۳، عقاید حاشیه سی خیالی ۲، ملا جلال ۲ درس؛ اصول فقه دن توضیح وشرعی ۳ درس؛ فقه دن هدایه ۱، مختصر الوقایه ۱، شرح الوقایه ۱ فرائض ۱ درس».

بو جدوللرده یازلغاندن باشقه مرجانی نك درست وکورکام یازوغه دقت ایتووی، هم قرائت گه اهمیت بیروی باشقه مدرسلردن آرتوغراق بولغان. بر نیچه یلرلرغه قدر شاگردلرینی مسجده اوزی قرائت ایتدرگان. قرآننی درست اوقورغه طرشو حقنده سویله گان سوزلری بعض بایلرغده اثر ایدوب قران بایلرندن صفا حاجی علیکای، عیسی حاجی موسین،

چو طای داود کبی بر نه قدر کشیلر مر جانی گه یوروب قرائت ایتکانلر .
 صوگره کمال قاری مصدرن قایتوب، قزاننک پچان بازاری مسجندنه
 قرائت ایتدره باشلاغاچ، مر جانینک بایناق شاگردلری شونده یوروب
 قرائت ایته باشلاغانلر (۱).

بونک یازغان جدوللردن برنچیمسی اوللرک، ایکنچیمسی صوگره ق استعمال
 ایدلگان جدولدر . بوجدوللرگه فاراغانده اش لر بیک کوکلی کورنمی .
 بخارانک اصول تعلیم لرن انتقاد ایدوب، آنلرغه اصلاح یوللری کورسکان،
 شول خصوصه مخصوص کتابلر یازغان مر جانی حضرتلری، نیچوندر،
 اوز مدرسه سن ودرسلرن یغشی ترتیب گه قویمغان . درس لر یلدن یل
 اصلاح ایتوله باررغه تیوش بولدیغی حالده، موندغی درس لر آلائی کورنمی .
 جدوللردن برنچی ده بولغان حدیث، بلاغت، اخلاق، حکمة قدیمه درس لری
 توشر یلوب، آنک اورنینه زور اهمیتی بولماغان منطق، کلام و بعض شرحلر
 آرتدرلغان . بوندن ده بیگره ک علوم دینیه گه تخصیص ایتولسکان مدرسه لرده
 تفسیر، حدیث، سیر، تاریخ اسلام، ادبیات عربیه درس لری کورنماوی
 دخی عجب ره ک طویوله .

مر جانی حضرتلری مجلسینه اوزاق ملازمت ایتکان شاگردلرندن
 و آکا اختلاط ایتکان معاصرلرندن، بر نیچه کشی لرگه مراجعت ایدوب،
 تعلیم بابنده غی فکر لرن نیچون میدانغه قویمادی؟ . نیچون جدوللر نه
 تفسیر حدیث و ادبیات عربیه درس لری آز کورینه؟ اوز مدرسه سنده گی
 درس ترتیب لری حقنده نه لر سوبلی ایدی؟ دیه صوراشدق .

شاگردلرندن بری: اول وقتده بزنگ باشمز منطق ایله تولغان،
 منطق و کلامدن باشقهنی علم دیوب ده بیلمی ایدک . شونلقدن مر جانی ناک
 اول بابنغی سوزلرینه دقت ایتمگانمن، خاطر مکه قالماغان مر جانی ده بزگه کیره کلی
 بولغان بیک علملر بولسه ده مع التأسفی استفاده ایته آلمغانمز، دیه جواب

قرائت حقنده غی سوزلرنی قاری صادق افندی عسکایدن ایشتم .

ویردی. بری: بو سوؤاللرنی برنچی مرتبه ایشونهم. بو مسئله ننگ اورتاغه فویلقانن بلیمیم دیه جواب ویردی.

بونلردن باشقه شاگردلرندن آلنگان جوابلر، مرجانی هم اول وقتده غمی شاگردلر ننگ وشول زمانده مدرسه لرده بولغان علمی کیدشنی ده یغشی آکلاندیغندن بو اورنده شول جوابلر ننگ خلاصه سن یازامز:

(۱) مرجانی وقتنده همه مدرسه لریم زده بخارا اصولی ایله اوقوتلر، مشهور مدرسه لرننگ شاگردلری بربریله فاتناشوب منطق، کلام، حکمه فیمیه، اصول فقه بحثلرنده مناظره قیلر ایدی. شاگردلر تحقیقندن آرتوغراق مناظره دن قچقر شون لذت آلغانلر، عالم لک ده شول فنلرده مهارت ایله تقدیر ایتوله، فقه اخلاق کیمی علوم دینییه برله مشغول بولغان کشیلر نی، «طوگ» دیوب گنه سوبیلر ایدی.

مرجانی شاگردلری ننگ ده باشقه لری ایله اختلاط و مناظرلری فوتلی ایدی. شونلقدن مرجانی ننگ بتون شاگردلری شول زمانه ننگ آغومینه آیاررگه مجبور بولوب، منطق، کلام درس لرینه بیریلوب کیتدیلر. اول وقتده غمی شاگردلر «منطق نی یغشی بلسکچ هر نرسه نی بیلوب بولا. عقلیات بتون علملر ننگ آچقی» دیوب یوریلر ایدی. شونلقدن علوم دینییه درس لرینه لازمنجه اهمیت بیرمادیلر. اگر مرجانی «مقدمه» کتابنک یازغان اصول ایله اوقوتسه زمانه سنده معتبر بولغان فنلر اوقولمادیغندن، عموم آغومغه ایاره تورغان شاگردلر مدرسه دن تارالوب بتکان بولورلر ایدی.

(۲) مرجانی ننگ تألیف و تحریر گه اهمیت بیروی بیک فوتلی بولوب،

مدرسه اش لرن کوبره ک خلفه لری اختیارینه تابشرغان ایدی. درس جنوللری و کتابلر تعیین ایتمک خصوصنده شاگرد و خلفه لرگه کامل حریت بیر لیگان ایدی. مرجانی طرفندن فلان کتاب فلان فن اوقولسون دیو تکلیفی اربولمی، هیچ نرسه نی کوچلاب اوقوتونی سویمی، شاگردلر اوز کیره کلرن اوزلری قایغورتونی یاراته ایدی. برر فائده لی نرسه

اوقونی صوراسهلر بیک ممنون بولوب اوقوته اییدی. شونلقدن مرجانی پروغرامماده یازلمایغان برنه قدر درس لر اوقوتندی. تورلی وقتلرده تفسیردن قاضی بیضاوی، تفسیر مدارک، تفسیر کشاف، اولده رک تفسیر ثعلبی درس لر؛ حدیث دن صحیح بخاری، مشکاة درس لر؛ بلاغت دن تلخیص درسی اوقوتقان وقتلری بولدی. بونلر کوبره ک پنجشنبه جمعه کونلر نده یا که باشقه چه خصوصی وقتلرده اوقولدیغندن درس جلدلرینه یازلمای اییدی. فقط اول وقتده غی منطق دن مناظره دن غنه لذت آلقان شاگردلر، مناظره سن بولغان اوشبو درس لر گه اهمیت بیرمیلر، کوبسی بودرسلر دن فاچوب فالالر، بودرسلر رسمی درس لر دن تو گل، بلکه خصوصی درس لر دن سانالا اییدی.

(۳) مرجانی کوب وقتک شاگردلرینه مدرسه لرده بولغان پروغراممالر ناک بوز وقلعی، اصلاح ایثار گه تیوشلگی حقنک سویلی اییدی. کوب درس لر ناک تفسیر، حدیث، سپردن، عرب و فارسی ادبیاتندن، همه سن دن زیاده اسلام تاریخی، نانار تاریخی و تراجم علما حقنک بیک کوب معلومات بیره اییدی. اوزی بو فنلر نی حجره سینه بیکلانونب مطالعه ایله حاصل ایتمدیگندن شاگردلر نی ده مطالعه ایدر گه قزقده، مطالعه ایدر گه تیوشلی کتابلر نی کورسه ته اییدی. فقط شاگردلر و خلقه لر ناک اکثری: «اگر منطق غه اهمیت بیرمه سه ک باشقه مدرسه شاگردلر دن آرتک فالورغه، آنلر مناظره قیلغانک بز آغز آچوب اولتورورغه توغری کیله» دیوب منطق غه بیرلوب کیتکانلر، اخیر عمر لر ینه تابامر جانی ناک مدرسه گه اهمیتی کیه وگان نسبتنک منطق کلام درس لر ی کوبایگان اییدی.

مرجانی حضرتلری اوزی، اصلاح بابنده غی فکرلری ناک تأثیر سنر فالوینه، فکرلرینی میدانغه فوبوده یاردمچیلری بیک آن بولدیغنه نأسف ایته، بعض وقتلرده: «قشقر مدرس لر ی، بووامدرسه لر ی، قزان مدرس لر ی دیوب، شونلر کبی بولورغه طرشوب، مدرسه منی بر باد ایتمیلر. درس لر

خصوصندہ بخارادن اویلاب فایتقان بتون فرضلم (پلانلرم) بوزولدی. یوق نرسه لر ایله عمر ضایع ایته لر. کیره کلی نرسه لر نی اوقومایلر. های شوشی زماننی نه اشلامک کبرک. بونلرنک برسند ده اوقونماس ایدم» دیب سویلی، درس ترتیبیلرندن راضی توگل ایکانن آچیق آکلانه ایدی. لکن نه قدر راضی بولماسه ده زمانه ننگ اجباری ایله شونلر نی اوقوته ایدی. اول وقتکغی شاگردلر عمومی آغومغه شول قدر ایبارگانلر ایدی، که مرجانی حضرتلری درسلرده تار یخدن، ادبیات دن معلومات بیروینه ایچلری گنه پوشه ایدی. بایتاق وقت شاگردلر: «بو کون دملا ئلله نینداین عرب فارسی بیتلری اوقودی. خان زمانه سنک بولغان اشلر نی، اکیه تلر نی، بورونغی لرنک اولسگان توغانلارن سویلاب عمر اوتکار دی. فایچان غنه توقتار ایکان دیوب کوته کوته زار یغوب بتدم» دیه سویلیلر ایدی. بر وقت مرجانی احمد مدحت افندی ننگ «مدافعه» اسملی کتابن آلوب کروپ بیک ماقتاب کوب یرلرن شاگردلر گه ده سویله دی. درسدن سوگره بر شاگرد: «داملا یوق نرسه گه ایسی کیتکان ایکان. برر منطق مسئله سی سویله سه بار مزده فائیک لانغان بولور اییک. مونی طکلاب عمر گنه ضایع بولدی. داملانی تاشلاب چیغوب کیتوده چیتون بولدی» دیوب سویله دی.

۱۳

مرجانی ننگ خلق غہ خدمت ایتکان مشہور شاگرد لری.

مرجانی حضرت لری طاشکیچو قریہ سندنہ، بخارا و سمرقندہ درس اوقوتدیغی اوتکانک یازلغان ایدی. قرانغہ فایتوب قرق سنہ قدر امام بولوب توردقہ ہمیشہ تعلیم ایل، مشغول بولدی. ۱۶ یاشلرنندن باشلاب ۷۴ گہ قدر درس اوقوتدیغندہ البتہ بیک کوب کشیلر استفاده ایتکان.

مرجانی حضرت لری درس اوقوتوی و شاگرد لری حقنک، خاطرہ دفترنک اوشبو سوزلرنی یازا:

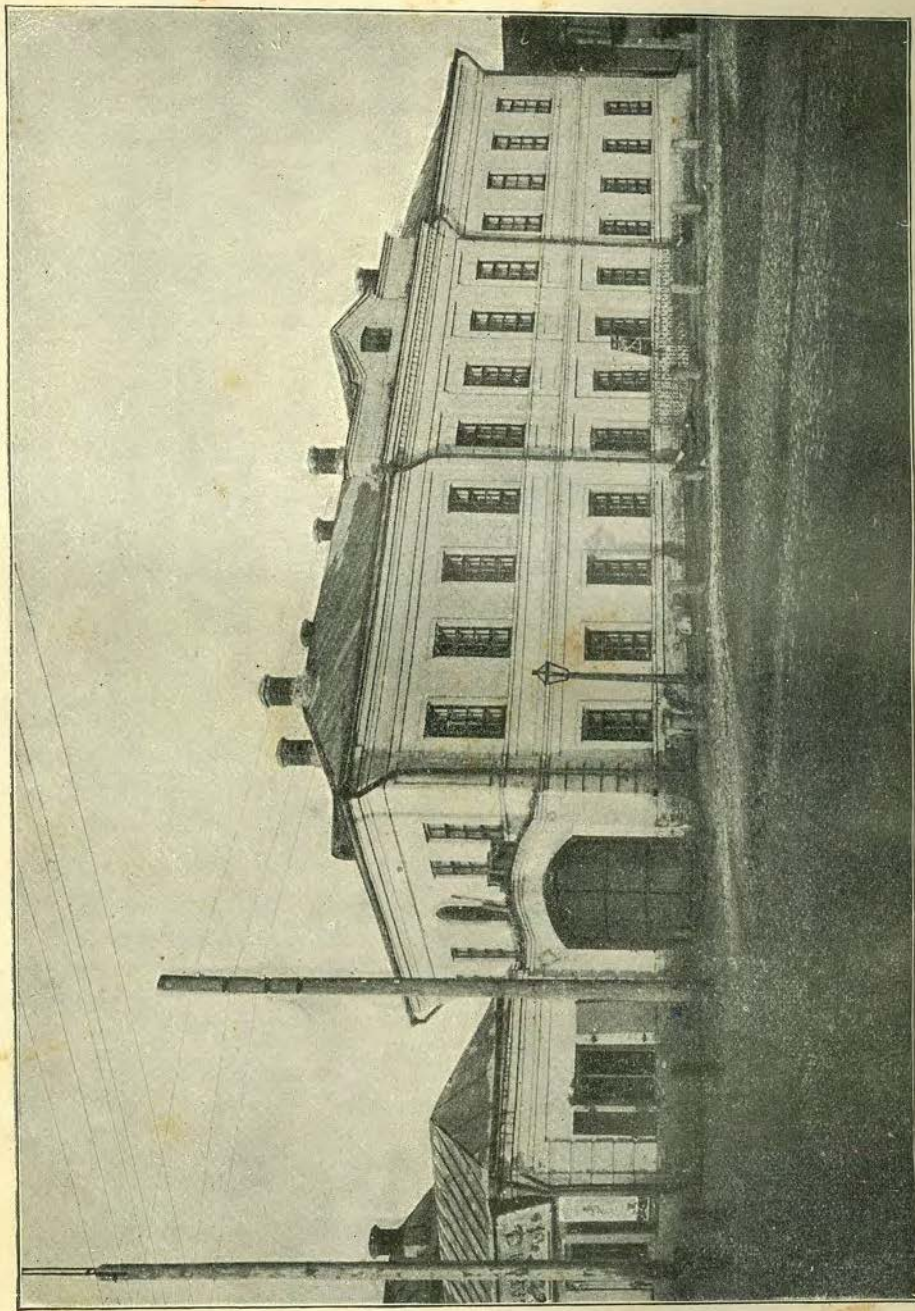
«بخارا وقارہ کولده یدی سنہ درس اینمک ایلہ مشغول بولوق. سمرقندہ درس ایتوب بر سنہ توردم. بخارادہ «مدرسه میر عرب» ده بر جای بویونجه امامت قیلدم. قزان شهرنک ۱۲۶۶ سنہ ہجر یەدن باشلاب مدرس بولوب، مدرسہ توتوب درس ایتدم. مدرسہ مزده بعض وقتلرده رواج تحصیل و وفرت طلبہ اقصی الغایات و طبقة علیاغہ واصل بولدی. بعض احیانہ مضرت اعدا عسیبندن وسط درجہ گہ تنزل ایدوب، سوکڑہ دخی ترقی حاصل بولدی. مدرسہ مزده طلبہ: حاجی طرخان، پنزہ، سراتوف، صمار، سمبر، قزان، واتکە، اوقا، اورنبورغ، طوبل، طوم، پیتربورغ، رزن، کوسترامہ، طنبو، قریم ولایتلرنندن، بعض سندن ہمیشہ و کوب و بعض سندن احیانہ و علی القلہ بولور ایدی. بو مدتہ یتمشنچی سنہ ہجر یەده بعض وقایع نتیجہ سندنہ بر سنہ مدتی تدریسندن بی طرف اولندی. ۱۲۹۷ سنہ ہجر یە حج سفرندہ بر تحصیل فوت بولدی. الی الان علی قدر الاستعداد تحصیل ایدوب، بهره مند بولوب، ایکی یوز عدد شخص دن زیادہ امام خطیب و مدرس بولوب چقدیلر. کوب عالم، فاضل، کامل شاگرد لرم یاشندن وفات بولدی. وای دریغ...»

بو اورنده مرجانی حضرتلرنندن استفاده ایدوب، خلق فائده سینه خدمت ایتکان، یخشی درس اوقوتقان، یا که فائده لی برر اثر یازغان یا که باشقه چه اهمیتلی برر اشی بزگه معلوم بولغان ذاتلرنانگ فسقه چه ره وشده گنه اسملرینی وترجمه حاللرینی یازامز.

(۱) عبد الخبیر بن عبد الوهاب المسلمی: بخاراده مرجانی حضرتدن ایکن کوب استفاده ایدوچیلردن، امتیازلی شاگردلرندن و علم عاشقلرندن، کوب تفتیش ایتکان طوغری فکری عالم لردن اولوب، بخارادن قایتقدن صوگر، قزلیچار (پتر پاول) شهرینه امام بولوب درس اوقوتوغه کرسکان. کر بره ک شاگردلری قزاقلردن بولغان. اجتماعی اشلرده مدرسهلرینی و درسلرینی نظامه قویو، اصول تعلیمینی اصلاح ایتو حقنک غایت اهمیتلی فکرلری بولوب، اوشبو خصوصه، و اطرافنک غی علماءننک ترجمه حاللری حقنکه مرجانی که یازمش بایتناق مکتوبلری بار.

موننک حقنکه مرجانی «وقتیننک ایکن زور عالملرندن، بیک کوب علوم و معارفینی، و فضیلتلرنی جامع ایدی» دیوب یازا. حکمه بالغه سی اخیرینه اعتقادده غی رساله سی ده باصلغان پتر پاول خلقی زور متفکر و مؤرخ اوشبو عالمننک قدرن بیلوب زور استفاده ایته آلمغانلر. زمانه ننگ بایتناق آچی حسرتلرن کوروب، آخیر عمرنده اوزاق آورو بولوب (۱۲۹۶ هـ ۲ شعبان ۱۸۷۹ م ایول ۱۱ نده) وفات بولغان.

(۲) محمدی بن صالح الافاوی العهری: بخاراده مرجانیدن درس اوقوب، بلبای او یازنده قارا کوچک قریه سینه امام بولغان. بر سنه مکاریه گه امام بولوب کیلنگان. شونندن مرجانی ننگ ده دلالتی ایله قزانک اوننجی محله گه امام بولوب قزان ملالریننک یخشی غنه معلومانلی لرنندن بولوب، صایلا- نغان. بر نوبت افاده قاضی بولوب تورغان. فقط نیچوندر، قزانغه کیلکده، مرجانی غه خلاف ملالرغه قوشیلوب کیلنگان. قزانک غی مدرسسه سی بانیلرینه نسبت ایله «مدرسه عثمانیه» دیومعروفدر.

(رسم موسی آبانای لاروندن آذربایجان)

مدرجانی ننگ «مدرسه عالی» - سی.

قرآن آیتلرن تابوده ایڭ فائده لی کتاب بولوب، ترتیبنده حسین افندی بیک کوب خدمت ایتمشدر.

صوگره پیتر بورغه کیتوب، دار الفنون نڭ السنه شرقیه شعبه سنده عربچه وتورکچه تللرگه معلم بولوب، اوچ دورت سنهدن صوگره شول شعبه گه لیکنور بولوب تعیین ایتولگان. وشول خدمتک وقتنده (۱۲۸۳ هـ ۲۹ ربیع اول ۱۸۶۶ م ایول ۵۳۰ هـ) ۴۵ یاشنده وفات بولغان.

تاتار مدرسه لری و آنلرنی اصلاح (۱) حقنده غایت اهمیتلی بر کتابی بار. مونده آنلرنڭ علمی کیدشاری وتاریخلری حقنده ده بایتاق نرسه یازا. فریم خانلری نڭ روس و پولشه پادشاهلری ایله مخابره لری حقنده مهم بر اثری بار (۲). تاتار نلینڭ صرف ونجوی حقنده یازمش روسچه بر کتابی، مناصب دینییه حقنده کچکنه بر رساله سی بار.

حسین افندی نڭ مرجانی حضرتلرینه ده کوب خدمتلری بولغان پیتر بورغه تور دیغنده قران و بلغار تار یخینه دائر بایتاق نرسه لر، همک شرق تللرینه مخصوص کتبخانه دن بیک کوب نرسه لر کوچروب یبارگان. کورگان ایشتکان کتابلری حقنده معلومات بیروب تورغان. «وفیه الاسلاف» غه درج ایچون انتخاب ایدوب یازوب یبارگان کاغدلرندن بز کورگانی گنه ایکی یوز بیت مقدارنده بولور.

(۶) غیاث الدین بن حبیب الله: اصلی ته تش اویازندن «بیک اولی» قریه سنندن در. آناسی قران دورتنچی مسجدنده امام ایدی. مرجانی مدرسه سنده اون سنه گه قریب توروب اجتهاد ایله اوقوب، کوب هلم حاصل ایدوب، مرجانی نڭ نظرن جاب ایتکان شاگردلرندن بولغان. صوگره بخاراغه سفر ایتمش ایسه ده، اوزاق تورمای آورو بولوب قرانغه

(۱) مدرسه لر حقنده فی رساله سی مرجانی کتبخانه سنده محفوظ. بعض فکرلری

«آثار» ج ۲ ص ۴۳۲-۴۴۳ ده مذکوردر.

(۲) بو اثری، تاتار تلنده، زور قولده ۹۴۱ بیت ده مطبوع بولوب، برنسخه سی

استاذ محترم داملا عالمجان البارودی کتبخانه سنده بار.

فایتقان، آتاسی اور نینہ امام بولوب ۷-۸ یل قدر درس اوقوتقان. بو ذات مرجانی شاگردلری نڭ امتیازلی، نیرهن معلوماتلی، فوق العاده استعدادلی لرنندن در. فقط اوزاق وقت آورو بولوب، یاش کیونچه (۱۲۸۷ھ ۱۸۷۰م) سنهده وفات بولغان. عربیتی فووتلی، بیخشی غنه شعر قوهسی ده بولوب، بعضاری «مستفاد الاخبار» و «آثار» ده مذکوردر.

(۷) عمران بن سعید: اصلی تتوش اویازی نوگیلمی قریه سنندن در. بایمراد حضرت دن مرجانی مدرسه سینه کوچوب، معتبر شاگردلرنندن و خلفه لرنندن بولغان. علوم دینیه و عربیات ده بیخشی معلوماتی، علمگه و کتاب مطالعه سینه اخلاصی بولوب، مرجانی نڭ اولسگی شاگردلری نڭ اکثری موندن استفاده ایتسکان. مدرسه سننده اون ییلدن آرنوغراق درس اوقوتقان. صوگره باغش قریه سینه امام بولوب، عمرینی درس اوقوتوب، علم ایله مشغول بولوب اوتکارگان. مدرسه سننده اوقوب امام بولغان شاگردلری ده بار. وفاتی (۱۳۱۲ ھ ۱۸۹۴ م) سنهده در.

(۸) کمال الدین بن سیف الدین: سمبر اطرافنده کشه اسملی قریه دندر. مرجانی مدرسه سننده اون سنه قدر تحصیل ایتسکان. صوگره حج گه کیتوب، مصرده مشهور «جامع الازهر» مدرسه سینه اورنلاشوب تحصیل هم قرآن حفظ ایتسکان. بایتاق وقت جامع الازهر نڭ نورکلر گه مخصوص شعبه سننده امام بولوب تورغان، قرائت تعلیمی ایله مشغول بولغان. قزانغه قایتدندن صوگره اون سنه قدر «مدرسه محمدیه» ده قرائت تعلیم ایتدی. بر وقتلر قزان نڭ پچان بازارلی مسجدنده و دورتنچی مسجدنده قرائت ایتدردی. بر نیچه یل یاز کونلرنده تومهن و اورنهور غغه باروب قرائت اوقوتدی. ساتارلر آراسینه درست قرائت تارالوغه بیک کوب خدمت ایتدی. کمال قاری دیه معروف ایدی. اوزی هر تورلی یازوغهده ماهر بولوب «مدرسه محمدیه» ده بر نیچه یل لر حسن خط تعلیم ایتدی. مصرده توردیغنده، مرجانی گه ایکی

جلد «طبقات سنیه» کتابی یازغان و کوب کتابلر آلوب یبارگان، «وفیه الاسلاف» ده بونک طرفندن یازغان ترجمه حاللر کورندی. وفاتی (۱۳۲۴ هـ ۱۷ صفر ۱۹۰۶ م مارت ۳۱) ده در.

۹) جمال الدین بن عبداللطیف: سمبر اطرافنک تنجلی قریه سندن بولوب، مرجانی مدرسه سنک اوزاق وقتلر توروب تحصیل ایتکان. بر نیچه یلر مدرسه ده قاضی بولوب تورغان، بعض درس لر اوقوتقان. مرجانی گه کوب اختلاط ایتکان. مرجانی سلامت وقتک (۱۲۹۳ نچی یلک) آنک ترجمه حالی حقنده سکز بیت قدر عربی بر رساله یازغان. آنک حقنده بر مرثیه سی ده بار. بونک اوغلی فاسم افندی بیکقولی ده مشهور معلم و اماملردن بولوب، مرجانی ده تحصیل ایتکان. ابتدائی مکتبلر ایچون یازغان تاریخ و قرائت کتابلری مکتبلر ده ده استعمال ایتوله در.

۱۰) عبیدالله بن رحمة الله: بوا یانک قارلی نام قریه دن در. مرجانی دن اوزاق وقتلر تحصیل ایدوب، مقبول شاگردلردن بولغان. آندن بخاراغه باروب بر نیچه سنلر تحصیل و تدریس ایله مشغول بولغان. صوکره آنلری تلوی ایله قایتوب قارلی غه امام بولغان. اوزی علم گه اخلاصی بولوب، کوب کتاب مطالعه ایتکان بولسه ده، مدرسه لری ایله مشهور بولغان بوا شهرینه بیک یافین اورنده امام بولد یغندن، زور مدرسه تونوب درس ایتور گه موفق بولماغان. اوزی ادیب بولوب عربچه، فارسچه، تورکیچه یازمش نظم لری و مرجانی نک ناظور ه سینه بعض تحریر لری بار. طریقتک چیسطایدن، ذا کر حضرت خلیفه سی فخرالدین القراطایی دن مأذون اولوب، صوگفی وقتلر نده ارشاد ایله مشغول ایدی. وفاتی (۱۳۲۶ هـ ۱۹۰۸ م) سنه ده در.

عبدالله اسمنده فاضل بر اوغلی بولوب، یاش وقتنده مرجانی ده اوقوب، صوکره «مدرسه محمدیه» ده تکمیل تحصیل و بر نیچه یل تدریس ایله مشغول بولوب، بوا شهرینه امام اولدی. تر تبدیلی گوزله مدرسه سی بار.

(۱۱) منہاج الدین بن ابی المعالم: منزلہ اویاز نندہ ورش (مسلم) نام قریہ دن در. مرجانی مدرسہ سنک تحصیل و تدریس ایلہ اوزاق وقتلر تورغان. وقتندہ ایٹک یاغشی اوفوتوچی، طوغری فکری، معلوماتلی خلفہ لردن بولوب، وقتندہ غی شاگردلر ننگ اکثری موندن استفادہ ایتکان. صوگرہ منزلہ اطر افندہ طویگیلدی قریہ سینہ امام، مدرس و آخوند بولغان. مدرسہ دن چقعاقچہ یغشی غنہ درس اوفوتقان اطرافی ننگ فکری عالمرندن بولوب معیشت ایتکان. علم کلام دہ فسقہ چہر سالہ لری بار.

(۱۲) ابوبکر بن یهودا: سمبر اویازی شاہ میرزا قریہ سندن بولوب، مرجانی مدرسہ سنک اوزاق وقتلر تحصیل ایتکان. مرجانی کتبخانہ سنک مونگ طرفندن یاز لغان کتابلر دہ کورندی. صوگرہ حر مین، مصر طرفینہ کیتوب، اون سنہ قدر توروب علم تحصیل ایتکان، قرآن حفظ ایدوب قرائت اوگرہ نگان. صوگرہ قریہ سینہ امام بولوب، مدرسہ توتوب، کوبرک قرائت تعلیمی ایلہ مشغول بولدی. وقتندہ، یاز کونلرنک، پراق برلردن کیلوب قرائت اوگرہ نلر ایدی. ابوبکر قاری دیہ معروف در. (وفاتی ۱۳۲۱ ھ ۱۹۰۴ م) سنہ دہ در.

(۱۳) نور العیان بن عین السکمال: بلبای اویاز ننگ فاران قریہ سندن در. مرجانی مدرسہ سنک تحصیل ایدوچی لرننگ علمگہ تفتیش گہ ایٹک اخلاصلی لرندن بولغان. مرجانی آٹاکوب التفاتلر ایدوب، ایٹک عزیز اثرلرنی مطالعہ ایتارگہ بیرگان. مدرسہ دہ بایتاق علم حاصل ایدوب ۲-۳ یل قدر خلفہ بولوب تورغان. مرجانی کتبخانہ سنک دعوی، قضا، میراث، اعتقاد مبحثلری حقندہ ترتیب ایتکان تعریرلری کورندی. مشهور مدرس لردن بولغان آناسی وفات بولقدہ، آننگ اورنینه امام بولوب، یکریمی یل قدر یغشی درس اوفوتوب، بایتاق علم تاراتقان، یغشی غنہ اماملر یتوشدرگان. (وفاتی حج سفرندہ ۱۳۱۱ ھ ۱۸۹۳ م) سنہ دہ در

(۱۴) حسن الدین بن سراج الدین: اولدہ چاقماقدہ، صوگرہ مرجانی

مدرسه سینہ کیلوب تحصیل ایوب، اوزاق وقتلر مدرسہ خلفہ بولوب تورغان. سوگرہ منزله اویازی تکرمن قریہ سینہ امام بولوب، اجتهاد ایله درس اوقوتورغہ کرشکان. اوزی همان علم و تعلیم یولنده بولوب، اطرافنک یغشی خدمت ایبوچی شاگردلری بایتاق ایذکینی ایشوته مز. (۱۵) میر علاء الدین بن ابی المعالم: منزله اویازی ورش قریہ سندن بولوب، اوتکانک یازلغان منہاج الدین ننگ برادری در. مرجانی مدرسہ سنک تحصیل ایوب، اوزاق وقتلر خلفہ بولوب تورغان. رسمی علملردن یغشی معلوماتی، اوقوتورغہ اخلاصی بولد یغندن، مونک درس لردن یغشی استفادہ ایتکانلر. مدرسہ ده میر علی خلفہ دیب معروف بولغان. اطرافلرنده مله طماق قریہ سینہ امامتندن سوگرہ ده علم ایله مشغول بولوب کوب کتابلر مطالعه ایتکان. اخیر عمرلرینه قدر، مدرسہ سینہ بر درجه دوام ایتدررگہ طرشقان.

(۱۶) برهان الدین بن عبدالرفیع الشبکای: مرجانی ننگ خاص شاگردلردن بولوب، مدرسہ سنده اوزاق وقتلر درس اوقوتقان. کوب وقت خصوصی مجلسلرنده و کیکاشلرنده بولغان، علمی خدمتلرینه یاردم ایدشکان. مستفاد الاخبار، وفیة الاسلاف غه بعض علاولری بار. مرجانی ننگ فسقه چه ترجمه حالنی ده یازوب علاوه ایتکان. مرجانی ننگ «حق المعرفة» «فوائد مهمه» کبی بر نیچه اثرلری ده بونک اسیندن نشر ایدلگان. بو گونده سلامت بولوب، قزاقلار قریہ سنده امام مدرس و آخوند در.

(۱۷) صفی الله بن عبدالله: سمبر اطرافنده چنلی قریہ سنده در. بواده عربیات درس لری تحصیل ایتدکین سوگره، مرجانی مدرسہ سینہ کیلوب تحصیل ایتکان. اوزاق وقتلر مدرسہ سنده درس اوقوتقان، بایتاق شاگردنک نظر ن جلب ایوب، سوکفی زمانلرده آکا شاگرد بولماغان کشی مدرسہ ده بیک آز بولغان. مرجانیدن سوگره خان اورداسینہ امام بولوب، درس اوقوتورغہ کرشمش ایسه ده، بر نیچه وقتلردن سوگره،

بعض توره لرنك ده مداخله سيله اوقوتودن ممنوع بولغان. صوكره ينه دن قزانغه چاقربولوب، برنچي محله گه امام بولوب، مرجاني نك اوغلي برهان الدين حضرت ايله برابر درس اوقوتورغه كرسدى.

(۱۸) غاليه بنت شهاب الدين: مرجاني حضرتلرى نك الوغ قزى در. مرجاني قزلرى تربيه سينه اوزى اهميت بيروب، اوشبو قز ينه نحو صرف، (نعودن زنجشرى نك مفصل اسملى كتابى) حلبى هدايه درسلى، اوزينك مستفاد الاخبار ينى، حساب هم فارسى لساني اوقوتقان، قرائت ايتدرگان. مرجاني سلامت وقتده قرآن حفظ ايتكان. بالالارى ايچنده مرجاني دن ايك كوب استفاده ايدوچى اوشبو غاليه خانم بولوب، عربى فارسى كتابلرى مطالعه گه افتدارلى ايمش. غاليه خانم يوقارى ده مذكور صفى الله حضرت نكاحنده در. مرجاني گه وصفى الله حضرت گه علمى خدمتلىر ينه كوب ياردم ايدشكان. كوب وقت مصحف شريف لربونك تصحيحى ايله باصلغان.

(۱۹) عبدالعلام بن فيضخان: اوتكانده مذكور حسين فيضخاني نك برادرى اولوب، مرجاني مدرسه سنده تحصيل ايدوب، ايكي سنه قدر خلفه بولوب تورغان. صوكره (دار المعلمين) گه كروب اوقوب، روسچه معلم لك شهادتنامه سى آغان. فقط تيزندن بو خدمتنى تاشلاب تجارت بولينه كرشكان بولسده، همان علمدن آيرلماغان. «كليله ودمنه» «شجره تورك» كتابلرىنى تاتار تلينه ترجمه ايتكان. تاتارچه صرفى، و«حرك الافكار» اسملى كوزهل بر كتابى بار. اثرلرى مطبوع. وفاتى (۱۳۲۸ هـ ۱۹۱۰) سنده در.

(۲۰) عبدالواحد بن حبيب الله: حوالين اوياننك زيمينچه قريه سندين در. مرجاني ده تحصيل ايدوب آتاسى يانينه امام بولغان. آتاسى حبيب الله ايشان، سلامت وقتنده، زور مدرسه لرتوتوب، كوب شاگردلار اوقوتقان مشهور مشايخدن برى در. عبدالواحد حضرت آتاسى وقتنده هم آندن صوكره مدرسه لرىنى نظارت و تربيه ايدوب، اوزلرندن بيك كوب اماملر يتوشمشدر.

(۲۱) فصیح الدین بن محی الدین: اسپاص اویازنک آپاق قریه سندن در. مرجانی مدرسه سنده تحصیل ایتدکن صوگره، روسچه اوقوب، اوزاق و قتلر، قزانق و اطرافنک روس تلی معلمی بولوب تورغان. حاضرده فزانده روسچه مسلمانچه دارالمعلمین ده و عربیه مکتبنده و آندن باشقه بعض حکومت مکتبلرنده دین معلمی همده عسکری امام و آخوند در. «تاریخ انتشار اسلام» اسملی بر تاریخی وبر طب کتابی مطبوعدر.

(۲۲) مصطفی بن دواد: چوطای مصطفی دیه معروف در. مرجانی مدرسه سنده رسهی در سلر نی تمام ایتوب؛ عربی و فارس بایتاق کتابلر مطالعه ایتکان. ادبیاتغه محبت ایدوب نورکیچه و فارسبیچه شعرلریازغان. بعض لری مستفاد الاخبار آخیرنده مطبوع. وقتنده مشهور خطاطلرنک بری بولوب، اوزندن بیک کوب آدملر خصوصی صورته حسن خط اوگران دیلر. ۲-۳ سنه قدر «مدرسه محمدیه» ده حسن خط تعلیم ایتدی. قزان و اطرافنده بونک فلمی ایل یازلغان قبر طاشلری و باشقه یاز ولر کوب در. اویله نیمیچه یالغزاق ایل عمر ایتوب (۱۳۲۸ هـ ۱۹۱۰ م) سنه ده وفات بولدی.

(۲۳) شا کر جان بن احمد جان طاهری: زویه اویازنک، شوشرمه قریه سندن. در. مرجانی مدرسه سنده ختم کتب ایتدکن صوگره دارالمعلمین ده روسچه اوقوب، معلم لك شهادتنامه سی آلوب، بایتاق و قتلر روس تلی تعلیم ایلر مشغول بولدی. حاضرده روسچه دارالمعلمین ده بعض درسلر اوقوته، گیمنازیه و تجارت مکتبی کبی بر نیچه یرلرده دین معلمی در.

«بدءالتعلیم» اسملی الفبا کتابی اصول جدیدی تعلیمی حقنک باشلاب یازلغان کتابلرنک بریدر. بوندن باشقه علم حال کتابی، صرف عربی ده گی بر اثری بعض مکتبلرده اوقوتلمه قدر. انکاسی احمد جان مرجانی مخلصلرندن بولوب، اوفاده اوچ نوبت قاضی بولوب تورغان.

(۲۴) برهان الدین بن شهاب الدین: مرجانی حضرتلری نک اوغلی بولوب، ابتدا آتاسی مدرسه سنده، صوگره استانبول غه باروب یدی سنه

قدر علوم دینیہ و فنون جدیدہ درس لری تحصیل ایتکان. قزاقہ قایتندن
مرجانی یانینہ امام بولوب، مدرسہ سندہ درس او قوتورغہ کرشکان. مرجانی
وفاتندن سوگرده درس او قوتوب، یغشی غنه شاگردلر يتوشدرگان.
قران ناک معتبر اماملرندن، اوشبو مرجانی مجموعہ سن یازوده اشتراک
ایدوچیلردن کشف افندی ترجمانی آنک شاگردی در. اوزی ناک معلوماتی،
فکری یغشی بولوب، دخی زور خدمتلری مأمول ایسه ده، فقط صوگفی
بللرده عصبی لک غلبه ایتوب، سلامتلیگی ده یرنده اولمد یغندن، مدرسہ
خدمتلرندن توقتالدی. بخاراده واستانبولده تحصیل ایتکان اوغلی عبدالحمید
افندی مدرسہ سینہ کروب درس او قوتونه باشلادی.

(۲۵) نصرالدین بن کلیم الله: سمبر اطرافنده صباچای قریه سندہ در.

مرجانی مدرسہ سندہ اون ایکی ییل قدر توروب تحصیل ایتکان، مرجانی دن
خصوصی رهوشده ده بایتاق معلومات آغان. مدرسندہ خلفه لک ایتکان. کمال
فاری دن قرائت اوگرانکان. قریه سینہ امام بولقدن سوگره بایتاق وقتلر
درس او قوتوق، قرائت اوگره تمک ایله مشغول بولغان. تصوف، کلام و فقه
مسئله لرندہ یازلمش متعدد عربی رساله لری بار.

(۲۶) عباس بن اشر ف: صباچای قریه سندن بولوب، مرجانی مدرسہ سندہ

تحصیل ایتکان، بر نیچه وقتلر خلفه بولوب تورغان. شول وقتلرده علم
فرائض حقندہ بر رساله یازوب طبع ایتدرگان. سوگره دارالمعلمین گه
کروب روسچه او قوغان. آندن استانبولغہ کیتوب، حقوق مکتبندہ او قوب
شهادتنامه آغان. سوگره تورلی اورنلرده بولوب حکومت خدمتلری ایتارگه
کرشکان. استانبولده یوسف افندی آچقورا ایله مرجانی ترجمهٔ حالن
یازوب معلومات غزیتہ سندہ باصدرغانلر.

(۲۷) صالح بن موسی: پنزه اطرافنده لاطش قریه سندن بولوب مرجانی

مدرسہ سندہ ۷ - ۸ سنه قدر تحصیل و تعلیم ایله مشغول بولغان. علم گه
اخلاصی، تقریری یغشی بولدیغندن، شاگردلری اوزندن مهنون بولوب

اوقوغانلر. مرجانی مجلسی نڭ قدرن بیلو چیلردن بولوب، آنڭ سویله گان سوزلرن یازوب، ضبط ایدوب بارو عادتی بولغان. مدرسه عالیه بنا ایندکده مرجانی برنچی مرتبه اوشبو صالحدن درس باشلاتقان (مستفاد ص ۲۰). قریه سینه امام بولقدن سوکره ده اجتهاد ایله درس اوقوتوب، اول وقتلرنده یغشی غنه شاگردلر يتوشدرگان.

(۲۸) حبیب النجار بن محمد کافی: استرلی اطرافنده اوتاك قریه سندن بولوب، مرجانی مدرسه سنده اون سنه قدر تحصیل وتعلیم ایله مشغول بولغان. خلفه وقتنده بیک یغشی خدمت ایدوب، شاگردلرنڭ محبتلرینی جلب ایتکان. سوکره آناسی اورنینه مدرس بولوب، اجتهاد ایله درس اوقوتورغه کرشوب، اطرافینه بایتاق علم تاراتقان. اطرافنده اصول تعلیمینی اصلاحه باشلاب اهمیت بیر وچیلردن بولوب، بوکونه، مرجانی ده يتوشکان کشیلردن، ایڭ کوب شاگرد تر بیه ایتوچی کشی حبیب النجار حضرت در. اطرافنده آندن اوقوب چقغان بایتاق فکری امام ومعلملر بار. طریقتک شیخ زین الله بن حبیب الله النقشبندی حضرتلردن مأذوندر. «مفتاح التواریخ» «نوادر» اسملی مطبوع اثرلری وبوندن باشقه بعض تعریرلری بار.

(۲۹) عبدالرحمن بن اسماعیل بن عمر: استرخان، قارا آغاچ نوغای طائفه سندن بولوب، مرجانی مدرسه سنده بایتاق وقتلر توروب تحصیل وتعلیم ایله مشغول بولغان. استعدادی، اجتهادی، مناظره غه مهارتی ایله مرجانی نڭ نظرن جلب ایتدیکندن، مرجانی حضرتلری بعض سفرلرنده اوزینه رفیق ایتکان وخصوصی التفاتلری بولغان. سوکره استرخان شهرینه امام بولوب، بایتاق یلدر اجتهاد ایله درس اوقوتوب، یغشی غنه معلوماتلی، فکری شاگردلر يتوشدرگان ایدی. فقط، نه سبیدن در، سوکفی یلدرده مدرسه سی ضعیفی لندی. صرف، نحو وتاریخده متعدد کتابلری بولوب، بایتاق مدرسه لرده درس کتابی بولوب استعمال ایتوله در. اوزی استرخان نڭ فکری علماسندن، وجماعت خادم لردن بولوب «ایدل» اسملی غز پته سی

آلتی یلدن بیرلی دوام ایتمکده در. (فقط اوشبو ۱۹۱۴ نچی یل فبرالنده، بعض کشیلرنک سعایتی ایله دورت سنه مدتی ایله استرخاندن نفی ایدلدی).

۳۰) خیال الدین بن حسین: زویه اویهزی ملا ایلی قریه سندن در. مرجانی مدرسه سنده تحصیلنی تمام ایندکدن سوکوره صاراپول اویهزنده اگرچی که معلم، سوکوره بهیگی قریه سینه امام بولغان. استانبول، مصر طرفلرینه باروب، اصول تعلیم کوروب قایتوب، شول اطرافده باشلاب اصول جدیده ایله اوقوته باشلاغان، مدرسه سنده یغشی غنه معلوماتلی معلم لر و امام لر یئوشکان. سوکوره پیرمه شهرینه امام بولوب، دورت سنه قدر نوردقدن سوکوره حج گه سفر ایدوب، شول سفرنده (۱۳۲۶ هـ ۱۹۰۸ م) سنه ۴۵ یاشلرنده وفات بولدی. جرأتلی، خلق غه خدمت ایتار که اخلاصلی بولوب، تورغان پیرلرنده یغشی خدمت ایتمش و اهالینی مهنون ایتمشدر. مکتب لر ایچون یازغان تاریخ و علم حال کتابلری بار.

۳۱) حافظ بن شاه مراد: مرجانی نک سوکغی وقتنک آلدنغی شاگردلردن بولوب، شول وقتده تورک مطبوعاتی ایله مشغول بولغان. مدرسه ده علوم ریاضیه درس لری اوقوتقان. سوکوره منزله اطرافنده فورماش قریه سینه امام بولوب، اجتهاد ایله اوقوتورغه کرشکان. اوشبو کونده ده، شاگردلرینه قریه خلقی ایچون اهمیتلی بولغان بعض هنر و صناعتلرنی ده اوگراتوب، ثبات ایله اشنده دوام ایندگیننی، اوز یورطی نک تر بیه سندن آرتوغراق مدرسه تر بیه سینه اهمیت بوردگیننی، مدرسه سی، ترتیب لری و تر بیه سی چهلرندن اطرافینه اورنک بولورلق درجه ده ایدکیننی ایشتمک.

۳۲) کشف الدین بن شاه مردان: منزله اویازی، سلوک قریه سندن در. مرجانی مدرسه سنده اجتهاد ایله تحصیل ایدوب مرجانی نک نظرن جلب ایتدیکندن «حزامة الخواشی» اسملی زور اثرینی تصحیح ایدوب باصدرغه اوزینه توصیه ایتمش، و شول خدمتنی برینه یتکورمشدر. ابتداء اوز طرفلرینه، سوکوره سیبیر یه ده قارقارالی شهرینه باروب معلم و امام بولغان.

همان تعلیم ایلده مشغول ایمش. قزاقچه یازمش بعض رساله لرینی کوردک.
 (۳۳) شیخ الاسلام بن حمید الله التکوی: سمبر اطرافنده تکو اسملی
 قریه دندر. مرجانی مدرسه سنده بش سنه قدر تحصیل ایدوب، صوگره
 مدرسه عثمانیه ده معلم بولدی. آندن «مدرسه محمدیه» گه کروب بررسنه
 قدر تحصیل و تعلیم ایله مشغول بولوب، بنه دن عثمانیه گه معلم بولوب
 برنیچه یلدر توردی. صوگره منزله اویه زی یاخشیبای قریه سینه امام
 و مدرس بولوب، اجتهاد ایل خدمت ایدرگه باشلاغان ایدی. فقط امامتندن
 اوچ سنه صوگره آورو بولوب (۱۳۲۹ هـ ۱۹۱۱ م) سنه ده وفات بولدی.
 استعدادلی، جرأتلی کشی ایدی. «انقان فی تفسیر القرآن» اسملی مطبوع
 بر تفسیری «مختصر القوری» و باشقه بعض کتابلرینی ترجمه و خلاصه
 ایدوب یازغان تالیقلری بار.

مرجانی شاگردلرندن، خلق غه فائده لی خدمت ایدوچیلر نندن
 بزگه معلوم بولغانلرینی یازدق. بونلردن باشقه اهمیتلی اورنلرده
 بولوب، خلق غه برجه تندن خدمت ایدوب ده، اوزلری یا که اینتکان
 خدمتلیری یا که مرجانی گه مناسب تلی بزگه معلوم بولماغانلری البته کوب بولور.
 بونده یازغانلر مرجانی گه اوزاق صحبت اینتکان، اوزی ناک خصوصی
 درس لرنده بولغان کشیلر در. آخیر وقتلر نده غنه مدرسه گه کیلوب
 صوگره دن تکمیل اینتکان، یا که مدرسه سنده گی خلفه لر دن گنه اوفوغان
 کشیلر بونده درج ایدله مادی. قزان ناک معتبر همتلی بایلرندن صادق
 علیکایف و برادری عبدالرحمن علیکایف، صالح عبیدالین، شا کر کازاکوف،
 محمد رحیم یونسف، محمد جان کریمف و بردار لری، همده مشهور دعوی
 و کیلی سید گرای آلکین، قزان جمعیت خیریه سنده کوب خدمت ایدوچیلردن
 زینة الله عثمانف، نور عزیز حسینف، عبدالرحمن قوشایف لرو بونلردن

باشقه مرجانی مدرسہ سنده تحصیل ایدوچی ذاتلر کوبدر. بو کشیلر
قزان نڭ آلقى صفندهغی فکری کشیلر نندن در.

مرجانی شاگردلری، عموماً دیارلك تعصبسز، حقیقتنی تیزرهك
آکلاوچان، باشقه لردن آرتوغراق طوغریلقغه بوی صونونی سو بوچاندر.
مرجانی نڭ محب حقیقت بولوی، هر نرسه دن زیاده طوغریلقنی آله
کوررگه طرشووی، شاگردلر ینده تاثیرسز فالماغان.

فقط مرجانی شاگردلری نڭ کوبرهك کورنولری و خدمتلری اوزندن
سوگره در. مدرسہ سنده گی فترت، خلق نڭ مرجانی آکلاماوی کبی بر
نیچه تورلی سبیلردن اوز وقتنده زوراش کورسه توچیلری از بولغان.
مرجانی حضرتلری شاگردلری نڭ زور خدمتلر کورسه ته آلماولر ینه،
وقتنده اوز شاگردلری نڭ کوب کورنماولر ینه بعضاً تأسفی ایتوبده سویلی
بولغان. بر وقت «مینم شاگرددن زور بختم بولمادی. ایڭ اقتدارلی
شاگردلرم یاشلی وفات بولدی. برهونڭ بختی بر نرسه دن، ایکنچی
کشی نڭ ایکنچی نرسه دن بوله. الله تعالی، شاگرد وقتنده صور اغان نرسه لرمنی
بیردی. شاگردلر منڭده علم یولنده بولولرینی صورامغانمن. بلکه
صور اغان بولسه م بونی ده بیرگان بولور ایدی» دیوب سویله دیگنی
قرنداشی صبغه الله بن فضل روایت ایتدی.

۱۴

روسچە او قو حقنەدە نظام، مرجانی فکری، روسچە دارالمعلمین
 آپیلووی، مرجانی نڭ خدمتی، استعفا سی.

۱۸۷۰ نچى يىل ۲ نچى فيورال دن سوڭره آچولغان مسلمان مکتب
 ومدرسه لرندە روسچە اوقونمق مجبوری بولوی حقنەدە قانون اعلان
 ایدلدى. سوڭره ۱۸۷۲ نچى يىلدە مکتب ومدرسه لر نی نظارت ایچون
 مخصوص اینیسپیکتور تعیین ایدلدى. شول وقتدە مسلمان مدرسه لرینه
 روسچە تل معلمی قویمق ایستهلنوب، خلق غسه بعض شدتلی تدبیرلر
 استعمال ایدلوب، شول وقت خلق آراسندە بایتاق فتنه لر بولدی. خصوصاً
 اوقونی مجبوری دیوب اعلان ایتو، روسچە معلم مصارف لرن ده مسلمانلر نڭ
 اوز اوستینه سالو، بیگره ك کوب طاوش قوزغالوغه سبب بولدی. قزان
 ویانته غوبیرنالرندە بایتاق چوالولر بولدی. (بو خصوصه رضا الدین
 حضرت نڭ «اسلاملر حقنەدە حکومت تدبیرلری» اسملی اثرندە بایتاق
 معلومات بار) اول وقتدە علما آراسندە روسچە اوقونڭ درست بولوی
 وبواماوی، فائده و ضرری حقنەدە بایتاق نزاعلر بولدی. اول وقتدە غی
 بایتاق عالم اسمندە بولغان کشیلر، روسچە اوقومق مطلقاً درست توگل، حرام
 دیوب سویله دیلر. اول وقتدە اوقونڭ درست وتیوش ایکانن سویله وچیلر
 بیک آز بولوب، علمادن آنلرنڭ باشندە مرجانی حضرتلری توره ایدی.
 اول ایسه: «روسچە اوقومق لازم، ایکنچی ملت قول آستندە توروچی
 کشیلرگه، ملت متبوعه نڭ تل، یازو همده عملکت تدبیرندە ترتیب
 ایتولگان قانون ونظاملرن بیلمک لازم و واجب. فقط آنلرنڭ تل، شعار
 وعادتلرن آلمدن، اوز آرا روسچە سویله شمکدن، هم سوز آراسینه

روسچه فاتوشدرمقدن صافلانورغه، ممکن قدر اوز تلسکنی صافلارغه
طر شورغه کیرهك» ديه ایدی (۱).

فقط اول وقتده روسچه اوفوغه خلاف تور وچیلردهه ایکی توری فکر
بار ایدی. بعضلری مطلقا اوفوغه خلاف بولدقلری حالده، بعضلری،
روسچه اوفوتو مخصوص غرضلر، خلق نك دینی و ملی روحلرن ضعیف له تمك
قصیدلر بولد یغنی سویلاب خلاف تورلر ایدی. قزان مدرسهلر ینه روسچه
اوفوتو تکلیفی ایدلر، ملالردن جواب صورالدقه: «بزنك، خلق، خصوصا
اوفوچی شاگردلر بولای ده فقیرلر. بز آچه آلماینجه، الله رضاسی ایچون گنه
اوفوته مز. شو نلقدن روسچه اوفومق مجبوری بولوب، معلم لر نك وظیفهلری ده
بزنك فقیر خلق اوستینه یوکلنه حقنده بولغان امرلرنی یرینه یتکورمکدن
عاجز مز. نهالستوانك عندرمزنی قبول ایتولرن اوتنه مز» مفهومده، همه
اماملر امضا قیلوب جواب بیرگانلر (۲).

اوشبور روسچه مسئلهسی قزان اطرافنك زور نزاعلی وقتلرن اوتکار دکدن
صوکره اوزاق تور ما ینجه قزانده روسچه غه معلملر حاضرلر اوچون دار المعلمین
(اوپیتلسسکایا اشقولا) آچلیدی. شول دار المعلمین گه دین معلمی بولوب مر جانی
خضرتلری تعیین ایدلیدی. کر ووی حقنده مر جانی شول سوزلرنی سویله گان:

(۱) مر جانی، بو مفهومده گئی سوزلرنی بایتاق سویله گان. بو خصوصده (مقدمه
وفیه الاسلاف ص ۳۹۰ ده) اعلم ان الواجب اللزیم علی کل فرقة تحت طاعة اجنبیه معرفه
ثلاثة اشیا منها لسانها وخطها وقوانینها الموضوعه لتدبیر ملکها... ديه باشلاب برنیچه
سوزلر یازا. شول اورنده عربجه اوشبو ایسکی شعرنی ده یازا:

ومن یدعی التحریم جهلانقله بای دلیل ام بای شریعه
ولا الانبیاء نهوا عنه قط امة ولا العلماء کلا ولا اهل قبله

مضمونی، «هراملقنی دعوا قیلغان کشیگه: نینداین دلیل، نینداین شریعت برله سویلی سن
دیوب ایتوکر. پیغمبرلر، عالملر هم اهل قبله دن هیچ کشی بونرسدن منع ایتکانی یوق»
کتبخانه سنده، شول وقتده غنی نزاعلرنی یازلغان کاغدلرنی ده کوردك. «وفیه الاسلاف» ده،
حسین فیضغانی ترجمه حالنده، بو خصوصده بایتاق نرسهلر یازلغان. بونلر قسما
«آثار ده ده» مذکوردر.

(۲) بو جواب ملالر اوتنوی بویونجه مر جانی طرفندن یازلغان. ملالر طرفندن امضا
ایدلگان بونسخهسی مر جانی کتبخانه سنده محفوظ.

«بو مکتب گه دین معلمی بولوب کررگه برده خاطر بیهوده کیلمه گان ایدی. فقط رادلوف تکرار مراجعت ایتدی. گو بیرناتور مخصوص اوتندی. صوگره، بو اورن نڭ بیک اهمیتلی بولوینی، اگرده بو اورن باشده اهل علم قولنک بولماسه، صوگره بتونلای علوم اسلامیه دن خبرسز نادان کشیلر قولنده قالووینی، آنده اوفوچی شاگردلر نڭ اسلامیت دن بتونلای غافل بولوب قالو احتماللرینی، خاطرله دم. بونده اوفوچی شاگردلرگه شریعت نڭ حیات غه و هر تورلی علم و فنلرگه نظرینی، مسلمانلر نڭ هر تورلی علملرگه غایت بیوک خدمتلر ایتدکارینی کورسه تورگه تیوش کوروب شول اورننی اشغال ایتارگه اویلادم.»

اوشبو خصوصده فؤاد افندی توفتارف، دارالمعلمین نڭ برنجی آچلغان یلندن باشلاب تحصیل ایتکان صوگره شونک معلم بولغان شاگردان افندی طاهر ف دن ایشتکانلرینی خلاصه ایدوب اوشبو تفصیلاتنی یازوب بیردی:

«مر جانی تاریخی بیک یارانیه، تاریخه دائر مسائلر ایله دائم شغل لنه ایدی. اوزی نڭ تاریخی خدمتلری و تاریخه اخلاصی سایه سنک، مر جانی، قزان اونیویرسیتیتینی نڭ آثار عتیقه (Археологическое общество) جمعیتینه اعضا یازلوب، شونده اوفوتوق ایچون بعض نرسه لرده یازوب بیرگان ایدی. روسلار نڭ قزانده فی علما و مؤرخلری، البته مستشرقلری برله تانیش، آنلر فاشنده اعتباری بار ایدی. بیگره کک مستشرق و. و. رادلوف برله یخشی تانیش هم آنڭ ایله پایتاق اولتورشه ایدی.

۱۸۷۶ نچی یلده قزانده دارالمعلمین آچلدی. اوشبو مکتبینی آچونی رادلوف نڭ غنه خدمتی دیوب آتارغه یاری. رادلوف تاتارلار آراسنده معرفت تار انورغه، آلا رغه روسچه یخشی اوگره توب، بار اتورا اوز تللرنه فنی معلوماتنی کوبه ییتو، حتی ملی ادبیاتنی آرتدر و غه ده خدمت ایتدی.

نیمس رادلوف نڭ خدمتنک، اوزی نڭ زماننک بولغان کشی لرنڭ سوزلرینه

(۱) «علاوة الزمان» اسملی تاریخی بر اثری رادلوف طرفندن روسچه غه ترجمه

ایدلوب اوقولدیغنی اوتکاندهده یازلغان ایدی.

فاراغانده، آزغنه بولسه ده مپسیونیرلق نیتی یوق ایدی. اول قزانده دارالمعلمین آچارغه او یلاغاچ ده، بودارالمعلمین دن تاتارلر قورقما سون، تاتارلر آراسنده اعتباری بولسون او چون، آنده معلملرنی تاتارلرنڭ اوزلرندن فویارغه اجتهاد ایتدی. اوزی نڭ شول مقصودینه بناء، اول دارالمعلمین نی آچقانده اوق اینسپیکتور ایدوب، رسماً بر تورلی ده آبرزاوانیه آلمهان، زاقون بوبونجه اینسپیکتور لک گه پراواسی بولهان علی افندی محمودفی تعیین ایتدی. آچلغان نڭ ایکنچی یلنده اوق ابراهیم افندی تیر یغولی هم شاه باز گرای اهوروف کبی افندیلرنی معلم ایدوب قویدی. شولوق دارالمعلمین نڭ اوزنده اوفوب بتوروب گنه چقغان شاکر جان افندی طاهر و فی رسم و کتابت معلمی یاصادی.

«رادلوف دارالمعلمین آچارغه فرار قیلنغاچ ده اوزینه یخشی تانش بولغان، اوزی یاراتقان، بیگره که قزانده و اطرافنک یخشی اعتباری بولغان مرجانی حضرتلرینه شول دارالمعلمین ده دین معلمی لگی وظیفه سن تقدیم ایتدی. البته، رادلوف، شهاب حضرتنی دارالمعلمین گه کورتوی برله، تاتارلر آراسنده اشقولانڭ اعتبارن آرتدرونی کوز آلدنده توتقان بولورغه کیرهک؛ شهاب حضرت ده اوز طرفندن روسچه اوقوغه مطلقاً یخشی کوز برل قارادیغندن، اشقولانڭ آچلووندن راضی بولغان بولورغه کیرهک؛ رادلوف کبی اوزی یاراتقان و اعتبار ایتکان برکشی تقدیم ایتکاج، شول اشقولاده دین معلمی لک وظیفه سن ده قبول ایتکان. اشقولا آچلوب اوفولا باشلاغان کوندن باشلاب مرجانی حضرتلری دین معلمی بولوب پوری باشلادی.

«مرجانی حضرتلری اشقولاده: فقه (قدوری) اعتقاد (عقاید طحاوی) اصول فقه (مختصر حسامی) و فرائض درساری اوفوتدی. بودرسلر سوکشی زمانلرغه قاراغانده عجب رهک توسلی کورونسه ده، اول وقتده شولای معقول بولغان بولورغه کیرهک. اول وقتده اوفوچیلرنڭ کوبسی شا کردلر (مرجانی) ۹

بولوب، عربیات دن صرف نحو اوقومغان شاگرد بتونلوی یوق ایدی .
مرجانی درس وقتلرنده تار یخدن، بیگره کک تار یخ اسلامدن سویلرگه
بیک یاراتا، خلفاء عباسیه دن هارون رشید، مأمون وقتنده فی حالسار
حقنده کوب تفصیلات بیره ایدی. بعضا درس آرالرنده شاگردلر ننگ
دفترلر بنده تار یخی نرسه لر یازوب قویا ایدی.

مرجانی تار یخنی یاراتقان کبی ریاضیاتنی ده یاراتقان بولسه کیره ک،
بعض وقت شاگردلرگه جبر مقابله فنندن مسئله لر بیره، آلاز چقاره
آلماسه اوزی چقاروب بیره ایدی. ریاضیاتنی عربی منبع لردن آلمان
بولسه کیره ک، مسئله لر نی عربی اصول برله چقارا ایدی.

مرجانی حضرتلری فقه مسئله لر نندن درس بیرگانده، عقل برله حل
ایتهرک مسئله لر نی، شاگردلر ننگ اوزلر نندن حل ایتدرونی یاراتا، بایتاق
وقتلرده، نیچوک اویلی سز؟ دیو شاگردلردن صوری، بخششی بر فکر
بیان ایتسه لر بیک کیفی کیله ایدی. « دار المعلمین ننگ کیدشی حقنده
فؤاد افندی ننگ یازوب بیرگانی بو اورنده تمام بولدی).

اوشبو دارالمعلمین ۱۸۷۶ سنتابر ۱۲ (۱۲۹۳ سنه رمضان ۶ ده)
رسما نظامنامه لری اوقیلوب آچیلغان وشول کوندن اعتبارا شاگردلر
درس اوقورغه باشلاغانلار ایدی. آچلقان وقتنده مرجانی حضرتلری
مجلس ننگ باشنده بولوب، مقامغه مناسب بر نطق سویلاب، دعا قیلوب
آچقان ایدی. شول مجلسک سویلرگه دیب حاضرله گان نطق ننگ اجمالی
وسواد نسخه سی کتبخانه سنده محفوظ بولوب، بو اورنده، اوز قلمندن
عیناً کوجوره مز:

«بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله رب العالمين والصلوة والسلام
على رسوله وخير خلقه محمد وآله واصحابه اجمعين وعلى سائر
الانبياء والمزسليين.

شريعة حقه وحكمة صادقته ننگ اتفافی برله اخلاق فاضله ننگ

اَوَّلَى وَاوصافِ كَامِلِهِنَّ اَفْضَلَى عَامِ وَحِكْمَتِ دَر . عَلَى الْخُصُوصِ دِينِ
 اِسْلَامِ جَمِيعِ اَدِيَانِ دِنِ زِيَادَهٗ عِلْمِ وَحِكْمَتِ وَمَعْرِفَتِ تَحْصِيْلِيْنِهٖ اَمْرِ
 اَيْدِهٖ دَر . عِلْمِ وَفَضْلِهٖ تَرْغِيْبِ وَتَحْصِيْلِ مَعَارِفِكِهٖ اَمْرِ اَيْدِيُوْبِ نَهٗ
 قَدْرِ آيَاتِ قُرْآنِيَهٗ وَاحَادِيْثِ شَرِيْفَهٗ نَبْوِيَهٗ وَارْدِدَر . مِنْ جَمَلَةِ ذَلِكِ حَقِّ
 سَبْحَانِهٖ وَتَعَالَى كَلَامِ مَجِيْدِنْدِهٖ اَيْتَادَرِ يُوْتِي الْحِكْمَةَ مِنْ يَشَاءُ وَمِنْ
 يُوْتِ الْحِكْمَةَ فَقَدْ اُوْتِيَ خَيْرًا كَثِيْرًا وَمَا يَذْكُرُ الْاَوَّلُو الْاَلْبَابِ وَاَيْتَادَرِ
 هَلْ يَسْتَوِي الَّذِيْنَ يَعْلَمُوْنَ وَالَّذِيْنَ لَا يَعْلَمُوْنَ . وَدَخِيَ رَسُوْلُ اَللّٰهِ
 صَلَّى اَللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَدِيْثَ شَرِيْفِهٖ بِيُوْرَادَرِ اَطْلَبُوْا الْعِلْمَ وَلَوْ
 بِالصِّيْنِ . الْحِكْمَةُ ضَالَّةُ الْمُؤْمِنِ يَأْخُذُهَا اَيْنَ وَجَدَ ، دِيُو .

شوكت پناه ايمپيراطور اعظم حضرتلرى بزراعياء مسلمه سى حقنده
 اولان التفات جهانقيمت لريله آنلرنك تحصيل علوم وانواع معارف
 ايله حالة حسنده اولمقلى اوچون شفقت عليه سنى ابراز ايله
 خزينة جليله مصارفدن بو مكتب خانه نك فتحنه امر همايون لرى
 صادر اولوب بحمد الله اهل اسلام فائده سنه موندای مكممل وموفور
 الاسباب مكتب خانه فتح ايدلى . بس بزر اهل اسلام جمله مز
 بو مرحمت عظيمه ونعمت جليله فى غنيمت عظمى ودولت كبرى
 بابوب سرفراز اولوب حقمزده صادر اولمش بو نوع شفقت علياسينه
 اداء لوازم تشكرات قيلايق .

طالب العلم لرسولهم اوقات نفيسه لرگزنى وظايف معينه سمينه
 بذل ايدوب بر آن عمرگزنى بيهوده ومعطل اوتكارماي ميدان فسيح
 كمالات وفضاى وسيع معارف ده جولان ايله مساعى جميله
 كوستاروب انصاف واداب وحسن خلق ومروت برله متصف
 اولوب علوم ومعارف واداب ده اقربان وامثال كزگه تسابق ايدرگه
 اجتهاد ايدسز . وعن خلوص القلب وطيب النفس ايمپيراطور
 اعظم حضرتلرى حقنده دعاء خيرلر قيلامز .

مرجانی حضرتلری اوشبو دارالمعلمین نڭ آچلغان کونندن باشلاب درس اوقوته باشلادی. اوشبو خدمتمنده توفوز بیل قدر دوام ایتدی.

فقط مرجانی نڭ اوقوته باشلاوی نه قدر یغشی نیت وخلق غه فائز ایتنک مقصودی ایل بولسه ده، خلق آنڭ اشینه ناچار کوز ایله فارغانلر، آنڭ دین درس لری اوقوتوبین اسلامغه زور حنایت دیب اویلاغانلر. اوقوتورغه باشلادیغنده، بر نیچه کونلر گه قدر اورامغه جبولوب، آنڭ اشقولاغه بارغانن فایتقانن تماشای ایتوب فاراب تورغانلر. عوام خلقی ومالار، بو طوغروده بایتافقه قدر شاولاشقانلر. بو مسئله ده مرجانی ضررینه طرشوچی ملارد: بایتاق بولغان. قران نڭ بر مدرسسی، الوغ بر مجلسده: «شهاب ملا میسیونیر. اول ساتلغان کشی. روسچه اوقوغه باش سبب اولغنه بولدی. قیامتده قولمز یافاسنده بولسون» دیب سویله گان. طبیعی بو کبی سوزلر عوام غه ده تارالوب، آنلر غه ده تأثیر ایتوب، مرجانی حقنده ایڭ قباحت افترالرنی سویله گانلر. ایڭ یمان سوزلرنی ایرشدر گانلر. مرجانی گه سوؤ قصد ایتار گه حاضر له نوچیلر ده بولغان. مرجانی نڭ اشقولاغه یوروب اوقوتوبین دشمنلری غنه توگرل، دوستلری ده معقول کورمه گانلر. هر وقت سوز قوزغاتوب مرجانی نی بورچوب تورغانلر. بیگره کده حج گه باروب فایتدقن سوگره، حاجی کوینچه، روس معلملری آراسینه قاتناشوب، اوقوتوب یوروینی برده کیلشدرمه گه نلر.

مرجانی ایسه مسئله فکری، توتونغان اشنک غایت ثباتلی، خلق نڭ آکلامیچه شاولارینه ایسی کیمتی، همه سینه اوستن گنه قاری، بر نرسه نی حقیقت دیب آکلاسه باشقه لرنڭ مخالفت لرینه زور اهمیت بیرمی تورغان چن مسلکی کشی بولدیغندن، همیشه خدمتمنده دوام ایتکان. خلق نڭ هجوملرینه التفات ایتمه گان، آنلر ایل سوز کوره شدیروب نزاغلاشوب، ده تورماغان. اوزینه خیر خواهلق ایله ایتکان دوستلرینه

فارسی ده یالغز: «بزنك خلق مسئلهنى توشونوب بیتمیلر. آنلر: روسچه اوقو ضری اش، بو اش مرجانی اوقوتقاندیغنه دوام ایته، اگر مین توفتاسم روسچه اوقوبته چك، دیب اویلی لر. لکن اش بتونلای باشقه چه. اگرده شونده کروب اوقوتورغه بر یغشی عالم کشی بولسه، اوزمه تاشلارغه اویلاب تورهم» دیب ایته ایکان.

مرجانی حضرتلری هر تورلی آغرقلارغه صبر ایتبوب، شول خدمتنده دوام ایتهرگه تلهسه ده، لکن صوگرهاری، مرجانی ایله اشقولانك اینسپبکتوری و بعض معلماری آراسنده اختلاف چیغوی سببلی، اشقولادن استعفا ایتهرگه مجبور بولغان. بونك ایك زور سببی شوشی بولغان: مرجانی حضرتلری تاتارلرنك حیات وترقی لری، اوزلرینك دین و ملت لرن صافلاولری ایچون، علوم دینیه دن هم روسچه دن یغشی معلوماتلی کشی لرنی کوبایتوب، شول کشیلرنی امام یا که معلم ایتبوب شولردن خلق غه خدمت ایتمک لازم دیب بلسگان. مرجانی حضرتلری بوفکرنده رادلوف ایله مشترک بولغان. رادلوف: «تاتارلرنك ترقیبسی ایچون ایك فائده لی بول، روسچه نی ده یغشی بیلوچی ملالرنی کوبایتورگه طرشمق ایله در» دیب کوب وقت سویلی ایکان (بو سوزلرنی اشقولاده دین معلمی بولغان فصیح الدین افندی دن تکرار ایشتدم).

مرجانی اوشبو فکرنی وجودکه کیترو ایچون هر بچه نحو صرف بیلووی اوستینه، علوم اسلامیه دن خبردار کشیلرنی گنه اشقولاغه قبول ایتهرگه طرشقان. مرجانی فسکرنچه، مسلمانچه برده اوقو یازو بلمه گان، اسلامیت دن خبردار بولماغان کشی نك روسچه اوقووی، بتونلای ملی یازونی، ملی تلنی تاشلاوغه سبب بولدیغندن، شوندا این کشیلرنی ممکن قدر اشقولاغه قبول ایتمر ماسکه اجتهاد ایتمکان. اوزی نك دینندن، ملی تل و یازویندن خبری بولماغان کشیلرنك روسچه اوقوویندن زور خیر کوتبی تورغان بولغان. مرجانی بو مسئله نی شاگردلرینه ده بایتانی

وقت سویلاب: «دنیادهغی تورلی تللری بیلوگه، معرفت حاصل ایتوگه اسلام دینی خلاف توگل. اسلام دینی هر تورلی علملرگه قز یقده. فقط ایکٹ ئلك اسلامی یغشی آکلارغه، اعتقادنی درستلارگه کیرهك. اعتقاد یغشی درستلاروب بیتسه روسچه اوقوغنه ضرر ایتماس. مسلمانچه بیلماینچه روسچه اوقوب فالوغنه یاری تورغان اش توگل» دیه ایکان. (بو سوزنی مرجانی شاگردلرندن کوب مرتبه ایشتنك).

اشقولا آچلدندن سوگره بر نیچه بللرغه قدر مرجانی فکری ایله عمل ایتوب، مسلمانچه یغشی بلمه گان شاگردلرنی قبول ایتمه گانلر. مرجانی که تعیین ایتولگان ساعتلرنده، اوزی تله گان فنلرنی، اوزی تله گان کتابلرنی اوفوتورغه اختیار بیرلگان. فقط سوگره لری مسلمانچهغه اهمیت بیرو بتونلای آزابوب، تاتارچه یازو تانوماغان، اوز تلندن واسلامیت دن ابتدائی معلوماتی ده بولماغان شاگردلرنی اشقولاغه قبول ایته باشلاغانلر. مرجانی نك اول خصوصدهغی سوزلری وفکرلری هیئت معلمین نك اکثری طرفندن قبول ایتلمه گان. سوگره مرجانی اوشبو اشلرینه عملی روشک اعتراض (پروتیست) ایتکانشندن بولسه کیرهك، همان اولگیچه عربی الوغ درسلرنی دوام ایتدروب، یازو تانوماغان شاگردلرگه بتونلای اهمیت بیرمه گان. آنلر باشقه لرغه ایهروب گنه پورگانلر. فقط بو اش که اینسپیکتور وبعض معلملر نك ایچلری پوشوب، بو کبی سببلر اوستینه، مرجانی نك قارتلغن ده بهانه ایتوب، استعفا ایتهرگه مجبور ایتکانشلر. مرجانی توقوز یل اوقوندندن سوگره، وفاتندن بش بیل مقدم ۱۸۸۴ سنه یازنده (۱۳۰۱ سنه ده) معلم لکدن استعفا ایتکان. اوز اورنینه شاگردلرندن اوشبو خدمتکه لایق بر ذاتنی (قرافلار امامی ملا برهان الدین شبکاوینی) کورسه تسه ده، اولده اورنلاشه آلمانان. مرجانی اورنینه اینسپیکتور گه ده آزاراق مناسبتی بولغان همه آنک تل دکنچه یوری تورغان ملاطیب افندی یچین تعیین ایتولگان.

۱۵

مرجانی ننگ حج سفری (۱). حاضرک. وصیت نامه سی. سفر.
نیژنی. استانبول. ازبیر. مصر. مدینه. مکه. حج دن قایتو.

مرجانی حضرتلری حج سفرینه نیت ایتدگن سوکوره ۱۲۹۷ رجب ۷
(۱۸۸۰ ایون ۵۳ ده) قزان غوبیونا طورینه عریضه بیروب، حج سفرینه
رخصت صورغان. ایکی آیدن سوکوره رخصت یازوی آلمان. شول آراده
سفر حاضرلکری کوره باشلاغان. اوزی ننگ اقتصادی اشلرن
قاراونی، هم اوزینه وصی بولونی صادق بن صفا علیکای ایل، اوزینک
قونداشی (ابن خالی) عبدالولی بن عبدالبصیرغه تابشوروب وصیت نامه
یازغان (۲). محلہ لوازم قاراونی اوزینک شاگردی و پچهن بازارلی محل سنک

(۱) مرجانی حضرتلری حج سفری حقند، ایکی مجموعه یازغان، بری فقط مکه
ومدینه حقند بولوب، اوستینه «رحله اذل الانام الی البیت الحرام» دیب یازوب قویغان.
مجموعه لردن ایکنچیسسی محترم رضالدین حضرت طرفندن انتخاب ایدلوب «رحله المرجانی»
اسمیله (۱۸۹۸ سنه ده) طبع ایتولسگان ایدی. ۱۲۰-۱۳۰ بیت مقدارنده بولغان مجموعه لرنک
عموم ایچون زور اهمیتی بولماغان نرسه لرده یازلوب، آنلرنی تفصیلدرج ایتهرکه مجموعه مزده
مساعده بولمادیغندن، مجموعه ورحله ده گی اهمیتلی نرسه لرنی انتخاب و بعض خاطرلر علاوه
ایتوب، حج سفری حقندغی اوشبو مقاله نی یازلدی.

(۲) وصیت نامه اوشبودر، اهمیتلی سوزلری بولدیغندن، مرجانی ننگ اوز قلمندن
هینا کوچره مز:

«بسم الله الرحمن الرحيم بن عبد ضعيف ملاشهاب الدين بن بهاء الدين بن سبحان
بن عبدالکریم المرجانی بد نم سلامت عقم کامل وصحیح وقتنده وصیت قیلوب ایتامن
قچان بن فقیرکه اجل ایرشسه وارثلرم منم وصیت لرمنی بالتتمام اجرا ایدرلر. وبوندن
مقدمه یازلغان وصیت نامه لرم برله هم بو وصیت نامه صیدرغان قدرنچه عمل ایدوب
اجرا قیلندر. ودخی شهود عدول حضورنده اقرار ایدمن منم اسمده ۶۲۰۷۸۴ رقمده
ولسکوی بانکسه سنه سالغان بر ماڭ ایکی یوز ایللی تنکله لک بیلیت ایکی اوغلم وبر
قزم محمد محمود وحو ملسکی در. پیشکه بولینب ایرلرکه ایکی حصه دن قزغه بر حصه در.
ودخی ۶۲۰۷۸۶ رقمده دورت ماڭلک بیلیت اهلیم بی بی فاطمه بنت الحسین ملسکی در.»

امام بولغان ملاخواجه احمد بن مظفرغه تابشرفان. اوقات خهسه ده امامتني
شاگردی ملابرهان الدین بن عبدالرحیم الشبکاوکی گه تابشرفان. اوزینه
یولده لازم بولغان کیوملرني ودارولرني حاضرله تسکان.

اوزی ایله برابر مصحف شریف، بابریه، تاریخ ابو الغازی، ثبات
العاجزین، مجمع الآداب، فضائل الشهور، مختصر کتابلری هم اوزینک
مطبوع اثرلرندن (ناظوره، حق المعرفة، فوائد مهمه، منتخب الوفیة)
کتابلرندن نسخه لر آلمان.

۱۲۹۷ رمضان ۱۷ (۱۸۸۰ آوغوست ۱۱) ایرته نمازدن سوکوره
حج نبتی ایله سفرگه چققانلر. سفرگه چقدقه مرجانی ننگ یاننده بر ماڭ
دورت یوز صوم آقچه سی بولغان. ابتداء وولسکی پراخودی ایله نیشنی گه
ودخی کند ملکم اولغوچی جمیع کتابلرني اوز اولادمه وقف ایتدم، قرنا بعد قرن برده
صالحه لاس. استعمال قیلوب فائدلردن باشقه اورنده استعمال قیلنماس، فائده لنه تورغان
اشانچلی کشی گه درست وثیقه برله آرزو ان غه عاریة بیروب تورلر. معاذالله کند اولادم
کیسلسه توغان لومه اولادلر نه شول طریقه وقف اولور. بو کتابلر ننگ هر قایوسنه اسمله
منقش وقف اولاد دیو یازدرغان مهرم باصلور وتفصیلا دفترده اسم لری له یازلوب رقم لر برله
مرقوم قیلنوره. ودخی زور اشکافنده اولان جمیع اشکاف اسبابم کسه وچین آیاق وچاینگ
وطبق لر کوبسی کند اسلافم دن قالغان توس لری دیب تبرک ایدوب صاقلانغان نوسه لر
بولغانی اوچون اول نوسه لر اصلا صا تو لماسون کشی گه بیرلما سون. وقف اولاد اولوب بالالرم
واهم اولاری آنلار دخی شولای قالد لرلر. بو نوسه لر ویوقاری ده مذکور آقچه لردن ماعدا
بانکه ده و غیر موضوعه بولسون آقچه لر همه سی کدییمینم برله طابقان ملکم در. ثمن دن
ایکی اوغلومه ایکی شارماڭ ایکی قومه بررماڭ تنکه دخی اهلیمه تیشلی حصه شرعیه سی
بیرلوب، غیر اسباب هم علی فرائض الله شریعة محمديه وفتنچه تقسیم قیلوب، علی خلاف
الشرع بر اش قیلنماس. بووصایامنی دست خطم ایله یازوب تنفین و اجرا قیللمقه وصی
مطلق شرعی قیلدم عزیزلرم قران سودا گری محمد صادق بن صفا قران او یازی اشط قریه سی
ننگ عبدالولی بن عبدالبصیرنی. انابه اسم له منقش مهرم نی باصدم.

شهاب الدین

بن بهاء الدین
المرجانی

وذلك يوم الغميس لليلتين بقيتا من شعبان ۱۲۹۷ سنة الف ومائتين وسبع
وتسعين وانا الفقير شهاب الدين بن بهاء الدين المرجاني سلمه الله. شاهد بولوب
قولم قويدم برهان الدين بن عبدالرحيم. قران سودا گری زين الله بن عثمان.
چواشلی قریه سنده امام عبدالولی بن محمد الرحيم.

بارغانلار. نیرنی ده زور بازار (یار مارکه) وقتی بولوب، آنده مرجانی
ایکی کون تورغان. آنده غی سوداگر لر مرجانی احترام ایسکانلار.
اوزینه اوچ یوز سوم قدر آقچه هدیه ایسکانلار.

نیرنی دن تیمور بول برله آدیس که سفر ایسکانلار. مرجانی بولک
مسکاو، کورسکی، کیف شهر لر تده بولغانن، آنلر آراسنده غی چاقرم
مقدار لر ن، ونیچه ساعت بارغانلار ن یازا، باشقه خاطره لون قید ایتمه گان.
آدیسده ایکی کون توروب، پاسپورتلر ن قید ایسکانلار، استانبولغه
سفر ایسکانلار. آنده ۱۲ کون تورغان (۱). اوشبو مدتده استانبول نلک
ایک، معتبر جامع لر دن بولغان سلطان سلیمان، سلطان فاتح، سلطان سلیم،
ایا صوفیه، نور عثمانی، سلطان بایزید، ابویوت الانصاری جامع لر ن
زیارت ایسکان. خرقة السعاده دیه معروف بولغان جامعده رسول الله
(صلی الله علیه وسلم) دن قالوب، بو کونسکه قدر محفوظ بولغان خرقة
شریفه نی زیارت ایسکان. نور عثمانی یاننده، قزاقلیلر ایچون آله چق
تکیه نی باروب قاراغان. استانبول نلک معروف کنبخانلر دن بر نیچدسنی
زیارت و کتابلر مطالعه ایسکان، اوزینه اهمیتلی بولغان بعض نرسه لر نی
کوچروب آغان. بایزید (حمیدیه) کنبخانلر سینه اوزی نلک یاننده بولغان
اثر لر دن نسخه لر هدیه ایسکان.

مرجانی استانبولده وقتنده، علمی و سیاسی اولان بایناق گشیلر ایل
کورسکان. اول وقتده شیخ الاسلام بولغان احمد اسعد افندی، عدلیه

(۱) استانبول غزیتلری مرجانی حضرتلری حقنده اوشبو روشده یازغانلار:
قران علمای پناهندن مفتی شهاب الدین آخوند افندی حضرتلری حجاز مغفرت طرازه کیمک
اوزره بودغه در علیه کله رک بخارا در کاهی پوست نشینی رشادتلو شیخ سلیمان افندی
رفاقت و دلا تیله ذات حضرة فتوا پناهی و وکلای فحام حضراتی ایله ملاقات ایندوب مظهر
التفات اولمشلر در. افندی مومی الیه شایستهٔ احترام بر ذات عالی القدر اولوب صرف ونحو
و منطق و کلام و معانی و فقه و تهذیب اخلاق و تواریح اسلامه داغر اوتوز قدر عربی شرح
و تالیفات اولدیغی، و بونلر دن بعض مقامات علیه نسخه لر تقدیم ایسکانلری استخبار
اولمشدر. (رحله)

ناظری، مؤرخ جودت پاشا، خارجه ناظری عاصم پاشا، رایله کورشوب، بونلر ایله گوزله صحبت ایتکانن یازا. لکن اوشبو الوغ ذاتلر ایله نهلر سویلهشکان؛ نهلر ایشوتکان؛ نهلر سویلاشورگه اویلاب بارغان؛ بو خصوصلرده هیچ نهرسه یازمی. فقط جودت پاشاغه اوزی نڭ کتابلرندن هدیه ایتگانن جودت پاشا اوزی ده کتابلر بیرگانن یازا. شیخ الاسلام ایسه مرجانی تقدیر ایتوب، اگرده مرجانی بر فیچه کون استانبولده قالسه، سلطان عبدالحمید حضرتلرینه سویلهب، حکومت واپوری ایله جده که اوزاتدر مقچی بولغانن روایت ایتوب یازا.

مرجانی بونلردن باشقه مشهور کشیلر ایله بولغان مصاحبه لری حقدنه اوشبو سوزلرنی یازا: «نقیب الاشراف سید سلیمان البغدادی حضورینه کردم. یاش کشی، آچیق یوزلی، قامتی مستقیم، ظریف وادیب کشی ایکن. عربی، تورکی، فارسی لسانلری ایله فصیح سویلی، سوزگه ماهر ذات ایکن. بونڭ حضورنده درویش بن ابراهیم السکردی البغدادی ایله کورشوب بیلشدک.

«سید فضل بن علوی بن محمد بن سهل الحضری الشافعی منزلنه باردیم. اوزی سلطان عبدالحمید حضورنده بولد یغندن بزنی اوغلی قبول ایتدی. بو مجلسده سید عبدالقادر الجزائری نڭ اوغلی هم بار ایدی. بر آز وقت اوتکاج، سید فضل حضرتلری ده فایتوت کیلدی. خوش مجلس، گوزله صحبت بولدی. شول مجلسده شوکانی بهوپالی لردن سوز بولدنه سید فضل حضرتلری وهایی لر دیب تعریف ایتدی. لکن اوغلی شوکانی نڭ علمی کامل ایدیگی ایله اقرار ایتدی.

«سید عون بن محمد بن عون حضرتلریله ملاقات ایتدم. بر آز سویلاشکاندن سوگره، یازینه چاقروب اولتورتوب، بنم ایله عربی سوزلهشدی. آرامزده کوب سوزلر بولدی. فائده لی ولدتلی مجلس بولدی. سید عون حضرتلری تاریخ، جغرافیا، هیئت قدیمه وجدیده دن هر تورلی فنلردن

خبردار، عالم، فاضل بر ذات ایکان. ناظورة الحق اسملی تألیفمز بسار
ایکانن ایشدوب، مطالعه ایتمه گه رغبتی کامل ایدکینی سویله دی.
ولایتمزده کون، نون، طلوع، قروب، احکام صیام و صلاة حقنک صوراشدی.
مملکتهمزنگ شا کردلری، عالملری وعموما مسلمانلری حقننده استفسار
ایتدی. بن هم آرامزده بولغان علم ننگ مرتبه سی، درس ره وشلری حقننده
معلومات بیردم. هنر علملری ننگ آز ایدکینی، بولغانلری هم فاعده سز
وتطبیق سز ایدکینی حسرتله نوب بیان قیلدم. هیئت جدیده دن سوز
بولدقده، شول خصوصده بر «رساله» بارلغندن خبر بیردم. بوگا قارشو
«قرانغه قایتدندن صوکره شول رساله گزنی هم ناظورة الحقنی میسکا
ییارگز. وعده گز بولسون» دیدی.

«صوکره سوزنی مینم کتابلرغه کوچروب: «سز اوزگز تورکی،
خلقنزه تورکی، آنلر ایچون یازلغان کتابلرننگ ده تورکی تلنده بولوی
لازم ایدی. سزله اثرلرگزنی نیچون عربی یازاسز؟» دیدی. جوابنده:
«عرب لسانن علمامز وشا کردلریمز بیله لر. کتابلرمز باشقه ولایتلرگه
کیتسه ده، بلکه مطالعه ایدوچیلر بولور. تورکی یازلسه باشقه بیرلرده
فائده لنمه سلر» دیدیم. بو سوزمزی موافق کوروب «بلی، عرب لغتی
مشترک لساندر» دیدی. چغارغه رخصت صورادیغمده: «بو صحبتدن
طویمادم. مصاحبه مز آز بولدی. حجازدن قایتوگزده تکرار کورشورمز،
کیلوگز» دیدی. صوکره مین: «عصر سعادتدن یراق فالغان بولساق،
الحمد لله، شریف ذریتمی کوروب مجلسک ش بولمق بزگه ده نصیب بولدی»
دیدیمک منونیت کوستردی. چقدیغمک اورنندن طوروب، بر آز اوزاندی.
آیرلدقده قولن توتوب اوبدم، اولده بنم قولمنی اوبدی. بوذاندن
اثرله نوب آیرلدم. اثرلرمدن برر نسخه هدیه ایتدم»

مرجانی استانبولک وقتنده صوغش زره لیلرن باروب کوروی حقننده
اوشبو سوزلرنی یازا: «سلطان سلیم جامعسی ننگ خطیبی ایلزره لی

مسعودیه باخوره سینه باروب تماشا قیلدق. باخوره ده بولغان مك باشی عارف بك هر طبقه، وهر حجره، وهر اسبابلرینی، ونه کیفیتده استعماللرینی کورگازوب، تفصیل ایله بیان ایتدی. سوگره بزنی قهوه ایله ضیافت ایتدی. شاهانه قایقی برله اوزانیدی. عارف بك بزنی اوزانقانه، عسکرلرگه «سلام تور!» دیب خطاب ایتدی. آنلر تفنگلرینی کوتاروب، صف بولوب، بزنی تعظیم ایتوب اوزانوب فالدیلمر.

«اوشبوم مسعودیه زرهلیسی آنکله ده اشله نوب قیمتتی، قورال واسبابلرندن باشقه دورت میلیون بیش یوزمك صوم قیمتنده ایمش. بونك صفتن عقل احاطه دن، لسان بیانندن عاجزدر. اوزونلغی ۴۴۴ قدم، کیشلگی ۵۹ قدم، تیره نلگی ۴۰ قدم اولوب، ۱۲ عدد زور طوبلری بار. اوزی ۱۲۰۰ آط قوتنده بولوب، مکدن آرتعراق کشینی کوتاره ایکان.»

مرجانی حضر تلمری بونلردن باشقه استانبولنك آچه حسابلرینی، آنک وقتنده ایشتنکان کتابلرینی، وفاتندن خبر آغان مشهور ذاتلرینی، بعضلرینك قسقه چه ترجمه حاللرینی، استانبولنك مشهور مدرسلمری اسملرینی؛ الوغ مسجدردن ایبا صوفیه، سلطان فاتح، سلطان سلیمان جامعلرینك آرقلی و بویلرینك مقدارلرینی، مسجد دیوارلرینه یازغان بعض آیتلرینی و شعرلرینی یازوب آغان. استانبولده معیشت ایتوچی ناتارلردن بایناق کشیلرده فوناق بولغان.

مرجانی عهوما استانبولده وقتلرندن مهنون بولغان. آنک بارغاج کوکلی کوتارلوب، یاکی روح کروب، بایناق متاثر بولغان. مهنونیتندن کوکلی طولغان وقتلری ده بایناق بولغان. اوزی ده: «سلامقدهغی اسلام عسکرینك شوکتی، سلطاننك شوکت ایله چغووی، اسلام شوکتین کورو، مسعودیهنی تماشا ایتو، خرقه سعادت هم ابو ایوب الانصاری زیارتلری میکا زور تأثیر ایتدیلمر. کوکلم طولوب یغلام» دیب یازا.

استانبول علماسیہ میں جانی نی احترام ایتوب، اٹکا محبت ایتوب قالغانلر۔ استانبول دہ و قتمزده، ہر نیچہ تالیقاتی ایلہ مشہور مدرسہ سردن اسماعیل حقی حضرتلری: «مرجانی میٹا بیوک خاطرہ قالدردی۔ اول زور عالم و محقق ذات ایدی۔ آنک کتابلرندن ہر وقت استفادہ ایتہ مز۔ یاگی سوزلر، یاگی فکرلر کورہ مز» دیب سویلہ دی۔ مشہور مدرس وادیلرندن شیخ خالص حضرتلری: «مرجانی غایت طوغری سوزلی، زور عالم در۔ مرجانیکنک لسانندن وقلمنندن آنش چیقپور۔ مرجانی متقدمین دن ابن حزم کبیر۔ ابن حزم حقندہ: (لسان ابن حزم و سیف الحجاج سوا) دیہشلر۔ اگر دہ مرجانی سلامت بولسہ، مخصوص آنی زیارت ایتوب، صحبتنک بولوب قایتیق ایچون روسبہ گہ سیاحت ایتار ایدم» دیب سویلہ دی۔

مرجانی استانبول دہ ۱۲ کون تور دقن صوگرہ، طوغری اسکندریہ گہ بیلیت آلوب واپورغہ اولتورغان۔ واپور دہ ایکنچی درجہ گہ اولتروب بارغانلر، آشاو ایچودہ واپور ادارہ سی طرفندن بیرلگان۔ مرجانیکنک یولداشی زین اللہ حاجی ہر نرسہ بیلورگہ تیکشورگہ سویوچان برکشی بولد یغندن، آسخانہ غہ توشوب قاراب یورگان۔ مرجانی یانینہ کیلکدہ: «طاوق بوغازلی تورغان اورنلرنی قاراب یوردم۔ آندہ طاوقنی بوغازلامیلر۔ بلکہ موینندن چابوب غنہ اوزہ لردہ تاشیلر۔ شولای جانی چغہ ایکان» دیگان۔ آنارغہ قارشی مرجانیکنک آزر اق کیفی کیتکان توسلی بولوب: «آنلرنی تیکشوروب یوررگہ، سیٹا چورت قوشقانمی؟» دیہش دہ شوندن صوگ طاوق ایتی آشاودن صافلانہش۔ یولہ کلیبولی، چناق قلعه، مدالی دن اوتوب، از میر شہوندہ بر کون توقتاغانلر۔ مرجانی ایہہ شلری ایلہ واپور دن چغوب از میرنی تماشا اینکانلر۔ جمعہ کون بولو مناسبیلہ بر مسجد گہ باروب

جمعه اوفوغانلر. مرجانی از میر حقنده اوشبو سوزلرنی یازا: «از میر شهرینه چغوب یوردک. یوونقان طاش جه یلگان گوزهل اسکله سی، بیک اعلا مسافر خانه لری، گوزهل دکانلری، زینتلی سودا خانه لری، ماشینالی فابریک وزاؤودلری بار. اوراملرده تراموای یوری، اوراملرغه طاش توشه لگان بولسه ده کوبره ک اوراملری نار ایکان. هر تورلی خلق کوب بولوب، اورام وبازارلری فایناب نوره، مسجد مدرسه وکنیسه لری ویغشی بنالری ده کوبدر. مونده بزنگ ناتار قرنداش لری مزده بار ایکان. بعضلری ایله صحبت ایتدک. بزنگه از میرنی کومتر دیلر. جمعه آلدندن مسجدکه باردق. شونده بر قرآن کوروب، بر جزه قدر اوفودم. بو قرآن خوش خط بولسه ده، وفی لر ورسم لرنی رعایه سز یازلغان. ایکی پرده پاکلشی بار ایدی، آنلرنی توزه ندیم. صوکره بر آدم سورهُ کوه اوفودی. وفی لر گه رعایه سی نافص، مدلرده افراطلی بولسه ده، طاوشی یغشی ایدی. صوکره اذان اوقولدی. مناره اذانی ایله منبر اذانی آراسنده اون دقیقه بولدی. خطیب قولینه هیچ نرسه توتما ینچه خطبه اوفودی. خطیب فرض ده «انا عطینا..» ایله «قل هو الله..» سورهلری برله اوقوب ترک سنت فیلدی. اما احتیاط ظهر اوفومادی، اول بدعتدن خلاص بولدی. خطبه سنده حمدنی تکرار ایتمه سه ده، نشهد دیو توارثکه خلاف ره وشده اوفودی. جمعه دن صوکره قرآن اوقولمادی.»

مرجانی بیک دقتلی کشی. اول هر نرسه گه دقت وموازنه کوزی ایله قاری. آنک اجتماعی جهنینه دینی علملری غالب بولدیغندن، سنت وبدعتلرگه زور اهمیت بیره، خلقلرنگ عبادت ره وشلرن یازوب کیته. بیگره کده بزنگ خلق کیدشینه خلاف بر نرسه کورسه آکا دقت ایته. از میر مسجدنده جمعه ده ایکی اذان آراسنده اون دقیقه قدر تورولرن استعسان ایتوب، بزده مناره اذانی ایله منبر اذانی آراسنگی وقتنی بیک آزوقسه

قالدرولرن یاراتمی. جمعه دن وباشقه نماز لردن سوکوره قرآن اوقولماغاننی بر نیچه اورنلرده دقت ایتکان. بونی اوزی تکرار یازا. بزلرده ایسه ایکندی واخشامدن باشقه نماز لردن سوکوره قرآن اوقومق عادت بولغان. مرجانی احتیاط ظهر مسئلهسینی، خطبهده حمدنی تکرار ایتماونی خطیب لرنک اشهد یا که نشهد اوقولرینی بر نیچه اورنلرده یازوب کیتیه. بونی یازونک سببی شولدر، که مرجانی وقتنده، ناتار علماسی آراسنک، اوشبو مسئلهلرده بایتاق اختلاف بار ایدی. هریرده جمعه دن سوکوره احتیاط ظهر نمازلری اوقیلا، اماملر جمعه خطبهسن (الحمدلله، الحمدلله) دیوب حمدنی تکرار ایتوب کرشه لر، خطبهده تشهد کلمهسن جمع لفظی برله «نشهد» دیوب اوقیلر. مرجانی ایسه، بونلر، اوچیسیده سلف ناک سنتینه خلاف دیب بیان ایتوب، دلیللر وروایت لریازا. «البرق الومیض» کتابی ناک بر نیچه صحیفه سن ده بو مسئله گه باغشلاغان.

مرجانی از میردن اسکندریه گه باروب، آنده اوچ کون توروب، شهر ناک توری اورنلرن کوروب یورگان. اسکندریه شهری مرجانی گه بیک اوخشاغان. آنک اوراملری ناک کیشکلیگی و طوغریلغی، دورت پوچماقلی ماطور طاش جایلگانلیگی، معیشت و حیات نرسه لرینک یتوشلیگی، خلق ناک هر بیرده روحلی بولوب فایناب توروی، مرجانی ناک نظرن جلب ایتکان.

مرجانی آندهده نماز لرغه دقت ایتوب آیتیه: «ایکی مرتبه اخشام نماز نده حاضر بولدم. امام فرضده فسقه سورهلرینی اوقوماینچه، برنچی رکعتک لقد جاءکم رسول من انفسکم . . . آیتن، ایکنچی رکعتک ان الذین آمنوا و عملوا الصالحات یهدیهم ربهم . . . دیه باشلاب ایکی آیت اوقودی. فرض نمازی تمام بولغاچ هر کم اوزی سنتنی اوقوب چقوب کیتدیلر. نماز سوکنک امام ایلهر گه لب دعا ایتمک بولمادی. اخشامک شه م یاقمایلر ایکن.» کورینه در که مرجانی موندیه ایکی نرسه گه دقت ایتوب یازا. برنچی امام

قسقه سورهلرنی فوشمای، اوزون سورهلردن اوقوغان. بزلرده ایسه
ئلسکدن فالغان عادت بویونچه، نمازده فقط قسقه سورهلرنی، مجلسلرده
ایسه اوزون سورهلردن بر نیچه آیت اوقیلر.

ایکنچی نرسه ایسه نمازدن صوڭ جیبولوب دعا قبلماغانلر. نماز
ایچنده بولغان دعا ایل قناعتلنگانلر. بایناق محدثلر، اوشبواش نڭ سنت گه
موافق رهق ایدکنی دعوا ایتلر (۱). آخشامه شه م یاقمای نماز اوقوغانلرن
یازا. بو مسئله گرچه زور اهمیتی بولماسه ده، لکن مرجانی وقتنده
بایناق ملالر بو خصوصه اختلاف ایتسکانلر. رسالهلر یازغانلر. شونلقدن
مرجانی ده اول اشنی یازوب کیتسکان.

مرجانی زیارتلری حقنده یازا: «اسکندریه ده امام بو صیری
(قصیده برده صاحبی) ایله ابن حاجب (نخودن کافیه صاحبی) زیارتنگ بولوق.
بوشهرده، دانیال (علیه السلام)، لقمان حکیم، اسکندر، سعید بن ابی وقاص،
وجابر قهرلری دیب عوام ناس زیارت ایتوب یوریلر. لکن بونلر
هر فایوسی خلاف واقع در. آنلر ایکنچی اورنلرده وفات بولغانلر». .
اسکندریه دن تیمور یول ایله مصرغه باروب، آنده اوزی نڭ
شاگردی کمال قاری حجره سینه توشوب، اوچ کون تورغان. کمال قاری
مصرنڭ کوررگه تیوشلی بولغان معروف اورنلرن کورسه توب یورگان.
آنڭ ایله بر کون، مصرنڭ ایڭ ایسکی اثرلرندن بولوب، فرعونلردن
قالغان اهراملرنی فارارغه بارغانلر. بعضلرینڭ ایچلرینه کروپ تماشا
ایتسکانلر. اهرامدن فایتوده عسکرلرگه مخصوص زور یورط و باقچه لرنی
فارغانلر. مصرنڭ زور عالم لرنندن بولغان محمود بک فلکی گه کروپ
قوناق بولغانلر. محمود فلکی مرجانی نڭ بعض اثرلرینی مطالعه ایتدیکندن
آڭا اخلاص واحترام ایتوب قوناق ایتسکان، وبر نیچه کون اوزی نڭ
خانه سنده فالوب قوناق بولونی تکلیف ایتسکان. مرجانی ایسه تشکر

واعتنار ایتوب آپرغان. سوگره مصرنڭ مشهور جامعلرن، بعض مدرسهلرن،
وکتبخانهلرن کوروب یورگان. اوزی ایچون ضرور کتابلرنی صانوب آلمان.
مرجانی آنک وقتک محمل شریف اوزاتو (کعبه شریفه نڭ کسوه سن
مکه گه یبارو) بولوب، طوب آتوب، موسیقی اویناب، بارابانلر صوغوب،
بیك کوب خلق جیولوب، غایت شوکت و سلطنت ایله اوزاتقانلر. مرجانی گه
بو اشلرنی قاراب نوزو بیك کوکلی بولغان.

مرجانی مصر واسکندریه ده محمد علی پاشا، ابراهیم پاشالرنڭ
اورامغه قوبولغان زور تمثال وهیکلرینه دقت ایتوب یازوب آلمان.
مصرده وقتنده بر کون اسلامغه کوب خدمت ایتکان مشهور
عالمرنڭ زیارتلرینه بارغانلر. مرجانی یازا: «محمد علی پاشا، ابراهیم
پاشا، احمد فریق و طورسون پاشالرنڭ تر به لرینی زیارت ایتدم. سادات
بکر یه دن بعض ذاتلرنڭ، شریف وسید زاده لردن بعضلرینڭ؛ خانولردن
سیده سکینه، سیده نفیسه نڭ قبرلرن زیارت ایتدم. علمادن امام شافعی
حضرتلرینی، شیخ شاطبی حضرتلرینی، آندن کیدوب ابن دفیق وابن
عطاء الاسکندران و آندن بر طرفده کمال الدین ابن الهمام المحقق رحمه الله
علیه حضرتلرینی زیارت قیلدق. محقق ابن الهمام نڭ یازولی تاشی،
کچیره ک ایسکی قبه سی اولسه ده اطرافی ویران در. آندن کیدوب امام
کبیر لیث بن سعد المصرینی زیارت قیلدق. اوشبو قبر لیث بن
سعد نڭ اولمقی صحیح در. اما بعض بخارا و قران طرفلرندن کیلگان
جهلاء سواح فقیه ابواللیث السمرقندی دیب قایتالر. بونلر شکسز خطا
ایته لر. اول ابواللیث فقیه ۳۷۰ سنه ده بلخده وفات بولدی»

بویازدقلرندن کورینه درکه، زیارت ایدلمش کشیلردن مرجانی نڭ
ایڭ زیاده دقت ایدوب قبر طاشلرینی یازوب آغانی، ابن الهمام
حضرتلری نڭ قبری در. بو ذات علماء حنفیه نڭ ایڭ زور فقیه و محدثلرندن،

فقہدہ بولغان «فتح القدير» اسملى كتابى ايك مقبول اثرلردن بولوب، مرجانى فاشندەدە ايك اعتمادلى كتابدر. اوز بىزنىڭ شاگردلرىنى بو كتابنى مطالعه گە قىزىقدى، عمرمدە ھدايە و فتح القدير كتابلرنى دورت مرتبە مطالعه ايتوب چىقىم، دىب سويلى ايكان. ابن الھمام فىرى يانندە اوزاق توروب، زيارت ايتدىكن صوگرە: «بوزات بىزنىڭ استاذىمىز. بو كىشىنىڭ كتابلردىن بىك كوپ استفادە ايتەمىز» دىب ايتىمىكان. كمال فىرى بوڭا علاوه ايتوب اوشبو سوزلرنى سويلدى: «بعض اورنلرنى زيارت ايتدىكەمىزدە، مصر علماسىندە بىر ايكى كىشى بار ايدى. مرجانى آنلرغە مصرنىڭ تورلى اورنلرى و عالملىرى حقىدە تارىخى مەلوماتلار سويلەب يوردى. بىر نىچە كىشىنىڭ قىبرلرىنى كوستردىكلرنىدە مرجانى: «آنلر يانندە فلان و فلان عالملىرىدە قىبرى بولورغە، شول طرفدە فلان اسملى اورن ياكە تاغ بولورغە كىرەك ايدى. آنلر قايدە؟» دىب سوراشوب يوردى. يانندە يورگان كىشىلەر، صوگرەدىن: «بىزلىر مصردە توروب دەپمەگان كوپ نرسەلرنى مرجانىدىن ايشىدوب بىلك» دىب سويلدىلەر.

مىصردىن سويس كە تىبەور يول ايلە سفر ايتىمىكلەر. مرجانى يولدە بولغان ھەر بىر موقف (استانسىلرنى) آرالرنىڭ مى مسافەلرنى، ماشىنەنىڭ ساعىتىنە كۆبىمى يورگانلرىنى يازا بارغان. ھەر بىچە پازلوب و اگون اچىنە ياشىدىلغان، يولچىلەر اىچون اولان نظامنامەلرنى تاماما كۆچرۈپ آلغان. مىصر تىبەور يولنىڭ مى ماشىنەلرنى روسىيەدە گىدىن تىزىرەك يورى، و اگونلرىدە ايرىكنەرەك دىب ماقىتى. سويسدىن واپور ايلە يىنىچ گە باروب، آنندە بىش كۈن تورغانلەر. يىنىچ گە ايرىشو، بىرنىچى مرتبە ھەر بىستانغە آياق باصوب بولىدىغىدىن، مرجانىنىڭ دىخى دىقتى آرتوب، ھەر بىلرنىڭ ھەر سوز و ھادىتلرىنى اعتبار ايتوب، آنلر سويلەشكەن بعض سوزلرنى، آنلردىن ايشىمىكان يىمىش، جھاز و باشقە نرسەلەر حقىدە مى بايتاق لغىتلرنى ھم واپور دە آش اسملىرى يازغان كىشىنى (پرىسكورانتىنى) يازوب آلغان. بونلر اىچىندە لغىت كتابلردە كۆرنىمى

تورغان باگئی لغتلرده بایئاق بار. مرجانی ینبع حقنده اوشبو سوزلر نی یازا: «ینبعده نورلی یرلردن کیلگان بایئاق مسافرلر ایله کورشوب طانشدق. قزاندن کیتوب ینبعده وفات بولغان، صاحب خیرات دن حاجی حسین بن یوسف (۱) نڭ قبرن صوراشوب زیارت ایتدک. قرآن اوقوب باغشلادق. الله تعالی قبول ایتوب، روحن شاد قیلسون. ینبعده چیرکاس شاگردلری اوچراب سویلاشدیلر. هم بر فرقه ایرانی لرغه اوچرادق. ایرانیلر نماز اوقودقلرنده قوللرن قوللاقلرینه قدر کوتارب، جهراً تکبیر ایله قول باغلاب، جهریه نماز لرده فاتحه دن هم سورهدن مقدم قچقروب بسم الله ایتلر. ثنا اوقومیلر. هر ایکی رکعتده اخلاص سورهسی اوقیلر. رکوعده «سبحان الله» دیب اوچ مرتبه، سجدهده «سبحان ربی الاعلی و بجمده، اللهم صل علی محمد وآله» دیب ایتلر. سجده دن توردقلرنده قوللرینی بر آز کوته رلر. اذان و تکبیر ایتدکلرینی، سنت و وتر اوقودقلرینی کورمه دم. قرائت لری صارت قرائتی قبیلندن ضعیف بولوب، هر آیت باشنده وقف ایتلر ایدی.»

مرجانی اوشبو سفرنده، بایئاق یرلرده ایرانی لرغه اوچراب، آنلر ایله سویلاشدیکنی یازا، آنلرنڭده حاللرینه اهمیت بیرهدر. موندن باشقه اورنلرده آنلر نی حمایه ایته، بایئاق تانار هالملری، آنلر نی تسکیر ایتار که طرشدقلرنده، مرجانی آنلرنڭده بز نڭ کبی مسلمانلر ایدکینی اثبات ایتار که طرشه، عبادت لری ده بز نڭ عبادت کبی بولدیغنی سیاحتنامه سینده یازوب قویه. کتابلرندن بر نسخه «ناظورة الحق» فی شیعہ امامینه هدیہ ایندیکنی یازادر.

(۱) بو ذات قزاند، مرجانی محله سینڭ همتلی بایلرندن بولوب، حج سفرنده اوز آقچهسی ایله ایکی کشینی حج که آلوب بارغان وشول سفرندن قایتوده (۱۲۸۱-۱۸۶۴) سنده وفات بولغان. آنڭ مرجانی گده زور یساردملری بولوب باشلاب قزاند یورط آلورغه مشورت بیروب، شول وقت مرجانی که بدن مڭ بر یوز سوم آقچه هدیة ایتدیکنی «مستفاد الاخبار» ده یازا؛ ص ۳۵۰ ج ۲ (بوده آز همت توگل).

ینبع دن مدینه گه دوه برله بارغانلار. مرجانی یازا: «ینبع ده راشد،
 عید اسملی کشیلرنی دوهلری برله یاللاب مدینه گه کیتدک. بونلرنک
 دوهلری بر ساعتده مک اوچ یوز قرق آنلی ایسکان. شام کروانی ایله
 بار دیغمز ده، شام دوهلری نک مک اوچ یوز آدم آنلادقلرینی سانادم.
 هر بلردن یوللغی بعض آغاچلرنک و قریه لرنک اسملرن صوراب باردم. یولک
 «بئر سعید» اسملی اورنغه بیتکاکچ خسته لندم. دوه اوستنده باردنده بعض
 نمازلر منی اشاره برله اوقودق. ینبع برله مدینه آراسی بیک تیگوز،
 تیمور یول یا که تراموای اشلانورگه بیک اوکغای ایکان. یولک کیفسز
 بولدبغمدن مدینه گه بارغاچ دورت کشی سریر ایله کوتاروب گنه کردیلر.
 حرم شریف گه ده ایکی کوندن سوکوره غنه چیغوب، روضه مطهره ده ایکی
 رکعت نماز اوقوب، رسول الله (صلی الله علیه وسلم) وحضرة ابو بکر و عمر
 وحضرة فاطمه نی زیارت قیلدم. بر یرگه اولتوروب حال چیدم. مسجده
 نماز اوقودنده سنت لرنی اولتوروب اوفودم. سوکوره کیفم بر آزیبخشی
 بولوب، مدینه نک توری اورنلرینی زیارت ایتدک. حضرة رسول مدینه گه
 کیلدکده اینگان ابو ایوب الانصاری خانه سینه کروب، نماز اوقوب
 دعا قیلدق. سوکوره حضرة عباس، حضرة حمزه، حضرة عثمان، عشره مبشره دن
 عبدالرحمن بن عوف، سعد بن ابی وقاص، امهات مؤمنین دن حضرة عائشه
 و باشقه لرنی زیارت قیلدق. ینه امام مالک زیارتی یاننده، قراء سبعه دن
 امام نافع زیارتی دیب کورستدیلر. لیکن بو عوام اعتقادی. بو قبر
 نافع مولی ابن عمر نک در. ینه دلیل بر قبرنی «مشهد حلیمه السعدیه»
 دیب زیارت قیلردی. اما کتاب کورلگانی یوق. شیخ شامل نک زیارتن ده
 دلیل کورسه ندی. مدینه ده بر هفته تورددن سوکوره بن فقیر، کثیر
 الوزر و التقصیر آق جبه، آق کولمه ک اشتان کیوب، بیلمه یاولق
 په یلهب حجرة السعادة که کروب، رسول الله (صلی الله علیه وسلم) گه سلام
 بیروب دعا قیلوب چقدم. صندوق سعادت اوستنده قالون یفاک دن بر

سترہ، اطرافندہ قندیلر بار ایدی. حجرہ سعادت نك شمال طرفنك «اصحاب صفه» نك اورنی بار. بر کون مسجد قبا زیارتینه باردق. مدینهده شافعی، مالکی، حنفی لر جماعت بولوب اوقیلر. مین نمازلرنی تورلی مذهب اماملری آرتنك اوقودم. مدینهده حرم شریف که خاتونلرده حاضر بولالر. مسجد نك بر طرفنده، آنلرغه مخصوص بر اورن بار.»

مرجانی، استانبول، مصر، مدینه، مکه، کبی اسلام نك ایك زور شهرلرنده خاتونلرنك مسجد که حاضر بولولر ینه دقت ایتوب، سیاحت نامه سنك بر نیچه اورنلرده یازوب کیتنه. آنلرنك مسجدده، جماعت نمازلرینه وعظلر که حاضر بولولری، رسول الله واصحاب کرام وقتندن باشلانوب کیلگان عادت بولدیغندن، مرجانی بواشنی برده تعجب ایتما ینیچه گنه قاری. مدینه هم آنده کورشکان کشیلری حقنده مرجانی اوشبوسوزلرنی یازا: «مدینه منوره تیگز اورنك، طاولری هم تاشلی توگل. هواسی خوش، ملایم، مدینهده بیك فروانلق، آشاو ایچو نرسه لری آرزان، رمان و خورمه لری بیك اعلا، بغدادی، آرپا یاسموق کبی نرسه لرنی ساچوب اوسدره لر. مدینهده بایتاق اهل علم هم مدرسه لر بار. مدرسه لردن بر نیچه سنی بزلرده زیارت ایتدك. مدینهده بولغان حرم تلو اورنلرنی، مبارک مشهدلرنی یوروب زیارت ایتدك. دعالم قیلدق. مدینه نك اکابرلری ایله کورشوب صحبت ایتدك. معارفه پیدا ایتوب استفاده ایتدك. مدینهده شیخ الاسلام حسن فهمی، شیخ محمد مظهر بن احمد سعید الھندی، شیخ آخوندجان بن عبد الھادی البخاری، ادیب شیخ عبد الجلیل الھندی، سید عبد القادر بن احمد الطرابلسی، مفتی محمد الروبالی، مدرسه کیلار امینی شیخ خلیل بن ابراهیم، ملا ضیاء الدین الطرخانی وغیرلر ایله صحبت ایتدم. شیخ مظهر حضرتلری، جمعه دن صوگ، قبر شریف که قارشى توروب بنم ایچون دعا ایتدی.»

بونلر ایچندن شیخ عبد الجلیل نك بعض شعرلرنده یازوب آلغان.

شیخ مظهرنی طریقتدە انتساب ایتکان شیخلرندن صانی (مقدمە ص ۲۸۵).
 ادیب ملاضیاء الدین مرجانی نىڭ مخلصلرندن بولوب، آنىڭ حەقنە شەرلىرى دە
 بار، مرجانى نىڭ تورلى كىتابلارنىدە اسمى مذكور. شیخ الاسلام حسن
 فهىمى حەقنە «وفیة الاسلاف» دە اوشبو سوزلارنى يازا: «حسن بن عثمان
 فهىمى تورکبه نىڭ ايكى زور عالملىرىدىن، سلطان نىڭ معلمى، ايكى مرتبه
 شیخ الاسلام بولوب تورغان، صوگرە مەدینەگە نىفى ایتولگان. بو ذات
 ایل، مەدینەدە تىكرار كورشوب، مجلسەدەش بولدم. مەدینەدن مەگەگە
 باردىقە. ايكىمىز ايكى تىخت روان دە برابر بولوب، يول دە سوپلاشوب
 باردىق. ھەمە سوزلرندن كىوب كىتاب مطالعە ایتدىكى، ھەر نرسەدن
 خبەر داراھى كورنوب تورا ایدی. بو ذات نىڭ قولینە ناظورە، حەكىمە بالقە،
 الماء الزلال فى شرح الجلال كىتابلىرى توشوب، بىك ياراتوب، لذت ایل
 مطالعە ایتکان. روسیە اىچنەدە مەبىشت ایتوچى تاتارلر آراسنەدە نە
 قدر زور عالملىرىتوشكان دىب سويلاب يورگان. تاتار نىڭ حاجى وعلماستىدىن،
 اوزینە اوچراغان كىشىلردن دە ھەر وقت صوراشوب تورغان ايكى آرادە
 مخابرەلر يەزدە بار ایدی. اوشبو حسن فهىمى حضرتلىرى سىكسان ياشینە
 ايرشوب (۱۲۹۸-۱۸۸۱) سنەدە وفات بولدى».

مەدینەدن مەگەگە سفرى حەقنە مرجانى اوشبو سوزلارنى يازا: «بىز
 مەدینەدە وقتنە شام قافلەسى كىلدى. آنلارنى قارشو آلورغە بتون مەدینە
 خلقى و مەدینەدە بولغان عىسکرلر، ھەم مەدینە نىڭ حا كەمى صفى پاشادە چىققان
 ایدی. استىقبال مجلسى بىك مەھابت و سلطنت تىرتىب ایتولگان ایدی.
 عىسکرلر طوبلار آتوب، موسىقى اویناب استىقبال ایتدىلر. صفى پاشا
 ایل كورشدم. حاضرلىگان مجلس كە اولتورتوب، قەھو ایلە ضیافت ایتدى.
 «اوشبو شام كروانى ایلە برابر بىلردە مەگەگە سفر ایتدىك. قافلەدە حج
 امبرى سەبىد پاشا ایدی. قافلە ایلە بايتاق نظامى عىسکر بولوب، آنلر،
 توقتاو كىتو اىچون، ھەر نماز وقتلىرى اىچون طوب آطوب باردىلر.
 كىچەلردە قاراول توردىلر».

«بز لر ذوالحلیفه (۱) اسملی اورنده احرام باغلا دق. بزناک ایله برابر داملا فخرالدین النور لاطی، طاشبیلگی امامی ملا احمد صفا، بوزدک امامی ملا هدایه الله، هم بارچه ایران حاجیلری احرام باغلا دی. ملا فخرالدین مدینه ده سویلادی کمده، مینم سوزمنی قبول ایتوب یتکانی یوق ایدی. لکن عملده بزگه ایاردی. اکثر ناس ذوالحلیفه ده احرام قیلیمنی بتونلای ترک قیله، اول شافعیه میقاتی دیب ظن ایتلر. مدینه اهلی ناک اکثری، اهل شام میقاتی بولغان جغه طوغر و سنده رابغ اسملی قریه ده احرامغه کوره لر ایکان. بواش ناک درست بولوینه ائمه ثلاثه دن برر وایت بولسه ده، لکن خلاف الدلیل والدرا یه در. ذوالحلیفه دن اولی اولمقنک هیچ بر شبهه یوقس. «مکه یولنک بیک کوب قریه و منزل لردن اوتدک (مرجانی) بو منزل لر و قریه لر ناک اسملرن، ایسکی آرا ده نیچه ساعت و نیچه دقیقه بارغانلرن، اکثر قریه لر ناک معمور یتلرن یازا بارغان. بز ایسه بونلردن بعضلرن اجمالاً گنه کوچوره من).

«یولده جدیده اسملی اورندن اوزدق. آنده بیک کوب خورمه باقهلری بار. بو قریه یانندن اوتدکده عسکر لر جبولوب، قوللرینه ملطق آلوب موسیقی اویناب اوتدی لر. اوشبو کون بیک قزو بولدی. قاب ایچنده بولغان قاتی شه م لر ایدی. طست لر تونه آلماسلق بولوب قزدی. «بولده بدرگه ایندک. بدر دیکزگه یاقین بولدی قندن، عربلر بالقلر کیندروب ساتوب یوردیلر. بدر دن اوزغاچ اوک طرفه بولغانی طاغیر بتدی. صول طرفه بولغانلری یرافلاندی. آباق آستی قملق بولدی. بیل ایله دیکز هواسی کیله ایدی.

«صوکره رابغ گه یتدک. ایری و خاتون قزی بار چه سی قافلگه قارشو چقانلر ایدی، عسکر موسیقی اویناب، طوب آتوب کردی. رابغ زور

(۱) ذوالحلیفه بو کونده «بئرعلی» دیو معروفدره

قریه بولوب، گوزل خورمه باقچه لری، یغشی طاش یورطلری و بازاری بار. مدینه خلقی نڭ کوبسی موند. احرام غه کره لر.

«بئر عسفان ده بولدق. صووی بیک یغشی هم کوب ایکان. عربلر، رسول الله (صلی الله علیه وسلم) توکورگان فدق (قوبو) دیلار.

«وادی فاطمه اسملی اورنغه يتدکهزده کوک کوکره ب، یاشین یاشناب آزرارق یغهور یاغدی. مکه گه ایڭ یاقین و صوڭغی منزل ایدی. آندن کیتوب، مدینه دن چقغاندن اون اوچونچی کونده (۷ ذوالحجه ده) مکه مکرمه، بلد الله الحرام وقبله الاسلام غه کردک.

«مکه گه بارغاچ ایڭ ئلك لازم بولغان مناسک و عبادتلر نی ادا اینتوب، دورت کوندن صوڭره اونچی ذوالحجه ده احرام دن چیدق. ایران حاجیلری عرفاتده بز دن بر کون آرتوق توروب اون برنچی ذوالحجه ده احرام دن چقدیلر. عرفات، مزدلفه، منا کبی اورنلرده بولدق، شریف عبدالمطلب حضرتلری، سلطنت و مهابت ایله یوردی. بارغان اورنلر نده طوبلر آتلوب، نظامی عسکر موسیقی اویناب قارشى آلدیلر.

«عرفات دن قوزغالدقمزده بر واقعه بولدی: عرفات اهالی سندن برنیچه آدم، بزلر نی تخت روان ده کوروب، نی خیال برله در، کیلوب تخت روان نی سیپاب، بیت لرینه سورته باشلادیلر. شونی کوروب، شونده بولغان مغربی و بدویلر احاطه قیلوب، قوللرمزنی، تخت روان نی یوزلرینه سورتوب، دوه لر نی یورمکدن منع ایتدیلر. قایوسی یا حبیب الله دیب قچقرا، قایوسی یا سیدی دیب قچقروب دعا صوری. یاق یاقدن تارتوب توشور لر، آیاق آستنده قالورمن، بوکون و قوف مزدلفه دن قالورمن دیب بیک خوف قیلدم.

«مکه ده وقتمزده مشهور اورنلر نی، و مشهور کشیلر نڭ قبر لرینی زیارت ایتدک. رسول الله و حضرة علی و حضرة فاطمه نڭ طوغان اورنارینی، حضرة ابوبکر و حضرة خدیجه خانهلرینی، اوائل اسلامک رسول الله تورغان

وحضرة عمر اسلام قبول ايتكان ار قم بن ابى الار قم خانهلر بنى زيارت ايتدك. بر كون كيچ يستودن صوڭ كعبه الله اچينه كروب، ايكى ركعت نماز اوقوب، دعا قيلمق ايله مشرف بولدق. كعبه نڭ باغافا وديوارلر بنى قاراسامده لکن، تواضعاً، سقفيه قارى آلمام.

«مكه مكرمده علما وفضلادن بايتاق كشيلىر ايله كورشوب، مصاحبت ايتدك. بر كون برادر م صدر الدين، وملا ضياء الدين الطرخانى وباشقه بر نيچه كشى ايله برابر «اظهار الحق» صاحبي شيخ رحمة الله بن خليل الرحمن الهندى حضرتلرينه باردق. بيك شادلق ومنونيت ايله قبول ايتوب، بايتاق سويلاشوب اولتوردى. چاي ايله ضيافت ايتدى. بيك خوش مجلس بولدى. «سيدى» كلمه سيله خطاب ايتوب سويلاشدى. اوز تاليفلرندن بر نسخه «ازالة الاوهام» هم بش نسخه «اظهار الحق» كتابى هديه ايتدى. آرتق نسخه لر نى مستحققلر ينه هديه ايتارسز ديدى. دخى اولتور شورغه رغبت ايتوب مهلت صورادى ايسهده، بزنگ سفر و قتمز ياقنلاو سببلى رخصت صوراب چققق.

«مكهده و قتمزده محمد بن احمد القونيه وى سزنگ ايله صحبت ايتارگه مشتاق ايدم، ديب اوزى از لهب كيلوب مصاحبت ايتدى. قزان وبخارا علماسى وباشقه احوال حقنده كوب نر سه صوراشدى.

«حرمينده حج وقتنك اغشامدن مقدم شه م ياندره لر. بيت اللهده تون بوينچه ياندر لوب، ايرته نمازى صوڭنده غنه سوندر لهدر. مكهده ايرته نماز ن ابتدا شافعى لر، صوڭره مالكى لر، صوڭره حنبلى لر، صوڭره حنفى لر اوقيلر. حنبلى لر بيك آز. مكهده گنه ايرته نماز ن اوزلرى جماعت بولوب اوقيلر. باشقه نماز لرده حنفى لر گه اقتدا ايتله لر. مالكى لرده كو برك نماز لر نى حنفى لر گه اقتدا ايتوب اوقيلر. حنفى ومالكى مؤذنلرى «ربنا لك الحمد» ديب ايتيه، شافعى لر «سمع الله لمن حمك» ديلار. مالكى لر قامت كلمه لر ن بر رگنه ايتوب، قيامده قوللر ن يباروب توره لر. شافعى لرده

قامت کلمه لرن بر رگنه ایتوب، کوکرهك آستینه قوللرن قوبه لرن، رکوع غه بارغانده هم رکوعدن کوتارلیگانده قوللرن کوتاره لرن، قچقروب اوقیلا تورغان نمازلرده بسم اللهنی قچقروب ایتهلرن، ایرته نمازنده ایکنچی رکعتده رکوعدن سوکره قنوت دعاسن قچقروب اوقیلرن. ایران خلقی نڭ نیچوک نماز اوقولری اوتسکانده یازلدی.»

بونده کورینه درکه مرجانی حضرتلری مکه ومدینه کبی اسلام نڭ مرکزی بولغان اورنده دورت امامنڭ آیرم آیرم جماعت بولوب نماز اوقولرینه، عبادت ره وشلرندهده بیک آزغنه آیرمه بولوغه دقت ایتسکان. مرجانی آنلرنڭ آیریلوب اوقولرینی یاراتمی، بتون اطرافدن جبولغان مسلمانلر برگه جبولوب، هر وقت بر امام آرتنڭ نماز اوقولری تیوش ایدی دیب سویلی بولغان. بو خصوصده «مقدمه» کتابندهده اوشبو سوزلرنی یازا: «بدعتلردن بری، مکه ومدینهده دورت مذهبگه دورت مقام بولووی در. بواش هجرتدن ۸۱۵ده ملوک چراکسه وقتنڭ باشلانوب، شوندن بیرلی دوام اینوب کیله. بواش دینده مشروع بولغان جبولوب اوفو وجماعتنی کوبهیتو حکمتینه خلاف در.»

مونده قدر یازلغانلر ایله مرجانی حضرتلرنڭ حقی ومکهده بولغان یهوشلری تمام بولوب، قایتورغه حاضرلر نه باشلاغانلار. قایتولری حقنده مرجانی یازا: «مکهده اون اوچ کون تورددن سوکره، سفرگه حاضرله نوب، مکهگه وداع ایتوب آیرلدق. بر ساعت مقداری ییباو باردق. ایکنچی کون جگه یتوب، دولت علیه نڭ «قیصریه» اسملی واپورینه اولتوروب حرکت ایتدک. تقبل الله منا سکنا بفضل و کرمه.»

«طور سیناعغه بتدکمزده حاجیلرنی کرانتین غه چیقار دیلر. بز ایکنچی درجهگه اولتورغان ایدک. بزنی چیغار مادیلر. ایکی کوندن سوکره سفر ایتدک. یولده بر قزلباش بز نڭ حجره مرگه کروب، اوزی نڭ مصحفندن آچوب (والندی خلق الازواج کلها وجعل لکم من الفلک والانعام ما

تر کبوج) آیت کریمه سینک تفسیرین صورادی. بیان ایتدیکمده قبول ایتوب چفوب کیتدی. بو ذات اوز مذهبونجه نمازنی یغشی رعایه ایتوب، دعالرنی درست اوقوب، قرآن آیتلرینی مناسب اورنلرده اوقودیفندن عالم کشی دیب حساب ایته ایدم. بز دن نه ایچون صورادیغی نك سببی معلوم بولمادی.

«بولده سویس، اسماعیلیه، پورت سعیددن اوتدك. اسماعیلیه نك گوزل باقچه لری، پورت سعیدنك ماتور بنالری نظرمنی جلب ایتدی. بولده، دیکز بوینده بیک کوب باقچه وقریه لر کورینوب قالالر.

«از میر گه یتدی کمزده پنه دن کرانتینغه چقاردیلر. بز نك واپورمزه سلامتلك غالب بولسه ده، لکن بز دن مقدم کیلگان برانگیلز واپورنك، حاجیلرغه بوزوق دیکز صولری ایچرتوب کیلورلی، آنلرنی یغموردن صاقلاماواری سببلی، حاجیلرغه صوق اثر ایتوب، بعضلری خسته لندقلرندن کرانتینغه چیقارمشلر. آنلرنی چقاردقن صوگره بز نك قیصریه واپورنك غی حاجیلرنی ده کرانتینغه چقاردیلر. مونده ده بعض کیشیلر ایله مین چقماي. قالدم. ایکی کوندن صوگره بز سفر ایتدك. انگلیز واپوری اون بر کون تورمش دیب ایشندك.

«بولده وفته زده ۱۴ نچی محرمده آی تمام طوتولدی. بزلر خسوف نمازی اوقودق. بز نك ایله برابر بولغان قزلباشلرنك ده خسوف نمازی اوقودقلری معلوم بولدی. آی نك طوتولو هم آچیلووبین ناظوره برله فاراب توردم.

«بز نك کورشی حجرده محمد اسملی بر قزلباش امامی بار ایدی. قیافت وکیومی عرب گه اوخشاسه ده تلی تورکی ایدی. اوزی شافعی مذهبنده دیگان ایدی. لکن سنی لر گه ده شیعی لر گه ده قاتناشمادی. بر وقت «مقدمه ابن خلدون» مطالعه ایتوب اولتورغانن کوردم. میندن بو کتاب سزده بارمی؟ دیب صورادی. تکرار نسخه سی بار دیدکده،

مونده اصحاب اختلافی حقنده بر سوز بار، شونی فهملای آلامدم، دیب میثکا کورگزمکچی بولوب آقتار سهده تابا آلامادی. بوکشی اوزینی زور توتا، آزرانی علمی ده بولورغه اوغشادی. اجماعنک حجت بولووینی انکار ایتد کینه فارشی، یانمزدهغی ملالردن بری سویلاب فارامهده، آنازغه: «سزده علم یوق. بار هنرگز تقلید» دیب گنه جواب بیرگان.

سفرمزدن بیکرمچی کونده سلامتک ایله استانبولغه کیلوب یتدک. آندن قزانغه تیلیگرام بیردک.»

مرجانی حضرتلری حجدن فایتوده استانبولده فقط دورت کون طورغان. ایده شلری فایتورغه آشوقغانلر. مرجانی ده آنلردن فالاسی کیلهای، فایتورغه مجبور بولغان. مرجانی اوزی ده: «استانبولده بعض بیوشلرم ده فالدی. بر نیچه کون قالسه م سلطان حضرتلریله ده کوروشلر مکچی بولغانلر ایدی. لکن سلطان برله کوروشه م دیب یولداشلر مدن قالونی موافق کورمه دم، فایتورغه چیتون بولور دیب اویلام» دیو سویله گان. اوشبو دورت کون ایچنده استانبولنک بعض مدرسهرن زیارت ایتکان. تاریخ، جغرافیا، ریاضیات فنلرندن کتابلر ساتوب آلمان. سابق معارف ناظری منیف پاشا، شریف عون، احمد اسعد، شیخ سلیمان افندی و بولردن باشقه بر نیچه ذاتلر ایله کوروشکان. زیارت ومصاحبه لری حقنده اوشبو سوزلرنی یازا: «حجدن فایتوده منیف پاشاغه ملاقات ایتوب، اوزاق مصاحبت ایتدم. خوش مجلسلی بیک فاضل، کامل ذات ایکان. پیش تورلی نل ایله سویلرگه ماهر اید کینی سویله دی. عرب فارسی تللریله، اوز تللری کبی یگل سویلرگه مقتدر اید کینی بزله ده کوردک. سیگزد دورت یاشنده بولغان اوغللریک فارسی بیلرلر ایکان. بزنگ آلدیمزغه کیتروب، آنلر ایله فارسیچه سویله شوب کوردی. الوغ اوغلینه فارسیچه «افندی نک قولن اوپ» دیدی. اوغلی کیلوب قولمنی اوپدی. صوگره کچی اوغلینه «چه می خواهی؟» دیدکده، بالا «پول می خواهم» دیدی. مین بالاغه

«پول می خواهی یا پاره؟» دیدکده، بالا «پول می خواهم» دیدی. پاشا
«پاره دهم نمی کری؟» دیدکده، بالا «می کرم» دیدی.

«پاشانک خانہسندہ الوغ آيو آياق اورہ باصوب طورہ ابدی.
روسیہ ایمپراطوری آتقان آيو دیدی. ایمپراطور، دولت علیہ ننگ
پیتر بورگدہی ایچیسی خلیل پاشاغہ ہدیہ ایتوب، خلیل پاشا منین
پاشاغہ ہدیہ ایتکان ایمش. خانہسی ننگ توبان فاتنگ طعام بیدک
یوفاری فاتنگ قہوہ وچای ایچدک. خانہ اسبابی بیدک سلطنت، غایت گوزہل
بولوب، بیدک نفیس اشل ننگان آلتونلی اوستال واورندقلرنی کوروب
تعجب ایتدک.

«خانہسندہ مومردن اشل ننگان بر خاتون صورتی کوردک. بز ننگ
معرفتمزنی امنجان ایچون بولسہ کبرہک «بو صورت نہ بہا تورر؟»
دیب صورادی. سوگرہ اوزی: «یساواچیسی صناعت نفیسہ گہ
ماہر کشی. شونلقدن یاساغان صورتی دہ بیدی مک صوم تورہ» دیدی.
بز ننگ ایلہ کوبرہک عربی و فارسی، بعضا تورکیچہ سویلہ شدی. «سر
اللیال فی القلب والابدال» «براز یلیا سیاحتنامہسی» اسملی کتابلر ہدیہ
ایتدی. مین دہ بعض اثرلومنی ہدیہ ایتدم. بز آنک وقتدہ، پاشا حضورینہ
کروب چغوچی، بر نیچہ معتبر والوغ ذاتلرنی کوردک. جملہ دن
برسی سلطان عبدالمجید ننگ کیاوی دبدیلر. پاشا ایلہ بیدک خوش صحبت
ایتدک. کیتکان وقتمز دہ: «نہ کتاب حاجت بولسہ دہ مکتوب ایلہ آکلاتسہ گز
توقفسز بیارر مز» دیوب ایشک کہ قدر اوزانہ کیلیدی.

«ایکنچی کوندہ شریف سیدعون حضرتلرینی زیارت ایتدم. آندہ تونس
صادق پاشانک وکیلی ہم قائم مقام حرم شریف عزت اوندی ایلہ ملاقات ایتدم.
عزت اوندی آق سقاللی قارت بولوب، شریف حضرتلری ننگ فول وایتاکلرن
اوپسیدی. شریف حضرتلری دہ آکا ذات عالیگز دیب خطاب ایتوب
سویلا دی. بزنی اچی قہوہ ایلہ ضیافت ایتدیلر. کیتد کوزدہ شریف حضرتلری

ایشك كه قدر كيلوب، بز چيققدده ايشك نونقه سینی توتوب توردی.
 كورشوب قولن اوپدم. اولده بنم قولمنی اوپدی.
 «صوگره واپور ایله آدیس كه آندن تیموریول ایله نیرنی گه آندن
 بوچته آطی وچاناسی ایله قزانغه سفر ایتدك. نیرنی دن چقغانمزی تیلیگرام
 برله قزانغه خبر ایتدك. یولده ضیا واصلانغه بیک كوب احباب
 وشاگردلریمز استقبالیگه کیلیگان ایدی. ۱۲۹۸ سنه ۳۰ محرم (۱۸۸۰
 دیکابر ۲۰هـ) ایکندی دن مقدم قزانغه قایتوب ایتدك. برنچی مسجد
 احاطه سنده احباب، اصحاب، و معارف لر برله كورشدم. مسجد گه كروب
 نافله وایکندی اوقوب، خانه مزگه قایتوب، اهل اولادلرم برله سلامت
 كورشدم. تقبل الله مناسکنا بفضلہ وکرهه.»

۱۶

آخوندلرغه نظری. آخوندلغی. دوخانی صوبرانیه دن کوتکان

نرسه لری. مفتی لك مسئله سی.

حاضرگه قدر، بزناڭ دوخاونی صوبرانیه ایله ملالر آراسنده واسطه یوق؛ هر مدرس، هر امام ومؤذن طوغری بدن طوغری صوبرانیسه گه مراجعت ایته، ملالر ومؤذنلر آراسنده برر توری اختلاف بولسه ده صوبرانیه اوزی تفتیش و محاکمه ایته در. لکن صوبرانیه نڭ دائره سی غایت زور بولوب، اعضاسی ده بر نیچه قاضی دن غنه عبارت بولدیغندن، اوستینه لازم بولغان اشلرنی تیموشنچه قاری آلمی، محللر وملالر آراسنڭ برر توری نزاع و اختلاف بولسه تفتیش لر بیک اوزاقغه صوربلا، بعض وقتلرده اشنڭ حقیقتی یاقین دن بیلنمای، آڭلاشیلوب یتمای، حکم ایبارگه طوغری کیله، شولای ای توب بابتاق حقوق ده ضایع بولادر.

بونداین اوڭغایسزلقلرنی بتورمک ایچون، نظامی مهلکتلرده، روحانی اداره لرنڭ ده یوقاری لری ایله توبه نلری آراسنده اورنا درجه ده روحانیلر تعیین ایته لر. آنلر، توبه ن درجه ده گی روحانیلر نڭ اوستلر نندن نظارت ایته، قصور لری بولسه تنبیه ایته، اختلافلر بولسه تیکشوروب حل ایته در. توبه ن واورته درجه ده گی روحانیلر حکم نندن راضی بولماغان کشیلر گنه اوزلر نندن یوقاری درجه لرگه مراجعت ایته لر، شولای بولدیقه اشلر ترتیبلی، یکل، عدالت گه یقین راق بولادر.

بزلرده ایسه گرچه آخوندلر عادی ملالردن یوقاری راق بولوب اعتبار ای تبولسه لرده، لکن آنلرغه مخصوص امتیازلر یوق، اماملرنڭ آنلرغه اطاعت لری لازم توگل، آخوندلر فخری بر عنوان غنه بولوب کیله در.

۱۲۸۴ هـ ۱۸۶۷ م سنه ۵۵، مرجانی حضرتلری آخوند و محتسب بولوب تصدیق ایتولسگان. شوندن سوگره، صوبرانیه ایله ملالر آراسنده، آخوندلرنی واسطه ایتارگه، ملالر آراسنده بولغان اختلافلی اشلرده آخوندلر فکری ایله عمل ایتدررگه اویلاغان. سلیم گرهی مفتی گه خصوصی مکتوب ایله مراجعت ایتوب، آخوندلرنی زور مدرسلا اچندن گنه صایلاونی، آنلرغه بعض امتیازلر بپرونی، ملالرنڭ اوستلرنندن بعض اشلرن نظارت ایتولرینی مناسب کوروب یازغان (۱).

گو بیر نسکی آخوند بولوب تصدیق ایتولک کدن سوگره، استاناوای پرستای لر آر قیلی، قزان گو بیر ناسی نڭ تورلی اویازلرنده بولغان آخوندلر نڭ، اویازلرده گی ملالرنڭ حسابلرن، اسم وفامیلیه لرن، امام بولوب تورغان اورنلرن یازدرتوب آلمان (بویازلر مرجانی کتبخانه سنه محفوظ). سلیم گرهی مفتی نڭ مصلحتی ایله بعض فرمانلر تاراتقان. بر وقت قزان گو بیرناطوری نڭ امری بویونجه، اطرافده غی آخوند و ملالرغه: وبادن صافلانو، حفظ صحت گه رعایه قیلو، دو قترلرغه مراجعت ایتو، آور و خاتونلرنی آکوشیرکالرگه کورسه تو طوغر و سنده فرمان و نصیحت تاراتقان. آخوند وقتنده، گو بیرناطورنڭ التیاسی ایله، حیوانلرنی حمایه و آنلرغه شفقت طوغر و سنده یازغان بر رساله سی خزینه مصارفیل طبع ایدلوب تاراتلدیغنی اوتکانه ده یازغان ایدک.

مرجانی وقتنده ملالرنڭ کوب اختلاف ایتسکان اشلرنندن بری روزه غه کرو، عید او قو خصوصلرنده بولغان. بر عیدنی تورلی بیلرده ۲-۳ کون اوقولار، حتی بر شهرده ایکی محلده ایکی کون عید اوقولار بولغان. مرجانی، آخوند بولغانچی، بو مسئله ده قزان ملالری ایله نه قدر کینکاشوب قاراساده بر ائتفافغه کیله آلمانلر. هر یل دیورلک قزان و اطرافنده، روزه و عید حقنده، هر قایو طرف اوزینه کوره برسوز، ضعیفی بولسه ده بر دلیل تابوب اختلاف دوام ایتسکان. مرجانی آخوند بولکندن سوگره (۱) سلیم گرهی مفتی امضاسی ایله یازلغان جوابلر، مرجانی کتبخانه سنه محفوظ.

بو اختلافنی بتورمک ایچون، روزه وعید کونلرینی تعیین ایتونی
آخوندلر قولینه تابشرونی مناسب کوروب، مفتی ننگده امری بویونجه
فزان اماملرینه اوشبو فرماننی تاراتقان:

«بلده فزانده جهل عزتلو امامارغه بعدالسلام سنهالاسلام اعلان
ایدلدر: دولتلو سعادتلو مفتی الاسلام حضرتاری فرمان یازادر، هر فایسی
امامارغه تنبیه ایدرگه: رمضانگه کرمک وعید اوفومانگه البته موافقت ایدلر.
کما فی السابق مخالفت ایدوب مضحکه عالم اولمیهلر... بزم عندمزه بو
۱۲۹۰ سنه شهر رمضان باشی علی وفق الشرع یوم چهارشنبه دن ثابت
وصوم ذلک الیوم واجب اولدی. طریق ثبوت وکیفیه وجوبنی هر آحاده
تفصیلا بیان واجب توگل ولهدا سهشنبه کون کیچ تراویح اوفوب
یوم چهارشنبه صائم فریضه رمضان اولامز انشاءالله. ایشتدیکنزگه کل کز
قول لرگزنی قویگز والسلام آخوندشهاب الدین بن بهاءالدین المرجانی یوم
دوشنبه ۲۹ شعبان ۱۲۹۰ سنه.

لکن فزان اماملری مرجانی ننگ مقصودن آکلاب یتماینجه می، اختلافنی
سوید کلرندنهی، یا که مرجانی ننگ اوزارینه باش بولوب امرلر بیار وینه کیفلری
کیتوبمی، نیچوندی، اوشبو فرماننی موافق تابماغانلر. مرجانی ننگ سوزلرن
شریعت گه خلاف تابوب، آننگ سوزی ایله عمل ایتمه سکه قرار بیروب،
اوستندن دوخاوی صوبرانیه گه اوشبو رهوشده «راپورت» یازغانلر:

«اوقاعه سنک شریعه محمدیه صلی الله علیه وسلم نی اجرا وتنفیذ اوچون
نصب ایدلمش محکمه دینییه مز عزتلو صوبرانیه غه، بلده فزانده اولغوچی
توبانده اسملری منکور اماملردن راپورت.

«بیز فزان اماملری شولوق شعبان ۲۹ نچی سهشنبه کون اتفاق برله
تازوب قول لرمنی قویوب بیاردک. «اوشبو کون آی کورامسه، یا که
موافق شرع شعبان باشی ثابت بولماسه، تراویح اوقوب چهارشنبه کون
فرض روزه غه داخل اولمایمز» دیب... بو کون هوا آپاز بولوب ایکی
یوز قدر آدم کمال دقت ایله فاراب آی کورلمه دی. شول وجهنن بزلر

لیله چهارشنبه جماعت برله تراویح بی بدعت صائب، و کونک جزما
فرض صوم رمضان برله روزه داخل اوامادق. شرعا عدم جوازنی
اعتقاد قیلوب تراویح اوقومادق. ایمدی بز اماملر کمال انکسار
ونهایت ذل وافتقار برله سز عزتلو حضرتلرمزدن اوننه مز مذکور آخوند
ملا شهاب الدین بونداق مخالف شرع فرمان لریازوب قوللرکزی قویکز
دیب وجه شرعی بیان قیلمای بز لرنی تکلیف قیلماسه ایکان. لاطاعة
للمخلوق فی معصیه الخالق قضیه مسلمه عند جمیع اهل الاسلام بولوی
معلومکدر. باقیسی عزتلو صورانیه رأینه مفوضر.

سنه ۱۸۷۳ اوکتابر ۲۵.

قزانک یاکی بستهده امام و مدرس ملا شاه احمد بن بایزید المرحوم ایمانقولی.
ایکنچی محلهده امام و مدرس ملا صلاح الدین ابن داملا اسحاق المرحوم.
بشنچی مسجدده اوکازنوی امام و مدرس ملا عبدالله جان بن داملا
عبد الغفار المرحوم.

بشنچی مسجدده اوکازنوی امام و مدرس ملا محمد یوسف ملا
عبد الستار اوغلی.

بلده قزانده اوکازنوی امام محمد بن صالح العمری.

یاگا بستهده امام و مدرس ملا حسین ملا امیرخان المرحوم اوغلی.
قزانده دورتنچی طاش زنگار مسجد محله سنده امام ملا محمد ذاکر
ملا حماد المرحوم اوغلی.

بلده قزانده اوکازنوی امام ملا عبدالولی عبد الغفار اوغلی.

قزانده یاکی بستهده اوکازنوی امام محمد شاگرد ولد ملا
حسن الدین المرحوم.

قزانده ۳ نچی درجهده یاکی طاش مسجد محله سنده لوازم امام
ملا محمد علی بیکچورا اوغلی.

یاکی بستهده امام ملا عبدالغنی داملا شاه احمد اوغلی ایمانقولی.

قشقار قریه سنده امام اسماعیل اوتامیشفی.»

موندن سوگره فزان ملالری، دوخاونی صوبرانیه دن، آخوندنڭ نفوذن تحدید ایتونی، آخوندلرنڭ باشقه ملالرغه قاراغانده خصوصی امتیازارغه مالک بولمادیغنی بیان ایتوب بر فرمان بیارونی، ملالرغه تاراتقان فرمائی طوغروسنده مرجانیدن جواب آلونی اوتسگانلر.

صوبرانیه، نینداین سببلر ایچوندلر، اوشبو اشنی تیکشرونی، مرجانی نڭ خصملرندن بولغان قشقاری داملا اسماعیل حضرت گه تابشرغان. اسماعیل حضرت، اوزینه معاون اولارق، ناظوره الحق کتابینه فارشی ردیه اولارق «چاروده» یازوچی عبدالله ملانی آلوب باروب، اشنی تیکشورگان. آنلر، مرجانی خلاف شرع اش قیلغان تابوب، صوبرانیه غه عرض ایتسگانلر. نهایت بوڭا تورلی سعایه والتماسلر قوشیلوب، صوبرانیه آلتی آی مدت ایله مرجانی امامتدن عزل ایتسکان. لکن سوگره دن، صوبرانیه طرفندن تصدیق ایتولسگان اوشبو حکم نڭ خلاف حقیقت ایدیکی، اسلام یرلرنده ده مرجانی کبی عمل ایتدکاری معلوم بولوب، سوگره دن اوکازی فایتارلوب بیرلگان (۱).

بو واقعه دن سوگره، مرجانی حضرتلری، ملالر وخلق ایله اش قیلونڭ قیونلغن، افکار عمومیه توبهن بولدیغندن، ملالر ایله آڭلاشونڭ چیتونسگن کوروب، ایکنچی فکر ویلان توتارغه اویلاغان.

(۱) مرجانی بونلر طوغروسند شول شعرلری یازا:

لم احسن ذنبنا غیران زمانی	قد فوض الاحکام للخساد
وما اشکو تلون اهل و دی	ولو اجبت شکبتهم شکوت
مللت عتابهم ویست منهم	فما ارجوهم فیما رجوت
اذا ادمت قوارصهم فوادی	کظمت علی اذاهم وانظویت
ورحت علیهم طلق المحیا	کأنی ما سمعت وما دریت
تجنوا بی ذنوبا ما جنبتها	یدای ولا امرت ولا نهیت
ولا والله ما اضمرت غدرا	کما قد ضرره ولا نویت
ویوم العشر موعدنا وتبدو	صحیفة ما جنوه وما جنبت
شکی الم الفراق الناس قلبی	وروع بالنوی حی ومیت
واما مثل ما ضمنت ضلوعی	فانی ما سمعت وما رأیت

تاتارلارنىڭ دىنى مرجع لرى بولغان دوخاۋنى صوبرانىيەدن بەزى نرسەلەر ئامىد ايتارگە، ايك مەم بەزى فېكرلارنى آنىڭ واسطەسىلە وجودگە چېغارغە فرض ايتىكان. اوشبو خصوصلاردا، دوخاۋنى صوبرانىيەغە بىر نېچە تۈرلى لايىھەلەردە يازوب عرض ايتىكان. لايىھەلەردىن اوچ تۈرلىسىنى بو اورۇندە نقل ايتەمز. بىر نېچىسى صوبرانىيەنىڭ امتحانلارى حەققە اولوب، اوشبو رەھوشچە يازغان:

«جمعیة شرعیة و محکمہ اسلامیہ صوبرانىيەغە.

امتحانغە كېلوچىلار حەققىدە فقیر كۆزنىڭ فېمى:

موعدن لك لوازمە تەبىئىن لىنە تورغان كىشىگە: كالمات اېمانىيەنى مەناسى بىرلە بېلوپ حفظ. تۈركىدىن استۋاى كىتابنى بىلىك البتە بىك لازم. عربىدىن تعلم الصلوة و تحفة و منية بىلكە صلوكنى شرط قىلونسە يىخشى بولور ايدى.

اماملىق لوازمە: بو مذكورلارگە علاوه، عقايد و قدورىنى بېلسون، تصحيح قرائت ايتسون. قارا باشنى بېلوچى بولسون. بونلاردىن عقايدنىڭ مەناسى يىخشى فەھم لىب حفظا بېلسون. قدورىنى يىخشى بېلوپ اوقۇپ ھەر خصوصدە اولان مسائلەندىر جەسنى تەسۋىرغە قادر بولمىقنى شرط ايدىلسە بىك يىخشى مصلحت اش بولور ايدى.

خطيب و معلمك لوازمە: بو مذكورلارگە علاوه، فروع فقەدىن مختصر وقايە و شرح وقايە يا كە خلاصة الدلائل، اخلاقدىن عين العلم يا كە طريقتە محمدىيە كېنى بىر كىتاب، نەۋەدىن انموذج و شرح ملانى اوفوغان بولسون.

مدرسلكگە: مذكورلارگە علاوه، اھتقاددىن شرح عقايد يا كە عېدە، منطقدىن شەمسىيە يا كە تەھذىب، فقەدىن ھىدايە يا كە شرح الجامع الكىبىر شرح فرائض سراجيە و خلاصة الحساب، اصول فقەدىن تۈزۈش

یا کہ شرح منار، حدیث دن مشکاة المصابیح، یا کہ مصابیح، تفسیر دن بیضاوی یا کہ مدارک دن درس کہ فدرتی بولسون۔

آخوندلوازمنہ: مدرسہ آراسندن صاحب دیانت، و عدالت کہ مائل، و بصیرت و فہم مستقیم و ہمت و صلاحیت ایاسی کشی انتخاب ایدلسہ یخشی بولور۔ آلدینہ اش کیلمک برلہ فتوی کتابلرینہ ممارست پیدا فیلور۔ والا فتوی کتابلری، اوقوب بیلنہ تورغان کتب ایماسدر۔»

مرجانی حضرتلری طرفندن عرض ایستولگان، اوشبو امتحان پر وغراماسی اول وقتہ موجود و مستعمل کتابلرنک ایٹک یخشی لرنندن انتخاب ایلہ غایت معتدل رهوشک ترتیب ایستولگان، اماملر ایچون ضرور بولغان نرسہ لرنک اکثری یازلغان، اول وقتہ غی اماملر طرفندن زور اعتراضرغہ اوچر ازلق نرسہ لردہ کرتلمہ گان۔ اگر دہ اوشبو پر وغراما عمل گہ قوبولغان بولسہ، اول وقتہ غی شاگردلر، منطق و کلام مناظرہ لری، فائزہ سز شرح و حاشیہ لر اورنبنہ، اوشبو اورندہ یازلمش علوم دینہ درس لری ایلہ مشغول بولوب، دین نی درست آکلاوچی، خلق ایچون طوغری بولباشچیلق ایتوچی اماملر کوبہ یور، صوبرانیہ امتحانی نک تأثیری ایلہ اصول تعلیم مسئلہ لری اوزندن اوزی بر در جہ اصلاح ایستولور، خلق مزہ بر نیچہ یلر مقدم فکری آچیلوب، بر نہ قدر یول آلمش بولورلر ایدی۔ لکن، مرجانی طرفندن موندن ۳۰-۴۰ سنہ مقدم فوزغاتلغان بو امتحان مسئلہ سی، اول وقتہ غنہ تو گل، حاضرگی وقتہ دہ، یوزلہ ب بلسکہ مگلاب سویلہ ب تور وچیلر بولسہ دہ، نہ چوندر، همان بو کونگہ قدر، ترتیب گہ قویلغانی یوق۔ همان موندن یوزیل مقدم گی رهوشینہ یاقین بر حالہ دوام ایته، همان توبان درجہ دہ معلومانی کشیلر گہ مدرس و خطیب لک شہادتنامہ سی بیرلر، همان مدرس لردن ابتدائی معلم لردن صورارغہ تیوشلی نرسہ لردن دہ امتحان ایته لر۔ همان لیافتسز کشیلر امام لق و مدرس لک گہ شہادتنامہ آلالر۔

مرجانی حضرتلارنىڭ دوڭاۋى صوبرانىه گە عرض ايتىسكان ايكنچى لايىھەسى عىدىلەر، روزەلەر حەقنەدر. عىدىلارنىڭ تورلى اورنلردە تورلېچە اوقولوۋىنە، حتى بىر يىلنى بىر عىدنڭ دورت يېردە دورت كۈنك اوقولوۋىنە بىك تاسىف ايتوب، شول اشلردە اختلاف گە يول قالدىر ماسداى رەۋشودە حل ايتونى، وبو اشنى آخوندىلار اختيارىنە تابشرونى عرض ايتە. بو خصوصە صوبرانىه گە مفتى اسمىنە، اوشبۇرەۋشودە يازغان:

«عید اوقومقلر ضابطەسىز بولماق، البتە قىلبلرنى ناخوش قىلە تورغان اش. اول خصوصە نى تدبىر قىلنور ايسكان. بونى جنابىگىز بېگىرەك بېلەسىز. اما اسلام مەلىكىلرنىڭ اول اش فقط قاضى غە مفوض بولە، غىرلارنىڭ اصلا دخلى بولىدىر. شول قاضى محكومنىڭ بولغان باشقە قىرىە وقلەلر اھالىسى، شول قاضى غە قاراب تورالر. آنڭ عندندە ثابت بولسە بردە بحث تفتيش قىلماى عمل ايتەلر. بو مەلىكىتە دە ہم شونداى بىر عالم عادل كىشى گە، مثلا آخوندىلرغە، يا كە صوبرانىه طرفىدىن مناسب كورلىگان باشقە بىر كىشى گە تفویض ايدلسە يارار ايدى. بو خصوصە بىر شەر يا كە بىر قىرىە واطرافنىڭ بولغان اماملردن خىر آلىشوب، موافق شرع رايلىرنى بىر بېرگە جەم وقرار بىروب عمل ايتسونلر. اگر رايلىر بىر بېرگە قرار تابماسە، شونلر آراسىدىن، ولو اوز زەمىنچە گنە بولسە دە، شرىعت گە موافق تابوب، روزە غە كرسە يا كە چىقسە باشقە اماملر شوڭا ايارسونلر، كرمك دە چەقق دە آڭا مخالفت ايتمەسونلر. لىكن شوڭقى كۈندە اول ذاتنىڭ رايى شرع جەتتىدىن يا كە حكىم عقل جەتتىدىن غىر صحىب بولسە، جواب شول كىشى ذمەسىندە بولور. گناھىنە كورە، صوبرانىه طرفىدىن بىر جزاغە مستحق بولور. اما مۇندىن باشقە بىر طرىق بىرلە تەكلىف ايتولسە يوقنى سويلاب يورگوچى عوام ملالار آراسىندە سوز كۈب بولور. اتفاق و مصالحە بىرلە اش قىلا آلماسلر.»

مرجانی حضرتلارنىڭ صوبرانىه گە يازغان اوچونچى لايىھەسى قرآن

کریم هم دینی کتابلرنی باصبر و خصوصنده در. صوبرانیه گه اوشبو رهوشده یازغان (۱):

«حاضرده فزانده کوکوبین مطبعه سنک یکریمی مک قرآن کریم طبع ایدلنده در. لکن کاغد هم فارسی مرغوب توگل، یول آرالری ده تار. هر بیتنده یکریمی شار یول اولدیغندن، طنشلر حرفارگه یاقین، یا که تیوشسز اورنلرغه کوچرلوب فویوله، قرآن کریم ننگ حسنینه ضرر کیتوره در. قرآن کریم طبع ایدلنده کاغد و فارسی یغشی بولوب، حرفلری آچیق، بر بیتنده اون یدی بولدن آرنق بولماسون ایدی. «بونندن باشقه فزانده، شریعت گه موافق بولماغان رهوشده، کوب

رساله لر نشر ایتوله باشلادی. بونلر تورلی خصوصلرده بولوب، درست اعتقادلر آراسینه کوب خطالر درج ایدلنمکده در. عبادت گه متعلق دعالرده بیک یا گلش رهوشلر ایله نشر اولنده در. بو خصوصه، صوبرانیه بر ملاحظه ایدرسه، ضرر اولماز ایدی بوکبی اشلر، وقتنک فارالماسه، سوکوره فرصت هم اوتوب کیتهدر. ممکن اولور ایسه، دین کتابلری، صوبرانیه ننگ معرفتی و فتوایی ایله طبع ایدلسه ایدی. لافل بونلرنی تصحیح ایتوب باصدمق ایچون صوبرانیه طرفندن، مخصوص بر عالم تعیین ایدلسه ایدی. قرآن کریم، اوشانداق دین کتابلرندن اشکه یارامای قالغان کاغدلری مطبعه ده فالملق موافق توگلدر. بوکبی کاغدار مصعهلر گه، یساکه باصبر و چیلر ننگ اوزلرینه تسلیم ایدلسه ایدی. « ۱۸۷۱ مای ۱ .»

مرجانی حضرتلری مسلمانلر ننگ دینی مرکز لری بولغان دوخاونی صوبرانیه گه زور امید برله قارادیغندن، آننگ باشنک تروچیلر، نظام مساعده ایتکان رهوشک گنه اشلاسه لرده خلق غه بایتاق فائده ایتارگه، مطلوب بولغان اصلحنی

(۱) بولایچه قرآن و طباعت رساله سنده مذکوردر. بز بولایچه لرنی مرجانی ننگ کتبخانه سنک اولان سواد نسخه لردن کوچوردک. صوبرانیه ننگ آرخیمواسینی تفتیش دن سوکوره یازلمش «آثار» ده، بلکه بونلردن باشقه اهمیتلی نرسه لر بونلر ننگ دخی مکمل ره لری باردرد. لکن «آثار» بو کونگه قدر باصلمادیغندن، آنلرنی کورمک نصیب بولمادی.

تیزرەك وجودكە كینتر رگە مەمکن بولدیفغندن، صوگھی و قتلرغە تابا،
 صورانیەگە یاقین مناسبت دە بولوب، تأثیر ایتەرگە، هر وقت مفتی
 وقاضیلر ایله خیرلشوب توررغە طرشقان. حتی عبدالواحد مفتی وفات
 بولدقده، اوزی ده مفتی بولوق فکرینه توشکان. مشهور میسیونیر
 ایلمینسکی ده، پیتر و غراد سوہ توشچی سینود رئیس پوبیدانوسفغە
 یازغان مکتوبلرینک برنک، اول وقتک مفتی بولو احتمالی بولغان کشیلرینی
 صاناب، مرجانی ده ذکر ایتوب، آنی مفتی ایتوب قویارغە مناسب
 اولمادیغنی یازغان. سلیم گرهی مفتی وفات بولدقده ده مرجانی مجبلی
 آراسنده شول مسئله کوتارلیگان. لکن اول وقتده یتیمش باشلرینه
 ایرشکان مرجانی. « ایندی قارتایدیم. مفتی لک ایچون دردی رهك،
 اشلکلی رهك کشی کیرهك اسم ایچون گنه مفتی بولورغە تلیمیم. یاشرهك
 و قتم بولسه، بلکه برر اش اشار، روسچهنی ده تکمیل ایتسکان بولور
 ایدیم. فقط هر نیچوک بولسه ده، مسلمانچه دن واسلام حیانتدن خبر دار
 بولماغان ذات مفتی ایتوب قویولماسه ایکان، مفتی ناک روسچه بیلووی
 لازم بولدیغی کبی مسلمانچه بلووی ده لازمدر» دیب ایتسکان. مونی
 مرجانی ناک اوغلی برهان الدین حضرتدن ایشتم.

۱۷

مرجانی وقتنده تاتار علماسی، علم وظیمعتلری، مرجانی ایله اختلاف وانتقاد اورنلری.

مرجانی وقتنده غی علمانک مشهورلری بخاراده تحصیل ایتکانلر، الوغ مدرسه لرده بخار اترتیبی ایله درس اوقوتلر ایدی. الوغ مدرسه لرده ایلك اهمیت بیرلگان نرسه لر منطق کلام، بر آز اصول فقه و حکمة قدیمه درس لری بولوب، شول فنلرنک مخصوص محبتلرن شرح وحاشیه لر ایله اوقیلر، شونلرده بولغان سوزلرده تورلی احتماللر یورتوب مناظره قیلوشه لر، مناظره لرنده محاکمه گه زور اهمیت بیرمیلر ایدی. بوناردن باشقه فنلرنی، ایسته گان ذاتلر، کتاب تابسه لر، کیره کسونسه لر اوزلری مطالعه ایتلر، اوقی طورغان کتابلرنی، کوبره گی اوزلری یازوب اوقیلر، مطبوع کتابلر آز ایدی. تاریخ، جغرافیا، طبیعیات و ریاضیات فنلرنی کیره کسنمیلر، حتی اکثری اول فنلرنک نیدن عبارت ایدکینی ده لازمنجه توشونمیلر ایدی. علوم دینیه دن تفسیر، حدیث، سیر درس لری بتونلای اوقولهای دیورلک درجه ده، ادبیات عربیه هم فقه و اخلاق درس لری ده بیک آز اوقوله، فقه مسئله لر ایله اشتغالنی و افاق حساب ایتوله، تلگان کشیلر بونلرنی خصوصی صورتک مطالعه ایتلر ایدی. کوبره ک شاگردلر ختم کتب فیلوب، دوخاونی صور برانیه غه امتحانغه باررغه، وملا بولورغه حاضر لندکده گنه فقه دن برر فصقه متن، کوبره گی مختصر الوفایه کتابی هم فرائض دن چهل حال (قرق حال) اوقیلر ایدی.

علوم دینیه درس لری ایله اشتغاله دخی غرب بره ک بر اش بار ایدی: کوب وقتک، فقه درس لرنی، اورته درجه ده گی شهر وقریه مدرسه لرینک شاگردلری الوغ مدرسه شاگردلرندن، هم مدرسه ده دورت بیش یل طرشوب اوقوب چقان شاگردلر ختم کتب اینوچی شاگردلرن کوبره ک

بیلرلر ایدی. اماملرنڭ ایڭ کوب استعمال ایتمکان فقه وفتوی کتابلری، هر توری ضعیف وفتوی روابتلرنی محاکمه سز جمع ایتمکان «جامع الرموز» کتابی ایدی. برر شرعی مسئله واقع بولمده قرآن وحدیثده نیچوک وارد بولووی، مسئلهڭ دلیل اصلی کوب تفتیش ایتمولما بنجه، کوبرهک فقه روابتلری یازغان کتابلرغه قیل وقال لرگه مراجعت ایتمک جواب بیررلر ایدی. شونلقدن توری امام ومدرس لر توریچه فتوی بیررلر، شرعی مسئله لرده اختلاف بیک کوب بولا، بو اختلاف لرڭده اکثری، مسئلهنی اصلی ایله آڭلامای، مجرد روابتلرگه قاراب سوز سویله ودن، فقهاءڭ سوزلرینه توشونوب یتمای جواب بیر ودن کیله ایدی.

مدرس لرده علوم دینیہ درس لر ی لازمجه اوقولما دیغندن، ملالرده فقه اسبابی ده ناقص بولدیغندن، شریعت مسئله لرنده جزاف سویله وچیلر، عوام آلدنده نادان کورنماز ایچون بلسه بلماسه رجبا بالغیب فتوی بیر وچیلر، اللهڭ دینی حقنده مجرد اوزلریڭ فکترلری وتخمین لری ایله جواب بیر وچیلرده بایناق بولا ایدی.

شونلر ایله برابر، آز بولسه ده، آرالر نده کوب کتاب کورگان، یغشی معلوماتلی، طوغری محاکمه لی عالملر، الله دن فورقوب احتیاط ایله سوز سویله وچی شیخ لر واماملر ده بار ایدی. خصوصاً مرجانیڭ اخیر وقتلر نده، ایسکی اصول ایله بولسه ده اوقو، اوقوتو آرتوب تور دیغندن، مطبوعات ترقی ایتمک باشلاب، استانبول مصر طرفلر نندن ده بیک کوب کتابلر کیله باشلا دیغندن، قرآن حدیث وچن فقه ایله اشتغال ایتموچیلر، حتی فنی کتابلر مطالعه ایتموچیلر آرتا باشلاغان ایدی.

مرجانی وفتننغی علمابر درجه وقارلی، نادان بولغانلری ده اوزلرینه حسن ظنلی، ملی کیوم و صوفی نقش بولوغه زور اهمیت بیررلر، خلقنی اوزلرینه قاراتورغه یاراتلر، اکثر قریه لرده ناچار بولسه ده برر ابتدائی مکتب دوام ایتمک گه طرشلر، گرچه نیوشلی اسبابینه لازمجه کرشمه سله رده

مسلمانلرنی بر فکرگه، اسلام دائره سینه جیوب طور رغه طرشه لر، اسلامیننی هر نرسه دن اوستون کوره لر، دین گه ضرر کیترو احتمالی بولغان نرسه لر دن بیک قورقه لر، روسچه اوقودن، روسار ایله اختلاطدن هم آنلر ننگ مدینت لرن دن صافلان نه لر، بو خصوصه آزر اوق نرغی ده بار ایدی. اجنبیلر ایله اختلاط لری آز بولد یغندن هم ده مسیو نیلر ننگ اسلام ضررینه طرشولری بر درجه عکس تائیر بیر دیکندن، بر گه اویوشو بره ق، ملیت و دیانت لرن بر درجه صافلاب کیله لر ایدی.

شونلر ایله برابر ترقیات عصریه و علمیه دن هم زمانه ننگ کیدشندن غافل بولوب، تاتار تلنده مطبوعات آز، هم اوز تلمز گه اهمیت بیرماد کلرن دن، علوم حقیقیه ایله مشغول بوماد قلر ن دن، اکثری ننگ فکر نده طومانلق، قطعیت وجدیت سزک بار ایدی. تقلید و طرفدارلق هم اولسگیلر نی احترام و تقدیس بیک قونلی، هر یاگی چققان نرسه نی، استاذ لرن دن ایشوتمه گان، اوز قوللر نده غی کتابلر ده کورنمه گان هر سوز و هر فکر نی بدعت و ضلالت حسابیلر، ایسکی اصول تعلیم و عادت لرن دن آیریلور غه برده نله میلر، قصور لرن لازمنجه توشو نمایلر ایدی.

مر جانی حضرت لری اوشبوره وشک اولان علما آراسنه طور اباشلادق، خلق آراسنده شایع بولغان بعض بدعتلر نی، اصول تعلیم ننگ قصور لرینی، خلق آراسنده مقبول طوتولغان بعض اعتقاد لرنی اوتسکون قلم ایله انتقاد ایتهر گه باشلادی. بتون فیکری، بتون علمی ایله اسلام و مسلمانلر غه خدمت ایتهر گه اویلادی، اوشبو اشکه بار کوچی ایله اجتهاد ایتدی اول وقت غی بعض عالمر و فیکر لی آدملر بونلر نی تقدیر ایتسه لر ده، لکن اکثری آرتق تقلید و طرفدارلق، دین نی اساسندن آکلاما ولر ن دن، اوز لرن دن اوستون بر کشینی کورر گه نله مد کلر ن دن، مجلس و کتابلرینی غنیمت بیلوب، استفاده ایتهر گه تیوش بولد یغی حالک، آکلاسه لر ده آکلاماسه لر ده آنک سوزینه واشینه فارشی توشدی لر. حقلق دن زیاده خلق نظرینه اهمیت

بیر وچی ملالر، مدرسلر، آخوندلر و بایلر بر گشوب آنڭ خلاڤینه حرکت ایتدیلر. آنی چنلاب تانورغه نله مه دیلر. آنڭ حق سوزلرن کیری گه حمل ایتدیلر، وهر تورلی دانوصلر ایله ایکی مرتبه امامتدن عزل ایتدردیلر. دین نی کیڭ کورسانورگه طرشه، اعتقاد ی بوزوق، دیب خلقنی نفرت ایتدررگه طرشدیلر. آنڭ مسلك و فکرلرن رد، وایسکی لکنی حمایه ایتوب متعدد رساله لر و کتابلر یازدیلر. بر وقت، قزان ملالری مرجانی نڭ اعتقادلری خصوصنده بخارا مفتیلر نندن ده استفناء ایتکانلر ایدی (۱). آنی بعضلری شافعی، معتزلی، رافضی، شیعی دیب، حتی بعضلری منافق، زندیق و کافرلر دیب حکم ایتدیلر. لکن بو حکملری چن منطفقه و اساسلی دلیللرگه مبنی توگل ایدی. مثلاً: مرجانی بعض مسئله لرده شافعی لرنڭ دلیللرن قوونلی تابوب شو نڭ ایله عمل ایتدیکندن شافعی دیب حکم ایتلر، معتزله مذهبنده اولان زمخشری نڭ تفسیرن ماقتاب، هم سوزلرن دلیل ایتوب سویله دیگنندن معتزلی دیب، شیعی و رافضی لرنی شبهه سز مسلمانلر دیب حکم ایتدیگنندن، ایمان کفر مسئله لر نده بیک آشوغوب حکم ایتمه دیگنندن شیعی، رافضی، زندیق دیب حکم ایتلر ایدی. اماملرنڭ مرجانی انتقادلری واختلاف اورنلری کو بره کک اوشبو اوچ تورلی سببلر دن کیله ایدی:

برنجی: مرجانی حضرتلری قرآن و حدیث ایله کوب مشغول بولغان،

(۱) قزان نڭ مشهور مدرسلر نندن عبدالعالم حضرت قلمیله یازغان استفتالری اوچ بیت قدرله اولوب، بواورنده، عینا، بر نیچه سوزلرینی گنه نقل ایتهمز:

«تیمنا بذكره الاعلی. ما قول ائمة الاسلام من اهل السنة والجماعة في شأن المرجاني حيث يخالف اعتقاده اعتقاد اهل السنة والجماعة في كتاب المرجاني في مواضع كثيرة. ... وهل يجوز التوفير في المجالس لصاحب المرجاني وهل يجوز الافتداء في الصلوة الخمسة وهل يجوز استعمال كتاب المرجاني في التعليم والتعلم والنظر عليه والتمسك به وهل يصح لقاضي هذا البلدان ان ينصب اماما ومدرسا مع مخالفة اعتقاده لكتابنا الاربعة المتداولة بين اهل السنة والجماعة (والكتب الاربعة هي الفقه الاكبر والامالي والعقائد النسفية والعقائد العضديه) ... (استفتالری حسب عالم، صفات، خلافت مسئله لر نده در.)

سلف مذمبن کوب تیکشورگان، اعتقاد و عبادت لرن برنجی و ایکنچی عصر لرده اولان حاللر ایله چاغشدرار، وشوگنا فاراب معاکمه ایته اییدی. متأخرین ننگ بایتاق اعتقادی وفقهی مسئله لرده عصر سعادت مسلمانلری بولندن چقد قلمر بنی، کوب سنتلرنی بدعت صانان، بایتاق بدعتلرگه سنت درجه سنک اهمیت بیر ولر بنی، متأخرین کتابلرینه شریعت ننگ اساسینه خلاف بایتاق فرسه لر کر دیگنی دعوا ایته اییدی. ارزندن برر شرعی مسئله صورالدفقه ده، کوبرهك وقتنه باشلاب فر آن وحدیثه وارد بولغان حکملرنی تیکشورب سویلی، آنده آچیق سوز بولمادقده مجتهدلرننگ حکملر بنی، روایة فقهای نقتیش ایتوب، سوزلریننگ دلیل و اساسلر بنی تیکشورب آچیق جواب بیره اییدی. مرجانی ننگ بو اشی بیوک مجتهدلرننگ و سلف لرننگ کیدش لربنه موافق اییدی. مرجانی عصر سنده بولغان باشقه ملالرننگ اکثری ایسه، برر مسئله واقع بولمادقده، فقه روایتلری بارغان کتابلرغه مراجعت ایتوب، مسئله ننگ دلیل و اصلینی کوب تیکشورمای، روایتلرنی جمع ایله عمل ایتارگه طرشهای، مجرد بر کتاب ده کورولری ایله فتوی بیره لر، کیرهك مسئله لرن بنی فقه کنابلرنندن تابماسه لرغنه تفسیر وحدیث کتابلرینه مراجعت ایته لر، اول وقتده ملالر قولنک تفسیر حدیث کتابلری ده بیك آزایدی. ملالرننگ بو کیدش لری توبه ن درجه مقلدلرننگ بولینه موافق اییدی. مرجانی ایله باشقه ملالار، دینی مسئله لرده اوشبو یوللر ایله حرکت ایتدکارندن، آرالرنده بایتاق اختلافار. بولا، مرجانی کتاب وسنت دن چیغاروب بر حکم بیان ایتدکده، ملالر بر رفقه کتابندن ضعیف بر روایت نابوب، آننگ سوزلر بنی اشانچسوز کورسه تورگه طرشه لر: «مرجانی مجتهدلك دعوا فیلا، بر اش بولسه قرآن حدیث گه توتونه، بز مجتهد توگل، بز روایة فقها برله عمل ایته مز» دیب اوزلر بنی حقلی کورهر، الله دن اویالماسدن کتاب وسنت گه خلاف ره وشچه حکم ایته لر اییدی. (بولنرننگ اختلاف اوزنلری، انشاء الله تفصیلاتیل یازلور).

خلاصه: دینی مسئله‌لرده، مرجانی ایله باشقه ملالار آراسنده اولان اختلاف نك اياك زور سببی اوشبو ایدی: مرجانی دینی اشلرنی قرآن حدیث گه و سلف کیدشینه تطبیق ایتارگه طرشدیغی حاله؛ باشقه ملالرنك اکثری متاخریننی و آنلر طرفندن یازلغان کتابلرنی وضعیف روایتلرنی حمایه ایتوب، شونلرنی حقلی کوررگه، هر تورلی وضعیف و عقلدن بعید تأویل و توجیه لرگه ارتکاب ایله بولسه ده سوزلرینی درست گه چیغارغه طرشلر ایدی. همک مرجانی، هر کم طاقتی و ذهنی ایرشکان قدر، قرآن حدیثنی کوبرهك اوقوب استفاده ایتارگه، عبرتلانورگه، ایماننی شونلر واسطه سیله توزه تورگه تیوش دیدیکی حاله، باشقه ملالرنك اکثری قرآن حدیث اوقوب حکم چیغارمق مجتهدلر اشی، حاضرده اجتهاد منقرض بزگه صوگنی علمانك کتابلری کافی، قرآن حدیثنی تبرکا گنه اوقیمز دیلر ایدی.

ایکنچی: مرجانی حضرتلری اوز وقتنده غی اصول تعلیمنی انتقاد ایته، اصول تعلیمنی اصلاح ایتوب بیک کوب فنلر آرتدرغه لازم کوره، بیک کوب فنلرنی اوگوه نونی شرعا لازم دیب دعوا ایته، هر تورلی علم و معارفنی، آرووپاده اولان هنر و صنایعنی اوگوه نونی تیوش کوره، روسیه ده معیشت ایتوچی مسلمانلر ایچون روسچه اوگوه نو واجب دیب دعوا ایته، ناتارلرنی ترقی ایتدرگه اياك فائده لی بول، اسلام دینن بیغشی بلگان، روسچه دن ده خبردار اماملر یتوشدرمک ایله بولاچق دیب سویلی ایدی. اوزی اوچیتلسکایا اشقولاده دین معلمی بولوب آزارق روسچه آکلی، فزاندغی بعض مستشرقلر ایله اختلاط ایته، کاطم بياك ایله مناسبتی، مشهور مستشرقلردن رادلوف، غوتوالد و باشقه لر ایله اختلاطی بار ایدی. فزان اماملردن برنچی اولارق آثار حقیقه جمعیتینه اعضا بولوب، عهومی جبولشرنك حاضر بولدیغی اوتکانده یازلمش ایدی.

بوندن باشقه آخوند وقتنده، پالیتسه‌نی اوزلرینک خدمتچیسی تانوب، بایتاق اشلرنی پالیتسه آرقیلی یوروته، قریه‌لردن برر آدمنی واماننی حکم‌گه چاقرغه اوبلادفده پالیتسه آرقیلی چاقرته، بعض استفسارلرینی ده آنلر آرقیلی آلا، بعضا بیک جزئی اشلرنی ده آنلر واسطه‌سیله اشلای ایدی.

مرجانی‌نک بخاراده‌ده مقبول بولغان اصول تعلیمینی انتقاد ایتووی، همه‌سندن زیاده روسچه اوفو حقیق‌غی فکری، اسلام دینیه و مسلمانلرغه زور جنایت سانالایدی. روسچه بیلوچیلر و مستشرقلر ایسل اختلاطی‌ده مرجانی‌نک همیتسزلیگینه و بوزوق فکرده بولوینه، پالیتسه آرقیلی اشلر یورتووی‌ده حکومت‌نک آنی حمایه ایتووینه حمل ایتوله ایدی. بو اشلر عوام‌نک هجوم ایتووینه، عوام درجه‌سندده اولان ملالرنک مرجانی‌گه نفرت ایله قاراولرینه ایک بپوک سبب اولمش ایدی.

اوچونچی: مرجانی‌نک خلق قاشنک معروف و مستعمل بولغان کتابلرنی همده خلق آراسنده محترم سانالغان عالملرنی، هیچ کم‌نک خاطره‌سینی رعایه ایتمه‌سندن، بیک طوغری و شدتلی ره‌وشده انتقاد ایتووی ایدی. مرجانی‌نک جدیت و صلابتی بیک قوتلی بولوب، اوزینه قطعی بر یول توتوب، هر وقت حقیقت دیب اویلاغان نرسه‌سینی آچیق سویلی، وجدان و عقیده‌سینه خلاف حرکتده بولمقدن صافلانده، اوزینه قطعی بر فکر اویلاب افکار عمومی‌گه خلاف بولسه‌ده شول فکرنده ثبات ایته، خلقمز آراسنده فکر حقیقت، فکر انتقاد و موازنه طوغدرغه طرشه، اوزینی ریا، تکلف، مداهنه و تزلف ایله توگل، بلکه معلوماتی، طوغری فکرلری برله آکلانورغه طرشه، آنک سوزلری ایله خلق آراسنک بیک مشهور و محترم سانالغان ذاتلرنک درست اولچاولری کورینوب توره ایدی. شونلقدن آنک سوزلری، هم رعایه‌سز انتقادلری ایله کوب کشیارنک کیفلری بوز ولوب، آنک علمندن و فکرنندن زیاده اخلاق و معاملهلرینی

انتقاد ایتەلەر؛ علما و استاذلرغە نل اوزاتە، اوزندن باشقە كشيلىرى
تائورغە نلەمى، باشقەلرنىڭ فېكرلارنى احترام اېتمى، ھوالى، رعايەسىز،
شەرت چەيغارغە طرشە دىب طعن اېتەلەر ايدى.

بو خصوصە مرجانىنىڭ بعض مېھلىرى دە: مرجانى اوز مېسلىگىنە
خلاف كشيلىر حقنە ارتق شدنلى سويلى، مىللارنىڭ فېكرلارنى كۆپ
اھمىت بېرمى ايدى، اگر دە درجەسىدىن تنزل ايلە بولسە دە، بىر آز
مدارا رعايە ايلە معاملە ايتسە، اوزىنە كۆپرەك كشيلىرى ايسارتور،
سويلىگان فېكرلارنى قبول ايتدور، مېسلىكەشلىرى كۆپايور ايدى دىب
سويلىلەر. لېكىن مرجانى حضرتلىرى، بايتاق متفكر ذاتلارنىڭ افكار
عمومىيەگە قىر بان اولدۇقلىرىنى كۆرۈپمى، ياكە باشقە بىر سېيدىنمى،
شول احتماللارنى بېلىدىكى حال دە، طوغرى وشدنلى انتقادى لازم كۆرگان.
بىر وقت اوزى دە: «قورساوى ارتوغراف فزو وشدنلى بولغان. خلق غە
مدارا اېتمەگان. (وجادلەم بىالتى ھى احسن) ايلە عمل اېتمەگان
اگر دە شونلرغە رعايە ايتسە دىخى كۆپرەك خدمت اېتمەش اولور ايدى.
بلكە، بو سوزلارنى، مېنىم حقنە دە سويلى وچىلەر بولور . . .» دىب
سويلىدىگىنى آخوند برھان الدىن الشېكواوى نقل ايتدى. بىر وقت آتاسى
بھاء الدىن حضرت، خلقدن آيرلەمى، اكثرىت ايلە بىر ايش قىلورغە
كېرەك دىب سويلا دىكە، مرجانى «صوخوننى لىزدە دە اكثرىت بار.
اكثرىتىدىن بېگىرەك حقيقت و طوغرى بىلقنى آلدە تونارغە كېرەك» دىب
جواب بېرگان. (قىزاندە، مىسلمانلرغە باشقە خلق تورغان بىرنىڭ بىر قىسمىنە
تاتارلر صوخوننى دىيورلر).

بىر ماقالەنىڭ آخىرىنە شونى دە ايسكە توشورگە كېرەك: مرجانىنىڭ
اصلاح اصول تعليم خصوصلارنى اولان فېكرلرى، نەقدىر قارشولق كۆرسە دە
لېكىن بىوك تاثيرى دە بولدى. آنىڭ فېكرلرى ويازغان نرسەلرى
بايتاق خلق آراسىنە تارالوب، افكار عمومىيەگە حركەت بېردى. خلقنى

عموماً انتباهغه حاضرله دى شول وقتدن اعتبارا بخارا اصوللرى نىك يتوشسزلىگى
 آكلانوب، مكتب و مدرسه لرنى اصلاح ايتو فسكرى قوزغالدى. اصول
 جديك مسئلهسى قوزغالدى، خلق نىك آلتاغى متفكر و ضياليلىرى، بىك
 نيز آكلاب، مكتب و مدرسه لرنى ياكى رهوشده اصلاح ايتوب، اوقوته
 باشلاديلر. تاتارلر ايچنك اسماعيل غصير ينسكى، داملا هالمجان البارودى،
 اوفايخبر الله حضرت عثمانى، هادى افندى مقصودى، احمد و غنى بايلر،
 اصول جديك نىك مؤسس و ناشرلرى سانالدىق مر جاني حضرتلرى خلقنى
 اصول جديك گه، و انتباهغه حاضرله و چى و برنچى محلصلردن سانالادى.
 بو سوزم اصلاح اصول تعليم جهتلرينه نظراً ايتولگان سوزدر.
 مر جاني نىك دىنى و تاريخى خدمتلرى دى الوغراق هم اهميتلى ره كدر.

۱۸

اخلاق و طبیعتی. سعی و اجتهادی. معیشتی. بعض عادت‌توری. رسمی.

مرجانی حضرت‌توری غایت مهابت، وفارلی، آرزوزلی، جدی و صلابتلی، حکیم طبیعتلی، مستقل فکری، عالی‌همتلی، اوزینه اعتمادی، الله‌غہ توکلی بیک فونلی ایدی. مرجانی ده مصلح‌لر وچن کشیلر ایچون ایڭ زیاده لازم اولان طوغریلق و جسارت (شجاعت ادبیه) کاملاً موجود اولوب، طوغریلقنی هر نرسه دن اوستون کورر، عوام فاشنده محترم بولوغہ غنه اهمیت ویرمه‌س، حقلق طوغر و سنده عوام و ملالرنڭ طعن‌لرینه التفات ایتمه‌س، ایڭ فوتلی دشمانندن قورقماس، ایڭ اشانچلی دوستلری‌نڭ سوزلرینی موازنه‌سز قبول فیله‌ماس ایدی.

مرجانی فوق‌العاده اجتهادلی، بتون بتونه علم و تفتیش‌گه بیرلگان، آنڭ ایڭ زیاده لذت آلقان نرسه‌لری، خلق‌غہ خدمت ایتمه‌ک، درس، مطالعه و تالیف ایل، مشغول بولمق ایدی. اول، علماغہ و کتابلرغہ قحطلق بولوب، مطبوعات ترقی ایتمه‌گان، و سائط نقلیه بولغہ قوبولوب بتمه‌گان، خلقمن قولنده اهمیتلی کتابلر بیک آز بولغان بر وفتده، هر توری فدا کارلقلر ایتوب، زور زحمتلر چیگوب، الوغ تفتیشلر ایل غایت فائده‌لی و بیوک کتابلر یازدی. اول، کون بویونچه درس اوفوتوب، و باشقه اشلر ایل، مشغول بولوب اوتکاره، هیچ وفتده کتابدن آیرلمی، برریرگه سفرگه، یا که یوررگه چیقده‌ده کتاب آلوب چیغه، یوللرده، هم آزغنه فرصتی بولغان و قنلرده مطالعه اینه‌رگه توتونه، استراحت فلان دیب بوش اوتکارمی، چونکه آنڭ ایڭ بیوک استراحتی اوفومق یازمقده ایدی. کیچه‌لرده کوب وقت اون ایکی‌گه، بعضاً ایکی ساعتلرگه قدر اولتوروب مشغول بولا، شونڭ ایله برابر تخلفسز ایرته نمازلرینه ملازمت ایته ایدی. اخیر عمرلرینده قدر اوشبورده ووشده دوام ایتکان. فقط حج‌دن فایتوب یتمش باشلرینه

یافتلشد قدن سوکړه غنه اون اون بر ساعتلرده یوقلی باشلاغان. کور شیلرنندن بری، مونک سببن صورتدغه: «باشرهک چاغمزده، قوتلی وقتمزده اولتوردق. هم الحمد لله اویلاغان بایتاق اشلر منی اشلرگه موفق بولدیم. ایندی قارتایندیم. درد هوسده آزر اق کیمی باشلادی» دیب جواب بیرگان. ذاتاً بو وقتقه قدر، هر توری آغر لقلرنی تحمل ایتوب، زور غیرت وفدائیک ایلگنه دوام ایتوب کیلوب، بایتاق آرغان وقارتایغان ایدی. مرجانی ننگ ایٹ بیوک خاصیتلرنندن بری ده توتونغان اشنده ثبات وغیرت ایله دوام ایتووی ایدی. اول اوزی ننگ توتونغان اشنگه اغیرینه قدر باروب چیغه، مک توری مانعلر، طاع قدر اغیر سوزلر وافترالر بولدفده اقدامینه اجتهادینه فتور کیتور می، خالق آننگ خدمتن تقدیر ایتوب اینمالورینه زور اهمیت بیر می، بالغز: «مینم سویله گان سوزلرم، اشلر گان اشلرم مسلمانلر ایچون فائلی وچن حقیقتلردر. بو کون تقدیر ایتوچی بولماسه، کیلچکده تقدیر ایتوچیلر بولور» دیب سوکچیلر ننگ استفاده سینه اشانوب، الله دن باشقه یاردمچیلری و طایانچلری بولمادیغی حالک غیرت وثبات ایله اشنگه دوام ایتکان. عمرنده، مجموعسی ۸-۹ مک بیت مقدارند، اونوز قدر توری کتاب ورساللر تالیف ایتکان. تمام ایتیمیچه، یولده قالدیرغان اشی بولماغان.

مرجانی ننگ گوزله عادتلرنندن بری، صورالغان مسئله لرگه آچیق و قطعی جواب بیرووی ایدی. اول هر وقت آکلاغانن آچیق سویلی، آکلاب یتمه گان مسئله لرند توفی ایته، شرعی مسئله لرده ملالرننگ اول مسئله اختلافی دیب گنه قالدورلرینه ایچی پوشه ایدی. مسئله ننگ جوابی خاطرنده آچیق بولماسه، ایوینه قایتوب کتاب قارارغه وشول مسئله نی تیکشوررگه توتونه ایدی. هر وقت، هر کشی کیلوب سوز صورادغه: «میکا زور اش چیغاردک. بو مسئله ده بعض فقها ننگ سوزی خاطرمده بولسه ده، اهل تحقیق نظری خاطرمده قالماغان. بو مسئله ننگ تفصیلی

بازلغان کتاب حاضرده مخزن ده (کلاداواى ده) بولوب، آنی قاراب تاپارغه
برر ساعت وقت کیرهك. شونی تابما اینچه مینمه کوکلم طنچلاماس» دیمشدر.

مرجانی نڭ باشقه لرغه اورنهك بولورلق بر عادتى ده، اشنى وقتنده
اشلرگه طرشویدر. اول کوکلینه برر شبهه توشسه، یا که برر مسئله
صوراسه لر، شول ساعت مراجعت ایتوب نیکشوره، اوزى قناعت ایتارلك
برر نرسه تابسه غنه طنوچلانه ایکان. بلکه مرجانی نڭ زور هالم بولوینه،
بیك کوب حقیقتلرنی آکلایینه، اوشبو اشى سبب اولمشدر. هر اشنى
وقتنده بتوررگه، هر شبهه نى وقتنده حل ایتهرگه طرشوچی جدی آدم لر،
کوب بیلورگه، کوب اشلرگه موفق بولدقلرى حالده، اشنى وقتنده
اشلهمی، شبهه نى وقتنده حل ایتهمی تسویف ایله عمر اوتسکار وچیلر،
کوبهك عمرلرنی تردد و شبهه لر ایله اوتسکاروب، قطعیت وصلابت
وجدیت دن محروم فالالر، حقیقت وچن علم گه ایریشه آلمیلر.

مرجانی سوزدن زیاده اشدن لذت آلمان ایدی. اول عمومى
مجلسلرده آز سویله شه، سوزنى اویلاب آفرن غنه سویلی، ملالر شاو
کیلوب، فائده سز مناظرلر ایله اوتسکارگان بایتاق مجلسلرده سکوت
ایتوب اوتسکاره، باشقه لر ایله اختلاطی ده اورته چه غنه ایدی. اش وقتلرنده
قوناق قبول ایتونى سویمی، شغل وقتلرنده بتون نرسه لر دن واز کیچه،
ایوینه کیلوچیلرنی ده بایتاق وقتنده: «عفو ایته سز، مشغولیتم بار ایدی»،
دیب اوزاتا ایدی. بر وقت بر چرکاس کور شورگه کیلوب، بر نیچه شعر
بازوب کرتدکده، مرجانی: «بودات اهل فضلدن ایکان. رحیم ایتسون»
دیب اوزی بالان آباق فارسی چغوب قبول ایتمش (۱).

مرجانی نڭ خاصیتلرندن برى ده کشى تانوده مهارتی بولغان. بر
کشی ایله برر مرتبه اولتورشو، یا که برر اثرن کور و ایله بهاتعیین

(۱) ملا برهان الدین الباغشى سویله وینه کوره، شعرلری اوشبولردر:

یا شهاب الدین یا بدر الدجا	قد ایتنا للفساء زائرین
ان منتتم بالقبول نحوکم	نعم لطفی لطفکم للغايرین
اوقراتم عنرکم سیدنسا	مالنا الا الرجوع حاسرین

ایته آلفان. آنک «وفیه الاسلاف» «مستفاد الاخبار» کتابلرندنده بو اشنی
 آکلارغه مکندر. بو اورنده مرجانی وقتنده یاش بولغان بر نیچه کشی ناک
 استقبالی حقیقه غی شهادت، هم آلدن سویله گان تخمینلرینی گنه نقل ایته مز:
 مرجانی ناک حقیقه خانی، الوغ عالمه مز و بیوک خادمه مز محترم رضا الدین
 حضرت ناک «اعتبار» اسملی اثری مرجانی قولینه ایرشدکده، استعسان
 ایتوب: «بو بکت امیدلی. مسلا گنگ دوام ایتسه یخشی خدمت ایتهر» دیمشدر.
 آخوند برهان الدین الشبکاووی ایته: بر وقت مرجانی خانه سنده
 بر نیچه کشیدن عبارت اولان خصوصی مجلسده، یا کیراق غنه ملا بولغان
 داملا عالمجان البارودی نی یارانما نیچه سویله دیلر؛ بعضلری، اول صالدا
 مالایی، دیب تنقیص ایتدیلر. شول وقت مرجانی: «اول صالدا مالایی
 بولسه ده، قزان ناک همه اماملرندن اوستون. آکلارغه تل اوزانما کز.
 اول امیدلی کشی، اوز کزده آکلار سز» دیدی. سوکوره اوشبو یکی بیتنی اوقودی.
 کن ابن من شئت و اکتسب من ادب یغنیک مضمونه عن النسب
 ان الفتی من یقولها انما اذا لبس الفتی من یقول کان ابی»
 قزان ده، ولی حضرت مدرسه سنده خلفه وقتنده، قاضی حسن عطا
 عبشی حضرتلری، مرجانی که ملاقات ایتمش. مرجانی ایوینه قایتدده:
 «ولی ملا مدرسه سنده شوندا این آچیق فکریلی شاگرد ناک بولوینه تعجب
 ایتدم، هم شول مدرسه ده فناعت ایتوب تر و وینه ده تعجب ایتدم» دیمشدر.
 تونتهر امامی ایش محمد ملا، بخارادن قایتوب امام بولدقن سوکوره
 مرجانی که تکرار کیلوب یورور که، اوزون مصاحبه لر ایتهر که رخصت
 صورادده، مرجانی نرسه لر تفرس ایدوب در: «هر وقت غه تعیین ایتولسا گان
 اشلم بار. مشغولیتیم کوب» دیب جواب بیرگان. اوشبو واقعده دن سوکوره
 نیند این نرسه لر تأثیر ایدله در، مرجانی که خسلاف توشوب رده لر
 بازارغه کرشکان. مرجانی آنک خصوصنده اولغان فراستن تذکر و تقویه
 ایتوب نسیم ثانی مستفاد الاخبار ده مذکور سوزلر نی یازغان. (اوشبو

صوڭغیاری حقننده اولان خبرلرنی ملا ظریف امیرخان ایله ملا برهان الدین
المرجانی دن ایشتم.

مرجانی حضرتلری علم وعلماغه غایت احتراملی بولوب، علمانڭ
هر جهتدن خلق قز بغورلق ره ووشده عالی بولولرینه رغبت ایته، کوب
عالملرنڭ عوام کیفینه تابع بولوب، يرولرینه، علمانڭ بايلرغه باش
ایبولرینه بیک ایچی پوشه، علمانڭ کیدشی یولغه قویولماوینه قایغوره
ایدی. اول اوزی نڭ طور مشی وعادتی برله، مطلقا، علمانڭ اسم ودرجه سون
یوقاری تونارغه طرشه، بیک یخشی کیوملر کییه، بیک یخشی آطلر بیگه،
مجلسلرگه بارغانده بايلر آطینه اولتوروب کوب یورمی، کوبرهك وقتده
اوزی نڭ دیشلا سینه پار آطن بیکدروب بارا، ملالرغه حاضرله ننگان
مجلس بايلرغه حاضرله ننگان دن توبه نرهك درجه ده بولسه بیک آچولانه
ایدی.

مرجانی هر تورلی علم اسپاینه، حتی کچکنه گنه کاغدلر گه ده بیک
احتراملی بولغان. مجموعه وکتابلرینی آفتار دفته کورینه در، که اول
اوزینه کیلنگان خطلرنڭ غنه توگل، حتی کچکنه کاغده اولان دعوتنامه لرنڭ
وخط بوقچه لری نڭ ده ضایع بولوبینه وناشلانوبینه راضی بولماغان، قولینه
توشکان هر تورلی مکتوب وکچکنه کاغدلرینی ده بریرگه چیوب توبله گان.
یا که برر نرسه یازوب، مجموعه لری یاینه یابشدروب قویغان.

مرجانی بیک دقتلی، زور اعتبار صاحبی بولغان. بخاراده وقتندن
باشلاب، کیرهك بولوی احتمال بولغان هر تورلی نوسه لرنی، کتابلر ده
کورلنگان اهمیتلی سوزلرنی کوچروب آلوب ضبط ایته بارغان. آنڭ
کتبخانه سنک متعدد زور مجموعه لری، وبر نیچه خاطره دفترلری بار.
خاطره دفترلرینه اهمیتلی واقعه لرنی، مجلسلر ده برر کشی نڭ تاریخینه
یا که نسبینه هاند ایشتولنگان سوزلرنی، اهمیتلی رهك سوزلر غریب رهك
خبرلرنی، اعتبارلی کشیلر دن فزانغه کیلوب کیتوچی لرنی، هاریت گه

آلغان و بیریگان کتابلرینی، هر تورلی معامل لرینی، آلس و یرش واردات و مصارف لرینی و بعض توشلرینی و بونلردن باشقه اونتولماسقه تیوشلی بولغان بعض فکر و خاطره لرینی اجمالی رهوشده بولسه ده یازوب قویغان.

مرجانی نڭ اهمیت بیریگان نرسه لرندن بری آثار عتیقه بولغان. اول هر تورلی ایسکی آقچه لر، ایسکی کتابلر، ایسکی یازولرغه، هر تورلی آثار عتیقه گه، قبر طاشلرینه و بونلردن باشقه هر تورلی بورونغی نرسه لرگه اهمیت بیروب جیغان وضبط ایتکان. آتا بابالردن هر فایوسینڭ برر توس نرسه سون، ایڭ قدرلی ذاتلری اورنڭ صافلاغان. باباسندن فالغان بر چولماڭ حقنڭ: «باشقه کشی لر، بوچولماڭ گه ارن تین ده بیر ماسلر. لکن مین اون مڭ صوم غه ده صانمیم» دیب سویله گان. اوتکانده یازلمش وصیت نامه سنده ده، آثار عتیقه غه نه درجه ده اهمیت ویردیگی کورینوب توره در. اوزی نڭ خاطره دفتر نڭ ده اوشبو سوزلرنی یازا:

«غریب ذاتلرم: بر صفحه مصحف عثمانی ۱۶ دانه خلفاء عباسیه و بنو امیه آقچه لری، و بونلردن باشقه ایسکی آقچه لر، جدّه ابویه مز ضعیفه بنت عبدالباقی دن فالغان بر تایاق ایله کچکنه ساکسون چنایاق، جدّه امویه مز محبوبه بنت توفطامش دن فالغان فالن طباق، انکامدن فالغان قاره تیمورلی صندوق، اتکامدن وراثه فالغان کاسه و چنایاغی، و بونلردن باشقه اوز قلمم برله، هم والد مکرم بهاء الدین بن سبحان حضرتلری قلمی ایله، هم جدلابم داملا سبحان بن عبد الکریم المرحانی حضرتلری قلمی ایله یازلمش کتابلر، هم بابام نڭ بر عمه سی طرفندن یازلغان مصحف، جدلامم داملا عبدالنصیر بن سیف الملک الجبلی حضرتلری قلمی ایله یازلمش توضیح و تلویح و شرح المقدمه الجزریه، بابامز باباسی نڭ آتاسی مرتضی بن علی دن فالغان متن الفرائض و بعض تحریرات، یاقوت المستعصمی خطیله یازلمش اخیر جامع الاصول، غزالی عصرندن آرنغه صوکره، ۵۷۵ سنه ده یازلمش مجموعهٔ آثار غزالی، مشهور مرتضی افندی نڭ ۱۱۱۰ سنه ده

یازمش اجازت نامه‌سی، ابراهیم بن خضر البلغاری المدعو ببرهان یازمش ۷۵۱ سنه برله مؤرخ کتاب اصول اغسیکتی، اغبرنه شیخ ابو معمد صدر بن علاءالدین البلغاری نځ ۷۶۶ سنه ده مر قوم اجازت نامه‌سی اولان اصول فخر الاسلام کتابی. بو مذکور ذاتلارنی اولادم اصلا اجنبی لره چغارمای، اوزلری تبرکا صافلاسون لر.»

مرجانی نځ اهمیت بیرگان نرسه لرندن بری نعمت نځ قدرن بلووی، افتصادغه رعایه‌سی در. بو خصوصه آنځ بعض عادت و سوزلرینی ده روایت ایتله لر. آش و چای یاننده ایکمک کومهچ کپسا کلری فالسه «میگا اشارغه یارار ئلی. آصر اولر، آنی چغاروب غنه تاشلیلر» دیب قالغان کپسا کنی آلوب قویه، ایکنچی وقتده آلوب آشی؛ قاوون فار بوز کبی نرسه لر آشادقده، فابق هم اولقلرینی چیوب، قابقلرینی حیوانلرغه، اولقلرینی یورت قوشلرینه چغاروب بیره، یا که قوشلر کیلوب آشارلر دیب، ایو آلدی توبه‌سینه قویه ایکان. اوزی ده: «مینم اهمیتلی کسب و هنرم بولماسه ده، معیشتیم یغشی، قزان ملالری نځ بایلرندنمن. کتابارده — نعمت قدرن بلگان کشی یورطنده برکت بولا، بایلوق آرته — دیب یازلغان. مین، نعمتلردن قانتان ایکمک کیسه گن ده ضایع ایتمه سکه طرشه م. آشاوچی بولماسه اوزم آشیم. مینم بایلغم آرتوغه شول نرسه سبب توگلمی ایکان دیب اوبلیم» دیوب ایته ایکان

شونلر ابله برابر مرجانی نځ بایتاق کیڭ قوللی بولووی، بعض فقیر شا کردلرینه اعانه ایتوب توردیغی، زکاتن کوبرهک وقتده شا کردلرینه بیره باردیغی، بیرگان وقتده آز بیرونی یارانمادیغی منقولدر. اهمی عبدالله قاری توگیلدی ایته: «هندستانده یوروب فایتوب مرجانی گه کوروشه باردیغم، اوزمدن قرآن اوقوتوب قارادی. سوگره اوچ صوم آفچه بر قاداتی چای صدقه ایتوب بیردی.»

مرجانی حضرتلری نځ موندن باشقه احوالی حقنده، اوشبو مجموعه‌نی

یاز وده اشتراك ایتوچیلردن، طاهر افندی الیاس نك، مرجانی قزی غالیه خانم دن ایشتوب، بزنگ صور اومز و سؤال لرمز سبیلی، یازوب ببردکارینی خلاصه یازامز:

«مرجانی، کیوم سالومک قویشی بولوب، هیچ برتاپ توتمی ایدی. چالمه سی غالباً قی و بیک پا کیزه، بعضاتوسلی چالمه لرده کبیه، هر نرسده پا کیزه لکنی سویه ایدی. اوینده نافله و تهجد لر ایلر ایشتغالی کورنمی، کوب وقت ایرته نمازندن سوئغه قالوب قایته، لکن عادتده اشراق نمازی وقومی، ثابت توگل دیه ایدی. هول نمازینی باغشلانمی ایدی. هول نمازینی (ایکی رکعت نافله) اولوم خبری کیلگان دقیقه ده اوقوته ایدی. قرآن اوقودنده جز ایلر ایلر اوقومی، بلکه سوره سوره اوقی، بتون قرآننی بر آیده اوقورغه کیرهک، دیه ایدی. ایرته نمازندن سوکره سوره آل عمران اخبرن اوقی، کیچ سوره واقعه نی هم سوره بقره اخبرن اوقورغه آیته، پنجشنبه کون کهف ایلر دهان، جمعه کون جمعه غه قدر کهف سوره سن وقی ایدی. مسجد و مدرسه بوللرنک واقعه، یسن، ملک سوره لرینی اوقی، گرده بنماسلک بولسه، بر نیچه اورام ایلر نوب قایته بولغان. اوللرده رمضانده اعتکافکه کره ایدی، سوئغنی بللرده کره دی. اعتکافکه بولدش شاگردلر ایلر کره، اوقورغه حصن الحصین آلوب کره ایدی. یوم شکده مطلقاً صائم بولا، اما نافله لر ایلر کوب مشغول بولمی، آلتی کون شوال روزه سینی مافتی ایدی. اگرده اوزی نافله روزه غه کرسه، سحرلر آشاپ ماتاشمی، ایرته برله، مین بوکون روزه، دیب خبرندن گنه روزه لیغنی بیلر ایدک. رمضانده سحر سوکنده، ایرته نماز غه چه قراکغنی ده دعالر ایلر مشغول بولوب اولتوره، یانینه کروچینی، غالباً آچولانه، مینی مشغول ایته سز، دیه ایدی. باشقه وقتلرده ده تونلرده عبادت و دعالری بولا، اکثرده فارانغوده برر ساعت مقداری مشغول بولا ایدی.

کیچ اولتورونی غایت یارانه، اوزاق اولتور ایدی. یوقوسی ضعیف بولوب جای وقش کونلرنک ایرته نمازینه طوراً، اوزاق کیچ اولتورغانده

ایرته نمازینه طورمی قالمی، ایرته نمازینه طوراً آلمانلرغه تعجب ایته ایدی. تالیف ایچون بر وقت تخصیص ایتکانی یوق، فرصتی بولدقده هر وقت تالیف ایله مشغول بولا ایدی.

ایوده شرح عبدالله، مفصل، حللی، هدایه، بوستان، حمد بیعد، هم خلاصه الحساب درسلمری، عباسه اسملی قرینه کنز کتبی اوقوندی قزلرنی یاشرهک وقتده استاذبیکه لردن، صوگره اوزی اوقوته، اماقرآنی کو برهک اوزی اوقوته، خلق قرآن بیلیملر دیب شکایت ایته ایدی. سبقنی بلمه گانه بیک آچولانه: «مین سزنی، بو قدر اشلرمنی فویوب اوقوته من، التفات قبلهایسز» دیه ایدی.

Ayulana

میگا قرآن حفظ ایتارگه اوزی بیورماغان ایدی. آنامز وفات بولوب، درسلمرگه خلل کیله باشلادقده، فرصتدن استفاده ایتوب، حفظ ایتوانگان ایدی. صوگره دن، مرجانی حضرت تلمری بونی بیلدکده تعسین ایتدی. (غالیه خانم ناک حافظه بولوی اوتکاننده یازغان ایدی).

ایکی مرتبه رسم آلدردی. هر ایکیمی کشی صورای بو یونجه بولدی. بری امر یقالی برسباح صورای بو یونجه ایکنچیسی لوندن دن «دائرة المعارف» مجموعه سینده درج ایچون صورادقلرنده آلدرتقان ایدی. رسم ناک شرعاً جواز وعدم جوازی حقنده سویلاگان سوزی خاطر مک یوق. فقط بر دفعه: «عوام بوکا اعتراض ایتار لر ایندی. آنلرغه، تورکلر ده رسم استعمالی بار دیسناک فناعت ایتمازلر، بخارا امیری ناک ده رسمی بار دیب ایتولسه، بخار اخلقینه ایاروچان خلق بلکه فناعت ایتار لر» دیمش ایدی. مرجانی آثار عتیقهغه بیک آرزولی، صوت صاباناک بورونغی لرن قیمت بها برله صاتوب آلوچان ایدی.

Pecuni

Aynulap

توشکه اعتبار ایته، توشلرینی سویلی ایدی یاش وقتندک حضرت موسینی، ایکی مرتبه حضرت عمرنی کورگانن سویله گان ایدی. بعض نرسه لردن، بعض کونلردن شوملانوی ده بار ایدی. (غالیه خانم مرجانی ناک تشأم ایتکان بعض نرسه لرنی صاناسه ده، بو اورنده آنلرنی یازارغه لزوم کورمه دک)

Tey kopy
mo anidi

جای کونلرنده داچهغه چیماسهده، اما قریه لرگه چیغوی وشهر
 تیره سینه یومیه چغوی تکرار بولا ایدی. جای کونلرنده، بتون اهل
 بیتنی ایله قریه لرگه یوری، قزان نیره سی قریه لرگه اوزینک بیغشی آطلرین
 جیگوب چیغه، قریه لرده خاتون وفز لرینی مقبره لرگه زیارت گه آلوب بار ایدی.
 خاتونلر مجلسی نك کیچکه فالوبینی یارانمی، خاتونلر نك کونلر زرده
 کوب چیغوب یورلرینی آرتوق آچیلورلرینی سویمی، مغازین لرگه
 کروب نرسه آلورینه مساعده ایتمی، کیچلرده اهل بیتنی ایله آطه اولتوروب
 روس اوراملرندن یوروب قایتولری بولا، خاتونلر طوغر وسنده بر آز
 کونچیلگی بار ایدی.

استانبولدن «الجوائب» «بصیرت» وغیر غزیته لر کیلوب توره، چققان
 کونلرین باشلاب «ترجمان» غزیته سینی اوفی باشلاغان ایدی. اهل بیتینی
 دائما غزیته اوقورغه ترغیب ایتماسهده، بعضا غریب خبرلر اوچراغانده
 کورگازه وسویلی ایدی.

بر دفعه غوبیر ناطورغه بار دیغنده، بیک اکرام واعزاز ایتوب
 سویلاشکان. شوندن قایتقاج: «توچی تللی تورهدن صافلان، دیگانلر
 موندن ده صافلانورغه تپوش» دیب سویلادی. غوبیر ناطور اوزی بر
 مرتبه مرجانی گه کیلد گنده، یوقلی، دیب آصر اولر قایتاروب یبارگانلر.
 تورغاچ مرجانی گه، بر بای اورص کیلگان ایدی، قایتاروب یباردک دیب
 سویل گانلر. صوگره مرجانی، اعتدار مقامنده، غوبیر ناطورینی مخصوص
 دعوت ایتمکان ایدی.

یوسف غونوالد مرجانی گه، مرجانی غونوالدغه باروب اولتورار،
 اوزون اوزون علمی مصاحبه لری بولا ایدی. رادلوف ده تکرار کیلوب
 یوری، بعضا اوزینک تانش لرینی وقونافلرینی ده آلوب کیله ایدی.
 مرجانی آنک حقنده «علمندن دهواسی آرتوغراق» دیب سویلی ایدی.
 بر وقت مجنونلر ایوبینه اوزی نك خاتون قز لری ایله باروب،

Харьки - 1863

наступат

Тотъ теле
Туредон сакрал

губернатору
Клару,
всрау,
и склвот
дун кифе
берган

Радлов

Теллин
нимиди
дхваса
дхтонрак

носуф
отбарлу

ناظر و جماعتلری ایله کورشکان. ناظر جماعتلری ده مرجانی غه کیلگانلر.
مرجانی آنلرنی کوروب فایتماچ: «آنلرنک فزلی اوچ دورت تورلی نل
بوللری اوستینه موزیقه لرده اوگرنه لر ایسکان. سزده دوم صوفر و غافل
بولماگن، اقل بر ایکی تورلی یازوبلگن» دیب غونوالدن یازدروب
آلغان عبرانی حرفلرنی اوگره تسکان، صوکره فزلی نك یازولرن رادولوف غه ده
کورستسکان ایدی.

супростро
тен боду
всестенно
мужская

روسچه اوگره نودن و هر تورلی علملردن طیماسه ده، لکن سوز
آرالرینه روسچه سوزلر قاتناشدردن قاطی منع ایته: «مین روس
توگل، میکا تاتار چه غنه سویله گن دیه ایدی.» (ظاهر افندی نك یازوب
بیرگانی بو اورنده تمام بولدی).

мин по
мужской
женской

بو مقاله نك آخیرنده مرجانی نك رسمى هم رسم و صورت گه نظری
توغر و سنده ده بر نیچه سوز یازامن: مرجانی حضرتلری، خاطره دفترنده،
بر مرتبه رسم آلدیروب آمریکا فونسلینه ویردیگنی، ایکنچی مرتبه، لوندن ده
نشر ایلمکده اولان «دائرة المعارف» مجموعه سینه درج ایلمک ایچون،
یوجن اسملی ذات طرفندن، قسقه چه ترجمه حالی و رسمى صورالوب، شونک
یبارمک ایچون آلدردیغنی یازا. بزم بیلدکهزه کوره، مرجانی نك رسمى،
قران مدرسلرندن و تاتار ملالرندن برنچی مرتبه کورلمش رسمدر.

расс
супростро
мужской

بو اورنده رسم خصوصنده بولغان احادیث و مطالعه لر حقنده سوز
اوزانماینچه، فقط دینده غایت مقید، شریعتنی حرفیا اجرا ایثار گه طرشه
تورغان مرجانی نك رسم خصوصنده سویلا کان سوزلرینی گنه نقل ایتهم:
صادق افندی علیکای ایته: بر وقت صورت مسئله سندن سوز
چیققده، مرجانی ایتمدی: «رسول الله (صلی الله علیه وسلم) وقتنده صورت گه
عبادت قبلوق بیک شایع اولمش. عربلر گه آزغنه یومشاغراق سویله دکله،
یا کبیدن صورتلر گه عبادت ایتمو، پت پرستلک گه فایتما احتماللری اولمش؛
شونلقدن رسول الله صورت استعمالندن شدتلی زهوشده منع ایتمش. پت

پرستلکنی نامرندن فور تورغہ طرشمش. حاضرده ایسه حاللر اوزگاروب،
اول احتماللر تمام بتمش در.»

حسن افندی آفچورین آیتہ: مرجانیدن، رسم آلدرتمق درستمی؟
دیب سؤال ایتدیکنده: «دیوارغہ آصیلوب فویولماسه، اوستال آستندہ غنه
تورسه زور استعاله یوق» دیب جواب بیردی.

بر وقت بر مجلسده، کوزگیگه قاراب نماز او قومق درستمی، توگلمی
دیه نزع ایتوشد کلرنده، مرجانی «کوزگوده گی رسمنی تعظیم قصد ایتولمی.
شونلقدن آندہ کورنگان نرسه نڭ صورت لگی جهندن گنه کراحت یوق»
دیب آیتکان وشول وقت تورلی طرفلرنک کوزگی بولغان زالک نماز او قوغان.

۱۹

وفاتی. هم حقنده اولان مدحیه و مرثیه لر.

مرجانی حضرتلری یتیمش یاشارینه قدر تدریس، تألیف و خالقده خدمت ایله مشغول بولدی. الوغ عزم و ثبات صاحبی اولان اوشبو محترم ذات، هر تورلی مانع لرگه التفات ایتمیچه، خدمتنده دوام ایدوب اوشبو وقتقه ایرشدکده، بایتاق قارتایغان، اعصابینده طبیعی ضعف کیله باشلاغان ایدی. بونلر اوستینه خصوصی بر واقعه ننگده تأثیر بولدی. اوزی ننگ ایگ سودیکی، و غیر خنف بولوینی امید ایتدیکی محمود اسملی عالم بر اوغلی وفات ایتدی. بو واقعه اوشبو محترم عالمزنی زور مصیبت گه دوچار ایتدی (۱). عمری ننگ صوگفی ایکی اوچ سنه سنده، طبیعتینه بایتاق انقلاب وضعیف لك کیلوب، کوبرهك قرآن اوقوب، فارسی دیوانلر مطالعه ایتوب مشغول بولباشلامش ایدی. صوگفی سنه سنک، معکسینه وضعیف لك کیلوب، آشاو ایچوی آزایوب حالسزله نوب طیب لرگه تکرار مراجعت ایته باشلاغان ایدی. فقط نه قدر حالسزله نسه ده همان کتاب قاراب و یازوبده مشغول بولا، وفاتندن آلتی آی قدر مقدم قسم ثانی «مستفاد الاخبار» کتابن یازوب تمام ایتمش ایدی.

بو وقتلردن صوگره آشاو ایچوی کوندن کون آزایوب، اوزی ده عمری ننگ اخیری یاقین بولدیغنی حس ایته باشلاغان ایدی. وفاتندن اوچ آی مقدم یازمش بر مکتوبنده اوشبو سوزلرنی یازا (۲):

«بسم الله الرحمن الرحيم. عزیز القدر کرامی و محترم شاگردمز حاج الحرمین الشریفین ملا عبیدالله غه... حق جل و علا بعد الیوم سلامتک

(۱) «مستفاد الاخبار» دده اوشبو اوغلینی مدح، و وفاتینه نأسف ایدوب اوشبو

شعرنی یازا:

چو عمرم بنزدیک هفتادشد امیدم بیک باره بر بادشد

(۲) بو مکتوبنی مرجانی ننگ اوز قلندن کوچورلدی.

وحسن المعیشة وسعدت دارین نصیب ایلیم. آمین... مین بیک فارتایدم.
 صاولغیم یوق. یاشم یتیمش بیش گه قریب جیتیه. کوندن کون ضعیف لنه م.
 بر نرسه آشای آلمایمن. موندن آری خط یازه آلماقمده معلوم دگل.
 خوش سلامت بولغز. بز گه خیر دعا قیلگنر. اولسام قبرمه بر طاش
 یازروب قوی. بیک کچکنه بر ایکی کشی گنه کوناروب کپتارک
 اولماسون. هم روس سوزی روس تاریخی قویولماسون. والسلام. یوم
 شنبه ۲۳ جمادی الاولی ۱۳۰۶.

بو وقتلرده، نه قدرلی ناچارغه تابا ایسهده، همان اشنده دوام ایتیه،
 مدرسه سینه باروب درس اوقوته ایدی. وفاتینه آی یارم قالدقده،
 آرووی دخی قوتله نوب، ایووندن چغه آلماسلق حالگه کیلسده، درسدن
 توفتالمادی. شاگردلرنی ایوینه چاقرتوب درس اوقوتندی. بو وقتلرده
 تورلی دوقتلر کیلوب، حالنی معاینه ایدوب تورمقده، دوالرنک بر
 آز تاثیر بولسهده، لکن حالی کوندن کون ناچارلانمقده، آشای
 آزیامقده ایدی. لکن حالی نه قدر آغیر بولسهده، دماغسی تازابولوب،
 خسته لگی کتاب مطالعه سندن منع ایتیمهز، اوزینی عیادت ایدوچیلر ایل
 جدی ومهم مسئله لرده مذاکره ایدر ایدی.

شاگردی حبیب النجار حضرت یازا: «استاذ مرجانی حضرتلری،
 وفاتندن ایکی کون مقدم مینی چاقرتقان ایدی. باروب حالن صورادیمک
 «حالمز آغر. خسته مز بیک قوتله ندی. حیاتندن امید کیلسدی» دیدی.
 بو وقتده اوزی غایت یابققان، توشا گنده کوچ حال ایل یاتیه، یاندنغی
 اوستالک ایکی کتاب وقاره صاوتلری بار ایدی. سوکره میثا، اوستالک
 «مستفاد الاخبار» نی کورسه توب: «سز لر شول کتابلرنی توتوگنر. بر
 آز یازه چق سوزلرم فالغان. حاضرده یازارغه اوزم نک قدرتم بتدی.
 کچی عبدالولی ملانک ترجمهء حالی یازلمای فالغان. بندن سوکغیلر آنی
 یا که یازارلر، یا که یوق. یازلماسه بتونلهی دنیاغه کیلمه گان کبی بولور.

بن خاطرمدگی احوالن ایتوب توررمن. سز یازگز» دیدی. مین یازدیغمک، یاتقان کویونچه آلوب فارادی ده، بخشى بولغان ایکان، دیدی. سوگره کچکنه بر رساله کورسه توب: «بورساله سمى (سمى پولاط) شهرى نك احوالی حقنکدر. مذکور شهرنك معتبرانندن ولی احمد آخوند، اوزمنك صورومه کوره، یازوب یبارمش ایدی بو رساله ایله برابر شوشى روسچه کتابنى ده آلوب قایتوگز. مستفاد الاخبارده وقایعنى تاریخ اسلام ایله قید ایتدم. بو رساله ده میلادی ایله یازلغان. شول کتابقه فاراب سنه لرنى هجرى گه آیشدرگز. بورساله نى «مستفاد الاخبار» اسلوبینه موافق ایدوب یازگز. سوگره فارغالی ده عمر خلفه (دولتیارى غه) مراجعت ایدوب، فارغالی احوالی حقنکه معلومات آلوگز. بونلرنك هر ایکیسون «مستفاد الاخبار» اخرینه علاوه ایدوب «مستعادتمة الاستفاد» دیب اسم بیروب برابر باصدررسز» دیدی (۱).

مرجانی حضرتلری عمرى نك اخبر دقیقه لرینه قدر علم هم حقیقت قایغوسنده اولمش. وفات ایته چك کوننده، عبادت گه کرمش بر گروه فصلاغه، تفسیرلر آراسون موازنه ایدوب ایتکان: «بیضاوی، کشاف ایزندن چققان اورنلرده ده بخشى باره بیل؛ حتی که کوب ذاتلر، بونك کشافدن آیرادیغنى اول وهلده فرق هم ایته آمازلر. اما مدارك، کشاف ایزندن آیرلمش اورنلرده بتونلای ییاوفالادر. بونی ایسه هر کم فرق ایتار ظننده من» دیمشدر (۲).

مرجانی حضرتلری وفات کونلری، وفات ساعتلری یاقنلادقه اوزى کوب قرآن اوفى، تکبیر ایتنه، هم «قرآن معنالى بکلک بیره» دیب یاننک قرآن اوقوته ایدی. نهایت (۱۳۰۶ هـ ۲۹ شعبان ۱۸۸۹ م آپریل ۱۸۵۸) وفات بولوب قرآن مقبره سنک دفن ایدلدى. وفاتنده ایك صوگ سوزلری ده (الله ربنا ورب العالمین) هم (بللله الامر جمیعاً) آیه کریمه لری اولمشدر.

(۱) فقط، نینداین سیبلر ایچوندر، «مستفاد الاخبار» طبع ایدلکنده، بووصیتلر برینه یتکورلمه گان. (۲) آثار ج ۲ ص ۳۷۷.

ۋەرجانى ھىزىرتلىرىنىڭ سۈرىتى رىسى.

مرجانی حضرتلری نڭ وفاتی سببلی خلقمزنغه زور مصیبت کیلمش.
هر کم آنڭ وفاتی ایله علمینه، احساسینه، آکینه مناسب رهوشک فایغوغه
دوچار اولمش. خصوصاً خلقمزنڭ متفکرلری، آلدغی صفده اولانلری،
عموما دیپورلک اهل قلم مرجانی حضرتلری نڭ وفاتینه زور تأسف ایتمکانلر.
اول وقتده، عوام فاشنک، محترم صانالغان حضرتلر حقنده، بر
رهنلی نرسه یازلمدیغی حالده، چن اهل علم و اهل قلم آنڭ طرفنده
اولدفلرندن، مرجانی حضرتلری نڭ اوزی و کتاباری حقنده بیک کوب
شعرلر، مدحیه و تقریضلر یازدیلر. وفاتی وقتنده هم وفاتندن سوگره د
بیک کوب مرثیهلر، خاطرهلر یازوب یادایتدیلر. مرجانی حضرتلری حقنک
مدحیه و مرثیه اولارق شعر یازوچیلرنڭ بزگه معلوم اولانلری اوشبولردر:
آفیلا، آفای داغستانی، اسماعیل مخدوم ابن ملاحیب الله القزانی،
ملا جمال الدین التنجلی، رمضان داغستانی، شیخ الاسلام التکوی،
صابر جان ابن ملا عبد البدیع الممسهوی، صالحجان البارودی، صبغة الله بن
محمد الکوگار چینی، ضیاء الدین الطرخانی، عالمجان البارودی، عبد الحکیم
بن عبد الله البلبائی، عبد القیوم بن مراد البدخشی، عبد اللطیف داغستانی،
عبد الله توقای، عبید الله القارلوی، علی بن صالح الجقری، فخر الدین بن
آرسلان البوکالی، محمد شافع بن محمد شریف الاوتاکمی، محمد بن
احسان الممسهوی، مصطفی بن داود الجوطایی، نجیب دوماوی، نور الله
بن عبد الوالی القارلوی، ملا ولی چوپرهلی، یوسف داغستانی.
اوشبو محترم ذاتلر نڭ یازمش شعر ونظم لری، مجموعسی تخمینا
یوز ایلی بیت مقدارنده اولوب، بیک کوب اورننی اشغال ایده چکنندن،
بو اورنده آنچق اسملرینی گنه یاد ایتو ایله قناعتله ندک.

سنه ۱۳۳۲ ذوالقعد ۲۳

شهر شرف.

تصحیح مصحف خدمتندہ مرجانی.

Кевелогнен
одретко
нрениу

انسانلرنڭ سعادتكه اير وشولرينه رهبر هم حيات مدنیه لرنده يول باشچيلق ايتو اوچون سيدالوجود حضرتلرينه اينسگان قرآن كریمنڭ هر بر سورہ سينه، هر بر آيتينه هم هر بر حرفينه احترام، دقت كوزى برلن قار او هم آلارنى بره و طرفندن ده اوزگار تلماس درجه سنك ضبط ايتو حيات نبى زمانلرندن بيرلير.

اصحاب كرام هم علوم قرآنیه ده وقوفى نام علماء اسلام حضرتلرى قرآن كریم سورهلرينڭ صانلرينى، آيتلرينڭ عدلرينى، سوزلرينڭ رسم رهوشلرينى بيان ايتويولنده غايت بيوك خدمتلىر قالدرديلر. عالم اسلامه كمال دقت بلهن فارالوب، مساهلسز اجتهاد بلهن ضبط ايتولسگان نه رسه قرآن كریمدر.

كتب سماويه آراسندن تحريف، تغيير بلاسينه دوچار بولمى، مصون قالغان قرآن كریم نيچه بۇز ميلليون مسلمان طرفندن مسنون رهوشده اوقولوب، حفظ ايتولوب، اون اوچ عصر دن آرتقى زمان مقدس طوتولمقدهدر.

بو كون اوقولور قرآن كریم بلهن بوندىن نيچه عصر ئلك مسنون طريق بويىچه اوقولور اولمش قرآن كریم آراسنده، بر نقطه لى ده باشقالق بوقدر.

كره ارضنڭ جهات اربعه سنده يه شه مكده بولغان مسلمانلر طرفندن تلاوت ايتولور قرآن كریمنڭ بر، هم برده ي ايكانلىگى، كۇن كيك، نه چكدر. شونڭ بلهن برابر، آلارنڭ قوللرنده محترم، مقدس طوتولغان هم طوتولمقده بولغان مصحفلرنڭ رسملى آراسنده ده مسنون طريقه بر نقطه لى ده باشقالق بولماو تيميش ايدى؛ چونكه قرآن كریمنڭ هر بر

سورهسى، آيتى، سوزى، حرفى مسنون قرآنلارگه موافق، مطابق رهوشده مضبوط ايگان؛ كاتبلرنىڭ، مطبعه لارنىڭ غفلتلىرىنىڭ صادر بولور هر بر خطانى تصحيح ايتوبيك آسات اشدر؛ بونىڭ اوچون آرزغنه اهتنام، اهتنام يېتهدر.

لكن، مع التأسف، عصرلرنىڭ تاثيرى، تاريخى واقعه لرنىڭ اغفالى هم ادراك بوتون بولماي آرقاسنىڭ چيترلرگه ايهر وبلاسى، روسيه مسلمانلارى آراسىده علوم قرآنيه، تعليمات دينيه گه مجبىتى، اهتنامنى كىيوتىدى هم كىيوتوب بارماقدهر.

بىزنىڭ بو كىيوشمىز، شېبهسىز، زور غفلت، عفوئى آوردرجه سىندى اولوغ گناه بولسىده، كىيوشمىزنىڭ بوجھتىنە كوز سالورلىق متنبه دانلر آرمىزده بىك آز، يا كه يوق حكمنك ايدى. شول باروشمىزنىڭ سوعنتىچەسى اولاراق، نېچە يوز مىليون مسلمان قاشىندى مقدس طوتولور مصحفلرده مسنون طرىقە مخالف رهوشده رسم خطالرى پيدا بولدى.

تغىير، تحريف، خطاءدن مصنون مقدس قرآن كرىمنى اوقور مسلمانلر آراسىده مسنون طرىقە موافق ايتوب مصحف رسملىرىنى تصحيح ايتوچىلرنىڭ بولماي آيانچ حاللردىدر. روسيه مملكتىندى باصلور مصحف شريفلىرىنىڭ رسملىرىنى تصحيح ايتوگە روسيه مسلمانلرنىڭ برنچى اولاراق اقدام ايتوچى، دىندى شلر بىڭ كوزلرنىڭ ئه چوگە، كوكللر يىنە، چىن معنىسى بلەن، دىن مجبىتى سالوغە باشلاب كروشوچى، طروشوچى ذات محترم مرحوم شهاب الدين بن بهاء الدين المرچانى حضرتلر يىدر. روسيه مملكتىندى طبع اولنور مصحفلرنىڭ رسملىرىنى مسنون رهوشده تصحيح ايتوگە برنچى اولاراق رسمى اقدام فلوشرفى بلەن مشرف بولوچى مرچانى حضرتلرى بولسىده، آندىن ئلكده مصحفلرنىڭ درست باصلووينە اهتنام ايتىكان محترم دانلر بولمىش.

مرجانی کتب خانہ سنہ طابولمش ورقہ لرننگ بری یوفاریک سویل نمش
فکرنی تا کید ایتہ در.

۱۸۰۱نچی یلدہ مطبوع مصحف شریف آخرنده مصحح طرفندن
یازولغان سطرلرنی مرجانی حضرتلری اوز قولی بلن کو چروب آلمش.
بویپردہ مذکور نسخہنی اوزگارتمی یازامز:

«اولو الابصار، ذوی الاعتباره واضح در: کلام الله القدیم، واجب التکریم،
المصون عن التحریف والتغییر والترخیم عصر مرتک بعض ناظرلرننگ
قصور همتلریله بعض الفاظ واعرابنده خطا، تغیییر واقع اولوب، گاه خطا
خط برله عذب عذابدن وکاه سقوط رأس حیاء قرانی برله بحر بردن فرق
أولمیوب، وبر سواد نقطه ایله نعمت دوشوب وبر زیاده سی ایله
نقمت بولوب، قریب تحریف اولمش ایکان؛ بناء عامه اهل اسلامه تصحیح
ومقابلہ سی فرض مهم صحتہ کنایت وطبعنده کمال اهتمام اوره اجتهاد واجب
واهم اولدنده، نواب انپراطور دوله روسیه حکمیلہ تصحیح ومقابلہ کلام
القدیم اوچون تفتیشہ وطبع مستقیم ایله تطبیعه محکمہ اسلامیه طرفندن
علماء شهر پیطر بورخدن بو کمینه خادم العلماء والطلبه ملا عبدالرزاق
بن توقتامش القزانی الجوطائی مأمور اولب مذکورنگ تصحیح ومقابلہ سی
برله شهر پیطر بورخده مدرسه کبری غه منسوب طبع خانده تطبیعه
اولندی ۱۸۰۱سنه ده.

ای خدا ابن بار اشنی ایله مأجور مثاب
کم کلامنگ رسم تصحیحنده ایتدی بئدل تاب.
شویله که مختار اهل شرع در بو بابده
نوح قراء جلی الخط صحف مستطاب.
صحت اعراب تجویبندنه صرف وسع ایله
احسن الاملاء سلیم النظم طبع اولدی کتاب.
جمع زبورله آچلدی مظهر حق بر جهال
دولسه واجبدر ضیاسیله عیون شیخ، شاب.

ختم طبع ظاهر ابتدی رسمنی هم تباریخن
آلدی حسندن جمال جمع عثمانی نقاب.» -

روسیه دولتنک مصحف شریفلر ۱۷۸۷ نچی یلدن اعتباراً طبع ایتوله
باشلاسه ده هم ۱۸۰۱ نچی یلغه چیکلی اوچ مرتبه طبع ایتولمش ایسه ده،
اول زمانده مطبوع مصحفلرنی رسمی قار اوچیلرنک بولو، بولماوی بزگه
یقینا معلوم بولمادی.

تاریخ سو یوچی هم شول یولده کوب اش کورگان استاذ محترم
رضاءالدین حضرتلری «قرآن و طباعت» نام اثرنده اور نبورغ معصمه
شرعیه سی طرفندن تعیین ایتولگان مصحفلرنک برنچیمسی مر جانی حضرتلری
دیسسه ده، یوغاریده درج ایتولگان نسیخه نک کورسه تو ونچه، محکمه
شرعیه طرفندن تعیین ایتولمش مصحفلردن بری ۱۸۰۱ نچی یلک عبدالرزاق
حزرتلری بولمشدر.

۱۸۰۱ نچی یلدن باشلاب، مر جانی حضرتلری محکمه شرعیه طرفندن
مصحف ایتولوب قویولغان ۱۸۵۹ یلغه چیکلی طبع ایتولگان مصحف
شریفلرنی رسمی اولاراق تصحیح ایتوچی بولمیی؟ بوده بزگه قطعی
رهوشده معلوم تو گل. شولایده، یوغاریده درج ایتولمش نسیخه نک
«عصرمزنک بعض ناظرلرنک تصور همتلریله...» جمله سندن عبدالرزاق
حزرتلرنک تصحیحندن ئلکده مصحفلر بولووی آکلاشولا؛ ۱۸۶۵ نچی
یل ۲۶ نچی مایک مر جانی حضرتلرنک صابرانباغه کوندرمش بیان نامه سینه
قاراغانده، عبدالرزاق حضرتلرندن صو ک، مر جانی حضرتلرندن ئلکده
مصحفلر بولمش؛ حتی رسمگه موافق تصحیح ایدوچی ده بولمش. بو مصحفلر
رسمی اولما مشلر ایمش. ۱۸۰۱ نچی یلده رسمی مصحف تعیین ایتولوب ده
بوندن صو ک مصحفلرنک رسمی بولماوی طبیعی کیتوش بله ن او یوشماسه ده،
هر وقت مساهله ایتکان صابرانباغه بو طوغاریده حسن ظن ایتوساده دللک
بولماقتدر. اش باشنده ایسه سی بولمق لازم ایکان، بزده حال باشقاچه در.

شولای ده، مرجانی حضرتلر بىنك تصحيحينه چاقلى باصولغان مصحفلىرى كوره آلاموز دن هم اول خصوصه تارىخى سندلر نى بله آلاموز دن ۱۸۵۹ نچى يلفه چاقلى عبدالرزاق حضرتلر نى باشقه ده رسمى مصحفلىر بولدىلر يا كه بولمادىلر ديوب كيسوب نه يته آلميمز .

مرجانی حضرتلر ينه چىكلى باصولغان مصحفلىر نى غطالقرى نى ره وشك بولغانلغىن هم دائمى رسمى مصحح تعين ايتولو نى سبب وتارىخى كورسه تى او چون، «قرآن و طباعت» ده كورگان تارىخى سندلر نى بىر نىچه سىنى بويىرده نقل ايتمه مز :

۱

۱۸۵۶ سنه م .

استه رلى طاماق اوبه زنده فانقاي اولنده امام يحيى ايشبولدى اوغلندن استه رلى طاماق شهرنده آخوند كمال الدين نغايوفقه .

قولموزه، قزانده كو كو بىن مطبعه سنه طبع اولنمش ايكى نسخه قرآن شريف وار . بريسى قزان سودا گرى يوسف غوثوالد (۱) خراجتيله واينچيسى الياس بوزىن امضاسيله نشر اولمشدر .

*Yusuf
Ghuthwald*

اولگيسنده اوچ بوزدن زياده، صوگفيسنده فرق جىدى اورنك خطاسى وار . سودا گرلر واسطه سيله بو نسخه لر خلق آراسينه نشر اولنمىغىن او فوچيلر بلكه گناهلى اولورلر . بو بائده تيشلى محكمه لره مرافعه ايتسه كز ايدى . (۱۰) نچى اوكتابر .

۲

۱۸۵۸ سنه م .

آخوند كمال الدين نغايوفدن مفتى عبدالواحد سليمانوفقه . امام ايشبولدى اوغلى نى ايكى عدد قرآنيله اعلام نامه سىنى سز نى نظر كزه اوشبو كاغد ايله ببه ردك .

(۱) سودا گر توكل، مشهور مورخدر .

تفتیش‌مزه کوره، مذکور امامک بیانی درستدر .
 حتی که بعض خطالری اهل اسلام اعتقادینک خلافینی بلدره در .
 مثلا: «یدیر» اورنینه «یریر» یازلمشدر (۱۸۸ بیت).
 وهر ایکی نسخه ده لافیه نوشمشدر (۲۷۰ بیت).
 (۳۶۶ بیت) ده تمام بر کلمه قالمشدر .

کاغدلری ده ناچار، حرفلر توشمه‌مش، کلمه‌لری اوز گهرلمشدر .
 بو کبی خطالی نسخه‌لری نشر ایتمکدن منع ئه یلمک طوغریسنده تدبیر
 ایدولنوب، عالمرنک فتواسی اولماسدن مقدم، باصمه قرآنلر نشر
 اولماسون ایدی (۲) نچی فیؤرال .

۳

چیشمه اولنده امام شاهین گرای یعقوب اوغلینه صابرانیه دن .
 اوشبو کاغد ایله برابر، سزله ایکی نسخه قرآن شریف هم خطاء
 و صواب جدولی یبه‌رلدی . قرآنلر ایله جدوللری تفتیش ایدوب، خطاء
 و صواب حقدک فکر و مطالعه کزنی بیانله صابرانیاغه قایتارورسز . (۲۴) مای .

۴

امام شاهین گرای یعقوب اوغلندن صابرانیه محکمه‌سینه .
 صابرانیا ناک امرینه بناء قرآن شریفلر ایله خطاء و صواب جدولینی
 مقابله ایتمد . آخوند نغایوف طرفندن کوسته‌رلمش ییدی کلمه‌مینم نظرمده
 خطاء کورلدی . بونلری آیرم جدولده بیان ایتوب کوسته‌ردم . مذکور
 ایکی قرآن نسخه‌سینی قزانده عبیدالله یونوسف هم رحمة‌الله امیرخانوف
 باصمالریله مقابله ایتمیکمه، آخوند نغایوف کوسته‌رلمش خطالردن آرتق
 دخی اون‌سیگیز خطاء طابدم . بونی هم مخصوص جدول ایله کوسته‌ردم .
 بو تقدیرچه جمله خطا‌لار (۳۱۹) اورنده در . اعرا بده اولان خطا‌لر

بو حسابدن خارجدر. (۱۸۲) بیتده «لنخشرنهم» اورننده «لنخشرنهم»
باصلمشدر. بونلرده ایسه معنی تمام بوزق اولادر. قرآنلر ایله جمله
کاغدلرنی اوشبوراپورت ایله صابرانیه محکمه سینه فایتاردم. (۱۷) نچی اییون.

۵

صابرانیاده (۲۷) نچی اوکنه بده اولان حکم:

قرآن شریف، اوشانداق دین کتابلرینی یا کلمش یازمق الله تعالی
حضرتی فاشند، اولوغ گناهدر. کله لرنک یا کلمش یازامقی سببندن،
یا کلمش او قومق، بلکه یا کلمش معنالر چقمقی احتمالدر. حال بوکه
قزاندہ کوکو بین طبعخانه سنده (۱۸۵۶) نچی یلده (۲۸) نچی غینوارده طبع
ایدلمش قرآنده مقصود معنالرک خلافینی آکلانورلق (۳۱۹) دن زیاده
خطاسی وار.

بو کبی یا کلمش نسخه لری، اهل اسلام آراسینه طاراتمق درست اولماس.

اوشبو سببندن قزاندک و ایونوی گو بیرناطورندن:

قرآن باصمقدن حاضرگه کوکو بین مطبعه سیننی منع ایتمک، خطالی
هالنجہ باصماسینه رغصت ویرمش صینزور مسئول اولمق، بوندن صوکل
طبع اولناچق قرآنلری صابرانیا فتوا سندن مقدم نشر ئه یله مکن منع
ایتمک طوغریسنده صورالنور. مذکور قرآنلری استعمال ئه یله مکن
نهئ ئه یله مک خصوصنده اهل اسلام کوب اولمش گو بیرنالره اعلام نامه
ارسال اولنور. و بو حادثه فی مینستر حضرتلرینه رفع ئه یله مکه اوز
طرفندن بره مناسب تدبیر ئه یله مک اوچون التماس ایدلنور. (۱)

۶

۱۸۵۹ سنه.

ؤنوتریننیک (داخلیه) مینستردن صابرانیا به:

قرآن (شریف) و باشقه اسلام کتابلری کوب زماندن بیر و قزاندہ

(۱) دینی امورلرمزنی ادارهده بارلق حقوق محکمه شرعیه گه تأسیس زمانندن
باشلاب بیرولدیکی هالده، محکمه شرعیه منک بوجباتینی کم تصویب ایتهر. ع.

باصطنوب بونلر ایله کور شیلرمنز اولان اسلام اهالیسی ایله دولتمز آراسنده اولوغ سودا قیلنور.

صابرانیا دیدیکنجه تیپوغرافبالر، طبعدن منع ایدلنوب، طورلسه، یا که طبعی بعدنده صابرانیا محکمه سینه نسخه سی بیه رلنوب فتوا و جواب کلمکنی کوتهک لازم اولنسه، قرآن و باشقه کتابلر وقتلی اولان بازارلره، اوشاندق بخارا، خیهه اولسه لرینه کیده چک کر وانلره بیتوشمه ی فالملقاری احتمال اولور. بو ایسه کتاب سودا گرلرینه بیوک ضرر جلب ایدر. صینزورنک خدمتی خطالاری تۆزه تمک اولمای، بلکه طبع اولناچق شیلرک دولت سیاستینه ویا که دینینه مغایر اولوب، اولمادیغنی قارامقدر. شونک اوچون خطالی حالنجه قرآن طبعسینه رخصت ویرمش صینزوردن صابرانیا نک شکایتی اصلسزدر.

کوکوبین مطبعه سندن چقمش قرآنلر حقنده صابرانیا طرفندن نشر اولنمش اعلانلر، هر نه قدر قوتنده ایسه ده، لکن اسلام شریعتی حکمینه کوره خطالی اولمق سببلی قرآن قرآن اولمقدن چقما ی همیشه قرآنلر. حال بویله اولدیغنده مذکور قرآنلری استعمالدن منع ایله اعلان نشر ایتمکدن، قرآنده اولان خطالر حقنده خطاء و صواب جدولی نشر ایتمک باخشیراق اولور ایدی.

قرآن طبعی حقنده ایده چک تدبیر بودر: باصلناچق قرآنلری قاراب ودورستله ب باصدمق اوچون عالم مسلمانلردن بر یا ایکی کمهسه کارریکتور (مصحح - درستله وچی) تعیین ایدلنسون، بونلر (۱۷۸۷) نچی یلده پیظر بورغده یا که یونوسف طرفندن ویا که آندن صوگ امیرخانوف طرفندن فزانده هم طبع اولنمش قرآنلر ایله مقابله قیلوب، یاخشی دقت ایله تصحیح ایتمسونلر. اگرده خطاء قالدورر ایسه لر مسئول اولورلر. باصدموچیلر طرفندن اعانه اولاراق بونلره طاباغینه مایکی ته نسکه آچیه ویرلور. ۱۱ نچی مارت

۷

صابرانیاده اولان حکم:

فزانده باصلناچق قرآنلری تصحیح ایتمک خدمتینه امام شهاب الدین بها الدین اوغلیله امام عبدالغنی صالح اوغلی تعیین ایدلنور. بونلر مینیستر حضرتلری طرفندن کورسه تلمش قرآنلر ایله مقابله ایدوب، درستله دکارندن صوڭ امضاء ایده لرلر. باصدر وچیلر طرفندن هر طاباق اوچون ایسکی تنکه آچقه ویرلور. مصححر طرفندن درستله نهمه یهن قرآنلر ساتوله اس. خطالی حالده امضاء ایده لرلر ایسه، کندیلری مسؤل اولورلر. تنقیف ایدلمشدر ۱۷نچی سینته برده.

۸

امام بهاء الدین اوغلیله امام صالح اوغلندن صابرانیاپه:

صابرانیاذاڭ امرینه بناء پیطر بورغ هم فزانده طبع اولنمش معلوم ایسکی قرآنلر ایله مقابله ایده رهك، قرآن شریف تصحیح ایتمه یه شروع ایتمش ایدک؛ لکن صابرانیا دستور ته یله مک ایله بیورمش قرآنلر نڭ اوزلرنده هم بر قدر خطاءلر وار ایدیکی بزله معلوم اولدی. ایدمی، بزله مذکور ایسکی قرآنلره موافق ایده رمزمی؟ ویا که آنلرده اولان خطالری هم تصحیح ایدوب کیچه رمزمی؟ صابرانیا ایسه بزله بو طوغریه دخی بر بیان وتفسیر ایتسه ایدی. ۱۳نچی دیکه بر.

۹

صابرانیاپه (۲۳) نچی دیکه برده اولان حکم:

پیطر بورغ هم فزانده یونوسف وامیرخانقلر خراجاتی ایله باصلمش قرآنلر نڭ خطاسز اولمقی مینیستر هم صابرانیاپه معلوم دگل. بونلر ایله مقابله ایده رگه بو یورمق، فقط باشقاره نسبت ایله، بونلر نڭ درست رهك اولماسینی ظن ایتمک ندر.

اگر بونلرڭ اوزلرنده خطا لر کورلور ایسه، البته آڭا موافقت ایتمه‌ی، بلکه تصحیح ایتسونلر.

یوغاریده درج ایتولمیش تاریخی، رسمی سندلردن ۱۸۵۹نچی یلدن باشلاب دائمی هم رسمی مصححلرنی تعیین ایتو کورنسه‌ده، اول یلغه چیکلی‌ده رسمی مصحح بولمیش؛ لکن آلا ر دائمی مصحح بولمی، مصحف شریفلرنی باصدرغانغنه بیدگیله‌نکان وقتلی مصحح بولسه‌لر کیره‌ک. بو تاریخی سندلردن آڭلاغان حسابتمزه مبنی تخمیناتدر. دائمی صورتده رسمی اولاراق تعیین ایتولگان مصححلرڭ برنچیلری مرجانی هم عبدالغنی صالح اوغلی اولمشلردر.

عبدالغنی صالح اوغلی، تصحیح مصاحف خدمتینه اهلیتسز اولاراق تعیین ایتولگان ذات بولدیغندن، تصحیح امرنده مرجانی حضرتلری آڭا التفات ایتمه‌گان هم آنی اوزینه شریک ایتوب طانوماغان. شونلقدن عبدالغنی صالح اوغلی مرجانی حضرتلری اوستندن محکمه شرعیه‌گه شکایت ایتکان.

مرجانی اوستندن محکمه شرعیه‌گه شکایتنده صالح اوغلینک حقیلمی، حقسز می ایکانلگن کورسه‌تو اوچون، بو اورنک آڭک شکایت نامه‌سینی عیناً درج ایتمه‌ز:

امام عبدالغنی صالح اوغلندن صابرائیایه:

صابرائیانک فرمانینه امثال ایدوب، امام بهاء‌الدین اوغلیله برلکک، طبع ایدلمکده اولان قرآن شریفلری تصحیح ایدرگه کرشدک. اما شریکمز بهاء‌الدین اوغلی صابرائیانک فرمانی یالکمز بنم اسمیمه دیه اوزینی اصل، بنی ایسه اوزی یتوشمه‌گانک معین دیه حساب هم دعوی ایده‌در. بو سببدن تصحیح ایتمک طوغر یسندنه بنم سوزیمه قارامای

اوزی بلدیکنچه تصحیح ایته در. صابرانیا ۱۷۸۷نچی یلدہ پیطر بورغده
وآنندن صوڭک یونوسف و امیرخانوفلر خراجاتیلہ قزانده نشر اولنہ مش
قرآنلره موافق تصحیح ایدهرگہ بویوردیغی حالده، امام بهاءالدین اوغلی
بونلر نڭ رسملرینی اوزگہرتہ در.

مثلا: (یا آدم، العالمین، یا مریم، فالوالان، یا اهل، یا ایات، الکتاب،
اسماعیل، اسحاق، القیامہ، شیا) کاهه لرینی (یا دم، العالمین، یمرم،
فالوالئن، یا اهل، یا ایات، الکتب، اسمعیل، اسحق، القیمه، شیا) صورتک
یا زاد. بونڭ کبی تیبشسز عمللری اوچون بزلر مسئول اولنماساق
ایدی. ۱۶نچی فیژرال.

امام صالح اوغلینڭ بوشکایتندن صوڭک، محکمہ شرعیہ «قرآنی
پیطر بورغده باصماسینڭ رسملرینه موافق توزه تمک تیبشلی و معنایه خلل
کیتوره چاک خطا لری غنه تصحیح ایتمک تیبشلی» هم «امام بهاءالدین
اوغلی برله امام صالح اوغلی تصحیح امر نده هر ایکه وی بر در جه ده» دیوب
فرمان کوندرمش هم مرجانی حضر تلرندن جواب صورامش. مرجانی
حضر تلرینڭ صابرانیاغه بیرگان جوابی:

«صابرانیا، امام صالح اوغلیله بن، بهاءالدین اوغلینی مصحح ایوب
تعینن ایتمیکی وقتنده، پیطر بورغ وقران شهر لرنک باصدرلغان ایسکی
قرآنلر ایله مقابلہ ایدهرگہ بویورمش ایدی.

بزلر، مذکور قرآنلره مراجعت ایوب، تصحیح قیلا باشلادیغهمزده
آنلر نڭ اوزلرنده هم خطا لر کوردک؛ بناءعلیه بو طوغریده نه رهوشلی
عمل قیلحق لازم اولاچغینی صابرانیا دن بازوب صورادق. صابرانیا «سز
شریعتہ موافق تصحیح ایڈکز؛ مذکور ایسکی قرآنلر ایله مقابلہ ایدهرگہ
بویورمق باشقالره نسبت ایله آنلرڭ درستره ک ظن اولمقلرندن ایدی.

اگرده آنلرک اوزلرنگ خطا لر کورلسه، خطا لرینه ایره می، بلکه تصحیح ایدگز» دیه بیان بیوردی.

بوندن سوک کوکوبین مطبعه سنک باصلنمهک اولان قرآن کاغدلرینی امام صالح اوغلی امضاء ایتدیکندن سوک مکا کیتوردیلر. بن ایسه نفتیش ایدوب اونودیفنده نیچه اورنده خطا سی کورلدی. بو روشده خطا لی حالنچه باصدرورغه رضا اولمادم هم امضاءده ایتمدم. اما آندن مقدم بن تصحیح ایتمش کاغدی امام صالح اوغلی امضاء ایتمش ایدی.

امام صالح اوغلی بنم عملدن ناراضی اولوب، هیچ تحمل ایدمه آلمادی. واوز گماننچه بندن انتقام آلمق نیتله صابرانیا محکمه سینه شکایت ایتمش ایش؛ حال بوکه امام صالح اوغلینگ بوشکایت نامه سنک یازمش اسنادلری جملسی اصلسدر؛ چونکه بن آکا «معین» دیه هیچ وقتده نه بئدیکم یوق. بونک اثباتی کاغدلرده اولان امضاء سیله اول بیلور. بویله دیهک شویله طورسون، بلکه «ایده شم صالح اوغلی امضاء سندن مقدم هیچ بر کاغدی باصمه گز» دیه کوکوبین مطبعه سینه شهر پالیتسه سی وسطه سیله رسماً (آفیتسیالی) کاغذ یازدم. ایدی اش بویله اولدیغنده صالح اوغلینگ دعواسی نیچک درست اولور؟ اوشانداق درست رسملری اوز گهرتدیکم یوق؛ مگر خطا رسملری درستله دم.

رسم خطی درستله مک تییشسز اولماسه کیرهک. غیر مرسومی اوقورغه بلمش بر کمسه مرسومی هم اوقور، حتی که بونی عوام وصبیلرده توقفسز اوقورلر.

روسیه مملکتنده بوندن مقدمه بعض بر مرسوم طبع اولنمش قرآنلر وار: مثلا: عبدالعزیز باراشوف خراجتیل (۱۸۵۱) ده قرانده طبع اولنمش قرآن بر قدر مرسومدر. اوشانداق (۱۸۳۵) بلنده قرانک نشر اولنان قرآن رسمه رعایت ایدلمشدر. حتی که رسمی قرآنلری قیمت حقلر ایله چیت مملکتلردن خلقمز کیتورمکده در.

قرآنی اصحاب اتفاق ایتمش رسمله یازمق واجب اولوب، آنلر
رسمینه خلاف ایتمک درست دگلدر.

صحابه لر (رضی الله عنهم) رسملرینه موافق تصحیح ایتدیکم سببلی
عیبلی اولمام. بزم روسیه دولتیه ایران مملکتکنده قرآن رسمینه دقت
ایدلمهز ایسه ده، اما اسلام مملکتلرنده اصحاب رسملرینه موافقت
ایتمک طوغریسنده کامل اعتبار ایدهلر. ایرانلیلرک رسم حقنده اولان
مساھله لری، اصحاب کرام سنت وشعارینه ایهرمک بابنک اولان مساھله لری
سببندندر. اما بزلرده، بوکونه قدر، تصحیح خدمتن علمایه طابشرلما
هر کم اوز بلدیکی ایله طبع ایتدرمک سببندندر. اوشبوکاکوره بزه
باصلمش قرآنلرده اولان خطالر حسابسزدر؛ حتی که نظمه متعلق
آورنده جمله سی اتفاق اوزرنده قرق اورنک خطایازمشلدر. رسم خط،
سوره وآیات حسابلرنده، وقف هم سجده اورنلرنده، قراعت وجهلرنک
اولان یا ککشلری صانسزدر. صابرانیا طرفندن دستور ایدیلن امیرخان
باصمامنده نظمه متعلق بوزدن زیاده خطاسی وار.

اوشاندق (۱۷۸۷)ده پیطر بورغده ویونس اوغللری طرفندن
قزنده باصلمش قرآنلرنک خطا سی امیرخان باصمامسک اولان خطا مدن
آز توگلدر. اگرده بونلری بیان ایتمک ضرور اولسه بیان ایتمک
اوچون بزلر حاضر مز (۱).

امام صالح اوغلی کومته رمش کلمه لری بویله رسم ایله یازمقده بنم
سندم، اشانچلی عالملرک کتابلریدر.

بونلرک کتابلری بیک اسملری و عبارتلری اوشبوکاکغدمه الحاق اولندی (۲).
مذکور عبارتلردن، یازمش کلمه لرم حقنده هر برهه بره مینه دلیل
چقار. معلوم کلمه لرنک حقنده حتی که حاشیه ده هم اشارت ایتمش ایدک.

(۱) تأسفی که صابرانیا بونلری بیان ایتدرمه مشدر.

(۲) مع التأسف محترم رضا الدین حضرتلری «قرآن وطباعت» ده اوزون دیوب
یازمی قالدرغان.

مثلاً: (۳۳۶) بیت حاشیه‌سنگ «فیمه» کلمه‌سی هر اورنده الفسز یازلمقی
 حقنده اتفاق واقع هم (۷) بیت حاشیه‌سنگ «آیاندا» کلمه‌سی ایکی اورندن
 باشقاده الفسز یازلنور دیمش ایدک. صالح اوغلی معلوم اوچ قرآنلرک
 رسملرینی اوزگهرته دیه‌بزدن شکایت وکوب جزع و فزع فیلسه‌ده،
 اوزینک امضا ایتمش کاغندنه مذکور قرآنلر رسملرینه خلاف اولاراق
 «آیت» هم «سموات» دیه یازلمشدر. (۶۲ بیت ۱۱ سطر). بن قرآن شریف
 رسمینی توزه‌تدم. بردن اصحاب کرام سنتی اوزرنده اولسون اوچون،
 ایکنچیدن قرآن باصدر وچیلرک رضالقرینی هم تحصیل ایدوب.
 اگرده صابرائیا قرآن رسم خطی، وجوه قراعت حقنده یازیلان
 معتبر کتابلری تفتیش اینر ایسه، قرآن شریف کلمه‌لری حقنده اولان
 رسملر اوچون بزنی عیبلی ایتمه‌س. ۲۶نجی مای.

مرجانی حضرتلری معکمه‌شروعیه‌نک ۱۸۵۹نجی یل ۱۷نجی سینته برده‌گی
 فرمانی بوینچه قرانده باصلور هر بر مصحفنی اوز کوزی بلهن قارار،
 خطالری بولغان مصحفلری میدانغه چغار ماوغه طرشور بولغان؛ مصحف
 شریفنک هر بر طاباغن قاراب باصدرغاندن صوگ، بۇتۇن قرآننی باشندن
 آخرینه چیکلی تاغندک کمال دقت‌بلهن قاراب چغار بولغان. بر یول تۇشوب
 قالغان اوچون، شول تۇبنی اوز مصارفیله یاگادان باصدرووی تصحیح
 اشینه مرجانی حضرتلرینک نی‌درجه‌ده اعتناء ایتدیکن کورسه‌ته‌در.
 مرجانی حضرتلرینک نه‌یتووی بوینچه، آندن بورونده مصحفلرینی
 رسمه موافق ایتوب باصدر وچیلر بولسه‌ده، رسمگه رعایه ایتونی رسمی
 اولاراق یولغه قویوچی مرجانی حضرتلری بولمشدن؛ بوخدمتی اوچون
 مرجانی حضرتلری دشمانلری طرفندن سۇگولسگان، تۇرلی بهتان،
 افتراءلرغه اوچراسه‌ده، طوتقان یولنده، مسلسکنده ثابت بولمش.

فقط دشمنانلری تۇرلى يول بلەن طرشا، طرشا مصحفلىق اشىدىن
مرجانى حضرتلرىنى توشورتىكانلر.

بو طوغرىدە آچق تصويرات بىرو اوچون مرجانى حضرتلرىنىڭ
«الفوائدالمهيه» سىدىن توبەندەكى جملەلرنى نقل ايتەمىز:

«روسىيە دولتىنىڭ مصحفلىرى تەخمىنەن بو تارىخىدىن بۇز يىل ئىلك باصولا
باشلانغان؛ لىكىن مصحفلىرى باصولاشلرى بىك اعتبارسىز يولدى كىلگان؛
آلارنى تەصحيح ايتو عامەنىڭ ياڭلىش فىكرلرىنە قاراب بۇرتولگان؛
تەصحيح ايتوچىلردە علم آڭى، بصىرت نورى بولماغانلىقىدىن مصحفلىرى
خطالىرى بلەن تولغان ايدى. وجوہالقرآت، روايتلرنىڭ اختلافى، كلمەلرنىڭ
معنالرى مصحفلىرىنىڭ حاشىلەلرىنە شول چافلى صونورلىق بلەن يازلانغان، كە
بىر بىتدەكى كلمەگە تعلقلى بيانات اىكىنچى واوچىنچى بىتسكە چىقارولامىش
ھم حاشىلەلردە آرطق سوزلر، ياڭلىش نەرسەلر يازمىشلر ايدى.

ھجرى حساب بلەن ۱۲۷۶نچى يىل مصحفلىق شىرفى مېڭا بىرولگانچ،
مصحفلىرىنىڭ حاشىلەلرنىڭكى آرطق سوزلرنى تۇشوردىم. ياڭلىشلرىنى
تۇزەتتىم. بو نوبىتدە ئىلك ھم بىرىنچى اشىم مصحفلىرىنىڭ رىسملرنى حضرت
ھىمان مصحفلىرىنىڭ رىسملرىنە موافق ايتوگە كىرۈشۈم بولدى.»

مرجانى حضرتلرى مصحفلىرىنىڭ رىسملرنى مصاعف عثمانىيە رىسملرىنە
موافق ايتىپ تۇزەتۈندە حقلى بولسىدە، آنىڭ دشمنلرى «مرجانى
قرآننىڭ سوزلرنى بوزغان؛ نى بىر سوزلرنى توشروب قالىدىغان.
«يا موسى» اورنىنە «يەوسى» ھىم «يا مەرىم» اورنىنە «بەرم» يازغان
دىوب شاوشوكىلگانلر؛ مرجانى حضرتلرىنىڭ اوستىدىن محكمە شرعىيەگە
شكايت ايتىپ، آنى مصحفلىقىدىن توشورتىكانلر. محكمە شرعىيە مرجانى
حضرتلرىنى مصحفلىقىدىن چىقارونى بىلدىرگان فرمانىدە «امام بەاءالدىن
اوغلى قزاندى واطرافىدە اولان اسلاملر آراسىدە استىماع دعوى وفصل
خصومات ايلە مشغول اولدىغىدىن خىدمتى كۆرسىدىر» دىوب صلتاو

کورسه تسهده، باشقراق محکمه شرعیه مرجانی دشمانلرینک سوزلرینه اهمیت بیرگان هم مرجانی حضرتلری اورنینه قزانده امام و مدرس شاه احمد ابویزید اوغلا، یمن ائکا معاون اولاراق محمد کریم محمد رحیم اوغلبین (۱) بیلگیله گان.

بو طوغریده «الفوائد المهمة» ده بو سوزلر یازولغان:

«تصحیح خدمتندن مین توشرولساچ، مینم اورنیمه شاه احمد بن ابی یزید مامشی هم عبدالکریم بن عبدالرحیم النسکنشی تعیین اولندی. نسکنشی هجرت ایتدی. مامشی اوزیگنه فالدی. قول یازما ایسکی مصفلمن آلوب، مامشی میکا کیلدی؛ رسم خصوصلرنده کیگه شدی؛ محکمه شرعیه طرفندن اولمش معاملهلر حقنده صوراشدی. مین ده: «رسم بلهن یازوئز؛ الله تعالی آلاردن راضی بولسون، اصحاب کرام بولی بوینچه یوروئز، دیدم. رسم خصوصنده یازلمش کتابلر بیردم. محکمه شرعیه مینی رسمگه موافقت ایتکانلگم اوچون توگل، بلکه «اشی کوب» دیوب توشوردی؛ جمعیت اعضالرینک کوب اشلرده میکا دشمانلقلری ده بار ایدی. بو اشدی آلا سیکه هیچ بر تعرض ایتمه سلر» دیدم.

«مامشی باشقراق رسمگه موافق تصحیح ایتمه سک بولسه ده، صوئره فولندن کیلسگانچه، رسم عثمانی اوزره تصحیح ایتهرگه کرشدی؛ ۱۲۷۸ نچی ده تمام ایتدی. احبابلری «رسملرنی تصحیح ایتدی؛ سنتنی احیاء ایتدی» دیوب مافتی باشلا دیلر؛ حال بوکه آلا مینم خدمتمنی انکار ایتوب قرآن شریفنی اوزگه رته (العیاذ بالله) دیوب، میکا قارشنی قارا خلقنی آیافلاندروده جمله سی اتفاق ایتکانلر ایدی».

مامشی حضرتلری قاراب باصدرغان قرآنده رسمگه عائد خطا لر چیکسز کوب بولغان کبک، بایتاق آیتلرده بوتون سوزلر توشوب

(۱) «الفوائد المهمة» ده عبدالکریم بن عبدالرحیم دیوب یازلمش.

قالغانلر. شولای ده «دوست کوز هییلر نی کور می» دیگه ندهی، طرفداراری مامشینى مدح ایتکانلر.

رسمگه موافق ایتوب مصحفلر نی تصحیح ایتووی اوچون مرجانی حضرتلرینه هجوم ایتوچیلرنک زادورلغی بر آز باصلا توشکان؛ آلا ر رسمگه موافقت ایتو، مصحفلر نی اوزگرتو بولاچاق دیگان فیکرلرندن قایتسه لرده «بودپارده رسم عثمانی متعارف بولماغانلقدن آنی رعایه ایتو عوامنی، خاتون - قزلر نی، صییلر نی صائشدر وغه سبب بولا» دیوب کیریلکلرندن دونوگه یوز طوتقانلر؛ بارا - بارا رسمگه موافقت ایتوگه کونگانلر ده.

۱۸۶۶نجی یل ۸نجی مایده محکمه شرعیه: «حاضرنده مصحح لوق خدمتنک امام ابو یزید اوغلی یالکز اولدیغی سبیلی صالح اوغلینک (قران سوداگری محسن صالح اوغلی) التماسی اعتباره آلنور. فزانده امام بهاء الدین اوغلی بو خدمتنی ادا ایدر گه لائق اولدیغندن مصحح خدمتینه تعیین ایدلنور» فرمانی بلهن مرجانی حضرتلرینی ینه مصحح لوق شرفینه ایرشدردی.

بو تاریخدن صوک مرجانی هم مامشنى حضرتلری مصحح لوق خدمتنک بر در جهده بولوب، مصحف شریف رسملرینی رسم عثمانیگه موافق ایتو اشینی بیرینه بیتکور و رگه طروشیلر. شول زماندن بیرلی مصحفلرنک رسملری مصاحف عثمانیه رسملرینه موافق بولوغه بیک اوک یافنلاشدیلر. بو خصوصده مرجانی حضرتلری ته یته: «مصحفلرنک رسملرن توزه توده ابو القاسم الهنلی، ابو عمر والدانی، ابو محمد الشاطبی، ابو الخیر الجزری، ابو الفضل السیوطی، هم آلاردن باشقا محققلرنک ته بیتکانلرن اورونلرینه بیتکورده کیمچیلک ایتمه گانم کبی، سجاوندی نک وقفی، رمز علامتلرینه التفات ایتمه دم؛ چونسکه آلا ر اهل علم قاشنده مقبول توگلر.»

مرجانی حضرتلرینک سعی هم اجتهادی بلهن تصحیح ایتولگان رسملر، سوگندن بولغان مصحفلرنک اعتبار هم اعتناء سز لغندن، تیپوگرافیا

صاحبینک: «آندی شکل بزنگ مطبعه ده یوق» دیولارینه فاراب اوزگه تولگان؛ هم مر جانی حضرت تلی ده، نی قدر طروشسه ده مصحفلر دهغی بارلق کلمه لرنک رسلرینی رسم عثمانیگه موافق ایتوب بتره آماغان.

مسئله ناک بو جهتی ۱۹۰۹ نچی یلده موسی افندی بیگیبف حضرت تلی طرفندن کورسه تلی. بو کونده گی مصحفلر ده رسم جهندن بولمیش خطا لر آتمشدن ارق ایکان.

شول یلده مصحفلر رسلرینی مصاحف عثمانیه رسلرینه موافق ایتو کیره کمی، کیره ک توکلمی مسئله سی کوتر ولدی؛ ایکی طرفنی ده تقویه ایتکانلر بولدی. شولای ده مطلق اکثریت رسمگه اتباع طرفند بولدی. مر جانی حضرت لرندن صوگ مصحفلق وظیفه سیننی اوتو وچیلر امام برهان الدین المر جانی، اما صفی الله بن عبدالله، امام عبدالقیوم بن عبدالبدیع، امام حافظ الدین بن نصر الدین هم عالمجان بن محمدجان البارودی، بعض وقت معین اولاراق کمال الدین بن سیف الدین الکشوی حضرت تلی بولوب، تاریخی سندلرگه قاراغانده، بولاردن قای بر لری وظیفه لرن اوتو وده مساهله ایتمشلر؛ بعضلری: «قرآن شریف دورتنچی نومیر کاغده طبع اولنهرق، قاطر غالرینک نه یلنه سی سختیان اولور ایسه کوزل اولور، هم بتون اهل اسلامک رغبتلرینی وشادقلرینی جلب ایدر ایدی» دیه مصحفلر ناک ظاهر کورنشلرینه اهمیت بیروب، مصحفلر ناک اچ یاقلرن خاطر لرندن چغارا یازغانلر.

مسئله ناک بو جهتلرندن بر قدر لیسسی ۱۹۰۹ نچی یلک معلوم بولدیغی کبی قالغانلری ده ۱۹۱۳ نچی یلده بلندی.

خلاصه ۱۸۵۹ نچی یلده مر حوم مر جانی حضرت تلی اقدام ایتکان رسمگه اتباع، تصحیقه اعتناء اشی بو کونگه چپکلی آخرغی نقطه سینه یته آلمادی.

مرجانی حضرتلری قویغان علامتلر.

مرجانی حضرتلری مصحفلر رسملرن مصاحف عثمانیه رسملرینه موافق ایتوگه طر و شقانی کبک، قرآنی تجرید قاعدہ سنجه اوقو یولنده بیگلہ ایتوگده تشبث ایتمش. بو خصوصده «الفوائد المهمه» ده بوسوزلر یازلمش:

«اوقوده هم یازوده، یا که اوقوده غنه بولاچاق «و» حرفلرینه اشاره اوچون زور ضمه علامتی قویدم: «یُوقُنُونُ دَاوُدُ عِنْدَهُ» کبی. بوندن باشقه اورنلرده کچکنه ضمه علامتی قویدم: «یُؤْمِنُ» کبی.

اوقولمایه چق «ا» لرنڭ ئلك حرفلرینه فتحه علامتی قویدم: «أَنَا اخوك. بَيْنَا آيَات» کبی. یازولاده اوقولاده یا که یازولوبده اوقولمی طورغان «ا» لرنڭ ئلك حرفلرینه قائمه علامتی قویدم: «بَيْنَا صَلِح. مُوسَى» کبی. مد اولنور «ی» هم «ه» حرفینڭ آستینه کسره قائمه سین قویدم: «جِئ. بِهِ. عِنْدَهُ» کبی

«بوندن باشقه لرده کسره علامتی قویدم: «فِيهِ. بِهِ» کبی. اظهار تنوینلرینه «» صورتنده، ادغام، اخفاء تنوینلرینه «ه» صورتنده اولان ضمه لر قویدم. حرکه لی «ا» همزه کبک اوقولدیغی اوچون «ء» علامتی قویمی، حرکه گنه قویدم: «سَالَّ» کبی. مد تیشلی «و» هم «ی» لرغه سکون علامتی قویمادم. چونکه اوزندن اوزی بلنوب طورغانلقدن آرق علامتکه حاجت یوق.....

«کوفه علمالرینڭ روایتلرینه کوره، قرآن شریفنڭ جمل آیتی (۶۲۳۶) در. بونلرنڭ روایتلرینی اعتبار ایتوب، هر بر سورهنڭ باشنک، آندهغی آیتلرنڭ سانلرینی یازدم. هر متفق فیها آیت صوکنک برتورلی

علامت، کوفه علماءسى فاشندەغنه آيت ديوب سانالغان آيت سوڭندە ايكنچى تۇرلى علامت، كوفه علماسندن باشقەلر عندندەگنە آيت ديوب اعتبار اينولگان آيتلر سوڭندە اوچنچى توسلى علامت قويدق».

مصحف امام حقندە مرجانى هم باشقەلر.

حضرت عثمان اوزينڭ خلافتى اثناسندە زيد بن ثابت قلمى بلەن يازلمش مصحف شريفلردن برينى اوز اۇيندە طوتار هم هر وقت اوقور بولغان. شول مبارك مصحف شريفدن قرآن اوقوغان چاقندە حضرت عثماننى شهيد ايتمشلر؛ مبارك قانلرى مصحف شريفنڭ بعض صحيفەلرينە تامممشدر. خلق آراسندە مشهور سوزگە قاراغانكە حضرت عثماننڭ مبارك قانلرى، شهيد بولور آلدندەغنه اوقور اولمش، «فسيفيكههم الله وهو السميع العليم» نصف آيتينه تامغان ايش؛ لکن بو خبر قوتلى توگلدر. حضرت ابو عبید القاسم بن سلام حضرتلرى ئەيتە: «کتبخانە ايهلرفدن بعضلرى مصحف عثمانى كورسەتدى؛ اول قانلى ايدى. قان مصحفنڭ هر ييرندە بولغان كېك، كوبرەك سورە والنجم دە ايدى».

حضرت عثمان شهيد بولغاندن سوڭ، آنڭ مصحفى اوغلى خالد حضرتلرينڭ قولندە قالغان. بوندن سوڭ حضرت عثمان مصحفينڭ قاين كيتكانلىگى معلوم توگل.

حضرت عثماننڭ مصحفينه «امام» ديوب يۇرتەلر.

مصحف امام حقندە كوب سوزلر بولوب كېچەمشدر. حتى بز نڭ

عصر دەدە اول خصوصە تۇرليچە سويلەنولەدر.

سهرقند شھرنندن كيتر ولوب، پيتر بوغ كتبخانەسنك محفوظ مصحفنڭ

مصحف امام ایکانلنگن دعوی ایتوچی دانلر بولغلا دیلر؛ شبهه سز، بوند این دعوی لری بلهن سیاسی مقصد کوزله وچیلر بولغانلری کبک، آکسز سویله وچیلرده بولدیلر. بز مسئله نك اول جهتینه کر وشمی، پیتر بورغنگی مصحف حقیقه مرجانی، بیگییف هم باشقه لر نك فکیرلرینی بو اورنده نقل ایتمه مز.

۱

مرجانی حضرتلری «الفوائد المهمة» ده نهیته:

«سمرقند، بخاری هم باشقه بیرده گی خلق آراسنده: «سمرقندده الاحرار مدرسه سنده گی مصحف مصحف امام؛ اول مصحفنی الاحرار نك باباسی ابوبکر الشاشی القفال بغداد شهرندن سمرقند که کیتورگان. سوکره اول مصحف قفالدن بالالرینه میراث بولوب کیله، کیله الشیخ عبیدالله الاحرارغه تیگان. اول آنی مدرسه سینه قویغان» دیوب طارالغان خبر یالغان.

«بو مصحف مبارک قدیم اثرلر دن بولسه ده، مصحف امام توگل. بونی اثبات ایتو اوچون دلیللر کوب. جهله دن بری: ابو عبید فاسم بن سلام البغدادی رحمه الله «لا» کلمه سی یولنك آخرنده «حین» کلمه سی ایکنچی یول باشنك یازلغان دیوب نهیته. مین سمرقند شهرنده بولغانم چانده بو مصحفنی آقپاردم؛ سوز ابو عبید حضرتلرینك نهیته وینه باشقه بولوب چقدی: «ت» متصل توگل؛ «لا» یولنك آخرنده، «تحین» یولنك باشنده توگل. ۱۲۸۵نجی یل، روسیه دولتی سمرقندنی استیلا ایتنکچ، بو مصحفنی پیتر بورغ شهرینه کیتوردیلر؛ بوغاریده سویله نگان یالغانلرنی غزیتلرده یازدیلر. روس غزیتلرنده طارالغان یالغانلرنی رد ایتوب، مینم تلقینم

بوینچه استانبول جریده لرینک فای برلرنده (۱) مقاله لر یازلدی. بو مسئله ی «وفیه الاسلاف» ده عبدالرحیم بن عثمان الاوتوزایمه نی ترجمه حالن بیان ایتمکانم بیرده یازدم.

«وفیه الاسلاف» ده یازلمش سوزلری:

«عبدالرحیم الاوتوزایمه نی سمرقندگه بارغاچ، مصحفده گی قورولغان یوللرنی توزه تدی. توشکان بیتلری اورنینه یا کادان یازوب قویدی. یازووینی مصحفک ئلسککی رسمینه اوغشاتورغه طر وشدی.

«بو مصحف ابو بکر الشاشی القفالین، حتی الشیخ عبیدالله دن کوب زمان صوگ، طوغزنجی عصرنک باشلرنک القاهرده (مصرده) ایدی. بونی ابن الجزری هم باشقه لر ذکر ایتدیلهر.»

مرجانی حضرتلرینک استانبولکغی غزیته اداره لرینه کوندرمش مکتوبنک عینی:

«بعد السلام آنکه سمرقندک داخلنده خواجه عبیدالله احراره منسوب مدرسه ده بر مصحف قدیم بار ایدی.

جلد حیوانه یازغان خط کوفی ایله ن. حرکات، سکنا ت و نقاط و علامات وقوف و آیات، اسماء سور و غیر ذلک دن هیج بر نرسه یوق. صفحه لرینک توبنده شفق رنگنده رک بر قزلرنک وار؛ آنی قسان ایمش دیلر. شول قرآن مصاحف اربعه عثمانیه دن حضرت عثمان نک اوزینه مخصوص امام دیه کله معروف مصحف دیوب سمرقند وبخارا اهالیسی زعم ایده لر. شول مصحفنی روسیه لر سمرقنده استیلاء ایتدکلرنک پیتر بورغ غه آلوب کلدیلر؛ کرات، مرات بیک مباحات ایدوب غزیته لرده یازدیلهر. اول مسلمانلرنک مصحف اوللری یعنی برنجی نسخه لری؛ آنی اوزلرینک ملالری هم اوقی آلمایلر دیب یازدیلهر. اول مصحف گرچه آثار قدیمه دن اولسه هم ظنم چه

(۱) حقائق الوقایع ۱۲۸۹ سنه هجریه ربیع الاول ۶: ۵۶۲ رقم یوم صلی . بصیرت ۱۲۸۹ سنه ۱۵ صفر قمریه، روزنامه جریک حوادث ۱۲۸۸ ذوالحجه ۲۵ یوم صلی

مصحف امام ایمس. بن آنی سمرقند ۱۲۶۰ سنه و رودمه کوروب فاراب او قودم. بوتاریغدن ۱۵ سنه مقدم و فیات الاسلاف ده یازدم ۱۲۵۰ تار یغندک وفات ایدن ملا عبدالرحیم بن عثمان الاوتوزایمینی ترجمه سنده بتقریب آنی ذکر ایدب حاصل فهمنی بیان ایتمش ایدم. الوقت اول ترجمه نی سزه بتمامه یازوب بیهردم. ممکن اولسه آنده غزیته لرده و مجموعه الفنونلره درجه طبع ایترسا گز یغشی اولور ایدی؛ چونکه آنده روسبه لرننگ مباهات لرینه جواب؛ زیرا که بن واوتوزایمینی اوقودق هم مصحف اول ایماس. مونده ناظر دار الطباعه گا (۱) کورگانگان ایدم. باصدرام دیب یازوب آلوب لغت روسیه گه ترجمه ایلگان ایدی. باصدرامی یوقمی؟ اگر بر وقت آنی باصدرام میسر اولسه بر ایکی نسخه سینی مونده مرحمت ایده سن. روسیه لولر آنی امیر بخارا ایلیچی سی یحیی خواجه نام دن صواب اول صارتیه اسلوبنده شاپرب مصحف امام دیب سویل مش. آنی هم یازدیلر. هیچ قایسی اول بابده بر نرسه بلمی هم آنی اوقورغده قدرت لری یوق مگر حافظ قرآن اولسه غنه»

۲

مر حوم محرر لر مزدن ظاهر بیگیف جنابلرینک محترم موسی افندی بیگیف قلمی بلهن تکمیل اینولگان «ماوراء النهره سیاحت» ده گی سوزلر: «شو کون، پتر بورغ کتبخانه سنده محفوظ خلیفه عثمان حضرتلرینک مصحفی گمان اولنور قرآن، اولده شو مسجدده (خواجه احرار مسجدنک) اولمش. سمرقند خلقینک اعتقادینه کوره، تورکیه سلطانلرینک بری او قرآنی خواجه احرار حضرتلرینه هدیه فیلاراق کوندرمش ایمش. نصل بر سببله اولمش، معلوم دگل، بر وقت او قرآنی سمرقندده شو کونده

(۱) اوله چاقده غی ناظر دار الطباعه غوتوالد جنابلری ایدی.

موجود اولان مدرسه سفیده نقل ایتمشله. سمرقند روسک استیلاسی سوکنده، بیلیم نصل، ایکی احمق او قرآنی یوزروبله بدلینه برروس جنرالنه صائمشر. اول جنرالده هدیه قیلار ق پیتربورغ کتبخانهسینه یوللامش.

«پیتربورغنه سفرم اثناسنده پیتربورغ کتبخانهسنده اومبارک قرآنی کورمش ایدم. کوروب، خلیفه عثمان حضرتلرینک مصحفی دگلگی بکافطعا معلوم اولدی؛ زیرا او قرآن غایت بیوک ایدی. اما خلیفه عثمانک قرآنی اهل علمک بیانینه کوره، ایکی ال یاصیلغی قدر کیئلکده، بر قدر زیاده اوزونلقده ایدی. بونی اهل علم کتابلارده ذکر ایتمشله. بوکا کوره خلیفه عثمان حضرتلرینک قرآنی زمانمزه هادی دستخط کتابلردن پک آز بیوک، اولمش ایسه، اولمشدر؛ پتربورغ کتبخانهسنده محفوظ قرآن قدر هیچ بروقت اولماشدر....»

«مالک بن انس کبی اماملارنک بیانینه، افادهسینه کوره خلیفه عثمانک قرآنی خلیفه عثمانک شهادتی سوکنک تاریخ کوزندن غائب اولوب کتمشدر. شوقدر معلومدر، که خلیفه عثمانک شهادتی سوکنک مصحف، عثمانک اوغلی خالد حضرتلرینک ائنده قالمش ایش. بوندن سوک مصحفک حالینه اولمش؛ معلوم دگل. لیکن هر زمانده کلمش اهل مکر کندولرینک ائرینده وار قرآنلره بیوک قیمت لر آلمق ایچون قرآنلارینی «خلیفه عثمانک قرآنی شودر» دبه دعوی ایده ویرمشله. خدای بیلور، نه قدر قرآن «عثمان قرآنیدر» دعوی اولمق ایچون اهل مکرك البله مردار فانلاره بو یانمشدر!

«استاذ شهاب الدین المر جانی حضرتلری شو کونک پیتربورغ کتبخانهسندک محفوظ مصحفک مصحف عثمان دگلگینی ائک ابتداء دعوی ابدوب اصابت ایتمش ایسه ده دلایلنده، بنم گمانچه، غلط ایتمشدر. . . .»

«اگرده رسمده عدم موافقت ایل، استدلال ایتمیه حاجت قالسه،

اول تقدیرده اشدها آسان اولور؛ زیرا پیتربورغ کتبخانه سنک محفوظ مصحفنک رسمی متعدد معللرده مصحف عثماننک رسمینه مخالفدر .»

محترم استاذ موسی افندی «ماوراءالنهر سیاحت» ده، فاضل مرجانی حضرتلرینک «ولات عین مناص» کلمه لرینک رسمنده، علماء اسلامنک بیوکارندن ابو عبید حضرتلرینک سوزینه اعتبار ایتوندن؛ هم شول روایتکه بنا «ولات عین مناص» کلمه لرینک پیتربورغ کتبخانه سنکگی مصحفده درست یازلماوی بلهن، اول مصحفنک مصحف امام توگل دیوب استدلالندن «اڭ ایتد» دعوی ایدوب اصابت ایتمش ایسه ده، دلیلنده، بنم گمانچه، غلط ایتمشدر «دیدیکی حالک «العقیل» شرحنده آنک خلافینه سویله مشدر .

عقیله صاحبی ابو محمد القاسم بن فیره حضرتلرینک «ابو عبید عزاولا تحمین الی الامام والکل فیه اعظم النکرا» دیگان بیتینی شرحده موسی افندی ایتده: «حجاز، عراق، شام مصحفلرنده «ت» حین کلمه سندن منفصل، حدود هم «لا» گه متصل بولغانلقدن کل انکار ایتده در. مصحفنی بر مرتبه یا که تله گانده کوره آلوی ثابت؛ امام عادل، ضابطنک روایتینی انکار ایتوگه یول یوق. مذکور مصحفلرده آیرم بولووی مصحف عثمانده متصل بولوینه منافی توگل» .

شولوق فکرنی مرجانی حضرتلری ایکنچی عباره بلهن سویلی: «بوتهن علماننک مصحف عثماننی کوره آلماوی ابو عبید حضرتلرینک کورووینه منافی توگل. ابو عبید امام ثقة، کبیر الشان، حافظ، صاحب اتقان» دی. موسی افندی، عقیله شرحنده یازدیغی فکرنده ثابت ایدیکی معلوم بولدیغندن «ماوراءالنهر سیاحت» ده سبق قلم و مساهله اولمشدر.

روس محررانىدىن (ن. اى. ۋىسىليۋسكى) نىڭ «زەرەفشان اطرافىنىڭ غى
 آثارى قىممەتلىك ۋە «قىممەتلىك» دېگەن ئىشنىڭ گى، ھىم شىبىونىن نىڭ «فران كوفى»
 ئىشنىڭ گى پىتروغراد كىتەبخانىسىنىڭ محفوظ مەسھۇف طوغرىسىنىڭ غى سوزلىرىنى
 بو اورنىدە نىقل ايتوب طورىسىنىڭ، كوپ اورون آلاچاقىدىر. شونىڭدىن
 آلارنىڭ تارىخى تەتقىقاتقە بىنا قىلىنغان تەخمىناتلىرىنى، مەرجانى ۋە موسى افندىلارنىڭ
 سوزلىرىدىن آيرىمىسى آز بولىدىغى اوچون، نىقل ايتىمى قالدروب، فقط
 سەمەرقەندە محفوظ مەسھۇف شەرىفىنى ساتوچىلار قىممەتلىك غى رەسمى ھەم تارىخى سەندىنى
 نىقل ايتىمەز:

تۈركىستان گىنېرال —

گو بېرناپورى.

مەھتەرم مەعارىف ناظرىنىڭ.

كانسىلېرىيە.

زەرەفشان اوكرۇگىنىڭ غى ھاكىم سەمەرقەندە خوجاھە

اھرار مەسجىدىنىڭ محفوظ، نىقەسەز ھەم خروف

بولم

صوتىيەسز كوفى خەتلى بلەن يازىلغان قرآن يەھرىدى.

۲۴ نەچى اوكتاېر ۱۸۶۹ ھال بولىدە ايكان، نەھەرگە يارامى دىوچى مەسلمانلار

قاشتەندە آنىڭ اھمىيەتنى بىلگەنلىكىدىن گىنېرال — مایور

پوت. ژورنال №۱۸۲ آبراموف سەمەرقەند بولمىنىڭ ھاكىمى پاد پولكوۋنىك

شەھەر سەمەرقەند. سىرۋەققە تەخمىنەن مەلۇمات جىبارغە قوشقان: قرآننى بىزنىڭ

آلومەز مەسلمانلارنىڭ دىنىنى ھەسلىرىنىڭ طوقنىمى؟

اھرار مەسجىدىنىڭ ھالەتلىرى ھەم شەھەر مەتبەئەنىڭ جواب

بېرىدېلر:

(۱) بو قرآن خوجاھە اھرار مەسجىدىنىڭ بولمىدە،

اول قرآن مسجدنڭ ملکی توگل، بخاری امیرینڭ
خزینہ سینہ منسوب؛

(۲) بو قرآننڭ مسلمانلر هم مسجد اوچون ده
حاضر اھیتی یوق. ئلك چاقە (بیک بورون) آنی زیارت
اوچون بیک کوب مسلمان جیولا ایدی؛ صوڭفی چاقە
سەرقندگە کیلگانە بخاری امیرلری گنە زیارت ایته لر؛
(۳) اول قرآننی بره وده اوفی آلمی؛ شونلقدن
نیچە عصرلردن بیرلی اول اوقولمی باتا. -
شوندن صوڭ گنیرال - مایور آبراموف قرآننی آلوب
مسجد فائده سینہ یوز صوم بیرگان؛ سەرقند علماسی
بونڭ اوچون بیک ممنون بولغان.

بیانات الکتابة جھتندن بۇتون عالمگە اھیتی
زور بولووی ممکن بولدیغندن آلدیغم قرآننی، هم
قرآننڭ چغووی، احرار مسجدینہ نیچک کیلووی حقنە
احرار مسجدینڭ علمالری ملا عبدالجلیل هم ملامعین
مفتی دن مینم امرم بلەن آلتغان معلوماتنی حاوی
ورقەنی سز فضیلتلوگە کوندررگە أشوغام. هم بو کتاب
بلەن ورقەنی مینم اسمەن عەومی ایمپیراتور کتبخانە سینہ
ھدبە اولارەق کوندرلدیکی حقنە خیر خواهانە امر
ایتووگرنی توبە نچیلک بلە صوریم.

امضاء قیلدی: گنیرال - آدیوتسانت برنچی
فون - کاؤوفیان.

تأکید ایتدی: کانسیلەر بە مدیری گنیرال مایور
گامزین.

درست: اش یورتوچی دیبا کوف.

پىتروغراد كىتەپخانىسى دەۋى مەسھۇپىنىڭ رەۋىشى

مەسھۇپى ئۈچ يۈز يىللىق ئۈچ نەسخە كەڭەتتىن مەسھۇپىنىڭ، مەسھۇپىنىڭ ئوزونلىقى ئالتىنچى سېكىز، ئىككى يىللىق ئۈچ سەنتىمېتىر زورلىقىدە. مەسھۇپىنىڭ يازولغان يىرنىڭ ئوزونلىقى يىللىق، ئىككى قىرغى سەنتىمېتىر. ھەر بىرىدە ئون بىر يول بار. نەسخە قالدۇن، نۇق، شۇما، بىر يىغى يالتراۋىلى، ئىككىنچى يىغى قىرغى پىرگامېنتىدىن. پىرگامېنتىنىڭ بىر يىغى سارى، ئىككىنچى يىغى ئاق تۈسە. بۇ يازولغانلىرى نەسخەلەرنىڭ ھەممىنى قاراپ سۆيەنەن؛ بۇندىن مەسھۇپىنى ئورۇنلىرى ھەر بار؛ لىكىن ئالار بىك ئاز. مەسھۇپىلەر ئاراسىدە بۇۋىشلىك ھەر قان سۇرتۇلۇ بىلەن بۇيالغانلىرى بولسىدە، ئالارنىڭ ھەممىسى بىر رەۋىشە دىرلىك.

نەسخەلەرنىڭ چىتلىرى، پۇچىمەنلىرى قىرولغانلىرى بولۇپ، ئانلار كەڭەتتە يىلە يىلە بۇۋىشەن بولغان. يازولۇرى بىك ئىچك. يازولۇرى بۇۋىشەن بولغان ئورۇنلىرى ئۆزەتۈلگەن.

بۇنى ئۆزەتۈپ بىرگەن كىشى بولۇرغە ئوخشى؛ چۈنكى ئۆزەلگەن پىرلەرنىڭ رەسەم خىلى بىر كىشىنىكى ھەر قاراسى بىر ئۇسۇلى. مەسھۇپىنىڭ خىلى «مەسھۇپىدە ئاخبارات قىرغى بىلەن» نىڭ ئىككىنچى قىسمىدە ھەر «ئىفەت ئاسلاف» دە بۇ قىرغىنى ئۆزەتۈپ ئوتۇزايەن ئابدۇرەھىم بىن ئەھمەد خىلى، دى.

ئابدۇللاھ ئەھمەد.

مرجانی نڭ مسائل اعتقادیه ده توتقان یولی.

سلفی و متأخرین ده عقاید، توحید و کلام، الله تعالی نڭ صفاتی، عالم نڭ حدوث و قدمی، نبوت و معجزه، خلق قرآن مسئلهسی، فرقه ناهیه فی تعیین، خلافت و تفضیل اصحاب، اجماع و تکفیر مسئلهسی، فلاسفه و حکماء اسلام غه نظر.

الله تعالی طرفندن انزال ایتلگان، آدم بالالری نڭ دنیوی و اخیروی سعادتلری نه، مکتفل بولغان دینلر کبراک فایو پیغمبرگه انزال ایتلگان بولسونلر، آنلرده برنچی و ایڭ الوغ مقصد انسانلری باطل اعتقادلردن تخلص ایتوب آنلرغه درست و پاک ایمان تعلیم ایتمکدر. زیرا اعتقاد درستلکی آخرتک نجات و سعادت ابدیه گه سبب اولدغی کبی آنڭ صافلغی و خرافات پا کلکی آدم بالالری نڭ دنیا ده مسعودیتلری نه ده الوغ سببدر. بوڭا هر تورلی معارف و مدنیتدن محروم بولغان عربلر نڭ اسلامیت ظهوری سوکنده آز بر زمان مدتک اجتماعی، اقتصادی و سیاسی جهتلردن غایت تیزلک ایله ترقی ایتدکلری الوغ شاهددر. اوشانداق اسلام دینینه کرگان باشقه قوملر نڭ ده روح جهندن فوق العاده کوتارلوری بونی مؤیددر. شبهه یوق که: ایلکنه مجوسیت اعتقادی، اوهام و خرافات بلیه سی آنلر نڭ تمدن و ترقی یوللری نه سد اولدغی کبی، سوکندن عقیدلری نڭ درستلنوی اوهام و خرافاتدن خلاص اولولری، هر نرسه گه حقیقت نظرندن فاراولری، آنلر نڭ هر جهندن ترقی و صلاحلری نه سبب اولمشدر.

درست ایمان و اعتقاد دنیا و آخرت ده سعادت گه سبب اولدغندن بارچه عالم گه رحمت ایچون یبرلگان پیغمبرمز محمد علیه السلام ایڭ ایلك اعتقاد درستلاوگه، شرك و ضلالدن قوتلوب اللهنی توحیدگه دعوة ایتدی. توحید سوکنک باشقه معتقداتنی تعلیم ایتوب، اعتقاد مسئلهلری کوکلرگه

اور نلاشقاندىن سوڭغىنە عبادات و معاملات و باشقە احكام شرعيەنى تەلىم گە كىرىدى. مەككە نازل بولغان آيات كرىمە نىڭ كۆپىنچە تەلىم گە و آخرت كۆپىنچە ايمان غە دعوة ايتلىكى ھەم بونى كۆرسىتىدۇ. اوشانداق رسول الله (صلى الله عليه وسلم) اطراف غە فاضى و معلم ايتوب بېرىدىكى اصحاب كرام غە اولا ايمان و درست اعتقاد تەلىم ايتار گە و آنى خلق نىڭ قىلار يەنە اور نلاش دىرغاندىن سوڭ دىن نىڭ باشقە حكملرىنى او گران تور گە بويۇرە ايدى.

اسلام دە اعتقاد مسئلەسى بىر نىچى مەھم اصل اولدىغىدىن رسول الله (صلى الله عليه وسلم) اوزى نىڭ حياتىدە بىر نىچى مسائل اعتقادىەنى تاماماً او گراندى. الله تعالى نىڭ «اليوم اكملت لکم دينکم» قول كرىمى و فەقەچە رسول الله غە انزال ايتلمە گان مسئلە اعتقادىە فالماغى كىي. انزال ايتلۇبدە آنىڭ طرفىدىن امتىنە تەلىم قىلىنمىغان ھېچ بىر مسئلە اعتقادىە فالمادى. شونلقدىن فەقە بابىك اجتھاد و قىياس مشروع و مأمور بە اولدىغى حال كە مسائل اعتقادىە دە راي و قىياس ايلە حكىم ايتەك جائز دىگىلىرى. دىنى رسول الله (صلى الله عليه وسلم) نىڭ: «بن سز گە توغرى، بىكلى و آچق بولغان دىننى كىترىم» (۱)، «سز گە آچق و صاف بولغان دىننى كىترىم» (۲) دىگان حدىث شىرىفىلىرى بىيانچە اعتقاد مسئلەلىرى غايت سادە، عقلى و فىكرى بولغان ھەر كىم آ كىلارلىق در جەدە بىكلىدر. شونلقدىن اصحاب كرام رسول الله (صلى الله عليه وسلم) ايلە بىر نىچە اولترشۇدە معتقد اتنى تاماماً او گرانوب بىر تەرەپلر ايدى؛ ھەم ايمان و اعتقاد مسئلەلىرى ھەر كىم آ كىلارلىق سادە و بىكلى بولدىغىدىن عاقل و بالغ بولغان ھەر بىر آدم بالاسى آنلرنى آ كىلا و اوشانو ايلە تەكلىف قىلىنمىشدر. اوشۇبو، رسول الله او گرانىكان اسلام عقايدى اصحاب كرام عصرىدە اوزى نىڭ صافلىغى و پا كلىگى ايلە دوام ايتىدىگىدىن، دىنپادە مثلى كۆرلمە گان در جەدە تىزلىك ايلە ھەر بىر اسلام مەنىتى و جود كە كىلۇوينە سەبب بولدى.

(۱) اتيتكم بالملة الحنيفة السمحة البيضاء

(۲) لقد جئتكم بها بيضاء نقية رواه احمد والبيهقي.

من اذيتى تارى
سۇرەسە
بۇلغۇن
كىلىپ
كىلىپ

اگر آندن سوگنده مسائل اعتقادیه شول حالنده دوام ایتکان بولسه ایدی مسلمانلرنی، بلکه بتون بنی بشرنی دخی باشقه تورلی صلاح و تمدن گه ایرشدرگان بولور ایدی. لکن اسلام عالمینک اقبالسزلغینه فارشی، اوشبو ایمان و اعتقاد صافغی اوزاق دوام اینمادی. عربچه گه ترجمه ایتلگان یونان فلسفه سینک (۱) مجرد تخمین و نظر به لردن عبارت بولغان الهیات قسمی اسلام عقایدینه فاتوشدرلدی. بعضا فلسفی نظریه لر ایله معتقداتنی اثبات ایتو و نغتمو قصدیله، و بعضاً فلاسفه ناک الهیات ده بولغان، اسلام تعلیمینه مخالف فکرلرنی رد ایتو قصدیله، مذکور نظریه لر معتقدات اسلامیه آراسینه فاتوشدرلدی. شول روشچه عقاید بابنده بحث و جدل یوللری آچلوب «کلام» اسمنک یا کما بر علم احداث ایتلدی. و اول حقه کوب کتابلر تالیف فیلندی. بو کتابلر ده عقایدنی اثبات ده فلسفی دلیللردن استعانه فیلندی. ادله نقلیه گه بناء ایتلور گه تیوشلی بولغان اعتقاد مسئله لری فلسفه اصوللرینه بناء ایتلدی. شول سببدن چن اسلام اعتقادی ایله مجرد فلسفه مقتضاسی بولغان نظریه لر بر درجه ده کورلوب بوللرنی آبروب آلو چیتنلشدی.

عقاید توغروسنده رأی و فکر ایله و تورلی فلسفی نظریه لر ایله سوز سویلاویولی آچلقدن، بربرینه مخالف تورلی اهل کلام مذهبلی ظهور ایتوب، آنلر آراسنده قاطی دوشمانلق لر حکم سوره باشلادی. و بوفره لردن هر بری اوزینک مذهبینی باشقه مذهبلردن آبروم و مستقل ایتوب تانور ایچون هم خلق لرغه شویله تانتور ایچون عقاید و کلام کتابلرینه معتقدات دن بولمغان (ادله قطعیه ایله ثابت بولمغان) کوب

(۱) یونانلرده بولغان حکمت و فلسفه کتابلرینک عربچه گه ترجمه ایتلوی اهل اسلام ناک علوم و فنون ده ترقی و تکامللرینه سبب بولدغندن فائوسیده کوب اولمشدر. خصوصاً ریاضیاتنی مسلمانلر فوق العاده اصلاح و تکمیل ایتمشلردر. شونلقدن «یونان فلسفه سینک عربچه گه ترجمه فیلنووی مسلمانلرنی خراب ایتدی» دیه مطلقاً حکم ایتک درست دگلدر. بلکه یونان فلسفه سینک اهل اسلام غه ضرر ایتکان قسمی الهیات و آنکده عقاید اسلامیه گه فاتشدرلووی ضرر ایتمشدر.

يونان
فيلسوفلر
تورلر
تورلر. ایتکان

نوسه ار آر تدر لیدی. بونگ سببندن هر کم گه مخالف لرینی افکار ایتو یاکه
زندقه گه نسبت بیرو یوللری بگلا شدی. صوگره آدم بسالارنی کلمه
واحد گه جمع ایتوب، الفت و محبتلرینه سبب بولغان اسلام اعتقادی هر
تورلی نفرقه گه و باشقه لردن انتقام ایتوگه واسطه اتخاذ ایتلیدی. کیرهک
امیرلر و حاکملر و کیرهک عادی آدملر، دشمانلرینی کفر و زندقه گه
نسبت بیروب، جزا قیلدر و انتقام آلور بولدیلر. بوحاللر مسلمانلرنی
اجتماعی، اقتصادی و سیاسی جهتلر دن کوندن کون توبان کینولرینه
سبب بولدی.

صوگنی عصرلرده بتون بیر یوزنده گی اهل اسلام برتوسلی انحطاط
وتدنی ده قالولرینک سببلرینی تیکشروچی متفکرلر، بوکا تورلی سببلر
بیان ایتسه لرده، ایگ عام و مشترک سبب مسلمانلر ناک اسلام دیننی
آکلاوده بولغان قصورلری ایدکنده شبهه یوقدر. فکرلر گه حریت
بیر ماو، دیننی حیانتعه و حیات ایچون ضرور بولغان فنون و صنایع غه
قارشی دیوب بلو، بونلر اسلامی آکلاوده بولغان خطالرمز ایدی.
مسلمانلر آخرت سعادتلرینه ایرشو هم دنیا لرینی اصلاح ایتو
ایچون مقدس اسلام دیننی بیغشی آکلار غه و بونگ ایچون ایگ الک
اعتقاد لرینی درستلر گه تیموشیلر ایدی. بوحالگه متنبه بولوب باشقه لر غه
تنبیه ایتوچی ذانلر، اسلام ننگ اولگی عصرلرنده اولدغی کبی صوگنی
عصر مزده قورصاوی و مرجانی بولدی. مرجانی حضرتلری ابوالنصر
القورصاوی طرفندن باشلانغان بعض مسئله لرینی تکمیل ایتدی کبی، آنک
طرفندن فونغانلرمان کوب مسئله لرینی احیاء و اصلاح ایتدی. هم مسلمانلر
خلق غه نانتوب اسلام عالمینه تاثیر اجراء ایتار گه موفق بولدی. رحمه الله
تعالی و جزاه عن المسلمین خیر الجزاء.

مرجانی ننگ مسائل اعتقادی ده توتقان یولی اوشبودر: اعتقاد مسئله لرینی
شرعی و نقلی دلیللر گه بناء ایتوب، فلسفه نظریه لرینه و مذهب تعصبلرینه

بناء ایتلیگان بدعتلردن پا کلاب، مسلمانلرنی رسول الله (صلی الله علیه وسلم) تعلیم ایتکان صاف اعتقادغه قایتارودر.

مرجانی حضرتلری اوشبو مسلک وغایه سینى تعقیب ایتوب مستقل کتابلر یازسه ایدی، آنک زماند اشلری: «مصنف لوق اولسگی ارگه مخصوص، بوزمان خلقی ننگ وظیفه سی الیکه یازاغان کتابلرنی آنکارغه طرشودن غنه عبارت» دیه بلد کلرندن، شرح وحاشیه لر دائره سندن چینگه چغاماد کلرندن، آنک کتابلرنی قوللرینه بیله آنماسلر ایدی. لکن مرجانی حضرتلری بوننگ ده چاره سینى تابهش در. شویله که: بایتاق عصر لردن بیرلی ماوراء النهر، هندستان وتورکیه کبی دیار اسلام ننگ بارچه سنده هم بزنگ دیار مزده مسلمانلر عقاید بابنده ایکی کتابنی دستور توتوب مدرسه لرده اوقتالر ایدی. بونلردن بری تفتازانی ننگ شرحی ایلر برابر «عقاید نسفیه» وایکنچسی دوانی ننگ «ملا جلال» دیه معروف شرحی ایلر «عقاید عضدییه» در. مذکور دیار خلقی تفتازانی نی «علامه» اسمی ایلر، دوانی نی «محقق» لقبی ایلر آتاب، هر ایکسینى معصوم درجه سنده یوقاری توتالر، آنلرده خطأ بولو احتمالی نی هیچ کم تصور ایتمی، بونی اویلا رغه براوننگ ده جسارتی یتمی ایدی.

مرجانی بونلردن برنچیسى «عقاید نسفیه» که شرح یازوب، وایکنچسی «عقاید عضدییه» ننگ شرحی «ملا جلال» غه حاشیه یازوب، کوب اورنده تفتازانی ایلر دوانی نی وباشقه اهل کلامنی جرح وانتقاد ایتمش هم شول یول ایلر معاصر لرینه اوزیننگ عقاید وکلام توغروسنده غی مسلک ومقصدلرنی آنکلاتورغه موفق اولمشدر.

بومسئله لرکه دائر مرجانی حضرتلریننگ عقاید نسفیه شرحی «الحکمة البالغه» ده هم ملا جلال حاشیه سی «العذب الفرات» ده واستطرادا باشقه کتابلرنده سویلیگان سوزلری و بیان ایتکان تحقیق لری وقتنده زور شاوشوغه واوزینی تزلیل وتسکفیر که سبب بولوب، عامه طرفندن رد

قیلنسه لرده بوسوزلر اسلام علماسینه تأثیرسز فالهادی. کوب کهمسه لرنک فکری آچلوغه، دیننی آکلاوده دائره لری کینکایو گه سبب بولدی. تاتار علمائی آراسنک فکیرلرده حرکت و حریت مرجانی کتابلری تارالغاندن سوک کورله باشلادی معلومدر.

مرجانی نك مسائل اهتقادیه گه دائر اهمیتلی سوزلرنی اوشبو سرلوجه لر آستنده جمع ایتمک ممکندر: توحید و کلام، الله تعالی نك صفات و اسمائی، عالم نك حدوث و قدمی، نبوت و معجزه، فرقه ناجیه نی تعیین، خلق قرآن مسئله سی، خلافت و تفضیل اصحاب، اجماع و تکفیر مسئله سی، فلاسفه و حکماء اسلام غه نظر. مرجانی حضرتلرینک اوشبو مسئله لر حقنده غمی فیکر و مسئله نی آکلاو ممکن بولسون ایچون، بونلرغه دائر تورلی اورنلرده سویلگان سوزلرنی ممکن قدر بیررگه جیوب، نقل و ترجمه ایبارگه طرشاچقمن. هم اصلینه مراجعت ایتمو یسکل بولسون ایچون کوچرلگان سوز فایو کتابلندن و نیچه نچی بیتندن آلتقینی کورسته باراچقمن.

۱

علم توحید و کلام حقنده سوزلری:

«علم توحید و صفات: مشروعات نك اصلی و فرائض دینیه نك برنجسی اولوب، بونی «فقه اکبر» و «علم عقاید» دیوبده آتالادر و بو علم نك مدار و مأخذی کتاب الله و سنه رسول الله در. ضروریات دینیه دن بولغان بو علم توحید و عقاید مسئله لری فقط أدله قطعیه، یعنی قرآن و حدیث متواتر ایله گنه ثابت بولادر. بونلر قیاس و رأی ایله ثابت بولمیلر. حتی عقاید بابنده رأی و قیاس ایله سوز سویلمکده درست دگلدر و بو مسئله لرده رأی یورتوب خطأ قیلوچی معذور دگل، اجتهاد و قیاس ایتموچی مأجور دکلر. اوشانداق معتقدات اجماع ایله ده ثابت بولمیلر (۱)

(۱) الحکمة البالغة: ص ۵، ۷، ناظورة الحق: ص ۹، العذب الفرات ص ۹۷،

الله تعالیٰ نكّ ذاتی، صفات و افعالی، فدره و فزاسی و سائر معتقدات حقنده، یقیننی افاده قیلورلق علم بولغانده، مجرد ظن و تخمین ایله یا که باشقه لرغه تقلید ایله سوز سویلمک حرام و مذموم بولدغندن، بزرگه عقاید بابنده شرع اثبات قیلغاننی اثبات، نفی قیلغاننی نفی ایتمک، بولنرغه باشقه دن سکوت ایتمک لازمدر. شونلقدن الله تعالیٰ نكّ ذات و صفاتی نكّ حقیقتلری، قیامت خبرلری و نشأة آخره حاللری کبی کنه و تفصیلینه عقلمز ایرشمگان و آکا تعمق ایتوگه ضروره داعی بولغان امرلده بزنكّ وظیفه مز دلیل شرعی ایله ثابت بولغان قدرینی زیاده و نقصاندن و نأویل دن باشقه اعتقاد ایتمک و بولنر نكّ کیفیتنی و تفصیلینی بولنی الله تعالیٰ گه و رسولینه تابشرمقدر (۱).

درست، الله تعالیٰ نكّ یر و کوکلرنی و باشقه مخلوقاتنی خلق ایتوینی و مخلوقاتده غی عجائب صنعت و غرائب حکمتنی تفکر قیلو البتة نیوشدر. لکن بوتفکر عقاید مسئله لرینی اثبات ایتو ایچون دگل، بلکه الله تعالیٰ نكّ فدره و عظمتنی اویلاب، ایمان و اعتقادنی تربیه ایتو و نغتو ایچوندر. اییدی یوقاریده مذکور و وشچه معتقدات قطعی دایملر ایله گنه ثابت بولدغندن، و آنک قیاس و اجتهاد درست بولما دغندن، سلف (رحمهم الله) اصول دین ده (معتقدانك): «بزنكّ منهبمز حق، مخالفلرنكّ منهبملری باطل» دیوب کیسوب ایته لر اییدی (۲).

مرجانی حضرتلری علم کلام حقنده اوشبو سوزلرنی سویلیدر:
«اما علم کلام سویله دکمز علم توحید و عقایدکه بتونلای باشقه در؛
صناعت جدل دن عبارت بولغان بو علم کلامنی، باشلاب فلاسفه کتابلارینی مطالعه ایتمکاندن صوكت، معتزلیلر چغار دیلر. آنلردن اشعریلر آلدیلار.
و عموماً کلام اهلی فلاسفه نكّ بعض عباره و اصطلاحلرنی معنالرنی آکلای
آلوب، اهل السنة و الجماعة عقایدینه فاتوشدر دیلر. و اوزلرینكّ بوش

(۱) الحکمة البالغه ص ۱۴۷، ۱۴۹؛ ناظوره الحق ص ۱۰. العذب الثرات ص ۹۸.

(۲) الحکمة البالغه ص ۱۵۰. ناظوره الحق ص ۹.

خیال‌لری، غطاء قیاس‌لری ایله کوب مسئله‌لر نی چوالتدیبلر، هم سلف صالحین مذهبنده فلاسفه مسلک‌بنده موافق بولمغان یا کما بر منذهب احداث ایتوب، عقاید حقنی تشویش ایتدیبلر. شونلقدن سلف دن ابو حنیفه، مالک، شافعی، احمد، ابو یوسف و باشقه لر علم کلام نی و آنک اهلینی غایت مبالغه ایله ذم قیلدیبلر (۱)».

دین امرنک دلیل نقلی‌گه تمسک تیوش بولوب، بو توغرده عقل و فلسفه‌گه گنه اعتماد درست بولمادغی حقنده مرجانی اوشبو سوزلر نی سویلامشدر: «معتقدانی اثبات ایتنه تورغان دلیل نقلی وحی الهی‌گه مستند بولمغندن علم یقینی نی افاده قیله، عقل سلیم‌ده نقل‌گه موافقدر. لکن دلیل نقلی ایله تأیید ایتلمه‌گان عقل صرف، وهم و خیال قاتوشوندن امین بولمادغندن، امور دینی‌ده مستقل بولا آلمیدر. شونلقدن کلام اهلی کبی دین امرنده عقل‌غنه اعتماد ایتسکان طائفه حق و صلاح‌غه ایرشه آلمیدر (۲)».

معتقدانی ضعیف دلیل‌لر‌گه بناء ایتو حقنده اوشبو سوزلر نی سویلامشدر: «کلام اهلی‌نک منذهب حق نی بیانده، و عقاید اسلامیه نی اثبات توغروسنده، اساسسز سوزلر و ضعیف دلیل‌لر کلترمک‌لری دین‌گه وحق‌گه الوغ جنایتدر. چونکه بودلیل‌رنک ضعیف لکینی کورگان کمسه، احکام شرعیه‌نک بارچه‌سی شوندای ضعیف اساس‌لر‌غه مبنی‌در، دیه سوؤ ظن‌غه توشوی وشول یول ایله منذهب حقدن عدول ایتوب، خصم‌لرنک ایتسکانی حق و قوی دیه اعتقاد ایتوی احتمال‌در. شونلقدن: «دین‌گه بولسز اعانه ایتو چینک ضرری دین‌گه طعن ایتو چینک ضررندن آرتق» دیمش‌لردر (۳)».

معتقدات بابنده اهل کلام مجادل‌لری حقنده اوشبو سوزلر نی

(۱) الحکمة البالغة ص ۶، ناظوره ص ۱۰، العذب ص ۶۲.

(۲) الحکمة البالغة: ص ۱۵

(۳) العذب الفرات ص ۱۰۵.

سویلا مشدر: «عقاید باینده الله تعالی نك كتابي ورسول نك سنتی بیان واثبات ایتکان شی لر ایله اکتفاء قیلنمای کلام وجدل مسالکینه کرسه، مأمور به دن ووظیفه دن خارج اش که کرشلگان، الله نك هدایتندن باشقه هدایت وپیغمبر نك حجتندن باشقه حجت از لنگان بولادر. بو اش ایسه توغری یولدن آدا شوغه و بلما ینچه هلاک بولوغه سببدر، زیرا: «بر قوم غه جدل کرسه، آنلرنی هلاک ایتار» مضموننده اثر وارد اولمشدر (۱)».

مرجانی حضرتلرینک علم عقاید ایله علم کلامنی آیر و توغری و سنک غی بو بیانلری مطبوعات دنیا سینه چغودن نك بزلرده عقاید ایله کلام بر معناده یورتله، کلام کتابلرنه یازلغان همه سوزلر معتقدات اسلامیه دن صانالا ایدی؛ حالبوکه بز نك کلام کتابلرینک کوبسنده معتقدات جمله سندن بولمغان یعنی ادله نطعیه ایله ثابت بولمغان، تورلی سببلر ایله کلام کتابلرینه کر تلیگان بایتاق مسئله لر بار ایدی؛ بونلرنی اعتقاد ایتو ایله ایتموده مسلمانلر اختیارلی بولسه لرده، عامه طرفندن مسئله گه او یله قارالمی، بلکه آنلردن برنی گنه اعتقاد ایتمگان کیمسه ده تضلیل و تکفیر قیلنه، وشول روشچه اهل اسلام آراسنده شقاق و اختلاف دوام ایته ایدی. ایدی بزلرنی شوندا ی الوغ خطادن تغلیص قیلوب توغری یولغه ارشاد ایتکان اوشبو تحقیقلر نك قدر و قیمتی بیاندن مستغنی در.

۲

الله تعالى نىڭ صفاتى .

صفاتى حقىدە اعتقاد، علم توحيدنىڭ مەھم اصللىرىدىن بولدىغىدىن بو توغرىدە اهل اسلام نىڭ عقىدەسى شرىفىنىڭ تەلىمىنە تاماماً موافىق بولورغە تيوشايدى؛ لىكىن بىر نىچە عصرلردىن بېرىلى اسلام علمائىنىڭ كۆپىگى الله تعالى نىڭ صىفتلىرى حقىدە «صفاتى ذاتىغە غىير، ھەم فى نىفسىھاممكىن» دىمەك كېلى خىطائى اعتقادىدە بولنورلار شويلى اعتقادايتىمگان كىمىسەلرنى تىزلىل قىلورلار ايدى. صفاتى مستەھسى ھەموماً اهل كلام آراسىدە زور اىختىلافىغە، ھەرى ايكىنچىسىنى تىفسىق ھەتى تىسكىفىر ايتولرگە سەبب بولور ايدى. شونلىقدىن مەرجانى حىرتلىرى بو توغرىدە شرىق نىڭ نظرىنى وسلفى صالحىن يولنى بيان ايتوب، سىنتلرنى بىدەتلردىن آيروب اوشبوسوزلرنى سويلامشىدەر: «الله تعالى نىڭ صفاتى قرآن ھەدىتىلردە وارد بولغان اسمائىللىغە باشقىە دىگىلەر. علم توحيدى صفاتى بيان ايتىلگان صفاتى ايلە لسانى شرىدە وارد بولغان اسملر بىر دەر. اسمائىل صفاتى توغرى وسىنە سلفى نىڭ يولى: كىتاب وسىنتدە ثابت بولغاننى اثبات ايتىمكىدەر. بو صىفتلرنى تاويل ايتىمەك، بىرنى ايكىنچىگە قايتارمىق، عىن ياكە غىير ايدىكلرنى ياكە بىر عدد تەختىنە كرولرىنى دعوى قىلمىق اصلاً جائىز دىگىلدىر. شونلىقدىن صفاتىنى بىدى ياسىگىز دىمەك ياكە باشقىە بىر عدد ايلە ياكە زىيادە ومغابىرە ايلە توصىفى ايتىمەك ھەدىدوللەدىن چىغو وتوغرى يولدىن صابودىر (۱).

سلفی اسماء و صفات حقیقه کتاب و سنه ده بیان ایندگان قدرگه آرندرونی جائز کورمه دکلرندن بد، وجه، استواء کبی اصلی معلوم، وصفی مجهول بولغان صفنارنی تاویل ایتودن و آنلرنی چیت لغتلرگه ترجمه قیلودن تارتنه لر ایدی. اوشانداق الله تعالی گه واجب، تکرری، خدای افندی، سلطان کبی اسملرنی اطلاق ایتو سلف عصرنگه یوق ایدی. هم لسان شرعه وارد بولمغان بو اسملرنی اطلاق قیلو دوست دگلدر؛ بونلردن «واجب» اطلاق فیلسفه اصطلاحی بولوب صوگئیلری ایسه فقط عوام تعبیر یدر (۱)».

مرجانی، صفات ذاتغه غیر هم فی نفسها ممکن دیگان سوزنک بدعت بولونی و آنک نه روشحه شایع بولدقنی شویله بیان ایتهدر: «رسول الله (صلی الله علیه وسلم) مخلوقات و مصنوعاتده تفکر ایله امر قیلوب، الله تعالی نك ذاتی حقیقه تفکر و تعمق ایتودن نهی ایتدکندن، هم ذات و صفات کیفیت و کمیت دن، عدد تحینه کوردن و سائر ممکنات خاصه لرندن منزله بولدغندن، علماء حنیفه نك اؤلگیلری و آنلرغه باشقه کبار فقهاء و مشایخ صوفیه، الله تعالی نك صفاتی حقیقه شرع اثبات قیلغانینی اثبات، نفی قیلغانینی نفی ایتوب و آنندن باشقه دن سکوت ایتهدر ایدی. شونلقدن آنلر شرعه وارد بولمغان «صفات عین» یا که «صفات غیر» دیگان بحث لرگه هیچ کرشمیلر ایدی؛ اما ابوالحسن الاشعری و آنک اتباعی اوزلری اصطلاح ایتکان معنا ایله صفات نك غیر هم عین بولونی نفی قیلر ایدی. علماء حنیفه نك صوگئیلری ایسه اشعریلر اصطلاح ایتکان معنا ایله گنه دگل، بلکه حقیقه صفات نك غیر و عین بولونی نفی ایتهدر ایدی. شول روشحه علماء و محققلردن «صفات ذاتغه غیر و ممکن» دیوچی هیچ بر کیمسه یوق ایدی، فقط آلطنچی عصر هجری آخرلرنده اشعریلردن فخر الدین الرازی باشلاب «صفات ممکن و ذاتغه غیر»

دیدید. لیکن فخرالدین الرازی بو سوزنی احداث ایتسه‌ده، آچقن آچق صفاتی ممکن دیودن، سلف‌که مخالفت قیلودن بر درجه صافلانا، وجوب لفظنی بتونلای تاشلامی، صفاتنک امکانندن مراد «واجبه بذات الواجب» دبان سوز دیوب تأویل ایله کفایه‌لنه ایدی؛ اما بونوغورده آکا تقلید ایتکان تفتازانی صفاتی آچقن آچق ممکن دیبورگه جسارت ایتدی؛ الله‌نک صفات کمالیه‌سنی عوارض ضعیفه‌دن قیلوغه الله‌دن قورقمادی وشول تعلیمنی نادانلر آراسینه تاراتورغه طرشدی. بونلردن برنچیسى «امام» اسمی ایله وایکنچسى «علامه» لقبی ایله مشهور اولدولرندن، سیکزنجى عصر هجریدن باشلاب کوب خلق آنلرنک اوشبو محدث وبدعت بولغان خطاً فکرلرنی، حاشا، اهل‌السنة والجماعة منهبى ديه تلقى وقبول ایتدیلر (۱)»

اهل السنة والجماعة‌گه معتزله طرفندن: «سوزنک ذات‌غه عین بولمغان صفات اثبات قیلووکنز ایله تعدد قدمات لازم. معبود حقنده اوچ قدیم اثبات ایتوچیلر کافر بولدیلار، سوزگه آرتغراق ابطال توحید لازم بولا» دیوب اعتراض قیلندقی کلام کتابلرنده مذکوردر. بو اعتراض‌غه سلف‌نک وصوگفی اهل کلام‌نک جوابلری حقنده مرجانی اوشبوسوزلرنی سوبلامشدر: «بو اعتراض‌غه سلف ملازمه‌نى منع قیلوب، یعنی: «صفات ذات‌غه غیر بولمادغندن تعدد قدمات وابطال توحید لازم بولمى» دیوب جواب بیرهار ایدی؛ لیکن باشلاب فخرالدین الرازی و آکا ایبارگان باشقه کیمسه‌لر سلف‌نک اوشبو جوابندن عدول ایتوب: «ذوات قدیمه‌نک تعددی گنه مستحیل، اما ذات و صفات‌نک تعددی مستحیل دگل» دیوب ملازمه‌که تسلیم ایله، فقط استحالهنی منع قیلوب جواب بیردیلر. آنلرنک بو جوابنی بیروب، اهل السنة والجماعة منهبى ایله نصارى منهبى آراسنده شول قدر ضعیف فرق‌غه قناعت ایتولری غایت رسوایلق

و نهایتاً درجه حفاقت و فباخت اولوب، آزغنه حمیت دینیه سی بولغان نیمسه ده بوگما راضی بولمیه چقدر. بز الحمد لله بو توغورده سلفی مسلکیده اولوب آنلرنڭ جوابنی صواب و کافی دیه اعتقاد ایتهمز (۱)»

بزنڭ آرمزده مستعمل عقاید و کلام کنا بلرنده بیان ایتلنگان: «الله تعالی نڭ صفاتینی ذاتیه و فعلیه گه تقسیم هم کلامی نفسی و لفظی غه تقسیم حقنده مرجانی اوشبو سوزلرنی سوبیلیدر: «صفات توغور و سنده اهمیت بولمغان اوشبو اختلافلر باردر که: صفاتنی صفات ذاتیه و فعلیه گه تقسیم ایتوب، الله تعالی نڭ صفاتندن بری و ذاتی بر له قائم بولغان کلامنی «کلام نفسی» دیوب، نظم مخصوص متلونی «کلام لفظی» دیوب آتادور؛ اشعر یلر شوبله تقسیم و تسمیه ایتمشلر ایسه ده علمأ حنفیه بونلرنی درست کور میلر، لسان شرعده وارد بولمغان بو اطلاق و تقسیم لردن احتراز ایتهلر. دخی اشعر یلر «صفات افعال» دیوب آتاغان صفتلرنی علمأ حنفیه دن ماوراء النهرده بولغان ابو المنصور الماتریدی اتباعی «تکویین» اسمی ایله آتامشلردر؛ لکن عراقین ده بولغان چههور علمأ حنفیه بونی ده درست کور مامشلردر. (۲)»

مرجانی حضر تلرینڭ صفات حقنک سوبیلنگان بو سوزلرندن، آنڭ اعتقاد مسئله لرینک نه درجه احتیاطی و صلابتلی ایدکی، بو توغورده شرع شریفنڭ بیانندن قل قدر آیرلونی نجویز ایتهدکی آچق کورله در (۳)

(۱) الحکمة البالغة ص ۳۲ العذب الفرات ص ۱۱۵

(۲) الحکمة البالغة ۳۷، ۳۹ العذب الفرات.

(۳) مرجانی نڭ صفات حقنده بولغان اوشبو تحقیقلرینه اوزینڭ خاص و فاضل شاگردی زکی الدین عبدالغیبر المسلمی نڭ «الحکمة البالغة» آخرنده طبع ایتلنگان رساله سندن اوشبو سوزلرنی ترجمه فیلوب علاوه ایتونی مناسب کوردم: «اهل السنة والجماعة نڭ مختاری بولغان «صفات الله لا هو ولا غیره»، دیگان سوزنی بری تنزیهی و ایمانی، ایکنچسی ایقانی و عرفانی آتاغان ایکی مسلک که بنا قیلوب بیان و اوضح ایتمک ممکندر. برنجی مسلک که بنا: الله تعالی کتابنده هم پیغمبرلرینڭ لساننده اوزینی کمال صفتلری ایله توصیف ایتدی و هیچ مثلی و نظیری بولمادقینی خبر بیردی او ایله ایسه الله تعالی ممکناتده بولغان صفتلردن، بر مقوله تحتینه کرودن البته پاک و منزهدر. ایمدی عینیت «کیف» مقوله سندن، غیریت ایسه کم مقوله سندن بولمادقیندن، هر ایکسی عرضدر؛ الله تعالی عرض اولمادغی کبی عرض غه محلده دگلدر. شونلقدن تکلیفی و تکمهدن-

۳

حدوث و قدم عالم مسئله سی.

مرجانی حضرتلرینک عصر داشلری، بعض کلام کتابلرینک بیانی بوینچه، حدوث زمانی نی ضروریات دینیه دن صاناب، آکا مخالفت ایتکان فلاسفه نی تضلیل و تکفیر ایتلر، و شونک سببندن عموماً حکمت و فلسفه اربابنی دشمنان کوروب هر مسئله ده عقل و حکمت دن یرا فلاشهلر و فنون حکمیه دن فاچارلر ایدی. اهل اسلام نی ایمان و اعتقاد مسئله سنده الوغ خطأ دن و اهل حکمت که اورنسر دشمنانلق دن تخلیص ایتو ایچون، مرجانی حضرتلری بو مسئله گه آیر و چه اهمیت بیروب ایسکی نقطه نظر دن: بری شرع و اعتقاد و ایکنچسی عقل و حکمت نقطه نظر لرندن فاراب بحث ایتمش در. مرجانی حضرتلرینک بو مسئله گه شرع و اعتقاد نقطه نظرندن فاراب، ضروریات دینیه دن بولغان شرعی حدوث معناسی حقنک سویلگان سوزلرینک فسقه چه خلاصه سی اوشبوندن عبارتدر:

«حدوثنک شرعی و لغوی معناسی: وجودنک غیر گه تعلق در؛ یعنی شیءنک وجودی و عدمی متساوی بولوب وجودنی عدمینه ترجیح و تخصیص ایتوچی گه احتیاجیدر. شرع معروف و اعتقادی واجب بولغان حدوث ایسه عالم بار چه اجزائی ایله الله تعالی نک مخلوقی و الله نک علمی، اختیاری و ایجادی ایله موجود و بتون موجوداتنی ایجاد ایتوده الله تعالی نک هیچ شریکی یوق و هیچ برشی گه محتاج توگل دیمکدر. حدوث عالم حقنک

پاک بولغان الله تعالی نک عینیت و غیریت دن منز بولونده شبهه یوقدر هم بونده ضدیننک ارتفاعی ایله استعاله کیلمیدر. زیرا الله تعالی نک ذات وصفاتندن اوزونلق و فسقلق کبی عوارضنک ارتفاعی درست بولدی کبی عینیت و غیریتنک ارتفاعی ده درستدر. بو مسلكنک حاصلی الله تعالی نی تقدیس و تنزیه دن عبارت بولوغندن، خلق ایچون فائده لی، تشبیه و تعطیل دن ایفک سلامت بولدر. شونلقدن بزبون «مسلك ایمان» دیوب آتادق. ایکنچی مسلك که بناء، صفات لاهو ولا غیره نک معناسی: صفات مفهوم و معناده ذاتغه عین توگل، اما وجودده غیر توگل، بلکه خارجده ذاتغه عیندر، غیریت ایسه فقط تصور و تعقلده گنه در دیک اولور. صفات حقنده حکماء و صوفیه مذهبی هم اوشبودر»

اعتقاد اوشبونڭ ایل تمام بولادر. متکلمین ایتکانه عدم نڭ وجودکه
 سبقتنی زمانه دیه اعتبار ایتو، حدو نڭ حقیقتندن ومفیومندن خار چدر (۱)»
 مرجای حدوثنی ذاتی وزمانی غه تقسیم حقنسه شویله، دیمشدر:
 «عدم نڭ وجودکه سبقتی بالذات بولو دیوب تعریف ایتلگان حدوث
 ذاتی، دخی عدم نڭ وجودکه سبقتی زمانه بولودیوب تعریف ایتلگان
 حدوث زمانی، بونلر حدوثی (اوز معناسی ایله دگل) بلکه لازمی ایله
 تعریف وتفسیر بولوب، فلاسفه اصطلاحلر بدر؛ چونکه فلاسفه حدوث
 زمانی بعضی ممکنات غه نسبتاً اثبات ممکن دگل دیوب حدوثی مذکور
 ایکی قسم گه آیر دیلر؛ و بوکما مقابل قدیمی هم ایکی گه بولو لازم
 بولوغندن آنی ده ذاتی وزمانی غه تقسیم ایتدیلر. بونلر نڭ دین گه نفیاً
 واثباتاً تعلق بولمادغندن فلاسفه نڭ بو تقسیم و اصطلاحلر نده بز نڭ نزاعمز
 و آنلرنی اثبات ونفی قیلوده بز نڭ اشمز یوقدر (۲)».

مرجای حدوث زمانی نڭ ضروریات دینیه دن بولوینه اجماع دلیل
 دیو چیلر گه اوشبو سوزلرنی سویلیدر: «بالجمله معتقد اثنی اثبات بابنده خبر
 واحد، قیاس و اجماع نڭ دخلی یوقدر. خبر واحد ایله قیاس عملنی مقید
 بولسه لرده، علم یقینینی افاده ایتمد کلرنندن، آنلر ایله مسائل اعتقادیه
 ثابت بولمیدر؛ اجماع نڭ رتبه اولی سی ایسه قطعی دلیل بولسه ده،
 آنڭ ایله حکم اعتقادی ثابت بولمیدر. زیرا معتقدات حقنسه اجماع نڭ یا
 اصلاً اعتقادی ممکن توگل یا که منعقد بولغانده ده هیچ بر حکمنی افاده
 ایتمیدر. چونکه اجماع غه البته بر سند کیرهک؛ ایمنی آنڭ سندی خبر
 واحد و قیاس کبی ظنی بولسه باب عقایدده ظن و تخمین گه ایبار و درست
 بولمادغندن اجماع نڭ اعتقادی ممکن بولماید؛ اگر سندی قطعی بولسه
 حکم اعتقادی شول قطعی سند ایله ثابت بولوب، اجماع ایله ثابت
 بولمغان بولا و شونلقدن اجماع هیچ بر حکمنی افاده ایتمگان بولادر.

(۱) الحکمة البالغة ص ۳۹، ۲۲، العذب الفرات ص ۲۳، ۲۷، ۶۰، البرق الوعیض
 ص ۶۶-۶۷. (۲) الحکمة البالغة ص ۲۲، العذب الفرات ص ۲۳.

دخى الله تعالى نك: « اليوم اكملت لكم دينكم وانممت عنكم نعمتى »
 قول كر به، پيغمبر عصرنده دين (مسائل اعتقاديه) تماماتعليم ايتلگانينى
 آکلانادر. رسول الله (صلى الله عليه وسلم) عصرنده اجماع بولمادغندن
 مسائل اعتقاديه اجماع دن باشقه کامل بولغان وشونلقدن اجماع غه احتياج
 فالمغان بولادر؛ حتى عقايد باينده اجماع نك حجت بولونى فرض
 ايتلسه ده آنلر نك مدعى سينه فائده بيرميدر؛ زير اهل کلام نك فلاسفه دن
 آلفلرى محدث وبدعت بولغان معنا ايله حدوث عالم گه هيچ بر اجماع
 يوقدر. بلکه شرعه معروف بولغان (يوقارنده ايتلگان) معنا
 اوزرينه اجماع منعقددر (۱).»

مرجانی، حدوث زمانينى اهل کلام نيوش کور دکلر نندن شرعاً
 اعتقادى لازم بولاد يوب بلوچيلر گه، شويله بيسان ايتهدر: « شريعتنى
 وضع فيلوجى ومسائل اعتقاديه واحکام فرعيه وجميع امور دينيه ده حکم
 ايتوجى ذات يالغز الله عز وجلدر. متکلمين وباشقه لرنك آنده هيچ
 اشلرى يوقدر. اگر آنلر (متکلمين) اوشبو دعوى ايتدکلرى حدوث
 زمانينى شرعدن آلدق ديسه لر بو مدعى لرنى اثبات ايچون آيت پا که
 سنت دن دليل کيلترر گه مجبور لردر که؛ آنلر ايچون بوکاهيچ بول يوقدر (۲).
 حدوث زمانى طرفدار لرنندن بعضلر (شول جهل دن جلال الدين
 الدوانى) «حدوث لفظى اطلاق ايتلسه حدوث زمانى متبادر بولا، آنندن ذهن
 شول حدوثنى آکلای» ديلر. مرجانى حضرتلرى بولر غه اوشبو سوزلر ايله
 مقابله ايتهدر: «دوانى نك وباشقه لرنك حدوث لفظندن حدوث زمانى متبادر
 بولاد يبولرى ده ضعيف وباطل سوزدر. بونى دعوى فيلو ايچون اول
 شارع دن حدوث زمانى معنا سنده استعمال ايتلگان لفظنى تابو لازم
 بولادر؛ حالبو که حدوث عالم مسئله سى الله تعالى نك «الله خالق کل شى» (۳)

(۱) العنب الفرات: ص ۱۶۱، ۹۷، ناظورة الحق: ص ۹، البرق الوميض:

ص ۶۶، ۶۷. (۲) العنب الفرات: ص ۱۶۱، البرق الوميض: ص ۶۶-۶۷.

(۳) سورة الزمر آيت ۶۲.

کبی فول کر بملرندن آلتهدر (بولردن عدم نك وجودکه سبقتی زمانه بولو معناسیله حدوث زمانی نی آ کلاوه هیچ ممکن دگلدر) اگر «خلق» و «حدوث» لفظلردن بعض کیمسه لر نك ذهنلرینه حدوث زمانی تبادر ایتسه، اول، بو لفظلر نك چن معنالی شولای بولودن کیلمی، بلکه اول کیمسه لر شول معناغه الفت و عادت ایتدکلرندن، آنلر نك ذهنلری شوندن اوتهدکلدن کیله در. بونك مثالی شویله در: معلومدرکه؛ «اوی» دیوب آدم لر یوقلی و توررا تورغان بنائغه ایتله در. ایمدی کچکنه، طار و طاباناق اویلر نی گنه کورگان بر اول کشی سینه «اوی» دیولسه اول شوندای کچکنه اویلر نی گنه اویلا، شهرلرده گی الوغ، بییک و مهابت اویلر، پادشاه سرایلری آنك ذهنینه هیچ کیلمیدر. شونك کبی حدوث لفظندن حدوث زمانی نی آ کلاوچیلرده ذهنلری طار و فکرلری قسقه کیمسه لر در (۱) دخ بعضلر حدوث زمانی گه الله تعالی نك عالم اوزرینه تقدمینه دلالت ایتکان «کان الله ولم یکن شیء غیره» کبی نصلر ایله استدلال ایتلر، ننا ککه دوانی «عقاید عضدیه» نك «کان بقدره الله بعد ان لم یکن» دیگان سوزینك شرحنده «ای وجد بعد العدم بعدیه زمانیه» دیدر. مرجانی حضرتلری بونصلرده غی تقدم، تقدم زمانی بولما دقنی، شونلقدن حدوث زمانی گه دلالت ایتهدکنی شویله بیان ایتهدر: عقل ایله نقل، شریعت ایله حکمت اوشبو حکمه متوافقدرکه؛ الله تعالی زماندن و بارچه امکان صفاتندن متعالی و جمیع موجودات اوزرینه متقدمدر. دخی «وما امرنا الا واحده کلمح بالبصر» (۲) قول کریمی نك اشارتینه و رسول الله (صلی الله علیه و سلم) نك «لیس عند ربك صباح ولا مساء» حدیثی نك دلالتینه بناء الله تعالی گه نسبته یرافلق و یافینلق، الـک و صوکلوق، ماضی مستقبل و حاضرک یوقدر؛ بلکه بتون زمان و مکانلر و جمیع موجودات علی السواء الله تعالی قاشنک حاضر در (حوادث آراسنده زمان و مکانده اختلافی فتنط بری ایکنچیمسینه

نسبتاً گنهدر)، بار چه ممکنات و حوادث نك الله تعالى كه نسبتی حد زمانه واقع بو نقطه نك نسبتی كبیدر. دخی جناب حق نك جمیع ممکنات غه تقدیمی زمانی بولمادغی كبی علیه نك معلولینه یا كه ماهیه نك عوارضینه تقدیمی قبیلندن ذاتی ده دگلدن. بلكه ذات جلالینه و كمال نزاھتینه لایق بولغان تقدم بر له متقدمدر. شونلقدن الله تعالى نك عالم اوزرینه تقدیمی حدوث زمانی غه هیچ دلالت ایتمیدر (۱)»

مر جانی حضرتلری حدوث زمانی نقلاً ثابت اولمادغنی بیانندن صو نك عقلاهم جمیع موجودات حقنده ثابت بولمادغنی شو یله بیان ایته در: «عدم نك وجود كه زمانه سابق بولوی معناسی ایله حدوث، زمان نك اوزینی هم زمانندن متعالی بولغان مجرد اتنی شامل بولمیدر؛ چونكه زمان نك عدمی وجودینه زمان طرفنده سابق بولسه، زمان موجود بولودن لك زمان بولولازم بولا، بو البتة محالدر؛ اگر «زمان امر وهمی و جانب ماضی ده غیر متناهی، شونلقدن آنك عدمینه طرف كیرا كبی» دیبولسه بو سوز هم اعتباردن ساقطدر، زیرا امر وهمی و اهم دن قبل عدم صرف بولدغندن آنك طرف بولوی البتة محالدر (۲)»

مر جانی زمانندن متعالی بولغان مجردات دیوب ملائكه نی، «اول ما خلق الله العقل» حدیث شریفنده عقل ایله تعبیر ایتمگن جوهر قدسی نی هم روح انسانی نی صانیدر. دخی مر جانی حضرتلری ملائكه و روح انسانی نك حقیقتی معلوم بولما و آنلرنك جسم لطیف بولما ینچه مجرد بولولری حقنده اوشبو سوزلرنی سویلیدر: «الله تعالی ملائكه و ارواح انسانیه نك بارلغندن خبر بیرسه ده، آنلرنك حقیقت و ماهیتینه هیچ كمنی مطلع قیلما دی؛ فقط ملائكه حقنده «فتمثل لها بشراً سوياً» (۳) قول کریمی ایله آنلرنك توری شكل و صورته ظاهر بولغاننی بیان ایتمدی. روح انسانی حقنده:

(۱) الحكمة البالغة: ص ۲۳، العذب الفرات: ص ۳۶.

(۲) الحكمة البالغة: ص ۳۲، العذب الفرات: ص ۴۶، ۱۷۰.

(۳) سورة مریم: آیت ۱۷.

«فل الروح من امر ربي وما اوتيتهم من العلم الا قليلا» (۱) قول كريمی ايله، روح نڭ حقيقتی آدم لر نڭ ادراك وفهم لرندن خارج، عالم الامر نڭ سرنندن اولدقینى بلدردی. دخی «ولقد خلقناکم ثم صورناکم» (۲) قول كريمی ايله، مخاطب ومكلف بولغان حقیقی انسان، ظاهری شکل وصورة که باشقه ایدکینی، بونلر آراسنده آیما کوب بولدی کبی، بونلر نڭ یارانلوریده تماماً باشقه چه ایدکینی بلدردی. دخی «واذا سويته ونفخت فيه من روحي فقعوا له سجدین» (۳) قول کریم نڭ روحنی اوزینه نسبت بیر وایله آنڭ شرفنی وعالم قدسی دن اولدقینی آڭلاندی. ایمدی اعتقاد مسئله لر نده شرع بیان ایتکان چیکدن اوتما اولازم بولدغندن بزلرگه ملائکه وارواح حقنده آنلر نڭ ماهیت وکیفیتلر نندن بحث قیلماو اولی در. هم بو توغورده اصحاب وتابعین وآنلردن، صوڭفی اکثر علماء وفقهانڭ مسلکی شولدر. لیکن بعض عالم لار، صوڭفی خلقلرنی اهل بدعت نڭ خطا سینه توشودن صافلاو فصدیله فقط حیمت دینیه اقتضاسیله بونلر نڭ (ملائکه وارواح انسانیه نڭ) متجرد بولولرنی تصریح ایتدی لار. بو سوزنی ایڭ آچق سویلگان ذاتلر علماء حنیفه دن امام ابو زید الدبوسی وعلماء اشعریه دن امام ابو حامد الغزالی در؛ هم بونلرغه باشقه الوغ اماملردن کوب کیمسه لر شونی تصریح ایتدی لار. بن بو عالمر نڭ (درست نیت ايله ایتلگان) اوشبو سوزلرنده ضرر بولماس دبه امید ایتنه من. اما ملائکه وروح انسانی جسم لطیف دیگان سوزنی باشلاب معتزله نڭ اولدگی لر نندن بولغان ابراهیم بن سيار النظام البلیخی چغاردی. اول بو سوزنی باشده فلاسفه دن آغان بولسه ده آڭلاب یتمه دککن طبیعیون مسلکینه میل قیلوب جواهر قدسیه گه جسمیه اثبات

(۱) سورة اسرى: آیت ۸۵.

(۲) الاعراف: آیت ۱۱.

(۳) سورة الحجر: آیت ۲۹.

ایندی. آندن سوگره ملائکه وارواحنی جسم لطیف دیوده عامه اشعریلر شول النظامغه ایاردیلر (۱)»

مرجانی حضرتلری دخی روح انسانی و آنک ابدی بولووی حقنه اوشبو سوزلری سویله مشدر: «روح نك بدن و صورت که باشقه لغی معلوم، لکن حقیقتی شرعاً مجهولدر. هم روح انسانی چن مکلفی، دنیاده مخاطب و آخرتده عمللرینه موافق جزاء کور و چیدر و بو روح انسانی فانی دگل، ابدی-سدر؛ الله تعالی نك «کل شیء هالک الا وجهه» «کل من علیها فان و یبقی وجه ربك» قول کریملری، عالم بتون اجزائی ایله فانی بولوغه دلالت ایتمی؛ چونکه بو آیت کریمه لری: «هر شی کیله چکده هلاک و فانی بولاچق» معناسنک دگل، بلکه بونلر «اللهغه باشقه بتون موجودات فی حد ذاته معدوم و هالک و فانی» دیگان سوزدر؛ نتا ککه صوفیه عارفون: «جمیع ممکنات هالک، حقیقه موجود الله تعالی گنه، باشقه نرسه لرده بولغان وجود بر کیمسه نك توری کوزگیلرگه توشکان کول گه سی کبی الله تعالی نك تجلیسی گنه» دیلر (۲)».

دخی جنت و جهنم و آنلرنک اهلی فانی بولماو حقنده شویله بیان ایته در: «جنت و جهنم و آنلرنک اهلی هم ارواح انسانیه حقنده اهل حق نك مسلکی بونلرنک فانی بولماویدر؛ ابن عربی و اتباعی نك بو مسئله ده جهورگه مخالفتی جهنم نك دار الخلود بولووی حقنده دگل، بلکه آنده عذاب و تألم نك دوامی حقنده در (۳)»

دخی مرجانی حضرتلری گناهلی مؤمنلرگه عذاب مغلذ بولوغه دلالت ایسکان آیت کریمه لری حقنده: بونلرداغی خلود مکث طویلغه حمل قیلنورغه تیوش دیدکن سوگره، وعدده خلق ایله و عیدده خلق آراسینی شویله ایرادر: «الله تعالی نك ما یبدل القول لیدی قول کریمنی آندن صوک کیلگان وما انا بظلام للعبید نك دلالتی ایله وعدده

(۱) الحکمة البالغة ص ۸۱: ۸۲، العذب الفرات ص ۱۷۰.

(۲) الحکمة البالغة ص ۱۱: ۸۲، العذب الفرات ص ۶۵.

(۳) (مرجانی) ۱۶

(۳) الحکمة البالغة ص ۶۱.

حمل ایتو موافق بولدغندن وعدده خلفی جائز دگلدر. بوکا اجماع هم منعقددر. اما وعیدده خلفی نڭ جائز اولماوینه اجماع یوق، بلکه ابو عمر وبن العلاء البصری وباشقه لر بونی جائز کوره لر. بونلرنڭ دلیللری رسول الله (صلی الله علیه وسلم) دن انس بن مالک روایة ایتسکان من وعدالله علی عمله ثواباً فهو منجز له ومن اوعده علی عمله عقاباً فهو بالخیار حدیث شریفدر»

وعیدده خلفنی جائز کورو رسوللرنی تکذیب بولا دیبه اعتراض قیلوچیلرغه مرجانی شویله جواب بیرهدر: «شاید آنلر (وعیدده خلفنی جائز کوروچیلر) الله تعالی نڭ وعید آیتلری تهدید ایچون یا که تقییدکه مبنی بولغان خبرلردر، چونکه الله تعالی گرچه تصریح قیلوب ایتماسده اوزینڭ وعیدلرینی مشیتنه بناء ایتووی کرم صفتینه لایق ومناسبدر دیپورلر(۱)» دیدر.

حدوث زمانی نڭ دین گه تعلق واعتقاد ایچون لزومی بولماذغی حالده، متکلمین نه ایچون بو حدوثنی چغارغانلر و آنی معتقدات جمله سندن صاناغانلار؟ دیگان سووال خاطرگه کیله در. مرجانی حضرتلری بونڭ سببنی شویله بیان ایتهدر: «اشعریلرنڭ سوڭقیلرندن بولغان اهل کلام، الله تعالی نڭ صفتلری متعدد و متغایر و ذات غه زائد دیدکارندن آنلر «صفات ممکن» دیپورگه مضطر بولدیلار (بوقسه آنلرغه تعدد واجب ایله فائل بولمق لازم بولادر) ایمدی آنلرغه صفات نڭ حدوثی لازم بولدغندن (چونکه هر ممکن حادثدر) بو استحاله نی عامه کوزندن باشرو ایچون فلاسفه دن استعانه قیلوب، آنلرنڭ اصطلاحی بولغان حدوث زمانی نی آلدیلار و بونڭ ایله (عالم حدوث زمانی برله حادث، اما صفات اویله دگل دیوب) صفات نڭ حدوثندن خلاص بولامز دیه اویلا دیلار. و بو، حدوث زمانی نی ضروریات دینیهدن، اولسگی عالمرنڭ، فقیهه

و مجتهدلرنڭ ده حدوئدن مرادلری شول معنا دبه کورساندیلر. لکن بونی ضروریات دینه دن دیورگه اصلا بول یوفدر. زیرا بونڭ حقنده هیچ بر آیت و حدیث وارد دگلدر. اولسگی اماملر ایسه؛ حدوئت عالم نی اعتقاد توغر و سنک: «عالم الله تعالی نڭ مخلوقی، آنڭ ایجادی برله موجود، الله دن باشقه خالق یوق» دیوایلله اکتفاء قیلالر وشوڭا برشی آرتردمیلر ایدی. خلاصه: متکلمین حدوئت زمانی نی چغارولری ایله بر محال دن فاجامز دیوب کوب محال لرنی التزام ایتدیلر (۱)

مرجانی حضرتلری حدوئت عالم مسئله سینڭ شرع و اعتقاد جهندن بولغان حال و موقع نی بیان ایتکاندن سوڭره، بو مسئله دن عقل و حکمت نقطه نظرندن او شبو روشحه بحث ایتددر: «مسئله نڭ عقلی دلیل ایله ثابت بولغان حکمی و نظری جهتی شوپله در: حکماء الله تعالی نڭ ذاتی، وصفاتی و افعالی جمیع وجهلر دن تام و کامل، الله تعالی زمان و زمانیات غه و بارچه ممکنات غه متقدم و سابق دیلر؛ آنلر بو تقدمی «تقدم سرمدی» والله غه مختص بولغان بو معنا ایله قدم نی «سرمد» دیوب آطیلر هم سرمد بتون نرسه لرنی محیط، آڭا نسبه هر شیء، ماضی و مستقبل برابر دیلر. دخی ممکنات اچنک الله تعالی دن یا که باشقه علمه ثابتنه دن صدورینه امکان ذاتی کفایه ایتکان ممکن لر بار، بونلرنڭ وجودی دائم و غیر متجدد بولا دیلر. حکماء بو نوع ازلیت نی جواهر قدسیه و طبیعت مستوره لرگه اثبات قیلرله هم قدم نڭ بو قسمنی «دهر» دبه تعبیر ایتلر. آندن سوڭره، حادث نی قدیم گه ربط ایچون، ازمنه غیر متناهیده تعاقب و تجدد اوزره موجود بولغان حوادث غیر متناهی گه احتیاج بار دیلر، و بونوع قدم نی طبیعت متجدده لرگه هم مادیات غه اثبات ایتلر. آنلرنڭ او شبو بیانلرندن ازلیت و قدم نی اوج معناغه اطلاق قیلوب برنچی معنایی الله تعالی گه تخصیص ایتدکلری، ایکنچی معنا جواهر قدسیه هم

طبایع کلیه نی شامل بولدقی، اوچنچی معنا ایسه حوادث متجدده که مختص بولدقی کورلدر. دخی بولونزک حادثنی قدیم که ربطده حوادث غیر متناهیه که احتیاج کورولری، وجودی طاری و متجدد بولغان حادثنک وجودی دائم و ثابت بولغان قدیم که واسطه سز استنادی ممکن دگل، بلکه بونک ایچون رابط و واسطه کیره ک دیودن کیله در (۱)».

بر حالده ثابت بولمای هر وقت تغیر و تجدد اوزره بولغان حوادثنک دائماً ثابت بولغان ذات قدیم دن واسطه سز صدوری ممکن بولمادقینه، بلکه حادث متجددنی قدیم ثابت که ربط ایتوچی واسطه لزومینه، حکماء و متکلمین متفکرلدر. فقط شول رابطنی تعیینده اختلاف اولوب، حکماء «حوادث غیر متناهیه» دیدکی حالده، متکلمین دن بعضلر اراده صفتی و بعضلر ارادهنک تعلقاتی دیلر. مرجانی اراده و تعلقاتی نک رابط بولورغه یارامادقینی شویله بیان ایتهدر: «متکلمین نک اراده صفتی رابط و مخصص دیبولری باطل و فائلسز سوزدر. چونکه حادث متجددنک وجودینه عل و آنی مخصص بولغان شیع البتة متجدد بولورغه کیره ک. حالبوکه الله تعالی نک صفتی ده ذاتی کبی قدیم و ثابتدر. دخی متکلمین دن بعضلرینک ارادهنک تعلقاتی رابط و اول تعلقات متجدد دیبولریده، الله تعالی نی امور متجدده که وزماننک جریانینه محل قیلو بولوب محال و باطلغه ارتکابدر (۲)».

مرجانی حکماءنک حوادث غیر متناهیه نی اثبات ایچون کترگان دلیللرینی نقل ایتکاندن صوگ اوشبو سوزلر نی سویلیدر: «حکماءنک بودیلینی کتر و دن مقصودلری معین بر ممکن نک قدمنی اثبات دگل، بلکه آنلرنک مطلوبلری جانب ازده و ابدده غیر متناهی و متجدد بولغان جزئیاتنک تعاقبی ایل و محفوظ بر طبیعت مستمره اثبات ایتمکدر و بو طبیعت مستمره دوام و استمراری جهتندن

(۱) البرق الومیض ص ۶۸-۶۹، العذب الفرات ۳۰: ۳۹ ص.

(۲) الحکمة البالغة ص ۲۵.

موجد قدیم دن صادر، جزئیات منجده‌سی جهتندن حوادثنڭ صدورینه مبدأ بولا دیلر (۱)».

مرجانی حضرتلری قدم نڭ صوڭغی ایکی معناسی ایله عالم نڭ بعض اجزاعسینی قدیم دیگان ایچون حکماعنی تکفیر ایتو درست بولمادقینی اوشبو روشقه بیان ایتهدر: «حکماءنڭ اوشبو بیانلرینڭ دین‌گه نفیاً واثباتاً تعلقی بولمادغندن، بو سوزلری ایچون آنلرنی تضلیل و تکفیر ایتو جائز دگلدر. چونکه «عالم قدیم» دیمکنڭ کفر بولووی الله‌دن باشقهغه مطلقاً قدیم اطلاقی درست بولمادون دگل، زیرا قه آن کریمه «کالرعون القدیم» و «انک لفی ضلالک القدیم» و «هذا افک قدیم» کبی آیت کریمه‌لرده الله‌دن باشقهغه قدیم اطلاقی باردر؛ بلکه «عالم قدیم» دیمک قطعاً دلیل ایله ثابت بولغان حکم شرعینی انکار ایله تکذیب رسولنی موجب بولسه‌غنه کفر بولادر. حالبوکه حکماءنڭ بو سوزلری شرعاً اعتقادی واجب بولغان حدوثنڭ (عالم جمیع اجزاعسی ایله الله‌نڭ مخلوقی بولوغه) منافی دگلدر (۲)».

دخی مرجانی متکلمین نڭ حوادث غیر متناهیه نڭ و مطلقاً عدم تناهی نڭ بطلانینه کثره تورغان دلیللری حقنده شویله بیان ایتهدر: «عدم تناهی و تسلسلنی ابطال ایچون کثرله طورغان برهان تطبیق و باشقه دلیللر فائده‌سز و نتیجه‌سز اوزون و ضعیف سوزلردر. چونکه اول دلیللرده اعتبار ایتلگانچه غیر متناهی بیحیث لایشد منه شیء اخذ قیلو، سابق و مسبوق دیه ملاحظه ایتو فوری وهم و خیال‌دن عبارتدر (۳)».

مرجانی حضرتلری متکلمین نڭ حدوثنڭ عالم‌گه، وجود صانع‌گه هم توحیدکه استدلال ایتکان مشهور دلیللرینی نقل ایتکاندن صوڭ هر قایوسنی برام برام انتقاد قیلا: بونلردن برنچسی حقنده شویله ایتهدر:

(۱) البرق الومیض ص ۶۹، العنب‌الفرات ص ۳۹.

(۲) البرق الومیض ص ۶۵، العنب‌الفرات ص ۲۷، الحکمة‌البالغة ص ۲۴.

(۳) الحکمة‌البالغة ص ۲۴، البرق الومیض ص ۷۱.

«حدوث عالمی اثباتده عالم نك بتون اجزائی یا اعراض یا جواهر فردہ یا کہ اجسام دیوب اوچ کہ حصر قبیلو سلف والوغ اماملر دلیل ایله اثبات ایسکان شیء لرنی (مجردات نك وجودینی) نفی گه هم قدما معتزله دن النظام چقارغان «جواهر قدسیه جسم» دیگان سوزنی قبول گه مبنی در. دخی بو استدلالده سکوننی اعراضدن صاناب حادث دیهك، آنك وجودی بولوینه مبنی در. حالبوکه سکون حرکت نك عدمی بولدغندن حدوث ایله اتصافی بوقدر .

دخی بودلیلدن آکلانغان جزئیات حرکت نك حدوثی حکماء دعوی ایسکان طبیعت مستمره نك حدوثنی لازم ایتمیدر. دخی بودلیلک بولغان «حوادث دن خالی بولماو حدوثنی مستلزم» دیگان سوز: قدم معین زمانه وجوددن عبارت بولغانده غنه تام بولا؛ اما حکماء ایسکانچه: قدم ازمنه غیر متناهیده وجوددن عبارت بولدقده حرکات حادثه دن خالی بولماو حدوثنی مستلزم بولمیدر (۱)»

صانع نك وجودینه استدلاللری حقنك ایته در: «متکلمین مذکور روشچه عالم نك جمیع اجزائی ایله حدوثینه دلیل کلترا گانندن صوڭ: البته هر حادث که محدث کیرهك واول محدث جمیع حوادث که باشقه صانع قدیم بولورغه تیوش، دیوب استدلال ایته لر هم عالم نك صانع گه احتیاجینه عله حدوثی، عالم نك صانع غه نسبتی بنا نك بانی غه نسبتی قبیلندن دیلر؛ لیکن بوڭا (علة الاحتیاج حدوث بولوغه) بنا عالم موجود بولغاندن صوڭ محدث دن استغناء سی لازم بولا، بو ایسه شرع وعقل گه مخالف امر شنیع در: زیرا الله تعالی نك: «والله الغنی وانتم الفقراء» «ایهائ الناس انتم الفقراء الی الله والله هو الغنی» قول کریملری عالم دائماً الله غه محتاج ایدکینه آچق دلیلدر. اوشاندان عقللاً هم ممکن نك صانع غه احتیاجینه عله آنك امکانی، ذاتینه نظر آ وجود وعدم نك تساوی بولورغه تیوش، حدوث

ایسه ممکن گه وجود سوکونده غنه حاصل بولا تورغان صفت بولدغندن
 آنک صانع موجود گه احتیاج غه اهل بولوی متصور دگلدر (۱) «
 متکلمین نك توحیدنی اثباتک برهان تمناع اسمی ایله ترتیب ایتدکلری
 دلیل گه بعض اعتراضلر قبلدندن سوکره: «اما الله تعالی نك لوکان فیهما
 آلهة الا الله لفسدنا قول کریمی متکلمین رأی لرندن غایت عالی، محکم
 ودقیق معنارنی افاده قیلا» دیدر .

مرجانی حضرتلری حدوٹ وقدم مسئلہ سیننی تفصیل ایله سویله گاندن
 سوک اول توغور وده اوزینک اعتقادینی اوشبو روشحه بیان ایته: «الله
 سبحانه وتعالی گه حمد وثناء اولسون که؛ بزلر عالم جمیع اجزائی ایله
 حادث، صانع وخالقی واحد واول خالق عالم بارچه کمال صفتلری ایله
 متصف، مخلوقلر ده بولغان نقصان صفتلرندن پاک ومنزه دیه اعتقاد قبله من
 وبو اعتقاد مننی عقلی برهانلر هم قطعی بولغان نقلی دلیللر ایله اثبات
 ایته من. لکن بزنک اوشبو اثباتلر من اهل کلام مجبجه ایتکان روشحه
 دگل هم بز بو توغور وده آنلرنک یولینه کریمیز وآنلرغه ایاریمیز. بلسکه
 بزلر بو اعتقاد مننی شرعه وارد بولغان یول ایله یعنی قرآن کریم وسنه
 رسول هم اصحاب وتابعین وآنلردن سوکعی الوغ فقیه لر نك، راسخ
 فی العلم بولغان اماملرنک یوللری ایله اثبات ایته من. دخی بز حکماء
 واهل معرفتنی، عقل وحکمتنی دشمنان کوریمیز. هم آنلرنک دلیل
 ایله اثبات ایتکان نرسه لرینی مجرد تعصب ودشمانلق ایله انکار ایتیمیز.
 اهل معرفتنی، عقل وحکمتنی دشمنان کورمک، دلیل ایله ثابت بولغان
 شی لرینی مجرد تعصب ایله انکار ایتمک اهل کلام ومتفلسفلر عادتیدر.
 اهل کلام ومتفلسفلرنک سوزلری غایت ضعیف وحقندن بعید
 بولدغی حالده خلق آراسنده بو سوزلرنک شایع بولوی، آنلر اوزلرینی
 حق غه واهل حق غه یاردم قیلوچی هم اهل السنة والجماعة عقیده سیننی

تأييد وتقويه ايتوچى ديه كورساتد كلرنند. لىكن آنلر صديق جاهل اولوب دين گه ضررلىرى عقللى دشماننڭ ضررننڭ كوب آرتقدىر.
والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم وفضل الله بؤتبه من يشاء
والله ذوالفضل العظيم» (۱)

ع

نبوت ومعجزه.

مرجانی حضرتلرینڭ پیغمبرلك نبوتی توغوروسندهغی نظری، اهل کلام نظرلرینه تماماً باشقهدر. آنلر، پیغمبرلك معجزه لر ایلل ثابت بولا دیدکلری حالده، مرجانی نبوتنی اثبات غه معجزات جزئیه کفایه ایتدی، بلىكه آنی اثباتده ایلك قوتلی وشبهه سز دلیل نبی نڭ سیر و احوالنی بلو دیدر. بو توغوروده مرجانی حضرتلرینڭ الحکمه البالغه، العذب الفرات وناظوره الحق ده سويله گان سوزلرینڭ خلاصه سی اوشبودر: «پیغمبرمز محمد علیه السلام نڭ نبوتی اوزینڭ راست خبر بیروی ایله ثابتدر؛ اوزینڭ راستلغی ایسه قرآن کریم، سنن واحادیث و سیر کتابلری مشتمل بولغان احوال وافعال و اوصافینه نظر ایله ثابتدر؛ زیوا هر بر صناعت ایه سینڭ حالی اوزینڭ آثاری ایله بلفه، مثلاً: ابو حنیفه نڭ فقیه لگی آنڭ فقه سینه قاراو ایله، ابن سینانڭ حکیم لگی آنڭ حکمت و طبینى تیکشرو ایله، اوشانداق امرء القیس نڭ فصاحت و بلاغتی آنڭ شعرلری ایله بلفهدر. شول قبیلدن اگر بز رسول الله (صلی الله علیه وسلم) نڭ سیر، اخلاق و اوصافینه قاراساق و آنلرنی تیکشرسهك هیچ شبهه سز آنڭ سوزنده، فعلنده و خبرنڭ صادق ایدکینه علم ضروری حاصل ایته مز. همه بو علم باشقه لرغه تقلید ایله دگل، بلىكه آنڭ احوالنی تیکشرو و افعالنی تجربه ایله حاصل بولغان چن معرفت بولادر. اما طایق نی جلان غه ایله ندر، صوفرلرنی کوزلی قیلو، طاشلرنڭ سلام بیروی کبی وامثالی جزئی معجزه لر، نبوتنڭ نبوتی صوکنده، فقط کوکلنی نغنو و برکتو ایچون فائده لری بولسه ده آنلر ایله نبوت ثابت بولمیدر. چونکه آنداى خارق

العاده اشلر نڭ راستلقينه كوب قرينه لر بولمغانه اوشانچلي بولمیلر؛ آنلر نڭ حيله وتلبیس، یابلنمگان بر شی نڭ خاصیتی، یاجن وملك القاءسی یاکه بر عادت نڭ برنجی مرتبه ظهوری بولو احتمالنن امنیت یوقدر. شونلقدن آنلر نبوتنی اثباتده کفایه قیلیمیلر. دخی بونی اوشبو مثال ایله ایضاح ایتمک ممکن در که: مثلا اوچ کمسه قرآننی حفظ ایتدکلرینی دعوی قیلوب، هر قیابوسی مدعی سینی اثبات ایچون دلیل کلتره لر؛ برنجیسی حفظ ایتدکینه شاهدلر و حجت کاغدلری فویا، ایکنچسی اوزینڭ راستلقينه حیوانلرنی سویله نه و امثالی خارق العاده اشلر کورسته، لکن بونی فاراب تور وچی کمسه، بونده بر علم و حيله تاثیر یوقمی ایکن، ديه شبهه گه فالاجچی معلومدر. اوچنچسی ایسه اولگیلر نڭ دلیللرینه التفات ایتمی، قرآننی باشندنن آخربنه قدر کوکلدن اوقوب چغا. ایهدی بونلر نڭ قیابوسی مدعی سینی ایسڭ آچق و شبهه سز دلیل ایله اثبات ایتدکی معلومدر. اوشانداق رسول الله (صلی الله علیه وسلم) نڭ سیر و احوالی ایله صدقنی بلوده اوشبو صوگهسی قیبلدندر.

دخی پیغمبر من محمد علیه السلام نڭ ایسڭ الوغ و قیامت که قدر فالاجق معجزه سی قرآن کریم در. قرآن کریم فصاحت و بلاغت نڭ ایسڭ یوقاری درجه سنک بولدغندن لفظ جهندن معجزدر. شونلقدن قرآن نازل بولغان وقتده عربلر نڭ بلیغ و فصیحلری نه قدر کوب، اسلامغه دشمانلق لری و تعصب لری نه درجه کوچلی بولدغی حالده، قرآن نڭ بر سوره سینه گنه مثل کلتیر گه چاقرلقدننده عجزلرنی آکلاب قورال ایله فارشی تورودن باشقه مجال تابادیلر. اوشانداق قرآن هیچ کم گه معلوم بولمغان، اوتکانکگی خبرلرنی وکیل چکده بولاچق حاللرنی متضمن بولدغندن معنا جهندن هم الوغ معجزدر» (۱) دییور.

(۱) الحکمة البالغة: ص ۵؛ ۱۴؛ ۷۶-۷۷؛ العذب القرات ص: ۶۹؛ ناظورة

مرجانی حضرتلر بئنگ بو سوزلری ایچون وقتنده «معجزه‌نی انکار اینکان» دبه طعن قیلوچیلر بولسه‌ده، بواشلری آنک مرادنی آکلماودن یاکه آکلارغه تله‌ماودن اینکانی شبهه‌سزدر؛ یوقسه بو سوزلر، خصوصاً «رسول‌الله‌نک سیره‌سی وقرآن کریم، آنک صدقینه دلیل» دیمک حاضره شول درجه آچق حقیقت مرتبه‌سینه ایرشکان؛ که بونی مسلمانلرغنه توگل پیغمبرنک سیره‌سنی تیکشرگان علم‌وانصاف‌ایه‌سی چیتلرده اعتراف‌ایته‌لر.

خلق قرآن مسئله‌سی.

خلق قرآن مسئله‌سی صوکنی عصرلر مزده اختلافلی مسئله‌لردن بولماسه‌ده، هجری اوچنچی عصر باشنده خلفاء عباسیه‌دن المأمون، المعتمد هم الوائق‌لر وقتنک بوتوغروده زور اختلاف وقتنه‌لر بولدغندن، و حاضرکه قدر عقاید وکلام کتابلرنده بوندن بحث ایتمکندن مرجانی حضرتلری بو مسئله‌گه اهمیت بیروب «العذب الفرات»، «الحکمة البالغة» ده هم «وفیسة الاسلاف» ده المأمون ترجمه‌سنده بایتاق سوزلر سویله‌مشدر. آنلرنک خلاصه‌سینی بو اورنده کوچرامز: «قرآن اوچ معناغه اطلاق قیلنهدر؛ برنجی: الله تعالی‌نک ذاتی ایله قائم بولغان کلام صفتینه ایتوله‌در. بو معنا ایله قرآن الله تعالی‌نک صفتی بولوب باشقه صفتلر کبی «لاهو ولاغیره» در. بونی اشعریلر «کلام نفسی» دیوب اطلیلر، لکن معتزله ایله کرامیه بو کلام صفتنی نفی‌ایته‌لر. ایکنچیسسی: تلاوت و نظم قیلنه طورغان کلمه و آیتلرگه ایتوله‌در، بو معنا ایله قرآن «کتاب‌الله» اسمی برله متعارفدر. الله تعالی‌نک «فاذا قرأناه فاتبع قرآنه» (۱) قول کریمنده هم رسول‌الله‌نک «مالی انازع فی القرآن» حدیثنده اوشبو معنا مراددر. اوچنچیسسی: کاندلرکه باز لغان حرف و نقش لرگه ایتوله‌در. رسول‌الله (صلی‌الله‌علیه‌وسلم) نک «لا تسافروا بالقرآن الی ارض العدو»

دیگان حدیثنده اوشبو معنا مراددر هم بو معنا ایله قرآن «مصحف»
اسمی ایله متعارفدر (۱) «دبیر».

آندن سوکره خلق قرآن مسئله سینک باشلانوی و آنک کیفیتی حقیق
اوشبو سوزلرنی سویله مشدر: «خلق قرآن مسئله سنده گی اختلافده، بر
طرفده احمد بن حنبل و فکرداشلری و ایکنچی طرفده المأمون خلیفه
ایله آنک اتباعی ایدی. لکن هر ایکی طرف الله تعالی نك «ما یأتیهم
من ذکر من ربهم محدث الا استمعوه وهم یلعبون» (۲) دخی «انا جعلناه
قرآنا عربیا» (۳) قول کریملرینک دلالتی و فقیحه قرآنی سوکفی ایکی
معنا ایله محدث و مجعول دیوده متفکر ایدی. فقط بونلر آراسنده اختلاف
نظم متلو و مصحف که «مخلوق» اطلاق ایتوایله ایتماوده ایدی. المأمون
قرآن محدث و مجعول بولدقده البته «مخلوق» بولورغه تیوش دیور؛
اما آنک زماننده بولغان احمد بن حنبل، بشر بن ولید، محمد بن نوح
کبی عالمر قرآننی «مخلوق» یا که «غیر مخلوق» اطلاق رسول الله دن
هم سلف صالحین دن منقول بولمادغندن بدعت دیوب آندن احتراز ایتلر
ایدی؛ لکن المأمون معتزلیلر کبی الله تعالی نك صفتی بولغان کلام
قدیمنی نفی قیلمی، بوتوغر وده اهل السنة و الجماعة که مخالفت ایتمی ایدی،
بلکه آنک خطاسی ذکر محدث بولغان قرآننی «مخلوق» دیوب و شولای
ایتولری حقیقده علمائی امتحان قیلوب، مسلمانلر آراسینه فتنه توشورونده
وسلف صالحین سکوت ایتکان اورنده سکوت ایتماونده ایدی. المأمون نك
بو خطاغه توشورینه آنک یاننده بولغان معتزلیلرنک اهل السنة و الجماعة
علمائی حقیقده «آنلر قرآن منزلنی قدیم و غیر مخلوق دیوب اللهغه
باشقه قدیم اثبات ایتلر» دیه فوتورتولری، حیل و تلبیس لری هم سبب
بولمشدر. خصوصاً عالمرلر نك، المأمون نك تکلیفی سوکنده قرآننی

(۱) الحکمة ص ۳۶: ۳۸، العذب ص ۱۷۲.

(۲) سورة الانبیاء آیت ۲.

(۳) سورة الزخرف آیت ۳.

«مخلوق» دئیوون تارتولری آنڭ وهمنی دخی آرتدرمشدر. المأمون اوزینڭ کشیپلری آرقلی احمد بن حنبل و باشقه لرنی امتحان ایتدر دکده آنلر «مخلوق» دیمگان ایچون نه قدر محنت و مشقت چیکسه لرده «قرآن کلام الله» دئیوون باشقه سوز ایتمیلر، بوندن آرتقنی سؤال اینمک هم جواب بیرمک مشروع دگل دیوب مخلوق و غیر مخلوق دئیوون تارتنه لر ایدی. آنلر نڭ بسو عمللری اعتقاد مسئله سنده نهایت درجه صلابت و ادبلرندن هم عامه مسلمین نڭ عقایدینی صافلاوده غایت مرتبه ثبات و تقیدلرندندر. المأمون علم و فضلده کامل بولسده بو مسئله ده حقیقتنی آکلایماي خطا مسلکنده اصرار ایتدی. شول روشچه آنڭ وقتنده باشلانغان بو خلق قرآن فتنه سی الواثق خلیفه نڭ آخر وقتینه، ۲۳۲نچی سنه گه قدر دوام ایتدی. سوکندن بعض علماء نڭ ارشادی ایله مسئله نڭ حقیقتی آکلانندنه الواثق هم المتوکل و آنلردن سوکنفی خلیفه لرنڭ بو خطادن قایتولری ایله فتنه باصلدی (۱)».

دخی عقاید عضدیه نڭ «والقرآن کلام الله غیر مخلوق» دیگان سوزی شرحنده دوانی «لما روى عن النبي عليه السلام القرآن کلام الله غیر مخلوق» دیدر. بو توغروده مرجانی «القرآن کلام الله غیر مخلوق» دیگان سوز حدیث توگل موضوعدر، بلکه قرآن غه مخلوق اطلاقی درست بولمغان کبی، غیر مخلوق اطلاقی ده درست توگلدر. شونلقدن بو توغروده مصنف و شارع نڭ سویله گانلری آرتق سوزلر اولوب آنلرنی ترك ایتمک حسن اسلامدندر (۲)» دیدر.

(۱) العنذب الفرات ص ۱۷۲-۱۷۳، الحکمة البالغة ص ۳۶؛ ۳۸، و فیه الاسلاف ترجمه المأمون.
(۲) العنذب الفرات ص ۱۷۳.

۶

فرقهء ناجیه نی تعیین

عقاید عضدیہ صاعبی عضد الدین الایچی هم آنک شارحی جلال الدین الدوانی، الله تعالیٰ نك عذابندن نجات تابوب، الله نك رحمتینه و ثوابینه ایر شوچی کمسه لر فقط ابو الحسن الاشعری گه ایارگان کشیلر گنه دیوب، باشقه طائفه لرنك بار چه سی عذابغه مستحق بولنقینی آ گنلاتالر. ایمدی بو توغر وده اولاً مذکور مصنف و شارح نك سوزلرنی، آندن سوگره شونلرغه دائر مرجانی حضرتلرنك سوزلرنی کو چرامز.

عضد الدین الایچی، اوزی نك عقاید کتابن: «قال النبی علیه السلام ستفترق امتی ثلاثا وسبعین فرقة کلها فی النار الا واحدة قیل ومن هم فال الذین هم علی ما انا علیه واصحابی» حدیثنی نقل ایله باشلاب، سوگره «بو کتابده فرقهء ناجیه نك عقایدی سویله نه چك، فرقهء ناجیه ایسه اشعر یلدر» دیر. آندن سوگره بو سوزلرنك شرحنده دوانی «اشعر یلر دیوب اعتقاد بابنده ابو الحسن الاشعری گه ایرگان کشیلر گه ایتوله در» دید کدن صوگ، فرقهء ناجیه اشعر یلر بولوغه دلیل فیلوب، اوشبو سوزلرنی سویلیدر: «حدیث نك سیاقینه فارغان فرقهء ناجیه دیوب رسول الله (صلی الله علیه وسلم) دن هم اصحابدن روایت ایتلگان شیء لر گه ایارگان کمسه لر گه ایتوله در. بو تعریف ایسه فقط اشعر یلر گه گنه توغری کیله در» دیر.

مرجانی عقاید عضدیہ ایله ملاجلال نك مذکور سوزلری توغر وسنك بیان غه کرشوب، اولاً عضد الدین الایچی نقل ایتکان حدیث عباره سیننی اوشبو ره وشچه انتقاد ایته در: «بو حدیث سنن اربعه ده وباشقه معتبر حدیث کتابلرنده عبدالله بن عمرو واسطه سیله اوشبو عباره ایله منقولدر: «ان بنی اسرائیل تفرقت علی ثنتین وسبعین مله وتفرقت (وتفترق) امتی علی ثلاث وسبعین مله کلهم فی النار الا واحدة قالوا من هی یا

رسول الله قال ما انا عليه واصحابي» (۱). اما بو کتابناڭ متننده ذکر ایتلگان عباره ایله شهر ستانی نك ملل ونعلی، غزالی نك فیصل التفرقه سی هم مصنف نك موافقی کبی کتابلر ده غنه اسنادسز اولاراق مذکوردر، کتب احادیث ده ایسه بو عباره یوقدر. بلکه حدیث عالمری بو عباره نك درست توگولگی، موضوعلی ایله حکم ایتمشلورد (۲)».

دخی مصنف برله شارح حدیثه ایتلگان افتراقنی یالغز عقاید جهتندن بولغان اختلاف غه هم حدیثه کیلگان صاننی (یتیمش اوچنی) تحدید وغایه گه حمل قیله لر. حتی شولای حمل ایتدکلر نیدن دوانی بو توغورده: «یتیمش اوچ صاننی مذهلر نك اصللرنده اختلاف غه حمل ایتلنسه آنلر بو صاننن کیمره کدر، اگر فرعلرده اختلافنی ده شامل ایتلنسه آنلر یتیمش اوچ دن ده آرتقدر» دیه بر اشکال واعتراض نقل ایتهدر. مرجانی حضرتلری بو توغورده اولاً حدیثه مذکور افتراقنی عقاید جهتندن اختلاف غه غنه حمل درست بولمادغنی شویله بیان ایته: رسول الله (صلی الله علیه وسلم) بو حدیث نك اولنده (۳) «بنم امتهم بنی اسرائیل غه کیلگان حال نك تمام اوزی کیلور» دید کدن صوگوره بنی اسرائیل آراسنده بوزوق عمل ایله افتراق ایتکانلرنی بیان ایتدی. ایمدی بو نك ایله اهل حق دن آیرلو عقاید جهتندن بولغان افتراق توگل، بلکه عمل جهتندن بولغان افتراقدر. شونلقدن بو حدیث عملده افتراقنی ده شامل بولور غه تیوشدر (۴)» دیدر. اندن صوگوره حدیث ده مذکور صاننی تحدید وغایه گه حمل ایتو مناسب بولمادغنی بیان قیلوب ایتهدر: «ظنمه کوره حدیثه کیلگان ثلثا وسبعین لفظی غایه وچیسکنی بیان ایچون توگل، بلکه

(۱) رواه الترمذی

(۲) العنقب الفرات ص ۸.

(۳) بو حدیث نك اولی اوشبودر: «لیأتین علی امتی کما اتی علی بنی اسرائیل حدوا لنعل بالنعل حتی ان کان فیهم من یأتی علی امه علانیه کان فی امتی من یصنع ذلک»

(۴) العنقب الفرات ص ۱۲.

مجرد کوبلکدن کنایه و آنندن مبالغه ایله تعبیر ایچوندر. سبعین لفظی نڭ کوبلکدن کنایه بولوب استعمال قیلنوی، آیات واحادیث و عرب، مقاللر نڭ بیک کوبدر. خلاصه: بو حدیث نڭ مفادی: افتراق کوب تورلی بولمقینى هم بنده آڭا تورلی یول ایله توشوب هلاک بولوی یافن احتمال ابد کینى بیان ایتوب (بوندن فوتلو ایچون) رسول الله واصحاب یولینه تمسک قیلوغه قزقدرودر (۱)».

مرجانی حضرتلری عقاید عضدیه ایله ملا جلال نڭ حدیثده بیان ایتلگان فرقه ناجیه اشعر یلرگنه دیگان سوزلرنی انتقاد قیلوب اوشبو سوزلرنی سویله مشدر: «منکور حدیثده الا واحده ما انا علیه واصحابی دبه بیان ایتلگان فرقه ناجیه الله تعالی نڭ «ومن خلقنا امة یهدون بالحق وبه يعدلون. (۲) قول کریمنده و رسول الله (صلی الله علیه وسلم) نڭ «لا تزال طائفة من امتی ظاهر بن علی الحق حتی یأتیهم امر الله وهم ظاهر ون» حدیثنده ذکر قیلنغان طائفه در. چونکه بو آیت وحدیثلرده بیان ایتلگانچه رسول الله (صلی الله علیه وسلم) واصحاب یولنده ثابت، حق لقی وعدالت گه ملازم بولغان کیمسه کیرهک نیندی کشی بولسون، شبهه سز نجات تابقوچیدر. اما بو فرقه ناجیه نی حنفیه، مالکیه، شافعیه یاکه اشعریه کیمی معلوم بر طائفه ومخصوص بر جماعه دیوب تعیین ایتو ممکن توگلددر. هم رسول الله دن فرقه ناجیه کم لر؟ دیب سؤال قیلندقه معلوم بر فرقه نی بیان قیلوب جواب بیرمای بلکه نجات نڭ یولنی بیان ایتوب جواب بیروی اوشبوکا دلیلدر (۳)».

دخی مرجانی حضرتلری دوانی نڭ «رسول الله نڭ فرقه ناجیه نی بیانی اشعر یلرگنه توشوری کیل» دیگان سوزینه قارشى اوشبولرنی سویله مشدر: «رسول الله (صلی الله علیه وسلم) نڭ بیانی کتاب الله وسنة رسول گه ملازمت

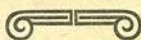
(۱) العذب الفرات ص ۱۲.

(۲) الاعراف: آیت ۱۸۰.

(۳) العذب الفرات ص ۱۴.

فیلقان، بدعت وهوی دن اجتناب ایتکان کیمسه لر گه توغری کیلدر. اگر اشعر یلر شول یولده بولسه لر بیک یخشی، اگر اول یولده بولمسه لر آنلرده باشقه لر کبی اهل بدعت جمله سندن بولار. درست ابو الحسن الاشعری نك اوزی حقه ظنمز یخشیدر. اول عالم، صالح، دیندار وسنه رسول گه متمسک کشی ایدی، لکن آنک اتباعی آراسنده یخشی آدملر بولغی کبی بدعت یولمه کرگانلری ده کو بدر هم اوشبو صوگفی عصرلر مزده اشعری گه نسبت بیرلگان مذهب دین ده ضررلی، محدث و بدعت بولغان مذهب لردن در (۱)».

مرجانی حضرتلرینک «فرقه ناجیه اشعر یلر گنه» دیبو چیلر گه کلترگان بر اعتراضی نقل قیلوب بو مسئله نی تمام ایتهمز مرجانی ایتهدر: «بونلر نك اوشبو سوزلرینه بناء اوزلری فرقه ناجیه دن سانادقلری «ماتریدیلر» نك فرقه ناجیه دن بولماولری لازم بولا، چونکه ماتریدیلر نی اشعری گه تابع ساناسه لرده اول ممکن توگلدر. زیرا ابو الحسن الاشعری بغدادده، ابوالمنصور الماتریدی ایسه سمرقنده بولوب ایکسی بر عصرده، حتی ولادت و وفات وقتلری ده بری ایکنچیسینه یاقن بولمشدر. بونلر نك بری ایکنچیسینه تابع بولوتوگل، حتی ملاقاته و مخابره لری اولغی ده ثابت و معلوم توگلدر. اشعری مذهبی نك خراسان و ما وراء النورده ظهوری آنلرده علم کلام شایع بولغاندن صوگفی بیک صوگفی عصرلرده گنه در (۲)».

(۱) العذب الفرات ص ۱۷.

(۲) العذب الفرات ص ۱۶.

تفضیل اصحاب

اصحاب کرام آرا سنده افضلیت مسئلہ سی، بزنگ عقاید و کلام کتابلرنہ معتقدات جملہ سندن سانالدفندن، مرجانی حضرتلری: «معتقدات ادلہ قطعیہ ایله گنه ثابت بولا» دیه بیان ایتدکی اصلینہ بنا، بو مسئله دن الحکمة البالغه ایله العذب الفرات ده تفصیلی ره وشده بحث ایتمشدر.

عموم اصحاب ننگ افضلیتی حقنہ اوشبو سوزلرنی سویلامشدر: «رسول الله (صلی الله علیه وسلم) ننگ: «اصحابی حرمت ایتگز. زیرا آنلر سزنگ ایگ ایز گولرگزدر (۱)»، «اصحابم یولزلر کبیدر؛ که قایوسینه یارسه کزده نوغری یولنی تابارسز (۲)»، «اصحابی سب قیلماگز. زیرا سز دن بره واحد طاغی قدر آلطون صرف ایتسه ده آنلرنگ بری بر مد (ایکی فداق چاماسی) حتی شوننگ یارطسن صرف ایتسکاننگ درجه سینه ایرشه آلماس (۳)» دیگان حدیث شریفلرینه هم بونلردن باشقه بیک کوب احادیث گه بنا، اصحاب کرام بتون مسلمانلرنگ افضل و خیرلیسیندر و آنلرنی خیر ایله گنه ذکر ایتو هر بر مسلمانغه تیوشدر. اما آنلرنی سب قیلو، عاٹشه رضی الله عنہانی قنف کبی، نص قطعی گه مخالف بولسه (العیاذ بالله) کفردر. باشقه اورنلرده ایسه الوغ گناهلردن بولغان فسقدر (۴).

(۱) اکرووا اصحابی فانهم خیارکم رواه النسائی

(۲) اصحابی کالنجوم بایهم اقتدیتم اهتدیتم رواه الدارمی وابن عدی

(۳) لاتسبوا اصحابی فان احدکم لو انفق مثل احدھما ما بلغ مداحھم ولا نصیفه

رواه البخاری ومسلم وغیرھما.

(۴) الحکمة البالغه ص ۱۲۶-۱۲۷،

اصحاب کرام نكٹ مطلقاً افضل بولغانلری اولاً دورت خلیفه در .
 (ابو بکر، عمر، عثمان، علی رضی الله عنہم). آنلردن صوڭك عشره مبشره
 نكٹ باشقه اری (طلحة بن عبیدالله، زبیر بن العوام، عبدالرحمن بن
 عوف، ابو عبیده بن الجراح، سعد بن مالك وسعید بن زید) در، آنلردن
 صوڭره بدر صوغشند حاضر بولغانلار و آنلردن صوڭره حدیبیه مصالحه سی
 وقتند بیعه الرضوان آنالغان بیعتنی بیرگان صحابیلردر (۱) .

مرجانی بو مسئله نكٹ اعتقادغه نسبتی حقند اوشبو سوزلرنی
 سوبیلدر: «اصحاب آراسنده تفاضل مسئله سی، عقاید کتابلرنده بحث
 قیلنورلق مسائل اعتقادیه دن نوڭلدر. شونلقدن بو مسئله گه سلف اهمیت
 بیرمیلر، بلکه بو توغروده تورلی مذهب و رأی لرده بولالر ایدی (۲).
 بصره خلقی حضرت ابو بکر ایله حضرت عمرنی، کوفه خلقی حضرت علینی
 تفضیل ایتدیلر، بعضلر ایسه حضرت عمرنی همه اصحابدن افضل دیورلر
 ایدی. حتی ابوهریره نكٹ جعفر بن ابی طالبنی تفضیل ایتدکی، عثمان
 رضی الله عنه نكٹ زبیر بن العوامنی خیر الاصحاب دیدکی منقولدر. دخی
 حمزه وعباس رضی الله عنهمانی افضل دیبو چیلرده بولمشدر .

شهاب الدین السهروردی «اعلام الہدی» ده: «نصیحتنی توتساڭ
 اصحاب نكٹ برنی ایکنچیکه تفضیل ایتودن توقتا، بلکه آنلرنك بار چه سینه
 بردای محبت قیل، ا گر قلبك برینی آرتق کورسه سینك اول سر بولسون،
 آنی اظهار قیلو هم اصحابك برینه ایکنچیدن آرتق محبت ایتوسکالازم
 توڭل، بلکه آنلرنك بار چه سیننی دوست کورو، همه سینك فضلنی اعتراف
 ایتو تیوشدر. سکا عقیده درستله و ایچون ابو بکر، عمر، عثمان و علی نكٹ
 خلافتلری درست دیه اعتقاد قیلو یتهدر.» دیدر .

(۱) الحکمة البالغه ص ۱۲۴ .

(۲) الحکمة البالغه ص ۹۶، العذب الفرات طبع ایتلمگان بر حاشیه ده . (نه سببه

مبنی در بو کتابنك بر نیچه حاشیه لری طبع ایتلمای قالدولغان).

دخی سلفی نڙځ شیخین نی (ابو بکر و عمر رضی اللہ عنہما) تفضیل
 هم ختین نی (عثمان و علی رضی اللہ عنہما) دوست کور و اهل السنه دن
 بولوغه علامت دیبولری، بزنگ سویلادکمزگه منافی توگلدر. چونکه
 شیخین نی تفضیلنی سنت که علامت قیلو، روافض و شیعه لرنی رد ایچون
 هم روافض و جهال شیعه نی ایتسکان مطلق فضیلتنی شیخین گه اثبات
 ایچوندر. بوندن بر شخص نڙځ ایکنچیگه افضلیتی مراد توگل هم آنڙځ بوکا
 دلالتی ده یوقدر. اوشانداق ختین گه محبتنی سنه که علامت قیلو آنلرنی
 دشمان کورگان خوارچنی رد ایچوندر (۱)“ دیدر.

مرجانی حضرتلری العذب الفرات ده افضلیت نڙځ تورلی معنالری
 هم اول معنالرنڙځ حکملری حقنده، معقق لردن بر کیسه شویله ایته،
 دیوب بایتاق سوزلر سویلامشدر. شونلر نڙځ مهره ک اورنلرنی
 کوچرامز: «افضلیت اوچ معناده بولورغه ممکندر بری: هدالت، عفت،
 شجاعت و توکل و سائره کبی اخلاق حسنه و اوصافی جمیلده افضلیتدر؛
 بو معنا ایله آنڙځ حقنده عقاید کتابلرنده بحث ایتمک و خلقنی معین بر
 مذهب و طریق غه دعوة فیلمق البتة تیوش توگلدر. شونلقدن سلفی بو
 توغروده تورلی فکرلرده بولوب هیچ نزاع قیلشمیلر ایدی. ایکنچسی
 الله تعالی گه یافنلق، الله تعالی فاشنده در جه نڙځ یوفار یلغی، اجر و ثواب نڙځ
 کو بلسگی معناسیلدر؛ که بوکابنده نڙځ اطلاع و وقوفی ممکن بولمادغندن
 آندن بحث ایتوده ممکن توگلدر. اوچنچسی: رئیس لک و خلیفه لک گه
 صلاحیت، سیاست و تدبیر امور گه استحقاق معناسیله آرتقلقدنر. ایشته
 اختلاف و نزاع اورنی اوشبو اوچنچی معنادر. اما اولسگی ایکی معناده
 نزاع قیلو تعصبدن هم آثلاماودن کیلگان بدعت اشدر. ایمدی بو صوکنفی
 معنا ایله ایتسکانده رسول الله (صلی الله علیه وسلم) نڙځ وفاتی صوکنده، اول
 وقتدهغی حالگه فارغانده حضرت ابوبکر امت نڙځ افضلی ایدی. چونکه

اول هر کم قاشنده محترم، عرب قبيله لری آراسنده مقبول وسوزی نافذ ایدی. شونلقدن خلیفه بولغاندن صوڭ امت نڭ احوالنی اصلاح قیلدی. ارتداد غائله سی کبی الوغ فتنه لرنی دفع قیلوب، اهل اسلام نی کلمه واحه گه جمع ایتدی. دخی آنڭ عقلی کامل و فسکری توغری ایدکینه زور دلیل اوز اور نینه غیرت و حمیت صاحبی، حضرت عمر نی خلیفه تعیین ایتویدر. آنڭ بو اشی اهل اسلام ایچون غایت الوغ خدمتدر. اما علی (رضی الله عنه) علم، حکمت و شجاعت و باشقه اوصاف جمیلده نه قدر کامل بولسه ده رسول الله (صلی الله علیه وسلم) نڭ وفاتی صوڭنده خلیفه بولغان بولسه ایدی، ابو بکر قیلورغه موفق بولغان اشلرنی هم عمر اشلگان حسن سیاست و کمال تدبیر و فتوحاتنی قیله آلمغان بولور ایدی. چونکه آنڭ ابو بکر و عمر قدر نفوذی بولو ممکن توگل ایدی. اما عثمان رضی الله عنه کریم، مشفق و حلیم هم ابو بکر کبی خلق آراسنده اعتبارلی، محترم ذات بولسه ده، اهل شوری بارنده اول خلافت گه لایق توگل ایدی، سیاست و تدبیر امور توغرو سنده اوچ خلیفه نڭ هر قایوسندن توبان ایدی، بلکه بو توغرو ده اهل شوری نڭ هر قایوسی آندن آرتق بولور ایدی (۱). آنڭ اوستینه بنی امیه فتنه چیلری آنی آلدادیلر: قولندن اختیارینی آلوب بارچه اشلرنی بر باد ایتدیلر. اگر آنڭ اسلام فائده سینه السکه گی فضائلی و منافعی هم قوند اشلرینه آلدانو ایله اختیار سزلگی و ضعیف لگی بولمسه ایدی، اسلام غه برنچی مرتبه افتراق صالحوچی، ضررلی کیمسه بولدی دیبورگه ممکن بولور ایدی.

خلیفه عمر رضی الله عنه قاشنده حضرت علی دن آرتق کیمسه بولمسه ده، آنڭ خلق غه تیوشنچه نفوذی بولوده شبهه قیلوب بولسه کیرهک، خلافتنی

(۱) مرجانی بو سوز توغرو سنده العذب الفرات نڭ اوز قلمی ایله یازغان اصل نسخه سینڭ چیتینه اوشبو سوزلرنی یازمشدر «بوندن مراد: عثمان رضی الله عنه نڭ امامت و خلافتی درستلکنی نفی توگل بلکه سیاست و نفوذده هم مملکت نی تدبیرده ضعیف لکینی بیاندر».

آڭا تابشرمای آلطی ذات نڭ مشورتینه فالدردی. عثمان (رضی الله عنه) خلقی کورکام، حلیم، خلق آراسنده سویکلی و اعتبارلی، یاشسی ده الوغ بولدغندن عمر رضی الله عنه آنڭ نفوذ و حسن اداره سینی هم حضرت علی واصحاب شوری و باشقه الوغ صحابیلرنڭ کیکاش و یاردملری ایله اش کوره چکنی امیدایتوب، آنی اصحاب شوری آراسینه کرتمشدر. اول وقتده مروان نڭ نفی ایتلگان اورنندن قایتووی، بنی امیه نڭ اش باشینه اولتروب ملت اوستینه مسلط بولولری هیچ کم نڭ خاطرینه کیلما مشدر (۱) «مرجانی حضرتلرینڭ محققلردن بر کیمسه دن دیه نقل ایتدکی اهمیتلیره ک سوزلرینڭ خلاصه سی تمام بولدی.

مرجانی حضرتلرینڭ اوشبو تفضیل اصحاب توغروسنلغی سوزلری ایچون معاصرلرندن آڭا طعن ایتوچیلر بولدی حتی بو «مسئل» ایله «صفات» توغروسنلغی سوزلری ایچون فزان و اطرافندن کوب اماملرنڭ اهضالری ایله دوخاونوی صابرانیه محکمه سینه شکایت نامه یبرمشلر، «برازیه» و «تاتارخانیه» کبی فتوی کتابلرندن عبارلر نقل قیلوب مرجانی گه هجوم ایدوب آنڭ اعتقادی (بوزوق) ایدکینی اثبات ایتارگه طرشمشدر ایدی، هم شول وقتده بونلرغه فارسی مرجانی طرفدارلرندن بعضلر مدافعه و جوابلر یازمشلر ایدی. لکن بو حقه عثمان (رضی الله عنه) نڭ امامت و خلافتی درستلکینی اعتقاد ایتکاندن صوڭ «اصحاب شوری آراسندن قایوسی خلافت گه لایقراق ایدی، حضرت عثمان وقتنه باشلانغان فتنه لرده کم لر کوبراک مسؤل ایدی» بونلر خالص تاریخی و اجتماعی مسئل بولوب بو توغورده تفصیل ایله بحث و محاکمه ایتونڭ اورنی «مسائل اعتقادیه» مبحثی توگل، بلکه تاریخ صحیفه لری بولدغندن بو اورنده اول مسئل گه کرشوگه لزوم کورمیمن.

۸

اجماع مسئله‌سی

بزنك علماء كلام كتا بلرنده يازلغان بايتاق مسئله لرنی اجماع ايله ثابت ديلر هم اجماع ايله ثابت بولغان بر شی نی انكار كفر ديوب شونلردن برنی اعتقاد ائتمه گان كيمسه نی تكفير قيله لر ایدی.

مرجانی حضرتلری اجماع برله مسائل اعتقادیه ثابت بولمادغنی یوقاریده (حدوث و قدم مسئله سنك) سویلادکی اوستینه، بواورنك اجماع برله ثابت بولغان شی نی انكار كفر بولمادغنی بیان قیلوب ائته در: «علماء حنفیه و باشقه لردن محقق لرنك مذهبی شولدر؛ كه اجماع غه قرآن یا كه سنت متواتره كبی قطعی دلیل قوشولماسه، آنك ايله ثابت بولغان حكمنی انكار قیلوچی تكفير قیلنیدر (۱). علاء الدین السمرقندی «میزان الاصول» ده: «درست مذهب: خبر مشهور یا كه اجماع برله ثابت بولغان حكم شرعی نی انكار قیلوچینی تكفير ایتماودر» دیدر. ابو زید الدبوسی (رحمه الله) «التقویم» ده، «ابوبكر (رض) نك امامتی حقنده روافض نك، علی (رض) نك امامتی حقند خوارج نك بزگه مخالفتلری، تأویل فاسدلری سببندن بولدغندن، بز آكا التفات ایتیمیز هم بو مخالفتلری شك و شبهه لرندن كلدكندن بونك ایچون آنلرنی تكفير قیلیمیز» دیدر.

دخی مرجانی حضرتلری اجماع حقنده بولغان اختلافلرنی اوشبو روشجه بیان ائته در: «معتر له دن النظام، خوارج دن كاشانی هم روافض نك

(۱) مرجانی قطعی دلیل قوشلغان اجماع غه اسلام نك بیش رکنینه اجماعنی مثال كلتره و بونی انكار شارعنی تكذیب كه راجع بولدغندن انكار ایتوچی تكفير قیلنه دیدر. اما قطعی دلیل قوشلمغان اجماع غه، ینت صلبیه بولغانده ینت ابن نك سدنسی آلووینه اجماعنی مثال كلتره و بونی انكار تكفير گه سبب بولوی دیدر. (الحكمة البالغة ص ۱۳۳)

کوبسی اجماع ننگ حجت بولوونی اساساً انکار ایتله‌ر. حنفیه دن عیسی ابن ابان، مالکیه دن ابوبکر الیافلانی، داود الظاهری هم بر روایتده امام شافعی اهل اجماع ننگ بار چه سی نصاً اجماع اینکانده گنه حجت بولا دیلر. امامیه وزیدیه طائفه لری رسول الله ننگ اهل بیته گنه اجماع غه اهل بولا دیلر دخی بعض فقهاء اهل مدینه گه تخصیص ایتله‌ر. بر روایتده امام مالک هم شول رأیده بولمشد. امام غزالی: «اجماع ننگ حجت بولووی اختلافی مسئله هم آنک ثبوتنی و متواتر ایدکینی بلوغایت چیتن و خفی اش» دیلر. ابوالمعالی الجوینی «اصل اجماعنی رد ایتسکان کشی تکفیر قیلنمی، بلکه مبتدع و ضال دیبوله، فقهاء آراسنک اجماع برله ثابت بولغان شعی قیبول ایتماو چیلر اکفار قیلننه دیگان سوز شایع بولسده بو شبهه سز باطل سوزدر. چونکه اصل اجماعنی انکار قیلو چیلر تکفیر قیلنمادقه اجماع برله ثابت بولغان حکمنی انکار ایتو چیلر تکفیر قیلنمیه چقی معلومدر (۱)» دیلر.

۹

تکفیر مسئله سی.

بو مسئله اسلام علماء سی آراسنده غایت دهشتلی بر بلیه ایدی و بوبلیه اسلام دنیا سنده شول درجه تارالمش و قوت کسب ایتمش ایدی؛ که دین گه و علم گه خدمت ایتکان الوغ عالمردن بیک آز کیمسه گنه بوندن سلامت فاللا آلمشدر. اسلام علماء سی و عوامی بر کیمسه دن اوزلرینک مالوف و عادتلرینه یا که متأخرین دن منقول ضعیف روایت که خلاف بر اش کورسه لری یا که ایشتمسه لر آنک شرع شر یفکه هیچ مخالفتی بولماسه ده حاضر اول کیمسه فی تضلیل

وتكفير گه كرشه لر، آنڭ اوستينه تورلى آفتلر ياغدره لر ايدى. اسلام دنيا سينه بوندىن كېلىگان ضرر غايت الوغدر. ايمدى مسلمانلار غه بو خطا لر ينى آڭلانو ايچون مرجانى حضرتلرى بو مسئله حقنده اوشبو سوزلرنى سويلامشدر: «كلمة توحيدنى ايتوچى، اهل قبله نى خطا سوزلرى ايچون تكفير درست بولميدر. چونكه بر كيمسه نى تكفير قيلونڭ جوازي ايچون آنڭ رسولدن تواتر ايله منقول بولغان بر شى نى هيچ تاويلسىز انكار قيلوب رسولنى تكذيب اينكائى بلو شرطدر. بونڭ ايچون ايسه اول كيمسه مخالفت ايتكان نص نڭ متواتر ايكائى و آنڭ تواترى آڭا ايرشكانى و اول كيمسه يراق تاويل ايله بولسه ده هيچ تاويلسىز انكار ايتكانى هم اوزى نص غه مخالفت قيلو فكرينده بولغاننى بلو لازمدر. حالبوكه بونلرنى بلو علمى كامل، ذهنى صاف، اخلاقى كوركام و اول آدم نڭ فكر و اعتقاد ندى بحق خبردار كيمسه لر گه گنه متمسك بولادر. دضى بو شرطلر همه سى تابلغانده ده رسول الله (صلى الله عليه وسلم) نڭ من قال لا خيه يا كافر فقد باء به احدهما (۱)، كفوا عن اهل لا اله الا الله لا تكفروهم فممن كفر اهل لا اله الا الله فهو الى الكفر اقرب (۲)، من دعا رجلا بالكفر او قال عدو الله و ايس كذا لك الا صار عليه (۳) حديث شريفلرينه بناء تكفير ده زور خطر باودر. شونلقدن ابو حنيفه و شافعى كبرى الوغ امام و مجتهدلر كلمة توحيدنى ايتوچى اهل قبله نى تكفيردن صافلانار ايدى اوشانداق ابوالحسن الاشعري نڭ «مقالات الاسلاميين» اسملى كتابنده: «مسلمانلر پيغمبرلرى صوگنده كوب توغر و ده اختلافى ايتديلر، برى ايكنچيلر ينى تضليل قيلوب تورلى فرقه لر گه ايرلشديلر، لىكن اسلام بونلرنڭ همه سنى صغدره و بارچه سنى بر گه جيبار» ديگان سوزى آنڭ ده مذهبنى اهل قبله نى تكفير ايتماو

(۱) رواه البخارى و مسلم.

(۲) رواه الطبرانى.

(۳) رواه مسلم.

ایکاننی کورسه ته در. دخی آنک حقنک احمد بن زاهر السرخسی: «بغدادده بنم یورطمه شیخ حضرتلری وفاتندن ازغنه الک بکا اصحابنی جیارغه بویوردی. بن جمع ایندکمه آنلرغه قاراب: «سز شاهد بولکمز، بن اهل قبله دن هیچ کمنی تکفیر قیلیم، چونکه بارچه سی بر معبودکه عبادت قیلار، اسلام آنلرنک همه سیننی اچینه آلا وصغره دیدی» دیپور (۱) صدر شهید و باشقه لر: «تکفیر غایت الوغ اش، شونلقدن برکیمسه ننگ کافر بولماوینه برگنه روایت تابلسه ده آنی تکفیر قیلیمز» دیدیلر. اوشانداق آنلر: «بر مسئله ده توفسان توفز احتمال کفر طرفنده بولوب فقط برگنه احتمال کفرنی نفی طرفنده بولسه شونده ده تکفیر تیوش بولمی» دیدیلر. دخی الوغ فقیه و مجتهدلرنک مذهبی: بدعت اهللرینی ده تکفیر ایتماودر. بو توغورده آنلر علی رضی الله عنه گه ایباره لر. چونکه حضرت علی اهل بدعتنک اشه کیسی وحقندن یرافراغی بولغان خوارج حقند. آنلر کافرلرمی؟ دیه سؤال قیلندقه «کفردن فاچقان کشیلر» دیوب جواب بیردی. منافقلمی؟ دیه سؤال قیلندقه: «منافقلر، الله بیك آز ایسه که توشره تورغان، نمازنی بالقاولق برله گنه اوقی طورغان کشیلردر (بونلر توگل) دیدی. آلائی بولسه خوارج نیندای کشیلر؟ دیه سؤال ایتلدکن «اوزلرینه فتنه ایرشوب کوزلری (حقنی کورودن) صوقرایغان، قولقلری (حقنی ایشتودن) صا کفر اولانغان مسلمان قرنداشلر مزر» دیوب جواب بیردی (۲).

دخی مرجانی بو مسئله گه تعلقلی اوشبو سوزلرنی سویله مشدر: «احکام شرعیه ننگ بارچه سی وضع الهی بولوب رسولنک خبری ایله گنه ثابت بولادر وهر اشد حاکم یا لغز الله تعالی گنه بولدغندن برشی گه اعتقادنی واجب ایته طورغان نرسه فقط شرعدر. ابوحنفیه دن منقول بولغان: «جهل هیچ کیمسه حقنده عنر دگل، حتی الله تعالی بندلرگه رسول

(۱) الحکمة البالغة ص ۱۳۶-۱۳۷، العذب الفرات ص ۲۱۲.

(۲) الحکمة البالغة ص ۱۳۶، العذب الفرات ص ۱۰.

بیرمه گان بولسه ده عقللری ایله اللهنی تانو آنلرغه واجب بولور ایدی»
دیگان سوزده، ثواب و عقاب متعلق بولغان شرعی وجوب مراد دگل، بلکه
عرفی و عقلی وجوب مراددر. یوقسه مخاطبغه بر شیخ نك لزومی فقط
پیغمبرنك خبر بیرووی ایله گنه بولوب، پیغمبرنك خبرینی عناد یاکه
مساھله ایله انکار ایتکان کیسه گنه ضلالت و شقاوت برله متصف
بولادر (۱)».

مرجانی حضرتلری تکفیر حقنده شرع نك نظرینی والوغ
عالملرنك مذهبنی بیان ایتکاندن صوڪ امام غزالی نك ابن سینانی تکفیر
ایتووی حقنده ایتهدر: «ابن سینانك شیخ ابو سعیدگه یازغان وصیتنده
اشربه حقنده غی سوزی ایچون غزالی نك آنی تکفیر ایتووی تعصبر
بونك ایچون قاضی عیاض و باشقه بعضلر آنك اوزینی تکفیر ایله مقابله
ایتمشلر ایسه ده بن هر ایکیسینك اول عمللرندن بری ء و اول جرأتلرندن
ناراضی من» (۲)

دخی غزالی نك المنقذ من الضلالده (۳) «سقراط، افلاطون
و آرسطو کبی یونان فلاسفه سیننی و آنلرنك فلسفه سیننی نقل ایتوچی اسلام
فیلسوفلرندن ابن سینا و فارابی نی تکفیر ایتو تیوش» دیگان سوزی
طوغر و سنده مر جانی، «المنقذ من الضلال» نك اوزی توتقان یازمه نسخه سینك
چیتینه، اوشبو سوزلر نی یازوب قویمشدر: «امام حجة الاسلام نك بوندای
سوزلر سویلاوی، خصوصاً فارابی و ابن سینا کبی کفر دن پاك ذاتلر نی
تکفیر ایتووی، آنك علم و معرفتینه هم الله نك مخلوقاتینه نصیحت
و شفقت ده گی درجه سیننه هیچ مناسب دگلدر. اول اوزی شرعه لازم
بولمغان اش دیوب، حتی شیطان غه لعنت قیلودن ده طیاردر. ایمدی آنك
بونلر نی تکفیر قیلو وینه نیندای دلیل سبب بولدی ایکان؟ البته
بوکا فلاسفه گه فارشی تیوشندن آرتق تعصبدن باشقه سبب یوقدر.»

(۱) العذب القرات ص ۶۸-۶۹.

(۲) الحکمة البالغة ص ۱۳۰.

(۳) ص ۹.

۱۰

فلاسفه و حکماء اسلام غه نظری

کلام کتابلرینک تلقیمنی بوینچه بزده حکماء و فلاسفه، اهل السنه و الجماعة که مخالفی، توغری یولدان آداشقان، دهر یلر کبی بر طائفه دیه تلقی ایتله ایدی. شریعت ایلر حکمت بری ایکنچسینه ضد، بونلرناک جیبولوری ممکن توگل دیوب اویلانا ایدی. بو فکر مسلمانلرناک حکمائی دشمان کورولرینه هم علوم حکمه گه نچار فاراولرینه سبب ایدی. مرجائی حضرتلری حکمائی دشمان کورونی، شریعتنی عقل و حکمت گه فارشی دیوب بلونی، ضررلی و دین گه جنایت صانادقندن، کتابلرنده مناسبت چقغان صاین بو مسئله دن بحث قیلر و کوب اورنده حکماء و فلاسفه نی حمایه ایتوب سوبیلدر. شونلرناک خلاصه سنی بواورناک کو چرامز. شریعت برله حکمتنی تطبیق و تالیفی توغروسنده اینه در:

«شریعت حکمتنی هم حکمت شریعتنی تکذیب ایتمی، بلکه بونلر ایکسی «حق» اسملی بر آنادن توغان ایگز بالالدر. اوشانداق شریعت عقلا و ضروره ثابت بولغان قضیه و حکمنی ابطال ایتمی، بونی تجویز ایتکان کیمسه دین گه افتراء قیلغان بولور. چونکه شریعت ایلر قضیه عقلیه و احکام ضروریه آراسنده مخالفت شبهه سی بولغانده ضرورت و حاجت قدرلی دلیل سمعی نی تاویل تیوش بولادر» (۱) دیدر.

دخی مطلق علم حقنده اوشبو سوزلرنی سویلامشدر: «علم نجوم هم باشقه علملر، فی نفسه باطل و منموم توگلدر. درست قایو وقتده بعض فن ار بابنده خطالر بولر، لکن بونک اول فن گه ضرری بوقدر. نتاککه شریعت علمی ایلر شغللنو چیلرناک خطا و نقصانلری اوزلرینه

عائد بولوب، علوم شرعیه گه ضرر کلتیمی. شول قبیله دن بر فن ایله شغللنو چیلرنک ده خطا و قصورلری اوزارینه عائد بولوب، اول فن گه ضرر و نقصان کلتیمیدر. علم ایسه مطلقا کمال هم الله تعالی ناک صفاتی جهله سندندر. فنون و صنایع علم گه وسیله بولدقلرندن آنلردن هیچ برنی دشمن کورو و طعن ایتو درست بولمیدر. علمنی ذم وانکار قیابو معرفت سز و تجربه سز ایتم کشی لر اشیدر (۱)» دیدر.

بعضا فلاسفه نی تکفیر ایتو چیلر: «آنلر شرعا اعتقادی واجب بولغان حشر جسمانی نی انکار ایتدقلرندن تکفیر قیلنه لر» دیلر. بو توغورده مرجانی حضرتلری اوشبو سوزلر نی سویلا مشدر: «حکماء شرعا ثابت بولغان حشر جسمانی نی هم ثواب و عقاب نی، حکمت نقطه نظرندن اثبات ایتمه سه لرده شرع نقطه نظرندن انکار ایتمیلر؛ بونلر عقلا ممکن، حکمت قاعده لرینه مخالف توگل دیوب بو توغورده بولغان نصلر نی ظاهر لرینه حمل ایته لر. شیخ رئیس ابن سینا «شفا» و «نجات» اسملی کتابلرنده: «حشرنک شرع طریق، و پیغمبرنک خبر بیروی ایله ثابت بولغانی باردر؛ که بدن گه بولغان حشدر. زیرا سیدمز محمد صلی الله علیه وسلم کلترگان شریعت حقه، بدن گه نسبت بولاچق سعادت و شقاوت حاللر نی بیان و تفصیل ایتدی. دخی حشرنک عقل و برهان ایله گنه ثابت بولغانی باردر؛ که نفس گه نسبت بولغان سعادت و شقاوتدر. بونلر نی ادراکن بزنک ذهنمز قاصر بولسه ده پیغمبرنک خبری هم بونی تصدیق و تایید ایتهدر» دیدر (۲).

جلال الدین الدوانی علم بحثنده: «فلاسه، الله تعالی جزئیات مادیه نی وجه جزئی، برله عالم توگل، بلکه وجه کلی برله گنه عالم دیدکری مشهوردر» دیدر.

(۱) حق المعرفة ص ۵۴.

(۲) الحکمة البالغه ص ۵۹.

بو توغوروده مرجانی حضرتلری ابن سینا و فارابی کتابلرندن نقل ایتوب اوشبو سوزلرنی سویلامشدر: «دوانی نقل ایتکان بوسوز ابن سینانک «شفاء» ده «کتاب التعلیقات» ده و باشقه کتابلرند ایتکان سوزلرینه هم فارابی‌نک و باشقه لرنک تصنیفلرند غی بیانلرینه مخالفدر. بوتوغوروده ابن سینا «التعلیقات» هم «الشفاء» ده ایتهدر: «الله تعالی‌نک ذات مقدسینی هم جمیع موجوداتنی علمی بسیط بولوب، معقولانک بولغان علم و فکرگه قیاس قیلنمیدر. چونکه معقولانده بولغان علم سببیت و مسببیت ترتیبی ایلهدر. اما الله تعالی‌نک ذاتی هر شی‌گه علمه و سبب بولدغندن، آنک علمی ذاتندن بولوب بتون اشیاعنی دفعة ادراک فیله، هیچ‌بر نرسه آکا یاشرن توگل، یرده و کوکده توزان قدر نرسه آندن غائب توگلدر (۱)» دیدر. دخی «اشارات» ده ایتهدر: «الله تعالی‌نک علمی زماندن عالی و مقدس وجه اوزره بولدغندن، آنده ماضی، حالی و مستقبل یوقدر. شونلقدن آنک جزئیاتنی علمی ذاتنده و صفتنده تغیرنی لازم ایتمیدر. الحاصل: بتون موجودات ازنده الله تعالی‌گه اوزینک وقت مخصوصنده معلومدر. الله‌نک علمینه نسبة بولغان، بولغوچی و بولاچق نرسه یوق، بلکه بارچه اشیاء ازلا و ابداً الله تعالی‌قاشنده حاضردر. اشیاء آراسنک «بولغان»، «بولغوچی» و «بولاچق» ممکنات‌نک علملرینه نسبة‌گنده (۲)».

دخی بو توغوروده فارابی‌نک بعض تصنیفلرندن اوشبو سوزلرنی نقل ایتهدر: «واجب الوجودنک کلسی وجود هم کلسی وجوب و علم و قدرة و حیاتدر. واجب الوجوددن بر شیء علم و ایکنچی شیء قدرة بولسه آنک ذاتنده ترکیب، اگر آنده بر شیء علم و ایکنچی شیء قدرة بولسه آنک صفتنده ترکیب لازم بولور ایدی. دخی واجب الوجود هر فیض‌نک مبدئی

(۱) العنب‌الفرات ص ۵۶-۵۷.

(۲) العنب‌الفرات ص ۱۱۹.

بولوب بارچه شیء لرنی تفصیلاً علمی ذاتنی علم صوکنند در و باشقه شیء لرنی علمی کوب بولسه ده ذاتینه نسبتاً اول علملر متحد و واحد در (۱) دیدر.

مرجانی حضرتلری ابی سینا و فارابی ننگ منکور سوزلرینه اوشبونی علاوه ایتهدر: «حکماء فاشنده الله تعالی نقص و امکان صفتندن بالکلیه پاک، صرف وجود و محض کمال و نفس ظهور بولدغندن ذاتنی ذاتی ایل عالم در. دخی الله تعالی هر شیء ننگ خالق و علمسی بولوب، علمنی علم معلولنی علمنی موجب بولدغندن جمیع موجودات و بارچه کائناتنی عالمدر. الله تعالی ننگ علمی جزئی لک ایله متصف بولمادغی کبی، کلی لک ایلده متصف توکلدر. بلکه بتون شیء لرنی اوز حالنچه (علی ما هو علیه) ادراک فیله، آننگ ادراک و علمندن توزان قدر نرسه خارج و فائت توکلدر (۲) دیدر.

دخی مرجانی حضرتلری فلاسفه فی حق غه مخالف فرقه صاناو حقتده اوشبوسوزلرنی سویله مشدر: «فلاسفه گه باشلاب تعرض ایتوچی، آنلرنی اسلام عقایدینه خصم ایتوب کورساتوچی و آنلرنی رد قیلونی کلام کتابلرینه باشلاب کرتوچی، ابن خلدون سوزینه بناء غزالی بولوب، فخر الدین الرازی آنگا ایباردی. آندن صوکره بونلرغه تقلید ایتکان کیمسه لر تعصبنی دخی آرتدروب، خطاً و صوابنی آیرمای اورنسز سوزلر سویله دیلر. بو توغروده قاضی ابوالولید المالکی غزالی نی رد قیلوب بر کتاب یازدی و آنده: «غزالی ننگ بو مسئله ده گی سوزلری یقین گه و دلیل گه مبنی توگل، اول بو مسئله ده حکمت و شریعت حقتده خطاً قیلدی، دیدی (۳) دیدر.

دخی مرجانی «وفیه الاسلاف» ده ابوعلی ابن سینا ننگ فضل و کمالنی و آننگ علوم و فنون گه خدمتنی تفصیل ایله بیان ایتکانندن صوگ: «شیخ رحمه الله، اسلامنی تعظیم قیلوچی و مسلمانلرنی احترام ایتوچی، دین ننگ

(۱) العذب الفرات ص ۵۷

(۲) العذب الفرات ص ۵۷؛ ۱۱۹

(۳) العذب الفرات ص ۶۲

قواعد واحكامينه ملازم، ايمان و اعتقادى صافى، دين و عقيدتى سلامت
بر ذات ايدى» ديدر. اوشانداق ابونصر الفارابى نىڭ فضل و كمالنى بياندىن
صوڭ: «خلق غه قاتناشمى، پادشاه لرنىڭ بولە كلر بىنى آلەمى، دنياغە التفات
ايتىمى طورغان زاهد آدم ايدى» ديدر.

مرجاي حضرتلارنىڭ اوشبو اون مسئله حقندە نقل ايتدكمز فسكر
و بيانلرنىڭ آنىڭ مسائل اعتقاديه ده توتقان بولى و بوتوغر و دەغى ئېرەلى
وفائەلى خدمتارى شايد آڭلانمىشدر.

كشافى الدين بن قيام الدين الترمذى.

فقه دائره‌سنده خدمت‌لری

کتاب، سنت، اجتهاد و تقلید - منهدن منهدنکه انتقال - طبقات فقهاء - عشاء - هول، رغائب و براءت نماز لری - احتیاط الظهور - خطبه‌لر - اشاره - سلام - صدقه فطر - روسیه‌ده قاضی‌لر - هلال رمضان - ذبیحة النصارى - تحسین اسماء - تعیین قبله - منهدن صلابتی.

هر نه قدر بیک کوب زمانلردن بیرلی مسلمانلر آراسنده: «مجتهد منقرض بولدی، هر بر آدمگه ابو حنیفه رحمه الله واصحابی نڭ سوزلری یا که آلاز نڭ معاصر لری بولغان مشهور مجتهدلر نڭ سوزلری ایله گنه عمل ایدهرگه قالدی» فکر لری تارالوب، کتاب وسنتدن یراقلانغان بولسه لرده، الله تبارک و تعالی نڭ بنده لرندن احساننی توقتامادی. هر زمانده کتاب وسنتنی صافلاب خلق‌غه آڭلاتوچی وتوغری یول کورگازوچی بیوک علم ایپالری مجتهدلر نی یباروب توردی ویباروب تورماقده در. ای نڭ کیره کلی بر وقتده دیار مزده ابوالنصر القورصاوی رحمه الله علیه سوکنه مرجانی حضرتلرینی یباروب کتاب وسنت بولنده بیک کوب خدمت قیلونی آ نارهه میسر قیلدی. و بیک کوب آدم لر گه کتاب وسنت بولنده یول باشچی یاصادی.

Kypcaba

مرجانی حضرتلری «فقه» دیمکله معروف دائره‌ده: ناظوره الحق، حزامه الحواشی، البرق الومیض، حق المعرفة، تذکرة المنیب کتابلرینی یازوب بیک کوب مسئله و خصوصاً دیار مزده شاو شولی واقعه‌لر و خلاف حقیقت اورنلاشقان بیرلرده کتاب وسنت که موافق بیانلرینی قالدردی. بیک کوب یاڭلش لرنی نوزاتسدی. اجتهاد واستدلال بولنده اوچرالغان

مانع‌لرنی تامارلارندن سووروب، اوز نسدن صوڭ كېلىگانلارگه كتاب وسنت كه بارا ترغان كېڭ و آچق يول فالدردى. «رحمه الله رحمة واسعة». مذكور كتابلارنده تعرض ايدلگان زورراق مسئلهلرنى مختصر صورتده بو اورنده يازمق بولدق.

(۱) كتاب، سنت، اجتهاد و تقلید: مرجانی حضرتلری بو توغرىن ايك كېڭ و توغرى بولغه كروب هر كتابنده ديهراك تفصيلات بيره‌در. حاجت بولماغانده تقلیدنڭ درست توگل لىگى و هر بر مسلمانغه طاقتنده بار نچه اجتهاد قیلونڭ فرضلغینی شبهه‌گه اورن فالدرماز رهوشچه دليللار ايله بيان قیلادر.

دليللری ايله اوزون بيانلرينڭ قصه‌چه‌سى يازولاچق سوزلردن عبارت: «احكام شرعيه‌دن صراحة كتاب، سنت يا كه اجماع ايله ثابت بولماغان اورنلرده اجتهاد ايتمك كيرا كدر (۱).

بر كشى اوزى احكام شرعيه‌نڭ دليللرندن حكم چقارا آلماسه ايكنچى كشى‌گه ايبارورگه مجبور بولادر، بونى تقلید ديلر.

حاجت اورنلرده: «ضرورت سببلى هر شى مباح بولا» كليه‌سى بويبنچه كشى آڭلاوينه ايبارمك جائز بولسه‌ده ضرورت ثابت بولغان شى، قدر ضرورت ايله چيكله‌نديگينه كوره، حاجت بولماغانده ايبارمك عقلا و شرعا جائز توگلدر.

فقيه و مجتهد بولماودن هر مسئله‌ده مقلد بولاق لازم توگل، زيرا اجتهاد ايله تقلید نفى و اثبات آراسنده دوران ايتمايدر.

اجتهاد، قرآن و احاديث نبويه‌گه كثره اطلاع ايله حاصل بولغان احكام شرعيه‌نى استخراج ملكه‌سندن عبارتدر. تقلید ايسه، آڭلاى آلماعان حكملرده غيرلرنڭ آڭلاوى بويبنچه عمل قيلمادن عبارتدر. كورينه‌در كه برسى اثبات و ديگرى نفى دن عبارت توگلدرلر. بر آدم جميع احكام شرعيه‌نى استخراجغه مقتدر اولماسه‌ده قرآن و احاديث نبويه‌گه اطلاعى

نسبتند بعض احکام استخراجینہ مقتدر اولمافی جائز، یا کہ مسئلہ فی نفسہا ظاہر بولوب ہر کشی آکلارانی بولور، بووقتدہ غیرگہ تقلید ایدہرگہ احتیاج فالہ پیدر.

الله تبارک و تعالیٰ: «فاسئلوا اهل الذکران کنتم لا تعلمون» دیب حاجت اورنلردہ غینہ صورارغہ وغیرگہ تقلید ایدہرگہ تیموش بولغانینی آکلانمشدر.

شونک ایچون مجتہدلرنک جمیعسی (رحمہم اللہ) ضرورت بولماغانہ تقلیددن منع ایدہ بولمشلردر.

ابو یوسف رحمہ اللہ ٹولہر آلدندا: «یارب علم اوگراندم، احکام شرعیہدہ اجتہاد قیلدم، اوزیمہ مشکل بولغان مسئلہلردہ اوزم ایلسینک آراغہ ابو حنیفہنی قویدم» یعنی آناغہ تقلید ایتدم دیمشدر، کہ بو دعاء وتضرعدن ضرورتسز تقلید بولماغانینی آکلاب بولادر. کتاب، سنت، اجماع، اجتہاد ایلہ عمل قیلوق توغر یسندہ وارد بولغان:

«فاعتبروا یا اولی الابصار.»

«ام لهم شركاء شرعوا لهم من الدين ما لم يأذن به الله.»

«اتبعوا ما انزل اليكم من ربكم ولا تتبعوا من دونه اولياء.»

«واعتصموا بحبل الله جميعاً.»

«إذا حكم الحاكم فإصاب فله اجران وإذا حكم فاجتهد فاخطأ فله اجر» (اخرجه الخمسة)

« (*) بل انهم حرموا عليهم الحلال واحلوا لهم الحرام فاتبعوهم فذاك عبادتهم اياهم. » (اخرجه الترمذی وابن جریر و احمد بن حنبل)، کبی آیات واحادیث نبویہنک لفظلری عام و هر بر مسلماننی شامل

(*) رسول الله صلى الله عليه وسلم بوسوزینی عدی بن حاتمک اعتراضینہ جواباسویله گان.

بر وقت رسول اکرم: «اتخذوا اخبارهم و رهبانهم الخ» آیتینی اونوغان. شول وقت عدی بن حاتم «انهم لهم يعبدوهم» دیب اعتراض قیلغان ایکان.

اولدقلرنندن قیامت که چه بولغان آدملرننڭ هر قايوسينه مذکورلرنڭ مفادی ايله عمل ایدهرگه تیوشدر.

یعنی کیراک قايو زمانده بواسون الی یوم القیامة هر بر مؤمن گه قرآن واحادیث نبویه گه تمسک واجتهاد یولنده بولورغه لازمدر.

الله تبارک وتعالی اوستینه افتراء ایسکان بر طائفه: «ادله شرعیه گه تمسک زمانی اوزدی، اجتهاد واستنباط احکام زمانی توقتادی، فقیه لرننڭ سوزینه مخالفی بولغان آیت وحدیث ایله ایندی عمل درست توگل.» دیه لر. بر بر اورنده بونک حقنده فلانچه آیت یا که فلانچه حدیث بار دیب آلارغه ئه یتولسه: «اول آیت یا که اول حدیثنی فقیه ومجتهدلر آماغانلر، شوننڭ ایچون بز آننڭ ایله عمل قیلمایمز.» دیلر.

شبهه سز ضاللت ده بولغان بو طائفه گه:

«کذلک قال الذین من قبلهم مثل قولهم، تشابهت قلوبهم.»

«واذا قيل لهم تعالوا الى ما انزل الله والى الرسول قالوا حسبنا ما

وجدنا عليه آباءنا وانالفى شك مما تدعوننا اليه مريب.»

«وقالوا ما نفقه كثيرا مما تقولون.»

«انه لكتاب عزيز لاياتيه الباطل من بين يديه ولا من خلفه، تنزِيل

من رب العالمين.»

«مالکم کیف تحکمون ام لکم کتاب فیہ تدرسون ان لکم لما تخیرون.»

آیه کریمه لرینی اوفودن باشقه چاره یوقدر.

مذکور طائفه: «آیات واحادیث نبویه منسوخ، مخصص، مؤول، مقید،

بولمقنی، یا که احادیث نبویه منکر وموضوع بولمقنی احتمال توتالر،

شوننڭ ایچون اقوال فقهاء گه مخالفی بولغان وقتلرنده بز اقوال فقهاء عنی

تقدیم ایدوب اقوال فقهاء ایله عمل قیلماز، آیات واحادیث نبویه ایله

عمل قیلمایمز.» دیه لر.

«وذلكم ظنكم الذي ظننتم بربكم ارديكم فاصبحتم من الخاسرين»

اقوال فقہاعنی احادیث نبویہ گہ تقدیم ایتہمک رجم بالغیب، وشبہہ سز کفر در۔
 زیرا: حدیث اصلہ رسول اللہ ﷺ سوزی بولدیغندن قطعاً حکمنی
 افادہ ایدر۔ ضعیفی لک، منکر لک صفتلری اسنادنک بولغان راوی لرنک
 حاللرندن گنہ کیلدر۔ احادیث نبویہ ایل عمل ایدر گہ واجب دیگانده البتہ
 رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم دن ثابت بولغان سندلی حدیثلر وشبہہ سز
 روایت لری ایل عمل ایونی دعوی ایدولدر۔ راوی لری اوشانچلی بولغان
 متصل سند ایل ثابت بولغان صحیح حدیثلرنک اقول فقہاعدن آلد ا بولمقلرنک
 هیچ بر شک وشبہہ یوقدر۔

حدیثلرنک رسول اکرم گہ استنادی هر فایوسی سند ایل بولمق
 اوستینہ، سند وراوی لری بیوک منتقدلرنک انتقادنک نک اوتوب کوکل لر گہ
 شبہہ فالدر مازرہ وشکہ کیلدیکی حالک، اقول فقہاعنی حدیثلر گہ نی یول ایلہ
 تقدیم ایتہمک ممکن بولادر؟

حالبوکہ اقول فقہاعنک فقیہ لر گہ استنادی هیچ بر سند ایلہ توکلدر؛
 انتقاد وتصحیح ایدلسگان سندلر بولمق توکل، ضعیف سندلریک یوقدر۔
 شونک ایچونده بیوک فقیہ لر گہ بیک کوب اصل سز فتوی لری اسناد
 ایدلسگانی کورولدر۔

حدیثلر ده موضوع ومنکر بولمق احتماللری بولغان کبی بلکه آرتغرافک
 اقول فقہاعدهده باردر۔

«آیات واحادیث نبویہ منسوخ، مقید، مؤول، خصص بولمق
 احتماللرندن آیر لمیلر» دیگان سوزلری توغری توکل۔

قرآن آیتلری متواترات ایلہ گینه منسوخ بولا آلد۔ قطعاً منسوخ۔
 لغی ثابت بولغاچ همل ایدولماسده، منسوخ بولمق احتماللری ایلہ گنہ عملنی
 ترک ایتہمک اصلاً جائز توکلدر۔

بعضلری: «بیز فقیہلرنک سوزلرینی آکلی مز، اما حدیث نبویہنی
 فقیہلرنک شرح ونفسیرلرندن باشقه آکلی آلمایمز.» دیلر۔

آزغنه عقل وانصافی بولغان بر کشی، رسول اکرمناک: «انما جعل الامام اماما لیؤتم به فاذا کبر فکبروا واذارکع فارکعوا» یا که «لا تبیعوا الذهب بالذهب الاسواء والفضة بالفضة الخ» کبی (هر کشی آکلارلق آچق ودرست عبارلی بولغان) حدیثلرینی آکلایم؛ اما امام محمدناک «*رجل اوصی لرجل بمثل نصیب احد بنیه الاثلث ما بقی من الثلث بعد النصیب اوقال بعد الوصیة الاثلث ما بقی من الثلث ولم یزد علیه شیئا ثم مات وترك ثلثة بنین فحق الوریة مال وتسع مال ناقصا بشیء وثلث شیء» دیگان کبی فتوی لرینی آکلایمن دیب نیچوک دعوی قیلسون؟ (۱).

مجتهدلر آراسنده مختلف فی بولغان مسئله لرده، مؤمن متسدین گه ممکن قدر هر بر مجتهدناک سوزینی توتارغه تیوشدر.

هر مجتهدناک فتوالرینی جیو ممکن بولماغان اورنلرده، ایرتسه نمازنده فنوت کبی، نفی واثبات ایله مختلف فی مسئله لرده، حق وصوابنی ازله رگه، کتاب وسنتدن دلیل لرن قاراب عمل قیلورغه لازم بولادر. زیرالدله شرعیه ایله عمل قیلماق (منکور کوزلی صوقرلر اویلاغانچه) مجتهدلر گه خاص بر اش توگلد.

ابن همام، ابن العز، السروجی کبی اجتهاد درجه سینه ایر وشمه گان، لکن فقه ونظر صاحبلری بولغان کشیلرناک غیرگه تقلید ایذوب یورمکلری جائز توگل، بلکه کتاب وسنت که اهتصاملری واجبد. بر آدمناک بر مسئله ده مجتهد بولماوندن باشقه بر مسئله ده مجتهد بولماوی لازم توگل، بالعکس مجتهد بولماقی جائزدر.

اجتهاد اوزی بیلگولی کشیلرگه و بیلگولی بر وقتقه ده خاص توگل، آیات واحادیث نبویه عام بولمکلری ایچون هر آدم هر بر زماننی شامل لردر.

(* بومسئله الجبر والمقابلة ایله گینه حل ایذولدر، حال بوکه مرجانی ایله جدال ایسکان. «برفقیه لسوزن آکلیم، حدیثلرینی آکلایم» دیوچیلرناک الجبر والمقابلة توگل، عادی حسابدنده خبرلری بولغانلغی دلیل سن قبول ایذوله آلمیدر. بومثال لرنی کیلتروب خصملریناک تللرن کیسوده مرجانی حضرتلری بیوک بر مهارت کورگان مشدر.

شونڭ ايچون هر كىشى گە آيات واحاديث نبويه ايله عمل ايتىمك فرض بولادر. عاجز بولغان و اوزى آڭلاي آلماغان اورنلرده غنه، اوزى تابقان عالملرنڭ ايڭ عالم و ايڭ اوشانچلى و متقى بولغانينه ايارورگه، تقليد ايتارگه حاجت بولادر. كوروب بولسه ده، كتاب و اثرلر ينى اوقوب بولسه ده، اوزى كىنى ايڭ اوشانچلى عالم و متقى تابسه شونارغە تقليد ايدەرگه كرك بولادر.

(۲) مذهبىن مذهب كه انتقال: كىشى اوزى آڭلاي آلماغان اورنلرده غيرگه تقليد ايدەرگه، ايڭ عالم و ايڭ اوشانچلى و متقى ديب تانودىغى بر آدمگه ايارورگه مجبور بولادر.

بر نيچه زمانلر بر آدمنى ايڭ عالم و ايڭ اوشانچلى ديب تانوب تقليد ايتىمك صوكنده، باشقه لرنڭ آثارينه اطلاع ايله بورونقى اعتقادى اوزگارورگه جائز، شونڭ ايله برگه تقليد ايتار ايچون كىنى ايڭ موافق تابسه شوڭار ايارورگه و بورونقى امامىنى ترك ايتارگه توغرى كېلدر. ايسكىدىن بىرلى تقليد ايدوب كىلگان امامى نڭ حالى و بىرگان فتوى لرينڭ توتارغە لايىق بولماغانلىقى، بلكه باشقه اماملرنڭ سوزلرى موافقراق و كتاب سنت كه يافىراق ايدوكى آڭلاشولغاچ، ايسكى امامى نڭ سوزلرى بوينچه يورمك، انتقال ايتىمك جائز توگلدىر.

«حسبنا ما وجدنا عليه آباءنا» طائفه لرنى نى بولمازغە تلگان هر بر مؤمن گه، كتاب و سنت كه ايڭ ياقن بولغان فتوى لرنى غينه توتارغە لازمدىر. شونڭ ايچون علوم اسلاميه ده تىز يتىمك و مجتهدلرنڭ فتوى و حكملرينه كثره اطلاعى بولغان عالملردن بعضلرينڭ مذهبىن مذهب كه انتقال لرى روايت ايدلمشدر.

مرجانی حضرتلرينڭ بو مسئله ده بولغان فىكرى، بىرگان جوابلرنىن آڭلاشولادر (۱).

«دليل المقلد قول المجتهد. المتنون كالنصوص. فروعه مذهبىن

صواب خطا بولمق احتمالی بار، باشقه لرنڭ منھبی خطا صواب بولمق احتمالی بار، اما اصولده منھبمز قطعاً حق و صواب، باشقه لرنڭ منھبی قطعاً باطل ديب تصريح قیلغانلر. شولای بولغاچ منھب دن منھبکه كوچمك نيچوك درست بولسن؟» ديگان معترضه مرجانی حضرتلری ديه در: «مقلد ديب سوزنك يا كه اشك اوزينك ايڭ عالم ديب بليگان بر آدمينه دليل سز ايياروچى كه ئه يته لر. بو تعريف كه فارغانك هر بر مجتهد بولماغان كشي نڭ كتاب و سنت ايله عمل قيلمغانلقى چقميدر، يعنى مجتهد بولماغان كشي كه مجتهد قولى ايله گينه يورمك تيوشلگى آكلانميدر. درست ابو حنيفه، ابو يوسف، محمد بن الحسن رحمهم الله اوزلرينك طبقه لرنده ايڭ عالم وايڭ متقى آدملر بولمقلى اويلاندر. شونڭ ايچون آلارنڭ سوزلری صواب بولماقنى كوكلگه كبلدر، وشونڭ ايچون مفتى لرگه بولارنڭ فتوى لرینی سويلو كيرهك ديولدر.

«المتون كالنصوص» ديگانلرندن امام محمدنڭ معروف كتابلرن اراده قیلار، لکن بو کتابلار قرآن واحاديث نبويه قبيلندن هر بر مسلمانغه اييارورگه واجب ديگان يا گلش بر معنی فی آلميلر، بلکه بو کتابلر، بزگه تواتر ايله نقل ايدلوب كیلدکلرندن امام محمد کتابلری بولماقلرنده شبهه يوق، امام محمدنڭ آغزندن ايشدولگان حکمنده در، معنی سینی اراده قيلمشلر.

امام محمد کتابلری، ابو حنيفه و ابو يوسف فتوى لری بولغانلقى شبهه سز بلونگكچده هر سويله گان سوزلرينڭ حق و صواب بولماقنى ثابت بولمايدر.

باب عقائده بزنگ منھبمز: جناب اللهغه ياخشى صفتلرنی اثبات و يامان صفتلرنی نفی و تنزيه قیلودن، آیات قرآنيه ايله متواتر حدیثلرگه اييارودن، شرع شريف طرفندن تعيين ايدلگان چيکلردن اوزماودن عبارت، و شرع شريف تانوماغان هيچ بر نرسه نی ئه يتمه و دن عبارتدر.

شبهه یوق بیزنك شوشی مذهبیز حق و صواب، بوکار مخالفلر
قطعا باطلدر.

مذکور مذهبیزگه مخالفی سوزنی ئەیتوچی ایستهسه کم بولسون
منهبی نه ایبارمك جائز توگلدنر.

(لکن شونی آکلامق تیوش که معروف مجتهدلرنك باب اعتقادده
اختلافلری یوقدر. بلسکه جمیعسی یوقارین مذکور باب اعتقادده بولغان
مذهب حق و طریق صوابده متفق درلر. مذهب دن مذهب که کوچه
تورغان کشی، شوشی باب عقائدده بولغان مذهبیزنی محافظه قیلغان
حالدده فقط فروع مسائلده کوچه در.

بو کوچوده هیچ بر محذور یوق، بالعکس دین و ایماننی صافلار
ایچون شخصی نه کوره تیوشلی بر اشدر.)

(۳) طبقات الفقهاء: مرجانی حضرتلری معروف آیورمالر ایله
مجتهدلرنی مجتهد مطلق ایله مجتهد فی المذهب گه آیورغان صوگ:
«مجتهد مطلق: ابو حنیفه، ابویوسف، محمد، زفر، مالک، شافعی، احمد،
سفیان الثوری، الاوزاعی کبی آدملر» دیمش. (۱)
مجتهد فی المذهب بولغان، ذائلرنك کملر بولدیغن ذکر قیلما مش.
«ابویوسف ایله محمد رحیم الله شافعی ایله مالک دن اوستون بولماسه لرده
کیم توگلر ایدی، ابوحنیفه کبی اوک مجتهد مطلق ایدیلر.» دیمش.
صوگره ابن کمال پاشانك طبقات فقهاغنی یدی گه آیروب هر بر
طبقهغه کملرنی قویغانلغینی مفصل نقل ایدوب اوزی طرفندن شول
سوزلرنی ئەیته: «ابن کمال پاشا دیگانچه طبقات فقهاغنی یدی بولماقی
نجویز ایدلسه ده، هر بر طبقهده کورگان گان کوبرهك مثال لرینه قطعا
انکار ایدیلدر. هیچ بر دلیل سز نیسز مجرد اوزینك تحکیمات بارده
وخیالات فارغه سی ایل طبقه لرغه آدملر بیلگوله مشدر. فقیه لرنك
(۱) ناظورة الحق ۵۶-۶۴.

رتبه لرن بیلگولوده غایت زور خطاغه توشوب، روح سز اصل سز سوزلر یاز مشدر.

دلیل ایسته مه گان کشیلر، ابن کمال پاشا سوزلرن آلسه لرده، دلیل بوینچه آلورغه و آنک دعوی سی کبی دعوی قبلورغه بول، یوقدر. «مرجانی حضرتلری اوزی بیک کوب فقیه و مصنفلرنک رتبه لرینی دلیل لر ایله کورگازه و بیک مهم تحقیقاتینی یازادر. ناظوره غه مراجعت ایدهر گه تیوش.

(۴) قصقه کیچلرده عشاء. کیچلری قصقه بولوب شفق بابومی تورغان اورنلرده تونگی نماز، یاستو نمازی فرض می؟ یا که فرض تو گلمی؟ مسئله سی بیشنچی عصر هجری باشلرنده توغمش.

بقالی دیگان بر عالمدن خوارزم شهرنده بو مسئله صورالده: «وقت نمازنگ و جوبی ایچون شرط، شرط نابولماغانده مشروط نابولمای، شونک ایچون شفق بابوماو سبیلی یاستو نمازینک وقتی کرمای تورغان بیرلرده یاستو نمازی فرض تو گل.» دیب جواب بیرگان. اوزینک وقتنده بو فتوی فی بعضلر قبول و بعضلر رد وانسکار فیلمشدر.

بغداددن ۳۱۲ هجریه تیره سنده کیلگان ابن فضلان لر وقتنده بلغار اهالی سی قیل و قال سز یاستو نمازی اوقی تورغان بولغانلر. شولایوق امکه ملا (۱) دیب معروف ملا اعظم بن عبدالرحمن التنکی حضرتلرینک هجریه ۱۱۴۶ سنه سنده یازوب تمام فیلغان یازولرندنده بلغار اهالی سی شول وقت یاستو نمازی اوقوماقده بولغانلقلری آکلانادر.

کورنه درکه بیشنچی عصر هجری ده واقع بقالی نک سقوط عشاء ایله بیرگان فتوی سی بزنگ بلغار اهالی سی آراسنده شایع و معمول به بولمامشدر. هر نه قدر بزنگ دیارده اوزاق زمانغه چه شایع بولماسه ده مذکور فتوی مرور ایام ایله اقطار ارض غه نارالوب، مغالطه لی دلیل

ایله کوپ کشیلرنی اوزینه طرفدار یاصامشر سوکشر مصنفلر طرفندن
فقه حنفی کتابلرینه ده یازلوب فالمش.

ابن همام کبی بعض محققلر بو فتوی نڭ توبسوزلگینی یاز سالرده
فتوی طرفدارلری اوزلماش، بالعکس کوندن کون تارالمافده و طرفدار-
لرینی آرتدر مافده بولمش.

اون ایکنچی عصر هجری سوکلارنده اشنیاز افندی (۱) آرقلی،
دیارمزدده اشنیاز افندی نڭ سقوط طرفنداغی تعصب واسقاط ایتدررگه
بولغان اجتهادی بوینچه بو فتوی شافدای نفوذ تاوب یاستو نمازی علنا
ترک ایدلورگه باشلامش. نهایت مشهور ابو النصر عبدالنصیر القورصاوی
حضرتلری طرفندن بو فتوی شدتلی هجوم و مقابله گه اوچراب ابو النصر نڭ
تحقیقاتی واحقاق حق یولنده ثبات وغیرتی ایله انهزامغه یوز توتوش.

ابو النصر حضرتلری هر بر مؤمن گه هر کونده بیش دفعه نماز نڭ
فرضلغینی، وقت کر و کر ماوگه قارامیچه یاستو نمازی اوقونڭ تیوشلگینی
آچق بیان ایدوب دیانتلی مؤمنلرنی اوزینه اییارتدی.

شوندن سوک مجهول بقالی نڭ فتوی سی و حلوانی نڭ یاردمی ایله
تارالغان سقوط عشاء فتوی سی طرفدارلری دیارمزدده آزابورغه باشلادی.

۱۲۳۶ سنه هجریه ده سیبیر یاده تابول بلده سندن بارغان بر نیچه
اهل علم حاجی لر نڭ استفتاء سی بوینچه، مکّه مکرمه ده مفتی حنفی الشیخ
عبدالله السراج رحمه الله ده بقالی فتوی سینڭ اصل سوزلغینی و هر بیرده هر
بر مسلمان غه بیش نماز فرض بولغانلغینی بیان ایدوب بر کتاب
یازغان ایدی.

برنجی مفتی ملامحمد جان البر ندقی حضرتلری ده ابو النصر مسلکینه

(۱) بو افندی (ملا اشنیاز بن شیر نیاز الخوارزمی) غوارزم شهرندن ۱۱۸۰ هجریه
تیره لرنده کیلوب قازاقلار قریه سنده و باشقه اورنلرده درس هیتدی. سوکره قارغالی ده
توطن ایتکان ایدی، ۱۲۰۵ سنه هجریه ده وفات اولوب قارغالیده دفن ایدلدی.
علمی یوقاری بولماسه ده دیارمزدده اعتباری الوغ ایدی. (مستفاد الاخبار ص ۷۰)

تلەر تله‌مه‌س كر وپ ياستو نمازینی قالدرمازغه فرمان چقاردی،
 وفرمانینه مخالفت ایتکان ملالرنڭ اوقازلرن آلو ایله فورقتدی.
 بوندن صوڭك كوب كشیلر یاستو نمازینی اوقورغه باشلاسه‌لرده
 قزان وقزان تیره‌سندنه نفوذصاحب‌لری بولغان بعض ملالر خصوصاً اور وومه‌نگار
 ملالری ایسکی یوللرنده قالدی. شولای ایدوب یاستو نمازی مسئله‌سی
 دیار مزده همان فاینا ماقده وخلقنی شاولانماقده بولغان ایدی.

مر جانی حضرتلری یاش وقتك ٲه‌تسگاسی حضرتلرینه اییاروب یاستو
 نمازی اوقوماپنچه یورسه‌ده، بفضل الله علم آلوب کوزی آچلغاچ، یاستو
 نمازینڭ هیچ بر بیرده ساقط بولماغانن کوروب اوقورغه باشلادی. یاش
 وقتده قالدرغانلرینی جمیع‌سینی قضاء و اخیر صولوغه‌چه اداء قیلدی.
 اوزی اداء قیلماق ایله‌گینه‌ده اکتفاء ایتیه‌دی، بلکه یاستو نمازینڭ
 فرض لغینی آڭلاتوده ایڭ زور خدمت قیلوچیلر دنده بولدی.

اوزندن بورونغی علماء کرام دلیل‌لرینی آرتغی ایله تفصیل ایدوب
 غایت اطرافلی صورتده بیان قیلدی. بو بابده ناظوره الحق کتابینی
 یازوب مذکور مسئله‌ده بولغان شاولورنی باصدوروغه، بلکه بتون
 اختلافنڭ تامرلرن قرونورغه موفق بولدی. ایندی هر بیرده قیل و قال سز
 یاستو نمازی نڭ اوقولماقینه زور سبب بولدی.

شفق باتوغه قارامیچه هر بر اورنده، یلنڭ هر بر کونونده یاستو
 نمازی فرض بولغان لغینی اثبات ایدره‌ك مر جانی حضرتلری ناظوره‌سندك
 ٲه‌یتهدر: «نماز فرضلرنڭ ایسڭ الوغسی، اسلام رکنلرینڭ ایسڭ نق
 و طازاسی، ایمان صوڭنده ایسڭ فضیلتلوسی، قلبده بولغان اللهنی طانوناڭ
 بیلگوسیدر.

هیچ بر دین نمازدن باشقه بولغانی یوق؛ نماز سز هیچ بر یول توغری
 یول توگل؛ نماز اللهنڭ رضاسینی تابار ایچون ایڭ زور بولدر.
 نماز هیچ بر عندر ایله ساقط بولماز رهوشچه کتاب ومتواتر بولغان

حدیثلر ایله ثابت بولمشدیر. عذرلی آدملرگه، قیامغه مقتدر بولماغان کشیگه اولطروب یا که یاطوب اوقورغه جائز بولغان کبی بعض کیفیاتی اوزگارسهده هیچ بر مسلماندن رأساً سافط بولمایدر.

نماز ئولرگه یانقان آدمگه، آیاقلری قوللری کیسلگان آدمگه، بر بر نرسهگه یابشوب اونی آلا تورغان صوغه باتقان آدمگه، یارتی بالاسی توغان و یارتیسی توماغان حالدهگی خانونغه و بولارغه باشقه هر بر عذرلی آدملرگهده فرض بولادر.

نماز ایمانغه ایباروب یوری، ایماندن هیچ بر وقت آییرلمی تورغان صافی و خالص بر عبادتدر.

نماز اچنده، الله تبارک و تعالی نی الوغلاو، اللهنی برلهو، اللهغه یالنو ویالبارو، هر بر حاجتنی اللهدن صوراو، هر بر عبادتنی اللهغه خاص لاونو، اللهنگ اوزیننگ سوزلرن اوقوب اللهنگ حضورنده خضوع و خشوع ایله رکوع و سجده قیلحق باردیر. شوننگ ایچون هر بر آدمگه هر بر حالده اداء ایدهرگه تیوشلی فرض بولمشدیر (۱).

مقصودی اثبات که کرشماز بورون بو اورنده عموماً نمازلر توغر یسنک وارد بولغان آیتلرنی کیلتره من (۲). بو آیتلر ایله برگه تفسیر فننده کتابلری مقبول بولغان استا و ماهر مفسرلرننگ یعنی تفسیر کشافی، تفسیر البیضاوی، تفسیر مدارک سوزلرینی یازامن. زبیرا بو اوچ تفسیرده یازلغان نرسه لرننگ کوبراگی الفاظ عربیه ننگ محتمل معنی لری بولغان کبی پیغمبرمزدن یا که صحابی و تابعی لردنده روایت ایدلمشدیر. صوکره بو تفسیرلرگه ایبارتوب پیغمبرمزدن والوغ صحابی لردن نقل ایدلگان تفسیرلرنی و بو بابده وارد بولغان حدیثلرنی یازاچقمن.

قرآن آیتلرن تفسیرده اینگ یاخشی یول، قرآننگ اوزیدر. بر اورنده فصقه چه سویله نگان نرسه، ایکنچی اورنده اوزون سویله نگان بولا، شوننگ ایله فصقه لرنینی شرح و تفصیل ایدوب بولادر.

صوگره پیغمبرمزنڭ حدیثلری ایله، صوگره صحابی لرنڭ سوزلری ایله تفسیر ایدله در. زیرا صحابی لرده درست آکلماق و کورکام عمل فیلمق اوستینه آیتلرنڭ اسباب نزول، حال و قرینه لرن بلمک بار. خصوصاً خلفاء راشدین و عبادله کبی بیوک علم ایبالرنده سوزده بوقدره.

ابن مسعود رضی الله عنه: «بزدن بر کشی اون آیت او گرانسه، بو آیتلرنڭ معنی لرن او گرانه چه توروب، باشقه آیتلرگه کوچمای تورغان ایدی» دیبه در.

کورینه در که صحابی لرده قرآنڭ یالغز لفظلرن او گرانمک بولما اینچه، تفسیر و معنی لرن بر یولی او گرانمک بولغان ایسکان. شونڭ ایچون آلازڭ، تفسیرلری اعتماد قیلورغه یاراقلیدر.

تابعی لردن منقول تفسیرلرنڭ مقبول بولوب بولما و نده علماء آراسنده اختلاف بار، شعبة: «تابعی لرنڭ سوزلری فروعده دلیل بولورغه یاراماچاق، تفسیرده نیچوک یاراسن» دیبه بولغان.

سفیان الثوری: «مجاهد دن بر تفسیر روایت ایدلسه سیگاشول ییتار» دیبه ایسکان. ابان بن صالح مجاهدنڭ اوزندن: «مین ابن عباس که اوچ دفعه مصحف نی عرض قیلدم، هر بر عرض قیلغانده باشندن اخیرینه چه هر بر آیتده توقتاتوب تفسیرن سوریدر ایدم» دیگان سوزن روایت ایته در.

بعض وقتک مفسرلردن اهل کتاب سوزلری، اسرائیلیات نقل ایدوله. بو اهل کتابدن منقول اسرائیلیات اوچ که آیرولادر: (۱) درست لگی معلوم بولغان سوزلر، بو سوزلرنی سویله وده ضرر یوق (۲) یالغانلقی آچق معلوم بولغان سوزلر، بولارنی طبیعی آلامازغه و سویله ماز که تیوش بولادر. (۳) درست یا که یالغان بولغانلقی آچق معلوم بولماغان سوزلر بونداین سوزلرنی سویله وده ضرر بولماسه ده تصدیق ده تسکین بده ایتماز که و هیچ بر اورنده دلیل ایدوب کیلترماسکه تیوش در. رسول الله صلی الله علیه وسلم «حد ثواعن بنی اسرائیل ولا عرج» دیبمش.

ابوالزناد، ابن عباس رضی الله عنهما دن روایت ابودوب: «تفسیر دورت توری: ۱) خاص عالم لرگینه بله ترغان تفسیر ۲) هر بر وجه عربیه و ادبیات دن خبردار آدم بله ترغان تفسیر ۳) هر بر آدم، حتی عوام ده بله ترغان ۴) الله دن باشقه هیچ بر ذات بله ای ترغان تفسیر». دیمش.

ایندی بر کشی بر آیتنک لغت یا که شریعت بیانچه بر تفسیرن بلسه ده سویله سه هیچ بر ضرر یوقدر. زیرا هر بر علم ایباسینه صورالغان وقتده، بلگانن نه یتور که، یا شرمازگه تیوش، بله گانندن سکوت فیلورغه کر کدر. الله تبارک و تعالی: «لتبیننه للناس ولا تسکتونه» دیمش. حدیث شریفده: «من سئل عن علم فکتبه الجم يوم القيامة بلجام من نار» وارد بولمش.

ابو داود، نسائی، ترمذی، روایت اینکان رسول الله صلی الله علیه وسلم نك: «من فسر القرآن برأیه او بما لا یعلم فلیتوبوا مقعده من النار» حدیث شریفی ایکی توری معنی غه حمل ایدلمشدر: ۱) بر آدمنک بر نرسه توغریسنده اوزینک فکر و اعتقادی بولوب، شول اعتقادنی درست لهر ایچون آیتنی تارتوب صوزوب بولسه ده اوز اعتقادینه موافق تفسیر ایدر ۲) رسول الله صلی الله علیه وسلم واصحاب کرام دن نقل ایدلگان تفسیر لرگه قارامیچه، مجرد الفاظ عربیه و تراکیب نحویه نك اقتضاعسی ایله تفسیر ایدر. حالبوکه آیت غرائب قرآندن بولورغه یا که آیتده اضمار، حذف، تقدیم، تأخیر کبی مجرد لفظلرینه قاراب بلونمی تورغان حال بولورغه ممکن.

مثلا بر آدم «وآینا شهود الناة مبصرة فظلموا بها» آیه کریمه سن ظاهرینه قاراب تفسیر اینسه، مبصرة کلمه سن النافقه دن حال فیلوب کوزلی توه (صوفر بولماغان توه) بیردک معنی سنک یا صایاچقدر. حالبوکه بونده درست تفسیر، مبصرة کلمه سن محذوف بولغان «آیه» که صفت

یا صاب «آیه مبصرة» ديب آكلامقدر. شولايوق ظاهر آيتكده قاراغان كشي «بها» ضميرينكده قايدە فايتقانلغن آكلاميدر. بونك امثالي اورنلرده، مجرد لفظه قاراب تفسير ايتمك «من فسر القرآن الخ» حديث شريفي ايله نهى ايدولدر.

امسا رسول الله صلى الله عليه وسلم واصحاب كرامندن منقول والفاظ عربيه نك وجوه ادبيه سي افتضا ايتكان تفسيرلرني، هيچ بر وقت نهى ايدلميدر. قرآن آيتلرن تفسير ايدو مطلقا ممنوع بولسه، اصحاب تفسير ايتمازلار، تفسيرني بر برسندن صوراشمازلار، وبعض اورنلرده تورليچه فكر لهب اختلاف ايتمازلار ايدى. رسول الله صلى الله عليه وسلم نك ابن عباس رضى الله عنهما حقنك قيلغان: «اللهم فقهه في الدين وعلمه التأويل» دعاسيده تفسيرلرنك هر قايموسى پيغمبردن كينه او گرانولمى ايكانلگن بيك ياخشى آكلاتادر.

نماز، قرآنك ينمش بش اورنك صراحة وبيك كوب اورنك تسبيح، ركوع، سجود، ذكر كيمي لفظلر ايله كنايه ذكر ايدلمشدر. بعض اورنلرده نماز اوقو ايله امر ايدلگان، بعض اورنلرده نماز اوقوغان كشي لرنى مافتالغان، بعض اورنلرده اوقوماوچيلرني شلتلهب آلا رغه قانى جزاء بولاچاغن آكلاتلغان، بعض اورنلرده نماز اوقوماغان كشي لرنك يوم قيامته اوكونوب نه يتكان سوزلرن حكايه فيلونغان، بعض اورنلرده نمازنك يمان اشلردن طيغانلغن بيان ايدلگان، بعض اورنلرده نمازنك ياخشى بنك لرگه كينه جيكل بولغان سويلهنگان، منافقلرنك نمازغه آوراغان لقلرن آكلاتلغان، قصه چه غنه نه يتكانده نماز قرآنك وجوه كلامنك هر برسى ايله افاده ايدلگاندر (۱).

هر كونده بش نمازنك فرض بولغانلغى متعدد آيتلردن آكلاتلغان

کبی، متواتر، صحیح، حسن و غیر متناهی روایتلر و بتون امة اسلامیه نڭ
 اجماعسی ایله ده ثابت بولمیش. بیرنڭ کرک قایو قطعه و کرک قایو عرض
 و قطرنده بولسون، هر بر مسلمانغه بش نماز فرض بولغانلقی اوشانچلی
 کتابلرده یازلوب، بوکون گهچه بتون اهل اسلام طرفندن عمل ایدلوب
 کیلما کده در. شولای بولغاچ استانبول اوراملرنده هندستان و بخارا
 چارشولرنده اوچراب صائوب آلونغان، یازوچیلرینڭ حاللری مجهول
 بولغان، اصل سز تو بسز کتابلر قایده فالادر. آلا رنڭ: «وقت کرمه گانه
 یاستو نمازی سافط بولا» دیگان سوزلرینه اعتماد ایدهرگه شرعا و عقلا
 نیچوک صحیح بولور؟ شوندا این اصل سز کتابلرغه ایباروب یوروچی
 نادانلر، همتلری فصقارغان، کوکللری اولسگان کشیلر زمانینه فالغانلغیدن
 یالغز اللهغه صغنا فاده من.

قطعی دلیل لر نڭ کوبلگی سببلی، قاید اغینه بولسه ده هر بر مسلمانغه
 هر کون بش نماز نڭ فرض بولغانلغی بغداد نڭ وجودی قییلندن بدیهی
 درجه سینه ابرشمشدر. شونڭ ایچون: «بیش دن برگینه نمازنی انکار
 ای دوچیده کافر بولا» دیب اجماع امت وافع بولمیش. قاید اغینه بولسه ده
 هر بر مسلمانغه هر کون بش نماز نڭ فرضلغی، بدیهی دیهر درجه ده،
 آچق معلوم بولد یغندن هیچ کیمگه انکار ایدهرگه یول یوقدر.

لسکن دیار مرده بر طائفه نڭ کوزلری طومالانوب، نسادانلقغه
 چوموب، حق ایله باطلنی، وارد ایله غیر واردنی، علم ایله ظن و تخمین نی
 آیورا آلمیچه نمازلر توغر یسندنه زور خطاغه توشکانسکلری کورینه در.
 شولارنی توغری بولغه سالور ایچون بوسوزلرنی یازدق. نمازلر توغر یسندنه
 حقیقتنی آلا رغه آکلاتوب، وعظ و نصیحت فیلوب، یامان چقورغه
 توشولرندن صافلارغه تله دک.

بامه دکاری فقهنی دعوی ایلوب، صوگفی عصرلرده بعض بر کشیلر:
 «شفق بایوماغان اورنلرده یاستو نمازی فرض توگل، زیرا وجود نڭ
 سببلی بولغان وقت تابولمایدن» دیگانلر.

From Russia
 4/1/1913

у пер по
 ивнннннн

بو فتوی باشلاب «بقالی» دیمکل معروف بر آدمدن چققان دیلر. شمس‌الائمه الحلوانی گه بو فتوی ایرشوب باشک اعتراض ایبتکان بولسه‌ده، بر شاگردی آرفلی خوارزم جامعک بقالی دن مسئلهنی صورتوب، بیرگان جوابینه کیلترگان مثالنی استحصان ایدوب، بقالی گه موافقت ایبتکان دیلر. بو فتوی صاحبی بقالی نی، صاحب کشاف جارالله زمخشری ننگ شاگردی، زین المشایخ ابو الفضل محمد بن ابی القاسم الخوارزمی دیب اولیغان کشیلر: مذکور فتوی نی معروف بر آدمدن صادر، اعتمادلی فتوی دیب آکلاغانلر. عمل ایدهرگه باشلاغانلر. کتاب، سنت، اجماع امت خلافتده بولغان بو فتوی بوینچه، قطعی بر فرضنی اسقاط ایدوب شادلانوب اهل حق‌غه فارشو تورغانلر. حالبوکه فتوی صاحبی بقالی ننگ حلوانی ایله معاصر بولغانی قصه دن آکلاشولادر. حلوانی ایسه زمخشری دنه مقدم بولغان عالم‌لردنر. زیرا حلوانی هجرتدن دورت یوز قرق سیگزر یا که قرق توغزده، زمخشری بش یوز اونوز سیگزده، زمخشری شاگردی بقالی بش یوز یتمش آلنی ده وفات ایتمشدر. مذکور فتوی صاحبی بقالی ننگ حلوانی ایله مباحثه‌سی درست بولسه، حلوانی زماننک بولغان بر «بقالی» نسبتنده یورتولگان آدم بولادر. بونداین آدمننگ حالی، علمی، دیانتی بزگه مجهول بولغانلقدن، سوزی قبول ایدلمازگه تیوشدر. (بلکه بو بقالی ننگ حلوانی ایله مباحثه‌سی بولماغان، حلوانی سوکنک کیلگان زمخشری شاگردی معروف بقالی بولماقن اولانسه‌ده فتوی سینی الورغه یول یوقدر. کتاب، سنت، اجماع خلافتنک واقع بولغان فتوی هیچ‌بر وقت قبول ایدلمیدر).

وقت کرماوسبیلی نمازننگ سقوطن، قوللری کیسلگان آدمدن طهارت آلانده قوللری یومق فرضی ننگ سقوطینه قیاسی ده، قیاس شرطلرینه توغری کیلمای ترغان اصل سن قیاسدر.

زیرا: طهارت آلوچیغه قوللرن جو وارغه امر ایدلگان، قوللری

بولماغان آدمین طبیعی بو فرض ساقط بولادر. بزناڭ نماز مسئله سنه نماز اوقومق ایله امر ایدلش، نمازنی شفق بایوب فارا کفی توشکاچ اوقوب بولغان کبی، شفق بایوماغان وقتده اوقوب بولادر. طهارت آلوجی مسئله سنه امکان یوق، نماز مسئله سنه امکان بار، شوناڭ ایچون بولارنڭ برسن ایکنچی سینه قیاس صحیح توگلدر.

نمازلرنڭ وجوبی ایچون وقت سبب و شرط توگل. سبب و شرط دیب اویلاغانده، وقت کرگان، چافده غینه وقت اچنده اوقورغه تیوش بولا، اما رأساً وقت کرمه گانده «طاعه بقدر الطاقه» بولدیغندن مناسب وقتده اوقورغه کیره کدر.

سقوط ایله فتوی بیروچیلرنڭ بتون دلیل لری: «وقت نمازلرنڭ وجوبی ایچون سبب. زیرا: الله تبارک و تعالی نڭ «اقم الصلوة لدلوك الشمس» دیگان سوزندن اقامه صلاة ایچون دلوك شمس نڭ سبب بولغانلغی آکلاشولادر، سبب تابولماغانده مسبب تابولمایدر، بناعالبه وقت کرمه گانده نماز فرض بولمایدر.» دیمکدن عبارت.

وقت، نمازلرنڭ وجوبینه سبب بولورغه باراسه «لدلوك الشمس» ده گی لامنی، بلکه تعلیل ایچون آلورغه یول بولور، وبولارنڭ دعوی لری بر درجه صحیح کورینور ایدی؛ حالبوکه، وقت، نمازلرنڭ وجوبینه سبب حقیقی بولورغه یارامیدر. شوناڭ ایچون «لدلوك الشمس» ده گی لامنی، مفسرون کرام «خرج لثلاث بقین» کبی جمله لرده گی لام کبی تاریخ ایچون آلمشردر.

وقت، نمازلرنڭ وجوبینه سبب حقیقی بولورغه یارامی ديدك. زیرا:
 (۱) سبب ایله مسبب آراسنده ملایمه بولورغه کیرهک، وقت ایله عبادت آراسنده بو یوق. (۲) اصول کتابلرنده مفصل رهوشک بیان ایلسگاندر، که وقت نڭ تمام اجزاسیده، بعضسیده، جزء اولی یا که جزء اخیریده یا که مطلقا بر جزءیده نمازلرنڭ وجوبینه سبب حقیقی بولا آلمیدر. تکبیر

تحریمه که مقارن بولغان جزعه ده، سبب حقیقی بولورغه یاراقلی حال تابولمیدر. سبب حقیقی آز بولسه ده مسبب دن مقدم بولورغه کیرهك، بوجزه ایسه، مسبب که مقارن بولادر. ۳) وقت هر بر کشی که حاصل بولادر. اگر وقت وجوب که سبب بولسه هر بر کشی که نماز فرض بولورغه تیوش ایدی؛ حالبوکه رسول الله صلی الله علیه وسلم معاذ رضی الله عنه فی یمن که بیارگاند، ایمانی قبول قیلغاچغینه نمازناك فرض بولغانلقن بلدرورگه بیورغان. بوندن آکلاشولا که نمازلرناك وجوبینه وقتغه باشقه بر نرسه سبب ایکان. ۴) وقت، فی حد ذاته عبادت که سبب بولورغه عقلاده یاراقلی توگلدر.

بیوک فقیه ومجتهدلرناك بیانینه کوره: نمازلرناك وجوبینه سبب، الله تبارک وتعالی دن هر بر حال وهر صلوشمزده غیر متناهی نعمتلرناك کیلوب تورماقیدر. الله تبارک وتعالی دن هر بر حال وهر بر صلوشمزده صاناب بترگیسز کوب نعمتلرناك، اوزلوکسز کیلوب تورماقینه فارالسه، وهر بر صلوده الله تعالی که یالنو یالبارو وهر بر حاجتلرنی صور او تیوشلسگن اویلانسه، هر بر صلوده الله تعالی حضورنده خضوع وخشوع ایله قلیق قیلورغه کیرهکلسگن آکلانسه، هیچ بر لحظه توقتامیچه بزگه نماز اچنده بولورغه واجب بولادر. لکن بو اش بزناك طاقتمزدن خارج بولغانغه کوره، الله تبارک وتعالی اوزی، بزگه جیگلک فیلمش، هر کونده یالغز بیش دفعه نماز اوقورغه بیورمشدر.

نماز اوقورغه، قلیق قیلورغه تیوشلسکنی ایسکه توشورر ایچون هر کم کوروب بله ترغان (قویاش بابو، قویاش چغو، طاک و توشلک وقتی کبی) طبیعی وقتلرنی بیلگی وعلامت یالصالمشدر. شوناک ایچون وقتلر، نمازلرناك علامت وظرفلریغینه، اما وجوبلرینه مؤثر سببلر توگلدر.

تاغن آچغراق آکلانور ایچون فرض ایدهلم: ایکی شهر آراسناغی

یول اوستنده هر بر اون چاقروم باشینه بر مایاق اولطرتقانلر.
شول شهرلرنك برسندن ایکنچی سینه بارورغه ایسته گان بر آدم، هر اون
چاقرومغه بر روبله بیرما کچی بولوب، بر آرباچی یاللاب یولغه چقمان.
آر باچینك ده کوکلی طنچ و اش ده جیگل بولسون ایچون هر اون چاقروم مسافه نی
یوروب مایاق توغر یسینه ایرشکاچ بر روبله سن بیره بارغان.

یولده بعض مایاقلرنك آوغان یا که یوغالغان بولماینه قاراب بو
آدمنك آچه بیرماسکه حق یارمی؟ البته یوق. بلکه بو آدمنك اوزینك
التزامی بوینچه مایاق بولسه، اون چاقرومنی مایاقلدن قاراب بلوب آچه سینی
بیرورگه، مایاق آوغان یا که یوغالغان بولسه اون چاقروم یول
یور و گاندلگن باشقه بر یول ایله حساب ایدوب بلورگه ده بر روبله سن
بیرورگه تیوش بولادر. زیرا: مایاقلنك یوغالوی ایله یکرمی چاقروم
اون چاقروم قیلوب بولماید. یا که یکرمی چاقرومنی یورور ایچون مایاقلنك
یوقلغینه قاراب اون چاقرومغینه یورومك کفایت ایتماید. اون چاقروم
یور و گاکچ مایاق بولسون بولماسون بر روبله نی بیرورگه تیوش بولادر.
نماز وقتلریده شول یول اوستنده کی مایاقلرغه اوخشاید. اولطرغان مایاقلر
کبی بیلگولی وقتلرنی تابسه ک شول وقتلر اچنده (مایاقلر تو بنك آچه بیرگانك
کبی نمازلرنکی) اوقورسن، شفق بایوماو کبی وقتلرغه توغری کیلسه ک
آوغان یا که تمام یوغالغان مایاقلرغه اوچراغانك مایاقلردن باشقه بر یول ایله
قطع ایدلگان مسافه گنی حساب ایدوب تیوشلی آچه نی توله گانك کبی
وقتلرنیده حساب ایدوب نمازلرنکی اوقورغه تیوش بولادر.

یولچیلرغه چاقروم حسابلرن بلورگه جیگل بولسون ایچون چاقروم
مایاقلری قویلغان کبی، نماز اوقورغه تیوشلی بولغان وقتلرنی جیگل لک
ایله کورگازور ایچون طلوع، غروب، استواء، شفق، فجر کبی وقتلرنی
قویله شدر.

ساعتلر یاصاب، ساعتلر ایله حساب یور و تمک چیتن، و هر بر کشینك

قولندن کیلما دیکندن ساعت ایله اش قیلورغه بیورلما مشدر. ما یا قیلر نڭ یوغالوی ایله مسافه یوغالماغان کبی، وقتنڭ کرماوی ایله الله تبارک و تعالی گه قلیق قیلو، نماز او قوده یوغالمیدر.

شفق بایومی تورغان یا که بتونلهی طلوع وغروب تابولمای تورغان اورنلرده، رسول الله صلی الله علیه وسلم طرفندن ایام دجالده قیلورغه بیورولغان رهوشچه، ساعتلر ایله چیکلر هر بر کونده بیش دفعه نماز او قورغه فرضدر. طلوع، غروب، استواء، شفق، فجر وقتلرینی صوڭ درجه محافظه ایدر گه، شوشی وقتلر تابولغان اورنده، البته بو وقتلر اچنده نمازلرنی او قورغه تیوش بولادر. اما بو وقتلر قطعاً کرمه گان و تابولماغان اورنلرده ساعتلر ایله تقدیر ایدوب هر بر تهولسکده بیش نماز او قومیچه حال یوقدر.

یاستون نمازی توغر یسندهر جانی حضرتلرینڭ ناظوره سندن، یازلغان سوزلرنی نقل ایله اکتفاء ایتدک. ناظوره کتابنده بو مسئلهنی بیک تفصیل ایدلمش. استطرادا کوب نرسه لرده یازلمشدر.

۵) هول، رغائب و براءت نمازلری. «البوق الومیض» کتابنده مرجانی حضرتلری توباننده یازولاچق سوزلرنی یازادر: «عوام فرض عین لردن صانارلق درجه ده دیارمزه، هول نمازی دیگان بر نماز شایع بولوب کیتکان. بر آدم ئولسه شول آدم ئولگان کون یا که ئولگانلک خبری ایرشکان کون، آفشام نمازی او قولغاچ مسجدده محلنڭ مؤذنی، حاضر بولغان جماعه گه ایکی شهر رکعت هول نمازی او قورغه بیورادر. هر قایوسی او قوب تمام ایتکچ امام جماعت که قارشو اولطروب: «اوقوغان نمازلرکرنڭ ئوابینی فلان بن فلان غه باغشلادگزمی؟» دیب صوریدر. بونارغه قارشو جماعه: «باغشلادق» دیب قچقرالار، صوکره امام قوللرن کوتاروب دعاء قیلادر.

بر آدم اوزینك (نماز، روزه، حج، صدقه، قراة قرآن كبی) عمل لرینك ثوابن، اوزی تله گان ایکنچی بر کشی گه باغشلاسه درست بولادر. الله تبارك و تعالی تله سه، بو ثواب شول آدمگه ابرشوب فائده بیره چکدر. بو مسئله ده معتزله لر بز گه مخالفت قیلغانلر. آلا الله تبارك و تعالی نك «وان لیس للانسان الا ما سعی» آیت کریمه سن دلیل قیلوب بر کشی نك عملی ایله ایکنچی بر کشی فائده لهنه آلمی دیه لر. معتزله لر نك بویله استدلال لری درست توگل. زیرا: «وان لیس للانسان الا ما سعی» آیت کریمه سن آلا او یلا غانچه ظاهر نچه آلونسه، هیچ بر کشی هیچ بر یول ایله ایکنچی کشی عملندن فائده لهنه ناسکه توغری کیله. حال بو که قرآن کریمه آنا و آناغه دعاء قیلورغه بیور ولادر، مؤمن لر ایچون فرشته لر نك دعاء قیلغانلغی ذکر ایدلمشدر. بو توغریك بیک کوب آثار روایت ایدیلدر، که بولار نی او یلا غان صوئک «وان لیس الخ» آیه کریمه سینك ظاهر نچه آلونما غانلغی کورینه در.

حدیث شریف لرده تورلی بلاء و مصیبت لر وقتنده، نماز اوقورغه بیورلمشدر. رسول اکرم صلی الله علیه وسلم اوزیده بربر فورقنچلی اش واقع بولسه، نماز اوقورغه باشلی ترغان بولغان. ابن عباس رضی الله عنهما یولده یوروب بارغان وقتنده فارنداشی قثم نك وفات بولغان خبرن ایشدوب: «انا لله وانا ایله راجعون» دیگانه توه سن طوفتاناوب ایکی رکعت نماز اوقوغان.

شونك ایچون اصل نماز اوقو، ومیت که ثوابن باغشلاو انکار ایدلمیدر. مین اوزم، اوزمنی اوزم بلسگاندن بیرلی، میثا مناسبتی بولغان آدم لر اولگان وقتنده ایکی یا که آرتغراق رکعت نماز اوقوب ثوابینی شول میت که باغشلامقده من. شولای قیلورغه خلق غه ده بیورامن. و شولای قیلورغه قزدرامن.

بو عادت (هر کم اوز اختیاری ایله اوزی تله گان وقتنده اوقوب باغشلامق) بز نك مسجد مزده ده قرار تابمشدر.

اما بوقاریده یازلغانچه میت ئولگان کون یا که ئولم خبری ایرشکان کون، هول نمازی دیب آفشام نمازی سوگنده مؤذننڭ بیورماقی و خلقنڭ اوقوب امامنڭ: « اوقوغان هول نمازلرکنڭ ئوابن فلان میت که باغشلا دکنز مو؟ » دیب صوراب باغشلانوی شبهه سز بدعت در. رغائب و برأت نماز لری نڭ اصل لری بولماغان کبی، بونسکده مذکور ترتیب ایله شریعتده اصلی یوقدر. »

(۶) احتیاط الظهر: جمعه نمازی اوقولغاندن سوڭ احتیاط الظهر اسمنده دورت رکعت نماز اوقولادر. بو عادت بتون بیر یوزنده اجراء ایدیله دیسهک بلسکه خطأ بولماس. فقه کتابلرنده یازلغان، وجه و سبب لری کورگازلگان. لکن فقه کتابلرنده کورگازلگان دلیللر، اعتماد قیلورغه باراقلی بولماغانغه کوره، مرجانی حضرتلری دیارمزده باشلاب بو عادتنی بترورگه طرشفقان. اوزینڭ زماننده اوز مسجدنده بو عادت ترک ایدلگان و بو کونده آنڭ مسجدنده ترک قیلو دوام ایتمککدر. مرجانی حضرتلری بو مسئلهنی « البرق الوميض » کتابنده اینه دن جبینچه تیکشروب، احتیاط الظهر عنواننده اوقولا ترغان بو دورت رکعت نماز نڭ توبسزلکن بیک آچق آڭلاتا، قزان کبی زور شهرلرده توگل، قریه لرده ده اوقورغه حاجت نابمیدر. بو دورت رکعت نمازنی اوقونڭ هجرتدن دورتنچی عصر سوکلرنڭ غنه بعض فقهاء حنفیه دن چقغانلغن، اصحاب تابعون و مجتهدلر دن بو حقه هیچ بر سوز بولماغانلقن، عقلی و نقلی دلیل لرگه بناء اوقورغه یول یوقلغن آچق سویله مشدر.

(۷) خطبة: جمعه هید و سائرلرده اوقولا ترغان خطبه لرنی تیکشروب مرجانی حضرتلری سنن نبویه و روایات مأثوره گه استنادا « البرق الوميض » کتابنده توبانده یازولاچق سوزلرنی ئه یته در:

«فقیه لرنك كتابلرنده، جمعه ايله ايكي عيده خلقغه فارسو آياق اوستكه باصوب ايكي خطبه اوقورغه تيوشلگي بيان ايدلسگان. برنچی خطبه ده حمد، تشهد، صلوات سوگندك اما بعد ديب سوزگه كرشوب خلقغه وعظ ونصيحت قبلهق تيوش. سوكره بر آز اولطروب ياكادن آياق اوستكه توروب حمد، تشهد، صلوات نه بتورگه، سوكره برنچی خطبه ده بولغان وعظ ونصيحت اورنونك دعاء قيلورغه تيوش. شوشی ره وشچه خطبه اوقومق رسول الله صلى الله عليه وسلم دن آلوب بزنك بو كون گه چه توارثا كيلسگاندر. رسول الله صلى الله عليه وسلم واصحاب كرام دن واردبولغان آثار و بيوك فقيه لرنك سوزلرن رعايه قيلورغه تل گان كشيبرگه يوقارين يازلغان ره وشچه خطبه لر اوقورغه كبرهك بولادر.

رسول الله صلى الله عليه وسلم دن ثابت بولغان خطبه مونه شوشی:
 «الحمد لله نحمده ونستعينه ونستغفره ونعوذ بالله من شرور انفسنا ومن سيئات اعمالنا من يهده الله فلا مضل له ومن يضلل فلا هادي له واشهد ان لا اله الا الله وحده لا شريك له واشهد ان محمدا عبك ورسوله يا ايها الناس اتقوا ربكم الذي خلقكم من نفس واحدة وخلق منها زوجها وبث منهما رجالا كثيرا ونساء واتقوا الله الذي تساءلون به والارحام ان الله كان عليكم رقيبا. يا ايها الذين آمنوا اتقوا الله وقولوا قولا سديدا يصلح لسكم اعمالكم ويغفر لسكم ذنوبكم ومن يطع الله ورسوله فقد فاز فوزا عظيما.»

بو خطبه نى سنن اربعه، مسند الامام احمد، مسند الدارمي، صحيح ابي عوانه، صحيح العاكم كتابلرنك ابن مسعود رضی الله عن روایت ايدلسگان. بونك اسنادن امام ترمذی اسناد حسن ديهشدر.

ابو داود رحمه الله اسناد صحيح ايله روایت ايدوب يوقارين يازلغان خطبه ده شهادتين سوگنده: «ارسله بالحق بشيرا ونديرا بين يدي الساعة من يطع الله ورسوله فقد رشد ومن يعصهما فانه لا يضر الانفسه ولا يضر الله شيئا» ديگاننى آرتدرغان.

رسول الله صلى الله عليه وسلم دن خطبه لرنك اَمَّا بعد ديب ٴه يتمك و«ان الله وملائكته يصلون على النبي يا ايها الذين آمنوا صلوا عليه وسلموا تسليما» نى اوقومقك ثابت بولغان.

رسول الله صلى الله عليه وسلم بولندن چينك كيتو، وآنك لفظلرن اوزگار تويار اماغانه كوره، بز بو اورنده رسول الله دن روايت ايدلگان، سنت نبويه گه موافق بولغان خطبه نى تفصيل ايدمهز:

(۱) خطبه، جمله اسميه ايله الحمد لله ديب باشلانورغه كبرهك (۲) ايكنچى قات نعمك ونستعينه ونستغفره، جمله فعليه لرن اوقورغه كبرهك (۳) حمد، استعانه، استغفار، استعاذه صيغه لرى مفرد متكلم بولورغه ده، جمع متكلم بولورغه ده باريدر. اما شهادت (تشهد واذان ده وارد بولغان كېي) بالغز مفرد متكلم صيغه سى ايله ٴه يتولور گه تيوش، جمع متكلم صيغه سى ايله ٴه يتمك وارد بولما مشدر.

سوز آراسنك بر واقعه ذكر ايدوب كيك در، مرجانى حضرتلر ينك شاگردلر دن ياگما امام بولغان بر آدمگه اوز ينك مؤذن: «خطبه ده اوقولا ترغان تشهد كده جمع صيغه سى ايله ٴه يتسهك توحيد و تصديق ايله شهادت كده بزده كرگان بولور ايدك» ديگان ايكان. امام افندى بوكار جوابده: «سين اذانسكده اوزكنى گنه تخصيص قىلاسن. شهادتلر نى جمع صيغه لرى ايله ٴه يتسهك، بزده اذانسكده اورتا فلاشور ايدك» ديگان. مؤذن: «شهادتلر اذانده مفرد صيغه لر ايله وارد بولغان» ديگاج، امام: «خطبه ده ده شهادتلر شولاي مفرد صيغه لر ايله وارد بولغان» ديب الزام ايتكان. سوكره مرجانى حضرتلر اوز ينك عصرنده اوقولا ترغان خطبه لرنى انتقاد ايدوب تيوش سز، يا كه كيلوش سز اورنلرن كورگاز هدر. قصه چه سى بوندىن عبارت:

«بز نك زمان اماملر ينك جمعه، عيد، و نكاح عقدلرنده اوقى طورغان خطبه لرى تمام بوزولغان. سنت نبويه گه مخالف بولوغينه توگل، بيك كو بيسى عرب تلى نك فاعده لرينده موافق تابولميدر. تيوش سز سوزلر

و ذوق سلیم نفرت ایدرلك جمل لرایله، صوڭك درجه ته مسز مفهوم لرای
اوقولما فاده در.

خطبه باشنده «الحمد لله الحمد لله» دیب ایکی فات یا که آرتغرافی تکرار
قیلار. بواش رسول الله واصحاب وهیچ بر فقیه ومحدث لردن وارد بولغانی
یوقدر. قرآن کریم نڭك بیس سوره سی «الحمد لله» دیب باشلانسه ده
هیچ برسند تکرار کیلما مشدر.

بعضاری سنت نبویه ده وارد بولغان «الحمد لله نعمده ونستعینه
ونستغفره» دیگان جمله ده، گویا کیمچیلک تابوب «الحمد لله الذی نعمده
ونستعینه ونستغفره» دیب «الذی» آرتدروب اوقومادقه لرای. «نعمده
ونستعینه ونستغفره» جمله لری نڭك مستأنفه بولما فاندن غافل بولم شلرده، رسول
اکرم صلی الله علیه وسلم خطبه سن توزاتورگه کرشکانلر. رسول اکرم
خطبه سینه بولماغان سوزنی آرتدروب، سنت که مخالفت ایتمکانلر. شولایوق
بعضیلر نڭك الله تبارک وتعالی دن تعبیرده: «الذی ناجی موسی معه علی الطور»
دیگان سوزلری بیک اورنسر وکیلوشسز در. الله تبارک وتعالی نی بز نڭك
آنارغه حمد نه یتومز ایله یا که حضرت موسی نڭك مناجاتی ایله صفتلامق،
اللهنی الوغلاو وانی مدح وآنارغه حمد وثناء بولورغه یارامبدر (بلکه
الله تبارک وتعالی نڭك شأنن توشرو بولادر). الله تبارک وتعالی نی الوغ
نعمت وچیکسز زور احسانلری ایله صفتلاب حمد وثناء نه یتورگه کیرهک
یا که محمودبهنی ذکر قیلیمچه غنه عجزنی اظهار قیلغان حالده حمد نه یتورگه
کیرهک. بو بابده رسول الله صلی الله علیه وسلم گه ایبارورگه کیره کدرکه:
«لا احصی ثناء علیک کما اثبت علی نفسک» دیمشدر.

خطبه آراسنده قرآن آیتی اوقورغه توغری کیلسه، بیک اورنلی بر
اش قیلامز اعتقادی ایله «قال الله تعالی» دیگان صوڭك اعوذ الخ و بسم الله
الخ اوقورغه باشلی لرای. تعوذ و بسم لرای «قال» گه مفعول بولوب، الله تبارک
وتعالی نڭك سوزی بولوب فالادر، که بو اشلری بوزوق ویالغان برسوز
بولوب چغادر.

بعضری دعا قیلغان وقتده «ولوالدینا» کلمه سن تثنیه صیغه سندن اوز گارتوب جمع صیغه سی ایله اوقوماقده لر. جمع صیغه سی کوبراک وکیشراک معنی نی شامل بولور دیب اویلی لر. حالبوکه تثنیه صیغه سی ایله اوقولسه آتا وآنالرنک هر قایوسینه دعاء تابولا، جمع صیغه سی ایله اوقولسه بالغز آتالرنغه غنه دعاء بولادر. زیرا: کلام عربک جمع جمع گه مقابل کیلگانه آحاد آحاد گه مقابل بولوب کیله. شونک ایچون: «رکبوا دوابهم» و «لبسوا ثیابهم» جمله لری، «هر قایوسی اوزینک حیوانینه بندی»، و «هر قایوسی اوزینک کیمن کیدی» معنی لرنک بولادر. شولایوق جمع صیغه سی ایله «ولوالدینا» ده «هر قایو مزینک آتالرن مغفرت قیل» معنی سنک بولوب آنالرنی دعاء دن محروم ایدلگاندر. برنچی خطبه ده خلفا راشدون رضی الله عنهم اسملرن ذکر ایدوب دعاء قیلار. بواشلیریک اورنسنز بر اش. دعالرنک هر قایوسی ایکنچی خطبه ده بولورغه تیوشدر. زیر خطبه آراسنده اسملری ایله آتاب دعاء قیلو، باشلاب عبدالله بن عباس رضی الله عنهما دن چقمشدر. ابن عباس حضرت علی طرفندن بصره غه والی بولوب بارغاچ ایکنچی خطبه سنده حضرت علی نی آتاب دعا قیلورغه باشلاغان. بواشلی کورگان اموی لر خطبه لرنده حضرت علی نی آتاب سوگره گه باشلاغانلر، بو عادتلری عمر بن عبدالعزیز خلیفه بولغانچه دوام ایتمشدر. عمر بن عبدالعزیز خلیفه بولغاچ سوگونى تاشلاب آنک اورنونده: «ربنا اغفر لنا ولاخواننا الذین سبقونا بالایمان ولا تجعل فی قلوبنا غلا للذین آمنوا بنا آنک رؤف رحیم» دیب اوقورغه بیورغان. عمر بن عبدالعزیز رحمه الله وفات بولغاچ اموی خطیبلری تاغن ایسکی عادتلرینه قایتقالر.

سجستان منبرلرندن باشقه هر بیر ده سوگو عاده مکر وهه سی اجراء ایدلگان. سجستان فتح ایدلگان وقتک سجستان اهالی سی: «بزنگ منبرلرده هیچ کمنی سوگولماس. بزنگ دیار مزده یلان چایان بیک کوب، کر پی نی ئولترلماس» دیب ایکی شرط قویغان بولغانلر. شول شرطلری بوینچه منبرلری بو عاده مکر وهه دن سلامت قالغان.

خليفة لك عباسی لر قولینه كركاچ چمه غطبه لرنك هپچ كمنی سوكمه سكه،
خلفاء راشدون وكبار اصحاب (رضی الله عنهم اجمعین) اسملرن یاد
ایدوب خیر ایله دعاء تیلورغه بیورغانلر.

بعضلر خطبه لرنده الله تبارك وتعالی نی «سبحان» دیب تسمیه
قیلالر. «سبحان» لفظی بعض علماء کتابلرنده یازلغان بولسه ده، الله تبارك
وتعالی نك اسملری آراسنده روایت ایدلگان یوقدر. الله تبارك وتعالی نی
احادیث نبویه ده وارد بولماغان اسملر ایله تسمیه ایدودن منع ایدلمش.
وارد بولغان اسملرندن تجاوز ایده رگه یول یوقدر.»

مرجانی حضرتلری یوقاریك سویلنگان سوزلرنی تاغین تفصیل لیره ك
ره وشچه «البرق الومیز» کتابنده یازغان صوك، نكاح عقد لرنده اوقولا
تورغان خطبه لرگه فاغلوب كیته در. بولار حقنده: «بعض اماملر نكاح
خطبه سنده «الذی جعل الزكاح لملیة النساء حد، صلی الله علیه وعلى آله
اصحابه الامجد» دیه لر، بولارنك «حد» دیگان سوزلرن سکون ایله اوقولسه
قواعد عربیه گه موافق بولمیدر. نصب ایله اوقولسه، ایکنچی جهل اخیرینه
«الامجد» گه مخالف بولوب فاصله بوزلادر. «الامجد» دیگان سوزلریده
اورنسر کورینه در. «واصحابه» دیگانلری اورنوسنده «وصحبه» دیگان
بولسه لر «الامجد» ده یارار ایدی. شولایوق «كما قال الله تعالى فی سورة
النور» دیگان سوزلری معنی ده محلا ده وشولایوق «مقر ونا بالشهود والههور»
دیگان سوزلریده توغری توگلدر. خطبه آراسنده اوقولغان حدیثلرنی ده
بوزوب، روایتلرده وارد بولماغان ره وشده اوقوماقده لر در.

بعضلری حدیثلرده وارد بولغان «ولو بالسقط» کلمه سن بوزوب «حتی
السقط» دیب اوقیلر. بو اورنك «حتی» لفظی وارد بولماوغنه توگل، حرف عاطف
بولورغه ده وحرف جر بولورغه ده قواعد عربیه بوینچه صحیح توگلدر. «دیمش.
صوكره حال ومقامینه مناسب بولغان شوشی ایکی شعرنی انشاد ایتمش:

قد احدث الناس امورا فلا تعمل بها اننى امرؤ ناصح
فما جمع الخير الا الذى كان عليه السلف الصالح

۸) اشاره: نماز او قوچی نك تشهد كه اولطروب «التحيات الخ» او قوغانده «اشهد ان لا اله الا الله» توغريسند، بارماق كوتاروب توحيدكه اشاره قيلمافی نيوش می يوقمی مسئلهسی صوكت عصرلرده اختلافی بر مسئله بولوب كيتكان.

امام محمد نك خلق آراسنده معروف كتابلر نده بو مسئله ذكر ايدلمه گانگه كوره، فقهاء حنفيه نك بعضسی اشاره قیلونك سنت بولغانلقن انكار ايتكانلر. بعضلری انكار ايدوده مبالغه قیلوب، اشاره قیلونى بدعة سيئه قییلندن بر اش صاناغانلر. اشاره حقنده وارد بولغان احاديث نبويهنى كوروب، نى ديره گه بله يچه، هيچ بر دليل سزنى سز: «بو حدیثلر منسوخ» ديره گه باطر چیلق قیلغانلر.

بزنك ديار مزدهده اشارهنى انكار ايدوچيلرنك سوزلری شایع بولوب، اشاره قیلوسنتنى تماماً ترك ايدلگان بولغان. مرجانی حضرتلری هموما ترك ايدلگان شوشى سنتنى قولاً وفعلاً احياء ايدهر گه اجتهاد ايتكان. «البرق الوميض» كتابنده بو مسئلهنى بتون تفصیلاتی ايله يازادر. بيك فصقارتوب ئه يتكانده مرجانی حضرتلری بويله ديهدر: «تشهدده بارماق ايله اشاره قيلمق مسئله سينه امام محمد، جامع صغير، مبسوط، ظاهر الروايه آنالغان باشقه كتابلر ندهده، هيچ برسند نفيا واثباتا تعرض قیلغان بولماسهده، موطأسنده بو اشك سنت بولغانلقن سويليدر. ابو حنيفه رحمه الله نكده سوزى شول بولغانلقن بيان ايتهدر. ابويوسف رحمه الله امالى سنده بوسوزنى ابو حنيفه گه اسناد قیلغان.

اشاره قیلو صحيح حدیثلرده وارد بولهشدر. شونك ايجون اشاره قیلونك سنت بر اش بولغانلق مذهبی ابو حنيفه، ابويوسف، محمد كبی معروف مجتهدلر وبتون فقيه و محدث لرنك مذهبيدر. بعض فتوى كتابلر نده، اشارهنى انكار، وسنت بولماقن نفى ايتدكلری كورله. بو سوزلر ابو حنيفه، ابويوسف، محمد، وسائر مجتهدلردن روايت ايدلميدر.

بلکه او چنچى طبقه، يعنى مجتهد لرنڭ شا کردار نندنده صوڭفى كشيلىر دن
چقمش فتوى لردر. بوبله فتوى لرغه التفات ايدلميدر. خيرتله گان، وحق
يولده بولورغه ايسته گان ذاتلر گه رسول الله دن ثابت بولغان اشلر نى اشلر گه
نيوش بولادر. مقلدلر گه، تقليد ايتسكانده ايك عالم وفقيه وايك متقى
آدملر گه گنه تقليد ايدهر گه كيرهك. بيوك فقيه وايز گو عالمر نڭ يولى؛
ادلّه شرعيه بويچه يوروب، بدعتلر دن صافلانمقدر. آلا، بزنى قائل لرى
معلوم بولسه ده، دليل شرعى لرى نابولماغان سوزلر ايله عمل قيلودن منع
ايدهر ايدى. دليل شرعى لرى يده نابولماغان، قائل لرى يده مجهول بولغان
سوزلر ايله عمل قيلونى كوڭل گه ده كيلتر ورگه بول يوقدر. اشاره نى
انكار ايدوچيلرنڭ هيچ بر دليل لرى يوقدر. هالبوكه اشاره، كوب
صحابه لر آرقلى رسول الله دن قولا وفعلا ثابت بولغاندر. امام محمد موطاسنك
ابن عمر رضى الله عنهما دن اشاره نى روايت ايتسكان صوڭ: «وبصنع رسول الله
نأخذ وهو قولى وقول ابى حنيفة رحمه الله» ديهدر.

اشاره حقنده وارد بولغان حديثلرنڭ منسوخ لغن دعوى ايتمك،
سفاهندن باشقه برشى توگلدنر. ناسخ سز هيچ بر وقت حديث منسوخ
بولميدر. بو حديثلرنڭ ناسخلرى وارد بولغانى يوقدر. نسيخ دعوى
ايدوچيدن دعوى سينه دليل صورالاقيدر كه آنا رغه بو دليل نى تبابوب
كيلتر ورگه امكان يوقدر.»

۹) سلام: مرجانى حضرتلرى مسلمانلرنڭ بر بر سينه يولو قغان
چاقده نه يتوله تورغان سلام توغرى سينده توبانده گى سوزلرنى يازادر:
«اوچراشقان وقتك سلام بيرشمك، اسلامنڭ بيوك سنتلرندن بر سنتدر.
سلام حقنده بيك كوب حديث وروايات فقيهه وارد بولغان. سلام پيرو
سنت، اما قايتار و فرض كفايهدر. بر آدم بر نيچه كشيگه اوچراب سلام
بيرسه، شولارنڭ آراسندن برسى قايتارسه، جميعسى نڭ اوستندن نوشهدر.
لكن هر فايوسينڭ قايتاروى وهر فايوسينڭ ثواب آلوب قالووى ياخشى راق،

اختلافدن فتولورغه اوڭغایرافدر. صحیحینده ابو هریره رضی الله عنه دن روایت ایدوله: «الله تبارک و تعالی آدمنی یارانقاچ، شوشی فرشته لر جماعه سینه باروب سلام بیر، نیچوک جواب فایتارورلار طکلاب تور، آلارنڭ جوابی سینڭ هم بالارڭنڭ تعبه سی بولور دیگان. آدم باروب السلام علیکم دیب سلام بیرگان. فرشته لر السلام علیک دیب جواب فایتارغانلر.» صحیح مسلم شرحنده نووی رحمه الله: «بر جماعه بر جماعه گه اوچراسه، هر برسینڭ سلام بیر ماکی و هر برسینڭ سلام فایتاروی افضل.» دیه در. نهایه ده: «سلام فایتارغانده و علیکم السلام دیک ایله السلام علیکم دیک آراسنده آیرما یوق.» دییلگان.

ایندی بو حدیث و روایتدن آڭلاشولاکه، ایکی آدم اوچراشوب هر ایکیسی «السلام علیکم» دیوشسه لر آلدانمیتولسگانی سلام بیرو و سوکندن نمیتولسگانی سلام فایتارو بولادر.

بعض شهرلرده سلام فایتارغانده «وعلیکم السلام» دیک و بعض لرنه «السلام علیکم» دیک معروف بولغان. علم و فضل اییالری، الوغ آدم لرنڭ سلام لرن فایتارغانده «السلام علیکم» دیب فایتارمق کورکامراک کوروله در. زیرا: سلام لفظن آلدانمیتوده الله تعالی نڭ اسمی ایله جملنی باشلاوبار. و سوز باشنده «علی» کلمه سن استعمالدن صافلانو تابولادر. «علی» کلمه سی نڭ مضره ایچون استعمالی بولغانغه کوره، بلیغ لرن آلدنده «علی» ایله سوزنی باشلاو سوز ادبن بلماوچیلک سانالادر. امیر ابودلفی قاسم ابن عیسی العجلی قارشو سنده، ابوتمام اوز بیک فصیده سن:

«علی مثلها من اربع و ملاعب

اذیلت مصونات الدموع السواکب»

دیپ، او فورغه باشلاغاچ شونده حاضر بولغانلرنڭ بعضی «علی» کلمه سی ایله باشلاون یاراتماغانلر، «علی قوله لعنة الله والملائكة والناس اجمعین» دیگانلر ایگان. ابوتمام، انتقادلرن آڭلاب بر سوزده نمیته آلمیچه، فصیده سن اوقودن توفارغه مجبور بولغان دیلر.

درست، بونداین نچسکه معنی لرغه اعتبار ایتنه آلمان لر ایچون یول بیک کیڭ، سلام قایتارغانده «علیکم» دیب باشلاسه لر ده، «السلام» دیب باشلاسه لر ده آیر ما یوقدر.

نمازنی تمام ایدوب نمازدن چغار ایچون ئه یتوله ترغان سلام توغریسند، مرجانی حضرتلری بو سوزلرنی یازدر: «رسول الله صلی الله علیه وسلم دن روایت ایدلوب معتبر کتاب لرغه یازلغان که، رسول الله نمازندن بوشاب سلام بیر گانده اوڭ طرفغه قچقروب سلام بیر، اما صول طرفغه تاوشنی باصا توشوب آقرن راق سلام بیره ایسکان. جنازه نمازلرنده هر ایکی طرفغه آقرن تاوش ایل سلام بیره بولغان.»

مرجانی حضرتلری اوزی، بو حدیثلر ایله عمل ایدوب نمازلرنده ایکنچی سلامنی آقرن راق تاوش ایل، جنازه ده هر ایکی یافغه آقرن تاوش ایله سلام بیره بولغان. بواشنی کورگان معاصرلری اعتراض ایتکانلر. بعضلری: «بوندن الک هیچ کم بو اشنی قیلغانی یوق ایدی، ایسکی عالمرده حاضرده گی عالمرده بو اشنی قیلیلار، ایکنچی سلامنی قچقرمیچه ئه یتولسه امامغه افتدء قیلغان آدملرنی تشویش که سالادر، آلا ر امامنڭ تمام ایدوب ایتما گانن بلمیچه آبراب قلاچق لدر.» دیگانلر.

مرجانی حضرتلرینه بولارنڭ اعتراضلری ایرشکاج: «خالقنڭ عمل قیلماقینه فاراماینچه حق و توغری یولغه ایبار ورگه تیوش بولادر. رسول اکرم صلی الله علیه وسلم: «لا یؤمن احدکم حتی یكون هواه تبعاً لما جئت به» دیگانگه کوره، سلام بیر و حقنده وارد بولغان احادیث نبویه ایلده بز که عمل اینرگه، و بو بابده هیچ کدیگه فاراماسقه تیوش. ایکنچی سلامنی بز بتونلای قچقرمیچه ئه یتیمیز، بلسکه بر آز تاوشنی باصوب آقرن راقغنه ئه یتمه مز، که افتدء ایدوچیلرنی تشویش که سالو دیگان سوزلری کیلمیدر. جنازه نمازلرنده آقرن راق تاوش ایل سلام بیرو روایتینه توشونوب بعضلری عمل ایلده باشلادیلر، ایندی امید ایتمه مز که، باشقه

نماز لرده وارد بولغان احادیث نبویه گه ده نوشونوب عمل قیلورلر « دیب
جواب بیرگان.

۱۰) صدقة فطر. احادیث نبویه ده وارد بولغان ره وشچه فطر
صدقه سی بر صاع (تقریبا توغز فداق یا صوق صیارلق صارت) تولوسنچه
خرما یا که آرپا یا که یارقی صاع بوغدای بیرلورگه تیوش.

بزنك دیارده خرما بولماغانغه کوره خلق هر قایوسی حتی یوز
مکگر چه بایلقلری بولغان ذاتلرده یارقی، صاع بوغدای یا که بر صاع
آرپا بهاسی ۱۵-۲۰ تین آنچه تصدق اینمکده لر.

مرجانی حضرتلری اوزینك مخلصلرندن بولغان بعض بایلرغه شبیه
واختلافدن چغار ایچون بر صاع خرما یا که دیار مزده بر صاع خرما
کوبه تورسه، شول قدر آنچه تصدق اینرگه کیره کلگن آکلانا بولغان.

۱۱) روسیه ده شرعی قاضی لره. مرجانی حضرتلری «حق المعرفة»
اسملى کتابنده بویل یازدر: «طبیعة انسانیه ده بر بر سینه طغزلاشمق،
بر برسی ایل، تالاشمق، ازغشمق، اورنلاشقان بولد یغندن، هر اورن و هر
بر وقتده انسانلر آراسنده نزاعلرنی بتره واحکام شرعیه وفقنچه حکم ایته
تورغان قاضی لر بولمیچه ممکن تو گل.

قاضیلق انسانلر آراسنده احکام شریعتنی یورتوده رسول الله نك
نائیبی بولوب هر تورلی نزاعلرنی قطع ایدودن عبارتدر.

قاضیلق خدمت‌لرینی رسول الله صلی الله علیه وسلم، سوکروه ابوبکر
رضی الله عنه بالذات اوزلری باشقاروب توردیلر.

حضرت عمر رضی الله عنه خلیفه بولغاچ حکومت اسلامیه زورابوب
اداره تدبیرلری بتون وقتلرن اشغال ایتدی. افراد ناس آراسنده بولوب

تورغان امور جزیه‌نی قارارغه و قتلری صغیر ماغاننی کورگاچ قاضیلق خدمت‌لرینی خلافتدن آیروب قاضیلق منصبینی آیرم بر منصب یاصادی. کیرهک اورنلرغه قاضی، لر نصب قیلدی. کوفه قاضی لغینه نصب ایتکان وقتده ابو موسی الاشعری رضی الله عنہ گه مشهور مکتوب بن (۱) کوندردی. حضرت عمر رضی الله عنہ دن صوڭ هر بر امیر و خلیفه کیرهک اورنلرغه قاضی لر نصب ایدوب کیلدیلر. صدر اسلام ده قاضی لق خدمت‌لری بالغز نزاعلرنی قاراودن عبارت ایدی. صوڭره بارا بارا قاضی لر نڭ خدمت‌لری آرتوب، تورلی خدمت‌لرنی قاراوچی بولوب نصب ایدوله باشلا دیلر. قاضی لر قولینه یتیم لر، مجنون لر، مفلس لر نڭ ماللرن قاراوونی، یورتلر ویوللر توزاتو، یتیمه لرنی تزویج، وصیت ومیراثلرنی باشقاروکی و بوندن باشقه بیک کوب اشلرنی بیرلندی. حقوق و وظیفه لر کی کیکایتلندی. بعض وقتده قاضی لر قولینه عسکری اشلرنی اداره قیلونیده تابشرا بولغانلر. قاضی بولور ایچون کیرهک بولغان شرط وادبلر، قضاء وشهادت حکملری، قضاء وشهادت که اهلیت شرط‌لری کتب فقه ده تفصیلا بیان ایدلگان. انسانلرنڭ طنچ طور موسی ایچون قاضی وحا کملردن باشقه یول

(۱) ابو داود وغیرلر روایت ایتکان، هر بر قاضی وحا کیم ایچون درس عبرت مکتوب شوشی: «اما بعد فان القضاء فريضة محكمة وسنة متبعة فانهم اذا ادی اليك فانه لا ينفع تكلم بحق لا نفاذ له وآس بين الناس في وجوهك ومجلسك وعدلك حتى لا يطمع شريف في حيفك ولا ييأس ضعيف من عدلك البينة على من ادعى واليمين على من انكر والصلح جائز بين المسلمين الاصلح احل حراما او حرم حلالا ولا يمنعك قضاء قضيته امس فراجعت اليوم في عقلك وهديت فيه لرشدك ان ترجع الى الحق فان الحق قديم ومراجعة الحق خير من التماهي في الباطل الفهم الفهم فيما تلجج في صدرك مما ليس في كتاب ولا سنة ثم اعرف الامثال والاشباه وقس الامور بنظائرهما واجعل لمن ادعى حقا غائبا اوبينة امداء ينتهي اليه فان حضر بينته اخذت له بحقه والاستحللت القضية عليه فان ذلك انفي للشك واجلي للعلماء المسلمون عدول بعضهم على بعض الا مجلودا في حد او مجربا عليه شهادة زور او ظنينا في نسب او لاء فان الله سبحانه عفا عن الايمان ودرأ بالبينات واياك والقلق والضجر والتأفق بالخصوم فان استقرار الحق في موطن الحق يعظم الله به الاجر ويعسن به الذكر والسلام.»

یوفدر. قاضی و حاکم لار نصب ایتمک شرعا فرض کفایه صانالادر که اگر
بو اشدن امتناع ایتسه لار، جهیمسی آثم بولاچقلر در. قاضی بولورغه
اهلیتی و باشقه لرغه قاراغانده آرتغراق استحقاقی بولغان کشینی، سلطان
چبر لهب قاضی لقغه قویارغه حق دیگانلر.

قاضی بولورغه و عدالت ایل، احکام شرعیه نی اجراء قبولورغه قزقزغان
حدیثلر بار بولغان کبی، قاضی لقدن قورقتقان حدیثلرده روایت ایدلمشدر.
شونک ایچون بیک کوب یاخشی کشیلر قاضی لقنی اختیار ایدوب و بیک
کوب یاخشی کشیلر قاضی لقدن اجتناب ایتکانلر. ولکل وجهه هو
مولیها فاستبقوا الخیرات.

قاضی لرنی سلطان و خلیفه، امیر و حاکم لار نصب ایده در. حضرت
عمر رضی الله عنه دن صوگ بو کون گه چه ممالک اسلامیه ده شولای دوام
ایدوب کیله در.

بزنک دیار مزده ده اشلر شولای بولغان. صوگره روسلر نك غلبه سی
صوکنک مناصب ملکیه و خطط اسلامیه بوز ولغان. بو اورنلر بوشاب فالغان.
امیر و حاکم لرنک قاضی لرنی نصب قیلماقی بتسکان. هر بیرده خلق اوز
آرالرنده وافع بولا ترغان و فائسعی قاراب احکام شرعیه و فقنچه حکم
ایدهر ایچون بر آدمنی انتخاب ایدوب قویا بولغانلر. هر محلده شوندا این
بر آدم بولوب جهه و عیدلرنی اوقوتا، آرالرنده بولغان هر بر نزاعلرنی
قاراب حکم قیلا ترغان بولغان. صوگغه نابا عادات اسلامیه اونوتولوب
قاضی لق خدمتاری تارایورغه باشلادی. محل خلقی انتخاب ایتکان آدمنی
نظام بوینچه حکومتدن تصدیق و نأکید ایتدورورگه حاجت بولدی.
بولارنک قولینه یالغز نکاح، طلاق، توغانلرغه اسم بیرو، ئولوکارنی
کومو، اوقات خمسسه، جمعه، و عید نمازلرن اوقتو کبی اشلر بیرلدی، که
بو کون هر قایومزغه معلوم بر ره وشکه کروپ کیتدی.

قاضی لرنی خلیفه و سلطانلر نصب ایده لر و آلارنک نصب ایدولری

تیوش دینک. قاضی لرنی نصب ایدوچی سلطانلرنک عادل بولولری شرط توگل، عادل سلطانلرنک نصب ایدوی بوینچه قاضی بولورغه باراغان کبی، جائر سلطانلرنک نصب ایدوی ایلهده قاضی بولورغه یاریدر. معاویه، یزید، حجاج (عفاالله عنهم) نصب ایدوی بوینچه قاضی لقنی قبول ایدوچی اصحاب وتابعی لری بارلغی کورونهدر. ابوالدرداء رضی الله عنه معاویه ناک نصبی ایله شامده قاضی بولمشدر. سعید بن جبیر کبی الوغ آدملر مذکورلرنک نصب ایدون قبول ایتمشلردر.

فقه کتابلرینک بیانینه کوره قاضی نصب ایدوچی ذاتنک مسلم بولماقیق شرط ایدلمیدر، بزنگ کبی غیر مسلم حاکم لری قول آستنده تورا ترغان مسلمانلرغه غیر مسلم حاکملرنک نصب ایدوی ایلهده قاضی بولادر.

اوستلرینه قاضی لری نصب ایدر لک ذاتلری بولماغان مسلمانلرغه اتفاق ایله بر آدمی انتخاب ایدوب اوز اوستلرینه احکام شرعییه ایجا قیلوب تورورغه قاضی یا صولری تیوش، شولایوق اوقات خمه، جمعه وعیدلرن اداء ایله ترغان اماملر قویولری تیوش بولادر.

غیر مسلم حاکم لری قولنک ترغان مسلمانلرغه قاضی لری بولماغانده قاضی لقیغه اوزینک اهل ومستحق بولغانن بلیگان آدمگه قاضی لقنی غیر مسلم حاکملردن صوراب آلورغه یاریدر. یوسف علی نبینا وعلیه السلام فرعون دن صوراب، زراعت ومالیه ناظرلغینی آلمش. غیر مسلم حاکم لری قولنده ترغان مسلمانلرغه اوزلرینک حاکم لری طرفندن قویلغان قانونلرنی اوگرانوب، تحقیق حق یولنده شول قانونلر ایله فائدهله نورگه تیوشدر.

قاضی لری قولینه بعض وقتک هیچ بر شرط وقیدسن بیک کوب اشلر و بیک زور خوجه لقلر بیرلرگان بولا، بعض وقتده قاضی لری قولینه بیک آزاشرلر و بیک تار دائرهده خوجه لقلر بیروله وهر تورلی شرط وقیدلر ایله مشروط ومقید بولادر. بونده ضرر یوقدر، قاضی لری منصبی مطلق

ولایتنی تحمل اینسکان کیمی شرط وقیدلر ایله بولغان ولایتنی ده تحمل ایکدر. شرط وقیدلر ایله نصب ایدلگان قاضی لرده حتی برکنه کونگه یا که برکنه مسئلهنی قارارغه نصب ایدلگان قاضی لرده شرعاً سوزلری مقبول حکم لری نافذ قاضی بولا آلد.

ایندی بزنگ روسیه مسجدلرنک نصب ایدلگان اماملرغه کیلسهک، روسیه قانونلر مجموعه سینک اونچی مجلد قسم ثانی سنک ۱۳۳۸ نچی ماده گه بناء، بوااملر حاکم لرنک تصدیق و منشور لری ایله، اشلرگان اشلرنده مستقل بولوب نصب ایدلر. اوز محل لرنده آلا رغه هیچ کم مداخله قیلا آلمیدر. ۱۲۶۷ نچی سنه مفتی عبدالواحد بن سلیمان، اماملرنک ولایتن تأکید قیلوب بر برسینک اشلرینه تجاوز ایتمازگه بیورمشدر. بزنگ اماملر اورنلرندن سببسز عزل قیلونمیلر. استعفاء ایتماینچه توروب اورنلرندن اوزلری ده چقمیلر. شوشی حال آلا رنک قاضی لر بولماقن آکلانادر. قاضی اسمی ایله یوروتلماسه لرده قاضی لر بولولرنک شبهه یوقدر. قاضی بولور ایچون قاضی اسمنک یورونک لزومی یوقدر. بلاد اسلامیه ده قریه اماملری غالباً قوللرینه هیچ بر اش بیرلماگان، باللاب قویلغان فقط نماز اوقتوچی بولالر. بولارنی هر وقت آچه بیروچیلری عزل ایکنرگه کوچلری بار، یا که آلا ر اوزلری ایسته گان بر وقتلرنک شول اورنلرن ناشلاب کیتلر. شونک ایچون بزنگ روسیه اماملرن آلا رغه قیاس جائز توگلد.

بناءعلیه بزنگ روسیه اماملری، ابواب فقهه مذکور قاضی لرغه هاند اشلرنی، حاکم لر طرفندن تصدیق ایدلگان ولایتلری دائره سنده باشقارمه لر، سوزلری مقبول و حکملری شرعاً نافذ بولادر. مثلا: ایر ایله خاتون آراسنک واقع نزاعلرنی تیکشروب قاراغان صوگ، تفریق ایکنرک اسباب شرعیه نک تا بولماقینه بناء تفریق قیلسه لر، فرقت واقع بولورغه تیوشدر.

(۱۲) هلال رمضان. آی باشلاری توغریسنک مرجانی حضرتلری «حق المعرفة» کتابنک بیک مفصل یازادر. بعض سوزلرن گنه کو چهره من. مرجانی حضرتلری دیهدر: «شهر رمضان کرو ایله بزگه قطعاً روزه توتارغه فرض بولادر. رمضاننک کرووی، عادل بر کشی ننگ (ایر، خاتون، فول، آزاد، محدود، غیر محدود جمیعسی یاری) آی کورگاننک که شهادت بیر ماکی ایله، رمضاننن چغو، هواء صاف بولماغان وقتده عادل و آزاد بولغان ایکی ایر یا که بر ایر ایکی خاتوننک شوال آیین کورگاننک که شهادت بیرما کلری ایله بولادر. اگر هواء صاف بولسه آی کوردک دیوچی کشیلر خارجدن کیلوچی یا که یوقاری بر اورتک توروچی کشیلر بولمسه، کوب کشینک کوروب شهادت بیرماکی شرط ایدولهدر. مستور الحال عادل حکمندهدر. فاسق سوزی قبول ایدلمیدر. قاضی ننگ «ثبت عندی، صح عندی، ظهیری» دیگان کبی سوزلری ایله قبول حاصل بولادر، که بوندن صوگهیچ کهگه رد ممکن بولمی، بلکه هر کیگه عمل ایدرگه تیوش بولادر.

رمضان آیی کورنمه گانده شعبان آیین اوتوز کون یاصاو کیرهک بولا، شوال کورنمسه رمضان آیین اوتوز کون یاصارغه کیرهک بولادر. رسول اکرم صلی الله علیه وسلم: «صوموا لرؤیته فان غم علیکم الهلال فاکملوا عده شعبان ثلاثین یوما.» دیهدر. ابو داود روایتنده عائشه رضی الله عنها: «کان رسول الله یتحفظ من شعبان مالم یتحفظ من غیره ثم یصوم لرؤیه رمضان فان غم علیه عند ثلاثین یوما ثم صام» دیگان. شعباننی تکمیل، آیین کوروگه یا که اوتکان یل شعبان باشندن بویل شعبان باشینه چه اوچ یوز ایلی دورت کون حساب ایدوگه فاریدر. شعباننی تکمیل رجب باشن کورو و کورماوگه بناء ایدلمیدر.

حدیثلرده وارد بولغان رؤیتدن مراد، معروفی واوزینک (ایسک برنچی) وقتنده کورما کدر. بر کون ایکی کون دن صوگ کوروننک اهمیت یوقدر.

رمضان آیندن باشقەنی کورو و کورنمەگان صورتدە آلدنداغی آینی تەکمبەل ایتمو کبی اش شریعتدە کیلمەگان و تەکلیفی دە یوقدەر. «باشقە آیلرنی اعتبار شەعباننی تەکمبەل ایچون حاجت بولادر.» دییوچیلر بولور، لکن بو سوزلری کیلمیدر. زیرا آینی کوروب آی باشلرن قویو تجربە و حساب کبی دلیل لر ایله معلوم بولماغاندە غینە کیرەك، حال بوکە حساب بو نیچە بولار قطعاً معلوم بولمیشدر. سنه قەریبە نك شمسبەدن اون کون قنر آلدای کیلوی، ایندی عوام غەدە معلوم در جەدر. بداهة بلونگان احکام عقلینەنی شریعة حقە نك انکار ایتمای کی معالدر. بر آدم شریعة حقە ثابت بولغان حقیقتلرنی انکار ایله دیب او ییلاسه: «افتری علی الله کذباً ام بە جنه» دییوچیلردن عبارتە گنە آیر ماسی قالادر. بلکه دلائل عقلیە ایله شەبە سز ثابت بولغان حقیقتلرگە ظاهر لرنده خلاف کورنگان سمعیاتنی اوزلرن تاویل ایدهرگە واجب بولادر.

روزغە کرو، و چغونی شارەنگ رؤیت کە تعلق قیلماقنی، آی باشلرن رؤیتدن باشقە تعیین ایلوب بولماغانغە کورە توگل، بلکه بندە لرگە جیگل یول کوگازودن کیلمیشدر. زیرا: حساب ایله آی باشلرن تعیین قیلو عموم ایچون جیگل توگل، شرع شریف کو براك خلق آکلارلق و عموم مسلمانلر مشقت سز عمل ایدهرک اش ایله بیورادر.

آینك ۲۹ کون بولوی کوب حدیثلر دە کیلگان. «الشهر هکندا وهکندا الخ» حدیث شریفی آیلر نك دائماً یکر می توغوز ایله اوتوز آراسنده اشتباکن آکلانادر. (۱) بعض حدیثلر دە آی یکر می توغوز کون

(۱) حق المعرف ۲۲-۳۷.

هیئت کتابلرنده عرفی حسابلرنی جیگل یولغە سالور ایچون آیلرنی اشتباک حالنک یوروتسەلرده، حساب حقیقی غەبواش خلاندر. هیئت و رصد علماسینك سوزلرینە کورە، بر نیچە آینك توتاش یکر می توغوزدن و بر نیچە آینك توتاش اوتوزار کوندن کیلما کی جاؤزدر. مرجانی حضرتلری «الشهر هکندا وهکندا» حدیث شریفن، اشتباک شبکه سینە یابوب قویارغە نلەسەدە، چن فن اییالرینك سوزلرینە موافقراق مفهومی افادە ایتسون ایچون مطلق حالنده قالدر و آرتق کورولادر.

دیلگان. بر آی البته یکر می توغز کوندن آرتق بولمیدر، لکن کسرلر نی ملاحظه سوکندنه بعض آیلر نی اوتوز و بعض لرن یکر می توغز یاصامیچه حال یوقدر. شونک ایچون اشتهبا کنی آکلاتقان حدیث شریفی وارد بولمیشدر. رمضان وشوال آیلر نی کور وگه تعلیق قیلماق بئک لرگه چیکل لک فصدی ایله حسابنی الغاء ایلوب کیلمیشدر. الغاء، ابطال که باشقه در. «و قدرناه منازل لتعلموا عدد السنين والحساب» دین الله تبارک وتعالی نك حسابنی ابطال ایتمک احتمالی یوقدر.

رسول اکرم صلی الله علیه وسلم نك: «انامة امية لانکنب ولا نعسب» دیگان سوزی، حساب و کتابنی انکار مقامنک وارد توگل؛ بلسکه الله تبارک وتعالی نك «ما کنت تتلوا من قبله من کتاب ولا تخطه بيمينک اذ الارتاب المبطون» آیت کریمه سی قیلندن، رسول الله ده بولغان بارلق معارف نك، معارف الهیه ووحی بولغانلقینی بیاندر.

دلیل لری ایله بیان ایدلگان اوزون سوزینک فسقه سی: «اوزغان سنه نك برنچی شعبانندن آلوب اوچ یوز ایلی دورت کون اوزغاج ایلی بیسنچی کون یا کما یلنک برنچی شعبانی حساب ایدلور. بو آینک یکر می توغز نچی کون (اوتوز غه فارشو کیچه) ده آی کور ونسه اوتوز نچی کون برنچی رضائی بولور، آی کورنماسه اوتوز نچی کون یوم شک بولادر.

شبهه یوق، اورنلر نك اختلافی ایله مطالع هلال مختلف بولادر. لکن بر بر سینه یاقن شهرلر ده اختلاف مطالع نك بالاجماع اعتباری یوقدر یعنی بر سنده کورنگان آی بوینچه باشقه لرینه ده عمل تیوشدر. شولا یوق براق شهرلر ده ظاهر روایتده، ائمه حنفیه عندنده و کبار فقهاء رحمهم الله فتوی لر نك اختلاف مطالع غه اعتبار یوقدر. شمس الائمه الحلوانی: «مغربنک آی کورنسه مشرقنک روزه بولماق واجب بولا.» دیمیشدر. ابن همام رحمه الله فتح القدیر ده: «مصر ده آی کورنسه اطراف خلقی نك جمیعینه روزه بولور غه لازم؛ ظاهر منهدده مغرب خلقی نك آینی کورما کی ایله

مشرق خلقینه روزہ توتارغہ لازم بولادر، احتیاطدہ شول. « دیدر .
متاخر و ن دن بر جماعہ اختلاف مطالعنی اعتبار ایتکانلر، اختلاف
مطالع معتبر دیوچیلر کریب حدیثن دلیل ایدوب کیلتره لر . بو حدیثنی
امام بخاری ایله ابن ماجه دن باشقه محدث لر روایت ایتکانلر . (حدیث
شوشی: « عن کریب ابن ام الفضل بعثته الی معاویة بالشام قال فقدمت
الشام فقضیت حاجتها . واستهل علی شهر رمضان وانا بالشام فرأیت الهلال
لیلة الجمعة ثم قدمت المدینة فی آخر الشهر فسالنی عبد اللہ بن عباس ثم ذکر الهلال
فقال رأیتم الهلال فقلت رأیناه لیلة الجمعة فقال انت رأیته فقلت نعم ورآه
الناس وصاموا وصام معاویة فقال لکن رأیناه لیلة السبت فلانزال نصوم
حتى نکمل ثلاثین اونراه فقلت اولاً تکتفی (شک احد رواته بالنون
او التاء) برؤیة معاویة وصیامه قال لا هكذا امرنا رسول الله صلی الله علیه
وسلم . ») روایتلر گه کوره کریب و باشقه لر شامده آینی پنجشنبه کون کیچ
کوروب جمعه کون روزہ بولغانلر . مدینه ده پنجشنبه کون آینی کورمه گانلر ،
بلکه جمعه کون کوروب شنبه کون روزہ بولغانلر . کریب مدینه گه
قایتقاج ابن عباس رضی الله عنهما غه: « معاویة نك آینی کوروب روزہ بولمانی
ایله اکتفاء ایتما بیهوسن » دیگان . « یوق، بز اوزمز شوال آین کورگانچه
یا که اوتورغہ تولغانچه توتامز، رسول الله بزگه شولای بیوردی . » دیب
جواب بیرگان . شامده کورلگان آینی مدینه ده اعتبارغہ آلمانغان . اختلاف
مطالع معتبر بولماسه، و « صوموا لرؤیتہ وافطروا لرؤیتہ » ایله خطاب، هر
بر قطر اهلینه اوزارینک کورلگانچه عمل تیوش لکن آ کلاتماسه ایدی ابن
عباس شامه کورلگان آینی اعتبارغہ آلمان بولور ایدی، « رسول بزگه شولای
بیورغان » دیمه گان بولور ایدی » دیگانلر .

مرجانی حضرتلری کریب حدیثن ذکر فیلقاچ، اختلاف مطالعنی
اعتبار قیلماوچیلر طرفندن بیرلگان جوابلرنی یازادر . لکن کریب
حدیثندن بیرلگان جواب و اعتراضلرن ضعیفی تابوب اوزی طرفندن:

«جمهور علماء» (اختلاف مطالعی اعتبار اینماوچی لر) دلیل لرینک بیک آچق بولماقی، کریب حدیثن بولارنک تاویلی ایله یا که باشقه بر تاویل ایله تاویل اینونی واجب ایته در. «دیگان.

صوکره اختلاف مطالع معتبر توگل دیگان جمهور علماء دلیل لرین ابضاح وتفصیل اینوب بویله دیه در: «اختلاف مطالعغه اعتبار بوق، مغربده آی کورنوی ایله مشرق اهلینه (مشرقه آی کورنوی ایله بالطریق الاولی مغرب اهلینه) روزه تونارغه واجب دییوچی جمهور علماءنک دلیل لری الله تبارک وتعالی ناک: «شهر رمضان الذی انزل فیہ القرآن هدی للناس وبینات من الهدی والفرقان فن شهد منکم الشهر فلیصمه» آیت کریمه سیدر.

اصول وتفصیر کتابلرینک بیانی بوینچه «شهو دشهر» ناک معنی سی رمضان اینده ایوده مقیم بولمقدر. تفصیر کشاف، مدارک وغیرلر «الشهر» ظرفیت اوزره منصوب، شولایوق «فلیصمه» دیگانده گی ضمیرده ظرفیت اوزره منصوب، مفعول به توگل دیگانلر. «شهدت الجمعه» قبیلندن مفعول به بولورغه یارامیدر. زیرا بو معنی ایله مقیم ومسافر هر ایکی سی رمضانغه حاضر بولماقده لردر. مسافرنی «فلیصمه» امرندن چغارور ایچون تقدیر وتاویل گه احتیاج فالادرکه، بو اش خلاف اصل بر اشدر. شونک ایچون ظرفیت اوزره منصوب بولماقی آرتق اقدردر. («فمن شهد منکم الشهر فلیصمه»: ایندی سزدن بر آدم رمضان اینده ایونده حاضر ومقیم بولونسه، یعنی سفرده بولماسه شول رمضان اینده روزه بولسون، معنی سنده بولادر.)

«الشهر» لفظنده بولغان لام، عهد ذکری ایچون آلونمش. شهر، ایکی معاق آراسنده واقع بولغان مدة معینه دن عبارتدرکه بو مدتده آی هر بر منزل لرین قطع اینوب کیچه در. اینک کروی رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ناک: «صوموا لرؤیته

وافطر والرؤیته فان عم علیکم! الهلال فاکملوا عدة شعبان ثلاثین» دیگانچه
 آینی کور و ایل بولادر. لیکن بو حدیث ده ذکر ایدلگان رؤیت هیچ بر
 قید ایله مقید بولماغانغه کوره، بیر یوزینک فایسی غنه بر قطعه سنک کورنسه ده
 کوبو گنه کشی کورسه ده آینک کر و وینه دلالت قیلادر. خاص بر بیرده
 خاص بر قومک کورمه کی شرط ایدلما مشدر. شونک ایچونک بیر یوزنک
 بر اورنده آی کورنسه بر کشی کورسه ده، ایکی کشی کورسه ده، الحاصل
 رؤیت بولدی دیب ئه پتورلک اش بولسه بتون بیر یوزی خلقینه روزه
 تونارغه فرض بولادر. مطلق رؤیت که تعلیق ایدلگان «صوموا» امرینک
 اطلاقی شونی ایستاید. مطلق رؤیت که باغلا نغان عمومی حکم، مطلق
 رؤیت نک حصولی ایله ثابت بولوب وجوب هر بر کشی نی متناول
 بولادر. رسول اکرم خطاب وحکم لرنده هیچ کمئی استثنا بولمیدر.

بیر یوزنده بولغان اورنلرنک اختلافی ایله «شهر» و «رؤیت»
 معنی لری اوزگارمه گانگه کوره، آیه کریمه ده «الشهر» وحدیث شریفک
 «رؤیت» مطلق حالده وارد بولامش لدر.

حدیث شریفده وارد بولغان رؤیت دنده بالاجماع بالفعل رؤیت
 مراد توکل، بلکه شهود شهرکه دلیلنک فیامی مراددر. زیرا: بازده جابلوب
 ترغان آدم لر گه ده علامت و قرینه لر که قاراب شهود شهرنی آکلاب
 روزه بولورغه واجب بولادر. معلوم که بولاردن بالفعل رؤیت منصور
 بولمیدر. بالفعل رؤیت نی شرط ایدلسه: زیاده علی النص وطنی دلیلنی
 (۱) قطعی دلیل که (۲) تقدیم لازم بولادر و کوب وقتده شهود شهر ایل
 (واقعده) واجب بولغان بر کون روزه نی یوغالتوغه سبب بولا. حالبوکه
 الله تبارک و تعالی اکمال عدة ایله بیورادر.

آیت وحدیث شریفکه قاراغانک بیر یوزینک، فایسی غنه بر نقطه سنک

(۱) «صوموا لرؤیته الخ» حدیثی.

(۲) «فمن شهد منکم الشهر فلیصمه» آیه کریمه سی.

آی کورنسه‌ده، بتون بیر یوزی مسلمانلرینه روزه توتونک فرضلی
 آکلاشلغانه کوره، امام ابوحنیفه ایله شاگردلری و کبار محققین کریب
 حدیثی ایله عمل قیلمامشدر، اختلاف مطالعنی اعتبار ایتمامشدر.
 کریب حدیثی ایله بولارنک عمل قیلمایوی کریب حدیثی نک اسنادی
 صحیح بولماودن یا که اختلاف مطالعنی اعتبارغه دلالت قیلماوندن توگل.
 حدیث نک اسنادی صحیح، اختلاف مطالعنی اعتبارغه دلالتده فیلادر،
 لکن بیان ایدلگان ره وشچه آیت وحدیث شریفکه معارض بولغانلقدن
 ساقط بولمشدر.

رؤیت هلال یا که اکمال شعبان بالذات مطلوب توگلر، بلکه
 شهود شهرنی آکلار ایچون برار بولغنه درلر. اگر شهود شهر باشقه
 بر طریق ایله قطعابلونه ترغان بولسه رؤیت واکمالنک اهمیتلری فالیدر،
 دیسگان ایدک. ثانیاً آیت وحدیث شریفنک معنی لرنده تدقیق ایدوب
 قاراغاج بیر یوزینک کیرهک قایو نقطه‌سنده آی کورنسون، شونک ایله
 بتون بیر یوزی خلقینه روزه بولورغه واجب لغی آکلاشلغان ایدی.
 رؤیت واکمالنک بالذات اهمیتلری بولماغانه کوره، وبر نقطه‌ده کورنسه
 بتون بیر یوزی خلقینه وجوب صومنی تعمیم ایچون بردن بر ضبط ایده
 ترغان یول بولغانه کوره، محققلر حساب بوینچه عمل ایدونی آرتق
 کورگانلر. ابن‌الشخیر، ابن مقاتل، ابن سریج، ابن قتیبه، ابن عربی،
 ابن دفتیق‌العید، ابن ملک و سائر محققلر و اهل‌علم آی باشارنک اهل حساب
 سوزلرینه اعتماد ایتلر.

حساب بوینچه عمل قیلونک درست توگل لگی حقهک ائمه ثلاثه و کبار
 متقدمین دن هیچ بر سوز بولغانی یوق؛ فقط بیک توبان طبقه کشیلرندن
 بر جماعه درست توگل دیب ماتاشقانلر. اعتبارغه آلورلق هیچ بر دلیل لری
 یوق. حساب ایله عمل قیلمایوغه اجماع دعوی قیلولری اوزندن اوزی
 ساقط بولغان بر سوزدر. یوقاریده اسملری یازلغان بیوک محققلرنک

حساب ایل، عمل قبولو یاغنه بولولرینه فارالسہ، اجماع دعوی لرینک نہ قدر
 فطیح بر دعوی ایکنانلکی آچق آکلاشولادر.»
 مرجانی حضرتلری «حق المعرفه» ده بو مسئلهنی غایت تفصیل قبولو
 صوم و افطار حقنک واردبولغان حدیثلرنک شرح و بیانلرن، فقیه و محدث لردن
 منقول بالجمیل تحقیقاتنی و چیتدن کیلگان خبر و مکتوبلر ایل، عمل ایدونی
 بتون اختلافاتی ایله یازادر. سوگره اوزینک زماننده بولغان اماملرنک
 یوروشلرن بیان ایدوب انتقاد ایدهدر. رؤیت و شهادت یا که اکمال
 ایله عمل ایدهمز دعوی سنک بولغانلری حالده، اوقوغان عیدلرینک ایرته سنک
 کسوف شمس واقع بولغانلقن، «عیدمز نبشلدی ایندی» دییوچیلرگه،
 «صوم و افطارغه کسوف شمس ناک نی دخلی بار؟» دیب جواب بیرولرن
 و بوندن باشقه بیک کوب عقل و نقل گه خلاف اشلرن یازادر.

(۱۳) ذبیحہ: مرجانی حضرتلرینک معاصرلرنسین برسی، روسلرنک
 ذبیحہ سن آشاو و روس خاتونلرن اسلام قبول قیلماغان بولسه لرده
 مسلمانلرغه نکاح لانو درست دیب فتوی بیرگان بولغان. مرجانی حضرتلری
 بو مسئله لرنی تحقیق و تفتیش ایدوب «تذکرۃ المنیب» نامنده زور بر کتاب
 تألیف ایتکان. شول کتابنده آیات و احادیث نبویه و روایات فقیه گه
 استناد ایدوب مذکور ایکی مسئله ده عدم جواز طرفینی اخذ ایتهدر.
 مرجانی حضرتلری کیله چک شعرلرنی بو توغریده انشاد ایتمشدر:

سئلنا عن بنی الروس	ان افتونا بعرفان
وای امرهم عندک	کتابیون اوئان
وما الحکم لما منهم	من الذبیح ونسوان
ففحصنا عن القوم	وجدناهم من الثانی
فافتینا واملینا	بهذان حرامان
وکل العلم عندالله	هذا رأی مرجانی

(۱۴) تحسین اسماء. مرجانی حضرتلری «البرق الومیض» ده یازادر: «الله تبارک وتعالی نڭ اسملری هر قایوسی قرآن و احادیث نبویه ده وارد بولغان رهوشچه یور تولورگه تیوش. الله تبارک وتعالی: «ولله الاسماء الحسنی فادعوه بها وذر وال الذین یلحدون فی اسمائه» دیهدر. بو آیه کریمه دن الله تبارک وتعالی نڭ اسملری اوزی طرفندن تسمیه ایدلگان رهوشچه بولغانلقی، اوزی طرفندن بولماغان اسملری ایل تسمیه ایدوچیلرنڭ ملحد بولماقلری آکلاشولادر. رسول الله صلی الله علیه وسلم ده بیهقی روایت ایتکان بر حدیثنده: «اللهم انی اسألك بكل اسم هو لك سمیت به نفسک او انزلته فی کتابک او علمته احدامن خلقک او استاشرت به فی علم الغیب عندک» دیهدر.

قرآن و احادیث نبویه ده الله تبارک وتعالی نڭ تسمیه ایدلمه گان اسملری ایل تسمیه قیلحق جائز توگلدر. جههور علماء و سانی صالح شوشی فیکرده لر. شونڭ ایچون الله تبارک وتعالی نڭ، سبعان، سلطان، واجب، افندی، تنگری، خدای کبی اسملری ایل تسمیه ایتمازگه تیوش. مگر عرب تلمن آکلامای ترغان کشیلرگه، مقصودنی آکلاتحق ایچون ضرورت بولسه غنه خدای و تنگری کبی لرنی نه یتوده ضرر بولماسه کیرهک. بو وقتک خدای و تنگری کبی لفظلر عربچه اسملرنڭ ترجمه سی بولاراق استعمال ایدوله لر. اسلام سنتلرنندن و بالانڭ آتا اوستنک بولغان حقلرنندن، بالانڭ اسمن کورکام یاصامقدر. ابو داود روایت ایتکان بر حدیثنده رسول الله صلی الله علیه وسلم: «حسنوا اسماء اولادکم» دیهدر.

رسول الله اوزی عبدالله و عبدالرحمن کبی عبدلی اسملرنی یاراتا بولغان. رسول الله صلی الله علیه وسلم معنی لری کیلوش سز بولغان اسملرنی اوزگارتیه بولغان. عاصی اسملی نڭ عبدالله، برة اسملی نڭ زینب اسمینه آلوشدرغان. عبدالسکعبه نڭ عبدالله، عبدشمس نڭ عبدالرحمن دیب آتاغان. افلح، نافع، برکه کبی اسملردن طیغان. و بوندن باشقه اسملر حقتک بیک کوب حدیثلر روایت ایدلگان.

بالائی تسمیه ایتکانه رسول الله طرفندی نهی ایدلمه گان، سلف صالح طرفندی استعمال ایدلگان اصحاب و تابعون و بیوک عالمونک اسملری کبی اسملر ایله تسمیه ایلرگه تیوش. محمد، احمد، محمود، حامد، عماد کبی اسملر مانور سانالادر. حدیث شریفلرده نهی ایدلگان یا که تبدیل ایدلگان اسملرگه قیاسا؛ خلیل الله، حبیب الله، خیر الله، ولی الله، نبی الله، علی الله اسملرن اوزگارتورگه واجب بولادر. اضافه دن باشقه خلیل و حبیب اسملری مآثور در.

فخر الدین، صدر الدین، علاء الدین، عماد الدین، حسام الدین اوخشاشلی لر اسم توکل لر، بلکه بیوک عالم لرگه بیرلگان لقب لرگه در. بو لقبلرنی اسم ایدوب یوروتمک، نادان قازاقلرنک اوزلرینک بالالرن روسیه دولتتنک منصب ایپالرینه بیرلگان لقبلر ایله تسمیه ایدوب یوروتولری فییلندی در.

سوک زمانلرده شایع بولغان بندهتلر جمله سنندین: محمد یوسف، محمد یعقوب، محمد صالح، محمد علی، محمد قاسم، محمد شاکر، احمد جان، محمد جان کبی ایکی اسمنی برگه قوشوب بر کشی گه اسم یا ساولر بدر.

بونداین اسملر هجرتدن مک سنه اوزغاچقنه چاغره باشلامشدر. ازربجان، خراسان، ماوراء النهر، هندستان بلادنده ایکی علم آراسنه بولغان ابن لفظن توشوروب مثلا: عمر بن الخطاب، عبدالله بن المبارک، عمار بن یاسر کبی لرنی عمر خطاب، عبدالله المبارک، عمار یاسر روشنه استعمال ایدوله در. نادان کشیلر بونی کوروب هر ایکی اسم، برکشی نک اسمی دیب اویلاب ایکی اسم ایله تسمیه ایلرگه باشلاغانلر.

محمد یوسف، کبی اسملرنک قواعد عربیه بوینچه ده صحتی یوقدر. زیرا صفت و موصوف بولورغده، مضاف و مضاف الیه بولورغده یارامیدر.

مگر بعلبک کبی ترکیب مزجی ایلہ مرکب بسر اسم بولادر. بو وقتده آبروم آبروم محمد ایلہ یوسف کلمه لر بئک اہمیتی فالہیدر. بلکہ مہمل لفظلر بولوب فالالر. محمد لفظیدہ، یوسف لفظیدہ آبروم آبروم اویلاغاندہ اسم بولماغانلقلرنندن «حسنوا السماء اولادکم» حدیث شریفی ایلہ عمل تابولماغان بولوب فالادر. بونداین آفتلرنک جمیعسی، شریعت اسلامہ ادبلمن بلماودن یا کہ دنیانتده مساهلہ دن کیلہدر.»

مرجانی حضرتلری اسملر توغر یسندہ یوقاریدہ یازلغان سوزلرنی عملادہ اجراء قیلا بولغان. تسمیہ ایئرگہ توغری کیلگانک، خلق آراسنک خصوصاً اویلا وپیرم یاقلرنک تارالغان؛ مختصر، عین العلم، ملاجلال، وقایہ، ابن حاجب، فتح اللہ، حکمۃ اللہ، صنعۃ اللہ، صبغۃ اللہ، کشف الاسرار، کشف الظنون، ملاجامی، سید شریف، شرف اللہ، عند اللہ، شرف الدین، خیر الدین، خیر اللہ، صلصال، غزالی، عین الاسلام، شیخ الدین، شیخ الاسلام، میرزا جان، حسن العطاء کبی معنی سوز وکیلوش سز اسملردن؛ احمد جان، محمد جان، محمد فاتح، محمد شاکر. شاکر جان کبی مرکب لردن صافلانا بولغان. سوزن قبول ایدرلک آدملرنک کیلوش سز اسملرن تبدیل قیلغان. احمد جان، محمد جان شاکر جان کبی اسملرنی یازارغہ توغری کیلگانک جان قوشو متاسن تاشلاب احمد، محمد، شاکر یازا بولغان. شولار یازلغان یازو قولینہ توشسکان وقتدہ یازونی توزانوب آرتق سوزلرن صزوب قویا بولغان. بر وقت چیت محلہ معتبراندن ہرسی تسمیہ مجلسینہ مرجانی حضرتلرن دعوت ایدوب، اوزینک بالاسن سلطان عبدالعزیز دیب تسمیہ قیلونی اوتنگان، سوز آکلارلق آدم بولماغانغہ کورہمی یا کہ کوکلن فالدرماونی ایستہ گانہمی بر سوزدہ ئہیتیمچہ بیک استالقی ایلہ اوزینک فکرن اجراء ایتسکان. «سمیت هذا الولد باسم السلطان عبدالعزیز» دیہرہک عبدالعزیز تسمیہ قیلغان.

مرجانی حضرتلری ہر بر اورندہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم

واصحاب كرامدن روایت ايدىلگان سنتلىرى وسلف صالحدن قالغان اشلرنى احياء ايدەرگه، بدعتلردن طاقتنده بارنچه قاپارغه اجتهتا ايتە بولغان. «البرق الوميض» اخيرنده وباشقه اثرلرندهده استطرادا سنت وبدعتلرنك معنى لرن آچق آڭلانوب، حاضر آرامزده دوام ايتىكان اشلردن سنت نبويهگه مطابق بولغانلىرى ايله مطابق بولماغانلرن آبروب كورگازمشدر.

(۱۵) تعيين قبله: مرجانى حضرتلرينك فقه دائرهسنك زور خدمتلىرى جملەسندن مسجدلرنك قبله جهتلرن تديقيق فيلوون صانارغه يارىدر. بو خدمتى بردن دپانتينك صلابتن، ايكنچيدن علوم رباضيهگه مهارتن كورگازهدر. مرجانى حضرتلى اصطلاب، ربع المجيب، ربع المقنطرات كى حكماة اسلام آلترلن استعمال ايدەرگه، شهرلرنك طول وعرض لرن بيك توغرى استىراج ايدە ومسجدلرينك استقامت قبلهسن تعيين ايدە بولغان. ايسكىدن بناء ايدىلگان بعض مسجدلرنك استقامتلرنده ياڭلىش تابوب توغرىلاغان. جملەدن بوسى كندلىرى امام بولوب عمر ايتىكان قزاننك برنچى محلە مسجديدر. بو مسجدنك استقامتندە جزى مقدار غرب طرفينه انحراف تابوب شرق طرفينه اوشدرمشدر. بو مسئلەگه زور اهميت بيرديگندن «مستفاد الاخبار» كتابنك قزاننك هر قابو مسجدلىرى قبللىرىنك توغرى بولوب بولماولرن يازوب كيتەدر.

(۱۶) منهدبندە صلابتى: يازوب قالدىرغان اثرلرينه وصحبندە بولغان اهل علمنك سوزلرينه قاراغاندە مرجانى حضرتلى ابو حنيفه رحمەالله وانك شاكردلرن باشقه مجتهدلردن آلداكوره بولغان. ابوحنيفه رحمەالله وشاگردلرينك سوزلرينه بربر دليل شرعى تابولسه آنك ايله عمل فيلا، هيچ بر دليل تابولماسه ياكە آچق دليل شرعىگە خلافلى بولونسەگنە باشقه مجتهدلرنك سوزلرينه كوچه ترغان بولغان.

مختلفی فیہ اورنلر ده مجتهدلرنك سوزلرن عمل ده جمع ایدەرگه ممکن بولسه جمع قیلا، هر قایوسینك منهبینه موافق عمل قیلا، نفیاً واثباتاً مختلف فیہ اورنلر کبی جمع ایدەرگه ممکن بولماسه دلیل لرینه قاراب قایوسی آرتغراق شونك ایل عمل قیلا، ترجیح ایدەرلك دلیل بولماغانه ابو حنیفه رحمه الله و شاگردلرینك سوزلرن تقدیم ایتسکان.

هموما کم گنه سوزینه ایبارسه ده، شول سوزنك تو بن تامرن تیکشروب، ادله شرعیه سن کوروب بلوب اش قیلا بولغان. ظاهر مجتهدلرگه باطناً و حقیقه کتاب و سنت گه ایبار و چی بولغان. اوزینك مسلك و منهبین فصقه چه آکلاتوب خاطرات دفترلرینك برسنگ: «منهبی فی النقلیات السنة و القرآن و فی العقلیات الحجة و البرهان» دیب بازوب فالدرغان. رحمه الله و نضره.

ظاهر الیاس.

مرجانى نىڭ علوم، فنون و صنايع غە قاراشى.

ئىلى تاتارلار اوزلرىنىڭ شرق مەدىنىتى تائىرىنىڭ بىك صبوق غەنە بر كوله گە سەندە تورالار ايدى.

غەربنىڭ شرق مەدىنىتى اوستونە فورغان بىوك مەدىنىتى، ئىلى تاتارلار غە كەرمە گان ايدى. اول زمان نىڭ ضىيالىلرى بولغان-مىلىتىنى انتباه زمانەز غە قدر ايلتوب تەرە گان علما-ملا لار اورطە آز يادىن كېلىگان، وقتى اوزغان بر مەدىنىت اوزرنىڭ تورالار، آنى نە آغە ونەدە آرتقە ايلەندىر مىلر ايدى. بولاردىن، بو ملا صنقى ضىيالىلردىن باشقە، بر آز مىرزالردىن مەركب بولغان، غەرب مەدىنىتىنىڭ طشقى تائىرى آستونە تورغان بر صنقى بار ايدى؛ لىكن بولار دە غەرب مەدىنىتى بىك آز، بولسە دە مەفھومندىن بىتر طشقى قاتى غەنە ايدى. چىنلا بىك آلا ر خاقدىن آيرلغانلر، اوز خلقىنە ياليسە بر دە قاتوشمىلر، قاتوشسالر دە فارتاننى، يىا ايسە باشقە بر چىناونىك، پامىشچەك رەوشىندە گنە قاتوشلار؛ قزان و اطرافندە بر دە دىب ايتور لىك تائىر لرى يوق ايدى.

بولار دندە بعض بر منور ذاتلر بولسە دە، يورە كلرنىڭ، روجلرنىڭ غى بر شانويت، يعنى ايكى تورلى حقيقت تانو، بونلر نى بتونلەي و اتقان ايدى: بو مىرزالر، دنيا جەتندىن فن جەتندىن بر نرسە بر توسلى بولسە، شولوق نرسە نى دىن نىقظە نظرنىن فاراب ايكىنچى تورلى ايتوب اوشانە، بو ايكى تورلى متناقض حقيقت بولار غە ضرر ايتى، غەرب-فن حقيقتى بل دىن (بىلا كلى-اول زمانە غى دىننى آڭلا وچە) حقيقتى نى بولار بر لەشدر رگە، دوستلاندر ر غە طرشمىلر ايدى...

تاتارلار غە نىچوندر ۱۹ نچى عصر نىڭ اورطە لرنىدە بولغان روسلردە غى غەرب نىڭ قونلى تائىرى بل بولغان بر حرەكت، علمى، فلسفى هم اجتماعى حرەكت كرمىدر ايدى: علماء آندىن قاچە، آڭلار غە طرشمى، كېرەك تابمى،

میرزا تسگی ژانویتدن کیلگان بر فارالق بله آنی کرتگره عذابله نمی ایدی. منه شوشی بر زمانده، شوشی روسلرده انتباه، یا کار و غه حرکت، فنی بر ترقی زمانده، شول شرق ننگ بوز بولوب قانقان کبی مدنیتی تأثیرنده تربیه کورگان بر آدم کیلوب چقدی؛ بو: — شهاب المرجانی حضرتلری ایدی؛

منه شوشی آدمک اوزینک محیطینه فارامای بوایکی تورلی حقیقتنی شرق هم غرب حقیقتن برگره چیوچی، هم شولرنک برنچیسسی ایدی. مرجانی حضرتلرینک مطبوع اثرلرینده نبقدر شرقک، و بر اورطه درجه ده گنه طروب غرب مدنیتن، مسلمان مدنیتی ره و شنده ایتوب، ناتار اچینه جاپارگه طروشوی کورنوب طرسه، شولوق قدر فورقیچه، شدتلی ره و شده آنک «غر بچی» ایکانونک کورسه ته ترغان اورنلری بار: بولار مطبوع بولماغان، متفرق کاغدلرده، مجموعه لرنده گی سطرلردر. مرجانی حضرتلری بو کاغدلرنده چن چندن بر غرب کشی سی، عادی کشی سی گنه توگل، بر غرب عالمی: دنیاده غی اول وقتک غی سیاسی حاللر، فنی اختراعلر، عجب واقعه لر، تورلی مسئله لرنده گی، بیکراکده هیئت هم تاریخ فنلرنده گی روس عالملرینک فکرلری همه سیده کرگانلر، همه سیده بر یاوروپا کشیسن ایسکا توشوره ترغان روح بله بازغانلر.

منه شوندی بر اهمیتلی مرجانی کبی عالمزنگ بز علوم و فنونسکه نظرن تیکشورگره کر و شمه کچی بوله مز.

مرجانی حضرتلری دنیاده موجود علملرنی ایکی قسمگه بول: علوم نقلیه، علوم عقلیه.

کشی اوزینک طبیعتی و فکری بله تحصیلگه یول تابا آلاتورغان، امر طبیعی بولغان نرسه لر توغروسنده هم موضوعات و مسئله هم دلیللرن کشی اوزی عقلی و قوه حسیه سی بله تابا آلاتورغان علملرنی مرجانی

حضرتلری علوم عقلیه دن حسابلی (۱)، بلوی خبر که تره له تورغای علملری ایسه علوم نقلیه دن صانیدر.

نور یفلردن کورلگانو نچه بولوده اساس ایتدروب، مرجانی حضرتلری، آدم‌نک دنیاده غی ظهور اتنی بلونک طریقن، اصوللرن آلا.

بو تصنیف یاگا، نو ایجاد بر تصنیف توگل، ئلی ۱۴ نچی عصر میلادی علماء ومؤرخلردن مشهور ابن خلدون حضرتلری، اوزینک مقدمه سنک، شوندا بوق بر تصنیف بیره در ایدی. حتی آنک بو ایکی تورلی علمنی تعریفی ده شافتی غنه بر توسلیدر. وانعاً «وفیه الاسلافنک» ۲۱۰ صحیفه سنده علوم و افسامی حقدغی فصلنی باشنده نوق مقدمه ابن خلدوننک «اصناف العلوم الواقعة فی العمران...» اسملی بر فصلنه چاغشدر وب قاره سه ق شافتی غنه اوخشاو، حتی توب توغری ابن خلدون عباره سنی اوك کوره آلورمز.

بو تصنیف علمونی بزگه مونک بر نورلیک تنقید ایتوب طرورغه حاجت بوق. شولای بولسه ده بو تصنیف علوم کو بره ک دنیاده غی علمونی «شریعت» و «دنیا» علملرینه بولگانده گنه بیخشی بر تصنیفدر. والا بو بولو علملرنک بر بر سیننه مناسبت لرین بر بیک ضعیف ره وشده گنه کورسه ته در. نیچک ادبیاتمه زده هادی افندی مقصودینک «میزان افکار» نده گی بر ایکی سوز هم یوسف افندی آچورانک «تاریخ و علوم» نده گی تصنیف علومگه قدر، برنجی بو موضوعده غی مسئله ایدی؛ بو تصنیف علوم کبی بر مهم مسئله نی کوتاروی بل هر وقتده، طواچق تاتار فلسفی ادبیاتی، مرجانی حضرتلرینه بور چلیدر.

مرجانی حضرتلری صناعة و صنعة نفسیه حقدده «وفیه الاسلاف» ده بر نیچه مسئله قوزغاتوب کیته؛ شولای ایتوب بز مرجانی حضرتلرینک صنعة نفسیه گه قاراشی حقدده بر ایکی سوز ئه پتوب کیته آچقمز؛

لکن بو مسئلهنی قویوب طرف بزا ایکن اولی باشده مرجانیکنک علوم عقلیه گه قاراشی مسئلهسینه کیلیک.

مرجانی نئک فکرنجه: «فنون علمیه وعلوم فلسفیه» همه سیده علوم عقلیه جهلهسینه کره. منطق هم مناظره، ریاضیات (حساب، جبر والمقابله خطائین)، علوم طبیعیة (طب، تشریح، جراحة، صیدله وباشقه لر) جغرافیة، هیئت جدیده و قدیمه، علم الموسیقی، علم السیاسة، هم یاروم خیالی یاروم چن علملردن فراست، قیافت، ریافه، عیافه، سیمیا، فال، رمل، خواص الحروف، سحر، طلاسم، کیمیا (۱) علم الهی، مقابلق (صناعت ایتدروب گنه بیان ایته) - منه بولر بارسیک مرجانی حضرتلرینک فکرنجه علوم عقلیه نئک نوعلر یدر.

ئلی یوغاریده ایتکان ایسکی لوگه، بیگره کده ابن خلد ونسکه تقلیدی، مرجانیکنک بو یاروم خیالی علملر گه اهمیت بیررگه، حتی آلاغه شافتی غنه اهمیت بیررگه سببچی بولغان. مرجانیکنک یازغان زمانه سن، اول وقتده غمی اوقوچیلر نئک قوه علمیه لرین هم مرجانیکنک علمینک منبعین خاطر یهزگه آلساق، مرجانینی تنقید که، مونک اوچون آکارغه هجو مگه یول قالیمه چقدر. شونک اوستونده مرجانی حضرتلری، بو علملر نئک اوزلرینک بعضیسن تنقیددن کیری چیکونمی.

مرجانی حضرتلرینک اولسکی اسلام عالملرینه قاراغانده علملر گه قاراشی، خصوصاً علوم عقلیه گه نظری کیگره کدر. اول هیئت جدیده، جغرافیة، میخانیکا کبی یا کما علملر نئک موضوعسن، آلازکنک دنیا و دین جهتندن اهمیتن سویلدی. منه بو مسئلهده مرجانی حضرتلرینک آلدنه ئه پتولسگان غرب مدنیتین مسلمانلر اچینه کرتهمسی کیلوی آب آچق کورنوب طره.

(۱) مرجانیکنک بو علمن مین یارم خیالی فلر گه کرتهم؛ چونسکه حاضرگی کیمیا گه مقابل بولغان علم بولودن بیگره ک، مرجانیکنک کیمیا سنی قرون وسطی نئک آلیمیا سینه مقابل بر علمدر. آلتون یاصو، تورلی مادهلردن حیوان یاصو مسئلهلری هر قایوسیده بو علمنک موضوعاتنددر.

«وفیة الاسلاف» مقدمه سنه گگی یا کا علملرنی حمایه فلغانون اوقساك اوزك مر جانی زمانه سی، مر جانی قلمی بله یازلغان، بزك انتباه زمانه مرغه قدر بولغان بر زمانه غی اثرنی اوقوغانكندن بیگره ك، اوزنکی ۹۰۵ یللرنك یاقیننده، شول زماننك اثرن اوقیسك دیب اشانه باشلیسك: مر جانی حضرتلری بو یا کا علملرنی نهق فدائی اصول جدیده چی کبی شرعی هم عقلی دلیللر بله حمایه فیلا، نهایت اوزی هجو مگه باشلاب شولارنك بزك اراده بوقلغن ایك زور مانع ترقی دن صاناب قویه.

حاضرگی زمان نقطه نظرندن قاره سهق مر جانی حضرتلرینك علوم عقلیه و افسامن بیاننده، بر تورلی نظام سزلق طابه مز.

حاضرگی زمانده بر فن اچینه کره ترغان شول فننك قسم لرن، آنك میتود و اصوللرن، مر جانی حضرتلری، ایسکی عرب علماسینه تقلیدا ایرم بر فن ایندروب صانی. مثلا علم التوالی حاضرگی اصطلاح بله یوروتکانه علم حساب غی بر اصول، یا ایسه آنك بر قسمی: صانلرنی آلازك یاصالشی جهتنندن تیکشره ترغان بر قسمی.

جبر و مقابله نیک مر جانی ایرم فنلر شکلی ذکر ایتسه ده ایکیسی بر علم. بولر ایکیسیده حاضرگی «آلگبیره» نك ایکی تورلی اصوللری. آلا ی بولسه ده مر جانی حضرتلری ایکیسینه ایرم ایرم تعریف بیرمی، ایکیسن بر علم ایندروب «بلونما گان صاننی اولگی بلونگان بولوب فرض قیلونغان صانندن چقاره تورغان صناعة علمیه» دیب تعریف قیله. اما مسلمان عالملری، مثلامحمد بن موسی الخوارزمی، بوفنلرنی ایرم فن ایتوب یورتلر، شوکارغه کوره ایرم اسم بیرلر ایدی. ئلی گنه ذکر ایتسکان عالم، جبر دیب تناسبنك بر یاغنده منفی اعضا بولسه، شونی ایکنچی یاغینه چقاروب مثبت یاصا و اصولن وقاعلرن ایته ایدی؛ اما مقابل دیب ایسه اوزون بر تناسبه بر تورلی اعضالرنی بر یافغه جیوب، مثبت لردن منفی لرنی یا بالعکس طرح قیلدروب قصه بر حاله که کیتورونی ایته ایدی. اگر

علم الخطائین که کیلسهک، مونکده بر اصول گنه بولغانون کوره من. بو علم ایکی خطا واقعه دن درستنی تسابو اصوللرن اویره ته تورغان حاضرگی «الکبیره» نڭ ینه بر قسمیدر.

علوم طبیعیه نی بولگاننده مرجانی حضرتلری ایسکی بر اصول اوزرینه تصنیفی یاصی. بر علمنڭ قسملرن بر آیرم علم ایتوب و بالعکس ذکر ایته.

لکن نیچک ایتسه ایته، مرجانی حضرتلری «مقدمه» سندہ علوم عقلیه نی صاناب آلرنڭ موضوعلرن هم اهمیتلرن ذکر قیلوب چغه.

مرجانی حضرتلری بو علوم عقلیه نی قوری صاناوبله گنه کفایه له نمی. اول آنڭ تاریخن سویلی: یونان دن باشلاب، عرب، فرس علماسی نڭ علوم عقلیه نی ترقی قیلدرون ذکر ایتوب، اول وقتده غی مسلمان مملکتلرن دن دولة عثمانیه ده علملرنڭ ترله باشلاوینه سونوب فویه (۱).

مرجانی حضرتلری بعض وقتده علمنڭ تاریخن تاغونده یاقونغه آلوب کیلوب، غیر مسلم خلقلرده آنڭ ترفیون سویلی، اوقوچیلر نی شولاردن اورنهک آلورغه تشویق قیله. مرجانی «فضلاء اوروفی» نڭ طرشولرن، اوزلرنده گنه علومنی ترقی ایتدرو توگل، حتی مسلمان عالمرینڭ اثرلرننده بعضسینڭ یاورویا (اوروفا) تللرینه ترجمه قیلونغانلقلرن سویلهب کیته.

مرجانی حضرتلری سوکغی اصول جدیده چیلر کبی، یونانلر باشلاب چقارغان علوم عقلیه نی آله بیبروچیلر، یونانلرنڭ چن وارثلری دیب مسلمانلرنی طانی. حتی بیک درست بولغان شوشی تاریخی واقعه نی سویلی: «ولما انقرض أمر اليونان وظهرت القیاصه واخلوا بالنصرانیة هجروا تلك العلوم الحکمیة وانما بقیت فی صحفها فی خزاینهم وکان بلاد الشام داخله فی ممالککم کالعراق وبلادالعرب فی ممالک الاکسرة وکتب هذه العلوم باقیة فی ارجائها منتشرة فی اضلاعها» (۲). منه شوشی

سوزلردن صوڭك مر جانی حضرتلری مانور ایتدروب اسلاملرده علومناڭ ترقیبن سویلب کیتته.

مر جانی حضرتلریناڭ علوم عقلیهنی بیاننده قزق اورنی آنی مدافعه سیدر. آنڭ فکرنچه «حکمة»نی انسکار فیلغان کشی عقلغه قارشى بولغان کشی بولوب، آنڭ چن علمدن خبری بولمیدر. علم گه، نیندی گنه اول بولماسون، قارشى بولورغه یارامیدر: چونکه اول «صفات الملك الحق» (۱) در؛ حتی طلسمات و سحر کبی یاراماغان علملرنی اویره نوده، اگر آنی ئه شه کی اشکه استعمال قبلما ساڭ، یاریدر.

علوم نقلیه مسئله سنده مر جانی حضرتلری اوز بن ایندی بتونلهی وطننده حس قیله، چونکه مر جانی حضرتلری بو علملر بابنده چن متخصص بر آدمدر.

بتون علوم شرعیه، علوم آلیه، والسنه، تاریخ و علم الانساب، تعبیر علملری همه سیده مر جانی فکرنچه علوم نقلیه گه کره. بو اورنده بز علوم شرعیه مسئله سینه برده فاتوشمیچه غنه اوزارغه مجبور بولامز. تاریخ مسئله سینه دائر آیرم بر مقاله بارلغندن آئیده شول مقاله گه قالدروب، مر جانی حضرتلریناڭ صنعة نفیسه گه قاراشی مسئله لرینه كوچه مز.

مر جانی ناڭ اثرلرنده بز اوچ تورلی صنعة نفیسهنی کوره مز: شعر، موزیقه هم هیکلتر اشلق.

ایك اول شونی آیتوب کیتته رگه کیره ککه، مر جانی حضرتلریناڭ شعر دن مرادی عرب، فارسی شعرلریدر. شونڭ اوچون آنڭ فارشنده شعر بله موزیقه ناڭ آراسنده کوب آیرما یوق. بو اش بیک طبیعیده، چونکه عربلر، عموماً بورونغی خلقلر، شعرنی قور یغنه سویلمیلر ایدی. آلا ر آنی کویلب اوفیلر، کوب وقتنده آیته تورغان شعرلرن بر بر تورلی موزیقه فورالی بله آ کامپانیمینت (۲) یا صاب طورالر ایدی.

(۱) شونذوق ۳۰۱ ص (۲) جرلاغانده بر موزیقه آلتی برله جر آرتدن اویناپ بارو.

مرجانينڭ كيرك شعرنى كيرك موزيقيەنى بولسۇن تەرىپىدە بوتۇرلى
ياڭا نرسە تابا آلەيمىز. اول آندە اوز فەكرن سويلەمى؛ آنڭ صنعة
نەيسەنى ذكرايتۇدن مقصودى، بارى آنڭ مسلمانلاردا واپسكى
يونانلارداغى تارىخىن سويلەو، شعر بلە، موزيقيەنڭ شەرىي ياغىن تەيكشەرو،
ئەرب كىتابلاردا كورلگانى قىدر شعر و موزيقيەنڭ نەزەرىيەسىن سويلەودر.
شونىسى بىك قىزق: كىرك شعر كيرك موزيقيەنى سويلەگاندا
بولسۇن، اول آلارنى شرع و عقل جەتتىدىن كىرەكلى تابا: مونڭ بلە مرجانى
خەتەرلى مەيلىتىدىن ئۇلە نەچە باسقىچ كوتەرلەدر. اول شوندى ماتور
خەتەرلى و آيتلاردا مەركەب بولغان دىللىر بلە بو صنعة نەيسەنڭ اڭ ماتور
بولغان قىسمەن شرع جەتتىدىن اثبات قىلالا، فەكرمەزچە ئىلى خەتەرلى
تەرقى پەرور ئەلەمەز آندى ماتور كامبىناتسىيە (هەيئەتە مەركەبە) لارنى تابا
آلغانلارنى بوقىدر.

موندىن باشقىە اسلامنڭ مشهور فىلسوف و ئەلەملەردىن فارابى ھەم
غزالى كەبى كەشپلەرنڭ اوتىكىن سوزلەرى بلە، مرجانى شعر و موزيقيەنڭ
كىرەكلى لىكى خەتەرە كەتەرگان بو دىللىلەرنى ياڭا دىن قونلى.

صنعة نەيسەنڭ بو قىسمەلەردىن باشقىە مرجانى خەتەرلى «تەماثىل
غەرىبە و ھەياكل نادەرلەر» (۱) اشلىرگە كىرەكلى بولغان بىر صنعةنى دە ذكرايتە.
منە ايڭ قىزق مەسئەلە شوشى: نەچكە ايتىدۇ بىدە ھەيكلتەرشلىق بلە مرجانىغە
قىدرلى و آنڭ و قەتندە بولغان ئەلەمەنڭ صورتىكە قاراۋالدىن ايكسىن بىرگە
جىارغە؟ مرجانى شول، آندى تەئەبب اياسى كەشى توگىل ايدى: بىر و قەتندە
جەغە بارغاندا مرجانى استانبولدا اول و قەتندەغى مەعارف ناظىرى مەنىف
پاشانڭ يورۇتندە قەيەتلى بىر خەتەن (بۇرۇنقى يونانلاردا قالغان بولۇرغە
كىرك؛ چۈنكى قەيەت بەھاسى شونى كورسەتەدر) ھەيكلە كورۇب ھەجكە
قالغانون اوزىنڭ ھەجكە سەفرى خەتەرە يازغان سەياھەت نامەسىدە ذكرا
ايتە؛ موندە اول ھەيچ تەئەبب اثرى كورسەتمى.

بو مسئله نڭ اصلينه توشوب، مرجاني نڭ روجينه كروب قاراساڭ بيك معلوم: مرجاني هر نرسه نى تاريخى جهتندين قارارغه ياراطادر ايدى؛ ئلى اسلاميت نڭ بيك قونلى، علماء نڭ بيك كوب زماندين قالغان اندلسده قرطبه شهرنده «آرسلانلر سرايى» نده فانتان يانندهغى آرسلان هيكللرى شيكللى عرب وفارس مسلمانلر قولندن چققان هيكل و صورتلر نى اول بله در؛ شونڭ اوچون آنڭ جوازينه آرتق مانع كورميدر ايدى.

شولاي ايتدروب مرجاني حضرتلر ينڭ فكري بورنغى مسلمانلر دهغى كى ايدى: اول متعصب توگل، هر علم نڭ قدسيته اوشانه، هر ماتور لقا نڭ و آنڭ بالالرى بولغان صنعة نفيسه نڭ دوستى ايدى.

اول مرجاني حاضرگى فن تعبيري بله ئه يتكازنه ايسكى شوكتلى، بيوك امللى اسلام عالم نڭ چن رامانتيگى (۱) ايدى. آنى اول ياراطه، آنى ترگز رگه طرشا ايدى: منه باشقه مسئله لر آراسنك مرجاني حضرتلرى نيچك ايتدروب بورونغى اسلام عالمن تصوير ايته:

«علماء اسلام اختراع فيلغان نرسه لر: مكاتب عموميه ايدى. اگر مسلمانلر بر قلعه نى فتح ايتسه لر، يا ايسا ياڭا بر اول صالحه لر آنك اياڭ اول جامع هم آنڭ ياننده مكتب صالحلر ايدى؛ كيرهك صايون آلارنى آرتدورغه هوس فيلالر ايدى. اول مدرسه لرگه تورلى علملر نى اوقوتو اوچون مدرسلر تعيين ايتله لر، مصرده بيوك بر مدرسه بولوب آنده ئلله نيقدر خلق اوقى ايدى؛ اسكندريه ده گنه زور مدرسه لر نڭ صانى يكرمى بولوب آڭارغه دنيا نڭ بتون طرفندن تورلى علوم حكيمه اويزه نو اوچون شاگردلر جيولالر ايدى» دى (۲). شونڭ اوستونه مسلمان مملكتلر نڭ «دارالعلوملر» يعنى فارسچه ايتكازنك «انجمن دانش»، يونانچه «آقاديمه لر» بار ايدى، دى. مسلمان مملكتلر نده گى بيوك كتبخانه، رصدخانه لر بولغانون ماتور بوياولر ايله تصوير ايته.

(۱) موند ايسكى شوكتنى قايتارورغه طرشو چى معنا سنده، رامانتيزم نڭ تاريخ ادبيانده تورلى تعريفلرى بولوب آنى بو اورنده ئه يتوب طورو آرتق تابولدى.

(۲) ۳۳۰ مقدمه و نية الاسلاف.

مرجانی شوشى شوكت، شوشى مدنيت نىڭ مسلمانلار قوللىنىدىغان كىتوبىن چىن چىن تاسىف بلە بيان ايتە.

الحاصل مرجانى حضرتلارى چىن بىر علوم و صنايع نىڭ دوستى ايدى. اول آنسىز تاتار - روسىيە مسلمانلارى نىڭ بىر ملت اولارەق ياشاوينە اوشانىمى ايدى. شوكارغە كورەدە اسلام عالمى نىڭ تىنىيىنە سىبىلرنى ھىمە سىندە شوشى علمى سوزلىكىن تابا ايدى (۱).

مرجانى وفاتىدىن سوڭ داملان نىڭ چىن چىن وائللىرى بولارنى آڭلادىلار، مرجانى سالغان توغرى يول بلە ايندى معارف يولوندى بىر نىچە موفىقتىلى آدوملار آتدىلار. ع. عزىز.

مرجانی ننگ تاریخی خدمتاری

I

مرجانینک تاریخ فنیسنه مناسبتی. تاریخنگ تعریفی. تاریخی اثرلری. وفیه الاسلاف. استفاد الاخبار. غللة الزمان. غرفة العوافین. مختصر النجوم الزاهرة فی احوال مصر والقاهرة.

مرجانی ننگ ایك زور خدمتی تاریخه خدمتیدر. مرجانینک ایك كوب عمر ن آغان علم، تاریخ علمیدر. نهایت مرجانینک ایك یارتقان فنیده تاریخ فنیدر.

مرجانی هیج بر فنی، علمنی «المدرسة الكلية، ام العلوم والمعارف فی الحقيقة» دیب آطامی، اما تاریخنی بو اسملرنگ همهسی ایله آطیدر (۱).

مرجانی حضرتلری تاریخنی شولای تعریف قیلا: «فانه بیعت فییه عن احوال الامم الخالیه والاجیال الفانیة مع ضبط اشخاصهم باسمائهم والقابم وكناهم وانسابهم واستیعاب رسومهم واخبارهم وبضائع علومهم وآثارهم وصنائع الطوائف وعوایدهم واسباب مضارهم وفوائدهم» (۲)

بو تعریفدن آكلاشلا، كه مرجانینک تاریخ علمینه سیاست اشخاص تاریخنی بل برگه، تاریخ مدنیت وادبیات كره.

الحاصل مرجانی حضرتلری فن تاریخنی بیک كیك ایتدروب آكلی، وشولوق سوزن «بوفن تاریخ جمیع امم وقبائل احوالنی شامل وافنان علوم وابعاث فنون ومعارف امثالی متناول» دیب قوتلی (۳).

باشقه مسئله ارگه كوچمه س بورون مرجانی ننگ تاریخی اثرلرن سماناب چغامز:

ایك زور، ایك كوب خدمت كرگان تاریخنی اثری بر مقدمه هم ۶ جلد اوزرینه ترتیب ایتسكان «وفیه الاسلاف وتحمیه الاخلاف» نام اثریدر.

(۱). (۲) «مقدمه و فیه الاسلاف» ۲۶۵ صحیفه.

(۳) استفاد الاخبار ص ۲

بو اثرنڭ مقدمه‌سی تاریخه و باشقه دینی اجتماعی مسئله لرگه
عائد «نظری» مسئله حقیقه سویلی طورغان بر اثر در. بو اثر «مقدمه»
تاریخ ابن خلدون» ره و شنده گی بر کتاب بولوب، بتون اثرنڭ چن
تاریخی بولغان قسمن آڭلاو اوچون کیره کلی بر کنابدیر.

«وفیه الاسلاف» لرنڭ باشقه جلدلری تاریخ اشخاص غه عائد بر
اثر در. مونک تورلی فنلرده، تورلی آدم لرنڭ خدمت لری و اول آدم لرنڭ ترجمه
حاللری یازلغان. ترجمه حاللر، و مشهور آدم لرنڭ عصر، ییل، وقت، زمان اعتباری
بله بیان ایتولگانلر (۱). مثلاً «دخلت سنه سبع وستین وثمانیئة توفی
فیها ابو السعادات اسعد بن عبدالله... الخ» دیب یازوب کیتنه. شولای
ایتوب بو اثر تاریخی لغت (قاموس) لر کبی یازولمیه، چن چن
تاریخ ادبیات کبی یازلغان. بو جلدلر ٴلی همانده طبع قیلونغانلری
یوق. قولدن قولغه بر نیچه نسخه‌سی یوری. برده شکسز تاتار و عموماً
مسلمانلر اوچون بیک مهم اثر. چونکه بو اثرگه بز نڭ تورک - تاتار
عالم لری، آلا رنڭ اثر لری حقیقه معلومات هم ترجمه حاللری کرگان.
لکن همه بری یازولوب تمام ایتولما گان، آق یرلری کوب.

«وفیه الاسلاف» دن صوڭ مرجانینڭ اڭ مهم تاریخی اثری «مستفاد
الاخبار فی احوال قران و بلغار» نامنک ایکی جلدلی کتابیدیر. برنجی جلدی
روسیه تورکلرنڭ تاریخینه مخصوص بولوب، آخریسی روسیه تورکلرنڭ
مسجد و علماء هم ملی مؤسسات، تاریخی دیورگه یاری؛ بو اثری
تاتارچه یازولغان.

مرجانی حضرتلری، شول موضوعدوق مستفاد الاخبارنڭ مختصری
کوڭ ایتوب «غلاله الزمان» اسملی اثرن یازغان.

بو اثر قرانده ۱۸۷۷ یلده ۳۱ ایولدن ۱۸ آغوستقه قدر بولغان
آرخیا لوفیه گه دائر ۴ نچی سبیزده رادلوف طرفندن ترجمه قیلنوب

(۱) روسچه ٴیتسکانده: یازلونده Хронологическій порядокъ

طوطولغان.

اوقولغان. هم شولوق سیزدنک «Труды» سینک I جلدینک ۵۲ صحیفه سنک ۸ زور صحیفه ایتدروب تانارچه سی بله برگه طبع فیلونغان، لکن ترجمه طولی توگل.

مرجانی بو اثری اخیرنده مشهور «اورازمات اوطنی (پاژاری)» حقنده سویله گانده: «بر طرف مذکور حریرق عام وبر طرف دن لوقانام اسقف اهل اسلامنی بر نیچه تضبیق لربله تنصرغه تسکلیف قیلمله آنلرنی مشوش ایتمکی سبب بولغان» دیگان سوزلر توشورلوب قالدیرلغان. عموما بولوقانام اسقف و آنک سببلی بولغان فتنه لرنی یازو اول وقتده غمی سیاستکه خلاف بولوی احتمال طوطولا؛ چونکه «مستفاد الاخبار» نک II جلد سینک مسوده سنده بو واقعه بار. اما مطبوع سنده یوق. بو واقعه شاقتی غه مهم بولغان لقدن بو اورونده آنی عینا کوچرو معقول تابولدی: «... بو مسجد لرنی بنادن مقدم یگا بیسته ده فقط یگا بیسته ده یکی آغاچ مسجد و آندن ماعدا میچ ومور جاسز تخته دن غنه یا صالحمش صلاحش تعبیر ایدلان احاطه اچنده نماز قیلمشلر بو جامع کبیر و جامع ثانی صغیر بناسندن مقدم لوقابن تناش نام اسقف مسلمانلر بیننده آفساق قراطون دیمکله معروف فی حدود سنه اثنین واربعین و مائة و الف و ثلاث و خمسین و مائة و الف ماسکه آننا عصرنده دین خصوصنده اهل اسلامنی مضایقه قلوب مناره و مسجد لره تعرض و فصد اهدام قلب اول عصرده مسلمانلرده ایشبولاد نام شخص اهل اسلامنی توبلاب روسلار برله صوغشوب اسقف فتنه سینه معارضه ایله مدافعه قیلوب اهالبسی مابینک اسمی معروف و زمانه سیله ضرب مثل قیلنده. تاریخ وفاتی علی الخصوص معلوم بولماسه هم احفادنن حبیبه بنت عبدالرزاق بن ایشبولاد فزان اهالبسندن هابد بن عبدالباقی بن حسین بن قطاق محمد بن بیکنه بن بیکی بن نوغای نک منکوحه سی اولوب فی سنه اثنین و عشرین و مانین و الف وفات اولمش.

مسلمان آره سنده یوزی تیسگری ایلانکان دیب معروف جعفر بن سعید نام قارط تاش آباق کبیت لرنده صورتی ساتلیدی کوردم دیب نقل

قیلدى وعلى قول روسلر آراسنده هم معلوم ومعروف بولوب صوگره صاتلمق دن منع قلنمش اوشبو اسقى واقعهسى پكنا بيسته احداث وانشا قلنماقينه سبب اولمش» ديدر.

عموما روس روحانىلار يىنك مسلمان دىنى مؤسسسلر يىنه مناسبلىرى مسئلهلرى يازولسهده مستفادالاخبارنك مطبوع نىسخه سینه كرمگان. شوندى مسئلهلر مستفادالاخبار II جلد سىنك مسوده سنده اوچراشقاليلار. اونكانده يازولغان غلاله مستفاده قاراغانده تانارچهره ق هم ماتور راقدر.

مرجانينك تاريخى اثرلرندن عربى العبارة يازولغان «غرفة الحوافين» در. بو اثر ۱۸۶۶ يىلده قزان دارالفنونى مطبعه سنده ۳۴ صحيفه ده باصولغان. بو اثر اورتا آزيا تاريخى نك ۳-۵-۶ نچى عصر هجرى ده اولان دورلرى حقنده غايىت مهم وفائدهلى اثردر. بز بو اثرنك مرجانى قول يازمهسى بولغان اصل نىسخهسى بله فائدهلەندك.

مرجانى حضرتلر يىنك الوغ اثرلرندن برى «النجوم الزاهرة فى احوال مصر والقاهرة» نام كتابنك مختصرى (قصصا تولغانى) در. كتاب عربى العبارة بولوب اعلى جمال الدين ابوالمعاس يوسف بن تىكرى بردى الاتابكى المصرى نك در (۸۱۳ شوالده ۱۳۱۱ يىلنك فيورالده توغان) بو مؤرخ الملك بر فوق نك بر تورك قولينك اوغلى ايسى. بو اثر مصرنى عربلر آغاندن آلوب (۱) ۸۵۷ھ يا ايسه ۱۴۵۹ ميلادىغه قدر بولغان هم آكارغه كورشى مملكتلرده بولغان واقعهلرنى مشهور آدملرنك ترجمه حاللرنى حاوبيدر. مفصلى ۲ جلد بولغان. (۲) مرجانينك بو اثرى باصوله اغان. برگنه دانه قول يازمهسى بار. بر جلدده.

(۲) بو اثر تاتار تاريخى اوچونده بيك مهم. مشهور مانغول وتانار خلقلار يىنك مؤرخى D, Ohsson Histoire Les Moqoles يى اوچون بو اثر بله بيك فائدهلەنگان. بو اثر حقنده بر آن معلومات شولوق اثرنك I جلد سنده هم «مسلمان اينسيكلوپيدىسى» اسملى نيمسچه بر نچى جلد سنده ۱۰۵ صحيفه سنده تابارغه مكن Aqn-Mahsin دىب نارارغه كيرهك.

II

تاریخی اثرلارینگ منبعلىرى. مرجانى فائده‌لەنگان کتابلرە باشقە منبعلىرى. مرجانى نو ايجاد منبعلر جیوچى. غیر مسلمان خلقلر طرفندن یازلغان اثرلر و آنک خدمتلىر بله فائده‌لەنوی. ویلیامینوف زیرنوف هم مرجانى.

مرجانی حضرتلری اوزینگ تاریخی اثرلری اوچون نیندی منبعلر ایله فائده‌لەنگان؟

بو مسئله گه کوچه‌س بورون شونی ایتوب کینه‌رگه کیرهك، که بو سطرارنی یازوچیغه وفیه‌الاسلافنگ بتون جلدلرن کوروب چغارغه توغرى کیلمه‌دی. شونک اوچون «مستفاد الاخبار»، «غلاله الزمان» «غرفة الحواقین» منبعلىر بله گنه شغلله‌نورگه توغرى کیله. ایك باشده مستفاد الاخبار هم غلاله الزمان اوچون فائده‌لەنگان اثرلرگه کیلیک. چونکه بولار اوچون مرجانى تورلی کتابلر بله برگه باشقە منبعلر بله‌ده فائده‌لەنگاندر، که آلا حقدنه اوز اورنده سوز بولور ئلی.

مستفاد الاخبارنگ برنجی جلدی هم غلاله الزمان اوچون اوشبو مؤرخلرنک اثرلری بله فائده‌لەنگان:

ابن فضلان، شمس‌الدین دمشقی، ابو عبید البکری، ابواسحق الاسطخری، ابو عبد الله الغرناطی، ابو علی بن داسه، مسعودی، یاقوت الحموی، محمد بن سلیمان القزوینی، عزالدین ابو الحسن بن الاثیر، زکریا بن محمد القزوینی، ابن خلدون (۲)، ابن حوقل، ابن عربشاه، جنابی سید مصطفی

(۲) ابن خلدوننگ مقدمه‌سن مرجانی حسین فیضخانوف ائندی سببلی برنجی مرتبه کورگان بولوی اهته‌الینی ۱۸۶۰ نچی یلده مرجانیغه یازغان اوشبو خطندن بلورگه ممکن: «جناب الاستاذ العلامة الاوحدی والحبر الفهامة الالعی! ابن خلدون مقدمه‌سی عربی العبارة اولارق شمدی قولمه‌در. خدا تله‌سه بو بهار خدمت‌لرگز ایله شرفیاب اولمق امیدم وار، اول وقت آلوب باررم، تملیکا اوله‌ساده عاریت ایشوب سزده قالدورم. چونکه بیک لنت‌ایله مطالعه قیلام. بیک یاخشی یولری بار...»

بن احمد، میر آخوند (روضۃ الصفا)، حکیم سینائی (فارسی بیتلری) میرزاقلی لالا باشی (سفارة نامه سی) ابو الغازی خان (شجره ترک) (۱) حسام الدین بن شرف الدین المسلمی (تواریخ بلغاریه) سید محمد رضا افندی (السبع السیاری فی ملوک التتار)، اوتوز ایمانی (بعض مجموعه لری) و باشقه لری. مرجانینک غرة الحواقین اوچون فائده له ننگان کتابلر بولارد: الجواهر المصیبه للشیخ عبد القادر قرشی، و فیات الاعیان لابن خلکان، کتب الفتوی، تاریخ رشید لمیرزا حیدر بن میرزا حسین کوربگان، ملازاده الاحمد بن محمد معین معین الفقراء، مجمع الانساب لمحمد بن علی الشبنهرائی، معجم البلدان، تاریخ کامل لابن الاثیر، تاریخ النبا کتی (روضه اولو الالباب فی تواریخ الاکابر والانساب) ابوسلیمان بن داود بن ابی الفضل النبا کتی تاریخ یمینی، ابونصر محمد بن عبد الجبار العتبی کتاب الانساب، تذکره بغراخان احمد بن سعد الارغنی اثری، کتاب المعین، تاج التراجم. قاسم بن فطلوبغا، روضه الصفا، طبقات تمیمی (۱). منه کوبره ک مرجانی شوندی کتابلر بله فائده له ننگان. بیلگی بو کتابلرنک بارسنده قزنده طاوب کوره آلماس ایدی؛ لکن اول کوب اثرن بخاری و سمرقنده و قندوق باشلاغان. شوکارغه کورده اوزوک غرة الحواقین نک آخرنده بعض کیمیچیلکری بولسه، کتابلرنک بارسیده قولونده بولماغانلقدن کیلگانلقدن، عفو اوتنوب شول سوزلرنی یازه: «هذا ماوقفت علیه من احوال القوم واوردته فی هذه المجموعة من متبهد جمعته ومنتشرد لفتهه والعذر عند الکرام مقبول والعفو علی الخطأ مأمول اذلیس عندی الا ان کتاب ارجع الیه فی هذا الشأن وانما رتبته من تحریرات التقطها فی سالف الزمان». شونک یانینه تساغی (۱)

(۱) مرجانی حضرتلری بو اثرنی آیروم بر التفات بله یارتقان بولورغه کیرهک، چونکه اول آتی حج سفرینهده آلوب بارغان؛ حالبوکه آنده اول بر نیچه دانه گنه کتاب اوزی بله آغان ایدی.

(۲) بونلر ذکی افندی ولیدی نک بر مقاله سنده یازلمش ایدی.

(۳) بلکه باصولغان نسخه سنده بوسوزلر یوقدر.

«وليس عندى الآن كتاب ارجع اليه فى هذا المقصد وانما الموجود عندى تحريرات جمعتها فى سالى الزمان» ديب يازغان.

آلاى دەبىز مەرجانى خىزىتىرىنىڭ ياوروپادە باصولغان مىسلمان اثىرلىرى بىلەن فائىدەلەنگەنلەردە بىلەنمىز. مىثلا بىر جىمىوعەسى اچىندە شونى يىازولى اليعقوبىنىڭ كىتاب البلدانىنىڭ بىرنىچى كىلىمىن طابىدىق. عربىچەنى لاتىن تىرانسكىرىپسىيەسى بىلەن شولاي يازغان Al-Jaquii-Kita bol-bolbn «وفية الاسلافنىڭ» مەقدەمەسى اچىندە بەزى مىسلمان اثىرلىرىنىڭ ياوروپا لاتىن تىللىرىدە تىرجىمە قىلىنغان بولۇن سويلەۋى، بىزنىڭ دەۋامىزنى ياكادىن قوتىلىدىر.

مەرجانى بىر جىمىوعەسىدە، روم پادىشاھلىرىنىڭ تارىخلىرىنى يازدىق دەن سۆيگە، اوشىبۇ سۆزلىرىنى يازا: «بۇنىلارنى تۈركىيە ايلە اولان بىخاھەرلەرنىڭ بىرنە اسىر توشىمىش بىر رومدىن ايشىتىم. اول رومچەسىن اوقوب، آنىڭ بالاسى مىڭا تىرجىمە ايدوب سويلاب توردى. مېنى شۇندىن يازا باردىم.»

مەرجانىنىڭ تارىخى يازۇدە ايكى مەقبۇل يولنى طوطۇى، مشهور كىتابلىرى بىلەن فائىدەلەنمەيدىر. مەرجانى نەق سۆڭىكى زاماندىكى ياوروپا مۇرخلىرى يولنىك بولۇپ، اول كىتابلىرى بىلەن بىرگە باشقىە تارىخى مەنبەلىرىدە تاشلىمى. مىثلا اول اثىرلىرىدە، بىگىراكىدە آرخبە لوغىيەغە دائىر نىرسەلەر بىلەن فائىدەلەندى. مەرجانىنى اوزىنىڭ مەتەدىد جىمىوعەلىرىنىڭ، تارىخى يازۇچىدىن باشقىە ياكى مەنبەلىرى جىۋىچى ھەم تاپۇچى دىب ايتۇرگە مەكىن. بۇ مەنبەلىرىنىڭ بارىنىدە مۇنىڭ يازۇپ طرۇب بولمى، چۈنكى بۇ مەسئەلگە ايرىم بىر ماقالە كەتتۇگىل، ھتى ايرىم بىر زور كىتاب كىرەك بولۇچۇق. مېنى بۇ اورۇندە ايسكىدىن قالما مەرجانى طرفىدىن كۇچرلۇب آلونغان بىر تارىخى خاطرەمى، جىمىوعە نىگمى نىرسە نىگىر، كىسە گىن كىتەرەم (۵نچى جىمىوعەسىنىڭ ۱۱۰ صىفەدە)؛ بۇ كىسەك بىر تارىخىدە كىرگەن ظەننىدەن؛ بۇ كىسەكنى يازۇپ بىتۇرگەچ مەرجانى:

«من کتاب ابن بغای (بغایمه نغایمه آنچه معلوم توگل، وقت اوتوی بله نقطه یا ایسه باشقه حرف بتسکان) وفیه الجید ومادون ذلك» دیب قویغان. شول کیسه کنی بو اورنده کوچوره مز:

«۷۵۰ سنه بعد تخریب تیمور باده بلغار آلتون بیک وعالم بیک بنی عبدالله خان قزان صوی اوستونده قلعه نوزدیلر یوزده تورت بل تور دیلر آخر اول یورطنی یاراتماین قزان صوی تماغنده شهر نوزدیلر یوز ایلی سگز یل آنده اوتوردیلر سلیمان خان نك نسلی آنده کیسلی اول زمانه شغالی خان روس قولنده ایدی مسلمان لار باروب آنی کیتوردیلر اوتوز اوچ یل خانلق سوردی بعده روسلر عسکر ایله کلوب قصد قزان قیلدی اورص لار بیکنی صاری ایبان، فالتالی ایبان دیرلر ایدی یدی بلغه چه توش قیلدی.

بعده ضیاناغنده قلعه ضیانی بنا قیلوب ادوات حرب وعلوفه عسکر نی آنده قویدی بالاخیره شغالی خان روسقه غمازلق قیلوب مسلمان لاردن خفیة دارلرغه صو قویغان طوبلارغه قوم تولدورغان شهر نی روسغه بیردی آدمی لر هلاک بولدی اول وقت تاریخ توفز یوز آلتمش برده ایردی یکشنبه کون عقرب ۲ نچی کونی ایدی اورص پوقرا کونی دیب شوکار آطادی. خوانین قزان آلتون بیک بن عبدالله عالم بیک محمودخان خلیلخان ابراهیم خان محمد امین خان عبداللطیف خان صاحب کری خان علی خان یادکار خان مونك وقتنده کون توتولدی.

آندین صوگ شغالی خان وقتنده روس آلدی ۱۰۱۰ سنه مگده اونکه آچلق بولدی ۱۰۱۷ ده میتری یاغی بولدی طاوق یلی ایردی مگده بکرمی تورتده جنالی یاغی بولدی طاوشقان یلی ایردی مگده ایلی ده اورکاچبرو ساردی یلان یلی ایردی مگده ایلی اوچده میخائل خان بولدی قوی یلی ایردی مگده آلتمش بیسده اولات بولدی یلی ایردی مگده بتمش ده باشقورط روس برله یاغ بولدی بار یص یلی ایردی مگده بتمش یله

قزاق یاغی بولدی مکده سکسان توفزده هواده بر الوغ بولدز پیدا بولدی الوغ کچک اشکاره کوردی کوکلی یاشلی کورنور ایردی فرق کون توردی بعد ملک روسده فتنه لر قو باباشلادی مکده توفسان برده باشقورط آرسنده بر مسلمان پیدا بولدی کان ولبا صاحب کرامه آنی سید جعفر خان دیب ایتور ایردی لر

۱۱۱۸ سنه ده آلدار باشقورط یاغی بولدی ایت یلی ایردی ۱۱۴۸ سنه ده ایردی توکل اوغلی قتلغ محمد روسلق اولوب باشقورط ایله یاغ اولدی تمام تورت یلغچه توقش بولدی کوب کوب مسلمان لار هلاک واسیر بولدیلار ۱۱۵۲ سنه باشقورط روسقه بیعت بیردی دیب اشطراف اسمی تولاتدی لر . ۱۱۵۶ سنه ایت یلی هوا یوزنک بر قویرقلی بولدز پیدا بولدی قویروغی قیباش انشی طرفنک ایدی تون بر آنچه اوزغاندن صوگ مغربده اینار ایردی ۱۱۳۵ سنه قلعه اور نبورغ توزلدی طاوشقان یلی ایردی»

منه شونک شکللی ایسکیدن قالمه مجموعه لر دن آلودغان تورلی کیساکلرنی مرجانینک مجموعه لر نده شافتی اوچر اترغه میکن. مثلا شوندی بر کیساک کوزمه چالوندی: منه بو کیسه ک؛ بیک ایسکی جرتق دفتر دن توشکان بولورغه کیره ک بر کاغذ گه یازولغان:

« ۱۷۹۸ سنه مای نك ۲۸ بیرلدی شاه روسیه گه عرض الله خیرلی ایله سون شاه روسیه پاول پیتر ویچ کیلدی قزانعه ایسکی اوغلی برله ۱۷۹۸ مای نك ۲۴ نچی کوننده» شونده پادشاهنک تورلی مسلمانلرغه آلتون ساعتلر بیرگان حقنک، هم آکارغه تشکر جوابی یازولر حقنک سوز باره شوندا بوق برنچی منبعلر دن بولغان تورلی خاطره، واحوال تاریخیه نی شامل کاغذلر هم ۴ نچی مجموعه سنه ده کوز مز گه کوروندی.

مرجانینک غلاله الزمان، مستفاد الاخبار برنچی جلدی، بیگرا که ۲ نچی جلدی اوچون فائده نگان منبعلر دن شولرنی صانارغه میکن: خلق تلنک یورگان

خبرلر (افواه ناسدهغى خبرلر)، ترجمه حاللر، وصيتلر، مکتوبلر، فتوى لر، خطبهلر، اجازة نامه لر، مرجانیڭ اوز کتبخانه سنک بولغان يايسه باشقه لرده کورگان يازمه کتابلر حاشيه لرنک گى تورلى خبرلر، تورلى داکومينتلر، نهايت قبر طاشلرى (۱)، آچه لر، اکتيلر، مقاللر.

مرجانی همه اثرلرنده ده، آچه لرغه زور اهميت بيره؛ اول آلارنڭ تورلى خلقلرده نيندبلرى بولغانلغىن سوبلى (۱)، آلارنى کورگان بولسه «منظورمز بولغانى بار» (۲) ديب کيته. بولاي اثرلرينه تورلى خلقلرنڭ آچه لرى حقنده، يايسه اول آچه لرنى برتارىغى دليل ايتوب سويلودن باشقه ده، آچه وتنکه لرگه بيک اهميت بيرگان لگن هم آلار بله شغللرنگانن کوره مز. بزنگ کوزمگه بر مجموعه سنده شولاي آچه لار بله شغللرنگان کلغدن کورورگه توغرى کيلدى: اول آلارنى ئلوك صورغچ اوستونه باصوب توشوروب آلغان، سوکندن آيرم بر کارنداش بله دائره صزوب عادى يازو بله يازوب آلوب کلغدنڭ بر چيتينه آلار حقنده معلومات بيرگان. شولاي ايتوب ايسكى اهميتلى آچه لر اوز فولونه توشه آلماسلر، قياتلرن صورغچ اوستونه پيچات باصغان کبى ايتوب باصوب توشوروب آلغان بولورغه کبرهک.

مرجانیڭ تارىغى اثرلرى اچنده عرب يازوينه باشقه يازو بله يازولغان منبعلرده بار. مثلا ۱۱۶ صحيفه مستفاد الاخبار برنجى جلدده «توفتاش خان نڭ لهستان حکمدارى ياغىلاغه تاتار تلى اويغو قلمى بله يازغان يارلغى» بار. منه شونڭ قول يازمه سى ۵ نچى مجموعه سنک صاقلانغانده. شونڭ شافتيون مرجانى اويغور يازوى بله کوچروب آلغان. يازو بيک شما، ملکه حاصل ايتکان کشى يازوينه اوخشى. ينه شولوق مجموعه ده بعض اصلاويان سوزلرن روسچه اصلاويانچه حرفلر بله يازوب آلغان.

(۱) مثلا مستفاد الاخبار ج ۱ ص ۱۵، ۲۷، ۳۵، ۱۲۱، ۱۲۳، ۱۳۱

(۱) مثلا ۱۰۶ صحيفه مستفاد ۱، غرة الحواقين نڭ باشنده.

(۲) مثلا غلاله الزمان نڭ صحيفه سنده.

معلوم، که مرجانی ننگ تاریخی اشتغالی وقتی فزانده شرق علملرینک بیک رواجده وقتینه طوغری کیلنگان. بلکه بوده مرجانینک بیوک مؤرخ بولوینه کوب یاردم اینکاندر. شول وقتک کوب مستشرق عالملر - پرافیسورلر، وباشقه تانار تاریخی و آثار عتیقه سی بل شغلل نوچیلر کوب بولغان. شولای بولغاچ شول عالملرک اثرلری، و روس وقعه نویسلیرنک برنچی تاریخی منبعلری بله مرجانی فائده لئمه گانمی؟

موگارغه مثبت جواب بیررگه کیرهک بولا. بو عالملر بل اولترشوب فسکرلر بیان ایتوشو بولغانی، ایندی بزگه مرجانینک ترجمه حائنده نوک معلوم بولدی. شوکارغه کوره ده دشمانلری طرفندن چغارولغان بریننده شوشی سطرلرنی اوچراطه مز: «همده دائم کافر ابله اختلاطک بیک قوی - اختلاطده فائده دن شر فسادی قوی». لکن مرجانی موگار کوب اهمیت بیرمدی. مستفاد الاخبارنک برنچی جلدنده غرورانده، فورقهبچه امور دنیاده شرعاً خبر کافر هم مقبول ایکانون بیان ایتدی. لکن مرجانی موندی منبعلرگه تنقید کوزی بله قاری ایدی.

مرجانی: «گرچه اول زمان روسیه دولتی کورشیلرنک افری بولسه ده فزان دولتی سرای دولتی کبک بولوب کیتوندن خوف ایتوب همیشه تانارلردن اوز کوب خانلرنک اشلرندن تدبیرلردن خبردار بولوب طورغانلر وتاریخلر نده طفیلا فزان احوال و اخبارندن یازغانلر ایسه ده موندایون معاملانده شرعاً خبر کافر هم مقبول اولسه ده الخ (۱)» دیب ساسامسئلنی حل ایتنه.

وافعا مستفاد الاخبارده بعض روس لیتوپیسلرنندن (۲) آلقان سوزلرده بار. مثلاً «روسبه حکمداری ولادیمیر نام ذات فبچق ترکلرینک یاردمی بله، بلغارلردن خراج آلورغه قصد اینکاچ روسبه سر حکمدارینه بولارنک آیافلری ایتوکللی بولاردن بز خراج آلاآلامز بز چاباطه لی اوستونه بارالقی

(۱) مستفاد الاخبار ج ۱ ص ۱۱۸.

(۲) وقعه نویس.

بزرگه شولار قولای دیدکی مرویدر « دی. منه سوکھی سوز ایك ایسکی بر روس لیتوپیسنده بار سوزار در.

ینه بعض روسچه بل ترغان کشیلرنی، مثلا سولانگور علی محمودف نام ذاتنی، مرجانی چافرتوب اوبنک روس کتابلری اوقوتقانی نی روایت ایتهلر. شولایوق روسچه کتابلر ومنبعلرنی تیکشرو و اوقو اوچون محمدجان فندی آیطفی جنابلرینگده کوب فائده ایتوی ظن ایتوله در. مستفاد الاخبارنک برنچی جلدنک گی، قزان اها لیسندن بر توغری سوزلی آدم ایته دیگان (۱) سوزلرندن مرجانینک مرادی اوشبو محمد جان افندی بولسه کیرهک. بو آدم مرجانی حضرتلری بل بیک دوست بولوب، مرجانی هر وقتده یازغان تاریخی اثرلرن آثار کورسه تر بولغان؛ چونکه محمدجان افندی تاتار و مسلمان تاریخی مخلصی بولوب، حاضر اوغلی سلیمان افندیده آتاسینک فالون غنه بر تاریخی مجموعه سیک صافلانل در. منه توبنک بعض بیرى کوچرله چهک محمدجان افندینک مرجانیگه بر خطی، مستفاد الاخبار برنچی جلدینک مسوده سی اچندن کیلوب چقدی: «ویلیامینف زرنونفدک قاسم خانلری حقنده یازغان کنا گه سنده بر نچه نسخه دن کوچوریب خانلارنک شجره سن کیتورگان هر قایسنده جلال الدین خان توقتامش اوغلی تیمور خان تیمور فوتلو اوغلی بولوب کورونه لر... هر قایده تیمورخان کئوگرافیکسکی و آرخیئولوگیچسکی اوپشستوالرنک یازولرنک تیمور قوطلو اوغلی دیب جلال الدین توقتامش اوغلی دیب کورونه در. محمدجان آیطفی. ۱۲نجی مارط ۱۸۶۴»

شوکارغه کورده آنک کتبخانه سنده بعض روس مؤرخلرینک اثرلری ده بار. شونک اوچونده مرجانی، شاکردی ملا حسین فیضخانف جنابلرینه: «مبنول اولسه ویلیامینف مجمعدن بقیه جلدلرینی ده بزرگه ارسال قیلسه گز یاخشی اولور ایدی چونکه بزرگه برگنه جلد آلوب

(۱) مثلا: مستفاد الاخبار ج ۱ ص ۲۷.

(۲) بوخطار ویلیامینوف-زیرنوفنک اوزی صوراوی بله یازولمادیمی ایکن؟

کیلدگز...» دیب یازهدر. عموماً مرجانی ده بو مؤرخ ویلیامینوف زیرنوفغه شافتی غنه قدرلی، بهالی خبرلر بیرگان. مثلا شولوق مؤرخنڭ «Изслѣдованіе о Касимовскихъ Царяхъ и Царевичахъ» دیگان اثرنده برنجی جلدنده ۵۴۸ صحیفه‌سندده هم ۵۵۴ صحیفه‌سندده مرجانی حضرتلرینڭ تورلی فبر طاشلری حقنڭ ملا حسین فیضخانف گه یازغان (۲) ایکی خطی باصولغان.

عموماً مرجانی حضرتلری ویلیامینوف زیرنوفنڭ بو اثری بله مستفادالایخبرنڭ برنجی جلدی اوچون فائده‌لنگان بولوی بیک احتمال. حتی شهر افسدی شرف مرجانینڭ کتبخانه‌سندک ویلیامینوف زیرنوفنڭ بو اثری بولغانلغن هم بو اثرنڭ داملا جنابلرینه هدیه اولارهقی بیهرلنگانون سویلگان ایدی. هر نیچک مستفادالایخبرنڭ برنجی جلدنده ویلیامینوف زیرنوفنڭ آلدده مذکور اثری بله فائده‌لنگان ازی کورنوب طره‌در. لکن «فصل فی الدولة القاسمیه بقصبة کرمان» دیگان بابندهغی بوخانلقغه دائر فیکرلری نڭ کوبسی نو ایجادبولوب، هم بومستشرقنڭ بتون ۵۵۳ صحیفه‌لک برنجی جلدینڭ فیکرن ایکی اوچ بیتک بیک اوستافسقارتوی مرجانینڭ قدرن، فیتمن یوغالتو توگل، آرندده درغنه. شونڭ اوستونه مرجانینڭ قاسم خانلقینه برملی کوز برله قاراشدن قاراغانون، نانار-مسلمان منافی یاغندن باقانون خاطر مزدن چقارماساق، بزنگ بو فیکریمیز یاگادان قوتله‌ندهر.

مستفادالایخبرده ویلیامینوف اثرنده گی بعض اورنلر بله مرجانی اثرینڭ بعض یرلرن چاغشدروب قاریق: مستفادالایخبر برنجی جلدنڭ ۱۴۰ صحیفه‌سن، زیرنوفنڭ برنجی جلد ۲۸ صحیفه‌سی بله چاغشدریق. مرجانی شولای یازده: «اول کرمان خانلری تصرف ایدن موضع لرنڭ اهابسی مسلمان میشرلر ویت پرست موقشی لر بولغانلقدن اهل اسلام حکومتی آستونک قویق روسیه غریستیانلرینڭ حمیت دینیه لرینه قارشى اولماغان

هم خانراغه اوز مسلمانلری آراسنک اولمق اولی اولغان». ویلیامینوف-زیرنوف یازه:

„А если жаловать кого либо городамъ и дѣлать себѣ гдѣ либо царька, то конечно всего ближе и лучше было дать городокъ Мещерскій. Во первыхъ, вся мѣстность кругомъ его въ Рязанской области была съ давныхъ поръ заселена: Мордвою и Мещерью (отъ чего и самый городокъ въ отличіе отъ другихъ явился Мещерскимъ), исповѣдываемыми частью язычество, частью вслѣдствіе близкихъ сношеній съ мусульманами-мухаммеданство; инородцевъ этихъ, скорѣе нежели Русскихъ можно было отдать въ управленіе татарину и мусульманину“.

مرجانی حضرتلری ۱۴۵ صحیفه ده حکمدار ثانی/ دانیال بن قاسم طوغر وسنده یازغانده ٲه یته: «حکمدار مذکور (یعنی ایوان بن واسیلی) آنلرغه نصاری نئی اسپر فیلورغه اذن ویرمدی» ویلیامینوف زیرنوف I جلد ۷۴ صحیفه ده یازه: - «Татарамъ во время похода запреще-но было брать людей въ плѣнь»

هر نیچک مرجانی حضرتلری قاسم خانلقینک تاریخن یازغانده ویلیامینوف زیرنوف بله فائده له نسه ده مرجانی «افواه ناسده غی خبرلر» بله بو مسئله ده ویلیامینوف - زیرنوفده بولماغان معلوماتنی بیرهدر. بو خانلقنک تاریخن یازغانده، تکرار ٲه یتهم، ویلیامینوف زیرنوف بله فائک لنو برده اثرنک قدرن بیرمیدر. چونسکه بو قاسم خانلقی روسلر طرفندن یاصلغان صنعی بر حکومت بولغانغه آنک ایثک کوب منبعی ده روسلرنقی بولورغه طوغری کبلدر. اما آلارنی ایسه بر بیرگه جیوچیک ویلیامینوف زیرنوفدر.

مرجانینک متعدد مجموعه لری اچنده گی بعضیلرنده «روس فلان دیب ٲه یته» دیگان بعض سوزلر بار، بولارده مرجانینک روس کتابلری وروس منبعلری بله فائده له نگانون کورسه تهر. بر اورنده مرجانی

۵نچی مجموعه سینک ۵۵ صحیفه سنده اوز قلمی بله شوندی بر قطعه یازغان: «خامول عملکتی بو شول ولایت بولسه کیرهک روس آنی کامول دیب یازدی بو زماندن ۱۰ یا ۱۵ سنه مقدم حاکم. وفات بولوب خطای پادشاهسی اورننه مذکور متوفی ننگ خاتوننی قویدی الخ» ینه «بو خامول رومچی شهرندن ۶۰۰ چاقرم تقریباً خطای اچینه تابا ایمش اوبغور کنازلرندن در» دی. مونک روسدن مراد کم؟ بیلگیلی؛ بو قطعه یالیسه بر روسچه دن ترجمه یالیسه بر مستشرق ننگ خصوصی مصاحبه سنک ته یتکان سوز بولور. چونکه «کناز» دیویده شونی کورسه تهر. مر جانی هیچ بر وقتده تورک قوملرن کناز دیب آطامی «امیر، سلطان» یالیسه «خان، خاقان» اسمی بله یورته.

ینه شولوق مجموعه ننگ ۶۳ چچی صحیفه سنده صریحاً روسچه دن ترجمه یالیسه بر مستشرق یازوی بولغان بر قطعه بار. مر جانی قلمی توگل، هم تلیده روس جمله ترتیبی بله یازولغان؛ بو اورنک آننگ عینن کیتوره مز: «فزاق سلطانلرندن براو چونان والبخان اوغلی ننگ اوغلی بر رساله سنک یازغان که کاشغر دن آلتمش چاقرم برده آلتون آرطش دیگان اولده قبری بار ایمش سو توك بغراخاننگ* (بو اورنده بولدوز روشننده بر طنش علامتی فویغان) عهزنگ کوب غز و ایتوب حتی طرفان و کومول (مر جانی خامول دیب طرفقه چغاروب توزاتوب فویغان) فالالارینه چافلی باروب صوغشوب قایتقان اولسکان تاریخ دورت یوزده بکر می طوقزنجی یلده آنگار بیک کوب خلق زیارة ایتالر مزاری مشهور دور اول دیارلرده شولای دیب یازغان مذکور چوقیان سلطان» آنگلاشیلا که «روس شولای دیب یازدی» دیب یازغان یازوشوشی ار بولورغه کیرهک. شوشی کورسه تسکان بعض ملاحظانقه بنا ایتوب مر جانی ننگ روس منبع وتاریخی اثرلری بله فائده لنگان دیب اویلا رغه مجبور بولامز.

III

مرجانی حضرتلری تاریخی اثرلرن نیچک یازغان؟ مرجانیڭ ماتیریاال جیغان
مجموعه‌لری. مرجانی غە تاریخی بولورغە نرسەلر سببچی بولغان؟ مرجانیڭ مؤرخلققە حاضرلکی

مرجانی حضرتلری تاریخی اثرلرن نیچک یازغان؟

مرجانی حضرتلرینە اشلە نولمە گان تاریغیزنی اشلەوی آسان اش
بولماغان. کتابلر قولونده بولماغان، بیگرا کده اول وقتک باصولغان منبعلر
آز بولغان. ئۇلی یاری آڭسارغە بخاری و سمرقندە تحصیللری زور
فائده بیرگان. آندن اول تورلی کاغدلرگە یازوب آلوب قاییتقان.
شولاردن وقزاندە، هم تورلی تاریخی مقصد بلە سیاحتلرنندە کورگان (۱)
اثر وداکومینتلرنی یازغان کوچرگان منفرق کاغدلردن مرجانی حضرتلرینڭ
متعدد مجموعه‌لری باصالغان. منە شول مجموعه‌لر مرجانیغە یاورپا
مؤرخلرینڭ جیبە ترغان «ماتیریاالترینە» مقابل نرسە بولوب خدمت ایتکانش.
نی طابقان، نیندی خط آلمان، نیندی کتابدە عجب سوز، فائده‌لی نرسەلر
طابقان، نیندی آچمە کورگان، نیندی کتاب حاشیەلرنک یازولر کورگان،
شولارنڭ همه‌سندە، شول مجموعه‌لرینە ترکه گان.

مرجانی بر اثر نده توب توغری آقغە یازماغان. آنڭ ئۇل نیچە
مسودەسی بولە ترغان بولغان. ئلوك اول پلان توزگان، آندن صوڭ
بر تورلی فصقە غنە یازوب چققان، صوڭندن اوزایتوب آقغە یازغان.

مرجانی نی تاریغقە هوسلی، مؤرخ یا صاوچی شی، ایڭ اوڭلی طبیعت در.
آنڭ زور خاطر مسی، خاطرگە بناقلونغان بو تاریخ علمینە، بیک زور فائدە
ایتکان. صوڭندن ماوراءالنهر، بخاری، سمرقند کبی اول وقتدەغی کتاب
اویاسندە اون یلدن زیاده طرووی برده شیکسز مرجانی غە تاریغە نی
ترولتورگە زور سببچی بولغان. آندە، مرجانی حضرتلرینڭ بیوک
بخنلرینە فارشی، فاضی ابو سعید سمرقندی شکللی دردی عالملرنڭ
بولوی، برده شکسز مرجانی نی تاریخ بلە شغلە نوگە تارتقانلر. شوکارغە

(۱) مثلاً شهر بلغارغە مرجانیڭ نیچە مرتبە سیاحت قیلغانی معلوم.

كوره مرجانی بو عالمڭ ترجمه سنده وفية الاسلافده: «تاریخ علمی ایله شغلله نوبمه اوشبو آدم سبب بولدی» دیگان
 مونڭ اوستونه حسین افندی فیضخانف کبی شاکر دینڭ بولوی،
 بیگراکده آنڭ علم او یاسی بولغان پیتروغرادده اونیورسیتیده تعلیمی
 زور فائده اینکان بولور. شونڭ اوچونده مرجانی حضرتلری بوشا کردی
 حقده: «حسین پیتربورغ شهرینه کوچمک اولدیغنه بو حالنی انکار ایتدم
 و مرادندن چویرر ایچون سعی قیلدم لکن الله تعالی نڭ حکمی ایمش
 تدبیرلرم تقدیرگه موافق چقمادی، فصدندن دوندره آلامدم مع ما فیه
 آنڭ پیتربورغ طور مقندن کوب فائدهلر کوردم» دیگان. نه ایسه استاذ
 مرجانی حضرتلرینه توری مستشرقلر نڭ اثرلری، توری سیراک اوچری
 ترغان مسلمان کتابلری بله فائدهلر نو اوچون بو شاکر دینڭ بیک زور
 بار دملری نیگان بولورغه کیرهک (۱).

لکن تاریخ بله شغلله نورگه ایڭ زور معاونت ایتوچی بلکه زمان
 بولغاندر. مرجانی نڭ ملا بولغان زمانلری، قزانک علوم شرقیه نڭ دارالفنون
 ایڭ زور ترقی اینگان وقتنی ایدی. غوتوالد، رادلوف، نهایت تاتارلرنڭ
 ایڭ صوڭفی تاریخی بله شغلله نوچی پرافیسور نیکالای فیرسوفلر شول
 زمانده ایدی. بولار نڭ مصلحتلری، قزانده شرق تللری شعبه سی بولووی
 مناسبتی بله بولغان. قزانده توری تواریخ شرقیه گه دائر سیبزلر، همه سین
 مرجانی نی تاریخه تارنالر، مرجانی نی کونلاشدرلر ایدی. واقعا مرجانی
 کبی بر ملتچی آدم نیچک ایتوبن، روس وطنداشلر یهنڭ بزناک تاریخمزه
 خدمتلرن کوروب طروب، اوزی شوڭارغه طوطونمه سون، اشله مه سون؟
 مرجانی نڭ مؤرخلک اوچون حاضرلگی بار ایدی می صوڭ؟

بار ایدی. اول بتون شرق مؤرخلرین تیکشیرگان، آلار نڭ اصولن

(۱) مثلا ویلیامینوف زیرنوف هم برنجی مرتبه ابن خلدون بله طانشدرچی

اوشبو شاکر دی بولوی احتمال طوطوله در. مرجانی نڭ کتبخانه سنده ماتیر یالار آراسنده

حسین فیضخانف فلمی بله یازولغان تاریخه دائر بایتاق یازولر بار.

آکلاغان، بلسگان ایدی. ابن خلدون کبی تاریخ «میتودولوغ» (اصول تاریخ عالمی)، آنڭ هر وقتده یول کورسه توچی بولدوزی ایدی. اول آکارغه کوب وقتده «نظری» مسئله لرده تقلید ایتنه ایدی. فارسی، عربی، ایسکی ناتار-تورکچه تللر نی چن چنلاب بله ایدی. منه بوده شرق خلقلر ینڭ تاریخی بله شغلله نو اوچون برنچی شرطدر.

IV

مرجانینڭ تاریخنده توتقان اصولی وتاریخینڭ فلسفه سینه دائر فیکرلری. قصه غنه یاوروپا علماسینڭ فیکرلری. جمعیه بشرنڭ اورگارشینه عاملرله تمدنی سببلری. تاریخده شخصلرنڭ تأثیری.

حاضر مرجانی حضرتلر ینڭ تاریخ غنی طوطقان مینود (اصول) وتاریخنڭ فلسفه سینه دائر بر ایسکی سوز ایتنه مز.

مرجانی حضرتلر ینڭ فلسفه تاریخ و آنڭ اصوللرینه دائر یازغان آیرم بر اثری یوق. اول نه قدر ابن خلدون شیکلی بیوک «وفیه الاسلاف» تاریخینه «مقدمه» یازسه ده، آکارغه بیک کوب اورنده تقلید ایتسه ده، فلسفه تاریخ وتاریخنڭ نظریه لرینه مخصوص مسئله لر بله کوب چو والماغان. آلابده مرجانینڭ تورلی اثرلرنده بیگرا کده مستفاد الاخبارنڭ برنچی جلدنده بومسئله لرگه دائر فیکرلر طابا آلامز.

تاریخ فنی حقنده یاوروپا علماسی آراسنده شاقتی غنه نزاعلی مسئله لر بار. بو نزاعلر تاریخنڭ علم مو صناعت مو ایکانندن باشلاب، تاریخنڭ تورلی واق مسئله لرینه قدر کیلوب ایتلر. آلاردن بعضیسی تاریخ قوری واقعه، یا ایسه بر وقت، بر خلق، عموما بر اجتماعنڭ طورمشن کورسه تورگه گنه کیرهك دیلر آغوم (СОБЪЗДІЕ) هم طورمشنی (СОСТОЯНИЕ) نی ممکن قدر حقیقتکه یاقن ره وشده تصویر ایتلرگه کیرهك دیلر. موندی عالملر فارسنده تاریخ اوچون باشقه عقلی علملرده گی کبی قانونلر ازلو، تورلی واقعه لر دن بر تورلی متشابه ظهوراتنی

از لهب آلوب مسئلانی عمومًا شدر ولرده (ОБОВЩЕНИЕ) مهم توگل دیلر. بو قسم عالملرنڭ فکرنجه تاریخ بر واقعه یا ایسه حیات-طورمشنی تصویر ایته ایکان، باری آنی سبب مسبب ره وشده گنه تصویر ایتره گه کیرهك دیلر؛

ناغی بر توری قسم عالملر ایسه تاریخ متشابه فاکت - واقعه لر، یعنی تیپلر بل شغلل نور گه کیرهك دیلر. باشقه لری ایسه، تاریخ بالعکس برده باشقه واقعه، باطور موشقه اوغشاماغان مسئل لر بل نده شغلل نه آلا، حتی شولای کیرهك دیلر، شولار علم اوچون مهمرك دیلر. قایسی عالملر تاریخ علمی فانولر چقاروبل مشغول بولورغه کیرهك، تاریخ صاصیالوغبه نڭ لابراتوریه سی، حتی عینوك دیلر.

تاریخنڭ غایه سینه کیلمسهك، آنده توری فکولر اوچرانه آلامز: تاریخ وعظ بولورغه کیرهك، وجدان فاعده لرن اویره تر گه کیرهك دیلر، قایسی عالملر ایسه تاریخ اوتسکان زمانده غی آدم بالالرنڭ طورموش و حیاتن تصویر بولورغه کیرهكده، هیچ بر توری منفعت گه قویارغه ممکن بولا طورغان بر غایه تاریخدن طلب فیلماسقه کیرهك دیلر.

مرجانی نڭ تاریخ یازو اصولی بو بر ایکی سطرده بیان ایتولگان طرفلرنڭ قایسینه اوغشی؟

مرجانی تاریخ یازوده وجدان عنصرینه شافتی اهمیت بیره. آننڭ فکرنجه تاریخنڭ اشی جمعیه وشخصلرنڭ اوتسکان زمانده غی خطالرن کوروب کیله چگده حاللرن توزانولری در. مرجانی تاریخ یازودن چن، چن شوشی آیه ایتسکان یول بله باراسی کیله (۱):

« یریدالله لیبین لکم ویهدیکم سنن الذین من قبلکم ». الایسه
مرجانی تاریخده حقلق طرفداری. اول یازا: (۲)

(۱) مقدمه ونیسه الاسلاف ۱۶۰ ص استفاد اص ۱.

(۲) استفاد اص ۶ ج ۲ ص ۳۵۹.

«آنچه مؤرخ وظیفه‌سی و قوف و اطلاع ایدن شایان اعتبار اولان اقوال و نقول و اخبارنی علی ما هو الواقع مین غیر زیاده ولا نقصان ایراد و خلاصه مفهوم و مفادنی من غیر نصب ولا تشیع و تعصب لاحد ولا علی احد بیان و محاکمه ایتمه‌کدر. چونکه فائده و منفعت ما هو الواقعنی یخشی و یمان اولسون کما هو بیان ایتمه‌کدر. اما هوای نفس ایله برونی مدح و دیکرنی جرح و قدح و باکه برونک یخشی اشرنی و دیکرینک یمان حالرنی گنه سوزله‌سه اول کشی حق تبارک و تعالی ناک امرینه امثال ایتمای عاصی و نفسینه جافی و فضول و عبث سویله‌ب الله تعالی و رسولینه صلی الله علیه و سلم گه خابین و غدار اولور. (۱)» موکارغه فارامیچه مرجانی حضرتلری بعض تاریخی واقعه‌لرنی تنقید قیلودن چیگونمی. مثلاً سلطان سلیم ناک فزانغه تاتارلارغه یاردمگه عسکر ییهرمه گانلکون «سلطان سلیم ناک زور خطاسندنر» دیب قوبه.

مرجانی حضرتلری جمعیه بشرنک ترفینک و تدنیینده سببچی ایتدروب باشلوجه شوشی فاکترلر (فاعللر) نی طانی: جغرافی، اتنوگرافی، سیاسی، معنوی. مثلاً مرجانی چواش خلقلرینک فکدرلرینک طارلانون، اورمان و طاغ آره‌سندنه دنیا کورمگان، دنیایی تانوماغانلقلرندن کوره. بعض فین قبیللرینک اول مسلمان بولوبده حاضر مجوسلکگه کوچکانلکلرن ذاتلرنده قابیلترلی یوقلقندن کوروب برخلقنک، ذاتلرنده، قابلیت بولوی بولماوی مسئله‌سینه اوشانه.

سیاسی فاکترلر حقدنه مرجانی کوبره‌ک سویلی. مثلاً بلغارلرنک استقلاللری قوللردن کیتکانون سویله‌گنده مرجانی، مونی کوبره‌ک سیاسی سببلردن کوروب، بلغارلرنک اوزلرینه مغوللرنک هجوملری هم

(۱) مرجانی حضرتلری بوسوزلرنی یازسه‌ده اوزینه مناسب‌تلی کشیلرنی مافتاودن، اوزینه بعض ضرری تیگان کشیلرنی شاقتی‌غنه فاتمی تل بله‌ذکر قیلودن اوزن طیبیه آلمان. مستفاد الاخبار ناک II جانینک ۲۰۴، ۲۰۵، ۲۰۶، ۲۰۷، ۲۰۸ و باشقه صحیفه‌لرینه کوز سالنسه دعواز اثبات قنور ظنند، بز. بو واقعه بر مرجانی‌غنه خاص بوله‌میچه کوب کشیلرنک طبیعتندن کیله تورغان اشد.

اوز آرا صوغشار بیدردی. تاتارلرنڭ آیروم حکومت بولوب یاشی آلماولرینه کوبرهك سبب ایتوب، مرجانی روسلرنڭ تاتار حکومتلرنڭ داخلی اشلرینه قاتوشوون هم دائما تاتارلرغه هجوم ایتوب طرولرن کیتوره. مونك مرجانی تار یخنك بیوك فاعل بولغان کورشى لرنڭ تاثیرى مسئله سینه اوشانغانونك دكورسه ته.

معنوی فاعلکه کیلسهك، بوفاعل مرجانی فارشندە ایڭزور فاعلدر «مقدمه وفیه الاسلافنڭ» ۳۴۲ صحیفه سنده هم شوگارغه حاضر لهنگانده یازغان بعض کاغدلرده کورسه تولگان اسباب تدنییمز همه سیده معنوی فاعلدر. موندە شورلرنی درج قیلامز:

«عالم اسلامنڭ تدنیینه باشلوچه شوشی سببلر تاثیر قیلغانلر:

علوم حکیمیهنی انکار، قیامت یاقونلغینه تیز زمانده انقراض نوع انسان بولچهغه اینانولر، علمانڭ رتبه سینڭ توبه نلگی، نادان ملالرنڭ خلق باشنك طرولری، شاکردلرنڭ بر مدرسدن گنه استفاده ایتولری هم آلارنك کتب متقدمیندن یوز چویروب، متأخرین اثرلرینه گنه اعتبار ایتولری، مدرسلك هم امامت نڭ وراثت طریقى ایله گنه کیلوی، علمانڭ معیشتی تأمین ایتولمیچه عوام فارشنك اعتبارلری بتووی» (۱). منه بولر همه سیده معنوی سبب تدنیلدر.

علوم اجتماعیه عالملری، آدملر اوزلری تاریخده فاعل بولا آلالر، هم باشقه شخصلر که نسبه محیط بولا آلالر دیلر. لکن آرا ده بوزمانغه قدر صوزلوب حل ایتولمه گان بر مسئله بار اول ایسه بر جمعیه نڭ ترقی وتدنییسینه شخصلر فاعل بولا آلالر مو، یا که جمعیه اوزی ایکنچی اجتماعغه فاعل بولمو مسئله سیدر. مونی باشقه تعبیر ایله ایتکانك «تاریخك شخصلرنڭ روللری» مسئله سیدر. منه مرجانی حاضر شول مسئله که نیچك قاری؟

(۱) بر اورنده اوشبو سوزنی یازا «قراغز تاتار خلقه نڭ فراست و بصیرت وهمت لرینه اهل علمنی و فضلنی نه قدر دون بخار اعتبار ایدلر الخ.» استفاد الاخبار

بو بحثكە دائر مرجانيك آيرم بر فكر كوزم زگه چالونمەدى.
 آلايدە آيرم واقەلەرنى سويلەگانە شىخىلەرنىڭ تارىخىدە گى روللەرنى
 قوتلەگان اورنلار اوچرىلەر. واقەا مرجانى حضرتلەرنى تارىخىي ذاتلەر، پادشاھلەر
 وعالمەلەرنى كۆب سويلى؛ تارىخ اشىخىص، تەرجىمە حال مەسئەسى بلە بىك
 شىغلەنە: «وفية الاسلاف» بتونلايى ئلۇغ كىشىلەر تارىخى، «غرفة الحواقين»
 «غلالۋ الزمانى» واقەلەر تارىخىدىن بىگىراك، شىخىلەرنىڭ تارىخىي اشلىرى
 تەسۋىر ايتولگان اثرلەر. لىكن بو مەسئەلەدە مەسئەلەنى تورلى ياقىن قارارغە
 ياراپا تۇرغان مرجانى شىخىلەرنىڭ روللەرنى بلەن گنە قىزوب كىتەمپچە بر
 اورنە: «آلاپور ونىزىنى اھالىسىنە اسلام نامورلا ئوب قالمق بر سبب
 خارج بولسە كىرەك مثلاً دىندار حاكىملەر ويخىشىلەر بولدىقنىمى يا غير
 بر سببىدىمى؟» دىب شىخىلەرنىڭ آرنق روللەرنە شىكلە ئوب قوبەدە، شوندىن
 صوك بىك صافلانوب غنە اوزى: «الله اهلهم الوغ محمدخان سرايدىن چىقتى
 بىعدنە اكثر اوقات شونە كچر دىكىن توگل «مىكان؟» دىب قوبە.

۷

مرجانينىڭ تارىخىي خىدمەتىنىڭ بھاسى. مىلى تارىخىمىزغە خىدمەتى. ھوما تارىخىي فەئىيە
 خىدمەتى. مرجانى دن اول مؤرخلەر. بلغار وقزان اطرافىدە غى مەسلمانلاردىن قالغان تارىخىي
 اثرلەرنىڭ يوقلىغى. مرجانى بىزنىڭ نەسەلەرنىڭ تارىخىي يازغان؟ مرجانىنىڭ تارىخىي-زى
 طبقەلەرگە بولۇى. مرجانى تارىخىي خىدمەتلەرنى تامام ايتوب وفات بولمەدى.

مرجانى حضرتلەرنىڭ تارىخىي خىدمەتلەرنە بر بھا قوبارغە تەلەگانە
 ايكى جھەتدىن قارارغە مەمكىن: مىلى تارىخىمىزغە خىدمەتى، ھوما تارىخىي فەئىيە
 خىدمەتى مەسئەسى.

بىزنىڭ قزان اطرافىدە مىلى تارىخىمىزغە ھائىد اثرلەر يازوعادىتى، ھما اوزىنىڭ
 اوتىكانىنە اخلاص، شھاب الدىن المرجانى حضرتلەردىن آلەدە بار ايدى.
 فەرن جنابلىرى: «بورونقى بلغارلەر طوغروسىدە اوزلەرنى يازغان
 يازمە اثرلەر بىزنىڭ زمانمىزغە اير شەھەدى. اما مانغوللەر ھجو مىندىن يوز

یل ٹلوك هم روس ليتوپيسلرندن نيستردن ۵۰۰ پیل صوڭ ۱۲ نچی عصرنڭ
برنچی یارومنده، یعقوب بن نعمان اسمنده بر عالم طرفندن «حدیث
بلغاری» نامنڭ، عرب تلمنڭ بولورغه کیرهک، بر اثر یازلغان ایدی»دی (۱)
منه شوشی اثردن صوڭ قزان اطرافنڭ، تانار وبلغارلر حقنده یازولغان
اثرنی بز بلمیمز. آلا بولغانهو، یایسه بولماغانلرمو، بر نرسده بلمیمز.
باری هجری مکنچی یلک یازلغان حسام‌الدین بن شرف‌الدین البلغاری
نام ذاتنڭ «تواریخ بلغاریه» اسملی بر رسالسی بار ایدی. هم بعض
نامعلوم محررلر طرفندن یازلوب، بیر بزین طرفندن «شرق مؤرخلری
کتبخانه سنده» باصلغان بعض مقاله لر، بار. موندن باشقه ایسکی
اثرلر کورنمیدر. مرجانی حضرتلری اوزی بعض اورنلرنده تورلی ملالر
قولونده کورلگان تورلی «مجمعلر»، «مجموعه» لرنی ذکر ایته. آلا رنڭ
اسملریده شول مرجانی حضرتلری اثرلرنده گنه قالغان. یایسه آلا رنڭ
قول یازمه لری اوزینڭ یاقونلرینه غنه تارالوب، ایسکروب، قدرن بلمی
طورغان وارثلر طرفندن یوغالتوب بتورلگانلر بولور.

بلغار مملکتی، جوکنندن قزان و آسترخان مملکتلری شافتی غنه
یوغاری مدنیتده طروبده، نیچک ایتوب آنده اوزلرینڭ اوتکانلرینه
عائد شول قدر آز نرسه یازولغان، یایسه برده یازولماغان؛ دیورلر.
واقعا بومسئله فکرلی طورغان کیشیلرنی قایغوغه سالورلق بر مسئله در.
لکن مونڭ سببن مرجانی حضرتلری اوزی سویلی. آنڭ فکرنچه بلغار
وقزان اهالیسنڭ «تواریخ وایام الناسقه، عدم رغبت وئله اهتمام و معرفتلیری»
بولغان (۱)، بواش بیگره کده بلغارلرده بولغان، چونکه آلا ر عموما «ضد

(۱) Mémoires de L'Academie imperiale des
scienes de S. P. t I 1832 نده ابن فضلانڭ بلغارلر توغروسنده غی

یازوی هم شوڭارغه دائر فرون طرفندن بعض ملاحظه لر یازولغان.

Труды Четвертаго ар- (بو اثر باصلغان) صحیفه (۱) غلاله الزمان

хеологического създа въ Россіи استفاد الاخبار آجلد ۱۱۷ اص

العلم ومعدات اهلہ» بولغانلر (۲)، شو نڭ اوستونە دە دشمەنلر كوپ بولغانلقدن (۳)، خانلر آراسندە نزاع كوپ بولوب ھمان صوغش غنە بولوب طورغانلقدن (۴) علم بلە شغللە نورگە يا ايسە بتونلەي وقتلری بولماغان يا ايسە بولغان اثرلر دە ضائع بولوب بتكان (۵) شو نڭ اوستونە تاغون «صنعت طباعت» بولماوي بيك زور ضرر ايتكان

نهایت صوتکندن مرجانی حضرتلرینڭ تاریخی اثرلری کیلوب چقتی.
مرجانی بىز نرسەلریمىزنىڭ مۇرخى صفتى بلە طانورغە تيموش؟
فكرمز چه مرجانی بىزنىڭ زور كشيلىرىمىز، نالمىلریمىزنىڭ مۇرخىلر.
«مستفاد الاخبار» نڭ ۲ نچى جزئى، قسما بىرنچى جزئى، نهایت بىز تاتارلرنىڭ بيوك قصوریمىز، آكسىزلىغىمىز اوزرىنە باصولمى يانتقان ۷ جىلدلى «وفية الاسلاف» نڭ بىزنىڭ مشهور عالملىرىمىزنىڭ ترحمه حاللرن بىان ايتىدى.
مرجانی حضرتلری تاتارلرنىڭ سياسى مۇرخىلر، شولوق مرجانی حضرتلری بىزنىڭ مدنيت تاريخچىمىزدىر. ادبياتمىزنىڭ تاريخى باشلاپ اول يازدى. حتى مستفاد الاخبارلرنى آفتاروب جيساقە تاتار-بلغار عالملىرىنىڭ تورلى موضوعلر دە يازغان كوپ اثرلرنى كوره آلورمىز. بىز اوستىن گنە آفتاروب ساناب قاراغاندە غنە ۴۰ دن آرتق تاتار عالملىرى طرفىدىن يازولغان تورلى موضوعلر دە غير مطبوع اثرلر طابىق. بو اثرلرنىڭ كوپوسى ايندى يوغالغانلر، بارى مرجانىنىڭ بو اثرلرنىڭ گنە اسملىرى قالغان. تعليم تاريخمىزنى، ايسكى عادتلر تاريخمىزنى، كىمولریمىزنىڭ

(۲) «مقدمه و فية الاسلاف» ۳۵۷

(۳) مستفاد ج I ص ۱۱۸

(۴) شونوق.

(۵) مستفاد ج I ص ۵۸ بومسئله لرگە داقر «قران اونيوربىستى ليكطرى تيمتولارنى ساويتىنيك ابراهيم خلفى» نڭ بوسوزلرى بيك اهميتلى: «قران تاتارلردىن قديمى احوال وحوادثاتى تفصيلا كتابت اينە كلوكلرى تواربىخلىرى اولماقنى لاپدى اولوب اما اول تواربىخلىر شول زماندەغى خانلرنىڭ روس خلائقى ايله حرب و قتال و تحريك كىبى ھردلومەل-كتلردىن ضائع قرانندە و اطرافلر نندە اولان قريە و ايللر يەدە ھىچ بىرى قالماين...» («احوال چنگر خان و افساق تيمر» ۱۸۱۹).

تاریخن، ملی مؤسسەلریمەنڭ تاریخن (دوخواونی صابرانیه، راتوشچە)، مسجداریمەنڭ تاریخن باشلاب مرجانی یازدی. شونڭ اوستونە مرجانی بزڭ توری سوزلریمەنڭ ظهورینڭ دە تاریخیدر. «آبزی» سوزینڭ ظهورن منەشوشی ماتور جەلەرلەر بەزگە بلنرە: (۱) «اول عصرلر دە هر ملانی، بلکه اوقور بازار آدمینی حافظ وتجریفلە آبزدیگان لر. دخی آخر عصرلر دە ملانی آبزغای وآبزی دیدکلری هم شوندن ماخوذدر. حاضرده یاشی الوغ اعتبار ایدلمک برلە یازو طانماغان عوام غە ایتار». مرجانی حضرتلری تورکچی بولودن بیگراک اسلاجچی، آندنک بیگراک ناتار چیدر (۱) اول تار بختە هر شیدن آرتغراق تاتارلر تاریخنە اهمیت بیرەدر. شونڭ اوچوندە اول تاریخنە طبقە لرگە بولگانندە، اصل ایتدروب اولگی قزان و بلغار مملکتلرین آلاده، بومملکتنڭ روسیە تحت حکومتینە کرگاندن اولگی زمانی بل روسیە تحت حاکمیتی زمانەسن آلا. باشقە سبر، فریم، ماوراء النهر تاریخلرن یازو ایسە سلالەلری بر بولوب، هر وقتدە اصل قزان خانلقی ایلە مناسبتک بولغانلقلرندن، اما سرای خانلقن ایسە قزان و آسترخان خانلقلرینڭ باشی بولغانغە کورە سویلی ترغاندر ظنندەمن.

مرجانی نیچک ایتسە آلای ایتکان، اما آنڭ ملی تاریخقە عائد بولغان اثرلری صوڭفی اصطلاح بلە ایتکانک «روسیە مسلمانلری تاریخی» بولوب چققان. صوڭفی مؤرخلریمەنڭ اصل ایتدروب آلغان تاریخەزنی ایسکی قسمگە بولوچی دە مرجانی حضرتلریدر. منە برده شکسز بو «پریودیزاتسیە» ایڭ یخشی بر بولو بولوب، هر وقتدە آنڭ شرفی مرجانیگە فالە چقدر.

عموماً تاریخ علمینە خدمتی حقندە سویلەگانندە شونی ایتوب کینارگە کیرەک، که مرجانی بو فنسگە ناتار عالملرینڭ ترجمە حاللرن،

(۱) استفادالایخبار ج ۲ ص ۱۹۰ شولوق حقده ۱۹۸ ۳۳۹ ھم

(۲) استفادالایخبارنڭ برنچی جلدنەگی اوزمەنڭ تاتار لغمینی اثباتی دە مونی کورسە تەدر.

آلارنىڭ اثرلارنى، قزان وباشقە شەھر وآللارنىڭ مسجد وملالرىنىڭ تارىخىنى بىردى. شونىڭ اوستونەغلاالە الزماننىڭ تارىخىنىڭ ياكۇبەر منبەغ بىلە بلوشىردى (۱).
مرجانى حضرتلرى شول قەدر كۆپ تارىخى اثرلار يازوبە، اوزىنىڭ يازاچاق مسئلەلرن بتوروب دنيادىن اوتىمەدى. آنىڭ ئىللە نىقەدر مە، وەلەلرن اوفوغاچ، مرجانىنىڭ ئىللە نىبىدى ياكۇدان بىر مەھم اثرگە حاضرلەنىڭانى كورنەدر.
۴۵۵ نچى مەجموعەلەرنە مرجانى ئىللە نىقەدر اندلس مە عثمانلى تارىخىنە دائىر ماتىر ياللىر جىغان؛ مە باشقە مەجموعەلەرنە دە ئىللە نىقەدر تارىخى ماتىر ياللىرى بار. شوڭارغە كورە مرجانى تاغى بىر نىچە يىللر طرسە ايدى، ياكۇدان بىر نىچە مەھم اثر تاتار ادبىياتىنە بىرور ايدى دىگان فەكر باشقە كىلە.

ع. عزيز.

(۱) Труды четвертаго археолог. съѣзда въ Россіи
стр. CVII.

مرجانی حقنڊه مقاله و خاطرهلر

الوغ يول باشچيميز مرجانی حضرتلری خصوصنڊه بر مجموعه ترتیب ايتارگه اوبلاغاج، مشهور علما واديبلمزدن، مرجانیگه مناسبتلری ظن ايدلگانلرينه مراجعت ايدوب، آنڭ حقنڊه اولان ملاحظه و خاطرهلرینی يازوب بيارولرینی اوتنگان ايدك. بونلردن اكثری بزم دعوتمزگه اجابت ايدوب، اهميتلی مقالهلر، قيمتلی خاطرهلر يازوب بيبرديلر. مقالهلر نڭ اكثرینی عينا درج ايتدك. توری سبيلردن درج ايدلمای قالغان، ياكه فسقارتلوب باصلغانلری حقنڊه يازوچيلر نڊن عفلوتنه مز.

اوشبو مجموعه گه درج ایتمک ایچون بر مقاله یازوب بیرولاری
 خصوصنده، استاذ محترم داملا عالمجان البارودی حضرتلرینه مراجعت
 ایتدیکنمزد، ۱۹۰۸هـ/۱۳۲۶م سنهده وولوغدادده توردفقری وقتده یازمش
 توبانده کی رساله لرینی بیرمش ایدی. بو اورنده شونی درج ایتمه مز.

بسم الله الرحمن الرحيم

مقدمه

اسلامیت وکمال انسانیت درجه علیاسی اولغان تکمیل نفس وتهذیب
 اخلاقده ایکن مؤثر: یغشی ویمانلرنکن احوالرینه بصیرت کوزی برله
 بافق وهر فایوسندن تیوشنجه عبرت آلمق در. «لَقَدْ كَانَ فِي قَصصِهِمْ
 عِبْرَةٌ لِأُولِي الْأَلْبَابِ». (قرآن، سوره یوسف ۱۱۱ آیت). بناء علیه فن
 تاریخ علم کلی وعلم فائد وعلم سائق سانالمشدر.

دین وشریعتنی ساقلاو، ویرگان فتوالرنکن درجه لرینی آکلاو
 ایچون مفتی وعالملرنکن درجات علمیه لرینی، سلامت طبع واستقامه فکر
 وصلابة دینیه لرینی یغشی بلمک لازمدر. «انظر واعمن تأخون دینکم»
 (صحیح مسلم). بناء علیه علم احوال رجال وفن جرح وتعدیل مشروع
 ومرغوب سانالمشدر.

بناء علیه استاذ شهاب الدین المرجانی حضرتلرنکن قسقه چه حالینی،
 مقدار معرفت وفضیلتینی بیان ایدوب اخوانه بر یادکار عرض ایتمک بولدق.

الاستاذ شهاب‌الدین المرجانی حضرتلری

ابن ملا بهاء‌الدین ابن ملا سبحان ابن ملا عبدالکریم بن عبدالنواب
 ابن عبدالغنی بن عبدالقدوس بن یدش بن یادگار. اوزینک بیانینه
 کوره آتاسی قران نواحیسنده یابنچی قریه‌سنک امامت قیلدقنک، شولوق
 قریه‌ده، بر مک ایکبوز اوتوز اوچنچی (۱۲۳۳) سنه یبنچی ربیع اولده
 توغمش. والده‌سی بی‌بی حبیبه بنت عبدالنصیر (آشطده الوغ مدرس
 بولغان) ابن سیف‌الملک بن مظفر بن مرتضی بن علی بن یوسف در.
 اوتوز یبنچی (۱۲۳۷) سنه اون بشنچی ربیع اولده ملا بهاء‌الدین
 شولوق ناحیه‌ده تاشکیچوگه امام بولوب، اوتوز سگزنچی یلنک سگزنچی
 ذوالحجه سنک آناس بی‌بی حبیبه دنیادن قایتوب، صاحب‌الترجمه بش یاشلک
 حالنک‌والده مشفقه سنکدن آیورلمش. صوکره طلب‌علمگه کرشوب اوائل علومنی
 تاشکیچو مدرسه سنک بولغان خلفه لردن اوقوب، شرح جامی و شرح شمسیه
 و شرح عقاید و توضیح درس لر بنی آناسندن استفاده ایدوب، اکمال تحصیل
 ایچون ۱۲۵۴ سنه دورتنچی ربیع اولده تروی (ترویسکی) یولی ایله
 بخاراغه یونالگان و شولوق یلده آلتنچی شوالده بخاراغه کروب درسکه
 شروع ایتکان، وعصرینک ایک فاضل مدرس لرندن رسمی درس لرده استفاده
 ایتکان. بیوک استاذلری: ملا میرزا صالح (المعروف بداملا میرزا
 صالح اعلم) ابن نادر بن عبدالله الخجندی، ملا محمد (المعروف بداملا
 حاجیبای) ابن صفر الخجندی، ملا فضل بن عاشور الفجدوانی، ملا
 عبدالمؤمن (المعروف بایشان مؤمن خواجه) ابن اوزبک خواجه الافشنچی
 (الوابکندی)، حاجی ملا خدای بیردی البایسونی، ملا بابا رافع الخجندی
 وقاضی شریف (المعروف بالهولوی) ابن عطا خواجه ابن هادی خواجه
 (المعروف بالاستاذ) البخاری در. رحمهم الله.

صوگره ۱۲۶۰ سنه ده سمرقندگه سیاحت ایدوب، عصر ینک کاملی
 ومحب کتاب وعاشق علمی اولغان شرفاءدن قاضی سمرقند ابو سعید بن عبدالحی
 ابن ابی الحیر بن ابی الفیض بن عارف السمرقندی حضر تلمرینه یولقوب،
 قاضی مشار الیه صاحب الترجمه ده حسن استعداد کوروب حسن قبول
 اینکان، وکتب غریبه نفیسه برله مشحون (تولوغ) بولغان کتابخانه سینى
 اختیارلی ایدوب، کوب کتابلرنی مطالعه سینه وفوق العاده معلومات
 آرتدر ماقینه باعث بولغان. سنه مذکوره دن صوگه غالباً فاش ایامنده
 بخاراده رسمی درسلر برله اشتغال ایدوب، یاز کونلرنده سمرقندده
 قاضی مشار الیه حضورنده اشتغال واستفاده اینکان. بخاراده اهلی ونسخه سی
 ینک آز بولغان ملا جلال دوانی ننگ رساله جدیده سینى، قاضی مذکور
 حضورنده اوقودقینى بالتخصیص کندسى سویلار ایدی وهم قاضی مذکور
 اول زمانلرده نادر بولغان تهذیب الکلام نسخه سینى صاحب الترجمه
 یدنده کوروب یازوب ویرمکینى التماس اینکاج، تمام کوچوروب
 ویردکینى ایتور ایدی.

وبالجمله صاحب الترجمه حضر تلمری، بخارانگ درسخانه درسلری
 ایسکیدن بیروبیش وآلتى معروف کتابلرده بولغان معنالنرى آکلانتهق
 ومطالعه روشینى اوگرتمک دن عبارت بولدقندن، ضعیف العربیه ونافص
 المطالعه آدملاو چون لایق اعتناء بولسه ده، صاحب الترجمه کبى ذانلر
 ایچون آزاش بولدقندن، مشار الیه حضر تلمری تحصیل ایامنده اوق فضل
 آلهی بولغان استعدادى وشده اجتهادى سایه سنده معقولانندن حکیم اشرافى،
 شیخ شهاب سهروردی، ملا جلال دوانى، حکیم میر باقر داماد وهر ایکی
 صدر شیرازی وزاهد هروی آثارلرینى اعتناء ایله مطالعه ایدوب،
 منقولانندن دخى فوق العاده کوب کتابلر کورگان، وکوب مسئله لرده
 مشهورگه آلدانهای حقیقتکه ایرشکان، وهر فنده ایرشدیکی حقیقتنى ضائع
 ایتمىدن ضبط ایته بارغان، وفرصت تابدقنى قدر لیل ونهارنى، سفر

وحضرتی آیورمای، فراغ وراحتنی کوتمای یازہ بارغان؛ بنا علیہ بایتاق
آثارینک موادی بخارادہ وقتدہ اوق وجودکہ کیلگان.

فکرینک باش تنبھی.

صاحب الترمذی، باب علومک ابتداء تنبھی و عقلمینک تحقیقانه حرکتکہ
باشلاوی اوزندن ایشتدکہ کورہ شویله اولمش کہ: بخاراغہ بارشنگ ترویسکیک
برعلمامجلسنک ابو النصر عبدالنصیر القورصاوی حضرتلرینک بعض احوالی
وصفات حقنک اولغان فکری سویلینگان، اکثر سوزلری ردو جرح سبیلنچہ
بولسده، شونک صاحب الترمذی حضرتلرینک عقلمینہ بر حرکت کیلگان. آتاسندن
وباشقہ کوب آدملردن فورصاوی حضرتلرینکی تزییف و تنقیص قولاقینہ مألوف
بولغان بولسده کتابلرینکی بخشیلاب کورونی فلیمینہ اورناشدرغان.
«علم و ذکلمینہ دوستی و دشمنی طرفلرندن اقرار ایدلگان آدمینک
سوزی اصلسز بولماس، البته انصاف اوزرہ فکر تیوش» دیہ فی
نفسہ حکم ایتمکان. بخاراغہ بارغاچ فورصاوی حضرتلرینک خواهرزاده سی
ملا اسماعیل بن موسی قشقرای حضرتلرندن شرح عقاید فورصاوی
استعاره ایتمکده مشارالیه «اول کتاب لایق مطالعه دگل، سگز صفاتنی بر تشخیص
برلہ متشخص دیگان کتابنی قارابنی اشلایسک؟» دیہ تنفییرینہ باقمای آلوب
مطالعه ایتمکان، وسوزلرینکی موجه و معقول، ومالک کتابنک اسناد قیلغان
سوزندن بری وبعید تابقان. بعد ذلک فورصاوی مرحوم حقندہ غی ارثی
وتقلیدی بولغان فکری آلماشنوب درستکه ایلانگان. کرک آنک افکارینکی کرک
باشقہ لرینک سوزلرینکی تقلید و تعصبسز اویلاونی اوزینہ عادت ایدوب،
هر فندہ حق و صوابنی ازلاوچان بولغان وغالباً ایرشکان.

بخارادہ اوق تحقیق و کثرت اطلاع برلہ شهرتی چیقیمقلہ برادری ملاصدر الدین
المرجانی دن ماہدا ملا عبدالخبیر بن عبدالوہاب المسلمی القزلیجاری،
ملا محمدی بن صالح العمری القزلی، ملا حافظ الدین بن نصر الدین
البرانکوی کبی استعدادلی ذاتلر محبت و اغتنام اوزرہ حضورندہ درس
اوقوغانلار. شول روشدہ اون بریل فدر تحصیل و کسب کمالدہ بولوب

۱۲۶۵ سنه ده اوننچي رجب ده قصد وطن اوزره بخارادن چيقوب ايمن
قلعه (اورسكي)، اورنيورغ ارقبلى اون ايكنچي رمضان ده قزانغه، اون
اوچنده وطنى اولغان ناشكيچوگه بالسلامة والبركة داخل اولغان.

قزانغه امام ومدرس بولوى.

سنه مذكوره ده قزاننك برونچي مجله امامى ملا سعيد بن حميد
البرسكوى سفر حجاز بهانه سيله امامت وتدريسدن استعفاء ايتدكندن،
صاحب الترجمة نك بخارادن قدومى وفضل وكمالى مجله مذكوره نك، بلكه
بتون ديار قزاننك ايك نفوذلى بيغوراسى ابراهيم (ابراهيم باى) ابن
عبيدالله بن محمد رحيم يونسى گه ايرشوب، علماء قزان وسائر ارباب
تميزدن مركب و «مستفاد الاخبار» ده تفصيلا يازلامش بر بيوك مجلس
ياصاب صاحب الترجمة نى امتحان ايتدرگان (۱) وبيوك مناظره لرصوننده ارباب
انصاف طرفندن فضل وكماليله شهادت ويرلسكاج مجله مذكوره ده امام وخطيب
ومدرس بولمقبنى التماس ايدوب، مشار اليه حضرتلرى ده پدردنن اذن صونك
قبول ايدوب، ۱۲۶۶ سنه مجرمنده قزانغه كوچوب، شولوق يىل مفتى
عصرى عبد الواحد بن سليمان افندى حضورنده صورت امتحان اجرا ايدوب،

(۱) ابراهيم باى نك امام ومدرس انتخابنده انصافى مميزاتدن مركب هيا علميه
حضورنده امتحان اصولينه كرمى، بايتاق بصيرتندن وملت ايچون حسن خدمتندندى.
جزاه الله خيرا. يونسه كوب آدملىر وبايلار فقط نسيكه، ارشمكه، خوشامدكه باقوب كوب
منصبلرنى ضائع ايتهلر، امامت وتدريس كبرى ملة اسلاميه نك اعلا درجه ده اولان وظيفه
عزيزه سيني تنزيل وضايع ايتلر وشول واسطه ايله ملتسكه چي كسز الوغ خيانت قىلالار.
ابراهيم باينك بروشى برسنة حسنه بولا توروب - ا كثر ائمه نك غرض شخصيلرينه
موافق كلمدكندن وبايلار ايچنده ده جسارتلى ونفوذلى وبصيرتلى آدم گويا قالماقدنن -
تمام متروك بولغان، اعتبار ايدوچى فالماغان. فقط صونك زمانده دولت وجسارتى،
حميت وحسن نيتى برله امتياز تابقان احمدباى حسين زاده بواشنى ميدانغه چيقاروب
ترويجيمى قصد ايتدى، وبعض قريه اماملرى خصوصنده بالفعل اجراء قىلى ايسه ده
اهل انصاف نك آرزقى واهل تعصب وعنادنك كويلسكى رواجينه مانع بولدى. الله آشا
رحمت قىلغاي.

یکرمی بدینچی جمادی اولی ده، ۱۸۵۰ سنه میلادیه آلتنچی آزرده امامت و خطابت و تدریس ایچون منشور رسمی آلمان. آخوندلوق رتبه‌سی ۱۲۸۴ سنه ده ویرلنگان.

درسی، ودرس بابنده‌غی مسلکی.

استاذ مرجانی سنه مذکوره دن اخیر عمرینه قدر (آز تغلف ایل) امام و خطیب لرغه و آخوند لرغه علی حسب العرف تیوشلی لوازمنی یخششی اوتاو اوستینه درس برله اشتغال ایتدی. درسک دواملی، یخششی افاده‌لی، یوق بار حواشی قاتشیرماسدن، فاعلی و فاعلی کتابلردن، فائسز مناظره لر برله اوزایتماسدن رسمی کتابلردن درس ویرر ایدی. زیاده مسویوب اوقونقان و مطالعه سیننه ترغیب اینکان کتابلری: معقولاندن میرسید زاهد هر وی آثاری، کلام متأخرین ده تهذیب الکلام، فقیهه هدایه و شرحی فتح القدر کبی تحقیقی و فائده‌لی کتابلر ایدی.

تفسیر و حدیث، ادبیات عربیه، تاریخ فنلرینک هر قایوسنک اهلیه تامه‌سی و همه معاصرلردن استونلکی بولسه ده، بونلردن درسی بیک آز بولوب، مصاحبات اثناسنده افاده‌سی کوب بولور ایدی. اکثر مجالسی، خصوصا اهل عناددن خالی، ارباب استعدادنی شامل بولنده هر فایو فاضل آدم ایچون فنون مذکوره دن گوزل درس بولور ایدی.

درسی غالباً حواشی مشهوره تقلیدی اوزره بولماینچه، محققین آثارینه، و اوزینک عالی افکارینه اعتماد ایتدکندن، افاده‌سی ارباب ذکا و حسن تعقل که مخصوص راق ایدی. عادی فوه‌لی شاگردلر، کوب استفاده ایدرلک دگل ایدی. بناء علیه شاگردلرینک مقداری درجه فضلینه مناسب دگل، بلکه معاصرلرینه نسبتله ده شاگردلری آزرلق بولور ایدی. ولکن طلبه سینک عالی و متوسط لرنک-ولو بعضا- بر درجه عنادسز فکر، جنس علمگه محبت، خصوصا تفسیر و حدیث، سیر و تاریخ فنلرینه رغبت، بعض آثار محققین نانوتمنی حاصل اولمقل باشقه لردن امتیازلری بار ایدی. قوت و اهتتامینک

غالبینی تحریر و تصنیف که صرف ایتهمکی ده، بتون طافت و همینینی در سکه صرف ایتکان مدرسرلرگه کوره، آز شاگردلی بولوینک باعث آخری بولسه ده عجب دگلدر.

تمییه: شاگرد کوبلسکی آزلقی، و آنلرنک یغشی استفاده لری، غالباً حسن تعلیم و اصول تربیه که قاریدر. حسن تعلیم و تربیه - مادیات و جزئیاتقه کثرت توجه و آنلر ایله شدة اشتغالنی، و هر طبقه شاگرد برله حسن معامله و درسرلر نده آنلرنک درجه افکارینه تنزل و ممکن قدر انبساط اوزره بولونی ایستادکندن - امتیازلی عالی فکری آدملر ده غالباً نافع بولورغه تبوشلیدر. کرب مملکتده کورلرگان و ایشدیلرگان تجر به لرده شولای کورساته در. صاحب ترجمه نك هائله تربیه سنکده خلقدن امتیازلی، و یغشی نمونه و دستور العمل توتارلق حسن آثاری کورلمدی. بوده حکمه مذکوره سبیلی بولسه عجب دگلدر.

ارشاد و اصلاحی و کیفیت نشری.

صاحب الترجه حضرتلری بیوک همینینی ترویج شریعت و احیاء سنت و اصلاح ملتکه و آنلرنک احوال و اطوارلرینی بدعتدن ایراق و سنتکه تطبیق ایدرگه صرف ایتدی، و بوبابک لومته لائم و طعن جهال و شماتة اعدادن قورفمادی. شفاهی افاده کوب شرابطغه محتاج، و مع ذلك کوب آفات و موانعغه اوچراوچان بولغانغه افکارینی بازوب نشر ایتونی اولی و اشمل و انفع کوروب تحریر و تصنیفکه اهمیت ویردی، و حقیقه اصابت ایتدی و اربابی ایچون یغشی فائدهلی کتابلر یازدی و گوزل یادکارلر قالدردی.

عالی فکری عالملردن استفاده: حسن استعدادلی و قوه فطانتلی آدملرگه گنه یکل بولدقندن عامه طلبه نك استفاده سی آز بولادر، بلکه ایمانا محروم قالغوچیلار و ضررلانوچیلار کورلدر. یازغان اثرلری نشر ایدلسه، مرور زمان ایله تورلی یرده قابلیتلی و یغشی اهلیتلی آدملرگه اوچراپ، آکلاغوچی و تقدیر ایتکوچی کوبابمکی و بناء علیه افکارلرینک

كما ينبغي انتشارى وكوب آدملرنىڭ استفادەسى مەمكىن بولادۇر.
 مرجانى حضرتلارنىڭ دەۋىداكى عالەمىيىنى ھىسز و نىشرا ايتاردى
 طلبەسى مەدود و بىك مەصور اولدۇقندىن، تصانىفى واسطەسىلە ھاصل ايتكان
 استعدادلى طالب ھوق اولان مەبلرى بولغان بولماسە ايدى، كندىسى
 و افكارى - ائمەار بىقە قطارندە سانالغان امام مەتھود لىث بن سەدنىڭ ضىاعى
 كىبى - تىز زماندىن ەناكب نىسان آستندە فالاجاق ايدى. لىكن الحمد لله
 تصانىفى ساىبە سندنە مەبلرى كو بايمكە و افكارى نىشرا ايدلمكە و انشاء الله
 صدقە جارىبە غىر منقطە اولمىقى امىد ايدلمكە در.

مرجانى حضرتلارنىڭ يازغان آثارى

- (۱) «الحكمة البالغة فى شرح العقائد النسفية». عقايد اسلاميه نى اثباتدە اصول سلف اوزرە كر كىچە ادلە نقلبە و عقلىبە نى مشتمل، مطالعەسى تىوشلى گوزل كىتابدر. قزانكە مطبوع.
- (۲) «العذب الفرات والماء الزلال فى شرح الجلال». مىلا جلال دوانى نىڭ عقايد عضدبە شرحىنى مىلا ھسىن خلىخالى كىبى خىالاتىز درىست مطالعە ايدوب آثار زاھىدە دن و اوز سوانىدىن بايتاق فوائدى درج ايتكان. استانبولدە ابرانىلر طرفىدىن تىكار طبع ايدلدى.
- (۳) «الطريقة المثلى والعقيدة الحسنى». تەھذىب المنطق و الكلام مختصرى مئابە سندنە در. قزانكە مطبوع.
- (۴) «المثل الاعلى».
- (۵) «تذكرة المنيب بعدم تذكرة اهل الصليب». اهل صلب نىڭ ذىبە لارنى يەك درىست دىكل ايدكىنى بىان ايتكان.
- (۶) «ناظورة الحق فى فرضية العشاء وان لم يغب الشفق». قزانكە طبع ايدىمش، كوب فوائدىنى مشتمل، مطالعەسى اغتنام ايدلورگە لايقدىر.
- (۷) «حرفة الحوائين لعرفة الخواقين». قزانكە مطبوع.
- (۸) «غلاة الزمان فى تاريخ بلغار وقزان». قزانكە مطبوع.

(۹) «منتخب الوفية». «وفية الاسلاف» دن انتخاب ايدلمش، سلف و خلفدن مشاهيرنك عصر و حياتلاريني و آثار مشهوره لاريني بيانده در. قزانده مطبوع.

(۱۰) «وفية الاسلاف ونحبة الاخلاف». يدي سكر بيوك جزءدن عبارت تراجم احوال و طبقات علماده مقتنم كتابدر. لکن اوز عصرنك تاريخ ابن خلدون مقدمه سينه قريب حجمك و فوائد كليهنه مشتتيل بولغان مقدمه سي بيك قيونلق برله گنه باصولدي ايسه ده، نفس كتاب طبعي ايجون يتاراك جسارت و همت هنوز قزان و اطرافنك وجودكه كاهدي. موندن صوكني بولور.

(۱۱) «تنبيه ابناء العصر على تنزيه ابناء ابي النصر». ابو النصر القورصاوي حضرتلارينك بخارا اميري و علماسي براه صفات حقنده بولغان ماجر باتيني بيانده رساله لطيفه در.

(۱۲) «حق المعرفة وحسن الادراك بما يلزم في وجوب الفطر والامساك». ناظورة الحق عليه سنده بعض رسالدار و اورنسز كفتنگولر تارالعاچ يازامشدر. قزانده مطبوع.

(۱۳) «البرق الوميض في الرد على البغيض المسمى بالنقيض». قزانده مطبوع. بعض مسائل فقهيه و بايتاق فوائد و تنبيهاتني مشتملدر. سلفي مذكور ملا سعيد البرسكوي نك صاحب ترجمه حقنده غي بعض مطاعينه جواب مقامنده فلمگه آلتوب طبع وقتنده نسخه سينه داخلا و خارجا بايتاق فوائد علاوه ايدلمشدر. «النقيض» دن مرادي مذكور صاحب اعتراضدر.

(۱۴) «شرح مقدمة الرسالة الشمسية».

(۱۵) «تجاريب مفردة».

(۱۶) «جوامع الحكم و ذرايع النعم» من مقولات امير المؤمنين على رضی الله عنه.

(۱۷) «كتاب النصايح». حيوانلرغه شفقت خصوصيك. قزانك مطبوع.

(۱۸) «مختصر النجوم الزاهرة في احوال مصر والقاهرة».

(۱۹) «حق البيان والتصوير في مسألة حدوث عالم الامر والتقدير».

عالم فی نفسه حدوث زمانی یا که حدوث دهری بر له حادث بولسه ده، ثابت ولازم الاعتقاد بولغان قدر لیبسی اهل کلام متأخرین اینک آنچه حدوث زمانی دگل، بلکه حدوث به معنی المخلوقیة والسکون بعد مالم یکن فقط اید کیینی اثباته در.

(۲۰) «الحق المبين فی محاسن اوضاع الدین». حزامه حاشیه سی باینده مطبوع. گوزل کوچک رساله در.

(۲۱) «اعلام ابناء الدهر باحوال اهل ماوراء النهر».

(۲۲) «کشف الغطاء عن الابصار باغلاطنوار یخ بلغار». مستفاد الاخبارغه الحاق ایدلرک طبع ایدامش.

(۲۳) «رسالة فی مسائل النحو».

(۲۴) «مناسک الحج» (ترکی).

(۲۵) «رحلة» ۱۲۹۷ سنه ده واقع اولمش حجاز سفرینی اجمالا یازمش رساله در. ترکی تلننه، فزانده مطبوع.

(۲۶) «الفوائد المهمة» رسم کتابه مصحفکه دائر علمی وتاریخی فائده لی کوچک رساله در. فزانده مطبوع.

(۲۷) «مستفاد الاخبار فی احوال فزان وبلغار». فزان ترکیسنده، ایکی جزء برنچی جزئی فزان وبلغارنک ایسکی حاللری ملوک وخوانیننک تراجم احوالترینی مشتملدر. ایکنچیسنده روس استیلاسندن صوگهی حاللر، فزان ومشهور قریه لر نک مسجد ومدرسه لر ی واماملری، دوخاونوی صوبرانیه، وآنده اولغان مفتیلر وقاضیلر بیان ایدلرگان. فزانده مطبوع

(۲۸) «حزامة العواشی». اصول فقهده توضیح حاشیه سیدر. تلویح فارشوسینه سید شریف اعتراضاتینی وسائر خیلا فوائدنی شامل گوزل حاشیه در. فزانده ومصرده مطبوع.

(۲۹) «مشارع الاصول». فن اصولده غایبه احتصار اوزره برمتندر.

شیخ ابن همام نك تحریر الاصولی وابن نجیم طرفندن ایدلگان مختصری اسلوبنده، وابن حاجب نك مختصر منتهی سی روشنده، لکن ایجاز مغل ایله یازلمش برطبقی رساله در. یغشی شرح یازوچی بولسه نافع کتاب بولاچاق. قزانک مطبوع. بونلردن ماعدا گوزل خطبه لری و بعض کبارگه یازغان ادبی مکتوبلری بار در.

مصنف حضرتلری هر کتابنده حق و صوابقه ایرشور ایچون یغشی تعری واجتهاد ایتکان، و خلقنک احتیاجینه قاراب فائده لی مسئله لر ذکر ایتکان، و غطا ظن ایتدکی مسئله لر خصوصنک شدتلی روشچه رد و مقابله ده بولونغان. علماء صالحین حقلرنده حسن ظن و ادب اوزره اولدقی حالک، بشریت سببلی خطا ایتکان فتوالرینی، هر کم سیسکانور و او یلانور روشک ردقیلغان. چنانچه ناظوره و حق المعرفه والبرق الومیض ده ظاهر در. ذاتا اظهار حق و صواب، رد باطل و غطا وظیفه لری، باطل و غطانک قبجینی شدتلی روشک بیان قیلمای و خلقنک فکرینی قوزغاتوب آندن دوندر درجه ده تزییف ایتمای میسر بولماید.

مستفاد الاخبارده بشریتندن ناشی بعض معاصرلری حقنده بر آزار افرات و تفریطقه میلیده کورله در. خصم لرینک، محاسنلرندن اغماض یا که بیک اختصار ایدوب، مساویارنده زیاده بسط، محبب لری حقنده بالعکس قیلحق کبی روشک بولغان.

ایسکیندن بیرو مدارک و فضائلی عالی بولغان کهمسنه لرینک هر قایوسینه عوام و خواصدن اعداء و حساد کوب بولا کلدکی کبی صاحب الترجمه گه ده اعداء و حساد آز دگل ایدی. آنلر طرفندن خیلا تشویش و فتنه لرده کوردی. آز ماز بهانه ایله ایکی دفعه موقتا منشوری آلدی و کوب تورلی جرح و طعنیکه هدف ایدلدی. بناء علیه اعداء و حسادندن دماغی کویمک و قلبی مجروح اولمقله اورنی کلگانده بعضلری حقنده قتیغ سوز و اوتکور قلم استعمال ایتدی.

افکار عالی‌ه‌سندن بعضلری.

(۱) اعتقاد و عمل با بلرنده کتاب مقدس و سنة مطهره‌غه تمسك نك لزومینی و هر رأیدن و روایتدن بونك مقدم و احق بالعمل ایدکینی یغشی بلدی و آچیق بیان ایتدی. احادیث ثابت‌ه‌گه مخالف بولغان روایتلرنك (كوب کتابلرده مذکور بولسه‌ده) لایق عمل دگل ایدکینی اعلان ایتدی. بو مسئله عظیمه‌نی مملکتهمزده الك بیان و اعلان ایتکوجی علامه قورصاوی حضرتلری بولغان ایسه‌ده، صاحب ترجمه مشار الیه‌گه کوره طول عمری و کثرة اسبابی سایه‌لرنك دائره فکری اوسع و معلوماتی اکثر بولمقله بیانی او کدو اثباتی اوضح بولدی. و مع ذلك سلفی (قورصاوی) کبی حنفی المذهب و امام ابو حنیفه رحمه‌الله محبتنك و آنك مذهبینی ترجیح و تقویه‌ده شیخ ابن همام کبی ثابت و سائر مذاهبه‌کجه تقدیم و ترجیح بولنك بدل جهد ایدوجی ایتدی.

(۲) باب الفروع و الظنیات ده قیاس و اجماعنی دلیل کورسه‌ده باب العقایدده بو ایکی بولنك دخلسز ایدکینی سائر محققین کبی بیان، و صاحب شریعتدن ثابت بولغان قدرلینی قبول و اعتقاد، آچیق ثابت بولماغان مقدارده من حیث الشرع سکوت لازم ایدکینی اثبات ایتدی. «اثبات ما اثبتته الشرع و نفی ما نفاه و السکوت عما عداه» مقاله‌سینی فاعه اتخاذ ایتدی. بناء علیه حدوث عالم مسئله‌سنتک کتاب و سنتک حتی اقوال، اصحاب و تابعین و ائمه مجتهدین آرارنده حدوث زمانی اصطلاحی بولماینچه فقط کتب فلاسفه‌دن کتب کلامگه درج ایدلمه‌سوز بولغانغه عالمنی «حادث بمعنی انه مخلوق خلقه الله تعالی بااختیاره بعدان لم یکن» دیو اعتقاد شرعا لازم و فرض، و لیکن طرف ماضیه‌ تناهی عقلا ثابت بولدقندن زمانیاتک بعدیه زمانیه فی نفسه ثابت ایسه‌ده قید شرعی دگل، بناء علیه اعتقادی شرعا لازم بولغان مسائل آراسینه درجی تیوش دگل دیه کورساتدی.

(۳) اوسانداق صفات الله حقنده قرآن عظیم اثبات ایتسکان و سلفی

صالحون آکلاغان و بیان ایتکان قدردن آرتق، زیاده وامکان برله قولنی خلاف حق و خلاف اهل السنة والجماعة کورر ایدی. بو مسئلهده واوخشاشنده امام رازی و علامه تفتازانی و سائر اشعری المسلك اولوب باب عقایدده کوب تاویل و استرسال بالعقل یولینه کیتکان ذواتنی قتیغ رد و جرح فیلا ایدی.

(۴) فروعهده شفق باتماغان بیرلردهه یستو نمازینک قطعاً فرض ایدکینی آچیق بیان ایتدی. ایسکیلردن ویا کئی مملکتهمزده اوتکان علمادن سقوطی خیالینه بارغان کهمسنه لرنی رد و جرح ایتدی. تمسک قیلغان شبهه لرنی تمام ازاله ایدوب فرضیت ایچون ادله قطعیه تورغوزدی. وبالفعل مملکتهمزده عدم غیبوبه شفق شبهه سینه تمسک ایل، ترک عشاء فکرینک یوقالمقینه و فقط نقطه سیاه بولوب تاریخ صحیفه لرنده گنه قالمقینه باعث بولدی. ناظوره الحق اشبو بابک یازلوب نشر ایدلدی.

(۵) مملکتهمزده هر بر شهرده و بیوک اسلام قریه لرنده محکمه دن اذن بولغانده جمعه نیک فرض بولمقینی و اوتالدکندن سوکوره احتیاطاً اولی نمازینی (احتیاط ظهر) اوتونک (کوب مصنف ل طرفندن تیوش کورانگان بولسه ده) درست دگل، بلکه بدعت و مخالفی سنت، ایدکینی بحراریق و مراقی الفلاح صاحب لرندن آرتوغراق و آچوغراق دلیل لر برله اثبات ایتدی. تشهده اشاره بالمسبحه، فراء الفاتحه خلف الامام، خطبه لرده عدم تکرار حمد، سنتک وارد بولغان کبی کلمه شهادت لرنی واحد صیغه لری برله ذکر و خلفاء راشدین نی باسمائهم خطبه ثانیه ده ذکر کبی رعایه سنتدن ناشی اختیارات جزئیه سی کوبدر. انصاف اوزره کتاب لرنی مطالعه ایتکویچی کوب نرسه دن خبر دار بولاچا قدر.

(۶) قرانده با صدر لغان مصاحف شریفه غالباً صاحب الترجه نظری و تصحیحی برله با صدر لرقنده، آنلرنی بلاد همزده بالکلیه مهجور بولغان رسوم مسنونه اوزره تصحیح ایتدی و مصاحف عثمانیه ده اصحاب کرام

(رضی الله عنهم) طرفلرندن ایدلرگان و سلفی صالحون طرفلرندن اتباعی واجب کورلرگان روش اوزره طبع ایندردی. علماء بلاد مزنگ علوم دینییه و تار بیخیه ده اطلاعری آز بولدقندن هر اشد خلقمز طرفندن قدوة توتولغان بخاراده رسم مسنون معتبر بولدقی حاله الگرك بو بابیه علماء طرفلرندن کوب طعنار و تهمتار ایدلدی ایسه ده صبر و احتساب ایتوب اشینی چیقاردی، و بیوک خدمت تورغوزدی.

(۷) هر فننی بلونی، علوم دینییه و عربیه انواعی اوستینه فنون حکمییه ننگ هر قایوسینی (ریاضیه، طبیعیه، آلهیه اقساملرینی) تیوشلی کورر ایدی. نجات، صلاح، ترقی علم برله گنه حاصل بولا، هر تورلی فساد و فتنه علم صحیح یوقلقدن دیور ایدی.

(۸) او ضاع دینییه نی و مراسم مسنونیه نی سافلاوده چیکسز صلابتلی ایدکی کبی، عادات ملییه و علامات قومیه نی سافلاوده ده بیک اجتهادلی ایدی. ترک و تاتار قومزنگ محاوره لرنده روس لغتی قاتشماقینه اصلا راضی دگل ایدی. اوشانداق کیوم سالوم، یورش تورش و سائر حیات حاجتلرنه مطلقا عادات و شعار قومنی (مخالف شرع بولمادغه) واجب الرعایه و لازم الحفظ کورر ایدی. خلقنگ تللری و باشقه روشلری روس و آوروپا روشلرینه اوره لکندن، فقط ملیت و قومیت نظر لرنده گنه دگل، بلکه دیانت جهتنجه ده بیک قورقار ایدی. ومع هذه الحالة روسچه بلونی، حتی روسچه ده مهارت حاصل ایتونی تیوشلی کورر ایدی. دولة اجنبیه حمایه سنده بولغان قوم ایچون دولة مذکوره ننگ اصول و قانونینی بلمک و اسرار اداره سینه اطلاع قیلحق و شول واسطه ایله آننگ ضررندن سافلانمق و اوز قومینگ منافعینی کوزاتمک ایچون دولة مذکوره ننگ لسانینی بیخشی بلو نعم الوسیل ایدکینی آچیق بلدرر ایدی.

(۹) تیمان سنتینه زیاده دقت ایدر، و هر بابیه بو سنتنی رعایت ایدر، و بو بابیه هر کیمگه شدتلی توصیه ایدر ایدی. حتی عرابه گه

منگانه ده، آت منوده گی کبی صول طرفندن صاغ ایافیله عرابه گه باصار واوزینک صاغ طرفینی رفیقینه یا که رفیقه سینه فالدروب اوزی صول طرفه اولتورر ایدی. صول طرفندن براگونک کلوینی، یورشینی اولتورشینی مکروه و مشئوم کورر ایدی.

۱۳۰۶ سنه محرم آینده برادر م ابو محمد صالح جان بن محمد جان طوی ایچون مچکره گه باردمزده مشار الیه حضرتلرینک اوچ آتلی عرابه سنده صاغ طرفنده اولتورغان جلیسی و رفیقی اولمش ایدم. عرابه سینک صول طرفی زیاده چه سالونغانلقینی، «رفیقمنی صاغ طرفه آلوب اوزم دائما صول طرفه اولتوردمدن» دیش ایدی. چونکه مشار الیه بیک و آغر گوده لی ایدی.

بو بابده امام برله مقتدی واحد، قیامته کتاپ اعمالنک صاغدن وصولدن بیرلو مسئله لری اهل فهم ایچون دلیل کافیدر.

اجمال احوال و اخلاقی

فی نفسه عزیز و کریم النفس ایدی. معیشتنده و خلق برله معاملهنده قدرینی و درجه سینی سافلار، اهل علم ایچون قدر سزلکنی موجب بولغان اشلردن زیاده سافلانور ایدی. بایلارغه بایقلاری ایچون تواضع ایتمس و خوشامد قیلماس ایدی.

بخشی ابوده تورور و بخشی کیوم کیار و قیمتلی آت وهرابه ده یورر ایدی. بو روشندن مقصودی اعزاز علم و احترام دین ایدی. دنیاسی واسع، اسباب کبری موجود ایسه ده فی نفسه متواضع، طلبه وعلماغه و فقرغه التفاتلی و آنلرغه یاردملی، خصوصا دین و علم یولنده همتملی و علمنی ترویج و اهلینی تعظیم ایچون بدل جهد ایدر و خلقنی ده بو بابده قولا و فعلا ترغیب ایدر ایدی. اوزینی رذالتمدن و تملقندن براق تونار، هر اشنده و فار و عزتینی سافلار، فضول و ما لا یعنی دن

احتراز ایدر ایدی. شول سببیدن بعض سطحی نظری آدملر آئی متکبر دبه طعن ایدر لر ایدی. ولکن طعنلری خطا واورنسر ایدی.

تصوف بابنده شیخ عبد القادر صاحبزاده البشاوری، شیخ عبیدالله ابن الشیخ نیاز قلی الترمکمانی، وشیخ محمد مظهر المذنبی واسطہ لر بله نسبتہ نقشبندیہ حاصل اینسکان، وقلیبینی تصفیہ قیلغان، ونور بصیرت حاصل اینسکان ایدی. بناءً علیه اوقات وساعاتینی غنیمت بلوب ضایع قیلما اینچه بتون عمرینی مطالعه وتحریر، فکر واوراددن ماعدغه صرف ایتمسکه ترشور ایدی. تصنیفدن ماعد، نسخہ سی نادر کتابلرنی باشلکنندن بیرو اوگرانگان عادات حسنه سنچه بتمش باشکه ابرشکان کونلر ندهده یازار وکوچورر ایدی. وفاتندن اوچ دورت بلغنه الک بلاد مزده یالغوز فقیر بدنده اولان شاه عبدالعزیز الدهلوی حضرتلرینک «تحفه اثنی عشریه» (۱) عنوانیله معروف اثر عزیزینی یکریمی اوتوز کراسه (توب) قدرینی اوز قولیله یازغان ایدی.

طبیعتنده سخاوت وشفقت بار ایدی. قونداشلرینه (یقین ویراقینه) یاردملی، فقرا وغرباغه شفقتلی، عامه خلق ایچون خیر خواه، صاف قلبلی، توغری سوزلی، هر اشنده الله تعالی دن قورقار وآنسک حکمینی آلدہ توتار ایدی. وبالجمله مشار الیه حضرتلری - آز ماده لرینی استثناء ایله قزان وبلغار مسلمانلرینک علم ودیانت وکرام اخلاق سارترین ما به الافتخاری وبتون عالم اسلامک غنیمه عظامسی ایدی.

(۱) کتاب مذکور اصلی «نصیحة المؤمنین وفضیحة الشیاطین» اسمنده شیعه امامیه وتفضیلیه مذهب لرینی هر مؤمن منصف قناعت ایدر درجده ردوچرح ایتمش، تاریخی واثری دلیللر ایله باب امامت وتفضیلک اهل السنة والجماعه مذهبینی اثبات ایتمش فارسی العبارة کتاب جمیل وبابنده نسخه بی عدیلر ۱۳۰۵ سنه سی حجاز سفرنده پر مطبوع نسخہ سینی بلوب مشار الیه حضرتلرینه هدیه ایتمش ایدم.

مرضى ووفاتى

«مات العالمُ فمات العالمُ»

صاحب ترجمه حضرتلرينده غالباً اكل و شربده احتياطسز و خصوصاً چايخور آدملرگه عارض بولا تورغان سرطان معدى (ژالودچنى راک) هلمتى عارض اولدى. آفرينلاب بهكى آزايدي، ايكي اوچ آيدن سوگره صاحب فراش اولوب وصاياسيني تمام ايتوب ۱۳۰۶ سنه ۲۸ ماه شعبانده ۱۷۰۰ آپريل ۱۸۸۹ سنه ميلاديه، قيبيل هشاء مقبوض بولدى. يتمش اوچ ياشليك شيبه فى الاسلام ايدى انا لله وانا اليه راجعون. شول ساعتده مسجدده بستو او قود قهزدن صوڭ ابوصادق صفا بن عليکاي نعى ايتدکنده «موت العالم موت العالم» مضمونيني تذکر ايدوب زياده غمکين اولدم. تاريخ واقعهگه مصادف بولغان «مات العالم فمات العالم» جمله فاجعه سيني حسب الحال اعتبار ايتدم.

مات العالم فمات العالم
 ۴۴۱ ۱۷۲ ۵۲۱ ۱۷۲
 ۱۳۰۶

ماه شعباننڭ كوز دن غائب اولديقى ۲۹ نچى كوننده جنازه سيني جمعيه عظيمه ايله ميدانده اوغلى برهان الدين محمد افندى اوقوب قزاننڭ مقبره جديده سنده اوزى حاضر له گان احاطه ايچنده دفن ايدلدى. روحا و جساما وجه ارضدن غائب اولدى. رحمه الله تعالى.

ورثه سى.

صاحب ترجمه نڭ وارثلارى بر اوغلى، ايكي قزى، ايكي خاتونى قالدى. اوغلى (جامع اولده امام و خطيب و مدرسۀ مرجانيه ده مدرس) ابو العباس برهان الدين محمدر. آناسى حضورنڭ تحصيل ايتدکندن سوگره آلتى يل قدر استانبول سياحتنده بولونوب ۱۲۹۹ سنه آخرونڭ امامت و تدريس خدمتلرنده آناسينه مشارك بولدى. علومگه اهليتى، درايث و استقامه فكري يخشى ايسه ده صوڭ يللرده امراض عصبيه گه گرفتار

بولدقندن کر کنجه تدريس وسائر لوازمی ایفادن محجوب يشامکده در .
 قزلر يئک الوغی خیر النساء ام الخیر غالیه، ايک الوغ بالاسيدر . اوائل
 حالنک باشندن بايتاقی بختسوزلکر کيچوردی . حالا مر جانيه متخر جلدندن ،
 برهان الدين محمد افنديگه مشار کتله جامع اولده امام و خطيب و مر جانيه ده
 مدرس ابو النعيم صفی الله بن عبد الله السميرى الجبلى نك نکاحنده در . حافظه
 القرآن ، عربچه گه اهلیتلی ، فهم و فکر چه آتاسندن صحبتی استفاده لر
 ایتکان ، طبع مصحفی نك نظارتنده خدمت ایتوشکان ، نعيمه نامنده بر
 قز والدهسی ، فاضله خاتوندر . کوچگی ست البنات ام ایمن حواء ، قزان نك
 پچن بازارى مسجدینك سابق امامی ابویحیی عبد الله بن عبد الکریم
 ابن اسحاق بن یوسف بن اسماعیل بن آپانای نکاحنده ، ام البنین
 و البنات ، بر درجه معرفت و فکر صاحبهسی خاتوندر .

بالالاری ۱۲۸۷ سنه ده مذکورست البنات حوایی تولیددن وفات
 بولغان اهلی نعيمه بنت حسین بن یوسف آپانای المذکور دندر .
 خاتونلری : مذکوره بیبی نعيمه وفاتندن صوگ تاهل ایتکانی بیبی
 فاطمه بنت حسین بن موسی ، و صوگ عمرلنده تزوج ایتکان بیبی
 زهراء بنت الاستاذ المشهور عبدالنصیر البواوی ایدیلر .

کتابلری .

عمری بوینچه اوز قلمیله یازغان وهم بخاراده و قزانده جمع
 ایتکان - ایچنک عزیز و نادرلری بولدتی حالده همه کتابارینی اولادینه
 وقف ایتکان . نفعهم الله بها . بناء علیه مأمور بتله ترکه سینى تفتیش و تقسیم
 ایتدکمه بعض ناتمام اجزالر و مجموعه المکاتیب کبی تاریخی اثرلردن
 ماعدا بيک آرنسخه داخل قسمت بولدی .

مشار الیه حضرتلرینك حال حیاتنده مصنفاتی برابرنده ایتولگان
 منشور و منظوم مدحیه لر ، وفاتی صوگنده زیاده تأسفدن ناشی اوقولغان

مرثیه لر کو بدر. ایڭ ظریفی طبیعتہ شعر به ذن توفغان ملا مفتاح الدین
ابن محمد یار المعروف بـ (آق ملا) مرثیهء ترکیه سیدر.

کاتبینک صاحب ترجمه گه مناسبه تی

فقیر صاحب ترجمه حضرتلرینک آثارینه ناظوره الحق ظهورندن بیرو
مارست ایتدم، امامت و تدریس خدمتلرینه شر و عمن صوکره اوزینه بالذات
آلتی یل قدر مصاحبت ایتدم، سفرلرده رفاقت قیلدم، عمومی و خصوصی
مجالسنده مجالست قیلدم و اکثر محاوراتنده مخاطبی و مستفیدی بولدوم.
علوم نقلیه و عقلیه ده علی سنه الهمد ثین مأذون و مجازی بولدوم. بناء علیه
اکثر احوال و اخلاقینه، فضائل و کمالاتینه مطلع بولدوم. آکا نسبتلر بر
یادکار، غربت اثنامده اوزیمه بر تسلی بولسون ديه بو رساله چه ده علی
الاجمال ثبت ایتدم.

عالم جان بن محمد جان البارودی.

۲۶ ماه شعبان ۱۳۲۶ سنه هـ

۹ سننابر ۱۹۰۸ سنه م / بیابده و لغنا.

استاذ مکرم علامهء مرجانی حضرتلری

استاذ محترم محقق مرجانی حضرتلری نڭ ایڭ اہمیتلی فسکرلرندن بری، علوم و معارف نڭ ترقی قیلماوی حقندہ غی سوزلری در. علوم و معارف نڭ ترقی قیلماقندن مانع اسبابلر نی اول «مقدمۃ و فیۃ الاسلاف» کتابنک تفصیلا ذکر قیلا. اجمالا ذکر قیلغانده شو نلردن عبارت:

برنجی: عصر اجتهاد منقرض دیو اعتقاد قیلوب علماء متأخرین نی متقدمین شآنندن تنقیض، متقدمین لرنی نبی معصوم، کتابلرون خطادرن میرا کوروب، آلاردن سوکغی لرنی۔ گر چه سلف صالحین وائمہء مجتہدین لرنڭ سوزلرن تحقیق و تدقیق قیلوب میدانغه صالحہ لردہ۔ زعم فاسد لرنچہ بالغانغه توتوب: «زمان اجتهاد منقرض، اول اشرا متأخرین اشلری توگل» دیب تحقیر قیلوب، فسکر و ذہن لرون تحقیقاتہ بارودن منع قیلوب، بیک توبان درجہده عامی فالورغه زور سببده بولالار.

ایکنچی سبب: علوم حکمیہ گہ کلا انکار ایدوب ارباب لرن ردیل، آنڭ ایله اشتغال ایدوچیلر نی حقیر، حتی اهل قبلدن مخالفین لرنی تسکفیر ایدوب، طلبہ آراسینہ غلغلہ سالوب، عین معارف و فوائد لرنی مشتمل محقق لرنڭ تصانیف لرن استعمال قیلمای، بلسکہ انکار ایدوب زور علوم لردن محروم بولالار. مثلا زعم لرنچہ، صاحبی معتزلی المذہب دیب کشافی و باشقہ تصانیف لرن استعمال قیلمای؛ محقق ابن الہمام و علامہ ناصر الدین البیضاوی و امام غزالی و محقق دوانی تصانیف لرن او قومای؛ و بونلردن باشقہ فصوص و اشارات و شفا و نجات کبی لرنی صاحب لری شافعی یا فلان دیب مطالعہ قیلمای تحقیق لردن محروم قالالار. و حالنکہ بولار هر قایولاری فوائد جمہ، و حقائق تامہ لرنی مشتمل کتب فاخرہ لردن.

او چونچی سبب: عالم بولماغان کشی نڭ علم ایله اشتہاری، ترقی دن زور مانع؛ چونکہ اتباعنہ دائرہ تحصیلنی تضییق و سبیل توسع دن اعراض قیلدروب، مسائل دقیقہ لرگہ التفات ایتمای، محقق لرنڭ تصانیف لری

مشتعل بولغان دلائل لر گه نظر قیلماي؛ بلکه محقق لر نی تنقیص، آلارنک طریق مستقیم لرینه سد چینگوب اتباع لرینک کوزلرن طومالاب، آیافلارینه قولادا سالوب مالای یعنی لر ایله عمر شریف لر ن ضایع قیلالر. دورتنچی سبب: صالح بولماغان جاهل متشیخ لرنک ارشاد ایله اجازت آلوب، جهلاء عوام وسفلاء طوائفی نسا لر نی جهود عین، صمت کاذب تخشع باطل ایله تربیه فیلوب، اطرافینه غیر متناهی اعتمام کالانعام لر نی جمع ایدوب، اوزلرن اطراف شتی غه تشهیر قیلماقلری علوم نافعہ ومعارف فائده لردن محروم قیلماقغه زور سبب بولالار. چونکه شول جاهل بی معنی اتباع لری، دین وملت گه خدمت ده بولغان ذائقا بر مرتبه ده التفات ایتمای، آلارنک سوزلرن قولافلرینه آلمای عمر شریف لر ن بر باد ایته لر. کلشکی اول متشیخان بر گنه وقت علوم نافعہ نک رواجنه یول کوستار سه لر، بلکه آفرنلاب کوزلرن آچوب قارار لار ایدی. واحسرتا، قایچان بوحال لر بتوب ترقی یولینه توشار لر ایسکان.

بیشنچی سبب: علمالرنک رتبه لری رذیل وحال لری رثیت بولوب، یورط بیر ومرا کب وباشقه اسباب معیشت لری اصحاب ثروت وار باب تجارت گه نسبت بیک توبان در جهده اولولری، باشقه لرنک علم ومعارف که کوز وقولاق سالولرینه مانع بولادر. هیچ وجه دن قزیغورلق نرسه یوق، اوقوب عمر نی ضایع قیلغانچه سودا گر اولور من دیب تحصیل دن محروم اولوب عامی کوینچه فالالر.

وبالخصوص بزنگ دیار بلغار ده چن چن تحصیل گه داعی ده یوق. بیچاره طرشوب طرماشوب، کوب زخمت ومشقت لر چینگوب ختم کتب ده قیلغان بولسون، معیشتلرن نأمین قیلورلق در جهده یوق. غایه مافی الباب، کوب یل لار چروب اوقوب تحصیل تمام ایتوب چقسه، بر محل گه امام خطیب اولوب، رعیه سون قاراب، علمگه معارف گه خدمت ایته آلمای عمر اونکاره لر.

علاوه: ۱۲۹۳ سنه قزانك مكنب شاهانه، تانارسكى اشقول آچولوب، علوم اسلاميه تدريسنه استاذ مكرم علامهء مر جاني حضرتلرى نعيين قيلنوب ۴ نچي شهر رمضان دوشنبه كوون مختصر قدورى دن درس افتتاح قيلوب اوقوته باشلادى. آنده بولغان درسلىرىنى بيك اخلاص برله اوقوته، آنرغه هر تورلى معلومات بپررگه طرشه ايدى. شونلقدن اول وقتده مكنب شاهانهده اوقوچى شا كردار، علوم اسلاميه دن ده بيك بخشى معلومانلى بولوب چيقه لر ايدى. استاذ حضرتلرى، هر وقت آنده غنى شا كردلرنگ حاللرينه دفت ايدوب، اوزندن سوكره ده بخشى بر معلم نعيين ايدوب اوقوتلر مرق وعلوم اسلاميه دن بخشى خبردار ايتمك قصدنده ايدى.

۱۲۹۷ سنه شهر رمضان ۱۵ دن سوكره، بو فقير جامع الحروفنى جميع امورينه نائيب، يعنى مسجد و مدرسه و مكنب لوازم لرينه امام و ناظر ايتوب حج سفرينه متوجه بولدى. شول وقت مكنب شاهانه ده تدريس ايتمكنى، اعضالردن استيندان ايله بزاره حواله قيلغان ايدى. وقت بولغاچ درس بپررگه ديب بارسام، بز حاضر ايكنچي كشىنى، يعنى طيب يحيى نى نعيين قيلمق ديديلر. بوذات اوزلرينه اوغشامش اولسه كيرهك، مر جاني حضرتلرى دوام نيتنده اولديفى حالده، سوكره دن آنى دواملى معلم ايتوب نعيين ايتديلر. اوشبو وقتدن سوكره، مكنب نك علوم اسلاميه چوتلرى بيك كوب تنزل ايتدى (۱).

قزاقلار قريه سنده امام و آخوند:

ملا برهان الدين بن عبدالر فيع المرعوم الشبكاوى.

(۱) مرجانك قارت شاگردلرندن اولان برهان الدين حضرت، اوشبو مقاله سى ايله ن برابر مرجانى حضرتلرى مدرسه سنده اوقوب چقغان مدرس و امام و مؤذنلرنگ جدولينى، نسب و موقعلرينى، سلامت و وفاتلرينى يازوب يبارمش ايدى. فقط بو اورنك درج ايتهرگه طوغرى كيله دى.

مرجانی

وقد سار ذكرى في البلاد فون لهم
 باخفاء شمس ضوءها متكامل
 واني وان كنت الاخير زمانه
 لا ات بهالم تستطعه الاوائل.

«مشهور ابرار» مجموعه سينك ۵۰ نچى جزئى بولغان «ابن تيميه» رساله مننده اوشبو مضمونده بر سوز يازغان ايدم: «بو كونده روسيه اسلاملرندن فاضل مرجانی غه منسوب ذاتلر ايچنده شهرتلى مدرسلىر، امام ومقتدر محررلىر، دنبالرى بيك ايركن بايلر، عقل صاحى وفداكار سوداگرلىر كوب بولغانى حالده كليات آثارىنى نشر ايتىك حقنه جدى بر تشبث كورلمادى. مصر علماسندن شايخ بخيت ايله بعض بر قازان سوداگرلىرى اجتهادلىرى برله باصلغان توضيح حاشيه سى هم ده ايكنچى جلد «مستفاد الاخبار» استئنا ايتولسه لر باشقه اثرلىرى ايسه كندى حياتنده وكندى اجتهادى ايله نشر اولنديلىر. مرجانى حضرتلر ينىك وفاتينه بكرمى بللىر قدر مدت كيچىكى حالده ترجمه حالى حقنه مختصر بولسه ده عالم مطبوعانده بر شى ظهور ايتمادى. فاضل مرجانى اسمى دنياغه شائع بولسه، باشقه لر ينىك خدمتندن بيگركه اوز همتى سببندن شائع بولمشلىر. روسيه اسلاملر ينىك بيوك بر طبقه سى بر بيرگه كيلوب ده شايخ محمد رشيد رضا حضرتلر ينىك بر بالىكز ينىك مفتى الديار المصرية محمد عبده حضرتلىرى حقنه ايتىكان خدمت ينىك اوندىن برى قدر اش كورساتورگه همىتلىرى يتمادى. بو حالنى كور وچىلر اختيار سز:

«الارب فرد بعدل الالف زائدا والى تراهم لا يساوون واحدا»

بيتمىنى اوفور غه مجبور بولورلىر». (ص ۱۰۰).

موندن اوچ يل مقدم فاضل مرجانى مخلصلىرى حقنه اوشبو آچىغ

سوزنی اوزمزدن اختیار کیتکان بر ساعتده سویله گان ایدک. لکن یازومزنک فارسى کیبوب بتمگان ایدی.

«ستبدی لك الايام ما كنت جاهلا وبأتیک بالاخبار من لم تزودی»
مصدافنچه فاضل مرجانی حاقنده بر ترجمهء حال یازلورغه قرار بیرلدیکنی وشول قرار مطلقا اجرا قیلنه چغنی خصوصی صورتک «قران» دن خبر ایتدیلر. بو خبردن خاطر مزنک نی درجه ده خشنود بولغانلغینی سویله رگه حاجت یوق. ترجمهء حالی یازلغانی سوکنک انشاءالله کلیات آثارینی ده جیوب باصدرلر. «همة الرجال تقطع الجبال».

* * *

تحصیل کونلرمده حتی ایسکی مدرسه لرده بولغان عرفار گه کوره خلفه لك ایتکان وقتلرمده، اختلاط ایتنه طورغان کیمسه لرمدن هیچ بری مرجانی حضرتلرینه دوست توگللر ایدی. الله رحمت ایتسون محترم استاذم هم بوکئا طرفدارلق ایتماز، رغم قصدی ایله بولسه کیرهك آنک دشمنلرینی یاقین کورر و آرزغنه مناسبت کیلو ایله مدح قیلور ایدی.

قسقه تونلرده یستو نمازی فرضلغینی اعتقاد ایتدیکی و بر رکعت نمازینی وقتندن کیچکدر مادیککی حالده والد ماجدمده اوشبو ذاتنی باشقه شهرت صاحبی عالملر ایله بر صفک طوتماز ایدی. (لکن صوگ وقتلرنده فکری منقلب بولدی. مرجانینک عادتق آدملردن گنه توگل ایسکانلگینی سویله گان وقتلرمزده راضی بولوب وتحسین قیلوب طورر ایدی) بزنگ محیطمن شوشی حالک ایدی. بتون اطرافمز مرجانی غه مخالف بولغان حالک، مینزله اویازینک بر پوچماغنک و بوگولمه اویازی «شگر» قریه سنک بر ایکی عائله مرجانی طرفنه بولوب بالالارینی آنک مدرسه سنده اوقوتمشلردر. سوکندن آگلاومه کوره مونسلرنک مینزله اویازنده بولغانلری عبدالغیبر المسلمی یاقینلاری بولوب آنک تأثیر ایله مرجانی حضورینه برمشلر، بوگولمه اویازی «شگر» اولنده معین الدین حضرت بالالری

(بدرالدین برلہ شہاب الدین) اوزلریڈنگ استاذلری نادر بن اسماعق (بوغر و صلان اویازی «فامشلی» قریبہ سنہ مدرس) تسکلیفینہ کورہ مرجانی حضورینہ کیتہ مشلر ایمش (نادر بن اسماعق، عبدالنصیر القورصاوی شاگردی ایدی، چیت کہ اوقورغہ باررغہ دیب رخصت صور اوچی شاگردلرینہ یالکیز مرجانی حضورینہ باروشرطی ایله گنہ رخصت بیرر ایدی دیلر).

تاریخی خاطرمدہ یوق، اولده کوتاروب صانتوب یوروچی کتابچیلردن «چاروده» کتابی صانتوب آلوب باشندن آخیرینہ قدر مرتب مطالعہ ایتوب چیقدم. - «ناظورہ» گہ ردیہ طرزنده یازلغان بو اثرنی شول عصرده روسیہ اسلاملری ایچندن اک شہرتلی مدرسلری ترتیب ایتولری حکایت قیلنور ایدی. لکن بیک کوب مسئلہلر فارانغو قالدی و «ناظورہ» ایله چاغشدرغہ محتاج ایکانلگی معلوم بولدی. شونک ایچون «ناظورہ» نی ده صانتوب آلدیم و هر ایکی اثرنی یاناشا قویوب مطالعہ قیلوب چیقدم. لکن بو وقتده متبوعلرمزدن، آنلرنک اقران و امثالندن کسب ایتکان عقیدہ لرمز، فکر و مسلک لرمز تمام زلزله گہ اوچرادی، یانغان شہر اورنینه ایکنچی پلان برلہ بتونلای یا کما شہر بنا قیلنوی قیلندن اولگی حاللرگہ آزغہ ده مناسبتی فالماغان یا کما عقیدہ و یا کما مسلک لرمز بنا قیلندی. حتی بو اشدہ اوزمنک اختیارمدہ بولمادی. یالکیز معنوی برکوچنک کیفی بشاءتصرف ایتووینی کوروب طوردیم، بر نرسہ اشلی آلہامد، یوقسہ: «ان القلوب بین اصبعین من اصابع الله یقلبها کیفی بشاء» (۱) نک معناسی اوشبو حاللرمیدر؟ دیب خیال قیلدم.

خلاصہ: مرجانی غہ بولغان عدواتلرم یرینہ محبت، کراہتم اورنینه اخلاص و گوزل عقیدہ اورنلاشدی. «چاروده» نشر ایدلدیکندن

صوڭ خلق غه نيندى تاثير بيروندن خبرم يوق ، اما مرجاني ، اوزينه خصملىق ايتوچيلرنىڭ كوچلر ينى تمام آكلاوى سببى ظننه كوره ممنون بولغاندر ، علم ميدانى اوزينه قالغانلىغىنى بولوب الله تعالى گه شكر ايتكاندر . واقعه آندى طرزده رديهلر يازوغه كوره ، يازماو ياخشىراق بولغان ، قارشوده بولغان خصم گه اوتهدن اوته سرنى آچوب بېرلمگان بولور ايدى . هر حالده مرجانىنى تانوومه برنچى سبب «چاروده» بولدى .

شول كوندن اعتبارا مرجانىنىڭ هر بر مطبوع اثرلر ينى تعقيب ايتوب طوردم وييك كوب استفاده قىلدم . بوكون هم آنڭ اثرلر ندىن مستغنى بولغانم يوق ، بيك كوب علمى مسئلر حقتده مراجعت ايتهم ، قبول ايتسهم ايتماسهم آنڭ فكري برله آشنا بولوب اوتهم .

حج سفر ندىن والدماجدم حضرتلرى «جلال» غه بولغان مرجانى حاشيه سىنى كيتوردى . جلال درس لر ينه شونى مطالعه قىلوب چىقار وشول وقتلردهغى عادت موجبچه هر فرصت توشووى ايله محترم استاذم زغه بحث قىلور ايدم . اوز ينىڭ علمى ملكه سى قوتلى بولغانلىقدن بحثلرنى دفع ايتار بولسده بيك كوب نقطه لرده وجدانى معذب بولووى سېزلور ايدى . آخرنده بزنىڭ قولم زده نيندى بر كتاب بارلىغىنى بلدى واوزى ده شول اثرنى آلدى . يوسف قرباغى و كلنبوى ، آخوند شىخ ، سيالكوتى حاشيه لرى اور يينه درس گه مرجانى حاشيه سى و آنڭ ايله بىرلىكده طبع ايتولسگان خىخالى حاشيه سى ايله قىناعت قىلور بولدى . بز مدرسهدن آيرلغان كونلرده استاذم نڭ كوڭلى بتونلاى مرجانى طرفينه دونمادى ايسه ده اولگى عقيدده سى بيك كوب اوز گرگان ايدى . صوكره «اونا» گه باروچى شاگردلر : «حضرت ، اولگى كىبى مرجانى غه مخالفت اظهار ايتمى ، كوب اورنده آنڭ فكرينى تصويب ايتنه ، بز اوز آرام زده بو طوغروده سزنىڭ تاثير كز بولدى دىب سويل شه مز » مضموننده سوزلر سويلدىلر .

اوشبو «جلال» حاشیه‌سی مناسبتی ایله «آثار» ده اورنبورغ شهرنك مدرس و آخوند محمد فاتح بن عین الدین ترجمه‌سندن توبانك گی جهله‌رنی کو چره‌مز:

بو آدم حقنده عرفان افندی ابن یوسف اوشبو سوزنی روایت ایتدی: «استاذمزداملا فاتح حضرتلری غایت ایرکن خلقلی، صبرلی وشفقتلی بر ذات ایدی. بز «ملاجلال» اوفودیغمز وقتک اوزینك اولسگی هادتینه خلاف اولرق هر بر حاشیه‌سینی قویوب یالغز مرجانی حاشیه‌سی برله گنه اکتفا قیلدی. حتی درس بیرر ایچون مدرسه گه‌ده اوشبو حاشیه‌نی آلوب کیلور ایدی. اوزمزه کتاب بولماغان سببلی بز لر شول مرجانی حاشیه‌سینی استاذمزدن باروب صورار ایدک. «درس آلدنده میکا کیترو ب نابشرگز، چونکه بر آز مطالعه قیلورغه احتیاج بولادر» دیب کتابنی بزگه بیرر ایدی. اوشبو اثرده بولغان حدوٹ عالم، صفات و خلافت مسئله‌لری حقنده اورنبورغ هم فارغالی و باشقه جهتدره تورلی سوزلر تارالیدی. مدرسلر و خلفه‌لر طرفندن غایت زور ایتلمش و اھمیت بیرلمش مذکور مسئله‌لر حقنده بزنگ داملامز هیچ تعجب ایتمادی، صالحون قان ایله طوردی و مذکور آدم لرگه قوشلمادی، بلکه: «بسو نرسه‌لر علمی مسئله‌لر در، مونك کبی سوزلرگه استغراب قیلو اورنسز، بو طوغروده آنك فکری درست بولوی ده احتمال، هر نیچوک مین اوزم شول سوزلرنی استبعاد ایتمیم» دیب صلابت اوزرنده بولدی و مرجانی مخالفلرینه نصرت بیرمادی، موندن صوگ «مستفاد الاخبار» نشر ایتولدی. مونك قسقه تونلرده یستو فرضلغی مسئله‌سندھ (ج اص ۷۴) مسئله‌نك غورینه توشوچی یالغز / ابوالنصر القور صاوی بولغانلقنی و یحیی بن عبدالله بو طوغروده: «بزنگ آرزای اوقور ایدی، اوقوماغان غه کوره اوقومق آرتق دیر ایدی» قیبلندن سوزلر کورلیدی. شوشی سوزلرنی بزنگ داملامز اوزینك استاذلرینی تنقیص غه حمل ایتدی و شونك سببلی مرجانی غه بولغان اخلاصی

سوندی. هر نی قدر باشقه‌لر قیبلندن آشکا دشمنلق ایتوب پورمادی وغبیتینه توشمادی ایسه‌ده اولسگی روشن طرفدارلق ده فیلمادی. عرفان افندی‌نک بو برگه مناسبتلی بولغان سوزی شوشی بیرده تمامدر. موندن آکلشلیغینه کوره مرجانی حاشیه‌سینی استعمال قیلوچی بر بزنگ استاذمزنغنه توگل، بلکه بو حال باشقه بر مدرس‌لرده بولغان ایتمش. تورکیاده سیاحت ایتوچی آدم‌لردن بری بر مدرس حقیقه (اسمینی اونوتدم): «مرجانی حاشیه‌سی طبع ایتولگانندن سوک ملاجلال‌نک بتون حاشیه‌سینی قویدم‌ده یالسکز مرجانی حاشیه‌سینی گنه استعمال قیلو ایله قناعت ایتدم، آنک سببندن باشقه‌لردن استغنا حاصل بولدی دیب سویله‌دی» مضموننده روایت ایتهدر ایدی.

* *

۱۳۰۳ - ۱۸۸۶ نچی ییل جای‌کونی اینگ‌الک مرتبه اوله‌رق سیاحت‌که چیقوب «فازان» شهرینه باردیم (شاگرد و قتم ایدی). موکا قدر پاراخود ایچینه کروب یورگانم یوق ایدی. «فزان» غه باروومدن مقصودم میکن بولسه مرجانی کورمک ایدی. بزنگ آغان تر بیه‌مز، الوغ آدم‌لرگه اوچراو و کورلودن میکن قدر صافلانو، ناگاه برر مجلسده تصادف قیلنسه سوز سویله‌می یالسکز باش بوگوب اوطوره‌قدن عبارت بولغانلقدن مینم کورووم بر سلام بیروب کورشودن، درس بیبرگانینی نکللاب اوطورودن عبارت بولاچاق ایدی. شوشی‌اش‌گه رضا بولوب سفر ایتدم، استاذنک خاطر ی قالورغه سبب بولماسون دیب اوشبو نیتیمی وسفر منی هیچ کیم‌گه بلدرمادم.

اوله نمازی سوکنده مسجد احاطه‌سنده مرجانی حضرت‌لری برله کورشدم. کیم ایکانلگمنی صوراد یغنده: «فریه‌دن کیلوچی بر شاگرد» دیب جواب بیردم. (فزان غه فریه‌دن کیلوچی شاگرد البتّه آز بولمی طورغاندر). اوشبو وقتده تورهلر قیافتنده و قلیج آصقان بر چیرکلس‌ده

اوزبېك ېر اېبده شى ايله برابر مرجانى غه سلام بېروپ كورشدى وكيسه سندن ېر كاغد آلوب مرجانى حضرتلرېنه بېردى. كاغدى آلوب او قودېغىندن صوڭ مرجانى غه بېچه اوله رق نيچه كون كيلولرېنى و قزانده نېندى اورن غه نوشولرېنى (۱) صورادى ده تيوشلى جوابلرېنى ايشنكان صوڭ خانه سېنه بولسه كېرهك يوروب كېتىدى. صوڭندن بېلم، اوشبو چېركاس قيافتلى ذات «البرق الومىض» نڭ ۱۰۳ نچى بېتىنده مذكور بولغان عبداللطيف بن محمد (۲) بولغان ايشكان. مرجانى غه بز نڭ آلمزده بېرگان كاغدى هم مذكور بېتىده طبع قېلنغاندر.

مرجانى درس كه كرمادى. بلكه نسا هل قېلور ايچون «بوا» شهرېنه كېتىدى. ېر شاگردى آر قلى جلال حاشيه سنده بولغان طبع خطاسېنى توناندروب آلم، صييق قاره ايله اصل نسخه دن اوز قولى ايله كوچروب بېرگان بو كاغد، كىتبخانه مده بولغان جلال حاشيه سى ايچنده هميشه سلامت صاقلانمقده در.

كو برك عمرېنى كتاب و قلم اور تاسنده اوز درغان، بېك كوب علم اهللرېنه بولغان، علم و معرفت يولنده خدمت ايتكان بو محترم شېخ برله ملاقاتم اوشبو قدر دن عبارت بولدى. موندن صوڭ مونڭ سلامت وقتنده «قزان» شهرېنه باره آلامد، مېكتوب فلان بازار غه ده موفق بولامد. لىكن مرجانى غه بولغان ملاقاتم دن درس آلوب شېخ جمال الدين الافغانى حضرتلرى مجلسېنه بارديغمه كوزمىنى آچدم، اوزم نڭ كيم ونى ايچون كيلوومنى عبداللطيف الداغستانى نېيلندن يازوب بېردم. مونڭ بېك كوب فائده سى كورلدى. مرجانى صحبتىندن محروم بولووم افغانى ايله اوزون وقت صحبت قېلوومه سبب بولدى. «الحمد لله على كل حال».

* *

(۱) چېركاس: «اونبر كون كېلك، بوشهرده احمدعلى نومرلرېنه نزول ايتدك» ديب جواب بېرگانى خاطر مده.
(۲) ترجمه حالى «آثار» ده مذكوردر.

بيك كوب عالمرنڭ شهر تملرينه اوزلرينڭ شاگردلرى سبب بولوى معلومدر . حتى ابو حنيفه حضرتلرينڭ شهرتينه ومنهينڭ تارالووينه ابو يوسف سبب بولدى ديويچيلر بار . ليث بن سعد حقنك امام شافعى : « بو آدم ، امام مالك گه كوره ده عالم ايدى ، لىكن شاگردلرينڭ همتسزلىكلرى سببلى ضائع بولدى » مضموننده بر سوز سويله مشدر (تذكرة الحفاظ ج ۱ ص ۲۰۳).

اوشبو يىلدرده وفات بولغان محمد عبده حضرتلرى حقنده اوزينڭ خاص شاگردى وصاحبى محمد رشيد رضا حضرتلرى «المنار» ده كما ينبغى تنويه ايتديكىندن صوك ترجمه حالى حقنده اوچ جلددن عبارت بر اثر نشر قىلدى . هر نى قدر محمد عبده حضرتلرى موندى ترجمه حاللر نشر ايتولودن باشقده عالم گه مشهور بر ذات بولسه ده ، ترجمه حال كئابلرينڭ ده شهرت كه سبب ايكانلىكى انكار قىلنماز .

لولا مقال زهير فى قصائده ما كنت تعرف جودا كان فى هرم .
بوكون گه قدر استاذلرينڭ شهرتى حقنده مرجانى شاگردلردن لازم بولغان قدر خدمتلر كورلمادى (۱). مرجانينى خير ايله ذكر ايتويچيلر ونام عاليلرينى مطبوعاتك نىكرارلاب خاطرلر گه توشروب طورويچيلر كوبراك چيتلر وغائبانه مخلصلريدنر . اكرده درسلرينه ومجلسلرينه ملازمت ايتكان شاگردلرى ، استاذلرى حقنده خاطرلر يازوب طورغان بولسلر ايدى بوكون گه قدر بيك كوب نرسه حاصل بولغان بولور ايدى .

* * *

«آثار» ده مرجانى ترجمه سنده «مونڭ طوغر وسنده ايشتىدىكم سوزلر» اسمنده بر باب بار . شونى ايسه بو يرده عينا كوچرهم :

(۱) نورالعيان القاراني نڭ استاذينه نصرت بيروب يازغان «حدوث عالم الجواز والبولار» اسمنك بر رساليسى منظوم بولدى . الحق گوزل پر اثردر . فقط مرجانى شاگردلرينه نسبت ايله موندى خدمتلر گنه آزاراق .

(۱) احمد حاجی آخوند حضرتلرندن ایشتم:

شهاب الدین حضرت مجلسی حقیقت حالدہ علم و علمیا مجلسی بولوب بتون مصاحبه سی علم مذاکره سندن عبارت بولور ایدی، اصلا غیبت سویله ماز، مجلسنده غیبت بولماز، سوزی لدتلی و ملایم بولور و هر شینی تدفیق میرانندن کیچرر ایدی.

حج سفرنده مدینه منوره گه بارغاچ کتبخانه ده «سبعة المرجان» (۱) کتابیندک یازمه نسخه سینی کوروب بیک رغبت ایتدم. اوزمنک و قتم بولمادیغندن لازم برلر گه اشارت لر قویوب آخوندجان المرغینانی افندیدن التماس فیلوب نسخه ایتدردم. قران شهرینه فایتوب کروم برله شهاب الدین حضرت نومبرمه کیلدی و کور شووی ایله: «برادر! سز مدینه ده سبعة المرجان دن بیک کوب نرسه لر کوچرتوب آلمانسز ایکان، مونی میکا مدینه دن خط یازوب بلدر دیلر، مین سینی فوق العاده بر انتظار ایله کوتوب طوردم، نی قدر یراقده بولسه ده مذکور نسخه نی میکا بیروب فالدر و ثزنی صمیمی صورتک رجا ایتهم، کوچروب آلمان صوکنک اوز کز گه سلامت تابشیر من» دیدی. مین نرسه ارمنی آفتاروب کاغدلر نی تابدم و حضرت گه بیردم. بو وقتده غی شادلغی تعریف فیلولر ق غنه بولمادی. قازان مدرسلرنندن فلان: «الله تعالی تکبر لکنی اوچ قسم ایتوب برینی صادق بورنایوف غه، ایکنچی قسمینی بزنگ شهاب آخوند غه، اوچونچی قسمینی بتون دنیا خلقینه تاراتوب بیرگان» دیب سویلدر ایدی. لکن شوشندی بر فارت عالمک، شول درجه ده نفوذ و اعتباری بوله طوروب بالذات اوزینک کیلووی تکبر لک علامتی توگل بلکه تواضلعق علامتی ایدی. قراننک تواضلعی عالملرینک هیچ بری علم یولنده شول روشده یورمادیکلری

(۱) ۱۱۹۴ تاریخنده «اورنک آباد» شهرنده وفات بولغان سید غلام علی آزاد

بن نوح الحسینی البلیگرامی الحنفی اثریدر. ۲۹۷ بیتده هندستانده تاش باصمه برله طبع اولندی. بو کیمسه نک فارسی و عربی قصیده لری بیک بلیغ و فصیح بولووی جهتندن هندستان خلقی طرفندن «حسان الهند» لقبی بیرلمشدر.

حالدده مونڭ بوروشده محبت برله بورو وینه تعجب ایتدم و علم عاشقی ایکنانلگی برله حکم ایتدم. اگرده برر بالا آرفلی غنه چاقرتقان بولسه ده ممنونک اوزرنک باراچق ایدم اوزی هم مینم شول حالمنی بلطوروب کیلووی علم گه محبتندن ایدی علم حقنده بو قدر تواضع کورساتو- چینی «متکبر» دیب سویله مک بیک اورنلی بولماسه کیرهک.

(۲) ابراهیم افندی آقچورین دن ایشتم: ۱۸۸۰نجی یل اییون آیی ایدی قزان شهرنده یعقوب چوکین اوینده شهاب الدین المر جانی حضرتلری برله کورشم. اوشبو مجلسک: «حضرت! اشلپه کییو، اسلام شریعتی حکمینه کوره مسلمانلر ایچون حرام بولادرمی؟» دیب سورادم. من کور سوآلمه: «حرام بولو فایده، مکروه بولو وینی دعوی قیلورغده اورن یوق» دیب جواب بیردی.

(۳) برهان قاضی دن ایشتم: «برهنگی» گه بار وومده فایتوومک قزان شهرنده کچهلهو عادتیم ایدی. موندن مقصودم ایسه داملا شهاب ایله صحبت ایتمک ایدی. هر دفعه اونوومده خانه سینه باروب صحبت قیلور ایدم. مونڭ مجلسی صرف علم مجلسی بولوب یانندن چیقوچیلر علمدن باشقه نرسه اردن بتون علاقه لرینی اوزوب چیقارلر ایدی. مغرور و متکبر، مداهن و مرائی آدملرگه هیچ التفات ایتمی طورغان بوکیمسه خالص آدملرنی غایت یاقین کورر و یاخشی کوکلی کشیلرگه دائم خیر خواهلق برله بولور ایدی (۱).

(۴) برهان الدین محمد المر جانی دن ایشتم: والدمز حضرتلرندن: «صدیق حسن حقنده، مونڭ ایله معارفه کز بارمی؟ اول آدم حقنده فکر کز نیچک؟» دیب سورادم. «غائبانه معارفه مز بار، بعض بر اثر لرمنی اوزینک تألیفلرند. مدح ایتسکانلگینی روایت ایتوچیلرده بولدی. بعض تألیفلرینی مطالعه ایتدم. عالم و کثیر الاطلاع بر آدمدر.

فقط مسلک‌کنندگان کوکلام راضی توگل ، بیک کوب فکرینه موافقت ایتنه
المیم» دیدی .

(۵) حبیب‌الله بن حارث الاستمرلی دن ایشتم: داملا شهاب بخارا
مدرس لرینک علملری ایله اعتراف ایتما دیکندن عمرینی کنبخانه لرده
یوروب کتاب مطالعه ایتوب اونکارمش واوز مجلسینه مداومت ایتو چیلرگه
بیک گوزل درس ویرر ایش. استاذلرمز و استاذلرمزنگ استاذلری
بولغانلقدن بخارا عالمرینی تزییف ایتووی و آنلرنک فتوالرندن کولوینه
رضا بولورغه اقتدارمز یوق. مین داملا شهاب عقنده تیک طوروب
قالماز ایدم لکن علمی آیاقدن بیقادر. بو آدمنگ علمینه حیرانهن.
نیندی گنه روشک تعریف ایتسه مده آزغنه حقیقی و فایترومه اعتماد یوق.
شاگردلر مه شهر رمضانک «مقدمه و فیه الاسلاف» ننگ سیرگه متعلق قسمینی
درس ایتوب اوقوته من. مین تحصیل ایچون بخاراغه باردم، اگرده بخاراغه
بارماغان بولسه م مطلقا داملا شهاب حضورینه باروب اوقوغان بولور ایدم (۱).

(۶) حبیب‌النجار الاوقا کی دن ایشتم: شهاب‌الدین حضرت غیبتسز
بر آدم بولوب اوراد واحزابی کوب ایدی. مخصوص وردلری تمام بولماز
ایسه مسجددن فایتقانک ایکنچی بر اوزون یولدن فایتور وشول وقتک همیشه
وردلرینی اوقور ایدی. سفر وحضرده نمازلرینی برر وشده ادا قیلور
ایدی. بایلرغه اصلا التفات ایتماز، مداهنه برله اشی بولماز. بو آدم بزگه
معتقد ومخلص. دیب حق سوزنی آیتدی قالماز، تیوشلی یرده هیسچ کیمننگ
خاطرینی رعایت ایتماز ایدی. «شیخ» لقی اگرده رسول الله سنتینه متابعت
قیلو، اسلام یولنک جد واجتهاد ایتودن عبارت بولسه بو کیمهسه ننگ حق «شیخ»
بولوونده شبهه م یوق. هر شهر رمضان آخرنک اهتکافی ایچون مسجدکه
کرر و اوشبو وقتک شاگردلرگه «حصن الحصین» کتابندن درس اوقوتور

(۱) «شهاب‌الدین حضرت مدرسه سینه بارودن اورننگک محیطک مانع بولور، بارا
آلماز ایدک» دیدیکمه: «یوق بارر ایدم، آخا بولغان محبتمه محیط توگل بتون دنیا
مانع بولاچق توگل» دیب جواب بیردی. مونک ترجمه حالی «آثار» ده مذکوردر.

ایدی. ذات عالیبری ایله بر سفرده بولدم، ضرورت کورلمی طوروب اویل ایله ایکندی نمازینی جمع ایتوب اوقودی. بوتوغر وده مینده تعجب علامتی کورگان بولسه کیرهک: «بو ایکی نمازنی جمع قیلو درسنلگی حقتدهغی حدیثلر درست و بیک اعتمادلیلر» دیدی. قرآن کریمده بولغان «ومن آیاته خلق السماوات والارض وما بث فیهمامن دابة وهو علی جمعهم اذا یشاء قدیر (شوری. آیت ۲۸) آیتنی اوقوب «بو آیتده اجرام سماویه ناک مسکون بولووینه اشارت بار» دیب سویلر ایدی.

(۷) حسن افندی آقچورین دن ایشتمدم: استرخان شهرنده طوروچی شیعه عالمی ملا نقی افندی برله هر وقت کورشه در، ادبی و علمی مسئله لرده مذاکره قیلادر ایدم، فاضل و بحق عالم بر آدم ایدی. بر وقت میثکا اوشبو سوزنی سویله دی: پارا خودده بارغان وقتمه زور گه وده لی واوزون کیوملی بر آدم مینم یانیمه کیلیدی ده: «سز عالملر قیافتنده کورنه سز، شونک ایچون معارفه قیلورغه هوس ایتوب یانگزرغه کیلدم، کیم وفایسی یردن بولاسز؟» دیدی. مین اوزمنی تعریف ایتدم همده بو آدمک شهاب الدین المرجانی ایکانلگینی بلدم. اوشبو ملاقتمزدن سوک مونک برله آشنا بولدق. هر یل مکاریه سفرمه قرانغه کروب مونک برله کورشوب صحبت قیلور ایدم، علمی و دینی مسئله لرده کوب بحثلرمز بولدی. مین جمال الدین الافغانی برله مرجانینک هر ایکیسینی کوردم و هر ایکیسی برله مذاکره لرده بولدم. شیخ جمال الدین ده سوزگه اوستالقی، ذکوت و استعداد همده احوال روحیه دن خبردارلق، معلوماتنی اوز اورنده استعمال ایته بلمک قوه سی کوچلی ایدی. شونک ایچون هر وقت اوزینی غالب و باشقه لردن اوستون کورساتورگه موفق بولادر ایدی. اما هلم ماده سی و معلومات کوبلک نقطه سندن شیخ جمال الدین گه کوره مرجانی اوستون ایدی.

(۸) خلیل قاضی دن ایشتمدم: محیط و حاشیه مز داملا شهاب حضرت که

خصلت ایدی. شونلر تأثیرى برله بولسه کیرهك هيچ بر وقت ضررىنى كورمه ديكم بو ذاتنى اوزمه آنى ياكه اوزمنى آكئا خصم اعتقاد قیلور ایدم. قاضى بولوب صایلانو هيچ خیالمنده بولماغان حالده صایلاو قزقلرینه فاتشور ایچون ديب «فران» شهرینه قاضى صایلاو مجلسینه باردم. شوشى آرادى نى قیلانوبدر مین قاضى بولوب صایلاندم. اش که مطلع بولوچیلردن بر آدم(۱): «داملا شهاب، مذکور محکمه ده رشوت وشفاعت سیئه برله اش قیلنوغه بيك خفالانا، نیچه یللدن بیرلى بو طوغروده جد وجهد قیلوب کیلسه ده مرادینه ایرشه آلیدر ایدی، بو یل مرادینه موفق بولدى، سزنى صایلاتنى، سزدن كوب نرسه امید اینه در» ديب سویله دی. اوشبو سوزدن متأثر بولوب شول آدمنى یورطینه باروب کوررگه قرار بیردم، تورلى فسكرلر ایله مشغول بولغانم حالده یانینه کردم. «بختیار» قریه سینگ امامى بخارى مدرس (حسن اسملى دیگان کبک بولا) برله سویله شوب او طورالار ایدی. داملا شهاب، صابرانیه ده عمل گه قویار ایچون بر ایسكى ماده عرض قیلدى وشونگ صوکنده غایت جامع و اثرلى عبارت برله بر ایسكى جهله نصیحت سویله دی. سوزى تمام بولور بولمازده بخارى: «ایندى داملا، بو مخدوم آنلرنى اوزى ده بله طورغان کشى، انشاءالله غیرت ایتسه کیرهك» دیدى. داملا: «بلمى ديب سویله میم، بله طورغاندر، بلکه - لعلهم بندکرون - ديب خاطرینه توشر مکچى بولام» دیدى. بزنگ صایلانومز طوغر و سنده اوزینگ اجتهدى بولووى حقنك آرنه بولسه ده آکلانمادى، بلکه بتونلاى چیتک بیخبر طوروچى بر آدم روشنده کورلدى. اوز اوزمه: «بو بر خالص آدم بولوب الله رضالغى ایچون حرکت اینوچى ایکان» دیدم و بو کون گه قدر اوزنگ دشمنلق قیلوب یورولرم ایچون ایچمدن ندامت ایتدم. هر تورلى سوطنلر ایله کرگانم حالده بتون ایچم محبت وشوق برله طولوب یانندن چیقوب کیتدم (۲).

(۱) خواجه احمد ملا مظفروف دیگان کبک بولدر.

(۲) خلیل قاضینگ ترجمه هالى «آثار» ده مذکوردر.

۹) خیرالله آخوندن ایشتم: قشقار امامی داملا اسماعیل نڭ بزگه معلوم بولغان بتون اثری ذبیحه حقنده یازغان خصوصی بر مکتوبندن عبارت ایدی. حالبوکه شول بیش اون سطرلق مکتوب ایچون بعض آدم لر عمرلری بوینچه تقریب و تثنیبع ایتدی لر حتی وفاتندن صوڭده اذیت بیرولرنده دوام قیلدی لر. شهاب حضرت ایسه بیش اون سطر دن عبارت گنه توگیل بلکه الوغ جلدلر طولوسی اثرلر نالیف ایتدی و بو مملکت عالملرینڭ فولفلرینه کر مگان مهم و نازوڭ مسئله لرگه دائر بحثلر آچدی. شونڭ ایچون مونڭ آچی سوزلرگه واورنسر هجوملرگه هدف بولوونده تعجب قیلنورلق اش یوق.

(مینز له مضافاتنڭ «صفر» قریه سی شاه گردن اسملی بر ملا طرفندن مفتی اسمینه یبارلگان بر مطبوع اثر صورانیه نڭ اوستال اوستنده یاتادر ایدی. بوزوق عربچه یازغان بو اثر ده مذکور ملا: «مین مر جانی سوزلرینه بحثلر قیلوب بر رساله ترتیب ایتکان وشونی ده مفتی گه یبارگان ایدم. فاضیلر دن بری نیچوڭ بولسه ده شول رساله منی آلوب مر جانی نڭ، اوزینه یبارگان. شوندن صوڭ نالیف ایتکان اثرلرنه مر جانی مینم بحثلر مه جواب بیر وب شغللندی.» مضموننده بر سوز بار ایدی. کونلر نڭ برنده خیرالله آخوند شول رساله نی کوردی و کوزلگینی کییوب بز آز مدت فارادی و صوڭره آرقاسی ایله اورندقغه یاتوب بیک اوزاق کولدی و:) شاه گردن ملا یوفنی سویلی. آنڭ شول کاغدلرینی بز نڭ آبریمز (عنایت الله آخوند) بولغان بر مجلسه مفتی توکیلوف گه کیتروب بیرگانلر. مفتی آچوب قاراسه ده طبیعی بر نرسه ده آڭلاماغان و آبریزیغه بیروب: «قارارسن، برر معنالی نرسه سی بار میدر؟» دیگان. آبرزی شول کاغدلرینی اوزینه آلوب فایتدی. مفتی توکیلوف باشقه بیک کوب اشارینی ده آبریزیغه بیروب قاراتادر ایدی حتی نفی قیلنمازندن مقدم شیخ زین الله حضرتلرینی اواڭ گه چافروب جواب آلغان وقتنده اوزینه یاردمچی صفتی ایله مفتی توکیلوف بز نڭ

آبزینی آلدوغان ایدی. لکن آبزی، مذکور کاغذلرنی قاراب ماتاشسه ده معنالی نرسه تابهادی. شاه گردن ملانک شول تشکیکلرینی مهمل ومعناسز نرسه لرگه مثال قیلوب عمر بویی کولوب سویلهدی. وفات بولدیغندن سوک آبزینک هر بر کاغذینی جیوب اوزمه آلوب قایتدم. شاه گردن ملا بحثلری شول کاغذلر ایچنک سلامتلر. آنی بزینک آبزیدن باشقه قاراغان کشی یوق. آنی فاضیلر مرجانی غه یبارو توگل اوزلرینک ده آندن خبرلری یوق. شاه گردن ملاغه ایتوگوز، مبارک کاغذلرینی بزدن باروب آلسون! اوزینی یوفاری کوتارر ایچون نیندی یول تابان!» دیدی (۱).

۱۰) سلیمان آیتوفندن ایشتم: ۱۸۸۷ نچی (میلادی) ده مای آینک شهاب الدین حضرتنی، فاتحه بنت عبدالولی برله بولغان نکاحمزنک طویینه ترویسکی شهرینه آلوب باردیم. قزانندن «پبرمه» گه پاراخودده و آندن «یکاترینبورغ» غه تیمر یولده، آندن «چیلای» آرفلی ترویسکی گه پوچته آتلرنک باردق. ترویسکی گه یبار گه بر منزل فالدیغنک بزنی استقبال ایتوچیلر ایله اوچر اشدق. مونلر ترویسکی نک عالملر و مدرسلر نندن، اعیان و اشرافندن عبارت بر هیئت ایدی. چادرلر فوروب وهر تورلی ضیافت اسبابینی حاضرله بزننی کوتوب طور مقدهلر ایمش. یانلرنده توفنادق. داملانی بیک احترام قیلوب کورشیدیلر. اوزون مدت استراحت ایتدک. سوکره بولکن شهر گه کیتدک. حضرت، ترویسکی ده اون کون مقداری قوناق بولوب طوردی، مین آندن قالدم. حضرت شوشی سفرنده بیک کوکلی یوردی، بزده بر صلاحیت کوربسی نیچو کدر همیشه سویلهر، ادراکمز ایرشور قدر علمی شیلردن بحث قیلور ایدی. فقط یانمزده آت عاشقی اوچونچی بر آدم بولدی.

(۱) بز اوفاگه بارغانده خیر الله آخوند، مرجانی غه ایگ خصم آدملر نک بری ایدی. بز بارغاندن سوک باصدرغان بر رساله سنده مرجانی غه تعرض قیلوب ده شغللندی. بز او فادان کیتکان وقتمزده مرجانی محبلرینک بری بولوب قالدی. انشاء الله وفات کونینه قدر شول عقیده سینی صافلاغان بولسه کیرهک. مونک ترجمه حالی «آثار» ده مذکوردره.

حضرت بىك كىفلى نوب سوز سويلەگان وقتلار دە بو آدم بىك آزغنه فرصت كىلۈنى غنىمەت بلوب اوز بىك فاره آيغرى ايله طورى بيه سندن بحث قىلورغە كر شور و حضرت نىك سوزىنى بولەر ايدى. صحبت حقىنى رعايت قىلو ايچون بولسە كىرەك، حضرت بو آدم نىك سوزىنى كىسماز لىكن ناراضىلغى يوز ندىن سىز لور ايدى.

عبداللە اسملى بر شاگردى نىك دعوت قىلو ويئە كورە ايكنچى بر وقتدە، خاتونى فاطمە بنت الحسین برلە خان اورداسىنە سياحت قىلوب قايتدى. ياخشى پاراخودلر «ۋولغە» دە ياكى غنە بوررگە باشلاغان وقتلر ايدى. قايتقاندىن سوڭ اوشبو سفر ندىن ھىم مەنۈن بولغانلىغىنى و: «پاراخوددە مونچەلر كر وب قايتدىق، ايندى باشقە راحت سىبارىنى سويلەرگە دە حاجت يوق» دىب سويلەدى. شهاب الدىن حضرت قبرى اوستىنە قويلغان تاش، اوشبو عبداللە اسملى شاگردى طرف ندىن اوطور تولىمشدر (مرجانى حضرتلرى نيچوندر اوزى، «مستفاد الاخبار» دە اوشبو ترويسكى و خان اورداسى سفرلرىنى يازمامشدر).

۱۱) سمرقند آخوندىن ايشتىم: داملا شهاب الدىن حضرت مېنى ياقىن كورەدر و رعايت قىلەر ايدى. بر قزىنى بىر كان وقتدە نىكاح مجلسىنە دە خصوصى مكنوب برلە دعوت قىلدى. بر وقت اولاندى: «تقىر! بىك قارا اورندە (مكارىيە دە) طوروب قالدىم، كوڭلم بىك قارالدى» دىب شكايەت ايتدىم. «كوڭلك قارالونى نيچوك بلەسك؟» دىدى. «عبادتلر دە لنت يوق» دىدىم. «درست، عبادتلر دە حضور و لنت بولماو كوڭل قارالوغە علامتدر، لىكن مونىك ايله ما يوس بولورغە يارامى، جەد و اجتهاد ايتارگە كىرەك – والدىن جاھدوا فىنا لنھدىنھم سېلنا – اللە تعالى نىك وعدەسى» دىدى (۱).

۱۲) صادق افندى ابن علىكالى دن ايشتىم: ھىر فرصت

(۱) سمرقند آخوندى نىك ترجمە ھالى «آثار» دە مذكوردر.

توشووی ایله شهاب الدین حضرت حضورینه بارر ایدم. کور شوب
 حال سوراشدیغندن صوڭ، وقتینی ضائع ایتوومدن فور قوب، کیتار
 ایچون مساعده سینی صورار ایدم. عجله بر اشی بولماسه همیشه یاننده
 اوطور تور، مشهور آدملر حاللر نندن عبرتلی واقعه لر سویلر، ادبی
 اجتماعی و علمی بحثلرگه کورشور و بعض وقت مجلسینی بیک اوزون غه
 یبارر ایدی. سوزی تمام بولغانندن صوڭ: «بار ایندی صادق فایت،
 بیک کوب وقتینی اوتکار دڭ لکن ایچمنی ده بوشاندم» دیور ایدی.
 مفتی اسمنده بر آدمڭ اذیت بیر ووی سببندن منقبض و حضور سزلانوب
 اوطورغان بر مجلسده اوزینڭ عالم و فاضل شاگردلر نندن بلال اسملی
 بر اعمی، تسلیه بیر مک نیتی بر له بولسه کیره ک داملاغه: «تقصیر!
 مفتی نڭ اهمیتی یوق، اول مار جا! مونه آنڭ ولی بی (ایکنچی بر
 ولی اسملی آدمنی قصد ایته) بیک اورص!» دیدی. اوشبو وقت حضرت اوز
 اوزینی ضبط ایته آلمی کولوب یباردی و بتون مجلس که راحتک کیلدی.
 بر قز بر له عیف الله اسملی یکیت آراهنده عقد نکاح مجلسنده
 یکیت که اسم قوشوچی امام ده حاضر بولغان ایدی. حضرت، شول
 ملا طرفندن قوشلغان اسم ایکانلگینی بلدی و امام غه خطاب بر له:
 «موندی معناسز اسم قوشقانچی عبدالله دیب قوشساڭ نی بولور ایدی؟
 عربلر فاشهنده - عیف - بیگره نو معناسنده در» دیب ملانی شلته له دی.
 بر وقت بیک کوب روس قز لری بر پچراق اورندن چیقديلرده
 جبولوب طور اطورغان صویانینه باروب باطینکه لرینی صالوب یودیلر.
 بوغان وقتلر ننده ده کیگان وقتلر ننده هر بری صول آیاقلرینی آلدن
 یورتیلر. مونی قاراب طور دم و غایتده تعجب ایتدم. داملا یانینه بارغاچ
 اوشبو حالنی استغراب بر له حکایت ایتدم. شوشی حالنی بر اثر نده
 ذکر قیلغان دیب صوکنندن ایشتم («البرق الو میض» مجموعه سی.
 ص ۷۳) .

شهاب‌الدین حضرت هر وقت جهالتدن شکایت اینده در خصوصاً شعرده
 اقتداری بولماووی ایچون صمیمی صورته نأسف قبله در ایدی (۱).
 (۳۱) صالح افندی ابن عبدالحالق دن ایشتم: بخاراده بولغان
 استاذمز عبدالرزاق المرغینانی مرجانی مخلصرندن ایدی وهر وقت:
 «مرجانی، تحقیق باینده آخوند شیخ وآنک طبقه‌سنده بولغان ذالنردن
 عالی درجه‌ده در، مطالعه‌سی ده بیک دقیق. حدوث عالم همده صفات الباری
 مسئل‌لرنده مرجانی غه‌ردیه‌لر یازوب شغللنوچیلر، حقیقت حالده مرجانی
 تحقیقلرینه مطلع بولو شرافتندن محروم آدملردر. مرجانی سوزلرینی
 آکلاب مطالعه ایتوچیلر ایچون بو حال معلوم» دیب سویلر ایدی.
 (۱۴) صفی آخوندن ایشتم: شهاب‌الدین حضرت درس باشلاغان
 صوکنک عادتدن طش‌شا گردجبولغان بولسه ده محل‌نک بائی ابراهیم الیونسی برله
 الفتی بولماغانلقدن کوب مشقت چیکمش وشا گردلر بینی حضور قلب برله
 تربیه فیلورغه موفق بولمامشدر. بر عیبی سبیلی برشا گردینی تأدیب
 ایتمک بولغان وقتنده، شاگرد ابراهیم‌غه التجا ایتمش، ابراهیم‌ده بتون
 اعوان وانصاری برله مدرسه‌گه کیلوب حضرت ایل، قچقرشورغه وصوره
 یافالاشورغه باشلامش. ابراهیم آدملرنندن فورقولری سببندن شاگردلر
 ترزهلردن چیقوب فاجهمشدر. شوندن صوکنک مدرسه‌لر یانوب شاگردلرده
 موقت تارالمشدر. درس‌لر صوکنک شهاب‌الدین حضرت بیک لذتلی محاضره‌لرگه

(۱) بو صوکنفی فقره‌نی صادق افندی‌دن ایشتم‌می یاکه باشقه‌دمی؟ بیک آچیق
 بلایم. مونه صادق افندی‌گه اسناد قیلووم اوزمنک ظن غالم‌گه کوره‌گنهر. اصل
 مسوده‌ده بولغان عبارت اوشبودر (عینا): شهاب‌الدین حضرت برله تسکفسز صحبت
 ایتوچیلر‌نک برینی کوردیکمه،: «بز جهالت غریقی بولغانلغیزدن بتون عمره‌ز
 جهالتدن شکایت ایتوب اوتهدر، شهاب‌الدین حضرت‌نک شکایتی بار ایدی‌می، نیندی
 نرسه طوغروسنده شکایت قبله در ایدی؟ بو حال البته سزگه معلومدر، دیدیکمه
 مخاطبمه‌ده بداهتا: «برادر! شهاب‌الدین حضرت‌نک ده بتون شکایتی جهالتدن ایدی.....»
 شعر طوغروسنده اقتدارسز بولودن علوم عربیه استاذی امام کسائی‌نک شکایت
 ایتووی‌ده مشهوردر. شونک ایچون بو حال مرجانی‌غه زور کیه‌چیلک بولماسه کیروه. ر.ف.

كرشور، بابدن بابغه، فصلدن فصلغه كو چوب خطابغه صالح آدملرنك جانلر ينى راحتلندرر ايدى. اصل استفاده قيلورغه نيوشلى بولغان شوشى مجلسلر نك بز شول وقتده لنتينى بلمادك، فرصتلرنى فوت ايتدر دك.

۱۵) **عالمجان حضرتلرندن ايشتم:** داملا شهاب حضرت: «بز نك خلقمزر روسلردن بيك كوب بوزوق عادتلر آلدقلى حالده ايكي تورلى بيك گوزله عادتنى آلا آلماديلر. بو گوزل عادتلر نك برى ساعتنى طوغرى يورتك وايكنچوبسى ده دعوتلى مجلسلرگه ساعت ودقيقه سندن كيچكمى حاضر بولمقدر» ديب هر وقت سويلر ايدى. وفاتندن ايكي كون مقدم ايدى بر جماعت برله عياده سينه كردك، كينى ياخشى وكوئلى خوش ايدى. بزنى بيك راحتلر نوب قبول ايتدى وبر مناسبت كيلووى ايله كوئلندن تفسير كشاف ديباجه سيني اوقودى ده زمخشرى عبارتيناك فصاحت وبلاغتينه فنا درجه سينه ايرشوب تعجب فيلدى و: «اگرده تفسير كشافنى اختصار ايتسه م ايدى، اوشبو عبارتلرنى سلامت فالدر، بر حرينه بولسون تصرف فيلماز ايدم. بياضوى اوزينك تفسيرنده كشاف يولندن چيققان وقتده ده گوزل باره، كوب كشى كه سبزدرمالرك روشده ياخشى عبارتلر تزه آلدرد، اما نسفى مدرلكده كشاف يولندن چيقسه بتونلهى شاشوب فلا، گوزل عبارتلر كيتروندن عاجزلىكى هر كم كه بلنورلك درجه ده كورلوب طورادر» ديب بيك اوزون برسوز سويلدى. غياث مخدوم برله صلاح الدين حضرتنك قائم آنالرى بر طوغمه بولد يقندن باجا ايديلر. شهاب الدين حضرتندن آغان علمى سببلى غياث مخدوم، عصرينك الوغ ذاتلرينه تعرض ودرسلر ينى انتقاد قبلمش. صوگره مز من خسته لك برله مبتلا بولديغنه وسوسه له نوب بو حالنى ياش وقتنه الوغ ذاتلرنى انتقاد قيلووينك جزاسى ديب فكر ايتارگه بساشلامش واوشبو فكرى كوئلنده رسوخ تابديغندن صوك اوزينك استاذى شهاب الدين حضرتندن منحرف بولمشدر (۱).

(۱) طوغروسى غياث مخدومناك انحرافى صلاح الدين حضرت ياكه كيم بولسه ده شهاب الدين حضرت مخالفلريناكي تاثيرى برله بولسه كيروهك. اگرده خسته لگينى الوغ-

عبدالنصیر القورصاوی فوق العاده زیرک بولوی جهندن مرجانیدن
اوستون بولسه بولور، امانحقیق بابنک مرجانی، قورصاویدن بلند درجه ده
بولوبینی ظن قیلام (۱).

(۱۶) عبدالحکیم بن ابراهیم الجالپوی دن ایشتم: عالمی
قدیم دیب سویلو بیک یامان اش ایکانلگی معلوم. حالبوکه شهاب
آخوند هیچ کیم گه التفات ایتمی اوشبو سوزنی سویلی و اثرلرنده یازادر.
ایندی آکا ایبهروب شاگردلرنک یولدن چیقولرندن خوفمز بیک زور (۲).

آدملرگه تل تیدروینک جراسی دیب اعتقاد قیلغان بولسه ایدی غیاث مخدوم اوز استاذینک
خاطرینی قالدردن بیکرک قورقغان و آشا اذیت قیلماز ایچون هر نرسه نی قربان
ایتکان بولور ایدی، عصرینک الوغ آدملری نی قدر حرمتلی بولسه لده استاذ حق و هرمتی
آنلرنک حرمتلرندن آله بولاچغی طبیعی. غیاث مخدوم البته، مونی آکلاغان بولوره
محرر اسرارلرندن بعض ذاتلرغه مرجانینک غیاث مخدوم حقه ده: «ایندی اول بزگه کیلمی،
مخالفلریمزگه قوشلی، هر دایم آنلر برله بر لکده» مضمونده یازغان مکتوبلری منظورمز
بولدی. بو مکتوبلردن آنغان نسخه لرمز بلکه کیله چکده طبع اولنور لر.

(۱) بو صوڭ جهله نی اوفنا شهرنده اوز اورنه زده: «سرنک نظرکنزده قورصاوی

ایله مرجانیدن قایوسی یوقاریق درجه ده؟» دیب سورومه جواب ایتوب سویله دی.

(۲) مدرسه ده خلفه بولوب طورغان وقتده، شول زمانده غی عادت که کوره مناظره

ایچون دیب «تمتق» مدرسه سینه بارغان ایدم. ایبه شم عبدالهادی افندی ایدی. شوندن
قایتومزده «مسعود» قریه سنده امام فرید افندی که کردک. آنده بیک الوغ آش مجلسی
بولوب عبدالحکیم حضرت صدر نشین بولو باو طوره ایدی، اتفاق شوکا تصادف ایتدک.
عبدالحکیم حضرت بزگه نصیحت ایچونمی یاکه باشقه قصد ایله می مذکور سوزنی
سویله دی. سوزی تمام بولغان صوڭ: «حضرتا مرجانی اوزینک تالیف لرنده آلائی سویله می
بیت، اول باری، متکلمون قاشنده معروف بولغان حدو ث زهانی ایله اعتقاد قیلو
ضروریات دینیه دن توگل، چونکه بو طوغروده شریعت طرفندن قطعی تکلیف
یوق، دیب گنه آیته در، و انعه آنک شوشی سوزی درست بولورغه اوخشی» دیدم.
حضرت بیک اوزاق فیکرله ب او طوردی ده «سه شولایمنی؟، بزنگه عبداللطیف کیاو
(تمتق مدرسی) هر وقت بزگه: «داملا شهاب عالمک قدیم لگی ایله اعتقاد ایته و ملا
جلال حاشیه سنده شون دعوی قیلام دیب سویلی، مین آنک سوزینی گنه روایت قیلدم،
یوقسه اوزم آنک اثرلرینی کورگاتم یوق» دیدی.

(۱۷) عبدالفتاح (استاذ من) حضرتلرنندن ایشتمدم: حج سفرینه بارغان وقتمزده قزان شهرنده بر آز کونار طوررغه طوغری کیلیدی. یورت خواجه مز محمد شریف عبداللین (چرشى شریف): «سینی شوونڭ زور مدرسلری ایله کورشدردم، ایندی داملا شهاب برله ده کورش!» دیمب آڭما آلوب کیتدی. خانه سینه کروب اوطوردق. داملا بیک منقبض و خفالی کشی گه اوغشاولی ایسی. آزغنه بر مناسبت کیلووی برله: «تقصیر! حنفیلر نیچوک گنه بولسه ده دنیاوی سوز نمازنی بوزه دیلر، حالبوکه بر فرض نماز ایچنده رسول الله برله ذوالیدین اسملی صحابه نڭ سویلاشولری صحیحلرده منکور. بو واقعه حنفیلرنڭ ضررلرینه دلیل بولسه کیرهک. چونکه واقعه ده ابو هریره اوزی حاضر بولغانلقی آڭ-لاشل حالبوکه نماز ده سوز حرام بولوی (حنفیلرنڭ اوز سوزلرینه کورده) بیک مقدم ایسی» دیم. اوشبو وقت بر قدر کوکلی آچلقانندی بولدی و: «ابو هریره بو واقعه ده حاضر توگل ایسی، آڭما دلیل ایسه ذوالشمالین نڭ بدر صوغشند شهب بولویدر. ذوالشمالین برله ذوالیدین هر ایکیسی بر کشینڭ لقبیلریدر، اول وقتلرده نماز ایچنده سوز حرام توگل ایسی» دیدی (۱). شول وقتده چیناونیک فیافتند بر آدم کیلوب کردی ده ایکنچی بولمه گه چیقوب اوزاق سویلهشدیلر، داملا اوزی بز نڭ یانمزده اوطوره آلمادی، چاینی باشقه بر آدم اچرادى. بز کورشوب چیقوب کیتدک. صوکندن بلدک: مخالفلری آنڭ اوستندن سعایت اینتکانلرده، مذکور چیناونیک شول اشنی تفتیش قیلوب یوری ایکان (۲).

(۱۷) غلمان آخوند (یزنده من) حضرتلرنندن ایشتمدم: حجاز سفره زده بیک کوب عالملر و شیخلرنڭ التفاتلرینی کوردک. تکیه لرده، ذکر

(۱) مرجانی بومسئله نی توضیح حاشیه سنک بیک تفصیل ایله سویلیدر. احتمال موڭا سبب استاذمن نڭ مذکور روشده بحث قیلوی بولغاندر. لکن آندغی تحقیقلری هم موندغی جوابینی تفصیل قیلودن غنه عبارتدر.

(۲) عبدالفتاح حضرتنڭ ترجمهء حلی «آثار» ده مذکوردر.

مجلسلرندە يوردك. لىكن ايشانلرنىڭ اوزلر ينى زيارت قىلو چىلرغە اوبەر
 ايچون قوللر ينى حتى آياقلىرىنى صوزوب طورولرى، اوزلر ينى ير
 بوزنده تصرف قىلو چىلىق ايله مدح ايتو چىلرگه راحتلانوب آپقى بوز
 ايله رضالىق كورساتولرى، مافتا و چىلرنى ياراتولرى بىك كىفمىنى بوزدى.
 بواشلىرىنى ايشانلىق ايچون دە، مريدك ايچون دە موافق كورمادم.
 اگرددە قايتقان وقتىمك شهاب الدين المر جاني حضرتلر ينى كورمىگان بولسىمە
 ايدى اسلام دنيا سنده اسلام دىنى حامل بولورغە لائق آدم يوق ايكان
 دىگان بر اعتقاد حاصل قىلچق ايدىم. قزانده بر آز كونلر قالورغە
 مجبور بولدق. ايبدە شلر مزر آراسنده قزانده نفوذى وشهرتى بولغان
 مدرسلردن بر آدم بار ايدى. اوشبو سببىدن ضيافتارگه يوردك. مشهور
 عالمرلنىڭ مجلسلر يندە كرؤب اوزون وقتلر صعبت ايتىك. كىتار
 وقتىمزدە: «ايدى شهاب آخوند برلە دە كورشىك» دىب اوبلە نمازى
 اوقور ايچون آنىڭ مسجد يندە كىتىك. صىلانورغە و حرمت كوررگە،
 مافتانورغە ياراتا طورغان بر ايبدە شمز مر جاني حضرتلر يندە: «بىز بوگولمە
 اويان ينىڭ مسافرلر مزر، حجاز سفرىندىن قايتوب كىلە مزر» دىب بىك الوغلانوب
 اوزمىنى تقدىم ايتدى. موگافارشى مر جاني: «الله تعالى عمللر كىزنى قبول
 ايتسون، اهل و اولاد كىز ايله شادلىق كورشو نصيب بولسون، عبد الصمدنى
 بلە سىمى؟» دىدى (۱). مین آلفه چىقوب: «حضرت بلە مزر، بىزگە يراق توگل
 برده امام بولوب طورادر» دىم. «بىك ياخشى، الله سلامتلك بىرسون!»
 دىدى دە اوزىنىڭ اويىندە قايتوب كىتىدى. «قوچا فلاشوب كورشور، اويىندە
 آوب باروب بىزنى مافتى مافتى ضيافت قىلور» فرضى ايله بارغان

(۱) بو آدم مىنزلە اويان زنده «فار چىشمە» اسملى قريه دە امام ايدى. اصلى بوگولمە
 اويان زى «توبان شىلچى» قريه سندن بولوب بىزنىڭ استاذ مزر عبد الفتاح حضرتلر ينىڭ بر
 طوغمە انسيدر. ابن خالسى بدر الدين بن معين الدين الشكرى (بصره شهرىندە وفات)
 برلە برلىك دە بر جاي كوتى قزان شهرىندە باروب شهاب الدين حضرت مدرسە سنده ايكى
 آى قدر طور مشر. شهاب الدين حضرتدن درس آلتانمى يوقمى؟ آنسنى بلەمىم لىكن
 اسمى شهاب الدين حضرت كوگلىك فالغان وشول مناسبت ايله يىزە لرمىزدىن آنى صورانغان بولادر.

ایبده شلرمزنگ کوکللری افراط درجه ده بوزولدی. مین یانه زده بولغان حضرت که: «بزنی حجازده شیخار بیک مدح فیلمیلر حتی خطارشادلر بپردیلر، بز ایندی شیخ وایشان حضرت بولوب قایتوب کیله مز، لیکن حاضر معلوم بولدی حجاز شیخلری بزنی تیوشسز کوتارگانلر، اوز مزگه تیوشلی بولغان درجه مزنی بیروچی مونه بو مرجانی بولدی. دنیاده حقیقی شیخ بولسه شوشی آدم بولور. حقیقی عالمر هر بر یولچی وهر بر اوتوب باروچی برله صوغان صانتوب طورمازغه تیوشلی، مین بو آدم گه حقیقی محبت ایله محبت ایتدم، بو آدم اوزینگ «ناظوره» سی قدر وفارلی وسلطنتلی ایتمش» دیدم. طبیعی رفیقلم بو سوزمدن رضا بولمادیلر، اما مین اوزم حقیقتا مونگ حالینی تحسین ایتدم ومفتونلک درجه سینه ایرشوب اخلاصمنی باغلام (۱).

(۱۹) محمد علی الظاهر الوتری حضرتلرندن ایشتم: مرجانی برله کورشه آلامد، مکاتبه مزده بولمادی. اول مدینه گه بارغان وقتک مین «تونس» مملکتک فالدم، شولای بولسه ده بزگه اخلاصی بارغی مدینه ده بولغان شاگردلرینگ سویل ولرندن معلوم ایدی. مدینه گه کیلگانندن صوگ میکا تابشور ایچون دیب بر قدر هدیه لر فالدرغان ایدی. «تونس» دن فایتدیغم صوگ هدیه لرینی آلام. اثرلرینی کورگانم یوق ایدی، ابتدا سز «ناظوره» (۲) سیننی کورساتدکز. بو گوزل بر اثردر. مونده مقصوددن طش بیک کوب بحثلر بار. لیکن ظنمه کوره بو بحثلر هر بری اوزینگ عصرده شلرینه فارشو توریه لر، سؤال مقدرگه جوابلر

(۱) مونگ ترجمه عالی حقنک «غلمان آخوند» اسمند، مطبوع بر اثر بار «آثار» ده

هم بر قدر احوالی ذکر قیلدی.

(۲) ناظورینی کورساتووم، طوغروسی کورساتورگه مجبور بولوونه ننگ سببی

«آثار» ده محمد علی الظاهر الوتری ترجمه سنک بیان قیلندی. مرجانی اثرلرینی کورگانم یوق» دیگان سزیننه تعجب ایتدم و: «سز نیچوگ ناظورینی کوره ادیکز، حالبوکه شیخکز عبدالغنی حضرتلری آگا تقریض یازمشدر» دیب آنک تقریضندن کوچرلگان نسخه نی کورساتدم. باشنی سلسکیدی ده «کورمادم» دیدی.

آگا سویلدم. بیک حضور لاندی، سوکزه کوردم بر اثرینه (۱) ده درج ایتکان ایکان (۲).

(۲۱) موسی حاجی دن ایشتمدم: داملا شهاب الدین حضرت ترویسکی گه بارغان وقتده بز آنده توگل ایدک آنک مجلسینه تصادفی ایتکان شریکم (بهاء الدین دیگان کبک بولادر) بز گه اوشبو ماجرانی حکایت ایتدی: خلق بیک کوب بولغان بر آش مجلسنده اماماردن بری بر مسئله چیقاردی. مسئله ایچنده صحابه بر خاتون اسمی ذکر قیلنده در ایدی. عالمر، عادت موجبچه هر بری سوز گه فاتشدیلر، سویلهشدیلر. اوشبو مدتده مرجانی تیک اوطوردی. خلقلر طوقتاب، مجلس طن بولوب قالغاندن سوک مزجانی سوز گه کرشوب مذکور مسئله نی تمام باشدن تلخیص قیلوب سویلهدی. مگرده هونک شبیه گه سبب بولغان نرسه اسملرینه آلدانوب ایکی خاتوننی بر کشی قیلوب یورتو بولغان ایکان. مرجانی شول حقه ایضاح بیردی و خاتونلرنی کنیه لری، آنا و قیللر لری بیک اسملری ایلر تعریف ایتدی. تصادفی چیقغان بر مسئله حقنده بودر جهده تفصیلات بیر وینه بز تعجب ایتدک: «یوقسه شول خاتونلرنک نکاح مجلسلرنه اوزی ده حاضر بولغان ایدی می؟» دیب اوز آرامزده تعجب قیلوب سویلهشدک (۳).

(۲۲) کیمدن ایشتمکانمنی اونوتدم (۴): نفتازانی توضیح کتابینه شرح یازوب مبتدیلرنی تعلیط قیلدی، حنفیلرنک اصوللرینی یومشاق وقتسز ایدوب کورساتدی. مختصر نسفی گه شرح یازوب حنفیلرنک اسملرینی یوغالتور غه و آرادن اونوتدر غه طریشدی و بتون اشی ابو الحسن الاشعری اتباعندن بعض ذاتلرنک فکرلرینی ترویج قیلودن عبارت بولدی. اوشبو سبب ایچون نفتازانینی مؤاخذه و تعقیب قیلدم. نفتازانی

(۱) البرق الومیض. ص ۳۱.

(۲) منهاج آخوند ترجمه عالی «آثار» ده مذکور.

(۳) موسی حاجی ترجمه عالی «آثار» ده مذکور.

(۴) برهان قاضی دن ایشتمکان کبک بولام.

حقیقت حالنی واوز عملینی اوزی بلسگان ایچون بو طوغروده مینی حقلی کورر ونی قدر فاتیح سوز آیتسه مده جانی آغرماز (خواجه نصرالدین اوگری قبیلندن - اوز عیبینی اوزی بلدر - دیمک بولا). مونگله برابر تفتازانی میندن بولغان خدمتنی اوزینه مخلص و معتقد بولغان آدملردن کورمادی. روسیه مملکتنده ایٹک الک مرتبه اولرق تفتازانینک «تهذیب الکلام» نی درس قیلوب اوقوتورغه مین باشلادم. بو اثرنی مین نشر قیلدم. تفتازانی مینم شوشی عملینی تقدیر ایتسه کیرهک (۱).

* * *

آدم بالالاری خار جی عامللرناک تأثیرلرینه مغلوب بولماغان مدتارنه هر شینی اولگی حالنده صافلار ایچون غیرت ایتلر، اوزگرو و اصلاح قیلو کبی اشلرگه رضا بولمیلر. مونک اصل سببی نیندی نرسه ایکنلگی بیک معلوم بولماساده بو اش آنلرده عمومی و طبیعی بر حالدر. شونک ایچون آدم بالالاری اوزلرینک آنا بابالریناک عمللرینی، استاذ و شیخلرینک عرف و عادتارینی اوزلری ایچون دستور قیلوب طوتالر و شوکا مخالفت ایتوچیلردن رضا بولمیلر بلکه قوللردن کیلسه ممکن قدر انکار ورد قیللر.

رسول الله وحی برله مبعوث بولدیغنهک مونک دعوت اینه طورغان نرسه لرینی بر مرتبه تیکشروب قارامق، خیرلی بر نتیجه سی کورلو ممکن بولوب بولمایاچقنی محاکمه ایتمک لازم ایکن عربلر جزا فارذ قیلدیلر، مونکا سبب ایتوبده آنا بابا یولینه خلاف بولووینی کورساندیلر. بو حال قرآن کریمده بر فاج سورده حکایت ایتولمشدر.

تنگو ماشینه سینی قولده ایتمک بیک قولای و آنک ایل اشلرنگان کیوملر باشقه لرغه نسبت برله گوزل و مرغوب بولغانی حالده بزناک اوللرده بیک کوب یلرغه قدر خلقلر مونی قبول ایتما دیلر و «کیبه خواجه»

تسکوچیلرنندن تىكدروب طور دېلر. اڭ الك مرتبه «لامبا» چىققان بىللىرى
بىز اوقوغان مەرسە نىك بىك كىوب خىلفە لىرى . چىرد آنا بابا عرفلرنىن
آيرلاسى كىلما دېكلرنىن شەم ياندرىب اوقورلار ايدى.

هم وقتنى اقتصاد قىلو هم ده يىكل بلودن عبارت بولغان «اصول
جىدىدە» نى قبول ايتىمى طورولر وشول طوغرىدە نىزاعلاشولر ايسكىلىكىنى
صافلاودن باشقىە نرسە توگل ايدى. آوروپادە فنلر، هنر و صناعتلرنى
اصلاح قىلو چىلرنىڭ فلاكتلرگە اوچراولرىدە خىلقرنىڭ آنا وبابا عادتلرنىن
آيرلوقغە رضا بولماولرى سىبىننن ايسكانلىكى معلوم.

مصلحتلرنىڭ زور مانعلرگە اوچراولرى وشول يولدىە زىحت
ومشقتلر كورولرى آدم بالالرنىڭ هر نرسەنى اوڭلىق حالندە طورونى
آرزوقىلوقلرى، تىچدواوزگر وگە راضى بولماولرنىندىر. مرجانىنىڭ اوز
عصرده شلىرى طرفىنن جفاكورونىڭ سىبى اوشبو اصلاح وايسكى سوزلرنى
انتقاد برلە شىللنوندن باشقىە نرسە توگلدىر.

اصلاحنىڭ اڭ چىتون بولغانى دىنى مسئلەر، كوبەمى آزىمى شرىعتگە
مناسبتى بولغان نرسەلر حقندە بولغانىدىر. عالماردن بىرى: «خىلقر
طرفىنن تىرىف گە مىل ايتدىرگان دىننى، اصلينە واوڭلىق حالينە قايتارو،
ياڭى بو دىن تاسىس ايتوگە كورەدە مشكل» دىەشدىر.

هر نرسەنىڭ اصلاحى اىچون كوبەمى آزىمى زماننىڭ مساعده قىلوقى
وخىلقردهدە شوڭا استعداد بولو شرط بولغانى حالده دىنى قاعدەلرنى
اصلاح قىلو طوغرىسىندە بو نرسەلر دىغىدە آرتق لازم بولوقى
معلوم. لىكن «جسارت ادبىە» صاحبلرنىڭ پروگراملرنىدە اوشبو اىكى
مادەنىڭ هر اىكىسىدە يوقىر. بىنى مونلر اوزلرنىڭ مقصودلرى طوغرىسىندە
حرىكت ايتو اىچون زماننىڭ مساعده بولوب بولماوينىدە، خىلقە استعداد
كورلوق كورلماوينىدە تىكشىرمازلر بلىكە: «على المرء ان بسعى لما فيه نفعه*
وليس عليه ان يساعه الدهر» دىب زمان مساعده بولسەدە بولماسەدە،

خلقه استعداد کورلماسه کورلماسه اوز مسلککلرنده سعی قیلورلر، خدمتلی اینه ایله قیو فایزلی قدر چیتون بولسهده آرماز نالمازلر، اوتغه توشوب یانو، صوغه باتوب اولوگده التفات قیلمازلر.

حقیقت حالده جمالالدین افغانی، محمد عبده و مرجانی اوزلرینک فیکرلرینی سویله و طوغر و سنک زماننک مساعه قیلوبینی، خلقنکده استعداد کسب قیلوبینی کورتوب طورغان بولسهلر ایدی احتمال که دنیاده بیک راحت یاشاگان و هر کیمدن حرمت کورگان بولورلر ایدی، لکن اسلام دنیاسی ینه دن ایکوزیل آرتک قالغان، خرافات و اوهام در یاسینه دخی ده کو چلیرهک باتقان بولور ایدی. مونلر اوزلرینک جسارت ادبیهلرینه استناد قیلوب، حق دیب بلگان فیکرلرینی سویله دیلر، زمانه جفا سینیی تارتیلر و بیک یامان سوزار ایشتوب دنیاغه وداع قیلدیلر. لکن کوب زمان اوتمادی، اسلام دنیاسی مونلرنک در جهلرینی آکلادی، فیکرلرینی تعسین ایتارگه باشلادی، اوزلرینی دین هم ملت خادملی جمله سینیه کترندی و «مصلح» عنوانینی بیردی.

شهرت آرزوسی، علم و دین گه خدمت ایتک هوسی بیک کوب ککشیلرده بولادر. لکن آچی هچوملرینی وزهرلی طاعنلرینی تحمل قیلورلر اقداردن محروم بولورلی سببلی بو آدملرنک قوللرندن اش کیلمی، حرکت ایتوب قاراسهلرده دوام و ثباتلری بولمادیغندن بر ثمره ده کورلمی. علم و دین گه خدمت ایتار ایچون قلمنک هر بولووی، «حق» دیب بلنگان سوزنک کشی خاطر ایچون یاشرلوب قالمای بلکه آچیق سویله نووی شرطدر. بو اشلر عادتق آدملر قوللرندن کیل طورغان نرسهلر توگل بلکه مونلر یالکیز «جسارت ادبیه» صاحبیلرینه گنه خاص بولغان کمالاتلردر.

دینلرینی بر باد قیلوچیلر و تبدیل هم تعریف بلالرینی کیتروچیلر کوبمی آزمی علملری بولوبده عوامغه باراونی اوزلری ایچون مسلک قیلوچیلردر. اسلام دینی، فیکرنک مستهل بولووندن و عقلنی استعمال

قیلوڧون عبارت بولغانی ایچون عوام فکری ایله تطبیق ایتلووی ممکن توغل. دیننی، قرآن وحدیث نقطه سندن تفتیش ایتوچیلر ایله عوامغه یارارو نقطه سندن تفتیش قیلوچیلر آراسنلغی آیرمه، بر ایله کوک آراسی قدر بر برینه یراقدر. شونل ایچون سوگندن یابشدرلغان نرسه لردن دیننی صافلاو طوغر وسنده خدمت ایتوچیلرگه خصم صورتنده قارشو چیقوچیلر وهر تورلی اذیتلر بیروچیلر هر عصرنل عوام فکری علماسی بولوب کیلمکده در.

مرجانی ده اوز معاصرلری طرفندن طعن قیلندی، خدمتلری تقدیر ایتولمادی وفداکارلقلری کوزگه کورلمادی، هر تورلی سوظنلرغه معروض بولدی. اورنندن عزل ایتولدی، شیعه ووهابیلق، ده ری وزند یقلقغه نسبت بیولدی. شول زمانلارده «خوفند» خانلغی قدر نفوذی بولغان اورنبورغ دوخاونوی صوبرانیه اعضالرینل کوبسی اوزینه الدالخصم بولوب آرنه فرصتلرنی ده فوت ایتمی کوزانوب طور دیلر. شولای بولسه ده مرجانی حضرتلری اوز مسلکسندن دونمادی، عقیب سینیل خلافینه آرنه ده حرکت ایتمادی، جاهل مرتشیلرگه مذهب قیلو کبی دنائتلرگه یاقین ده کیلمادی. مرجانینل ثباتلی، صبرلی ومثانلی، عالیجناب وادی جساتلی بولووینه اوشبو نرسه لر دلیل بولسه لر کیره ک.

* * *

اشلرنل ظاهرلرینی گنه کورو برله قناعت ایتوچیلر احتمال که: «مرجانی معاصرلری بولغان عوام فکری عالملر طرفندن اذیت کوردی» دیگان سوزنی استبعاد قیلورلر ومبالغه که حمل ایتارلر. لکن مونک مبالغه فلان یوق، مرجانی عصرنده بولغان عالملر حقیقت حالده عوام فکری آدملر ایدی. قولمزه بولغان سنلاردن بویرده بر ایکی مثال کوچره مز. شونی کوروچیلر، بزنگ سوزلر مزده مبالغه توگل بلکه بر آز کیمتوب سویلو بارلقینی اوزلری ده بولسه لر کیره ک.

قزان و آنک طرفه اڭ شهرتلی مدرسلر جبولغان بر مجلسده اوشبو
روشنده بر علمی مذاکره بولدی:

بر الوغ مدرس (بخارادهغی داملا حسن دن کوچروب: «حکماء
اسلامیون» دیمک محال و متناقض سوزدر. زیرا اسلام برله حکمت نڭ
اجتماعی ممکن اش توگل. (موندن صوڭ مذکور الوغ مدرس اوشبو
باطل سوزگه اوز طرفندن نصرت بیروب اوشبو باطل جهلنی الحاق
قیلدر: «فی الواقع بو سوز مقیددر، تقیید ایسه دلیل مجازدر».
مرجانی: آلاى بولسه «فقهاء حنفیه» دیولری ده مجاز بولوی
لازم کیلور.

اولگی مدرس: یوق، آنسی تقیید توگل.
ایکنچی بر الوغ مدرس (برنچی مدرس گه نصرت بیروب): علوم
ومعارف طریق ی یا نظری یا مجاهده بولور وعلی التقدیرین شرع ماغه
داخل بولماسه حکماء مشائیین یا اشرافیین بولور.
مرجانی: بوسوز معرفندن صادر بولغان سوز توگل بلسکه مجرد
تحکم ورجما بالغیب سویلنمش نرسه در.

اوشبو ایکنچی مدرس: یوق مونی فلان کیمسه (عقائد شرحینه
شرح یازوچی رمضان افندیدر ایندی) سید شریفندن نقل ایته در،
سید شریف ایسه «مطالع» دن نقل ایته در (بخاراده ختم کتب فیلوبده
قزاندده الوغ مدرس بولوب طروچی بو آدم اوزی «مطالع» نی ده
کوره آلمان بولورغه اوخشی، بو آدم گه کوره سید شریف «مطالع» دن
کوچرسه مطلقا اشانورغه تیوشلی، آرغی یاغینی نیکشوررگه یارامی
بولادر).

مرجانی: بوقدر گنه اش دلیل بولورغه یاراماز، بو برفاضل و عالم

(۱) بخارا مدرسلرندن بولوب ۲۷۳ تاریخنده وفات بولدی مونڭ حقیقه مرجانی:
«کان دروسه من الحواشی الرکیکه و تصانیف الضعفاء من المتأخرین و کان یجتمع
عنده من غاغة الطلبة خلق کثیر» دیمشدر.

متبحر فی (فارابی برله ابن سینانک بررسی بولسه کیرهک، قولم زده غی کاغده تفصیلات یوق) هلاک ابدی برله حکم ایتو اورنیدر. مونده لاجمالة مدرک، شرعی و قطعی بولورغه کیرهک.

شوشی مدرس: شول قدر نرسه کفایت ایتدر.

مرجانی (ایکنچی بر مسئله ده): «وتری الجبال تحسبها جامدة» آیتینک حرکت ارض غه دلالتی بار. متأخرین مغاربه واصحاب هیئت جدیده شولای (ارض ناک حرکتی برله) اعتقاد قیلرله مفسزین، مذکور آیتنی احوال قیامت گه حمل قیلمش بولسه لرده بواش صرف عن الظاهر در. بر مدرس: بز فلان سنه دن بیرلی قزان شهرنده طورامز حالبوکه اسلان تاووی همیشه اورننده طوره، بورمیدر.

ایکنچی بر مدرس: یر یوریدر دیگان سوز البته باطل بولورغه تیوشلی. چونکه شرح حکمة العین خطبه سنه ده: «اما بعد حمد الله فاطر ذوات العقول النورية ومحرك الاجرام» دیهش.

مونه مرجانی، شوشی آدم لر آراسنده عمر سورگان، عوام خلقی مرجانی غه نسبت ایلر آنک مغالفری بولغان شوشی مدرس لر نی بیک یوقاری درجه ده دیب حساب ایتک انلر و هر وقت مرجانی تیخطئه قیلوب طورغانلر. اوشبو مدرس و عالمر حقه ده «عوام فیکرلی» دیبو درسته می توگلمی؟ جوابینی اوز وجدانکنز ایلر بیررسز.

مرجانی، اوشبو عصر دشلرندن بیک کوب جفالر کورگان بولسه ده، کورکلی تارلانوب بعض وقتلرده روحی توشسه ده و محرم دوستلرینه بیک اثرلی مکتوبلر برله زمانه جفا سندن شکایتلر قیلسه ده حقیقت حالده بواشلر بر عرب شاعرینک:

عدای لهم فضل علی ومنه فلا ابعث الهم عن الاعادیا

هم عرفونی زلتی فاجتنبتها وهم نافسونی فاكتسبت المعالیا

دیگان سوزینه موافق اخلاقی توزه نو، علم و بصیریتنی ترقی

ايتدرو واجتهاديني آرتدرو حقنده مونلرنڭ كوب ياردملرى كورلنگان بولسه كيرهك. اسملرى تازيخده حرمت برله ذكر قيلنه طورغان الوغ آدملرنڭ هر برى محنت وفلاكت بالالريدر. بعض قوم وبعض برشخصلر ايچون دنيا مشقتلرى حقيقت حالئاللهنڭ الوغ نعمتى بولووى بيك معلوم اشلردندر.

«فدينعم الله بالبلوى وان عظمت وبيتلى الله بعض القوم بالنعمة»

دييوچى درست سويله گان بولسه كيرهك. راحت يوقلاب ياتوچى مهلكتلرده الوغ آدملر يتشماديكى كى هر كيمنڭ مدح و ثنا سنك طور وچى آدملر آراسنده ده بر كازلى وفائدهلى آدم ظهور ايتماز. دشمنى وحاسدلىرى كوب بولماغان آدم بختسز، دنيا جفاللى اور تاسندن اوز ينى آلوب بارورغه كوچى يتوگن كيمسه احترامغه لياقتسزدر. دنيا ده عقلى، استعدادلى، قابليتلى آدملر بيك كوب. لىكن شول آدملرنڭ كمالات صاحبلرى بولوب يتشولرى ايچون چوكچ برله صاندا آراسنده چوكيلوب طورولرى، ارملر بررچلر يونوب كوزلرندن ياشلر آغزولرى شرط. لاتعسب المجد تمرا انت آكله لن تبلى المجد حتى تلعق الصبرا

* * *

اوشبو شعرنى يازوب بتروب طورديغمده پوچته دن «المقنطون» مجله سيني كيتوروب بيردیلر. نيندى مسئله لر بار ايسكانلگينى بلور ايچون قولمه آلدومه افتارورغه كرشم. عجيب تصادف اوله رقى بزنگ «مرجانى» يمز اسمى اوچرادى. توقتاب شول حقه غى چهلنى اوقوب چيقدم وبازوب كيله طورغان بختمزگه مناسبلى بولديغندن بو برده عينا كوچرونى موافق كوردم.

«بىروت» شهرنده گى «كلمة سوربة انجليه» ده علوم عربيه استاذى و «الخواطر العرب فى النحو والاعراب» اسملى الوغ اثرنڭ (۱) مؤلفى

(۱) كتبخانه زگه هديه ايتكان بر نسخه سينڭ طرفينه مؤلفى حضرتلرى اوشبو هارتنى قيد ايتمشدر. (عينا): لمكتبة رضا فخر الدين مع احترام المؤلف جبر صومط ۱۶ ت ۹۱۲ سنه تىكرهون بقبول هديتى مع احترامى واحسبونى من جملة اصداقاكم وادام المولى شريف بقاىكم. جبر.

بولغان جبر ضومط جنابلری «المقتطفی» ده یازغان اوزون بر مقال سنه استطراد بوللو اوشبو جملهرنی ذکر قیلدر:

«وصلنی مند بضع سنین کتاب «وفیه الاسلاف وتجیة الاخلاق» لهؤلفه العلامة شهاب الدین بن بهاء الدین بن سبعان بن عبد الکریم القازانی المرجانی وهو من علماء التتار من ولاية قزان التابعة لروسيا أوروبا. وارجح ان هذا الفاضل لا يزال حيا يرزق الى الآن. فانه بلغ في التأليف الى آخر هذا الكتاب سنة ١٢٩٣ هجرية. وكتابه لا ينقص في فصاحة الفاظه وبلاغة ترا كيبه ودقة تعبيره عن كتاب مثل من تأليف احد علماء مصر والشام او العراق».

لفظلری آز، معناسی کوب بولغان جمله ده دفت که شاپان ایکی نقطه بار. بری «وفیه الاسلاف» عبارتینی عراق، شام و مصرده عرب عالمری طرفندن تألیف ایتولگان اثرلر درجه سنده گوزل بولو وینی دعوی قیلووی، ایکنچیسیده مرجانی حضرتلرینی بو کونده سلامت دیب ظن ایتوویدر. اولگی نقطه:

«اذا قالت حدام فصدقوها فان القول ما قالت حدام»

مصدافنچه اوز عصرنک علوم عربیه عالمرینک الوغلرندن سانالا طورغان بر مصنف طرفندن بیرلگان شهادت بولغانلقدن بتون روسیه اسلامری ایچون افتخار قیلنه چق بر اشدر. صوگفی نقطه ده عی یا کیشلق عیبی جبر ضومطده توگل، مرجانی ده ده توگل بلکه مرجانینک خلفلری، شاگردلری، اتباع وخلصلری، طوغروسی بزده در. بز آنک وفات بولو خبرینی دنیاغه ایرشدرمگان، ترجمه حالینی باصدروب دنیانک مشهور عالمرینه، معروف کتبخانه لرینه تارنامغان، هیچ بولماسه عربچه مطبوعات آرقلی اعلام ایتمگان صوگ چیت مملکتلرده یاشاوچیلر آنک وفات بولو خبرینی نیچوک ونیندی واسطه برله بلسونلر؟ مصرده «حزب وطنی» رئیس و «اللواء» جریده سینک صاحب امتیازی بولغان

مصطفی کامل، آوروپاده سیاحت ایتکان وقتنده کیملر برله کورشکان، کیملرده فوناق بولغان، کیملر برله آفتمبیلده اوطوروب یورگان، نیندی جمعیتلرده نیندی، موضوعلرده نطقلر سویله گان اوشبو حاللارنڭ هر برینی حتی بیک کوب واقی خبرلرینی تیمر چبق آرقلی دنیسانڭ چیتلرینه قدر ایرشدروب طوروچی آگینتلر، مرجانینڭ وفاتینی، مصر وشامغه، بیروت وبغدادغه ایرشدروده سارانلق قیلماغان بولورلر ایدی لیکن!... مونه شوشی «لیکن» نڭ آست طرفینی بازو هم اوڭغایسز هم کوکلسز. اوزلری مورجه یارفلرنده اویولوب یانوچی تارافلردن فرقسز حالک یاشی طورغان خلقلر نی نیندی آگینتلر فایغرتوب یورسونلر؟...

* * *

مرجانی، اسلام دنیسانینڭ الوغ عالملرندن، هر بر قوم وملت اوزلرینڭ بیوک آدملرینی تزوب قویغان وقتلرنده شونلرغه فارسو: «مونه بز نڭده شوندی کشیمز بار!» دیب هیچ بر تارتونمی، شبهه لنمی کورسانورگه لائق بولغان فاضللرمزدندر.

بز، طبیعتمز واصل خلقمزده بولغان شوق سببلی اوز عمرمزده بیک کوب تراجم احوال و طبعیات، تاریخ و مناقب کتابلرینی مطالعه ایتدک، اسلام عالملری گنه توگل بلکه چیت ملتاننڭ مشهور آدملرندن بر قدرلرینڭ ترجمه لری برله اجمالاً بولسه ده تانوشدق. بر برینه خلاف بولغان مسلکلو واوت برله صوقبیلندن تختانی طبیعتلر، بر برینه تمام ضد بولغان فیکرلر برله آشنا بولو سببندن کوکلمزده بر ایرکنک، هر نرسه حقنک صالحون قانلیلق، بر سوزگه ده ایس کیتماولک، آچو کیلماولک، دیران فالماولق حاصل بولدی. مونی الله تعالانڭ الوغ بر مرحمتی حساب قیلدق وعقیده هم مسلک لرنڭ خطا صوابلرینی بلور ایچون عدل بر میزان بلوب شوندن استفاده قیلو یوللرینه کردک. مرجانی حقنک سوز سویله سهک، بواشمز مقتد ابهلر مزگه تقلید والوغ آدملرگه موافقت قیلو یا که بعض بر کیسه لر خلافینه تعصب ایتو سببندن توگل

بلکه اثر لرینی تیکشروومز و مسلسکی برله لازم درجهده آشنا بولوومز
 چھتندندر. روسیهدده بولغان مطبوعاندده مرجانی اسمینی باشلاب تنویه
 ایتوچیلرنڭ کهلر بولغانلغندن خبرمز یوق، لکن ظنمزغه کوره بو
 طوغروده بزنڭ فلممز بیک صوڭغه فالماغان بولسه کیرهک. بو اشمز
 اوزمزنڭ مستقل وھیچ کیم تأثیرندن باشقه حرکت ایتومز حقنده شاید
 دلیل بولا آلور.

مرجانی اسلام دیننک الوغ بر «عالم» واحترام قیلورغه
 تیوشلی بر «امام» در. بزنڭ دنیاده بولغان والله تعالی حضورینه آلوب
 باراچق عقیقه مز اوشبودر. شوشی فکر مز فی صواب وحق دیب بلمز، نیندی
 یرده ونیندی گنه اورنده بولساده سویلیمز وسویلیه چکهز. بو حقده
 زیدنڭ یاراتماوی وبکرنڭ یاراتووی بزنڭ ایچون اصلا منظور توگل.
 «وما شهدنا الا بما علمنا وما کنا للقیب حافظین».

رضاءالدین بن فخرالدین.

اورنبورغ.

۱۳۳۲نجی سنه ۱ رجب.

شهاب الدین مرجانی استانبولده .

اللهه شکر، بزنىڭ شمال توركلرى طورمىشده درست بر بول
 طوتقانغه اوخشىلر؛ بودرست يولنىڭ علامتلرنىن بر يىسى، مېنەچە، اوزلر يىنە
 خدمت تىدرگان كشىلر نى اونتماو، صاغنو، هم آنلر غە رحمت ايتە بلودر.
 شهاب حضرتنىڭ ولادتىنە يوز يىل طولغانكە مرحومنىڭ خدمتلر يىنى صاغنوب،
 روحنى شاد قىلور غە تشبث ايتكان يىاش فاضللر يىمىز نى چىن كوكلدىن
 قوطلېم؛ بو اولو هم يىخىنى ايشده مېنى دە ايسكە توشوروب، مېندىن
 كچكەنە بر خدمت صورائانلرى ايچون دە اوزلر يىنە كوب رحمت ايتەم.
 لىكن مىكا آيىر بلغان خدمتنى كىرگنچە ادا ايتە آلمايچىم سار تىن باشدىن.
 اوق متشبثلردىن و اوقچىلردىن عفو اوتنەم.

شمال توركلر يىنىڭ ۱۹ نچى عصر سوكلرنىدە يىتشىكان ايك الوغ دېىن
 عالملىرىنىڭ، بىرك موورغلر يىنىڭ حرمتلانوب كونەر يىلووندى مىكا بو يورلغان
 ايشى: «مرجانى حضرتلىرى حقكە تورك مطبوعاتىنى كورولمىش نرسەلرنى،
 اوزىنىڭ تورك جريدهلرنىڭ يازىلمىش مقاللر يىنى جىيوب يىبارو» وترجمە
 حالنە، فىكرى حىياننە تعلقلى بىلگىنىم نرسەلرنى يازودىن عبارتدۇر.

۱۵، ۱۶ يىل اوّل حضرت مرحومنىڭ پىشى قدم شا كىردلردىن عباس
 افندى بلن برگە يازوب، «معلومات» آدىل آطنه لىق ومصور مجموعە گە
 باصدىرغانىم، قىصقە غنە بر ترجمە حال مقالە سىندىن باشقە، استانبول تورك
 مطبوعاتىندە شهاب حضرت حقنە هېچ بر يازو، سىزو بولغانىنى مېن
 بلىمىم. بايتاق كشىلردىن دە صورادم؛ بىلوچىلر يوق. حضرتنىڭ اوزىنىڭ
 تورك جريدهلرنىڭ مقاللر يى بولغانىن بو كونگە تىكىلى ايشتىكانم دە يوق
 ايدى. متشبثلرنىڭ خطلر يىنى آلغاچ صوراشقالادم، آنى دە بىلوچى طابلمادى.
 يوغار يىدە يازغانلرىم، قارا كفى بر اولدە براو طوغرىسىندە خبر

جیبو قبیله‌ن کورینوب بعض کشیلرنی عجبکه فالدیر برلق بولغانین
 طانیم. لکن نیشلم صوگ؟ دارانخلافه اسلامبولک مطبوعاننگ بارچه سنی
 جیبغان هیچ بر اورن یوق! غزیته وجموعه جیبو دیگان ایش، نوگل
 حضرتنگ استانبولدن اوزوب کیتکانی ۱۲۹۷نچی ییلده، حتی بو کون
 ۱۳۳۰نچی ییلده، هنوز عادت بولوب یتمگان. حکومتنگ، بلدیه‌نگ،
 یا که آنک مونک کتبخانه (بیبلیوتیکا) لری کونده لک، آطنه لق، وقتلی غنه
 کاغد کیسا کارینی جیبوب ماظاشمیلر، آنلر بلن یوقغه اورن طوتیرمیلر؛
 مسجد پوچماقلرنک، یا که از بودلی اسکى، صیرصت طاش پولاتلرده اعتبار
 وحرمت کوروب صاقلانغان اثرلر، کوب جلدلی، قول یازووی اولوغ،
 اسکى، مبارک کتابلرغنه در... شولای بولغاچ، شهاب حضرت حقنک یازغان
 غزیتلرنی طابار ایچون، کشیلردن صوراب ایزلاودن غیرى چاره فالمیدر.
 حضرتنگ استانبولدن اوزورینده فالدیروب مینم طابا الغانم ایز،
 بایزید (حمیدیه)، کتبخانه سنه ارنینک وفقی ایتکانی شوئی دورت کتاب غنه:
 البرق الومبض؛ الحکمة البالغة علی العقائد النسفیة؛ حق المعرفة فی الفطر
 والامساک. بو اوچ کتاب، کتبخانه‌نگ فهرستنگ عقائد فصلتک، مؤلفی شهاب
 الدین بن بهاء الدین المرجانی دیوب، هم مؤلفنگ وفقی بولغانی ده آییرم
 آچق یازیلوب قید قیلغان بو اوچ کتابدن باشقه فهرستنگ تاریخ فصلتک
 «نخبة الاخلاق» عنوانلی مؤلفی شهاب الدین قرانی، وافقی معارف نظارتی،
 لسانی ترکی دیوب کورستلگان بر کتاب تاغیه بار ایدی؛ ائی کیترتوب
 فارسه م، حضرتنگ «وفیة الاسلاف و تحیة الاخلاف» ی بولغانین کوردم.
 هر بجهنی تورکجه، تحیة الاخلاف فی نخبة الاخلاق دیه رلک باکلش، فانالوغنگ
 وافقی معارف نظارتی دیووی ده هیچ شکسز خطادر؛ بو کتابنی ده حضرت
 مرحوم اوزی وفقی ایدوب کیتکاندر.

منه، استانبولنگ ایك زور، ایك مکمل، ایك یاکى، پیتربورغنگ
 ایمپراطورسقا یا ببیلیوتیکا مقابلنده گی کتبخانه سنده محقق شهاب الدین

المرجانی اثرلرندن طابا آ
 اثرلرینک بولوب مینم طابا آ
 قاراب غنه ایتیم؛ فانالوغ، نا
 مطبوع فهرست یاننده جانلی
 هم کتابلرنی صافلاو، هم ده
 کتبلر.. بو مبارک ذاتلرده
 استانبول مطبوعانند
 افندی ایله مینم یازغانم تر
 دیگان ایدم. بو ترجمه حال
 ایتوب: «در سعادتیه بر فاج
 عالم وز برلر له کوریشدی؛
 دیگانم. حضرتنگ «در سعادت
 «قران علمای بنامندن فاضل
 ایفای هیچ شریف جان
 دون در سعادتیه مواصلت ایله
 عزیزت ایتمک اوزره در سع
 ملا شهاب الدین حضرتلری،
 پاشا حضرتلری ایله ملاقات
 فاج جلد اثر معتبری حمیدیه
 بو یورمشلردر» کبک باکفر
 خر و نیقالر، باصسه باصقاندر
 کونم ده کیلوب کیتکان،
 دین باشقلریمز، اولوغ عال
 بولمادی. حاصلی، مینم بلو
 یازو، عباس افندی بلن

المرجانی اثر لرندن طابا آلمانرم... بو «عمومی» کتبخانهده باشقه اثر لرینک بولوب مینم طابا آلمانر احتمال یوق؛ بو دعوامنی فقط قانالوغغا قاراب غنه ایتیمیم؛ قانالوغ، ناچار، ترتیبسز، اسکمی، یا ککشلی؛ لکن مطبوع فهرست یاننده جانلی قانالوغلر، قارت «حافظ کتبلر» بار؛ بونلر هم کتابلرنی صافلاو، همده آدلرینی کوکلدن بیلو حیثیتی بلن حافظ کتبلر.. بو مبارک ذانلرده حضرتنک باشقه کتابی بولماغانین ایتدیلر.

استانبول مطبوعاننده، شهاب الدین المرجانی گه تعلقلی؛ عباس افندی ایله مینم یازغانمز ترجمه حالدن باشقه بر نرسه باصیلغانین بلیم دیگان ایدم. بو ترجمه حالده، حضرتنک استانبولده طور ووندن بحث ایتوب: «در سعادتده بر قاچ کون قالدی؛ جودت و منیف پاشالر کبی عالم وزیرلرله کوریشدی؛ کتابلرینی حمیدیه کتبخانهسنه اهدا ایتدی.» دیگانمز. حضرتنک «در سعادتده» اوز دیرغان کونلرنک استانبول کونک لکری: «قران علمای بنامندن فاضل شهیر شهاب الدین المرجانی حضرتلری بر آی ایفای حیج شریف جانب حجاز مغفر تپرازه عزیمت ایله مک اوزره دون در سعادتده مواصلت ایله مشلردر.» -یا که: «جانب حجاز مغفر تپرازه عزیمت ایتمک اوزره در سعادتده کلمش اولان قران علمای مشهوره سندن ملا شهاب الدین حضرتلری، معارف ناظر معالیمظاهری دولتو منیف پاشا حضرتلری ایله ملاقات ایتمشلر ومولفات بر کزیده دینیه لرندن بر قاچ جلد اثر معتبری حمیدیه کتبخانهسنه اهدا صورتیله اظهار حمیت ومروت بو یور مشلردر» کبک یا کفر اووقلی، فقط معناسی آز اویلانوب یاز یلغان خر ونیقالر، باصسه باصقاندز، اما آندن آرتیغنی برده امید ایتیمیم. بزنگ کونمزده کیلوب کیتسکان، حتی خلیفه اسلام طرفندن رسماً قبول ایتسگان دین باشلقلریمز، اولوغ عالملریمز حقنکده شوندن کوب آرتیق یاز وچیلر بولمادی. حاصلی، مینم بلووچه تورک مطبوعاننده شهاب حضرتک تعلقلی یازو، عباس افندی بلن مینم یازغانمز مشترک مقاله دن گنه عبارتدر.

عباس افندی، استاذی یاغشوق بله ایدی، هم اخلاص بلن یاراتوب حرمت قیلا ایدی. مین اول زمانلر یاکی غنه روسیه غه باروب، مشهور کشیلر یهنی، شهاب حضرتنی، قیوم آهزی نی، غاسپر ینسکی نی، عالیجان حضرتنی زیارت ایتوب، کتابلر بن جیبوب، بعضلر ینک رسلر بن ده طابوب آلوب فایتقان ایدم؛ روسیه ده طور وچی تورکلرنی برده بلمی، هم آنلرغه اهمیت ده بیرمی طورغان استانبوللی فاده شلر یهزگه آنلرنی آز ماز طانیتماقچی بولا ایدم.

شهاب حضرتنی زیارتیم اُلده کوز آلدیمدن کیتمی: قبان کولی بوینده غی آغاچ یورطینه انیمنک فاده شلرندن بریسی بلن بارغان ایدم. بزنی ایکنچی یئارده آق کیز توشالگان یاقنی، ییلی بر بولمه گه کیرتدیلر. بر ایکی مینوت او طرغاچ، ایشکدن حضرت کوریندی: یالان آباق ایدی، باشنده زور چالما، صرتنده کولک اوستنه گنه کییلگان چاپان، کولک ایزو وینک به یلاولری چیشیک.. بو ساده لک زینتی ایچنک حضرتن الله نیندی بر مهابت بالقا ایدی.. خاطریمه ایسکی غرق و عرب فیلسوفلری کیلیدی؛ حضرتنک اوینده بولا آلوویمدن هولاندم... مینم قولاق حافظم کوزمنسکندن کوب ناچار: حضرتنک سوزلری خاطریمه قالماغان؛ فقط قول کوتهروب دعا ایتووی گنه ایسمه.. حضرتنک کیزلی بولمه سنی شول حدلی یاراتقان ایدم که زیارتمدن الله نیچه یلر اوزغانچی شوندا بن ساده، کیزلی بر بولمه ایسی بولو، مینم ایچون بر توری این آل بولغان ایدی! استانبولغه فایتقاچ ده عباس افندی بلن ترجمه حالنی یازدق. حضرتنک قرانده طابوب آغانم رسمنی ده، استانبولنک الک یغشی فوطوغرافچیسسی «سه باخ» ده یاکارتوب، کوبایتوب آلدیم. ترجمه حال و رسمنی آلوب «معلومات» اداره خانه سنه کیتدم. اولزمانغه چکلی، باصدیر بر ایچون، بر نرسه ده یازغانم بولماغانغه، «معلومات» مدبری محمد طاهر بکنک زور اوستاللی مهابت بولمه سنه فاوشابراق کیردم.

غزته مديرلری مقاله دن بیکراک پادپیسقا آقچه سی کیتروچینی یاراطالر . . .
 مقاله کیتروچی یاشراک بر مکتب شا کردی بولسه ، کیفنی بوتونله ی
 فاچیرا . . . طاهر بک کوزلکی اوستندن میکا بیک قاتی قارادی . مین
 باشده رسمنی صوزوب ، فاوشاغان ، بولغانغان سوزلرم بلن ، حضرتنگ
 علمنی ، مسلمانلرغه خدمتلیرینی صانی باشلادم ؛ مسلمان دنیاسی حقنده
 یازوچی «محررم معلومات» ننگ حضرت رسمنی ، ترجمه حالنی باصووین ،
 ککه کنب ، تیرلاب ، پشوب رجا ایتهرگه طونوندم . . . سوزیمنگ
 اوزونغاراق کیتکانین کورگاچ ، مدیر افندی قاتی اوزوب صورادی :
 - یا پاره سی ؟

- اونددم ، بو ایلك تجربه قلمیه م اولدیغندن ، اجرة تحریریه
 ایسته میورم ؛ محترم مجموعه کزده ، ناچیز یازیلریمگ بولنمه سی بنم ایچون
 پیک قیمتدار بر شرفدر . ملتیزنگ مدار افتخاری بر ذاتنگ عثمانلی
 قارده شلریمز آره سنده طانیلمه سنه وساطتده آیروجه بنده کزه بر
 سرور وجدانی بخش ایدر . . .

- خیر اونددم ، اونی دیمیورم ، ذاتا کندی محررلریمزدن باشقه سنه
 اجرت ویرمه یز . سز بورسمگ باصلدیغی ایچون بزم مصروفه مقابل
 نه قدر پاره ویره جکسگن ؟ . . . خواجه افندی ، طبیعی افر بادندر . . .
 بو سوزلرینی ایشتکلاچ مینم شاق قاتوویمه ، اگر دقت ایترگه
 وقتی بولغان بولسه ، مدیر بک خیلی کولسگان بولور ایدی . مین ،
 اولز مانغه قدر غزتله رنی فقط ملت ، ترقی ، انسانیت . . . الخ ایچون گنه
 خدمت ایتله ر دیوب اوبلی ایدم . آلا ی آقچه آلوب ، صورت باصقانلرین
 بلو فایا ، طاهر بکننگ سوزلرندن صولکده بیک آتیق آکلی آلمانغان
 ایدم . فقط «طبیعی افر بادندر . . .» سو اللی حکمنه قارشسی ، قرداش ،
 اروغمندن بولماغانین ، تصویرینی ، ترجمه حالنی باصدیرودن مقصودم ،
 خدمتلیرینه قارشسی شکرانه چیلک کورستو ، هم عثمانلیلرغه طانیلتو
 بولغانن ، یاگی باشدن سویلی باشلاغاچ ، اوزایتدر ماینچه :

— شورايه براك، بلکه باصیلیر .. دیدی .

مین ایندی باصیلاجنه امیدمنی اوزگان ایدم؛ آلابده کونلرده بر کون باصیلوب کیلوب چیقدی. یازولریمنی، ایلك مرتبه باصیلغان کوینجه کوروب اوقو، هم شمال تورکلرینک اڭ الوغ عالمرندن برسینک صورتنی و حیاتی استانبولیلرغه کورستوب، «منه باغیکز، بزنگده کشیلریمز بار!» دبه آلو، مینی بیک کیکاندردی، هوالندیردی... مصور «معلومات» مجموعه سنک ۳نجی جلدینک ۴۲۱نجی صحیفه سنک (۶۹نجی نومر) غی «قران علماسندن مرجانی» عنوانلی مقالنی اوقوغان، هم شولوق نومرده، ۴۱۵نجی صحیفه ده، آسننه تورکچه، عربچه وفرانسوزچه «قران علماسندن مؤلف شهیر مرحوم شهاب الدین مرجانی افندی» دیوب یازیلغان رسمنی کورگان کشیلر، بزنگ شمال تورکلری آرسنده ده یوق نوکلدر. آلابده اول مقالنی نوبانگه استنساخ ایتدردم:

معلومات —	جلد	۲۳	نومرو	۶۹	{ ۹۱ { ۱۳۱۴ { ۲۰ { ۱۳۱۲
یازی	»	»	صحیفه	۴۲۱	
رسم (*)	»	»	»	۴۱۵	

قران علماسندن مرجانی افندی — آدی «ابوالحسن هارون شهاب الدین بن بهاء الدین المرجانی» در. هجرتنک ۱۲۳۳نجی سنه سی ربیع الاولنک یدنجی پنجشنبه کونی «قران» ولایتی داخلنده بولغان «یابنجی» کوینده طوغدی. باباسی «بهاء الدین حضرت»، «طاشکیچو» قریه سنده (بوده قران ولایتی داخلنده در) مدرسدی. کنج شهاب الدین بو صوگره گی کویده باباسندن تحصیله باشلادی. باباسی چو جوغڭ ذکاسنه، درایتنه، حافظه سنه حیران اولیوردی. تاتارلرک برنجی عالمری اوله چق بو صبی، دها شهیدین اوقودیغی کتابک ماخذلرینی تدارکه، اڭ اوقو تفرعاتی بیله گوزدن قاپیرماغه، آرقداشلیله مناظره، حتی بعض مسائلده باباسنه بیله اعتراض ایتمه یه باشلامدی. ۱۲۵۴ سنه سی شعباننده باباسندن اجازت آلدی؛ فقط فوق العاده یارادیلیمش اووجود، یالکز بو قدر تحصیلله اکتفا ایتمدی. اکسیکلری تماملامق ایچون، اوزمان قران علماسنجه «علم منبعی» دینیلن «بخارا» یه (۵) رسم آلتنده شو یله یازیلی: قران علماسندن مؤلف شهیر مرحوم شهاب الدین مرجانی افندی. (بونک عربچه وفرانسوزچه سی ده وار).

كيتىدى. لىكىن بوشەر، بىر زمانلار جدا علم منبەئى، حكما، علما بىشىكى اولان بىواسىيى
 وسىپى پايىتختى، كوزى آچىق، فىكرى پارلاق «هارون» ە ەر كىسك دىدىگى كىبى كوروندى.
 مع ما فيہ بو سىياحتى بوسبتوتون فائەسز اولمادى: (بخارا)، (سەرقدن)
 كىتابخانەلرینە دوامیلە، اسلافك بىر چوق قىمىتلى اثرلرینى مطالعه ايتدى.

«مرجانى» ناك الڭ بويوك آرزوسى، بىلدىكىنى عالمە اوگرتك، ملتىنى معلوماتىدىن
 مستفید ايتمىكى. ايشته بونك ايچون دركە دها «بخارا» دە ايكن، كتاب يازمغە باشلادى.
 بورادە تنبع ايتدىكى تاريخلردن مأخوذ اولمق اوزرە «غرفة الحواقين لمعرفة الخواقين»
 ناميله توركىستان خانلرى حقندە بىر اثر ميدانە كيتردى.

۱۲۶۵ سنەسى رمضانك اونچى كونى «قران» ە عودتلە بىرنچى جامعە امام،
 خطيب ومنكور جامعە عائد مدرسە بىە مدرس نصب اولدى. بو تاريخدن اعتبارا
 ذكر اولو نان وظيفەلرینە - سوڭ درجە غيرت وخواھشلە - دوام ايتدى؛ بوش قالان
 زمانلرینى دىنى وتاريخى كتابلر مطالعه سنە، آثار عتيقه تحريسنە، مسكوكات قديمە
 جمعیله تدقیقنە وبونلردن ايدىكى معلوماتى مشعر كتابلر تحريرىنە صرف ايدردى.
 كندىسنە دها كوچوك ايكن بيله موجود اولان تحقيق وتعميق فىكرى، سنيله مبسوطا
 بويودى. مثلا، قران تاتار وبولغارلرى حقندە گى تاريخنى يازاركن، بىواسكى خانلغاك
 ەر طرفنى گزمش؛ اسكىدن قالمە نە قىر مزار طاشى، جامع وتربە خرابەسى وارسە،
 ھىسنى زيارت ايتمش؛ حتى بعضلرندە حفريات بيله اجرا ايتدىرمش. بىر آوروپالى مورخ
 ايچون طبيعى كوريله چك بو حال، بىر تاتار مىنلاسى ايچون - ظن ايدەرمكە - تقدیرە شايدانر.
 «شهاب الدين حضرت»، آناسانى اولان تاتارچەدن ماعدا عربچە وفارسچە اوقور،
 يازار، قونوشور وحتى شعر بيله سويلردى؛ روسچە بىي اوقور و بىر آز آڭلاردى.
 اھىت، علوم شرعيە، فلسفە، تاريخ، آرکە اولوژى، ھىئتە آشنا ايدى. علم ھىئتى
 تعميق ايچون، آودە بىر قاچ دوربىندن مركب اوفاقچ بىر دەرسدخانە تشكىل ايتمشدى.
 «المرجان» تالیفاتنك اكثرىسنى عربچە يازاردى. اسلام مسكوكاتيله تاتار آثار
 عتيقه سنە عائد معلوماتىدىن استفاده ايچون «پترسبورغ آثار عتيقه جمعيتى» طرفندن
 (اعضالق) تكليف اولنمش ومشار اليه قبول ايدەرك بو خصوصە دائر گوزل بىر رسالە
 دخى تالیفله جمعيت منكور بىە تەدیم ايتمش. رسالەسى تقدیرە مظهر اولدى؛ روسچە بىە
 ترجمە اولدى.

بو قوجە تاتار عالمينك شھرتى آوروپاي غربى بىەدە عكس ايتمش اولبالىدركە
 ۱۲۹۱ سنەسنە لوندرە دارالفونونى دىركتورى «دام» طرفندن - مشاھىر معاصرینە
 دائر يازمغى اثرە قيد اولونمق اوزرە - مشار اليهك بىر فطوغرافيله ترجمە ھالى ايستەنمشدى.
 ۱۲۹۷ دە فریضە حجى ادا ايتدى؛ بىر سعادتە بىر قاچ كون قالدى؛ جودت

ومنیف پاشا لربکی عالم وزیر لرله کوروشدی. «الحکمة البالغة الجنیه فی شرح عقائد النسفیة» ایله «وفیه الاسلاف و تحیه الاخلاق» نام کتابلرینی حمیدیه کتبخانه سنه اهدا ایتدی. «حاجی شهاب الدین حضرت» ۷۰ سنه مدت امامت، خطابت و مدرسلک ایتدیکندن و ۳۰ قدر مطبوع اثر ترک ایلدکن صوگره، ۱۳۰۶ سنه هجریه سی شعباننک ۲۹ نجی بازار کونی وفات ایتدی. اسلامیتیه و با خصوص تاتارلره ایتدیگی خدماتنک کفاتنی کورمگه کیتدی. (رحمة الله علیه) رحمه واسعة جنازه سی، حرمت فوق العاده ایله کوتوریلرک قران مقبره جدیده سنه دفن اولوندی.

یازدیغی اثرلرنک اش مہملری: درت جلد تاریخ ایله «مستفاد الاخبار فی احوال قران و بلغار» و «ناظورہ الحق فی فرضیة العشاوان لم یغب الشفق» اسمندہ گی کتابلردر. «مستفاد الاخبار» تاتارچه یازیلمش برتاریخدرکه روس مستشرقلردن بعضیلرینه مأخذ بیلہ اولمشدر. کتاب اساسا ایکی جلدن عبارت ایدسه، ایکنچی جلدہ قراننک روسلر طرفندن ضابطی، اسلام کتابلرینک احراقی کبی وقایعک حکایہ سیله اولدقچه شدتلی مؤاخذہ لر بولندیغندن، روس حکومتی یالکیز برنجی جلدینک طبعنه مساعدہ ویرمشدر. «ناظورہ» عربی العبارة دینی بر رساله درکه سبیریا کبی بلادشمالیہده یازک غایت قیصہ کیچہ لرندہ بیلہ صلات عشاننک فرضیتنی مقنع دلیللر ایله اثبات ایدر. بو رساله ناک انتشارینه قدر اورالردہ، قیصہ کیچہ لرده، یاتسو قیلنمازدہ.

عباس. ی. آقچورین.

بو ترجمہ عالی اوقوغاچده بیک تیز آکلانہدر کیم بونی یازوچیلر زور عالمزنک حیاتنک کوبسنجہ خارجی و افعہ (فاکت) لرنی غنہ حکایہ ایتکانلر، شهاب حضرتنی طیشدن غنہ کورہ آغانلر؛ اوبنی، روحنی، تلاکلرینی تحلیل ایتہ آماغانلر، آنلرغہ چیکلی باروب یتہ آماغانلر... حاضرده مین، شهاب حضرتنک معنوی هویتنی کوروب کورسته آلاچق توکلن: کتابلرینک کوبیسی عربچه یازیلغانغہ، میکا یایبق طورہ لر؛ تورکچہ کتابلرینکده بارچہ سنی جیبوب نیکشرو آلیگچہ میکا نصیب بولمادی؛ حیاتنی ده یاقیندن و یاخشیلاب کورہ آلامدم. یوغاریده یازغانم یارطی ساعتک کوریشودن فقط خارجی نرسہ لرگنہ خاطریمک قالغان؛ حضرتنک فکرینی، روحنی اصلا کورہ آماغانم...

مع مافیہ شہال تورکارینک یارطی عصرلق فکری ومدنی حرکتلرنک شهاب الدین مرجانی غہ اوزمچہ بر اورن بیره آلام؛ بو اورننی مین، حضرتنک

فکر و روحنی طانودن آر نئبق و قابعنك روشندن استدلال ایتهم :
 مینمچه شهاب‌الدین مرجانی، تورکلرنك عصر حاضر تاربخنك باشلانغان
 «تجدد دینی» (Reformation) هر كتنك ك بوبوك «آلدن كیلوچی»
 (Précurseur) سی در .

دنیا نك هر یرنده و هر زمان الوغ بر حرکت، بر آلسنو
 بولاچقده، بر نیچه اون ییللر ایلک آنی خبر ایتوچیلر، بیلدیروچیلر
 طوغالر؛ بونلر اسکی تعبیر بلن زمین وزماننی، یاگی تعبیر بلن
 «محیط» نی حاضر لیلر. اك صوكنه غنه انقلابنی اوزنك تجسم ایتدرگان
 اولوغ کیشی کیلوب چیغادر. آلدن کیلوچیلر آراسنك بعض کیشیلر
 طانیلوب فالالر، چونکه آنلر نك باشلری باشقه لرنقندن یوغار یراق بولا..
 مین، ناغی یارطی عصر اوزغانچه، مسلمان-تورک دنیا سنك الوغ
 بر آلسنو، دینی-فکری بر انقلاب، «بر تجدد» بولاچق، دیم...
 خریستیان دنیا سنك تجدد دینی حرکتی شمالدن واك صوك خریستیانلقنی
 قبول فیلغان خلق آره سنده ظهور ایتسانی شیکللوک، اسلام دنیا سنك
 تجدد دینیمی ده شمال تورکلری آره سندن کیلوب چیغه چقدر... بو
 کون ایچمزده لونه لر نك فالونیلر نك عمر ایتکانلرینه اوغشانوب
 یتیم؛ لکن هوسلر نك، اوویقلغلر نك بارلغنه هیچ شبهه م یوق...
 شهاب حضرت بونلر نك ایلککی طبقه سنندن هم الوغلر نندن ایدی.
 دینی مرکز لر، دینك محافظه کار درلر؛ دینی تجددلر، بو مرکز لرده
 موفق بولا آماز. موسویلیکنك تجددی بولغان مذهب نصارا، اورشلیم ده
 چیغا آلمادی، بیت المقدس یانلر نده موفقیته ده کورمادی؛ بالعکس
 مجدد دیننی اورشلیم ده طوتدی لر، آنك آصارغه تلادیلر.. نصرانیلیکنك
 تجددی ده رومادن کوب یراقلرده ظاهر بولدی؛ لوتهر، روما تیره سنك
 «ره فور ماتسیه» بلن ما طاشقان بولسه ایدی، هیچ شبهه یوق اوتده
 یاغیلوب کولی کوککه اوچر یلغان بولور ایدی..

بر زمانلر ، متعصب وریاجی پراووسلاویانکڭ اڭ تازا قلعهسی بولغان بو کونگی دارالخلافه ، دینی یا کالقلرغه اصلا مساعدهلی توگلدیر؛ شرقی روماده، پاپالر مقری غربی روما کبک دینده لا ابالی اهمالچی ، حتی ریا بلن یابیق فاسق ودهری بولا آلور؛ فقط تیران ، تازه وجدی بر ایمانندن کیلوب چیغا طورغان تجدد دینی لرگه تحمل ایته آلماز ، مجددلرنی قدرلهمز ، بلکه محو ایدر. فازان علماسندن مرجانی افندی استانبولده جودت و منیف پاشالرنی زیارت ایتکان، آنلر بلن او طریشوب سوبلشکان؛ اما اول او قومیشلیبراق چینوونیکلر، بزنگ مجد دین شهاب حضرتنی برده کورمگانلردر ، کوره آلمانلردر... شونک ایچون ، شهاب حضرتنک ترجمهء حالته، دارالخلافهده اوز دیرغان زمانندن بحث ایده چک فصل ، بیک فیصقه فالوب ، بیک توسسز بولورغه مجبوردر...

استانبول ، ۸ مارت ۱۹۱۲

آق چوره اوغلی یوسف .

داملا مرجانی حضرتلری.

اون اوچنچى عصر هجرى آخرنده تـقلید شائبه سندن تاماميله خالى حرفكرلى، فقط قرآن ايله سنتكه گنه تابع بولغان عالم شرعى عالم اسلامده فقط داملا شهاب الدين المرجانى حضرتلری بولمىشدر. مین اول مرحومنى فقط بزنگ در ياده غنه بر نچى بولدى دېمىم، بوتون عالم اسلامده بر نچيلردن بولغان ایدی دیم؛ مرحوم اوز بابنده فرید عصر و وحیدهر ایدی. زماننده ممالک اسلامیه نك هيچ برنده آنك مثلى بيك نادر ایدی، حاضر بوزمانده آنك مماللى كوب توگلدن. ديار اسلامده آنك زماننده ده، آنندن بر ایكى عصر مقدم ده، عالم صایلغان ذاتلر كوب بولمىشدر، بولسه ده، آلازنگ هيچ برى زمانلرنده رسما مقبول و سیاست مرعى فكر و منهیلر نك نفوذ و تأثیرندن فوتلا آلمغانلر، هر فكر و ملاحظه لرن تقلید یا سیاست مذاهب رسمیه گه تطبیق فیلو مجبور يتنده بولغانلر. ابن رشد، ابن خلدون و امام غزالی حضرتلرنندن صوكره عقائد و احكام اسلامیه نى لزو منجه انتقاد ایتوب هيچ كمدن فورقمیچی عقل و فنونگه تطبیق ایتهرگه طرشوچیلر نك برسى و بلكه برنچیسى مرجانى حضرتلر بیدر.

مرجانى حضرتلری بۇ نۇن عالم اسلام تقلید و تصوف بلالارى ايله مبتلى بر زمانده ظاهر بولوب اوز حصه سینه نۇشكان وظيفه نى فرصتى مساعده قیلغان مقدارده تاماميله ادا قیلدى، قصور ایتمه دى. مرحوم ادیب توگل ایدی، شاعر ده توگل ایدی، متصوف بر شیخده بولمادی، فیلسوفده بولمادی، لکن فكرى قوی و سلیم متفكر بر مجتهد شرعى ایدی، اعتقاد بابنده ده اجتهاد ایتدى، احكام عملیه معروفه نى ده اوز اجتهادینه موافق بولغانلقى اوچون گنه قبول ایتدى. اعتقاد ده اشعری توگل ایدی، ماتریدى ده بولمادی، معتزلى یا شيعى ده توگل ایدی،

لکن مرجانی ایدی. مرجانیلیغی ده قرآن وسنتکه کمالا اتباع اینمکدن وبولاردن باشقه لر نڭ هیچ برینه دلیلسنز تقلید ایتمه مکدن عبارت ایدی. مرحوم نڭ اطمنانی بیک کامل ایدی، آنڭ بو اطمنانی ده هیچ تقلیدی توگل، اولدقسه استدلالی ایدی. زماننده فنون طبیعیه نڭ آرتق ترقی ایتمه وی سببلی آنڭ استدلالنده بلکه بعض فصولر بولمشدر. بو زمان فنون طبیعیه سندن خبردار بولغان بولسه، آنڭ استدلالی احتمال دخی ده قوتلیرهک بولغان بولور ایدی. شویله ایسه ده، اول، زماننده بولغان دلیلر بله ده مدعاسینه واصل بولدی، اصابتنده اوزینڭ اصلا شک وشبهه سی فالمادی. بارچه اهل اسلام نڭ اعتقادی کبی دین اسلام نڭ حقلغنده آنڭ اعتقادی ده بیک کامل ایدی. حضرت محمد علیه السلامگه نازل بولغان آیات کریمه ابله آنڭ احادیث صحیحه سی آنکچه حق محض ایدیلر. اما بولاردن باشقه اقوال وافکار نڭ، فائلی کم اولسه اولسون، آنڭ عننده حق بولووی هیچ لازم توگل ایدی. اول آلار نڭ فقط اوز اجتهادی بوینچه عقلینه موافق بولغانلرن غنه قبول ایته ایدی، عقلینه موافق کورنمه گان آرا وافوالنی شدتل رد وابطال قیلا ایدی. همه آثارندن معلومدر که اول هیچ بر مذهب وفکر نی فائلینه تقلید قبول ایتمه دی، ایتمسه، فقط اوز اجتهادینه موافق بولغانلیغی اؤچون گنه قبول ایدی.

هر انسان اؤچون بویله اولمق ممکن توگلدر، اکثر ناس کوب فکرنده غیر لر که تقلید واتباع ایتر که مجبوردر. فقط اوزن مستثنی بر داهی دیب، یعنی مجتهد کامل دیب بلوچیلر که گنه تقلید جائز توگلدر. مرجانی حضرتلری اوزینڭ مستثنی بر داهی ایکانلگن بیک یاخشی بلدی وبلگانلگی اؤچون ده هیچ بر مجتهد که تقلید قیلما دی، هر مسئله ده صرف فکر ایتوب اوزی اجتهاد ایدی وکوب مسئله ده حقیقتکه اصابتده ایدی.

مرجانی حضرتلری کامل بر مجتهد شرعی ایدی، زمانینه قدر اختلافلی بولوب کیلسگان مسئلهلر نڭ همهسی حقنده فکرن بۇرتدی، وقتی مساعده قیلغان مقدارده عالم مطبوعاتقه چققان اثرلر نده کوب مسئلهنی حل وفصلده قیلدی. زماننده اول حل قیلغان مسئلهلرنی آنڭ خلافتجه حل قیلو هیچ ممکن توگل ایدی. احتمال بو زمانده پیدا بولغان بعض یاڭا حقیقتلرگنه آنڭ دعوالرینڭ بعضلرن جرح قیلسهلر، قیلورلر. بو حقدهده قصور آنده توگل، حقائق و دلائل جدیده نڭ اول وقتده ظاهر بولماوندهدر.

مرجانی عالم اسلامغه یاڭا بر مذهب چغارمادی واوزیده اصلا بو دعواده بولمادی، لکن معروف و مقبول منهبیلرده گی مقررانتی هیچ کمدن قورقمیچی شدتله انتقاد ایتدی، وشول سایهده بز نڭ روسیه علماسی آراسندهغی ارباب افکار صوقر تقلیددن وحاطب لیللکدن فۇتلدیلر، هر فکر ورایگه انتقاد نظری بله قارارغه اۇیرهندیلر، بو زمانده داخلی روسیهده نی قدر فکری علما بار ایسه، همهسی مرجانی نالیفانندن استفاده ایتکان یا که آلاردن استفاده ایتوچیلردن فکر آلمان دانلردر. بناء علیه مرجانی حضرتلرینڭ روسیه مسلمانلرینه ایتکان خدمتی بیک بۇبۇکدر، تاریخ ترقیبمیزده اول برنچی موقعنی، آلورغه تیبشیلیدر.

ایڭ الڭ تقلیدنی انتقاد ایتوچی اول بولدی، ملی معیشتمزده گی قصورلرنی کوروچیده اول بولدی، تعلیم و تدریس اصوللریندهغی کیمچیلکلرنی الڭ سیزوچیده بز نڭ دیارده اول بولسه کیرهک. فنون دنیاویه ایله السنه اجنبیه تحصیلینه باشلاب ترغیب ایتوچیده اول، ملی لسانمیزی محافظه لزومن آڭلاتوچیده اول. گرچه اول تعلیم و تدریس بابنده اوزینه مخصوص بر اصول یا پروگرام ایجاد ایتمهدی، اما معروف طرق تدریسده گی قصورلرنی صابۇب مطبوعاتقه چغاروچی اول بولدی.

اثرلار یزک کوبسن عربچه یازغان یولسه ده، روسیه ده تۇرکی بر شیوه ده یازغان برنچی طور کتاب بولغان «مستفاد الاخبار» نى یازوچی اول ایدی. تاتارلار اوچون دلیللی تاریخ یازو باینده شرف تقدم شبهه سز آنک حقیقتر. مرجانی حضرتلری اوزی اهل سنت و جماعتدن بولونی دعوا قیلا ایدی، لکن آنکجه اهل سنت و جماعت منہبی علم کلامده اثبات قیلنغان معتقداتدن عبارت توگل ایدی. اول علم کلام، بدت علم دی ایدی، آندہ اثباتینہ طرشلغان مسئله لرنگ کو بسینه خلاف ایدی معلوم اولدیغنجہ کلامده عالمنگ حدوثن زمانی بله حادث بولووی دعوا قیلنا، مرجانی حضرتلری بونی قبول ایتمی، مسلمان بولو اوچون بویله بر اعتقاد لازم توگل دی. بو بابده یازغان سوزلارینہ قاراغانده مرجانی جنابلری ماده عالمنگ قدم زمانی بله قدیم بولوون جائز کور مشدر. لکن اول بو فکرن کتابلرندہ صریح روشده یازمی، آکلاوچیلر غه غنه آکلاقلق ایتوب قالدرا. اول زمانده علم طبقات ارض، حکمت طبیعیه، کیمیا و علم حیات بو زمانده غی کبی ترقی ایتکان بولسه، مرجانی حضرتلری احتمال قدم زمانینی آچقراق روشده ده بیان و تحقیق قیلغان بولور ایدی.

مرجانی حضرتلری فرقه ناجیه اشعر بلرگه گنه مخصوص توگل، دی ایدی. آنکجه اعتقادده تۇرلی منہب بولووی ده ممکن توگل ایدی. علم کلام سببلی میدانغہ چققان لزومسز مسئله لر حقدغی نزاعلر طاشلانسه، آنک فکر نچه اهل اسلام آراسنده معتقدات باینده اختلافه اورن یوفدر. آنکجه کلامی منہبلرنگ هیچ بری حق توگل ایدی، شو بیلہ ایسه ده، اول هر منہب ار بایینک اهل قبله دن بولغانلرن مسلمان عد قیلا ایدی. آنک زمانده قزان مسلمانلری شیعیلرنی مسلمان صایمی ایدیلر، بو باطل فکرنی بزنگ یورطده باشلاب بتروچی اول بولدی. آنک فتواسندن سوگره غنه قزاقیلر ایرانی شیعیلرگه قز بیرہ باشلادیلر. بو عتقادی سببلی مرحومنی دشمانلری شیعی عد قیلا ایدیلر، اول

شهاب‌الدین توگل «شیعه‌بی دین» دی ایدیلر. ملا جلال حاشیه‌سی اولان «العذب الفرات» اسملی کتابنده حضرت عثمان حقنده حقائق تاریخیه‌نی اولدیغیجه بیان قیلووی، وعقائد نسفیه شرحی اولان «الحکمة البالغة» اسملی کتابنده حضرت علیبنک فضاثلن کوربرهک یازووی، دشمانلری اؤچون بو افترا رینه طور دلیللی سانالا ایدی.

مرجانی حضرتلرینک الله تعالی ناک صفتلری حقنده غی فکری اثرلرنک آرتق ظاهر توگلدر. هر نه ایسه، اول اشعریلر چه الله تعالی صفتلری سیگزگنه بولوغ و بوسیگن صفتده ذات واجبه باشقه بولوغ منکر ایدی. بو اعتقادندن دشمانلری آنک معتزلی بولووینه استدلال قیلالر ایدی. «وفیات الاسلاف» اسملی تاریخی کتابینک مقدمه‌سند روسیه مسلمانلرینه روسچه اوقونک عقلا واجب بولوون دعوا قیلووی و روسچه دارالمعلمین‌گه معلوم بولوب تعین قیلنووی سببلی مرحوم بیک کوب افترا رغه دوچار بولدی. علمانک اغواسی بوینچه عوام آنی مسیونیرلر فائده‌سینه خدمت ایته دیب گمان قیلدی.

مرحوم شبهه‌سز ملی بر کشی ایدی، روسیه مسلمانلرینک عهومی اسمی بولغان «تاتار» کلمه‌سن اول هیج بات کورمی، بالعکس احترام ایته ایدی. «مسلمانلق باشقه، تاتارلق باشقه. بو ایکی کلمه ناک برنجیسی دین جهتندن بولغان عام اسمز بولسه، ایکنچیسی نسل وتل جهتندن ملتیز گه مخصوص خاص و ملی اسمز» دی ایدی. مخالفلری اؤچون بو طوغری فکر حصرت ضررینه بیک طور دلیل ایدی، مجوس و قتمزده غی اسمز بله آتاب اول بزنی مجوسیلککه طابا طارتمچی بولا، دیلر ایدی. دیمک، مخالفلری آنی شیعی و معتزلی دیبده آنادیلر، مسیونیرلک یا مجوسیلک طرفداری دییورگه ده اؤیالما دیلر.

مرجانی حضرتلری کتابلری واسطه‌سپله ده بیک کوب فکرلر نشر قیلا ایدی، مجلسلرنده شفاهاده هر مسئله حقنده طوغری رأین بیان قیلا

ایدی. لیکن حاسد دشمنانری آنڭ هر سوزندن بر فیبق معنا چغاروب
 خلافینه توری افترالر اؤیدرا طورالر ایدی. مرحومنگ یاڭا بر کتابی
 میدانغه چقسده یا که بر مجلسده آنڭ آوزندن عادى ملالر آڭلاماسلق
 بر سوز چقسده: قزان وقزان اطرافى ملالری شوايته ایدیلر. مجلسلرده
 آنڭ فیکرلری حقنده مناظره لر کوبه یه ایدی، البته هر مجلسده مخالفلری
 کوبرهک بولمشدر، لیکن هر طرفده آنڭ طرفندن مناظره قیلشاطورغان
 مخلصلری ده چغا ایدی.

مرجانی حضرتلری حقنده علما آراسنده قیلنغان مناظره لرنی اولک
 مبتدی وقتنده ده کوب ایشته ایدم، ۱۸۸۱ نچی سنده قزانغه کیلوب
 شاگرد بولغاچده کوب، ایشتم. ۱۸۸۸ نچی سنده مرحوم اجل خسته لگی
 بله آوری باشلاغانچی قزانده شاگرد وعلما آراسنده مرجانی فیکرلری
 حقنده سوز ومجادله لر بیک کوب بولدی.

مدرسه ده بر نیچه یلر اوقوب فقه و علم کلامدن خبردار بولغاچ
 بو مسئله لرگه مین اوزمه اهمیت بیره باشلادم، حضرتنگ کتابلرن
 مطالعه ایتم، مدرسه ده بارچه آرفاداشلرم واستاذلرم عموما مخالفیندن
 اولقلری حالک، مین اوزم حضرتنگ مخلصلرندن بولدم. فی قدر مخلصلرنندن
 بولسه مده، حضرتکه تقریب ایتو اول زمانده ممکن توگل ایدی، بر
 مدرسه شاگردینگ ایکنچی مدرسه مدرسی ایله مناسبتده بولووی اول
 وقتلرده شدتله ممنوع ایدی. شو یله ایسه ده، بر نیچه مرتبه بر نچی
 مسجد که جمعه نمازینه باروب حضرتنگ متأثرانه اوز عبارسی بله
 اوقوغان عربی خطبه لرن طکلادم، فقط بر کره درسینه باروب درس
 بیرگانن ایشتم. خطبه لری بیک فصیح ومؤثر بولا ایدی، درسده گی
 تقریری ده آچق و کباری ایدی.

حضرت بخارا اصول تعلیمندن اصلا راضی توگل ایدی، وفیه الاسلاف
 مقدمه سنندن بو ایسکی اصولنی شدتله انتقاد ایتکانی اوقوچلرینه معلومدر.

لیکن شویله اولدیغی حالده اوزی مدرسه‌سینده اصول تعلیمینی اصلاح ایته آلمادی، هر فننی معروف اسلوبنجه گنه آلوب باردی. حضرت منطق، حکمت و کلام بختلرینه آرتیق اهمیت بیرون یاراتماسده، مدرسه‌سینده اوزی ده، خلفه‌لری ده بوفنلرینی باشقه مدرسه‌لردن آرتغراق تدریس ایتمسکده ایدیلمر. باشقه مدرسه‌لرده اوقولماغان حاشیه‌لرده آنلک مدرسه‌سینده طابلا و اوقولا ایدیلمر.

روایتلرگه نظرا مرحومنی بوفنلرینی اهمیت بله اوقوتوغه قشقار یلر مجبور ایتمشلمر: قشقار شاگردلری علوم دینییه ده ضعیف اولدقلری حالده منطق، کلام و حکمتنی کوب اوقودقلرنندن مناظره‌غه اوستابولغانلر، بو سایه‌ده مسائل دینییه حقنده مجلسلرده چققان مناظره‌لرده مخالقلرینه غلبه قیلا باشلاغانلر. طکلاب طئور وچی عوام قشقار یلرینی عالمه‌ک عد قیلو احتمالی بولغان، شونندن صوگ آلاغه رغما حضرت ایرکسن علوم آلبه‌گده مساعده قیلغان؛ مصر، استانبول و هندستاندن کتابلر کیترتئوب اول فنلرینی ده ازومندن زیاده اوقوتدرورغه مجبور بولغان. شهاب حضرتتک وفاتی یلرینه قدر قزان و قشقار شاگردلری آراسنده مناظره ازومندن زیاده موداده ایدی، هر هفته پنجشنبه کونلرنده هر مدرسه‌ده دورت بیش اورنده باشقه بر مدرسه‌دن کیلگان شاگردلر بولوب شاو کیلئوب مناظره قیلشا ایدیلمر. مین اوقوغان کول بوبی مدرسه‌سینه‌ده قشقاردن ده، مدرسه‌ مرجانیه‌دن ده مناظرلر کیله ایدیلمر. مرجانی مناظرلری باشقه‌لردن آرتیق بولماسه، کیم توگل ایدیلمر.

مدرسه‌ مرجانیه خلفه‌لرندن حبیب النجار و عباس افندیلرنتک و حضرتتک مخدومی مرحوم محمود افندینک مدرسه‌مزده مناظره قیلشقان مجلسلرینک برهرسی ئه‌لده خاطرمددر.

اثرلرندن معلومدر که مرجانی حضرتلری روسیه مسلمانلرنده و عموما دیار اسلامده تعلیم و تربیه، حیات و معامله بابلرند، قصورلر

بارلغن بىك ياغشى بلەش و آكلامش ايدى، مرضىز آكئا تەمبىلە كىشوف قىلنمش ايدى، لىكن تداوى اصولى كىشف و حل قىلنمامش ايدى. حضرت فساد احوالنى بلدى، اصلاح لزومندە سىزدى، لىكن اصلاح ايتوچارە سىن طاہمادى و اصلاح بولىنە كىرئورگە اؤلگىرە دە آلمادى. حضرت معروف تەلىم و تەدرىس پىروگراممىن، باشقە چە ئەيتىكەندە پىروگراممىز لىدىن ھىچ راضى توگل ايدى، لىكن اوزىنك بىر پىروگراممى بوق حەمىندە ايدى. بلىكە بو اشكە جەدەت بلە كىرئىسە، بىر طاہم اصلاحاتلار طاہار و اجرادە قىلئور ايدى، نى قىلمەق كىرەك، كە آرتق لزومى بولماغان نظرىات دىنە. بلە اوغراشووى و دشمانلرىنك ھەر كۈن و ھەر ساعەت كىفن بۇظۇب طۇر و لرى مرحومكە بو اشلر بلە اشتغال ايتەرگە فرصت قالدىرمادى.

كىم بلسۇن، اصول جەدەدە و اصلاحات مەسئەللىرى آنك زمانندە چەقسە ياكە آلارنى اول چىغارسە، دشمانلرى آكئا دخى دە آرتقراق ھىجوم قىلغان بولۇر ايدىلر.

نظرى مەسئەللىرگە ذەنلرى ايرئىمە و سببىلى حضرتكە اول زمانندە عوام آرتق تەدى قىلماغان، علماغە ھىجوم قىلغان؛ عوام دە قاتناشچى اصول جەدەدە مەسئەللىرىن دە فوز غاتىقان بولسە، بلىكە حضرتنك ھىمانى دە تەلىكەلى بولغان بولۇر ايدى. آنك وفاتىدىن ايكى سەنە سوكرە باشلانغان اصول جەدەدە مەسئەللىسى اۇچۇن عوامىز ئەلدە شا و كىلە ترگەلى؟ اول زمانندە نە ادبىيات و نە دە گازىتە او قۇب فەكرىن ھىچ اچماغان انعام، نىلر سۇبىلر و نىلر قىلۇرلر ايدى؟

— ئەللە نىلر، ئەللە نىلر!

مرحوم علما ئىسەندەگى دشمانلرىن بىك كۆب جفالر چىكىدى، علماغە ايبەرگان بايغورالردە آنك كىفن ھىمان بۇطا ايدىلر. آنك قەدرىن وقتندە ھىچ كىم كىرەگنچە ائكلى آلمادى، فضل و كەمالى زمانندە لزومنچە تەصدىق

ايتلمەدى. بونىڭ ئۈچۈن اوزى اھمىت بېرمەسەدە، اعزاز واکرام اورنىنە هر طرفدن طعن و تشنېع كور ووى البته محزونىتىنە سبب بولمىشدر. اوکازى آلنگاندىن سوگره فايا بولسەدە، بر طرفقە هجرت قىلوغە اويلاوند. حضرت بىك حقلیدر. اول زماندەغى فکرسىزلىككە و فکرسىزلىك اوستىنە حسد سببى قىلنغان دشمانلىقلرغە آندىن باشقە هېچ كىم تحمل ايتمەگان بولور ايدى. مرجانى جنابلىرى علما و جهلا طرفدىن كورسەنلىگان طعن و افترا لرغە (رب اهد قومى، فانهم لا يعلمون) دىيۇب مستغنىانە تحمل ايتدى. شونىڭ ئۈچۈن آنى اصلاح مسائل دىنيە و تجديد ملت بابىندە بر نچى مجاهد قهرمان عد ايتمەك تېيشلىدىر.

اول قهرمان ايدى، بوزمانغى مصلح و مجاهدلرنىڭ ھمەسىنىڭ ظهورىنە اول سبب بولدى، اصلاحات و تجديدات بابىنىڭغى شرف تقدم شېبەسىز آئقىدىر.
احمد ھادى مقصودى.

قیلدى وعلى قول روسلر آراسنده هم معلوم ومعروف بولوب صوگره صاتلمق دن منع قلنمش اوشبو اسقى واقعهسى بىكنا بېسته احداث وانشا قلنماقېنه سبب اولمش» ديدر.

عموما روس روحانىلار بىنك مسلمان دىنى مؤسسەلرېنه مناسبتلرى مسئلهلرى يازولسەده مستفاد الاخبار نك مطبوع نسخە سېنە كرمگان. شوندى مسئلهلر مستفاد الاخبار II جلد سېنك مسودە سنده اوچراشقاليلار. اونكاندە يازولغان غلالە مستفادە قاراغاندە تانار چەرەق هم ماتور راقدر.

مرجانينك تاريخى اثرلرندن عربى العبارة يازولغان «غرفة الحوافين» در. بو اثر ۱۸۶۴ يلدە قزان دارالفنونى مطبعە سنده ۳۴ صحيفەدە باصولغان. بو اثر اورتا آزيا تاريخى نك ۳-۵-۶ نچى عصر هجرى دە اولان دورلرى حقندە غايەت مهم وفائدهلى اثردر. بز بو اثر نك مرجانى قول يازمەسى بولغان اصل نسخەسى بلە فائدهلەندك.

مرجانى حضرتلر بىنك الوغ اثرلرندن برى «النجوم الزاهرة فى احوال مصر والقاهرة» نام كتاب نك مختصرى (قصصار تولغانى) در. كتاب عربى العبارة بولوب اعلى جمال الدين ابوالمعاس يوسف بن تىكرى بردى الاتابكى المصرى نك در (۸۱۳ شوالدە ۱۳۱۱ يلدە فيورالدە توغان) بو مؤرخ الملك بر فوق نك بر تورك قولينك اوغلى ايدى. بو اثر مصرنى عربلر آغاندن آلوب (۱) ۸۵۷ھ يا ايسە ۱۴۵۹ ميلادىغە قدر بولغان هم آكارغە كورشى مملكتلردە بولغان واقعهلرنى مشهور آدملر نك ترجمە حاللرنى حاوبيدر. مفصلى ۲ جلد بولغان. (۲) مرجانينك بو اثرى باصولماغان. برگنە دانە قول يازمەسى بار. بر جلدە.

(۲) بو اثر تاتار تاريخى اوچوندە بىك مهم. مشهور مانغول وتانار خلقلر نك مؤرخى D, Ohsson Histoire Les Moqoles ي اوچون بو اثر بلە بىك فائدهلەنگان. بو اثر حقندە بر آن معلومات شولوق اثر نك I جلد سنده هم «مسلمان اينسيكلوپيدىسى» اسملى نيمسچە بر نچى جلدندە ۵۵۱ صحيفە سنده تابارغە مېكەن Aqn-Mahsin دىب نارارغە كېرەك.

II

تاریخی اثرلرینڭ منبعلىرى. مرجانى فائده‌لەنگان کتابلەر باشقه منبعلىرى. مرجانى نو ایجاد منبعلەر جیوچى. غیر مسلمان خلقلەر طرفندن یازلغان اثرلر و آنڭ خدمتلىرى بله فائده‌لەنوی. ویلیامینوف زیرنوف هم مرجانى.

مرجانی حضرتلری اوزینڭ تاریخی اثرلری اوچون نیندی منبعلەر ایله فائده‌لەنگان؟

بو مسئله گه کوچه‌س بورون شونی ایتوب کینه‌رگه کیرهك، که بو سطرارنی یازوچیغه وفیه‌الاسلافنڭ بتون جلدلرن کوروب چغارغه توغرى کیلمه‌دی. شونڭ اوچون «مستفاد الاخبار»، «غلاله الزمان» «غرفة الحواقین» منبعلىرى بله گنه شغلله‌نورگه توغرى کیله. ایڭ باشده مستفاد الاخبار هم غلاله الزمان اوچون فائده‌لەنگان اثرلرگه کیلیك. چونکه بولار اوچون مرجانى تورلی کتابلر بله برگه باشقه منبعلر بله‌ده فائده‌لەنگاندر، که آلاز حقنده اوز اورننده سوز بولور ئلی.

مستفاد الاخبارنڭ برنجی جلدی هم غلاله الزمان اوچون اوشبو مؤرخلرنڭ اثرلری بله فائده‌لەنگان:

ابن فضلان، شمس‌الدین دمشقی، ابو عبید البکری، ابواسحق الاسطخری، ابو عبد‌الله الغرناطی، ابو علی بن داسه، مسعودی، یاقوت الحموی، محمد بن سلیمان القزوینی، عزالدین ابو الحسن بن الاثیر، زکریا بن محمد القزوینی، ابن خلدون (۲)، ابن حوقل، ابن عربشاه، جنابی سید مصطفی

(۲) ابن خلدوننڭ مقدمه‌سن مرجانی حسین فیضخانوف افندی سببلی برنجی مرتبه کورگان بولوی اهته‌الینی ۱۸۶۰ نچی یلده مرجانیغه یازغان اوشبو خطندن بلورگه ممکن: «جناب الاستاذ العلامة الاوحدی والحبر الفهامة الالهی! ابن خلدون مقدمه‌سی عربی العبارة اولارق شمدی قولمه‌در. خدا تله‌سه بو بهار خدمت‌لرگز ایله شرفیاب اولمق امیدم وار، اول وقت آلوب باررم، تملیکا اوله‌ساده عاریت ایتوب سزده قالدورم. چونکه بیک لنت‌ایله مطالعه قیلام. بیک یاخشی یولری بار...»

بن احمد، میر آخوند (روضۃ الصفا)، حکیم سینائی (فارسی بیتلری) میرزاقلی لالا باشی (سفارة نامه سی) ابو الغازی خان (شجره ترک) (۱) حسام الدین بن شرف الدین المسلمی (تواریخ بلغاریه) سید محمد رضا افندی (السبع السیاری فی ملوک التتار)، اوتوز ایمانی (بعض مجموعه لری) و باشقه لری. مرجانینک غرة الحواقین اوچون فائده له ننگان کتابلر بولارد: الجواهر المصیبه للشیخ عبد القادر قرشی، و فیات الاعیان لابن خلکان، کتب الفتوی، تاریخ رشید لمیرزا حیدر بن میرزا حسین کوریگان، ملازاده الاحمد بن محمد معین معین الفقراء، مجمع الانساب لمحمد بن علی الشبنهرائی، معجم البلدان، تاریخ کامل لابن الاثیر، تاریخ النبا کتی (روضه اولو الالباب فی تواریخ الاکابر والانساب) ابوسلیمان بن داود بن ابی الفضل النبا کتی تاریخ یمینی، ابونصر محمد بن عبد الجبار العتبی کتاب الانساب، تذکره بغراخان احمد بن سعد الارغنی اثری، کتاب المعین، تاج التراجم. قاسم بن فطلوبغا، روضه الصفا، طبقات تمیمی (۱). منه کوبره ک مرجانی شوندی کتابلر بله فائده له ننگان. بیلگی بو کتابلرنک بارسنده قزنده طاوب کوره آلماس ایدی؛ لکن اول کوب اثرن بخاری و سمرقنده و قندوق باشلاغان. شوکارغه کورده اوزوک غرة الحواقین نک آخرنده بعض کیمیچیلکری بولسه، کتابلرنک بارسیده قولونده بولماغانلقدن کیلگانلقدن، عفو اوتنوب شول سوزلرنی یازه: «هذا ماوقفت علیه من احوال القوم واوردته فی هذه المجموعة من متبذد جمعته ومنتشرد لفتهه والعذر عند الکرام مقبول والعفو علی الخطأ مأمول اذلیس عندی الا ان کتاب ارجع الیه فی هذا الشأن وانما رتبته من تحریرات التقطها فی سالفی الزمان». شونک یانینه تساغی (۱)

(۱) مرجانی حضرتلری بو اثرنی آیروم بر التفات بله یارتقان بولورغه کیرهک، چونکه اول آتی حج سفرینهده آلوب بارغان؛ حالبوکه آنده اول بر نیچه دانه گنه کتاب اوزی بله آغان ایدی.

(۲) بونلر ذکی افندی ولیدی نک بر مقاله سنده یازلمش ایدی.

(۳) بلکه باصولغان نسخه سنده بوسوزلر یوقدر.

شهاب‌الدین المرجانی حقنده.

رحمة الله عليه شهاب حضرت حقنده بندين، آنك حقنك ياز له چق مجموعه گه درج ايتمك ايچون خاطره و ملاحظه لر منى سؤال ايدييورلر.

شهاب الدين المرجاني حقنده بنم معلوماتم بيك آزدر: ۱۸۷۰ نچى سنهسى بولورغه كيرهك، اربت يارمينكه سنده عشا مسئل سندن طولاي انتشار ايتمش ونوصى عبدالله حضرتلر طرفندن تأليف اولنمش رساله مناسبته شهاب حضرت مرحومنگ قشقار يلرغه مخالف بر ذات اولديغنى او گرانمشدم؛ فقط او زمانلرده قشقار نامى دخى مشهور اولديغى جهتل بعض آدملرنگ مستهز بسانه تنقيدلرده بولنديغى كورلمشدى، بالغز طبولنگ قربان على حضرت ابل، المن عبدالاحد حضرت شهاب حضرت نك سوزلرني استعسان ايدهرك تمانلك مولكاي حاجى مرحوم فاتيرنده بر مناظره ده بولنمشلر ايدي.

صوكره شاعر معظم وشهيد محترم آق ملا مرحومنگ اثر جليلنى اوقوب شهاب الدين المرجاني حقنده بر فكر صحيح ايدينمشدك، مع ما فيه بعض طرفلرده مرحومه شيعه لك اسناد اولنديغيد كور يلمكه ايدي. ۱۸۸۰ سنهسى اسلامبولده، رمضان شريف بايرامى كوننده، بخارا تكيه سنده شيخ سليمان افندى ضيافتنده برابر بولندق، برنچى دفعه اوله رق اوراده ملاقات نصيب اولدى. اوراده بولنديغمزده يوزلرينه باقوب اوتوردم، حالا كوزم آلدنده كيك كوريرم. مجلسده بر چوق علما موجود ايدي، فانح مدرسلرندن عمر لطفى افندى نامنده بر ذات دخى بولنمشدى، چوق سوزلر اولدى، فقط نه كى مذاكره لر چريان ايتمشدى هيچ خاطرمده فالمدى.

اسلامبولده بولنديغى زمان بيك كوب آدملرنى زيارت قىلدى:
فاضل پاشا، منيف پاشا و عربى زاده ايله ملاقاتلرنى خاطرلر يورم. آياصوفيه
كتبخانه سنده، راغب پاشا كتبخانه سنده بولندقلرنى محمد رحيم افندى
مرحومه سويلده يىكنى ايشتمدم.

بعده مكه مكرمه ده كورشك، مدينه دن شام محلى ايله نخت رهوانده
كلديلىر، بز شيخ محموددن استقبال ايتدك، راحت سز اولدقلرنندن
ده وه لرنندن اينمديلىر.

رحمة الله عليه مدينه دن چيققلرى زمان، بر يولده ايكي ميقاتدن
كيچمك لازم كلورسه احرامغه ميقات اولدن داخل اولنورمى ياخود
ميقات ثانيدنمى؟ ديهرك احمد ضياء الدين افندى ايله مناظره ايتمشلىر،
احمد ضيا افندى ميقات ثانى تر جيح ايتمشلىر، شهاب حضرتده ميقات
اولدن يعنى ذوالحليفه دن احرامه كيرمش.

رايفه كلزدن مقدم برده سام روز كارينه تونلمشلىر، رحمة الله عليه
اوراده باشنه عمامه كيىگه مجبور فالمش وشو صورته جنائته ارتكاب
ايتد كد نصوكره ذبح قربانى التزام ايتمشدى. كنديسى متبسمانه بو حالى
سويلد كده ديمشدى: احمد ضيا افندينك كرامتى: بر آز بي تاب اولدم.
احرامغه رايغدن كيرمش اولسام بو حال باشيمه كلمزدى.

مكه دن مفارقتلرنده وداع ايچون كتمشدم، بزى قبول بيوروب
نصيحت مقامنده: مدينه منوره ده احمد ضياء الدين افندينك وجودى
سز نك ايچون غنيمتدر، انشاء الله استفاده ايدرسز ديديلر.

۱۸۸۳ سنهسى بولورغه كيرهك، احمد ضياء الدين افندى قرانغه
كلديكى زمان، شهاب الدين حضرت ديمش: اهل علمنك قدرى قيمتى
فالمادى، اكر قيمتى بولسه ايدى، سز بدل ايزلاب قرانغه كيلمز
ايدكز، بلكه بدل سزنى ايزلاب مدينه گه بارور ايدى.

شهاب حضرت حقننده بوتون معلوماتم بوندن عبارتدر .
 اوزم شهاب حضرتسکه بیوک احترام برلان قارارمن، بنم فکرمده
 داملا مرجانی تاتارلرنک ایگ اۆلگی منبهلرندن اولوب، ایگ اۆل فلم
 توتوب تانار خانلرینک توزغان یوغالغان اسملارینی توپلاب بر
 کشکولسکه توترغان کشیدر .

شهاب حضرت هر نه قدر بیوک بر فکرها مالک بولسهده، فکرنی
 میدانغه قویماق ایچون وقت وزمانی مساعد دکل ایدی، شو جهتل
 بر آز وقتسز دنیاغه کلمشدر ظنندهیم . زیرا زماننده عوام نظرنده
 داملا شهابدن بیوک آدملر وار ایدی .

عبدالرشید ابراهیم .

شهاب‌الدین المرجانی حقنده.

رحمة الله عليه شهاب حضرت حقنده بندين، آنك حقنه ياز له چق مجموعه گه درج ايتمك ايچون خاطره و ملاحظه لر منى سؤال ايدييورلر.

شهاب الدين المرجاني حقنده بنم معلوماتم بيك آزدر: ۱۸۷۰ نچى سنهسى بولورغه كيرهك، اربت يارمينكه سنده عشا مسئل سندن طولاي انتشار ايتمش ونوصى عبدالله حضرتلر طرفندن تأليف اولنمش رساله مناسبته شهاب حضرت مرحومنگ قشقار يلرغه مخالف بر ذات اولديغنى او گرانمشدم؛ فقط او زمانلرده قشقار نامى دخى مشهور اولديغى جهتل بعض آدملرنگ مستهز بسانه تنقيدلرده بولنديغى كورلمشدى، بالغز طبولنگ قربان على حضرت ابل، المن عبدالاحد حضرت شهاب حضرت نك سوزلرني استعسان ايدهرك تمانلك مولكاي حاجى مرحوم فاتيرنده بر مناظره ده بولنمشلر ايدي.

صوكره شاعر معظم وشهيد محترم آق ملا مرحومنگ اثر جليلنى اوقوب شهاب الدين المرجاني حقنده بر فكر صحيح ايدينمشدك، مع ما فيه بعض طرفلرده مرحومه شيعه لك اسناد اولنديغنده كور يلمكه ايدي. ۱۸۸۰ سنهسى اسلامبولده، رمضان شريف بايرامى كوننده، بخارا تكيه سنده شيخ سليمان افندى ضيافتنده برابر بولندق، برنچى دفعه اوله رق اوراده ملاقات نصيب اولدى. اوراده بولنديغمزده يوزلرينه باقوب اوتوردم، حالا كوزم آلدنده كيك كوريرم. مجلسده بر چوق علما موجود ايدي، فانح مدرسلرندن عمر لطفى افندى نامنده بر ذات دخى بولنمشدى، چوق سوزلر اولدى، فقط نه كى مذاكره لر چريان ايتمشدى هيچ خاطرمده فالمدى.

اسلامبولده بولندیغی زمان بیک کوب آدملرنی زیارت قیلدی:
فاضل پاشا، منیف پاشا و عربی زاده ایله ملاقاتلرنی خاطرلایورم. آیاصوفیه
کتبخانه سنده، راغب پاشا کتبخانه سنده بولندقلرنی محمد رحیم افندی
مرحومه سویله دیکنی ایشتم.

بعده مکّه مکرمه ده کورشدک، مدینه دن شام محلی ایله تخت رهوانده
کلدیله، بز شیخ محموددن استقبال ایتدک، راحت سز اولدقلرنندن
ده اولرنندن ایندیله.

رحمة الله علیه مدینه دن چیققلری زمان، بر یوله ایکی میقاتدن
کیچمک لازم کلورسه احرامغه میقات اولدن داخل اولنورمی یاخود
میقات ثانیدنمی؟ دهرک احمد ضیاءالدین افندی ایله مناظره ایتمشله،
احمد ضیا افندی میقات ثانینی ترجیح ایتمشله، شهاب حضرتده میقات
اولدن یعنی ذوالحلیفه دن احرامه کیرمش.

راغبه کلزدن مقدم برده سام روز کارینه تونلمشله، رحمة الله علیه
اوراده باشنه عمامه کیمگه مجبور فالمش وشو صورته جنایته ارتکاب
ایتد کدنصوکره ذبیح قرانی التزام ایتمشدی. کندیس متبسمانه بو عالی
سویله د کده دیمشدی: احمد ضیا افندیڭ کرامتی: بر آز بی تاب اولدم.
احرامغه رایغدن کیرمش اولسام بو حال باشیمه کلهدی.

مکه دن مفارقتلرنده وداع ایچون کتمشدم، بزى قبول بیوروب
نصیحت مقامنده: مدینه منوره ده احمد ضیاءالدین افندیڭ وجودی
سز نڭ ایچون غنیمتدر، انشاء الله استفاده ایدرسز دیدیلر.

۱۸۸۳ سنه سی بولورغه کیرهک، احمد ضیاءالدین افندی قرانغه
کلدیکی زمان، شهاب الدین حضرت دیمش: اهل علمنڭ قدری وقیمتی
فالهادی، اگر قیمتی بولسه ایدی، سز بدل ایزلاب قرانغه کیلمز
ایدگن، بلکه بدل سزنی ایزلاب مدینه گه بارور ایدی.

شهاب حضرت حقننده بوتون معلومااتم بوندن عبارتدر .
 اوزم شهاب حضرتسکه بیوک احترام برلان قارارمن، بنم فکرمده
 داملا مرجانی تاتارلرنک ایگ اؤلگی منبهلرندن اولوب، ایگ اول فلم
 توتوب تانار خانلرینک توزغان یوغالغان اسملارینی توپلاب بر
 کشکولسکه توترغان کشیدر .

شهاب حضرت هر نه قدر بیوک بر فکرها مالک بولسهده، فکرنی
 میدانغه قویماق ایچون وقت وزمانی مساعد دکل ایدی، شو جهتل
 بر آز وقتسز دنیاغه کلمشدر ظنندهیم . زیرا زماننده عوام نظرنده
 داملا شهابدن بیوک آدملر وار ایدی .

عبدالرشید ابراهیم .

مدخل

احوال عالم و توار یخ امم که نظر ایدلسه کور له در، که جهالت در یاسینه
 چومغان ملتزنك افرادی آراسندن طبیعی اولرق بعضا بر اویغاتوچی
 پیدا بولوب قویه در. اگر مذکور کهسه نك سوزلری و تنبیهاتی قومی
 آراسنده مسموع و مقبول اولسه، اول قوم آيا فلانوب متمدن و مترقی
 ملتزدن اولوب جهالت صخراسندن تمام چغادر. وبالعکس اگر مذکور
 مجدد نك نصیحتی بو قوم که مسموع اولماينچه عدو و مبعوض کورسه لر،
 اول قوم جهالتنی آرتدرب تمام محو اولوب کینه در، بو ایسه تجربه و مشاهدۀ
 معلوم در.

بزم ناتار ملتني ده، بوکاچه کيلگان يول باشچی لاری نك درجه لرن
 وکیم ایکانلک لرن بله آلمای، آلا نك سوزلرن کیر وگه تارتوب، نصیحت لرن
 قبول ایتماینچه زندقه و دینسرک کبی بهتان لر برله افترا قیلوب، سوزلرن
 آياقی آستنده تابتاغان کبی اعتبار سز فالدروب، عجزولرندن ایشتنکان
 اعتقادلارندن فایتماز ایدی لر. مثلا علامه قورصاوی و علامه مرجانی
 آرازدن پیدا بولوب ملتزمی، بلکه بتون اهل اسلامنی اویغاتوق
 قصدیله نه قدر مسائل مهمه لر ونه قدر تنبیهاتلر یازسه لرده هیچ مسموع
 اولمای، سوزلری واوزلری اعتباردن ساقط ایداوب قوممز آراسنده
 درجه لری توبن همده مبهم ایدی لر. شولارغه عناد وانکار مزی اظهار
 ایدوب باطل دعوی مزی تر فیعغه چالشه تورغاچ یوللار مزی یا ککلب،
 توغری وحق یولنی تابماینچه محو اولمایه یقینلاشب جهالت میداننک فالمش ایديک.
 وبو فھر مانلرمز اوزلری عصرلرنده زمانداشلرندن رحمت آلمق اورنینه
 اذیت و جفالار کوروب، قوم مز نك عنادلری اوچون فایغروب دنیادن
 ممنون اولماینچه حسرتلی حالده کیتدی لر.

همدار اولسون که بو صوگفی یل لرده بو کبی قهرمانلرمز نڭ قدرن بلو عسی قوممز آراسینه کره باشلادی. ترفیات وادبیانمز خدمت ایتوچی لر نڭ درجه و قدرلری ده کونار له باشلادی.

اشبو حسیاتمز نڭ نتیجه سی اوله رق قران معرفت پروران لرندن بر طائفه حضرت مر جانی نڭ احوالینی مشتمل بر مجموعه یاز مقفه قرار ویر مشلر در. اهلیتی بولغان آدملره شول مجموعه عه گه مقاله یازمقلری او چون التماس نامه لر کوندرلمش ایدی. بو کبی میدانده سوز سوبلار گه اهلیتم اولماسه ده، مر جانی شا کردی اولدغیمن اوشبو بابده بر مقاله یازوب وظیفه می ادا فیلهق بولدم. بنم مقاله م ایسه مر جانی نڭ اعتقادات و فقه بابنده توتوش مسلکین و ترفیاتمز بابنده کوشترمش خدمتلرن بیان اولوب، خانمه سنه حضرت مر جانی دن ایشدلمش حکمتلی سوزلر یازلاچقدر.

مر جانی نڭ اعتقادات قه نظری

عقاید اسلامیه قرون اولی ده صحابه و تابعین لر زماننده غی کبی تحریف دن مجرد اولوب زیاده ونقصان سز کیلسه ده اهل کلام و معتزله لر پیدا بولغاچ، متفلسفه لر طرفندن عقاید اسلامیه گه نورلی دلیل لر و کلام مسئله لر ی فوشلوب وشول کلام مسئله لر ی معتقدات اسلامیه در دیه تلقین ایدلوب بولغانه تورغاچ، عقاید سلفی اونودلوب شولار اورنینه کلام کتابلری یورتلر ب، حتی مدرسه لر مزده مذکور کلام کتابلری عقاید درسی دیب اوقتلمایه باشلادی. و مذکور مسائل کلامیه معتقدات دن سانالوب شونڭ خلاقی اوزره برار سوز ایتوچی بولسه، آنی تضلیل ایدوب کافر بولدی دیه حکم قیلب شوکا ر دیه لر یازب عمر لر مزنی ضایع قیلور ایدک. مثلا براو عالم حدوث ذاتی ایله حادث دپسه، عقد دین ده معتبر بولغان حدوث حدوئی زمانی در بو فائل عقیده گه خلاف سوز سوبلادی، دیب تکفیر فیلهق هر قابومز نڭ عادت ایدی. و حالنکه عقد

دین ده معتبر بولغان حدوث، مخلوقیة معناسنک بولغان مطلق حدوث ایدی. مونه
 بزلر همان شول کبی معناسز وتوبسز جدل لر ایله عمر کچورمکه ایدک.
 حضرت مرجانی ایسه قرون وسطی و قرون اخیرده پیدا اولمش
 خطاره دوشنوب، ادله کلامیه گه قلبی قرار تابمدفندن عقاید سلفی
 ایزلمیه باشلار. همک سلفی مذهبن تابوب مسائل اعتقادیه مسائل کلامیه گه
 باشقه ایر کانینه اطلاعی بعدنده هر ایکسی ناک یول لری باشقه اولدغنی
 بیان ایله کتابلر یازب عقاید سلفی نی بیان ایدی. عقیده اسلامییه ایسه
 فقط ادله قطعیه ایله ثابت بولغان شی لری اثبات فیلمق ونفی ثابت بولسه
 آنی نفی فیلمق، بوندن ماعدادن سکوت ایتمک در. صحابه وتابعون لرنک
 مذهبی وایمار ده معتبر بولغان عقیده شولدر دیب کتابلرنده تصریح
 ایلدیلر. کلام ایسه سلفی عندنده منموم اولغان بر علم اولوب فقط
 الزام خصم اوچون یا صالمش بر صناعت در. اهل کلام ایسه معیار شر یعتدن
 تجاوز ایدوب شر یعتده هیچ منشأ لری بولمقان مسئله لری عقیده ایتب
 کوستردیلر، دیه رنجیده خاطر اولوب تصنیف لرنده اهل کلام غه کوب
 ردیه لر یازدی.

مرجانی حضرتلری ناک عالم وصفات واجب حقنده غی اعتقادن، حکما
 واهل معرفت که محبتن، واهل کلام غه نیچک فارادفن کوستره چک بر عبار دسنی
 ملاجلال که حاشیه سی (الماء الزلال) کتابندن آلوب اشبو اورنقه بازودن
 اوزم فی طیه آلامد، عباره اوشبودر: (نحن بحمد الله سبحانه نعتقد حدوث
 العالم بجميع اجزائه ووحدة صانعه وبارئيه واتصافه بجميع صفات الكمال
 ونزاهته عن صفات المخلوقين في كل حال وثبت ذلك بالبراهين العقلية
 والدلائل القاطعة النقلية لکن لا على الوجه الذي يتممجه به اهل الكلام
 وعلى النحو الذي فوهوه ولا تجرى على الطريق الذي سلكوه بل على الوجه
 الذي وردت به الشريعة ونطق به الكتاب والسنة ومضى عليه الجماعة من
 اعيان الصحابة واخيار التابعين واعلام الفقهاء والائمة الراسخين في العلم

الراشدين ولا نعاى الحكماء واهل المعرفة ولا نخاصم العقل والحكمة ولا نرد ما شيدوه بالبرهان بمجرد العصبية والعدوان على ما هو دين اهل الكلام والمتفلسفة وانما شعاع مقالتهم بين الغاغة مع تناهى وهنها وغاية ضعفها وابائها عن الحق وبعدها عن الصحة الا انهم اظهروها في معرض النصرة للحق واهله وطريق السنة والجماعة والذب عنهم والنضال عن عقيدتهم وليسوا الا اصدقاء جهلة مضرهم في الدين اكثر من مضرة العدو العاقل بل هم في الحقيقة اعدائهم (۱).

بو بيان ايسه اهلى عندنده غايت فيمتملى بياندر...

حضرت مرجانى نك حوث عالم حقنده يازلمش رساله سينه وعقايد النسفيه شرحى كتاب الحكمة البالغ سينه وحاشية جلايه سينه نظر صالوب انصاف ايله مطالعه ايداسه، عقيدة اسلاميه تمام آكلاشلدىقى كى شول بابده اوزلك سز مناظر لار مزك ونتيجه سز جدل لار مزك بيهوده ابركلى بيك آچق آكلاندر. حضرت مرجانى نك طبيعت مزه وقاننزه آراشمش ادله كلاميه لره قناعت حاصل ايتماى حق اعتقادنى ايزلو يولينه كرولارى، اجتهاد وفكرلرن صرف ايدوب حق يولنى تابولارى، خلف ارينه شول يول لرنى كوسترول تاليف لار يازب اولاد امتنى ارشادى نظير سز اوياغلى ومثل سز غيرتدر. جزاه الله غيرا...

حضرت مرجانى نك فقه بابند غى مسلكى وشول يولده خدمتلىرى.

مرجانى حضرتلى نك باب فقهده توتدى مسلكى غايت كيك ومحكم اولوب، هر حكمنى ادله شرعيه كه تطبيق قيلول، ممكن قدر دليل سز وتوبسز همه سندسز سوزلاردن صافلانق ايدى. عقلا ياكه استحصانا ثابت بولغان حكم لرنى قبول ايلاسده صحت ثابت بولغان دليل نقلنى دليل عقلى غه ترجيح اول فاضلك مرضى سى ايدى. كندوسى

(۱) بو عباره حاشيه مرجانى ده ۸۷ نهى صحيفه در. استانبولده مطبوع.

مذهب حنفی ده اولدغندن استدلال محلنده حنفی لارنڭ اصول و فواعدا لرینی قوللانسه ده، مذهبنده تعصب سز اولوب تقید فی المذهب نی واجب کورماز ایدی. بعض حنفی لرنڭ مذهبنده متعصب اولوب شافعی لره یا که باشقه مذهب لره عداوة اظهار ایتد کن لایق کورمک کی کبی بعض شافعی لرنڭ هم حنفی لره دشمنلغن ألوغ خطادن صانامشدر.

مرجانی حضرتلری ایسه فارانغوده بر چراغ کبی زمانه نڭ بیک فارانغو وقتنده علمامز نڭ یولدن آداشوب حق یولنی تابودن عاجز قالدنی زمانلرنده بیک کبره کلی وقتده کیلمشدر.

اول زمانده علمامز شول اعتقادده ایدیلر که ادله گه تمسک مجتهدلر شأنی در، زمان اجتهاد ایسه دورت یوز یلدن سوڭ منقرض در، سوڭندن کلنلرنڭ ادله گه تمسک لری جائز اولماز، قرآن شریف و احادیث نبویه او قولسه لرده فقط ثواب او چون، و احادیث نی ده رسول الله نڭ قولی دیب فقط تشریف او چون او فوب بو حکمت چشمه لرندن باشقه چه هیچ شی ملاحظه ایدلماز ایدی. دلیل المقلد قول المجتهد، دیب استدلال غه فارشو نورمق، قول الفقهاء مقدم بر ادله نقلیه دیب هر روایتی قبول ایتمک و هر کتابده کورلمش سوزلری حق دیب تفتیش سز قبول ایلمک، مصنف لرنی معصوم در جه سنده کورمک اول عصر علماسی نڭ عادت ایدی.

مرجانی حضرتلری بو فکرا لرنڭ بار چه سی خطاً ایسکانینه دوشنب قومینه حق یولنی کوسترمک قصدیلر، ادله گه تمسک اقتداری وار آدم لرنڭ هر قابوسینه جائزدر و هر مسئله نی بقدر الامکان ادله گه تطبیق واجب در، بو کبی حصلت افراد امت دن هیچ کم گه خاص دگل، زمان اجتهاد هیچ منقرض اولماز، جناب حق نڭ قدرتی زمان و مسافه ایله تعدیل ایدلماز، ادله شرعیه ایله استدلال عمومی اولرق الی یوم القیامة باقی در، دیب کتابلرنده یازوب وشول مدعی لرینه دلیل لار کیلتروب اولاد امت گه حریة فکریه لار ویروب نقلیدن قورتلماقهنه

وهر شی‌نڭ اصلن وتوبن تیکشورمکهزه سببچی اولدیلر. فهمی وار
کهسهلر مرجانی‌نڭ بو خدمتلرن کوررلار، بو کبی مهم مسئلهلردن
بجث ایدوب یوللار کوسترد کی اوچون آکلی علمالارمز قدرینه
بله‌لار و بلمکه‌لاردر.

حضرت مرجانی‌نڭ بوندن باشقه هم باب فقهده خدمتلری کوب
اولوب مثلا افصر لیالده صلوة عشاءنڭ عدم سقوطی عقنده کتاب تألیف
ایدوب، افصر لیالده حتی هیچ تون بولمغان اورنلرده عشاءنڭ فرضلغنی
اثبات ایدوب، مذکور بابده حقلقنڭ ظهورینه و بو نزاعنڭ آرمزدن
کونارلوینه سببچی اولوب کندوسی‌نڭ فقهده مهارتن و علمده حناقتن
کوسترمشلردر.

بولردن ماعدا هم امور دینهده ماهو الحقنی بیان ایدوب
غایت دقیق و مهم مسئلهلرده تنبیهلار یازدی. باخصوص کلام شریفنی
تصحیحده اجتهادلاری و تسمیه اولاد توغروسندهغی تنبیهلری و اشاره
فی‌التشهدنڭ سنت ایسکانون اثباتلری و احتیاط‌الظہرنڭ اصلن تیکشور
جمعه فرض بولغان اورنلرده آنڭ سقوطن و سلف عصرنده مذکور
نمازنڭ یوقلغن، ادله و سندلری ایله اثبات ایدوی اسلامیت اوچون
الوغ خدمت سانالورغه لایق هم سانالمافدهدر.

مرجانی‌نڭ قومینه و یومش تنبیهلری و خدمتلری

فومی آراسنده جهالت غالب اولوب حقیقی علم ایله اشتغال ایتمای
فقط جدل و برآز فقه ایله اشتغال ایدب، شول یولده عملارمزی بر باد
قیلوب، سلف لرمزنڭ بزه فالدرمش یمشلاری اولان کتاب و سنت
علملرندن و سبب تمدن اولان فنلردن بالکلیه محروم ایدک، حتی
بونلر ایله اشتغالنی جایز کورمای ترضیع عمردن سانار ایدک.
حضرت مرجانی بو اعتقادنڭ خلافی اوزره هر علمدن مقصودنی

آکلاب، کتاب و سنت علملرن بکماله تحصیل ایدوب، تحصیل ممکن اولغان فنلرنک کوبندن خبردار اولمشدر. ملتیزنک رذیل حالده ایرکانینه آرتقچه دوشنوب مذکور رذالتدن چغوب ترقی وتمندن یولینه کرمز اوچون مذکور فنلرگه یسابوشمق ضرور اولدیغنی، وبو فنلر دینهزگه خلاف اولمای بلسکه شریعتیزنک بیورغی اولدیغنی بیان ایدوب: «الشریعة لا تکذب الحکمة والفن خیر کله» فاعده سن ظاهرنچه مطالعه ایدوب، بزلره هر فننی تحصیل ایتمک جایز ولازم دردیبه کتابلرنده یازمشدر.

باخصوص «مقدمة و فیه الاسلاف» ده اقسام فنوننی بیان ایدوب اول فنلرنی اسلاملر آراسنده کیملار باشلاب چقار دیغنی وبو فنلرنک اهل اسلام آراسنده انتشاری قای درجه ده در وبو فضائلدن محرومیتزه سبب نه شی، لاردرو بارچه سنی یازب قوممزه سعادت کسب ایداچک یوللرنی کوسترمشدر.

بو کیمی حاللره دوشنمک اوچون باش سبب تاریخ اولدیغندن عوممی وخصوصی صورتده تاریخ کتابلری یازمایه بساشلادی. علی الخصوص قوممزنک تاریخن یازمق اهم اولدیغندن شول یولده اوزن قزغانمای، اسکئی کتابلر واسکئی مکتوبلردن معلومات طویلاب، حتی قبرستانلرغه یوروب زیارت تاشلری قاراب آثار عتیقه لره کوز صالوب بلقار وقزان تاریخلرن یازماق قه موفق اولدیلر.

ملت اسلام ایلک حالنده دنیا یوزنده برنجی متمدن قوملردن اولوب اول عصرلرده ترقیات اسلامیه قای درجه ده بولغان وبوتمدنلر سونوب رذالتده فالومزه نیدای آفاتلر سبب بولغان، بارچه سون بلیگرتوچی اشبو مرجانی حضرتلری ایدی. قوممز آراسنده معارف جدیده هیچ یوق ایسکن، آکا باشلاب کوز صالوب شوکا ترغیب ایدوب مهم ایرکانون بیان ایدوچی، ادبیاتمه هم باشلاب نظر صالوچی، جهالتیزنک

ایک الوغ سببی ده تحصیل مزده ترتیب نڭ یوقلغی، وچن علم حاصل ایتمه کمز اوچون مقدمه‌لار برله گنه اکتفا ایتمای بلکه هر علم نڭ مسئله لرندن خبردار اولمق ضروردر دیب کتابلر نده یازب قوم لر مزه آڭلانوچی شول مرجانی در. همده دولتمز نڭ یازو ولساننی و قوانین موضوعه سنی بلمک اوز مزنی همایه اوچون واجبدر دیب فتوی بیروب کتابلر نده یازوچی، قوممز نڭ جهالتی اوچون باشلاب قایغروچی وشول یول لرده دقایق لره دوشنب یول لار کوستروچی استاذ محترم مرجانی حضرتلری در. گرچه اوله بو کبی الوغ خدمتلرده بولنسه لرده آنڭ قدرن بلب کتابلرن وافیکارن قبول ایبدوچی طرفدارلار بیک آز اییدی. عصر داشلری طرفندن افترا و بهتان لر ایله قارشو آلتنغندن اول کبی ملی خدمتله مداومت ایتمک مرجانی حضرتاری اوچون غایت آغر اییدی، لکن مرجانی صبرلی و حکیم آدم اولدغندن آندای اذا و جفالر نی تحمل ایدوب طائفه مز نڭ آياقلانوندن همان امیدنی کيسمای اجتهاد لر نده دایم اولوب حقلق نی یازمقدن و توغری یولنی کوستر مکدن هیچ یالقماز اییدی. «بنم عصر داشلرم سوز لرم نڭ قدرینی بلمسه لار ده صوڭ کلنلر شاید بلورلار و بنم خدمتمنی تقدیر ایدارلار. بن سوز لرم نی ده شول قبول ایبدوچی لره قاراب سویلیم» دیه بیان ایتدکنی مرجانی دن تکرار ایشتم. شول سوز لرنڭ وفقی اوزره بو کونده آنڭ قدرینی بلوچی لار کوبایه باشلاوی، و فساتینه یکر می بش ولادتینه یوز یل طولو مناسبتی ایله یوبیلی یاصامق و یادکارلار توزمک فکرینه توشولر اشبو تقدیر مز نڭ نتیجه سی در. بو کبی حال لر طائفه مز نڭ اویقانونینه و ترقی یولینه کرولرینه الوغ دلیل اوله بلور، چونکه جهالت مز نڭ باش سببی شول علم نڭ و اهلی نڭ قدرن بلمامز اییدی...

مرجانی ده کورلمش عادتلمر و فعل لر هم ایشدلمش سوزلر.

مرجانی حضرتلری نڭ مدرسه سنده تمام اون سنه فرار ایدوب
کوب درس لرنده و کوب صحبت لرنده و بعضا سفردهده بولندم. مرجانی نڭ
قیلغان اشلرندن و سوزلرندن مهم لرن و خاطردهه قالغانلرن اشبو اورنغه
تعریر ایتمک بولدم.

مرجانی عنندنه ایڭ قدر لی نرسه وقت اولوب هیچ دقیقه نی بوشقه
اوتکار ماینجه تالیف و مطالعه ایل چالشور ایدی. اوقات خمسدهه مسجد
جماعتده حاضر اولوب، و نماز اوقودلرندنه تعدیل الارکان نی رعایه ایدوب،
افعال و عبادت نی ممکن قدر سنت که موافق فیلورغه ترشور ایدی.

عادت ایتمش اوراد قرآنیه سی اولوبده یورطنه مطالعه ایل اشتغال
سببلی اورادنی اداغه وقت قالماغدندن مذکور اورادینی مسجدکه
بارغانده و قایتقاندن اوقور ایدی.

حضرت مرجانی تحصیل لرمزده ترتیب نڭ یوقلغی علم دن معر و میة مزه
سبب در دیب کتابلر نده یاز سهدهه اوزی نڭ مدرسه سنی بو زمانده غی
کبی ترتیب و نظام غه صالا آلهادی. مانع ایسه زمانه نڭ، اجباری
و معین لرن نڭ یوقلغی بولسه کیرهک. و مع هذا اول قدر ترتیب که صالحه سدهه،
مدرسه سنده محققین کتابلرینی اوقتورغه، فقط مقدمه ایل اکتفا ایتودن
اجتناب ایدوب هر فندن مسائل مقصوده سنی آکلاتورغه اهمیت ویرر،
حاشیه لرنی قارارغه رخصت ایتسهدهه توبسن و معناسز حاشیه لرنی قارادون
منع ایدب مهم بولغان مسئله لرنی قارارغه بیورب شاگردلرنی ممکن
قدر اگاه ایدار که ترشور ایدی. درس ده شاگردلر نڭ مناظره سی
البتة بولنور ایدی، لکن مناظره مرجانی نڭ مرضاسی دگل ایدی. شویله که

شاگردلر شوا ایدب مناظره قیلشوب توقتاسه لار، های یوق ایله بولشاسز
 عهد گزنی یوقعه ضایع ایدسه دیور ایدی. تحقیقلی رق سوزلر بولسه
 ماهو الحقنی بیان ایدر، اگر صرف بر چلی مناظره بولسه بیان غه کرشما اینچه
 فقط عبارتی اوفورغه بیورر ایدی. مرجانی نك دخی شول عادتی وار
 ایدی که رسمی درس دن صوڭ علوم شرعیه دن یا که تاریخ واحوال
 ناس دن یا که باشقه مهمات زمانیه دن یا که شاگردلره تنبیه تیبش بولغان
 مسئله لر دن سویلر امل (شفاهی) درس ویروب، فهمی وار طلبه لره بو
 بیاناتدن معنی آلمق بیک ممکن وغایت قیمتی ایدی. اگر سویله نیش
 احوال، عرب واقعه لری اولسه مجلینه کوره ایراد ایدلمش شعرلری
 حفا اوقوب غایت لذتی حالدیه سویلر ایدی.

علم که دائر سوزلر.

بر وقت شاگردلره تعلیم ایدوب: «سوزلر مطبوعاتدن هر شی نی
 قارارغه اجتهاد ایدیگن، معنا شول مطبوعاتده در، کتاب ورساله لر
 قارادقگنزه آندن بوندن فارامای بلسکه رساله نك اولدن آخرینه چه
 قاراگن، شولایچه فارغانده البته هر کتابدن بر معنای کلی حاصل
 بولادر. اگر کتابنی آره صره قارالسف فقط عمرنی تضییع اولوب
 اوزگنی آلدادر، بعضاً دوشنلمگان سوزلر بولسه آکا قاراب کتابنی
 قویمه گن، همه قارادقگن کتابده املا جهنندن خطالر بولسه توزانمای
 کیتهاگن، حتی عاریه آلمش بولسه ده خطاسی ظاهر بولسه البته تصحیح
 تیبش در» دیدیلر.

بر مجلس ده حضرت مرجانی خلفاء عباسیه نك واندلس خلیفه لرینك
 همه نظام الملك وصاحب بن عبدالر نك علم که واهلینه رواج ویرولرن
 حتی سداد برله سداد آراسن نفریق ایدوچی نصر بن شمیل که مأمون
 خلیفه ایلی مک درهم عطیه ویرولرن نقل اینکاچ: «مونه اول زمانلرده

علم نڭ قدری شول بولغان، شونڭ اوچون علم آرتقان. اما بزم عصر مزده باخصوص طائفه مزده علم گه واهلینه رواج یوق. تحصیل گه معرک و باعث یوق. تآمین معاش قیلورلوق وظیفه لر یوق. شونڭ اوچونده آرمزده علم آرتمیدر» دیدیلر.

و بر مجلس ده دخی: «بور نغی علماء لار مز ذلیل و حقیر صورتی یورگانلر، عوام چاقرسه و چاقرماسه هم باروب درجه لارن سافط ایبتکانلر، قیافت هم نروش و یوروش لرنده بیک تو بن یورب علم قدرن کیتارگانلر، شونڭ اوچون علم گه واهلینه هیچ قزغوچی یوق. اگر علم صاحب لری کنشی قزغولوق صورتی بولسه لر، بن ده شولار کبی بولورمن دیب تحصیلنی آرزو قیلوچی لار بولور ایدی. علم صاحبی نڭ قدری یوقلغن شوندن بلگنر، فرضا بر عالم و فاضل شاگرد بای کهمسه نڭ قزن صوراسه البته بای اوزی ده هم قزی ده شاگردن جیگر نه در» دیوب علم نڭ واهلی نڭ قدری یوقلغنه قابغروب سویله دیلر.

بر مجلس ده دخی اسلامیت نڭ و ادبیات نڭ احوالندن مباحثه و مذاکره اولدقه: «مونه خلقمیز تاریخ اسلامنی واقعه لرنده استعمال ایتمیلر. شونڭ اوچون ده تاریخ اسلام دن هیچ خبر لری یوق. بارچه واقعه لر میلادی ایله یازله، بو ایسه اجماع صحابه برله ثابت بولغان بر حکمنی قویودر، اسلامیت نڭ ضعیفی لنوینه علامت در، و حالنکه دولت طرفندن بوکا هیچ ممانعت یوق، بن نچه عریضه لر یازوب بارچه سینه تاریخ هجری قویدم، ویرگان عریضه لر م هیچ بری کیر و قایتما دیلر. همه خلقمیز اوز لسانی و خاص ادبیاتی اورنینه باشقه لسانی قاتشدر رغه اوزلری حاضر تورالار. شولای بولغاچ ادبیات نیگه یوغالماسون؟ مثلا آرمزده فلانف تگگانیف دیب روسچه استعمال بیک شایع در. نه بولدیکه عبدالله عبدالرحمن اوغلی دیب یازسه لر، البته هیچ ضرر کیلچک توگل، بن ایسه هر وقت تحریر اتمده یا که عریضه لر مده شهاب الدین بهاء الدین اوغلی دیب یازامن، مقصودم هیچ فوت بولغانی یوق» دیدیلر.

بو سوزلری ایسه مر جانی نڭ ادبیاتمز اوچون فایغروی در .

بر وقت اثناء درس ده تفسیرلردن سوز چغوب: «معتبر تفسیرلر کشف و بیضاوی وابن جریر تفسیرلری در . بیضاوی کوب اورنده کشفه متابعت ایتسه ده آیات کریمه لرنڭ آراسنڭ مناسبت و ارتباطلرن موافق چه بیان ایدب، همده قرآن کریم نی ممکن قدر حکمت که تطبیق فیلوغه اجتهادنی صرف ایلمش لردر، بو ایسه بیضاوی نڭ مزیتی و آرتق خدمتی در . تفسیر کبیر عقنده: «فیه کل شیع الال تفسیر» وارد اولوب بو سوز البته درست در، چونکه تفسیر کبیردن معانی قرآن فی آڭلارغه هیچ ممکن توگل. لکن حاضر معلوم بولدیکه زمانه سینه کوره تفسیر کبیرده ضروردر. اوز کزه معلوم حاضرنده معتزلر دنیان کیندیلر آنلره مقابل سوز سویله شوده هیچ معنا یوق، حاضرنده جوابلا شورغه تییش بولغان کسهلر باشقه لر اولوب آنلر ایسه بزم اساس دینمز بولغان قرآن کریم آیاتلرینه اعتراض ایدوب، فلان آیه که بویلچه شبهه کیلدر و فلان آیه کریمه لر برینه بری مخالف در دیب شبهه لر کیلتره لر، موزه شول شبهه لرنی دفع اوچون تفسیر کبیرنڭ فایده سی بیک زور، شونڭ اوچون زمانه سینه کوره اولده ضروردر» دیدیلر .

۸۷ نچی یل لرده اولسه کرک، فزانقه پیتر بور غدن یدی کشی کیله ایمش، مسلمان علمالری ایله مناظره فیلساچق لار ایمش دیگان خبز لر چقدی. شول وقت بر مجلس ده عبدالعلام حضرت: «برهان تمانع ایله اعتراض فیلساق هیچ جواب ویره آلماس لارا» دیه غیرت کوسترور. مر جانی حضرتلری شوی ایشتمدکنده: «های بو فزان ملالرن نه ایتمک کرک، بونلرغه فکر صحیح قچان کره چک، آنلر کیلسه لر سنڭ برهان تمانع کندن بحث ایدله رمی، آنلر ایسه رسولمز علیه السلام نڭ رسالتندن و قرآن کریم نڭ کلام الله اولماسندن و آیات قرآنیه ده واقع حکم لردن بحث ایدب شونلردن جواب صورالار» دیب فزان امام لری نڭ فکرسزلکلرینه تعجب ایدب فایغروب سویلادیلر .

ھندی رحمۃ اللہ افندی ننگ اظهار الحق کتابنی بیک یاراتوب قارار ودرس خانہ دہ ہم آندان سوزار سویلار اییدی. احمد مدحت افندی ننگ مدافعه سی کیلگاچ آئی دخی بیک یاراتوب ممنون و متشکر اولوب قارار، حتی ؤول یل کول باشینہ حضورغہ چقد فمزده کیبده بارغانده مدافعه فیلا باروب و بیاناتده بولنوب، چادرده دخی مطالعه ایدوب، مدحت افندی ننگ فہم لرن استحسان قیلوب تورلی بیاناتلرده بولندی: «بن ایسه اظهار الحق قہ ایسم کیتہ اییدی. اما بو مدافعه کتابنی آندن نچہ مرتبہ آرتقدر، غایت محکم اساس اوزرہ یازلمشدر» دیب مدافعه کتابن مدح ایلدیلر.

مرجانی ننگ بو کبی باکاتالیف لره اخلاص ایدوب آلارنی بیگہ نوب مطالعه ایدلرندن مطبوعات قہ بیک مخلص ایرکانی بلاہدر. درستی دہ شولای اییدی. جودت افندی ننگ تاریخی چقعاچده اول مرجانی حضرتلرینہ یباروب، حضرت استاذ ہم یاراتب مطالعه ایذب درسلرده جودت افندی تاریخندن بعض و فایعنی سویلار اییدی. حج گہ باردفندہ استانبول دہ جودت افندی ایله صحبت ایتدکلرندہ، جودت افندی مرجانی دن: «افندم، بزم تاریخمزی قارادکزمی؟» دیہ سورار، حضرت دہ: «تکرار قارادم» دیہ جواب وبردکنده «خطالری یوق می؟» دیور، مرجانی: «خیر افندم» دیہ جواب ویرور. «بر نچہ اورندہ خطالری وار اییدی. لکن آلارنی بیان ایدارگہ وقت مساعد دگل اییدی، شوننگ اوچون سکوت ایتدم» دیہ اوزی سویلیدی. بو واقعهنی اوزندن ایشتمدم.

معارف جدیدہ گہ دائر سوزلری

باش محرر لر مازدن اسماعیل افندی غصیرینسکی ابتدا غزیتہ باصوغہ نیت ایتدکنده، مشاورہ ہم آلوچی لار تابق اوچون قران شہرینہ کیلوب، کیم گہ کیگش ایتسده: «بولماس اش آرتندن

یوری سز، بولا ترغان اش توگل، غزیت اشی روس اشی اولوب
آنک ایله عمر اوتسکارمک ضایع در، «دیب آرسلان کبی غیرت ایله
کلمش اسماعیل افندی ننگ غیرتن سوند رلار. شول وقت غصپرینسکی
مرجانی حضرتلرینه کروب شول خصوصده مشاوره ایدار. مرجانی
حضرتلری: «افندم سز لر ایسه بیک مهم وترقیاتهن ننگ بولی بولغان اشکه
مباشرت ایتمش سز، جناب حق معین گز اولسون، اویلا دق گزدن
فایتمای تشبث اید گز، شاید استقبال خیر اولور» دیب اسماعیل افندی نی
اویلا دقینه ترغیب ایدر و قز درر. غصپرینسکی افندمز مرجانی دن
چغب مدرسه گه کیلدکنده مدرسه باننده کوب سوز لر سویلاشدک.
شول وقت اسماعیل افندی: «اویلا دقمه قزاندن ابو کیکاش و بروچی نی
تابغان ایدم. مرجانی حضرتلرینه کردکم ایله الحمدلله دردمه درمان
تابولدی، اوزمه بر روح وغیرت کردی» دیه بیک شادلانوب
قولارن سلکه سلکه سویلاوی و باش قیافتی بو کون همان کوز
آلدمه توره در.

ظننه کوره ۸۷ نچی بیل لر بولسه کرک، حضرت مرجانی
فورسه حسن حضرت ننگ مخدوم لری طرفندن قریه فورسه غه طوی
مجلسینه دعوت ایدلوب شونده چقدننده بن فقیری رفیق ایلدی لر.
چانده وارد قهزده، توری حال لردن سویلاشه باردق کلام خلفه لره
منجر اولدقنده بن: «مقدم گی خلفه لار بیک عالم بولغان لردر» دیدم.
«درست بیخشی عالم خلفه لر بولدی، لکن آنلرده معارف جدید
یوق ایدی، حاضر گی خلفه لرده معارف جدیده بار، بناء علیه صوگفی
خلفه لار آرتق لاردر، چونکه معارف جدیده ودنیادن خبردارلق
بیک الوغ فضیلت در» دیب معارف جدیده ننگ اهمیتن بیان ایتدی لر.
مذکور سفر مزده قزاندن توفز ساعت لر چاماسنده چغب
اون ایکی ساعت بولغانده (فرقاچق) نام قریه گه یتوب بر آدم گه

نزول ایتدک، توشکاخ صلوة اولی نی اوقب بعده چای اچدک. چای اسبابن بیک کوب آلوب چقمش ایکان، بارچه سون سفره گه تاراتدی، کورکه ایتی آلمش ایکن آنی اوزی وافلادی. عادی بر رفیق کبی هیچ الوغلا نهای چای نی حاضرلشور، شریک کمسه کبی سویلاشور ایدی. حضرت استاذنک بو کبی معامله رینه تعجب ایتسامده، حکیم لار شول روشچه بولا ترغاندر شول دیب قلبی مطالعه لرده بولندم. اش تمام بولوب آط حاضرلنه باشلاغاچ: «ایندی عصرنی ده اوقب چغامز» دیدیلر. «تقصیر عصر وقتنی یتمگان ئهلی» دیدم، «درست عصر وقتنی یتمدی، لکن جمع بین الصلاتین حدیثی ثابت، بوتوغریده شافعی لارنک سوزی فوتلی، حدیث ثابت بولغاچ آنک ایله عمل تیبیش» دیب صلوة عصرنی هم اولی وقتنده اوقب چقدق. قورصده عطاءالله حضرت ایله بیک خوش صحبت ایتدیلر، عطاءالله حضرت مجلس لرده بیک کوب استفاده ده بولندیلر.

بر وقت درس خانه ده فقه درسی اولوب احوال ماعدن بحث ایدلدکن: «بوصو مسئله سنده مالک مذهبی حقدر، چونکه صحابه لار آزمی کوب می صو کورسه لر آنک فقط اوچ صفتی نک بری (توسی، ایسی، نه می) اوزگار وینه قارارلار ایدی، اوچ صفت نک بری ده اوزگار ماسه صو کرک آز بولسون یا کوب بولسون طهارت آلورلار ایدی» دیب بوتوغریده مذهب مالک نی تقویه قیلدیلر.

مرجانی حضرتلرینک آخیر مینوتلرنده غی اجتهادی.

استاذ محترم مرجانی حضرتلری مرض موتی آواننده ۱۸۸۹ نهچی سنه آپریلنده بزلرنی بورطینه دعوت ایلدیلر. استاذنک دعوتنی غنیمت بلب تیزلک اوزرنده یوگرب واردم. سلامدن صو ک اشاره ایدلمش اورنغه اولتورب حالندن استفسار ایتدم: «حالمز آغر، خسته مز بیک فوتلندی،

حياتدن امید کيسلمدی» دیدیلر. غایت یابقغان، فراشده کوچ حال ایله یاتور ایدی. یانندهغی اسطولده ایکی کتاب همده قاره صاوت و قلم بار ایدی «سز لر شول کتابلرنی توتکیز، بر آز یازاچق سوزلرم فالغان، حاضر یازارغه اوزم نك قدرتم بتدی» دیدی. مذکور کتابنی آچسام مستفادالاخبار نك قسم ثانی سی اولوب، اوز قلمی ایله یازلمش نسخه سی ایدی. «کچی عبدالولی ملا نك حالی یازلمای فالغان، بندن سوکفی لار آنی یا یازار لر یایوق، یازلماسه بالکلیه دنیاغه کیلمگان کبی اولور، بن خاطرهمه کی احوالن ایتم ترورمن سز یازکیز» دیدی. استاذم ایتکانچه یازب تمام ایتم، لکن تاریخ وفاتلری خاطرهمه کیلمدی. یاتقان کوینچه یازوومنی آلوب فارادی، یغشی بولغان ایکان دیب یازومه فئاعت حاصل ایتدیلر. دخی بر کچوک رساله ویروب: «بورساله سمی شهری نك احوالن بیانده اولوب مذکور شهر نك معتبرانندن ولی احمد آخوند اوزم نك صورومه بناء یازب بیهرمش ایدی. سز لر بو رساله نی آلوب فایتکیز همده شوشی روسچه کتابنی ده آلوب فایتکیز، بن مستفادالاخبارده احوالنی تاریخ اسلامی ایله قید ایتم، بورسالده میلادی ایله یازلغان. سز لر ایسه سنه لرنی هجری گه قایتارکیز. وبو رساله نك مضمونن هم بنم مستفادالاخبارم اسلوبینه موافق ایتم یازکیز، لکن سزه سنه لرنی هجری گه تطبیق آغر اولور، آنه شول روسچه کتابدن فاراسه کیز سزه تطبیق یکل اولور. همده سمی احوالی نك اخیرینه قاراغالی احوالن یازکیز، آکا حاضرک بنده یوق، آنی عمر خلفه دن صوراب آلورسز فی الجمله بولسه ده یازلسون (عمر خلفه دولتیارفنی اراده قیلا چونکه عمر خلفه مر جانی حضرتلرینه یولغب اظهار مودت ایلمش ایدی). بن دیگانچه یازب تمام ایتدککیزدن سوک رساله کزه «مستعادتیمه لمستفاد» دیه اسم ویروب وبنم یازارغه قوشقانمنی کتاب نك باش طرفینه یازب مستفادالاخبار نك اخیرینه الحاق قیلب باصدررسز» دیدیلر. بن ایسه

سمى نك احوالن تيزلك اوزرنده يازب تمام ايتسامده، قاراغالي نك احوالندين معلومات آلنمادقندن انمام رساله همان كيچكدي. اول اثنالرده مستفادال اخبار طبع ايدلوب منم بو رساله م كرمای قالدی. استاذ محترم اشبو وابعه دن ايكي كون صواك یرم يكشنبه وقت الشروبده وفات اولوب روح بو فتوح لرنی اوج اعلايه تسليم ايلديلر. رحمه الله.

مرجانی حضرتلری نك علم گه محبتی واحوال ناسنی بازارغه اخلاصی وعاشق عالم ایركالی بو حالندن بيك آچق معلوم اولسه كیرهك. ظنمه كوره شول كونگه چه وقایعنی بازارغه اجتهاد ايدوبده حالدن نایغاچ كشی چافرب يازدره در، بو قدر صبرلق و بو قدر علم گه محبت البته مرجانی كبی فهردمان لرده بوله در. شونك اوچونده حقیقتنی تابمشلردر. مرجانی نك اغیر مینوتلردهده مطالعه واجتهاد باينده بولنديغنی اظهار اوچون اشبو واقعهنی موندہ تحرير ايتدم.

اوناك اولنده مدرس ملا حبيب النجار ان ملا محمد كافی

۱۳۳۰ سنه ۱۴ ذوالحجه.

شهاب حضرت كىم ايدى؟

انسانلار اوچون ھەر خاسىتى ايله فائىدەلى بولغان طبيعتنى تورلى يافىدىن قاراب مدح ايتەرگە مەمكىن بولدىغى كىمى، اسلام عالمى اوچون بىك كۆب جەھىدىن فائىلى بولغان شهاب حضرت نىك تورلى يافىدىن قاراب مدح ايتەرگە مەمكىن. شاعرلار، طبيعتنى اوزلرىنىڭ متاثر بولدىلرى جەھىدىن قاراب تصوير ايتدىكلرى كىمى، مېنىدە شهاب حضرتنى اوزمنىڭ متاثر بولدىغىم جەھىدىن يازمىقى بولام.

مېنىم متاثر بولدىغىم وىنا ئىلىمە مەرجانى حضرتلرىنى احترام ايتدىكىم جەھت ايسە، اول مەبارك نىڭ اولوغ مصلح (реформаторъ) بولو جەھتى در. صافى اسلامىت ايله اسلامىت تارىخىدىن خەردار بولغان كىشىلەرگە بىك آچىق مەلۇمدىرگە: عصر سەئادتىن بىر آرزۇمانلار اوتىكاندىن صولك، مسلمانلار طرفىدىن بو زمانغە چافلى «اسلام دىنى»، «شرىعت اسلامىه» اسملىرى ايله دىن ايدىلوب كىلتۇرلىگان نرسە چىن مەناسى ايله اسلام دىنى توغلىدر.

قرون وسطادە فاتولىك كلىساسى وآننىڭ رەئىس روحانىلىرى سايبەسىندە خرىستىيانلىق نىڭ اصول اساسىهسى نە چافلى تەبرىف ايدىلگان بولسە، بىزنىڭ اسلام دىنى دە اوزلرىنىڭ اولچاۋلرىدىن باشقىنى بىلمەگان طار علملى فقھاء و متكىلمىنلر شوملوغىندە بتون صافلىغىنى غاىب ايتوب اوزگە بىر تۈسكە كىرگان ايدى. فاتولىك كلىساسى حضرت عىسى نىڭ وكىلى سانالغان «لا يخطىء» پاپالار طرفىدىن انجىلگە مەخالف اولارق كىف مائىشائ ادارە ايدىلىكى كىمى، بىزنىڭ مسلمان دىناسىبە ھەر ولايت دە ظاھر بولغان مسلمان پاپالارى طرفىدىن اسلامىت اصولىنە خلاف اولارق ادارە ايدىلدىر ايدى. فاتولىكلىكدە صوگۇرىدىن ظاھر بولغان اىزگۈلر صورتلىرى اورنىنە، بىزنىڭ مسلمان دىناسىبە جانلى صنملار ظاھر بولوب،

مسلمان خاق لری شوشی صنم لرنڭ تحت تصرفنده ایدی. اول صنم لرغه هیچ کم نڭ لا ونعم دیپورگه حق یوق دیدی.

شول مشئوم لرنڭ رۇيالری ایله الهام آتالغان صائشمه لرینه، اوشانداق یوغاریده ذکر ایتدیکم فقهاء و متکلم لرنڭ قارا عقل ایله سویلنگان سوزلرینه، کتابلرغه یازدقلرندن سوگره مسلمانلر طرفندن «دین» دیو اسم ویرلمش ایدی.

مسلمانلرنڭ اولده گی حکومت، دولت، مملکت، شوکت ارینڭ محو ایدیلوب اول بیچاره لرنڭ حاضرگی ذلت و مسکنه لرگه دوچار ایدیلولرینه و بناء علیه بتون حقوق انسانیه و اسلامیه لرینی یوغالتوب، بیر یوزنده گی ایڭ توبان مخلوق بولوب قالولوینه چن سبب هیچ شبهه سز شوشی «جعلی دین» لری ایدی. هندستان مجوس لری اوزلرینی چاغوب ئولتورکان زهرلی ییلان لرغه عبادت ایتوب، شونلرنی حرمت ایتودن طوقتالمادقلری کبی، آکسز مسلمانلر ده اوزلرینڭ خرابلغینه سبب بولغان تیگی جانلی صنم لر ایله آنلرنڭ باصادقلری جعلی دینگه حرمت کورساتودن طوقتالمیلر ایدی.

مسلمانلرنڭ بیر یوزنده ترک بولوب قالولری، اوشانداق مدنی ملت لرنڭ فائده لندقلری حقوق انسانیه لر ایله فائده لنولری اوچون هیچ شبهه سز آنلرنڭ دین خصوصنده گی بورونقی اعتقادلرینی اوزگارتورگه تیوشلی ایدی. اول اعتقادلر اوزگارما گانده مسلمانلر همانده شونڭ ایله عمل ایتوب باراچاقلر، نتیجه سی اولارق بیر یوزندن تماما محو اولاققلر ایدی. چونکه آنڭ فاعده لرنندن بعضسینی مسلمان بولغان بنده اوزینڭ بتووی ایله گنه بیرینه کیلتوره چک ایدی. نادانلق ایسروکلکی ایله ایسروب ئلله نیندی خلاف حقیقت بولغان نرسه لرنی دین نامندن حق دیوب اعتقاد ایتوچی و بناء علیه سیاسی، اقتصادی، علمی، مدنی مسئله لرنڭ هر برنده محروم بولوب قالوچی

اسلام دنیاسینی «حی علی الفلاح» نداء عالیسی ایله اویغانتورغه کوبدن بر کشی کیرهک ایدی. لکن تقدیر آکنا صارانلق ایتدی، اول کبک کشینی مسلمان دنیاسینه بیارمادی. اسلام دنیاسنده ابن تیمیه ابن القیم کبک دینی مجددلر ظاهر بولغالاسه لرده، لکن آنلرنک سوزلری صاکفراوغه سویلانسان سوزلر، کوزسزگه قیلونغان اشاره لر فییلندن اثرسز بولوب قالغانلر ایدی. عمومی مسلمان عالمینی فوزغاتور اوچون اسلام دنیاسینک بر مسلمان «لیوتر»غه احتیاجی بیک کامل ایدی ایسه ده، نه سبب دنهر مسلمانلر آراسنده اول ظاهر بولمادی.

رحمتی کیک الله نک بتماز توگا نماز رحمتی سایه سنده ۱۳ نهچی عصر نک صوگفی یارطیسنده شمال مسلمانلری آراسنده بر مسلمان لیوتر ظاهر بولدی. اول ذات مونه بز نک محترم مجددمز مرجانی حضرتلری ایدی. مرجانی حضرتلرینک اسلام عالمینه ویردیکی اوزگارولر، لیوتر نک خریستیان عالمی نه ویردیکی تبدلات چافلی بولماسه لرده، لکن اولکی نک صوگفی دن کیم بولووی مرجانی غه عائد سببلر دن توگل ایدی. فاتولیک کلیسای نک رئیس بولغان پاپالر، دینی و سیاسی بیک اولوغ قوت صاحبی بولدقلری اوچون، آنلر غه اعتراض ایتکان لیوتر ایله، سیاسی هم دینی بر قوت که مالک بولماغان مسلمان علماسینه اعتراض ایتکان مرجانی آراسنده آیورمه بولاچی طبیعی ایدی. لیوتر نک دعواسی آنچق فاتولیک کلیسایینک سو استعمالتنی جرح وتنقید ایتمکدن، رسمی مفسر حکمنده بولغان پاپانک تفسیرندن باشقوق انجیل ایله عمل قیلمقنی اهالی گه آکلانمقندن، پاپانک کوب ایشلری تعلیمات عیساویه گه خلاف ایدیکینی دلیل لر ایله بیلدیرمکدن عبارت بولغانلقدن، آنلر مرجانی دعوی ایتکان نرسه لر گه آرتق هم یات نرسه لر توگل ایدی، حتی مرجانی سویلاگان سوزلرنک کوبسینی لیوتر سویلی آلمانان ایدی.

چيكلالوك تشينى حاصل ايتو نيتندە بولغان كشى اوچون، چيكلالوك نىڭ قابوغىنى وانارغە تېوشلى بولغى كىبى، صافى «دين» نى حاصل ايتو نيتندە بولغان مصلح اوچوندە، اول دينى فابلانغان جەلى قاتلاولرنى واتمى مەكەن نوگل ايدى. طوغرىسى صافى اسلامىتىنى بدعت لردن آيرور اوچون، مسلمانلر طرفندن دين ايدىلوب كىلونىگان بورونقى ديننى يەرورگە لازم ايدى. شوشى مسئلە بزنىڭ مچددكە بىك آچىق معلوم بولغانلىقى سببلى، اول محترم هېچ نىدن فورقى جەلى قاتلاولرغە هچوم ايتدى.

صوڭقى زماندە دين اسم شريفنى قرون نازلە علماسىنىڭ رۇيالرى ايله ساتاشمەلر يە اطلاق ايتو عادت بولوب كىندىكى سببلى، محترم مچددنىڭ شول دىن گە هچومىنە، الله طرفندن رسول خداغە ويرلىگان عالى اسلامغە هچوم معناسى ويرلوب اول مبارك نى تفكىر ايدىلەر ايدى وايدىلىدى. ايسكى دين نىڭ قاعدەلرى آراسندە ترقى وتعالى گە، اوشانداق حرىت فكر وعقلغە مخالف بولغان بىك كوپ قاعدەلر بولغانلىقتىن، طوڭقان مسلمان عالمى نىڭ قىمىلداوى و بناء عليه مەنىت دنياستندە حرىت ايتولرى اوچون اول قاعدەلرنىڭ يەر يلووى مطلق لازم ايدى. اول قاعدەلرنىڭ بعضىسى مڭ يىل آرتق زماندن بىرلى مسلمانلر طرفندن «ايمان» ايدىلوب كىلوندىكى سببلى، آنىڭ اسلام عالمىنە كىلتورگان ضررلر ينى حساب رقم لرىنىڭ هېچ قايسى برلەن بولسەدە ضرب ايتوب آڭلانوراق نوگل ايدى.

مونه شوشى مڭ يىللىق مشئوم قاعدەلرنىڭ قارتلىق لرىنە هېچ بر اعتبار ايتماينچە «الحق احق بالاتباع» نىداسى ايله بزنىڭ مچاهد ميدانغە چىقوب آنلرنى تامورلرندن صارستىدى. مرجانى دن اول فورساوى حضرتلرى اول حقدە بعض بر هچوملر باصاغان بولسەدە، لىكن آنىڭ يازغانلرى بىگرە كە ادب دائرەستندە وشونىڭ ايله برابر بىگوك مەم مسئلەلر خصوصىكە

بولماغانلقدن اسلام عالمينه كيره گنچه تاثير ايتمه آلمادى. مرجانى نك
 هجومى ايسه بيك موفقيت لى چىقدى. زمانه سيمينه موافق بيك آچى قلم
 استعمال ايتوب، شوشى زهر لى قلم نك اوچىنى مفلوج علماء سو نك طوكغان
 قلم اربنه ايتوب قادادى. ايك كيره گيده شونسى ايدى. بعض بر علماء
 و محرر لر مز مرجانى قاتى قلم استعمال ايتوونده عيب لادكارى حالده،
 مبن بالعكس اول محترمى شوشى ايشنده تصويب وتبريك ايتهم. «بزنك
 مذهبن صواب؛ باشقه لر نقى خطاء» ديو علم القرآن والحدیث ده ايك ماهر
 بولغان امام مانك، امام شافعى، امام احمد بن حنبل كيك مبارك مجتهدلر نى
 خطاغه نسبت بىروب، آنلر نك ماخذ طونقلرى احاديث صحیحه و اصول
 قطعیه لر نى خطاغه نسبت بىرگان تقلیدچى علماء سو عغه، مرجانى اصولندن
 باشقه هیچ بر اصول كار قیلاچق توكل ايدى.

بامان شش لر، قزغان تیمور لر ایل دولاندقلرینه اوخشاشلی، یاهان
 اعتقادلرده آنچق مرجانى قلمی كيك قزو قلم لر ایل گنه دولانه چقلر
 ایدى. مرجانى طرفندن سویلنگان سوزلر نك كوبسى، اولگى علماء لر نك
 محقق لر ندىن بر نیچه سى طرفندن سویلنگان بولسه لرده، لکن اسلام عالمينه
 كیره گنچه تاثير ايتمه آلمانلر. آنك سببى هیچ شبهه سز اول سوزلر نك
 یومشاق طرزده بیان ایدیلورلر ندىن وشونك ایل برابر مجوعسى بر اصولغه
 بناء ایدیلوب سویلانماودنلر. مرجانى ايسه سوزینى كیملرگه سویلادیكىنى
 بیلنگانلكى اوچون، طرز افاده ده یا كلكشه اديفى كبی، سوزلر نك
 مجوعه عسینى بر اصولغه بناء ايتوب بیان قیلوده ده خطالق قیلما مشدر.
 مرجانى چه ملت نك ترقى ی ایل اسلام نك صاف حالنچه محافظه ایدیلوی
 «اصل» اتخاذ ایدلدىکندىن، آنك سویلاگان جهل لر نك هر برى شوشى
 مقصدلر نى شرح ایتمكدن عبارت بولقلرى ایل برابر، دینى هم دنیاوی
 اثرلرینى ویرمكلر ایدى. اولگى علماء محققونده ايسه ملت نك ترقى ی
 ایل آنك استقبال وعظمتنى ملاحظه ایتو فکرى بولماغانلقدن، آنلر نك

سویلاگانلری صرف دینی یافغه منحصر بولغان، وشوڭا کوره کیره کلی تأثیرینی ویره آلمغانلر. شهاب حضرت نڅ یازغان نرسه لری، لیوترنکینه اوخشاشلی اعتراض نامه (Тезисъ) ایسمینی آلقان بولماسه لرده، لکن حقیقت حالده آنلرنڅ هر جمله سی برر (Тезисъ) دن عبارت ایدی. لوترنڅ ۹۵ فقره لی اعتراض نامه سینه، دومینکین ماناغلری (Доминиканцы) طرفندن ۱۱۰ بنده لی اعتراض نامه لر ایله جواب ویرلدیکی کبی، شهاب حضرت نڅ سوزلرینه ده مسلمان علماء سی اسمینی غصب لاوچی لر طرفندن خیلی اعتراضلر یازلدی ونشر ایدلدی. شوشی نشر ایدلگانلر آراسنده بر جارود طرفندن یازغان جاروده اسملی چوب-چار چیوندیغی ده وار ایدی. سوڭفی زمان علماء سی طرفندن اعتقاد ایدیلوب آنلر طرفندن مؤمن به لر جمله سینه کرتلگان بیک کوب نرسه لر گه بزناڅ مجدد طوب طوغری هجوم ایتدیکی سببلی، شهاب حضرت مسئله سی بتون روسیه مسلمانلری آراسنده عمومی بر مسئله بولوب کیتدی. غیبت چاپناو ایله مالا یغنی سویلاو دن باشقه نی بیلمه گان تاتار ملالری او چون شهاب حضرت، آشاب طوبولماز بر نرسه بولوب ئهورلدی. لکن اول محترم، یارقانات نڅ یاراتماوینه اعتبار ایتماینچه حرکتندہ دوام ایتکان نورلی قویاش کبک، اوزینڅ طوغری بولنده حرکت ایتوونده دوام ایتدی.

فرون نازله ده: «عصر اجتهاد منقرض در. قرآن وحدیث دن فائده لنو مجتهدلر گه گنه خاص بولوب، سوڭفی زمان کشی لرینه آندن ئلوش یوقدر. هر مسلمان بورونغی مجتهدلرنڅ سوزی ایله گنه عمل قیلورغه تیوشلی بولوب، عقل وفکرینی استعمال، اوشانداق قرآن وحدیث دن حکم لر استخراج ایتنه رگه آنلرغه حرامدر. بزناڅ مذهب مز درست؛ باشقه لر نقی خطا در. بزگنه فرق ناجیه دن بولوب، باشقه لر فرق ضاله دندر. بز فلانچه اعتقاد ایتنه مز؛ اما تیگی لای اعتقاد ایتوچیلر کافرلر در. آخر زمان یاقین در. علوم حکمیه باطل در. دنیا کافر گه جنت؛ مسلمان غه ایسه نپوغ در. هر نرسه نڅ

بولووی تقدیردن بولوب، بنده نك بر نرسه بولدر رغه قدرتی یوقدر. فویاشدن یراغا یغان صابون نور آزایدیگی کبی، عصر سعادتدن یراغا یغان صابون علم نوری آزایاچق و بناء علیه صوگنی زمانلرده تماما بته چکدر. دین دیگان نرسه اولگی هلماء مزنگ یازغان نرسه لرندن عبارت بولوب، هیچ کمنك آکسا مخالفت فیلووی درست توگلدن. قرآن وحدیثده مجتهدلر سوزینه مخالف بولغان سوزلر بولوندیغنده، مطلقا مجتهدلر سوزی ایله عمل ایترگه تیوشلی در. متکلمون طرفندن سویلانگان نرسه لر اعتقادیدلورگه تیوشلی بولوب، علم الاعتقاد شوندن عبارت در. «مسئله لری جمیع مسلمانلر آراسنك طارالوب، آنلر طرفندن ایمان اولارق تصدیق ایلدیکی سببلی، مسلمان دنیاسی طوره طاش بولوب فاتقان ایلی. مونه شوشی مشئوم مسئله لر، بزنگ مجددنك عادتدن طیش اوستالق ایله ایبدیکی هچوملری سببلی بتون اساسلری ایله ویران ایلدیلر.

مرجانی نك ایك اجتهاد ایبدیکی مسئله لری شبهه سز شوشی مشئوم قاعه لری بیهر و خصوصنك یازغان نرسه لر بدر. آنك ناظوره الحق، الماء الزلال، حق المعرفة، الحکمة البالغة اسملی کتابلری بورونغی اعتقادلر ایله بورونغی قاراشلری بیهر و خصوصنك یازغان نرسه لر نك ایك مقدس لرندن وشونك ایله برابر ایك کوب خدمت کورساتکنلر ندرنر. بزنگ مجتهد اوزینك شوشی کتابلرنده، اوشانداق مقدمه وفیه الاسلاف اسملی اثرنده: «عصر اجتهاد منقرض توگل لکینی، قرآن وحدیثدن استنباط ایترگه هر کمنك حقی وارلیغینی، بورونغی هلماء غه علی العمیاء تقلید ایتنونك حرام ایبدیکی، چن دین، کلام الله ایله احادیث صحیبه لر دنگنه عبارت ایکنلکینی، صوگنی هلماء طرفندن سویلانگان سوزلر نك اسلام ایله اصلا مناسبتی یوقلیغینی، تقید فی المذهب درست توگل لکینی، آخر زمان، مسلمانلر آکلاغ انچه یاقین بولماغانلیغینی، علوم حکمیة و ریاضیه نی حرام دیو مسلمانلر نك انقراضینه سبب بولوب چیقدیغینی، یوق مسئله لرده تکفیر قیلوشو اسلامیت اصولینه خلاف بولوب، اهل قبله نی هیچ بر تکفیر قیلورغه جائز توگل لکینی، افتراق مسئله لری اهل اسلام نك معو بولولرینه

سبب بولدىغىنى، متكلمون طرفىدىن سويلەنگان اغلۇطاتنىڭ، اسلام اعتقادى ايله هيچ بر تعلقى بولماينچە، آنلارنىڭ تعليماتى اصول اسلامغە كلاخلاف ايدىكىنى، مسلمانلار آراسىدە اهل علمنىڭ قىدرسىزلىكى سببىلى، علوم ومعارفنىڭ آنلاردىن هجرت ايتىكان وبنىا عليه مسلمانلار شوشى قزغانچ حالده فالورغە مجبور بولغانلىغىنى، نادانلىق شوملۇغىدە حاصل بولغان مذهب اختلاف لارى، افتراق امەگە سبب بولوب، اسلام دولتلىرىنىڭ ويران ايدىلىولرى ايله تاماملانغانلىغىنى، دىن حقدىغى ايسكى قاراشلار، دىن اسلام ايله مسلمانلارنىڭ منقرض بولولرى بىرلەنگەنە خاتمەلەنەچك ايدىكىنى شول چاقلى آچىق بيان ايتدىكە: انصاف ايبەلرىنىڭ هر برى «حق!» دىودن باشقە ايسكىچى سوز طاهاچق توگل لار ايدى.

قلب لرى تعصب و نادانلىق ايله صوغارلغان قارە بورە كىلەرگە، انبياء عظام سوزلرىنە تاثير ايتماگانلىكدىن، مرجانى سوزى تاثير ايتماگان متعصب لرنىڭ قزان اطرافىدە بولۇچىلىغى بر دە عجب توگل ايدى.

وانعا اول شولاي بولدى. حاضرندە شولاي بولوب بارادر ئلى. كىچىق نە قدر اوزون بولسەدە آنىڭ بر طاكى بار بولغانغە اوخشاشلى، بو بزنى قابلاغان نادانلىق كىچىلرىنىڭدە بر زمان آچىلاچقى وبنىا عليه دىن حقدىغى قاراشلارنىڭ مرجانى دعوى ايتىكانچە بولماچقى شىبەسىزدىر. آنىڭ شولاي ايكانلىكى حاضرندە بىك كوب كشىلر طرفىدىن تصدىق ايدىلدى وھمان ايدىلمىكدىر. تارىخى مسئلەلرنىڭ كوبىسىدە اول محترم اوزىنە خاص بر بول ايله تىزلىكدە حق لىقنى آڭلاتىدىغى كىبى، باشقە مسئلەلردەدە حق لىقنى قىب قىصقە آڭلاتمىكدىر. آنىڭ ۷ سوزلك عبارەسى، ايشە محمد ملانى بتون ماھىتى ايله آڭلاتورغە كفايە ايتىدىكى كىبى، كچىككەنگە ناظورەلرى ايله حق المعرفەلرىدە، بورورنىقى علماءنىڭ تصنيف لرى بولغان نىچە مىڭ جىلدلى كىتابلارنى الغاء ايتىدىكىن سوكرە، جز ما حقلقنى بىلدىر مىكدەدەر.

اسلام فىلسوفلرىنىڭ اياڭ اولوغلىرىدىن بولغان غزالى اوزىنىڭ يوشاق عبارەلرى ايله اوقۇچىنىڭ قلىبىنى سحرلادىغى حالدە، بىزنىڭ موجدداوزىنىڭ قانى عبارەلرى ايله قلب لرنى مسخر ايتىمىكدىر.

یوغاریک بیان ایدلسگانچه اسلام عالمی نك باشینه کیلوب کیتکان وهمانه کیلوب طور مقده بولغان سیاسی و اقتصادی شول چاقلی اولوغ فلاکت لرنك باش سببی: مسلمانلردهغی بوزوق اعتقادلر ایله، آنلردهغی دین گه یا کیش قار اولر، طوغریسی صوغی زمان مسلمانلرنك «دین» دیگان نرسه لری بولغانلقدن، مسلمانلرنك حیات وسعادتق اوچون اول دین نك اصلاح ایدیلووی مطلقا فرض ایدی. آنك اصلاح ایدیلووی مسلمانلرنك آخرتی اوچونگنه کیره کلی بولماینچه، اول آنلرنك دنیالری، همه سیاسی، اقتصادی، مدنی مسئله لرنك کافه سنده حیات کسب ایتولری اوچونده لازم ایدی. شهاب حضرت کتابلرنده شوشی اصلاح فهدائر بیک کوب فائلی نرسه لر بولغانلقدن، بز آکا «بیوک ایلتوزور» Великий реформаторъ نظری ایله فاراغه اوز مزنی بورچلی دیوب بلامز هم شولای قاریمز. آنك یازغان نرسه لری بیک کوب کیشی نك دین خصوصنکغی قاراشلرینی اوزگارتورگه و بنا علیه اول ذات لرنك ترقی و تعالی گه میل ایتولرینه سبب بولدیغی اوچون، بز اوز مزنی تیگی قاراشمزده حقی دیوب بلامز. عظمت وشوکتی ایله بتون دنیانی دوتره تکان اسلام عالمینی محو ایتهرگه سبب بولغان «چالمالی صنف» (اصحاب العمائم) جمله سنندن شوندی عالی بر چالمالی نك ظهور ایتووینه بتون بیر بوزینك چالمالیلری شادلانسه سزادر.

شهاب حضرت دینی مصلح بولووندن باشقه، تاغیک بیک کوب نرسه لر خصوصنده خدمات عالیلر کورستکان بولسه ده، لکن مینم مقصودم آنك شوشی مجددک جهتینی گنه یازو بولغانلقدن، حاضرگه اول خصوصیات لرنک سوزنی قوزغالتماینچه، یازدیغم نرسه لر ایله فناهتلنوب سوزمنی تماملیم. هادی آطلاسفی.

روس تاریخی ادبیاتندہ مرجانی.

مرجانی نڳ یا ژروپا علماسی دقتن جلب ایته رلك خدمتلی تاریخ بابندہ بولغانی اوچون آنڳ حقندہ روس ادبیاتندک بولا طورغان سوزلردہ فقط تاریخی ادبیاتداغنه بولغان.

۱۸۷۷نجی یل فازانده انعقاد ایتمکان دورتنچی آرخیالوغیا سببزدندہ رادلوف شهاب حضرتنڳ «غلاة الزمان فی تاریخ بلغار وقزان» دیگان کچوگرهک اثرن روسچہغه ترجمہ ایتوب تقدیم ایتمکان اورندہ، حاضر بولغان علماغه، مونه سزگہ (۱) ہو کوننگہ قدر معلوم بولمغان مأخذلردن استفاده ایتلوب یازلغان اثر، مونه سزگہ (۲) بر مسلمان عالمی، (۳) بر تاتارنڳ اوزلر یزنگ تاریخلری حقندہ فکری دیب ایتمکان (۱). وافعاً مرجانی اوزینڳ تاریخی خدمتلرندہ یا ژروپاغه معلوم بولغان مسلمان سیاحلارینڳ، مؤرخلرینڳ اثرلرندن استفاده ایتمکاننڳ اوستینہ آلازغہ معلوم بولماغان بعض فقه، کلام کتابلارندا حتی کتابلارنڳ دیباجہ لرنده، اورتا آزییا تاریخینہ عائد نرسہ لر بار ایکانن کورسہ تمکان.

دخی بولارنڳ اوستینہ مرجانی اورتا آزییاده اوز کوزی بلہ کورگان، اوزی ایشتوب اوزی اوقوب بلنگان کوب، نرسہ لرنی میدانغہ چقارغان، خصوصاً اورتا آزییا گہ مسلمانلقنڳ اول طارالغان وقتلاری ہم صوڳئی بخارا خانقلاری خصوصندہ.

لکن مرجانی نڳ خدمتلی روس عالملی اوچون اول زماند انیقدر فائلی بولسده آرتق جدی تفتیش، تنقید و تقدیرگہ اوچرای آلماغانلار. چونکہ مرجانی نڳ تاریخی خدمتلی هر نیقدر اوتسکان عصرنڳ اورتاسنک اوق اشلہ ننگان بولسہ لارده بولارنڳ ایڳ مهمی (مستفاد الاخبار) صوڳزمانداغنه باصلغان دخی بر مهمی (وفیة الاسلاف) الی باصلماغان.

(1) Извѣстія о занятіяхъ четвертаго археологическаго съѣзда въ Казани. Казань 1877 г. № 9. стр. 157.

بىزنىڭ آڭلاومىزغە كۆرە، روسيادە ايدىل بويى اينارودىسلارى ھەم قازان و بىلغارلارنىڭ تارىخلارى بىلە اشتغال ايتونىڭ ايرىڭ قىز ووقتى ۱۹ نچى عصرنىڭ اورتاسىدەغى ايكى رىبىندە بولغان. آ كادىبىياناوكنىڭ آلتون اوردى تارىخىن تىقتىش ايتىو حقىنداغى اعلانى ۱۸۲۶، ۱۸۳۶ نچى يىللاردا چىقىدى (۱). بىلغار ھەم قازان حقىنداغى تىقتىشلارنىڭ كۈچلىلىرى قازاننى ۱۸۷۷ نچى يىل انىقاد ايتىكان آر خىيالوغىبا اسىبىزدى تىرەسنىدە بولدى. بو جەمىيت گە حاضرلەنو كامىسىيەسى يىرلى عالملرگە قازان و بىلغار تارىخىنە عائد مىسئەلر بىرگان (۲)، ھەم قازان تارىخ پىرافىسورلارى اسىبىزد خلىق آلدندە اويانىلى بولوب قالماس اوچون كۈب اجتھاد ايتەرگە مېبور بولغانلار. شونىڭ آرقاسىدە قازاننىڭ اوزىنە خاص بىر آر خىيالوغىبا جەمىيتى آچىلغان ھەم پىرافىسورلاردىن اشپىلىفسكى، لىخاچوف، شىستاكوف، فىرسوفلارنىڭ مېم خىدمەتلرى و جودگە كىلىگان. اسىبىزدنىڭ تورلى مىلكىدىن جىبولغان بىش يۈز قىر اىضالارى بىر يولى بىلغار خرابەلرىنە باروب يۈرۈگانلر ھەم بو اطرافنى جىدى تىقتىش ايتەرگە نىگىز سالغانلار.

بو اسىبىزدىن صوڭ ھەم اسكى بىلغار شەرلرىنىڭ خرابەلرنى، بو حقىدە مىسلمان سىياىلارنىڭ سوزلرنى تىقتىش ايتىو يىرلى آر خىيالوغىبا جەمىيتىدە بىك زور جەدىت بىلە دوام ايتىكان؛ لىكن اوزاق طورى نوركىستان، ماورالنھىر طرفلرى مىلكىتىزگە قوشلوى سىبىلى شىرق تارىخىن تىقتىش بىلە شىغللە نوچى ذاتلار ھەم مىستىشرفلارنىڭ دىقتلرنى اول ياق چىلپ ايتوب آلوب كىتىكان؛ علملار خىدمەتلرنى ايدىل بويى، آلتون اوردى ياقلارنى تۈگىل

(1) Тезенгаузинъ, Сборникъ матеріаловъ относящихся къ исторіи „Золотой Орды“, Соб. 1884, стр. 554-556.

(2) П. Заринскій, Очерки древней казани. Казань, 1877 г. стр. 3.

Шпелевскій, Древніе города и другіе болгарско-татарскіе памятники въ Казанской губерніи. Казань 1879 г. см. предисловіе.

با کافتح ایبتلگان شهرتلی بغارا، سمرقند یا فلارینه باغشلارغه مجبور بولغانلار.
ایدل بویی تاریخ اوگره نو نك ایك قزو وقتینه مرجانی نك نی
باری «غلاة الزمان فی تاریخ بلغار و قزان» دیگان کتابی بله «غرفة الحواقین
لعرفة الحواقین» دیگان کتابی غنه چغوب قالغانلار. مونك اوستینه بو صوگفی
کتاب اول زماننك عالمرینه نیچکدر بتونلای معلوم بولمای قالدی (۱).
مستفاد الاخبار ۱۸۸۵ نچی یل ایدل بویی تاریخ تفتیش اشی اعتباردان
توشکاچکنه میدانغه چقدی. اگر بو کتاب ایلیگیره ک میدانغه چغوب
قالغان بولسه ایسکان، مرجانی روس ادبیاتنده دخی زور راق شهرت
فازانغان بولور ایدی. صوگفی زمانده ایدل بویی تاریخی بتونلای
طاشلانغان شوندا نغنه آچق بلورگه ممکن، که اوتکان یل تورک تاریخی
بله بیک اشتغال ایتوچی بر مستشرق غه مرجانی نك استفاد الاخباری بله
غرفة الحواقینن بیر گان وقتنده فازانده غی تاتار کتابلاری آراسنده
موندای جدی تفتیشلر نك، «قابلا نوب باتقانینه» تعجب ایتدی.

مرجانی حقنده باشلاب و بلیامینف - زیرنوف اوزینك
Изслѣдованія о касимовскихъ Царяхъ и Царевичахъ,
СПБ. 1863 (Труды восточ. отд. Арх. Общ. т. IX) نچی
جلد نك، ۵۵۰ - ۵۴۸ ص. هم ۵۵۴ - ۵۵۰ لرده ذکر ایته. مونك مرجانی نك حسین
فیضخانوف قه ۱۸۶۰ نچی یل اوزینك مسجدنک گی قبر طاشی حقنک یازغان
مکتوبی عباره هم روسچه ترجمه سی ایله درج ایتلگان. طاغن ص ۵۵۷ -
۵۵۴ صحیفه لرده مرجانی نك شولوق فیضخانوف قه ۱۸۶۱ نچی یل صاری
کوکشای اویه زی آشط صوی بوینده اجوم اولینك مقبره سنک طابلقان
ایسکی قبر طاشلاری حقنک یازغان مکتوبی درج ایتولگان. ایلمینسکی
Зап. Имп. Русск. Археол. Общ. 1850 г. т. III, стр. 114-118.
ده «قزان خانلیغینه عائد قبر طاشلاری» دیب یازغان مقاله سنده لایش

044e

(۱) بو کتاب حقنده اوشبو ۱۹۱۴ نچی یل «آك» ژورنالی نك ۴ نچی نومرنده
«غرفة الحواقین هم آنك فارا خانیلار تاریخ اوگره نو اوچون اهمیت» دیب بر
مقاله باصدرغان ایدم، آخری همان شول کویگه باصلی قالدی.

اوبه‌زننگی قبر طاشلاری حقنده سوبله‌گان هم شولاردان باشقه فزان خانلغینه عائد قبر طاشلاری یوق کبی ایتوب کورسه‌تکان ایدی؛ ژبلیامینف - زیرنوف مرجانی‌نک مکتوبن درج ایتوب فزان خانلغینه عائد قبر طاشلاری‌نک ایلمینسکی ذکر ایتگانارگه‌گنه منحصر بولماغانن سوبله‌گان. شهاب حضرت اوز مسجدنده‌گی قبر طاشن مستفادال‌اخبارنک ۲ نچی جلد ۴ نچی صحیفه‌دهده توصیف ایتوب یازغان. موندان صوئک مرجانی حقنده سوزلر آنک غلاله‌الزمان دیگان کتابی طوغریسی بیله بولغان. اول زمان مأخذلرگه صوصاغان فزان پرافیسورلاری آنی باصلماغان کویسگه قولدن قولغه یوروتکانلر. یازما کوبینچه اول اثر حقک باشلاب پرافیسور کونوئالداوزینک ۱۸۷۲ نچی ییل آکادیمیاناوک مجوه‌سنده Разборъ сочиненія Хвальсона دیگان مقاله‌سنده ذکر ایته. کونوئالد بو اثرنده خوالسوننک عرب محرری ابن داسته (درستی ابن رسته) طرفندن یازلغان اعلاق‌النفیسه دیگان کتابقه عائد یازغان مقاله‌سن (۱) تنقید ایته. اول آنده مرجانی حقنده اوزون سوز آیتمی، تیک بلغار خانلاری حقک مرجانی‌نک اوشبو اثرنده یازغانلارن کوچره (ص ۸-۹).

موندان صوئک مرجانی‌نک بو اثری حقنده پرافیسور شپیلیفسکی اوزینک «فزان گوبر ناسنده بلغار هم تاتار خانلارندان قالغان اسکى اثرلر» «Древніе города и другіе болгарско-татарскіе» (памятники въ Казанс. губ. ۱۸۷۷ نچی ییل فزانده باصدرغان اثرنده ص ۴۰-۳۹ ذکر ایته. اول آنده ایته.

«بلغارده خانلق ایتکان کشیلرنک حسابن فزانده ملا شهاب‌الدین

(1) Извѣстія Ибну-даста о хазарахъ, Болгарахъ, Бургасахъ и другихъ (Журналъ Министротва Народнаго Просвѣщенія за 1869, декабрьская книжка

خوالسوندن صوئک ابن رسته‌نک اثری دی‌گویبی طرفندن نشر ایتلدی.

Bibliotheca Geographorum Arabicorum. VIII

اوزىنىڭ قازان تاتارلار يىنىڭ تارىخى دىگان كىتابىدە اوشبو روشچە يازا... (بو اورىدە كىتابىدىن كوچرە)... شىهاب الدىن نىڭ بو كوون روشچەغە ترچمە ايتلىگان بو اثرىدىن بو اورىنى مىن گوتۈلدۈسۈپ سى بلە آلدىم، شىهاب الدىن نىڭ خبرى باشقە تارىخلارغە بتونلار باشقە بر صورتدە. مىشلا احمدخان طالب نىڭ اوغلى بولۇپ چىلغى ھم مؤمن نىڭ طالبقە فرىداش بولۇى آ كادىمىك فرىن طرفىدىن شرح ايتلىگان اسكى بلغار آقچەلار نىدان آلىنغان. اما تاتارلار كىلگان نىڭ سوڭىداغى بلغار خانلارى حقتە فرىن نىڭ آثرىدە بر نرسەدە ذ كر ايتولمى. ملا شىهاب الدىن ايسە، بزگە معلوم بولماغان ماخذلاردىن آلوب بولسە كىرەك، توتوش ھم مرتب صورتدە بلغار خانلار يىنىڭ اسملرن سانى»

مرجانی نىڭ بو اثرى موندان سوڭ دىشى شائع بولادى شول ۱۸۷۷ نچى يىلى آرخیالوگىيالىق سىبىزدىنە (موندە مرجانى اوزى ھم اعضاء بولغان) رادلوڧ مرجانى نىڭ بو كىتابىن روشچەغە ترچمە ايتوب ۱۳ نچى اوغىستدە اوقۇغان. بو جەمىت نىڭ جەمئەلرىدە رادلوڧ نىڭ اوقۇى حقتىدە اوشبو سوزلر ايتولگان: «رادلوڧ ملا شىهاب الدىن بىلە الدىن نىڭ بلغار قازان خانلار يىنىڭ تارىخى اسىدە گى اثر يىنىڭ روشچە ترچمە سىنى اوقوب چىقىدى ھم موندە بل برگە قازان، تىرەسنىڭ گى مىسلمان تارىخىن اوگرەنو اوچون ياكا منبەع گە خلىقنىڭ دقتىن چىلپ ايتىدى، بىگرە كدە آلتون اوردانىڭ تورلى خانلارى وقتىدە شول خانلار شرفىنە تالىڧ ايتولگا اعتقاد وكلام كىتابلار يىنىڭ باشلار نىداغى مقاملر ھم خطبەلر نىڭ اھىتىن سويلەدى» (۱).

مرجانی نىڭ بو اثرى مىكور اسىبىزدىڭ جەمئە سىدە (Труды IV-го археологического съезда въ Казани, Т. I (Казань 1879 г.) توركى عبارەسى ھم ترچمەسى ابلە باصغان

(2) См. Извѣстія о занятіяхъ съѣзда, стр. 157: труды съѣзда т. II. Казань 1891 г. стр. СIII.

(ترجمه‌سی ۴۰-۵۰ صحیفه‌لر ده، اما عباره‌سی ۵۰-۵۸-نچی صحیفه‌لر ده) صوگفی مستفاد الاخبارغه قاراغانده غلاله الزمان بیک ضعیف هم معلوماتغه بیک یارلی بولسده اگا اول وقتقی علماء اهمیت بیردیلر. اشپیلیفسکی شولوق اسبیزده «بلغار شهری» دیب یازغان ریفیراتنده (شولوق مجموعه‌نک ۱نچی جلدنک درج ایتلگان) ینه مرجانی‌نک اثرینه قایتوب آیته: «شهاب‌الدین ملانک اثرنده بلغار امیرلری آراسنده سلیمدن صوگ ابراهیم خان ذکر ایتوله. اول‌اندیری بوغالیوبسکی وقتینه طوغری کیله، وافعاً ابراهیم شهری لیتاپیسلارده آندری بوغالیوبسکی‌نک سفرلری وقتنده ذکر ایتوله. موندان کورینه، که روسلار ملاشها-الدین ایتکان ابراهیم خانغه تاراب بلغار شهرینی ابراهیم (براخیم) شهری دیب آتاغانلار» (ص ۲۶). اشپیلیفسکی بو سوزلرن لیتاپیسلاردا ذکر ایتولگان ابراهیم (براخیم) شهرینک بلغار شهری بله بر ایکانون اثبات ایتکان اورنوده سویله‌گان. موندان صوگ بیک یاگی زمانده پرافیسورزا گوسکین ۱۸۹۵ یل اوچون یازغان Путеводитель по Казани دیب یازغان اثرینک تاریخی قسمنده بر نیچه اورنده مرجانی‌نک اوشبو کچوک اثرینه استناد ایتله.

مستفاد الاخبار تاریخ بله اشتغال ایتوچی لرنک کوزینه بیک اوزاق وقت ئله کمی طوردی. اسمیرنوف ۱۸۸۸نچی یل امبراطور آرخیالیوغیا جمعیتی‌نک شرق شعبه‌سی مجموعه (Записки) لارینک اوچنچی جلدنک (ص. ۱۰۰-۱۱۱هـ) «روسیاده مسلمان مطبوعاتی» دیب یازغان اثرنک مستفاد الاخبارنی عثمانلی افاده‌سن کوب استعمال ایتکان اثرلر جهله‌سندن صاناب کیتته، باشقه برسوز آیتمی. شوندا یوق قسقه سوزلر صالاؤیوف بل کنانفی باصدرغان Каталогъ книгъ отпечатонныхъ тип. Казань, 1896. ۳۷۴-۳۷۵ده ذکر ایتلوب اوزا.

موندن صوڭ مستفاد الاخبار حقنڧه جديرهك ايتوب يازلغان نرسه
 كاتانف بله پورتبهرى مالوفنڭ يازغانلارى بولور. كاتانف قازان
 دارالفوننى باننداغى تاريخ و آرخبالوغيا جمعيتى نڭ ۱۸۹۵ نچى يلغى ۲ نچى
 غنورداغى مجلسنده مستفاد الاخبار حقنڧه بر دا كلاد اوقوغان. بودا كلاد
 شول جمعيتنڭ مجموعه سنده باصلغان (۱). كاتانف آنده آيتنه:

«بو كتاب قازان ملاسى شهاب الدين بهاء الدين مرجانى نڭ اثر بدير.
 اول ايندى حاضر وفات. بو كتاب نڭ مآللىرى اوزينڭ تاريخى هم
 اتنا غرافى جھتلردن بىك مهم بولغانى اوچون، توگل روس تلينه گنه، حتى
 باشقه ياؤر و پا تللىرينده ترجمه ايتلورگه لايىق. مؤلف بو اثرنده اوزينڭ
 بلغار هم قازان پادشاهلقلارى حقندا جىغان معلوماتن تمام بر فى صورتن
 ترتيب ايتكان. اول كتابينڭ باشنده روسياده سياحت ايتوب بلغاردە
 بولغان عرب عالمرن، سياحلارن سانى. مثلا ابن فضلان، ابن بطوطه،
 مسعودى، شمس الدين دمشقى، سناى كيبلىرى، يعنى X - XVI نچى
 عصرلرنڭ عالمرن سانى. مؤلف بلغار هم قازان مملكتلرنىڭ خاقلارى
 حقنڧه بىك مفصل سويلى. اول موندە آلارنى توگل تاريخى جھتدنگنه،
 بلكه تللىرى، طبيعت و اخلاقلارى، عرف و عادتلىرى جھتدندە نفتيش
 ايتە هم بو بلغار، قازان حكومتلرنىڭ خاقلارينڭ ايك الوغ قسىمى
 هيچ شېهه سز تورك نسلندن ايدى، قازان حكومتينڭ خاقلارى بلغارلارنڭ
 عىن اوزلر بدير. هر ايكى خلق بر تل ايله سويله شديلىر، دينلىرى، آكلارى،
 حسيانلارى بر ايدى دى. هم بولارنى كوب تاريخى دليللر بل اثبات ايتە».
 كاتانف دا كلادن اوقوغاچ جمعيت اعضاءندن پانامارف «اعضالاردان
 بر برسى شهاب الدين ملانڭ بو اولوغ خدمتينڭ ايك نچى جلدينڭ قايدە»

(1) Извѣстія Общества археологіи, Истории и Этнографіи при Казанскомъ университетѣ за 1895 года Т. XIV стр. 470.

بولغانون بلورگه بولدر آلماس ميكان. اگر شونی صوراب طابوب بولسه (۱) هم اعضالاردان بری بو کتابنڭ هر ایکی جز عن روسچهغه ترجمه ایتسه بیک یاغشی اش بولور ایدی» دیکان. کاتانیف موکا فارشی طوروب «کتابنڭ برییتشمگان بیرری شول، مؤلفی اثرنده مهلاکتلارنڭ باشندا طورغان دانلارنڭ آرالارندای مناسبتنی هم نسب چهلرین برده کورسه تهمی کینه هم اوشبو سببدن کتابقه قاراب بلغار هم فزان خانلارینڭ برنسب جدوللرن توزوممکن توگل(۲)» دیکان، (لکن بوالبتة درست توگل، چونکه مؤلفی خانلارنڭ نسل نسلرین بیک نق تفتیش ایتوب یازغان) کاتانیف نڭ بو سوزندن صوڭ ترجمه مسئلهسی شول کویگه طوروب فالغان.

کاتانیف شولوق ۱۸۹۵یل کازانسکی تیلیغرافی گازیته سینڭ ۱۳نچی ینوارده چققان ۵۸۴نچی نومرنده «فزان هم بلغار خانلقلارینڭ ناریحینه هاند چققان تاتارچه اثرلر» دیب بر مقاله باصدردی. موندا مؤلف باشده ۱۸۸۲نچی ییل چققان «داستان نسل چنگیز خان» کتابن قاراب چققان، آندان صوڭره ۱۸۸۵نچی یلغی برنچی نشری بوینچه مستفاد الاخبارنڭ برنچی جلدن تفتیش ایتکان. پرافیسور موندا مرجانی نی موضوعینڭ جغرافیا هم تاریخ و اتناغرافیاسن بیک اطرافلی بلوچی دیب طانی، موندان صوڭ کتابنڭ فسقه چه مضمون صاناب محاکمه ایتوب چغا. مرجانی نڭ کوب اورنڭ مأخذلرن کورسه تهمی کیتوون، ایکنچی کتابلاردان کوچرگان سوزلرینه اوز سوزلرن، تورلی عربی، فارسی، تورکی شعرلر طغون تنقید ایته. بلغار خرابهلرندن اولوغ مناره نڭ یغلو حقتک مرجانی کورسه تسکان تاریخنی تفتیش ایته. مرجانی نڭ عرب وفارسی سوزلرن کوب استعمال ایتون عیبلی هم آنڭ بو معاملهن تاتار تلن کیمستوب قاراو دیب تعبیر ایته، گویا مرجانی یڭل خلق تلینه هم «جاهل عوام تلی، توبه ن تل» دیب فارغان. موندا هم کاتانیف بو کتابنی

(۱) بو وقت مستفاد الاخبارنڭ ۲نچی جلدی باصلغانی یوق ایدی.

روس وغیر یا ژروپا تللرینه ترجمه ایتو کیره کلسن، کتابناڭ مال جهندن بیک بسای بولغانن سویلی. موندادخی ده شول بلغار، قازان خانلارینڭ شجره سی بیک یغشی توزوامگانن آیته، دخی مرجانی نڭ دورتنچی آرخیالووییا اسپزدی مجموعه سنده اوقلغان رساله (غلاله الزمان) نی ذکر ایته هم مستفاد الاخبار نی ینه تفصیل بلرک جنتسکلرگه وعده بیروب مقاله سن تمام ایته. کاتانی جنابلری اوشبو وعده سن اوتی آقانی بزگه معلوم توگل، آندای اثر میدانغه چقمادی بوغای.

موندان صوڭ شول قازان تاریخ جمعیتی مجموعه سینڭ ۱۹۰۴ نچی یلغی یکرمنچی جلدنده (ص. ۱۳) کاتانی نڭ شولوق مستفاد الاخبار حقنده ایکنچی بر داکلادی باصلغان بوسنده اول ادریس علیم اوغلی بغدادنی نڭ مستفاد الاخباردان قازان خانلغی طوغر وسنداغی بابنی روسچهغه ترجمه ایتوب یبارگانن سویلگان هم آنی اوقوغان. لکن بو ترجمه جمعیتنڭ مجموعه سنده همان باصلمادی.

شولوق جمعیتنڭ مجموعه لرندن ۱۹۰۵ نچی یل چققان یکرمنی برنچی جلدنه (ص ۹۲-۱۱۲، ۵۱) ن. آشمارین نڭ «آرغارهی صیفیه سنده مسلمان قبر طاشی» دیب یازغاننده (ص ۹۴) مرجانی نڭ مستفاد الاخبار ایکنچی جلدنده (ص ۵۴) بو قبر طاشی حقنده یازغانلارن کوچره. آشمارین جنابلاری کتابناڭ اسمن Книга изъ которой можно почерпнуть свѣдѣнія о Казани и Болгарахъ ایته.

موندان صوڭ ینه شول مجموعه نڭ ۱۹۱۰ نچی یلغی، یسگرمنی آلتنچی جلد (ص ۲۳-۵۱) ده پرتیه ری مالوف مستفاد الاخبار نڭ برنچی جلدنده «فصل فیماورد من ذکر الروس» دیگان بابن ترجمه ایتوب بیک مفصل صورتده تنقید و محاکمه کوزندن اوتسکارگان. مرجانی حقنده روس مطبوعاتنده تفصیل لیراق بر اثر بولسه اولده اوشبو مقاله در (۱).

(۱) مالوفناڭ بو اثری مستفاد الاخبار نڭ چققان قزووند ۱۸۸۶ نچی یل یازلغان هم اول اثر شول یل شهاب حضرت تریک وقتنده اولق تاریخ جمعیتی مجلسنده اوقولغان. قارا گز Волжскіи вѣстникъ за 1886 отъ 19 декабря.

بو اثر فارت پروتیهری طرفندن فنی مقصود بله بولودن بیگرهك
مسلمان تاتارلارنك مشهور بر آخوند - عالمیرینه ردیه بولمق
ومسلمانلارغه «حقلقنی آكلاتمق» مقصودی بله یازغان. غاصپادین
مالوف ۳۰ صحیفهك بو اثرنده باشده (ص ۲۳ - ۴۰) استفاد الاخبارنك
همومینه هم شول روس بابینه هاند ملاحظه لرن یازا. موندان صوك
(ص ۴۱ - ۵۱) بابنك ترجمه سن یازا. انتخاب طریقچه کوچرگانده
اول مثلاً اوشبو سوزلرنی یازا:

«بو استفاد الاخبار کتابی فازان مسلمانلاری آراسندا عالم ذات
هم مشهور حقیقی مؤرخ دیب یورونسلگان هم بو کونده ده شولای
یوروتله طورغان بر کشی طرفندن یازغانلغی اوچون آیروم دقتنی
جلب ایته. ظنچه بو مؤلف - شهاب الدین ملانك روس تاریخینه
نیندی رهوشده فارغانلغی هم احتمالکه روس تاریخ حقدده بو کونگه
قدر روس مؤرخلرینك کوزینه توشمگان بعض یاگا مأخذلردن
آلوب یازغان سوزلرن اوگره نو فائده سز بولماس.

شهاب الدین روس تاریخن ایك ابتداسندن باشلاب آلکساندر
۳ نچی که قدر کیتوره. بو اثرنك ترجمه سن تقدیم ایتماسدان ایلگاری
مونده مینی عجبله ندرگان بر نقطه نی ایتوب کیتارگه مجبورمن:
ملا تاریخن یازغان بو قوم (روسلار) غه فارشی بو اثرنده بیک
آزغنه بولسه Сочувствіе کورساتمی، گویا آنك روسلار بله هیچ
مناسبتی یوق. احتمالکه مؤرخ شولای بولورغه، یعنی شوندای
بی طرف بولورغه کیره کدر. لکن واقعه بیک یخشی اش بولغان بو
بی طرفلق، ملاده بتونله ی باشقه معنی ایله در؛ اول روسلارغه فارشی
هیچ بر حسن التفات ایتمی، اما آنك هین شولوق وقتده بلغار، تاتار
کی اسلام دینن قبول ایتمکان قوملرگه هاند یازغاننده بتونله ی
ایسکنچی نوطه ایشتوله. مونی فولاغی بیک یخشی ایشتمی طورغان
کشیلرگه ده ایشتورگه ممکن.

ملا شهاب الدین ننگ بو کتابنده روس تاریخی باری ییدی بیت قدر اورن شغللندره. بو قدر زور قوم (روسلار) ننگ تاریخن ییدی صحیفه گه صیدرور او چون بیک زور اوستالقی کیرهک. لکن ملا موندان تاریخ باز می، نیک روس تاریخن بعض بر فاکتهلرنی غنه کیتوره؛ هم شوندای فاکتهلرنی، که آلارنی مسلمانلار او قوسالار تیک عجب لنوب کولر گه گنه ممکن. مثلا ولادیمیر اوزینه چن چندان اوخشاغان دین اسلامنی، دو کفر ایتی ایله آرافنی غه ایرک بیر مگانی او چون گنه قبول ایتمگان. هم روس خلقلاری اوزلرینک پادشاهلارندان بیک کوب خدمت کورساتکالارن (مثلا پیتر و بلیکی بله یکاترینه نی) کاغد آچه لارغه تصویر ایتلردی.

ص ۲۴ - ۲۵ ده مرجانی ننگ سوزلری نیندی ترتیب (پلان) ده یازلغانن بیان ایتوب بتکچ (ص ۲۶ ده) «ملا شهاب الدین آلدینه آلمان مسئلهسن نیچک تمام ایته؟» دیب سؤال قویاده «ملا اوزینک سوزلرن هر وقت هیچ نزاعسنز قطعی سوزلر ایتوب بیره، برده تنقید ایتمی هم عموماً آنک بو کتابنده تنقید و معاکمه برده یوق» دی. موندان صوگ مالوف بو بسابداغی بعض خطالارنی هم اوزی قاشنده خطار دیب اویلانغان یا که اهتقاد ایتلکان سوزلرنی کورسهته. لکن آراغه بعض وقت پرافیسور کانانف توشوب تصحیح ایتکالی. مرجانی «اسکی زمانده روسلار قزلارینی اوتره لر ایدی» دیگان ایکان؛ مالوف شونی جرح ایتوب «بو سوز موللانک روسلارنی عرب مشرکلرینه اوخشاتوب، روسلاردهده - قرآن آیتکانچه - عرب مشرکلرندهگی کبی قزلارنی اوترو بولغاندر دیب اویلانغان کیلگان» دی. کانانف مونی توزه توب: «ملا شهاب الدین بو سوزلرنی عرب محررلرینک اثرلرینه قاراب آیتکان، مثلا احمد بن فضلان - روسلار قزلارینی اوتره لر دیب سویله گان. بو حقه

گېرگاس ابلە روزىن نىڭ «عربچە خرىستىئانلىق» سەندىن ۱۸۷۵ نىچى يىلى باسلىغان بىر نىچى جىزە ص ۳۱۶ - ۳۲۳ لىرىنى ھىم گاركاۋىنىڭ *Сказанія Мусульманскихъ писателей* спб. 1870, دىگەن كىتابىدىن ص ۹۳ - ۱۰۳ لىرىنى قاراڭز» دىيىپ آيتتە.

مىرجانى نىڭ «روسىلار اوچ قىبىلەگە بولىنەرلىرى ئىدى: اصللاۋىيان بارمانىيە، بابارما» دىگەن سۆزى ھىقئىدە «بو بابارما ھىم بارمانلار فەين نىسلىدىن بولماسىمىز ئىكەن. بەزى عالملىر آبارما (بابارما) دان ماردۋالارنى آڭلىلار» دى. بويىرىدە كاتانف شرح ايتتوب «بابارمادان مراد بىبارمادىر. بولار ھىقئىدە تەفصىل ابلە اوز آرخبالوغيبا جەمئەتەز نىڭ اعضاءى كوز نىتسىنى «اتناغرافىچىسكى آبازرىنيە» ژورنالنىڭ ۱۹۰۵ نىچى يىلى چىققان ۶۵ ھىم ۶۶ نىچى جىلدلىرىدە يازدى» دى.

موندان سوڭ مالوف مىرجانى نىڭ روسىيا مەملىكىتى نىڭ باشلاپ تۈزۈلۈۋى ھىقئىدە مىسلىمان مۇرخلىرى نىڭ سۆزلىرىنە قاراپ چىغان، لىكىن بىر بىرى بىلەن اويوشمى طۇرغان اىكى تارىخى (مىلاددىن ۵ يۈز بىلە تۈۋىز يۈز ھىم واقىدەگى ۸۶۲ نىچى يىلى) ھىقئىدە سويلى.

ص ۲۷ دە باينىڭ تورلى اورنلارنىداغى شىبەھلى اورنلارغە روسلار نىڭ اوز آرالارنىدا شائىع بولغان سۆزلىرىنى دىلىل ايتتوب بىھىت لىيالى. ص ۲۸ دە صوفىيا پالىولوغ نىڭ گىرىتسىيادىن روسىياغە قاچوبىمى ياكە قاچىمى كىلىدىمى مىسئىلەسى:

شەھاب ھىزرت ۋلادىمىر اسۇبىياتوى بىلە ۋلادىمىر ماناماخنى قاتوشدىر بىروروتكان اىكەن.

روسلار خرىستىيان دىنىنى نىچىك قىبول ايتكانلار، ۋلادىمىر خرىستىيانلىقنى نىچىك اختىيار ايتكان؟ شول ھىقئىدە مىرجانى نىڭ ۋلادىمىر اسلامنى موافق كوردىكى ھالەدە دوڭغىز ايتى بىلە آراقى اوچون خرىستىيان دىنىنى قىبول ايتىدى دىگەن جىرح ايتتە. ۋلادىمىر نىڭ خرىستىيانلىق نىڭ ھىق دىن اىكەنلىگىن بىلۈپ قىبول ايتكانلىگىن «مىسلىمانلارغە توشوندىرو»

هم مرجانی نك بو حقتا دۇلا
 سىنى مېدانغە چغارو اوچون توتاشدان بېش صحىفە (۲۸-۳۳ صحىفە لىر)
 يازا هم پىراۋىلاۋنى دىنىنك حەقىقتىنە توشونماگانل-كلورى اوچون
 مىلمانلارنى عىبلى.

موندان سوڭ مرجانى نك روس پىادشاھلارنى تىزوب ذكر
 ايتكان شجرەسن قاراب تفتىشلەب چغا (ص ۳۴ - ۳۱) هم ۋاسىلى
 دمىتريوۋىچ، يورى، اوچنچى هم دورتنچى ابوانلارنك بلغار هم
 فزانلارغە مناسبتى مسئلەلرندە مرجانى نك يازغانلارن تفتىش ايتە.
 مرجانى نك پىطر بلەيكاتىرىنە حقتا «صورتلارى كلغد آچالاردا بار»
 دىگان سوز بلە، ايكىنچى الكساندر بلە اوچنچى الكساندر حقتە
 «اهل اسلامغە جامع اولدە يىمىن ايتىردىك» دىگان كىبى سوزلر بلە گنە
 قناھتلون بىك عىبلى. گویا مرجانى اوزىنك اوشبو بيعت ايتىرونندە
 برر زور اش طابقان هم گویا انى اوزىنك كىتابىندە كورسەتەسى
 كىلگان بولا.

مرجانى نك سوزلرن تفتىش ايتوب بىنكان نك سوڭندە مالوف
 «بو بابنداعى باشقە خىلالارنى شول كوڭىگە فالدىرىق، آلار بىك كوب،
 بوباب بتونسى خىلا طولى» دىب ايتە.

بابنك ترجمەسندن ایلگارى يەنە عوموما مستفاد الاخبار حقتە
 هم اوزىنك بو مئالنى نى اوچون يازوى طوغرسندە يازا (ص ۳۹-۴۰).
 شهاب حضرتنك نلى حقتە «مرجانى نك نلى بىك آغر. اول عرب، فارسى،
 توركى اسوزلرنك بىك نى قوشلورندن ياصالغان بر نل بلە يازغانچى
 كىتابىنى فقط عربچە، ياكە فقط تاتارچەغنە يازسا دغى ھەببەت بولور
 ايدى» دى. كىتابنك بر ھەببەت اورنن ذكر ايتىمك بولوب كىتابنك
 اچندە گى طنش نقتەلارنى ذكر ايتە، اول كوڭىگە قدر ھىچ بر نقتە
 قويلماغان مىلمان اثرلرن اوفو بىك فېيىن بولا اىكان؛ شهاب حضرت

طنش قويوب اوزىنىڭ كىتابىن اوقۇنى بىك بىيىكلەپتىكەن ايسكان، موندن صوڭ مرجانىنىڭ قويغان رقملىرى ھىقندە بعض سوزلار سويلى.

مقالەنى نى اوچون يازغان سويىلەگان اورندە (ص ۴۰) آيتە:

«مىن موللاننىڭ فىنى خىدمەتلىرى بىك يوغارى تەقدىر آيتە من اول اوزىنىڭ دىنى علملەردە كورستىكان كوب خىدمەتلىرى بلە مشهور. ھىم موللا بو دىنى مەسئەللەردە ھىقىقتا كوب بىيتىشلىك (Дѣятельность) كورستىدى. اما اول روس تارىخىن يازغان اورندە بتونلەي باشقە. اول موندان بىك اعتبارسىز طاورانان ھىم اوزىنە خىداي تەئالىنىڭ آندە زىفلا نورغە بو يورغان اوشبو وطن (روسىيا)غە قارشى اول ھىيىچ بىر مەھبەت اثرى كورستىمى» دى. اوشبو كىرچىگان قەدىمزدىن اوڭ يىخىشى آڭلاشلسە كىرەك كە پىروتىپەرىنىڭ بىر مەسلمان دىنى عالمىنە تارىخ تىرەسەندەگى «فىنى» بىخىللىرى مطلق دىن تىرەسەنگە يورى. پىروتىپەرى مەسلمان مەسلىنىڭ بو يازغانلارندە پىراۋسلاۋىيەغە ھىم پىراۋسلاۋونى مەلتىكە احترامسىزلىق كوررگە تلى، مەسلماننىڭ اولوغ بىر دىن عالمىن چىكىب «مەسلمانلارغە ھىقىقتى نى توشوندىرگە» اجتھاد آيتە.

بىزنىڭ فەكىرمىز چە پىروتىپەرى جىنابلىرى موندان بىر قەدىر موفقىتسىزلىك كە اوچراغان، مرجانىنىڭ «فىما ورد من ذكىر الروس» دىگاندىن اوڭ بىلورگە كىرەك، كە اول مەسلمان عالملىرىنىڭ اثرلەندە روسلارغە عاىد اوچراغان سوزلارنى كىتەرە. بو بابدىن يوغارى فىما ورد من ذكىر الخىزر، فىما ورد من ذكىر بىرطاس، فىما ورد من ذكىر القبچىق، فىما ورد من ذكىر الباشقىرد دىب شوندا بوق اسلام تارىخلارندىن كوچىروب كىلگانلاردىن اوڭ آڭلارغە كىرەك آيدى. «فىما ورد من ذكىر الروس» دىگان سوزنىڭ مەناسى «روسلار توغرىسىندە ايسكى تارىخ كىتابلارندە كىلگان سوزلار» بولادىر. شول مەلوماتنىڭ آخىرىنە اوز طرفىدىن قوشوب

صوگفی روس ایمپراطورلارینڭ اسملرن صاناب اوزینڭ ایشتبوت
بلگان بعض نرسه لرن یازغان .

مالوف افندی مرجانی « کتابکده روسلارغه نی باری ییدی
صحیفه گنه بیرگانسڭ، اما مسلمان بلغار هم مسلمان تاتارلارنی ماقتاب
کوب سویلیسڭ، الله سبکا اوشبو روسیاده رزفلا نوب طورورغه
فوشقان، سین آنڭ قدرن بلمی سڭ» دیب شلته ایته. پروتیه ری
جنابلاری کورمی میکان نی مرجانی موند ا روسیاتاریخن توگل، بلغار فزان
تاریخن یازغان اول بو کنا بند روسلار حقند بر کلمه ده سویلامسکه حق
بار: چونکه بلغار و فزان تاریخی تاریخ علمینڭ شوندا ای اوق بر مستقل
بو طاقی، که روس تاریخی کک.

مرجانی روسلار حقنداقی معلوماتن مسلمان تاریخلرندن آلمان،
روسیانڭ صوگفی تاریخن اول بیخشی بلمی؛ اوشبونڭ اوچون پیتر
بله یکتارینه طوغر و سنه کاغد آچه لارغه نوشکان صورتلرندن، الکساندر
۲نچی هم ۳نچی طوغر ولارنده. مین ایندر گانلرندن آرتق نوسه سویلی
آلمانغان هم باشقه سوزلرنده ده تصحیح ایته طورغان نقطه لار بولغان.
لکن مالوف جنابلارینڭ خطا دیب کورستکانلرینڭ همه سیده درست
توگل. مثلا شرق هم غرب ماغلارن کورگان آدملرگه معلوم، که
ولادیمیر اسویاتوی وقتلارنده روس کنازلری اوچون اسلام دینی
تقریباً شوندا ای اوق اورن طوتقان، که خرستیان دینی کبی. اون اوچنچی
عصر میلادیده طورغان مسلمان مؤرخ عوفی اوزینڭ جامع الحکایات
ولامع الروایات اسمنده گی اثرنده (۱) کناز ولادیمیر اسویاتوی نڭ
دین اسلامنی بر مرتبه قبول ایتسکاننڭ صوگنده خرستیانلققه کوچسکانون
نقل ایته؛ چونکه حاضرگی جنوبی روسیاده گی اصلاویان هم خزرلده
مسلمان هم خرستیان مدنیتلری بر درجه حکم سورگانلر (۲).

(۱) بو کتاب ۱۹۰۹نچی یله، پرافیسور براون طرفندن نشر ایتلگان.

(2) См: Бартольдъ, Исторія изученія Востока въ Европѣ и въ Руссіи, Спб, 1911 г. стр.

مالوف جنابلارینک مرجانی حقنده غی فکرن طولی و مکملره ک
 ایتوب بیرمک اوچون بو ذات بله بر اوچراشقان وقتمزدا مرجانی
 حقنده سویله گان سوزن کیتره من. مالوف جنابلاری ایتدی: «مرجانی نڭ
 مستفاد الاخبار دیگان کتابینک اولگی جلدن مین روسچه غه تمام ترجمه
 اینکان ایدم؛ باصدراتق اوچون قزان تاریخ جمعیتی نه عرض ایتدم،
 لکن جمعیت نڭ مجموعه سی زور نرسه لرنی صیدرا آلماغانن بهانه کورساتوب
 باصدراتق مادیلار هم شول کویگه فالدی. ملا شهاب الدین نی مین کوروب
 بله، آنڭ بله کورشکاله گانم، مدرسه سینه باروب یوروگانم بار. اول
 بیک عقلی کشی ایدی. لکن مسلمانلار آنی یاراتمی سویلی ایدیلر.
 چونکه اول لیبرال ایدی. ایلگارگی آفتاریتیت لارغه اول قدر اعتبار
 ایندی هم کوب مسلمان آفتاریتیتلاری طوغر و سنده طار بیز مه نلی
 موللار کونره آلماسلق سوزلر سویله دی. شونڭ اوچون آنڭ
 دشمانلاری کوب بولدی. لکن اول نیچک گنه بولسه ده همان بخاریست
 ایدی؛ روسلقه فارشی ایدی. اول قزانده زماننده علمی و مرتبه سی
 بله مهم اورننی شغللندر دی. اول آرخیالوغیا جمعیتی نڭ مجلسلرن اوزینڭ
 آق چالماسی بله بیش بیش زیارت ایته ایدی. مونداغی پرافیسور
 گوتوالد هم رادلوف کبی آریانتالیستلار آنڭ ایله بیک طانش ایدیلر.
 قزانغه کیلگان چیت مملکت عالمرینی گوتوالد هر وقت مرجانی یانینه
 آلوب توشه ایدی. بربر آریانتالیست یا که تور بیست تاتارلار آراسندن
 بربر بیلکی کشی سوراسه گوتوالد هر وقت مرجانی نی تقدیم ایتدی.
 اول روسچه بلمی ایدی. گوتوالد قه هر وقت آکا ترجمانلق ایتەرگه
 طوغری کیلگاندر. تورلی عالمر بله فانتاشو آرقاسنده اول علمنڭ
 یاؤروپاچه بولغان معناسندنه بر آز خبردار بولغاندر.»

بو سوزلردن کورینه، که مالوف جنابلاری مرجانی نی بیخشی اوق
 یافندان بیلگان. هم آنڭ علمی درجه سن تقدیرده اینکان. اول مستفاد

الاخبارنی روسچەغە ترجهە ايتوب شوندان روسلار حقنداغى بابنى بعض ملاحظه لار بله نشر ايتىكان ايكان، مونى اول بخشى بلوب آكلاب اشلەگان .

مرجانی حقندە روس تارىخى ادبياتندە آلى يا كاغنه طاغن پرافيسور كاتانف بعض نرسه لار ايتوب اوتدى . مونسى بو پرافيسورنىڭ قزان آرخیالوغیا جمعیتندە ۱۹۱۱ نچى يىل ۱۵ نچى نوپا بىر دە « تاتار تلىندە تارىخ قە عائد چققان كىتابلارغە عمومى بر نظر » دىب اوقوغان داكلا دنداغى سوز لرىدر . موندە كاتانف تاتار تلىندە گى بتون تارىخ كىتابلارن (بو جەلدن، قزان ملامسى عارف الله صالحف نك حتى آلى ميدانغە چغارغە اولگورما گان كىتابىنى دە) كوزدن اوتكاره، مستفاد الاخبار حقندە بعض بر خرانالوغیا خطالارى بولغانون، طاغى بو كىتابنى تاتارلارنىڭ اسكىلك طرفدارلارى بارانماغانن سوبلى (۱)،

مونا مرجانی حقندە روس تارىخى ادبياتندە سويلەنگان سوز هم ذكر لرنىڭ بتونسى شوندان عبارت .

احمد زكى وليدى .

يازلىدى ۱۹۱۲ فيورال .

تصحیح ايتلىدى ۱۹۱۴ نوپا بىر .

مېنم باز اچقلرم آراسنك بناگاه مرجانی حضرتينك انتقاد قيلنغانلقى آكلانسه بوده مرجانی حضرتينك مساعده سيله و آنك مقدرس طوتديقى مسلكينه اعتماد ابلدر. زيرا استاذ عليه الرحمة نك مسلكى دليل گه استناد ايدى. دليلدن عاجز بولمده غنه آرتق كورگان كمسه گه تقليد ايتمك ايدى. شونلقدين: مرجانی شا كوردلرينك استاذلرى حقدنه باشقه استاذلرنك شا كوردلرينه نسبتاً تعصبلرينك آز بولمقنده اوشبو مسلك ثمره سيدير.

مرجانی حضرتينك بعض سیرتلىرى

مرجانی حضرتى: اوزون بويلى، طولوق گودهلى، صووق چرابلى، وقارلى، غاييت مهابتلى، مجلسلرده آز سوزلى، بر نرسه گه فاراغانده تكلاب قاراوچى وتوغرى سوزلى، هر كمنى بر درجه ده سيوچن، شولايدنه شا كوردلر گه آرتغراق التفات ايتوچن ايدى. اوز سوزنى بولدر مقنى بيكده استه وچى ومونك اوستنه نى قدر آغر بولسه ده اوزينه قارشو توغرى سوز ايتولسه آنى قبول ايتوچن ايدى. مونى مین مرجانی حضرتيله بولغان سفر لرمك تجر به فيلدم. توشلر گه اعتبار ايتوچن ويغشى تصادفلردن كووبرهك تقال وبعض بر نرسه اردن تشامده فيلوچن ايدى. قزانغه بر نچى مسجدكه امام بولوب كيلگاننك باشلاب كورشكان كمسه نك صوفرلغندن شوملانغانلقينى وقزان خلقينك اوزى حقدنه دائما صوفر اوزغانلقينى سويله گانى بار ايدى. مسجدده محراب اطرافنده شا كوردلرنك بولماقنى تكليف ايتنه، عوامدن بره كمسه بولسه كيفى كيتنه، وبونك اوچون شا كوردلرنى توبيح مقامنده: «سز موثيقنى آباغنك چاباتاسى بار كشى گنه ديب بله سز» دى تورغان ايدى، وبوسوزى برلن بايلرنك اوستنده گى كيوملرى نى قدر قيمت و قدرلى اولسه ده آلارنى موثيق لكلرندن چيقارميدر ديگاننى آكلانادر ايدى.

مرجانی حضرتى غاييت ديندار وهر اشنى كتاب الله وسنة الرسول چه قيلورغه اجتهاد ايتوچى، دينك لايبالى بولغانلرى غاييت مكروه كوروچى

ایدی. اوشانداق ملیتینی صافلاوچی، سوز آراسنده بات نل فوشونی
 غایت قبیح کوزوچی و بو ایکی مسئلهده تعصب نڭ نهاییه سنده ایدی.
 بونلر خصوصنک آزغنه بر مساهل قیلغان کشی گه ده: «آنه شو سوز نڭ
 بوز لما فکیز و بوغالا باشلاو کز» دپدر ایدی. بر کیننی درس خانه غه
 «استوانی» رساله سی آلوب کیلگان ایدی شو وقت: «سز بونی بر
 نرسه گه ده اعتبار قیلیمسز و بونده علم بار دپده بلمیسز؛ هر چه
 بلمگان کشی او چون بو بیک کیره ک کتاب. سز، تلگیزی بوزوب یات
 ملت سوزلری قاتشدراسز. شولای ایتوب تللر کز بوزولا تورغاچ
 سزدن صو کفی کیلگان بالار کز بو «استوانی» گه نیچوک نوشنور لر.
 نل بتو، ملت هم دین بتویدر» دیب تصریح ایتکان ایدی. مرجانی
 حضر نینڭ ملیت وتل صافلاو حقنده آلتوندن قدرلی سوزلری «مقدمه
 و فیه الاسلاف» نڭ ۳۹۵ صحیفه سنده هم مذکور در.

مرجانی حضرتینڭ آلوب کیلگان «استوانی» رساله سی بیک اسکیک
 باصلغان، زور لغی بو کونده گی هفتیک شریف نڭ یارطسی قدر، طشی
 طوزغان ایدی. شونی طشچی غه بیروب ماتور ایتوب توبلانوآلدی.
 مرجانی حضرتی هیچ بر وقت ساعت و دقیقه نیک بوشقه اونکارمی،
 هر کون مرتب درس که ایکی مرتبه کیره، بش وقت نماز نڭ هر
 برسنده ده مسجده حاضر بولا، دعوة قیلنغان بیبرلرگه باروب فایتقاچه کتابلر
 مطالعه قیلوب تألیف لر ایلن مشغول بولا ایدی. «ناظورة الحق» نی
 باصدرغانده استرخانی مختار بن یادکار دن توب باشنه آچه توبلر
 یازدروب آغان، وشول وقت مختار آغایدن «کونده نیچه توب یازسون»
 دیب صور اغان. مختار آغای برگنه توب دیگچ مرجانی حضرتی: «ئی
 سز نیندی بالقاو سز، مونه مین ملالی و آخوندلی لواز منی ده ادا
 قیلامن، مصحف نی ده تصحیح قیلام، بیسته نڭ آش مجلسلر نده بولام،
 درسکه ده کرهم، شونلر نڭ اوستینه توب یازم بازوده یازام» دیمشدر.

مرجانی حضرتی وقتنڭ یوقغه اوزماقینه، یا که کوچنڭ بوشقه کیتکهینه بیکه آچولانا، وکچکنه بر عبث که ده اچی پوشه در: «کوب کشیلر فاپونی بیکه گانک یوزاقنی حلقه نڭ اوست طرفندن ئلوب بر قولى برلن یوزاقنی، ایکنچی قولى برلن آچقچنی توتالار، و حالانکه یوزاقنی آستدن ئلسه بارچه عمل بر گنه قول برلن تمام بولا، شونی اویلابک فارامیلار.» دیب ایته در ایدی.

مرجانی حضرتی یورنندن چقوب قایدغه غنه بارسه ده باشنده چالما وقولنده طایاقی بولادر ایدی. لکن هیچ بر وقت طایاقنی برکه طایانوب یورمیدر ایدی. وبولده یورگان وقتنده هیچ بر طرفقه فارامیچه یالغز آلدینه توبه ن قاراب یوری، حتی چیتده طوقتاب طورغان کمسه نیده کورمی طورغاندر دیب ظن قیلنده در ایدی. وبولده یورگان وقتنده دائما اچندن اوقوب بارا طورغان ایدی اوچراب سلام بیرگان کشینڭ سلامنی خیلی وقت اوزغاندن صوڭ آلا طورغان ایدی، بونڭ سببنی بلمگانلر «مرجانی سلام آلمی» دیب تهمه ایتهلر ایدی. مرجانی حضرتی اوزینه یولوغاسی کیلسکانلرنڭ مسجد اشگی توبنده یا که خانه سینڭ فاپوسی توبنک بولوغوغه قوشادر ایدی. مدرسه که کیلگاننده یا که بولک اوزینی کوروب قاچقان شاگردلر که آچولانا، اورنده طوروب سلام بیروب فارشو آغاننی بارانا تورغان ایدی.

مرجانی حضرتی اوزینی غایت اولوغ توتا، هیچ بر کمسه که مدانه وایکی یوزلک قیلمی، اڭ محترم کمسه لر عالم بولغان آدم لر در اعتقادنه، وشونی اوزی حقنده عملا اجرا قیلهدقه ایدی.

قرانغه امام بولوب کیلگان وقتلرنده قران امام لرینڭ عادتلری: هر ایکی عید نمازندن فایتقاچک هر قایوسی قران شهرینڭ پالیتسه میستر لوازمنی ادا قیلوچی شاهی احمد میرزا آلکین که و آندن صوڭ ابراهیم بای یونسف غه بایره م قوتلاب بارا تورغان بولغانلار. ابراهیم بای هر بر امام غه بر فداق چای بیروب چقارا تورغان بولغان. مرجانی حضرتی بو عادتکه ئیهرمه گان ومن کور کمسه لرینڭ هیچ برسینه بایره م قوتلاب بارماغان.

ابراهیم بای مرجانی امام ایتوب آلوچی کیمسه، و مرجانی حننده اول وقت خیر خواه بولغانلقدن مرجانی حضرتنی چاقروب نصیحت طریقنچه: «حضرت! بایره م فونلاب میگا کیلمه سگده آلکین گه بارووک تیش. حاکم کشی بیت، کیفی کیتوب بر بر ضرری نیوب قویماسور، مدارا قیلغانک یاغشی بولور ایدی» دی ایمش. مرجانی حضرتی همانک بارماغان. و بو خصوصه مرجانی حضرتی: آلکین نک کیفی کیتماگانلکینی و آلکین نک عقلی کشی ایدوکنی سویلیدر ایدی.

مرجانی حضرتی کیم نک بیک قیمتلی سنی کیده در، آربانک یاغشی سنی، آطنک بیک گوزلنی یگه در ایدی. هر بر کیرهک نرسه نک اوزنک بولمقنی استیدر ایدی، و کشیدن صوراب تورمقعه عارلنه در ایدی. بر وقت اولغه فونافعه باراچق بولغانده زور چانا حاجه بولغان، و آندی زور چاناغه حاجت بیک آرتوشکانلکدن، آنی زور بایلارغنه صاقلی تورغان بولغان. مرجانی حضرتینه مناسبتی بولغان بر بایدن صوراب آلورغه خاتونی- آبصطای مشاوره فیلسه ده، مرجانی حضرتی صورارغه تنزل قیلماغان و بازارغه چغوب یاگی چانا آلوب کیلگان وشونی یگوب فونافعه چغان. بر وقت عید اضعی گه مرجانی حضرتی بیک اعلی طون تکدروب کیدی. بهاسنی محمودمخدومدن بیش یوز صومغه توشکان دیب ایشتدک. شونی باشلاب عیدکه کیوب کیلگان ایدی؛ و او شبو عیدکه محل بایلارندن چو کین عبدالولی ده بر یاگی طون کیوب کیلگان و فیکرنده عیدکه کیلگانلرنک بارچه سینک طونندن اوز طونی اعلا بولور دیب هوا برلن کیلگان بولغان. عیدکه کیلگاچ حضرتنک طوننی کوروب حیران فالغان. عیددن سوک عبدالولی شا کردلرگه، اولگی فرض وهواسنی سویلب، مونه داملا نیندای یاغشی طون تکدراگان ایکان، منم فرضم تهام خلاف چقدی، دیب حضرتنک طوننی تقدیر قیلوب سویلگن ایدی. و بو فصه بی در سده نقل قیلنغاچ مرجانی حضرتی: «ئی احمقلا! عوام

۲-۳ یوز سوملق طون کيسه لر عالم لر بيش يوز سوملق طون کيسه لرگه تيش، عوام اوچ يوز سوملق آط يکسه لر عالم لر بيش يوز سوملق نى بيگه لرگه کيرهك، علم ننگ قدرنى شولاي کونه لرگه و علم گه رواج بيررگه کيرهك» ديمشدر.

مرجانی حضرتى دائما يانينه ايکى آلتون ساعت سالوب يوريدر ايدى. بيسنى استواندن قران وقتى برلن، ايکنچى سنى قوباش بايودن يورته تورغان ايدى. بر وقت شا کردلر آلتون ساعت سالونگ درستلکندن صورغان وقتده مرجانی: «نيک کتاب فاراميسز؟ اوزگنر کتاب فاراگنر، تابارسز. کتابنى فاراميسزده تيك جيبوب قوباسز، و کتابنى بر فاراوده آگلامادگنر ايسه، بتونلاي طاشليبسز، کتاب ديگان نرسه اوز اوزينى بيان ايتهدر، بر اورنى مشکل بولسه، آنى ايکنچى اورنندن آگلارغه بولا» ديب مسئلنى شا کردلرنگ اوزلرينه حواله قیلوب آلتون ساعت سالو حقنده آچى جواب بيرمگان.

مرجانی حضرتينگ تحصيلي خاطرهلری

مرجانی حضرتى اوزيسنگ قایلرده وکهلردن تحصيل قیلغاننى مستفاد الاخبار ۲نچى جلدنده تفصيل قیلا، خلاصه سى اوشبودر: ابتدائى دن باشلاب توضیحغه قدر تحصيلي طاشکيچو فريه سنده آتاسى بيه الدین حضرت مدرس سنه بولمش. ۲۱ ياشنه يتکانه ۱۲۵۴نچى سنه هجر يه ده بخاراغه سفر قیلوب ۱۲۶۵ گه قدر کوبرهك عمرنى بخاراده وايکى يلنى سمرقنده تحصيل برلن اوزدرمشدر. اوشبو سنه وطنينه فايتهقاچ قران شهرنده برنچى مسجدکه امام و مدرس بولوب تعيين قیلنمشدر.

مرجانی حضرتى بعض وقتلرده درسدن صوگ شا کردلرگه اوزينگ باشندن اوتکانلرنى سويلگان چاقلرنک بخارا و سمرقنده گى تحصيل لرينگ اچنده سمرقنده گى حالندن بيک راضى و مهنون ايدکنى سويليدر ايدى. سمرقنده بولوى کوب تحقيقاتغه ايرشوگه و متقدمين آثارنى کوروب

آنلار دن بىك كوب استفاده ايدىرگه، وقورساوى حقنكغى اسكى فىكر يىنك آلاشئوينا سبب بولغانلقىنى سويليدىر ايدى. سهرقنده گى استاذى قاضى ابو سعيد السهرقندى، مر جانى نك استعدادىنى كورگاچ آكا كتبخانه سنى قارارغه، ونى قدر كتاب بولسه شوندىن استفاده فيلورغه اذن ايتكان. مر جانى ده بو فرصتى غنىمت بلوده برده كيمچيك فيلماغان.

مر جانى حضرتى بخاراده تحصيل فيلغان وقتنده بىك آز بقولاغانلقىنى وبعض كونلرده تهلوكينه بره رگنه ساعت بقولاب اوزدرغاننى، يقو آزلغندن سلامتلكينه برده ضرر كبلمگانلكىنى لىكن آشاو بابنده برده قصورلىق فيلبيچه هر كون تخلفسىز عاده فيلغان وقتنده پلاو كى ياخشى آشلاز آشاب تورغانلقىنى حكايه فيلادر ايدى. وبخاراده نيچه بىلار طور وبده سارتلارنك اُنقيه (ناصبى - بورون تمه كسى)، كوكنار استعمال فيلولارى كى قبيح عادتلارينه ايهرمگانلكىنى سويليدىر ايدى.

مر جانى حضرتندن ياش چاغنده فى حاللىرى حقنده اوشبوتو بانگى واقعه نى ايشتمش ايدم.

ياش چاغنده آتاسينك كتابلرىنى آلوب قارى تورغان بولغان. آتاسى بوگا آچولانوب «مينم بيلگولوب قوبقان برار منى بوغالتاسن» ديب قاراودن طيبا تورغان بولغان. مر جانى همانده آلوب قارى تورغان بولغان. مر جانى نك درسى بىك كچه بولغان وقتلر نده بر كوننى چاى ياننده آتاسينك، آتاسينه بر ملادن عارىه گه آلقان «درر» كتابى حقنده: «بو» درر» بىك ياخشى كتاب، كوچروب آلور ايدم فرصتم يوق، كشىدن يازدروب آلور ايدم حالم يتمى، بر كون ايندى ئيه سى كيلوب آلوب كيتهرده مين «درر» سز فالورمن» ديب زارلانغاننى ايشتكان وشوندىن صولك مر جانى حضرتى آتاسينه بىلدرميچه «درر» نى كوچررگه طوطنغان. كوچرگانده طهارت صلوة احكامى يازلقاننى كوره. بولارنى اول «شروط الصلوة» ده اوقوغانلقدن توشونده، شونلقدن

دردی آرتا توشوب اخلاص برلن مطالعه قیلوبده قاری تورغان بولغان. و یازاتورغاچ بو کتابنڭ «صدر الشریعة» نیرد قیلغاننی ده آکلی و بو خصوصده «شرح الوفايه» نیرد آلوب قاری باشلاغان، توشنمگان ییرارینی آتاسندن صوری تورغان بولغان. آتاسی بونڭ باشده یازوینده فاراوینده ده برده اعتبار قیلمغان بولسه ده، مسئله لرنی صوراب آتاسینه اوزینڭ آکلی باشلاغاننی بلدرگاچ آتاسی شادلانوب توشندروب ایتوب بیره تورغان بولغان. شولای ایتوب مرجانی «درر» نیر تمام کوچروب یازوب چققان. یازغان سطرلری قیشق اولوب بیتنڭ باشندن باشلاغان سطرلی بیتنڭ توبهن پوچماغینه چققان بولغان. شول کتابنی همان ضائع ایتمیچه آخر عمر لرنده کیرهك، وقتلرده شول اوزی، یازغان «درر» کتابندن استفاده قیلغاننی سویلمدر ایدی.

مرجانی حضرتینڭ درس لری.

حضرت درس اوچون مدرسه گه کونینه ایکی مرتبه: کوندر اولی نڭ آلدنك، کیچ یاستودن صوڭ کوره ایدی. آنڭ حضورنده «علم الصرف» دن برده درس بولمیدر، «علم النحو» دن شرح ملا جامی گنه اوقولانورغان ایدی. منم درسم ملا جامی دن بولغانلقدن کیلگیاچ ده مرجانی حضورنده غمی درسه بولمق ایله مشرف اولدم. ملا جامی دن النغان درسنڭ عبد الغفور حاشیه سنده نیر قدر سوز بولسه شونی مرجانی حضرتینه سویلهب ایشتمرمک مدرسه ده عاده ایدی. عبد الغفور حاشیه سنده گی سوزلرنی خلیفه لیر شا کردلرینه اوگراتوب یادلاتالر و کوبره کی تور کیچه یازوب بیره لیر، شا کردلرنڭ کوبسی یادلاغانلرینی لفظا مراد اوقوب چقالار ایدی. شو وقت مرجانی حضرتی باشینی توبهن صالوب آلدینه غنه قاراپ اوطرا تورغان ایدی.

شا کردلرنڭ سوزلری بتسکاچ عبارة اوقوچیغه خطابا: «یه! اوقو عبارتنی» دیدر ایدی. حال شهادتیلر شا کردلرنڭ بواشندن راضی توگل لگی

بلنوب طور سه ده آچق منس قیلیمدر ایدی. بعض بر کونلرده شا کردلرنک سوزی بتسکاج: «الحاصل یاغشی بولورغه قوشقان» دیب بر قسهغه اشاره قیلوب قویادر ایدی (۱).

مرجانی حضرتی بخارانک تعلیم طریقنی یاراتمادیقی و آنی بیک انتقاد قیلدیقی حالده اوز مدرسه سنده بخارا اسلوبنده اوقولماقغه رضا بولماقی: محیطنک تأثیرندن و شا کردلرنک باشقه مدرسه لرده گی تحصیل قیلنغان نرسه لرگه اهمیت بیروب شونی طلب قیلغانلقلرنندن ایدی. بو خصوصه مرجانی حضرتی نیچه مرتبه اصلاح قیلورغه طرشرب فاراسه ده شا کردلر کونمه گانلر، همان اوزلرینک کیرولکلرنده دوام قیلغانلر. بر وقت مینزله اویازینک بر شا کرد اوزینک عالم بولاسی کیلگانلکنی اخلاص برلن سویله گاج، مرجانی حضرتی آکا: «عالم بولاسک کیلسه مین ایتکاننی توت، و مین اوقوتقانی غنه اوقو، حاشیه لر برلن عمرکنی ضایع قیلمه» دیگان. شا کرد شوکاراضی بولوب، مرجانی حضرتی آکا «تهذیب المنطق والکلام»نی شرح و حاشیه سزگنه اوقوتا باشلاغان. بو شا کرد بر نیچه کون مرجانیچه اوقوب یورسه ده سوکندن اچی پوشوب «بحث، جوابسز موندی اوقو بولامو؟» دیب درسنی قویغاننی مرجانی حضرتی اوزی سویلیمدر ایدی.

مرجانی حضرتی درسلرنی اوز مرادنیچه تمام اصلاح قیلا الماغان بولسه ده، اوقولا تورغان کتابلرنی بر قدر بخشیلرنی انتخاب قیلورغه کوندرگان. هدایه، تفسیر بیضاوی، مشکاة درسلی اوقوتقان. هدایه درسنده تمام ادله فقهیة لرینی تفتیش و اصولده مذکور قاعده لرگه تطبیق قیلنوب اوقولادر ایدی.

مذهبلرگه نظری

مرجانی حضرتی اجتهاد منقرض توگل، امة اسلام دن هر عصرده وهر وقتده مجتهدلر بولوب طوررغه کیرهک، وهر عصرده شونی بولدر و اوچون

طرشورغه كيرهك، بناگاه بر عصر خلقى مجتهدسز اوتسه بونك
مسئوليتى شو عصرنك اهل اسلامى اوستنه توشه، ديب سويلى ايدى.
مذهب لرنى: حنفى، شافعى، مالكى، حنبلى گه گنه منحصر
توگل، بونلر مشهورلر يگنه وبونلردن باشقه گنله نيچه مذهب بار لغنى
جهل دن سفيان الثورى، اوزاعى، ابن ابى ليلى وغير لرنى صاناب
اون آلتيفه قدر يتكزادر.

مذهبده صلابتلى بولمقنى يارانا، تفتازانى رحمه الله نك شافعى بولا
طور وبده حنفى كورنورگه طرشقانلقينه اچى پوشه در ايدى. مذهب لر
اچنده حنفى مذهبنى آرتق كوره، وبولغان قدر آنك سوزلرنى قوه لرگه
طرشه وتصنيفاتنده حنفى طرفندن دائما مدافعه قيلول دليل لر كيتره در.
شولا يده بولسه بعض مسئله لرده باشقه مذهب دليل لر ينك اقوى بولغانلقينه
سويلى در ايدى. جهل دن برى مسح على الرأس نك فرض مقدارنده
شافعى دليلى نك راجحلىكنى ايته در ايدى.

«مقدمه وفيه الأسلاف» ده امام ابو حنيفه مذهبنى حقنده: بو مذهب
بارچه مذهب لرنك آلداراغى، دليل جهتندن كينگرهك وكوركامرگى،
قوم وتبعه سى جهتندن هم كو بره كلسى ديدر. اوز ينك دائما سوزنده
هم تصنيفاتنده بيان قيلغان مسلكى: مسائل شرعيه دن اعتقادنده حجه
آنچق كتاب الله وسنة متواتره در، اعتقادندن باشقه ده كتاب، سنة، اجماع،
قياس هر فايوسى حجه بولا ديدر.

عمل ده تلفيق المذاهب قيلولنى سويلى، وقولدن كيلگان قدر
جمع بين المذاهب قيلولغه تيبش، جمع ممكن بولمغانده استدلال دن عاجز
كسه اوز مذهب باشينك سوزيله عمل قيلول، استدلال گه قدرتى بار
كسه مطلق اوز قاشنده كوچلى بولغان دليل بران عمل قيلول.
مجتهد بولا ألمغانلقدن صوفر مقلد بولمق ضرور توگل ديدر ايدى.

تصوف غه نظری

مرجانی حضرتی «مقدمة و فیه الاسلاف» ده (۲۸۵) صحیفه ده «تصوف» فی علوم شرعیه دن صاناب، اول علمنک صحابه و تابعین و آنلر دن صوکنه اعلام الدین ده بولوب کیلدکینی، و متأخرین ننگ تصوفنی تعلیم طریقلری تورلنو سببلی پیدا بولغان بر نیجه مسلك و طریقه لرنی بیان ایتمکاندن صوکن، اوزینکک تصوف اهل لرندن اوچ کیمسه گه انتسابنی ذکر ایته در. لکن اوزی بوزمان متصوفلری کیمی بر مریده تربیه فیلعانی یوق، و آنلرننگ عاداتی اولان طاشلار صاناب تلقین اوراد کیمی اشلر اشله دیکی یوق. بر مجلسده داغستانلی محمود ایشان برلن مرجانی حضرتی بیک اوزاق توبن قاراب داشمیچه اوتورغاندن صوکن محمود ایشان مرجانی گه خطاباً: «حضرت! طریقه ده بوقدر زور فوة کز بولا توروبده، عجباً، نیک مریدلر تربیه قیلیمیسز؟» دیب صور اغانده، مرجانی حضرتی: «بزم بوکا و قتمز یتشمیدر» دیب جواب بیردگینی مجلس صاحبی قاری عبدالرحمن بن عمر الاسترخانی ذکر ایته در.

مرجانی حضرتی شاگردلرینه خصوصی وردلر ایتو برلن تسکلیف قیلماسه ده، آنلار غه هر وقت قرآن کریم اوقو برلن توصیه قیلدر ایدی. اوزینک هر کونگه التزام ایتمکان ورد و مقرألری بارلغی معلوم ایدی: مسجد و مدرسه گه بارشنده و فایتشنده و درس خاندنه شاگردلر مناظره قیلشوب طاوشلری کونه لرگانک مرجانی حضرتی نیدر بر نوسه لر اچندن اوقوب او طرا تورغان ایدی.

مرجانی حضرتینک مقرألری: مجلسلرده قرآن اوقوغانده کوب وقتده سورة الصف آخرندن «یا ایها الذین امنوا هل ادلکم علی تجارة تنجیکم من عذاب الیم» آیه کریمه سندن باشلاب سوره ننگ آخرینه قدر اوقیدر ایدی. بعض وقت «سبا» سوره سندن «ولقد اتینا داود منا فضلاً» دن باشلاب «طیبه و رب غفور» که قدر اوقیدر ایدی. میت ننگ

شعر، و موسیقهغه نظری.

مرجانی حضرتی بر نرسه گه حکم فیلاچقهده ئلك آنك شریعة جهتندن نیچوك ایدوكنی اعتبارگه آلا، صوكره عقل جهتندن نیچوك ایدوكنی بیان قیلادر. وبواییکی مسئلهده اول ئلك شرع جهتندن منع یوقلغینی، بلکه رسول الله حضورنده شعر اوقولغانلقینی وصحابه کرامنك شعرلر برلن استدلال قیلدقلرینی سوبلیدر. موسیقه ننگده درست توگل لگنه شرعا دلیل یوق، بلکه صاندوغاچ کبی طاوشلری ماطور قوشلارنك طاوشلرینی ایشتمك هم طكلامقنك درستلکینه قیاس قیلوب موسیقهغی ده ایشتمك وطكلامق درست، و طاوشلارنك حیوانلاردن ققمقی برلن جانسز نرسه لردن ققمقی آراسنده آیرما یوق دیر. آنچق شعر یا که موسیقه مجلسلرند شرعا درست بولماغان اشلر بولسه اول مجلس درست توگل، و بو درست توگللك شعردن یا که موسیقه دن کیلگان بولمیچه بلکه صوگفی اشدن کیلگان بولادردی.

مرجانی حضرتی شعرلرینی بیک سویه واوزی کوب وقت کویلاب عرب وفارسی شعرلری اوقی تورغان ایدی. آنك شعرگه محبتنی شوشوندنک بلورگه ممکن اول اوزینك باصدرغان کتابلرینك باش و صوگفی بیتلرندک ئله نیچه تورلی موضوع لرگه تعلقلی تورلی شعرلر اُصدمشدر. و اول شعرلر آنك تورلی وقتلرده درسدن صوگ شاکردلرگه اوقوب شاکردلر ننگده یازوب آلقان شعرلریدر.

هر یلنی یاز باشنده شاکردلر قابان کولی باشنه حضورغه چقغانده مرجانی حضرتنی بر کون دعوة اینه لر ایدی، اول شو مجلسکه کیلگانده کتاب آلوب کیلدر، و کوب وقتده آنك آلوب کیلگان کتابی فارسی دیوان لری بولادر ایدی. بر یلنی «مثنوی» نی کییه ده بارغانده هم کول باشنک چادرده اوقوب معنی سنی سوبله گانی خاطرمنکدر.

مرجانی حضرتی نی قدر شعر گه محبتلی بواسه ده اوزندن عربی شعر لور سویلر گه قوه شعریه سی اول قدر کوجلی توگل ایدی. بعض بر شعرلرنده گی تکفلر انتقاد نیلنم اسلقده توگل در. شعر سویلر گه فرصت و هوسی قارتایغا چراق بولدیمکان دیب خاطر مه کیلدر. صوکنی بللرده بر جهی گی تعطیلده مرجانی حضرتندن «علم العروض» دن بر نرسه اوقوسه ق ایسکان دیب صورادفنده: «اوزک عرب شعر لرینی کوب اوقوب ملکه حاصل ایتهر گه طرش» دیب خصوصی اوقو تورغه هوس ایتمگان ایدی.

روسیده ده گی مفتی لك که نخلری

مرجانی حضرتی اورنبورغ محکمه شرعیه محمدیه سنده گی مفتی لك اورنی اهلی قولنده بولسه ملت اسلام ایچون خیلی خدمت قیلورغه مساعد ایدکنی، اسکن مفتی بولغان کشی لرنک اهل بیتسز تعیین قیلنه کیلنگانلکنی سویلیدر، خصوصاً سلیم گرای مفتی نك بو منصبغه تعیین قیلنغانلقی عوامدن فتوی مقامنه جرأت قیلغانلارنک باشی بولوب، اوزندن صوکنده اوشبو اورنغه عوامدن مفتی بولورغه یول آچدی، دیب تأسفی ایتهدر؛ و بوش حقیقه ده بومملکتده اوشبو منصبنک بتما کندن عبارت بولوب زور جنایت دیدر؛ و آندن ئلسکگی مفتی لرده خیلی جاهل ایسه لرده بتونلای اوك علمدن بالانچاچ توگلدر ایدی، دیور ایدی.

مرجانی حضرتی نك سلیم گرای مفتی بولور وقتده اوزینکده مفتی بولورغه هوسی بولغانلقی، شول وقتده اوزینک شاگردلرندن پیتربورغه تورغان حسین بن فیضخان برلن یازشقان مکتوبلرندن آکلاندر. سلیم گرای مفتی وفات بولغانده هم مرجانی نك مفتی بولاسی کیلنگانلکی روش حالندن بلنه در ایدی. و اول وقتلرده درسخانه ده درسدن صوکن مفتی کم بولور ایسکان دیب سوز چقانده سمرقند آخوند بولاچق، آخوند پایازیدف بولاچق دیگان خلق سوزی سویلنگانده شاگردلردن برسی:

«حضرت سز معقول اولور اید کز» دید که هیچ بررد جواب بیرمگان ایدی. بعض بر کشی لر مرجانی حضرتی مفتی لکنی صوراب مینیستر گه عریضه بیرگان دیبده سویلیلر ایدی. فزانده مشهور میسیونیر ایلمینسکی نڭ اسوه تیشی سیناتنڭ اوبر پروکاروری پاییدانوسفی غه یازوب تورغان مکتوباتنده مفتی بولور غه یاراتماغان کشی لرنی صاناغانده مرجانی حضرتی نده ذکر ایتهدر. وبونڭ مکتوبی سلیم گرای مفتی دن صوڭ بولاچق مفتی حقنده در.

مرجانی حضرتینڭ مفتی بولور غه استه وینڭ باش سببی: مفتیلک نڭ ملت که خدمت ایتەر گه زور بر وسیله بولدقیدر، وایکنچی سببیده: روسیه علماسی آراسنڭ بواورنغه اوزندن آرتق مستحق کشی یوقلغیدر. اوشبو وقتلرده بر درسدن صوڭ مرجانی حضرتی: «کشی اوزینڭ مستحق بولغان منصبنی اهلندن طلب قیلور غه تیش ایدو کینه یوسف علیه السلام قصه سنده «اجعلنی علی خزائن الارض انی حفیظ علیم» آیه کریمه سی دلیلدر» دیب سویله مش ایدی.

شا کردلر گه التفاتی و آنلر ایلن مجالسه سی

مرجانی حضرتی شا کردلرینه التفاتلی و آنلر حقنده حسن ظملی و آنلر غه مرحمتلی ایدی. علم گه استعدادی بولغان فقیر شا کردلر گه اوز کسه سندن اعانه ایتدکلی کوب، و عموما شا کردلر نڭ حالنی آیانچلی دبدر ایدی

مدرسه ده شا کردلر دعوة قیلغان مجلسده بیک شاد و آچق یوز برلن اوطرادر وشوندی مجلسده فش کونی یاستودن صوڭ کمرگاندن تون اورتاسینه قدر اوطروب فاللا تورغان ایدی. سویله گانی: اوتکنان علماء اسلامیة تراجمنه یا که دول اسلامیه نڭ باشینه کیلگان وقائع غه دائر، یا خود بر بر مسئله علمیه ده اوزاق تحقیقات که کروب تفصیل قیلا تورغان ایدی بعض کونلرده درسخانه ده هم درسدن صوڭ شولای

تحقیقات وتفصیلاتغه کروپ کینوب بیک اوزاق اوطرادر ایدی. شاگردلرنڭ اچنده آنڭ تحقیقاتندن حظ آلا آلمغانلارینڭ طبیعی جانلری صقلا تورغان ایدی.

مرجانی حضر تینڭ درسینه هر وقت ملازمة قیلا تورغان «بسال» نام بر قارت، صوفی خلفه بار ایدی. بونڭ گرچه کوزی کورماسه ده علمدن خیلی حظی بار، اوزی سوزگه اوستا بیکده زیروه کشی ایدی. مرجانی حضرتی درسدن صوڭ یا که مجلسلرده مطایبه طریقنچه برسوز سویلسی کیلگانده اوشبو صوفی آبریغه خطاب ایتوب سویلمدر ایدی، باشقه شاگردلر سامع غیر مخاطب قنه بولوب اوطرا تورغانلار ایدی. اوشبو صوفی آبری مناسبتیل ایسمه توشکان بر قصه نی باز میچه اوته آلامام:

مرجانی حضرتی کوب وقت تفسیر کشافی مدح ایته، و آنڭ عبارتندن بیک لذة آلمغانی سویلی، یانڭندن بیک یاخشی آت اوتوب کیتکانده نیچوک حضورلانوب قاراغان کبی مینده «کشافی» عبارتینه شولای حضورلانوب قاریمن دیدر ایدی. شونی ایشتکاندن صوڭ مدرسه ده گی خلفه لر دن حسن الدین نام خلفه حضرتندن «کشافی» نی عاریته که صورادی، بوڭکا قوشلوب صوفی آبرینڭده کوره سی کیلدی، مرجانی حضرتی بر کوننی تفسیر کشافی کیتروب بیردی. بونلر آلوب قالدیلار. بر نیچه کون اوزغانندن صوڭ مرجانی حضرتی صوفی آبریغه خطابا: «صوفی آغای! «کشافی» نی نیشلدنڭ» دیدکده صوفی آبری: «تقصیر! کشافکنده اخلاصم قایتدی، حسنی آغایدنده اخلاصم قایتدی» دیب جواب بیردی. بوڭکا مرجانی حضرتی نڭ حضوری کیلوب اوزاققنه کولگان ایدی. بو سوزیل صوفی آبری «کشافی» نڭ عبارتیی آغر ایدوکنی، حسن الدین خلفه بر لن ایکی سیده «کشافی» دن لذة آلا آلمغانلقلرینی بلدره در.

قزنده‌غی او چیتلسکی اشقولا حقنده بیرگان جوابی: مرجانی

حضرتی حچدن فایتقاندن صوڭ بر کوننی در سخا نه‌ده بر شا کردی: «حضرت! سز نڭ اشقولاغه اوقونورغه بار وگزنی خلق یاراتمی، اشقولا نڭ آچلو وینه‌ده سبب بولغانسز دیب سزنی آرتکز ده شلته‌لیلر» دیب‌کنده مرجانی حضرتینڭ بیک آچوی کیلوب: «مین اشقولاغه اوقونورغه بارسام آنده‌غی شا کردلر گه روح بیرو ر اوچون بارامن، اشقولا نڭ آچلوینه سبب بولغانلقمز درست، لکن بزم فرضلار باشقه ایدی: توضیح ملا جلال در جه‌سینه بیتکان شا کردلر نی‌گنه قبول ایتلوب مونسدن چقاچ آنلر نی وظیفه‌لی اماملر ایتلور فکر یله ایدی. همه اول وقت حکومت ار بابینڭ بز گه قیلغان وعده‌لر یله شولای ایدی» دیمشدر.

مرجانی حضرتی برلن بولغان سفر خاطر اتم

مرجانی حضرتی یراق یر گه سفر چققانک کوب وقت یاننک بر شا کرد آوب چقادر ایدی، شوندی آوب چغوشرفی میکا ایسکی مرتبه میسر بولدی. برنچی سی سیمبر گه علییف لرنڭ طوی مجلسینه بارغانده، اوشبو سفرده پارا خود اوستندن فزان شهری کورنمی باشلاغاچ مرجانی حضرتی میکا «مونه سیمبر گه بارغاچ مجلسلرده علما بولور، سین آاردن اوزنڭ باشلاب بر بر مسئله حقنده سوز صوراما، وصورا وچیلر بولسه بلسگانکنی سویله‌ودن هیچ تارتنما» دیدی. وافعاً مجلسده علمه‌ساده و علمی مباحثه‌لرده کوب بولدی. مین استاذ حضرتینڭ نصیحتنچه اوزم باشلاب سوز صوراماسامده، لکن علمی مباحثه‌لرده تیبش اورنلرده بلسگانم قدر سویله‌ودنده هیچ تارتنمادم.

سیمبر گه بارغان کون علییف نڭ خانه‌سنک هر طرفنده کوزگیلر بولغان زور زالده، جیبولغان علما یاستونمازینی اوقودیلار، فارشوده کوزگی بارلغینی آاردن برسی تنبیه قیلغانک مرجانی حضرتی: «کوزگیه کورنگانلر عبادة فصد قیلنغان نوسهار توگل» دیب جواب بیردی وبارچه علما

مرجانی حضرتینە اقتدا قیلوب شول نمازنی اوقودیلار. نمازدن ئلك «اذان» اوقورغە مگا قوشدیلار، مین اذاننی قوللارمنی کوتارمبچه گنه اوقوغان ایدم، مرجانی حضرتی اذاندن سوڭ شول برده اوڭ مگا خطاب قیلوب: «سین حاضرلر اوچون اوقوغان اذانده بارمقلرینی قولانغه قویارغه حاجە یوق دیب بلسگانسن، لکن بو، سنەکه خلاف بولدی، قابوغنه اورنە اذان اوقولسه اوزینڭ مشروع بولغان کیفیتنچە اوقولورغه تیمش، اذاندە بارمقلرینی قولانغه قویوق سنەدر» دیدی.

ایکنچی سفر استرخان غوبیرناسی خان اورداسینه عبیدالله حاجی گه قوناقه بارغانده ایدی، بوسفرده مین بولده قارار اوچون فقه دن «هدایة» تاریخدن «مقدمه وفیة الاسلاف» و «مستفاد الاخبار» نڭ برنچی جلدنی آلوب چققان ایدم.

مرجانی حضرتی پاراخود قوزغالغاچ قزان شهری کورنماس بولغانغه قدر شهرنی قاراب تورا تورغان ایدی. قزان کوزدن غائب بولغاچ میندن: «یانڭا نبلر آلوب چقدڭ؟» دیب سورادی، مینده جوابده باشلاب «هدایة» نی ایتکچ بوڭا حضرتنڭ بیك کینی کیلدی، اول شوندی یاخشى سوزلردن اورنی بران تفال قیلوچن ایدی. بولک حضرتدن مستفاد الاخبارنڭ باش و آخرنده گی شعرلرنی اوقوب باردم. اوشبو سفرده مرجانی حضرتی اوزینڭ ترجمه حالی حقنده بایتاق سوزلر سویله گان ایدی، خاطرمدە قالغانلر نڭ بعضسنی بو اورنده یازامن:

قزاندەغی معیشتی حقنده: اوط قزاسی کورگانسگه قدر معیشتینڭ آغرراق اوزغانلقینی و اوطن صوڭ دائما ایرکنلکده بولوب برده تارلق کورمگانلکینی، و اوطنن ئلك کورگان بر توشینڭ تعبیریده شولای کپڭ معیشت بولاچقنی بیلرگانن سویله گان ایدی. کورگه ن توشی: بر وقت رو یاسنده اوزینڭ آرق بر صییرنی، سیمز بر صییر آشاغاننی کورگان، و بونی اول یوسف (عم) قصه سنەگی توش نڭ تعبیریله تعبیر قیلغان بولغان.

یوسف (عم) قصه سداك توشك سیمز صییرلارنى آرق صییرلار آشاغانلقدن آنك تعبیری موللق صوكنده قعطلق بولغان، مرجانی حضرتینك توشنده آرق صییرنى سیمز صییر آشاغانلقدن تارلق صوكنده كيك معیشت بولاچقینه دلالة قیلغان، وشولای هم توغری کیلگان.

یولك بارغان چاقه پاراخودده اوردا قزاقلارینك اچنك «عمر خلفه» دیب مشهور كهمه اوچرادى وبو كشی مندن اوزینی مرجانی حضرتی برلن كورشدرونی اوتندى، مین مرجانی حضرتینك حچره سینه باروب بو كهمه نك كورشه سی کیلگاننى سويلدم، مرجانی حضرتی زالفه چقوب «عمر خلفه» نى حضورینه قبول ایتدى، وخیلی وقت سويله شوب اوطردى. اورداغه بارغاندن صوكنده قزاق ملالارینك بعضی حضرتكه کیلوب كورشديلر. مرجانی حضرتی بولارنى كورگاندن صوكن استرلی باشى، واسترلیتماق حضرتلرینك قزاق خلیقینه قیلغان حسن تأثیرلرینی تقدیر قیلدى. آنلرینك بواشلىرى دینگه زور خدمت بولغانلقینی سويله ب شادلق اظهار قیلدى. واوزینك قزاقلارنى بخارغه سفرنگى كورگان حاللرندن حاضرده بتونلی باشقاروب كوب توزه لگانلرینی سويلدى.

مرجانی حضرتینك اوز حالندن ممنونلكی حقدنه: اوزینه دشمان بولغان كهمه لر شول وقتنك زور كشیلری بولغانلقدن آنلرغه اوزی غلبه قیلغانلقدن شادلنده در ایدی. همه تالیفاتینك كوبسی اوز حیاتنه باصلغانلقینه، وبونالیفاتینك اوزندن كوب صوكن بولسه ده بر زمان تاریخك آنی تقدیر قیلدر اچقینه اشانادر ایدی، وبونك ایل اوزینی تسلی قیلدر ایدی. لکن بیک آز زمانده یكرمی بیش یل اچنده بو قدر مقبول بولاچقینه خصوصاًده قزان اهابسی طرفندن تقدیر قیلنوینه بیک اوق اشانیدر ایدی. اگر بو اوزندن صوكن یكرمی بیش یل تولوغه آنی تقدیر قیلوب مطبوعاتنك شوايته چكنی، واوزینك نرجهه حالی باصلوب نشر ایتوله چكنی بلسگان بولسه ایدی، آنك روحی بنده كوته رنگی بولغان

بولور ایدی بلسکه بو و یازغانلرنندن آرتق دها کوب نرسه لر یازغان بولور ایدی. رحمة الله تعالی.

مرجانی حضرتینک وفاتی.

مرجانی حضرتی صوگھی یلارده اوزینک قارتایغانلقینی و آشاغان آشلرینک هضمی چیتنلشکانلکینی سویلیدر ایدی. مرض موتندن ئلك گی جایده اور داغه فوناقغه باروب فایتوونده پارا خودده سویلگان سوزلری آراسنده عائله سینه تعلقنگان برکمه سدن زارلانووب سویلگانک: «مینم عمرمنک آخر وقتلری یتدی، مین ایندی اوزاق به شه مم، الله اعلم مین بو فشدنغنه چغارمن» دیمش ایدی. واقعا اوشبو سفردن فایتقاچده «هاشکیچو» گه باردی، آتا و بابالرینک قبرلرینه زیارت ایتوب سلامت فردا شلری ایله کور شوب فایتدی، قش آخرلرنده آوری باشلادی. آوری کوچه یوب مدرسه گه کیلودن عاجز بولغاچ خانه سینه چافروب درس بیردی. خانه سینه درسکه شا کردلرنک یاشره کلریک باروب کوب شا کرددن خانه نک هوا سیده بوزله مسون اوچون توضیح درسینه کروچیلر نک گنه بارمقی مصلحت تابلوب، شولارغنه باروب درس توضیح دن رکن اول نک باب ثانی نندن، بولدی بودرس ۱۳۰۶ سنه ۱۳ نچی رجیده ایدی، وایکنچی درسکه عقاید او فوچیلرغنه باروب درس آلوب فایتدی لار.

وشولای درسکه شا کردلرنی بولب بولب کنه یبهز اوب تورلیدی. صوگره حضرتنک حالی آغرلنه باشلاغاچ شا کردلرنی درسکه بارودن توقناتلیدی. بر کوننی استاذ حضرتلری بزم شریکلردن حافظ بن شاهمراد وکشاف بن شاه مردان و بو فقیر اوچمزنی چاقرتدی. بز بارساق استاذ رحمة الله تمام اولم نوشه کینه باتقان ایدی. باتقان اورنده بز گه اوشبو وصیتنی سویلیدی: «مینم کیتهر وقتیم یافنلاشدی، مین سز اوچگری «حاشیه التوضیح» نی تصحیح قیلوده اوزمه خلق قیلدم، یاخشی اعتبار برلن تصحیح قیلوگوز، مین یازغان دیب کنه اصل نسخه گه تطبیق قیلو برلن قذاعتلنمه گز، اگرده اوچگز بر گه خلاف تابقان اورنکز بولسه

اوزگز چه تصحيح فيلورسز، مينده سزك كبي انسانهن، خطا فيلماقم بيك
ممکن، خطادن بنده خالی بولماز» ديب ينه بر نيچه نصيحتلر دن صوڭ
«خوشگزر! اللهغه طابشردم» ديدى، وبزگه مدرسه گه فاي تورغه رخصت ايتدى.
صوڭره ينه كوندن كون حالى ضعيفلندي ونهايت ۱۳۰۶ ميلادى
شعبان ۲۸ نده دوشنبه كونگه فارشو كيچده ساعت سيكزده بو عالم گه
وداع فيلدى، ودوشنبه كون ساعت ايكي دن صوڭ جنازه سنى ميدانك بيك
كوب جمع عظيم برلن اوغلى برهان الدين حضرت ادا فيلدى رحمه الله
تعالى رحمة واسعة.

مرضى وقتنك دائما قرآن اوقوغان وقرآن معنالىرى كوكل گه يگكلك
بیره در ديگان وفات بولاچق كون كوندز بر اراده «بو كون ساعت سكرده
آلورغه كيلر» ديب ايتوب قويغان. حياتينك صوڭغى وقتلر نده ايتكان
سوزلرى: «هر وقت قرآن اوقوگزر، اصلا ايرنماگزر، راحتلك كوررسز»
صوڭره «ولوان قرآنا سيرت به الجبال اوقطعت به الارض اوكلم به الموتى
بل لله الامر جميعا» آيتنى تسكرار اوقوغاندن صوڭ «الله اكبر الله اكبر
لا اله الا الله والله اكبر الله اكبر والله الحمد»نى، آندن صوڭ «سبحان الذى
اعطى كل شى خلقه ثم هدى» آيتينى اوقوغان آفتهده «الله ربنا ورب
العالمين» ديگان.

مرحوم استاذنك «حاشية التوضيح» كتابنى باصدر رغه اوز ينك حيات حالنك
اوڭ يتر قدر خراجتنى صالح بن ثابت عبيد اللين بيرمش ايدى، وفاتندن صوڭ
اوشبو كتاب باصلدى، باشده غى بش توبنى بز اوچ شريك برگه تصحيح
فيلدى. صوڭره بر نيچه مانعلردن اوترى حافظ برلن مين تصحيح مجلسنه
حاضر بولمقدن معذور بولدى. بش توبدن صوڭغيار ينى كشاف افندى
بر اوزى تصحيح فيلدى، وبو خصوصده مسئوليت آنك ذمه سنده قالدى.
هفا الله تعالى عنا وعنه اجمعين.

عبدالرحمن بن اسماعيل بن عمر الحاجطرخانى.

۱۳۳۱ سنه ذوالحجة ۲۹

مرجانی حضرتلری حقنده خاطراتم

شهاب الدین حضرت ترجمه سینه کررک مهم معلوماتم بولماسه ده، خاطرهمده فالقان شوشی نرسه لرنی یازارغه اویلادم: شهاب الدین حضرتنی برنچی مرتبه کورووم، اوز خانه مزده بالا وقتمه ایدی. مرحوم بابام و آتام (۱) حضرتلری بو محترم استاذنی بیک حرمتلاب ضیافت فیلدیلر. والد مرحوم حضرتلری: «بو حضرت بیک زور حضرت، ادب برله گنه کورش» دیب میگا تنبیه ایدوب، حضرت برله کورشتردی، مینم ایچون مخصوص دعاسن آلدی. شول وقتده، بونلر زورلاغان کشی زور بولورغه کررک دیگان بر نرسه کوکلمه نوشدی. بو ایسه تقلیدی بر اش ایدی.

صوگره بر آز آک و استعدادم بولغاچ، آنک اثرلرندن استفاده قیلورلق حالگه کیلگیاچ اخلاصم آرتدی. اثرلرندن استدلالا چن عالم و محقق دیب بلدم، شهاب الدین حضرتنک یورطمزده غنه توگل، بلسکه اسلام عالمنده عصرلرنده صاناری بارماق صانندن اوتمگان مستثننا عالمردن بولغانینی آکلادم.

مرجانی حضرتلرینک درس لرن کورو نصیب بولماسه ده، صوگه تابا مجلسلرنده بایتاق اوچراشتردم. مسگر مجلسلرده آز سویلاوچان بولغانلقدن علمی سوزلرن ایشتکاتم خاطرمده یوق. خصوصی مجلسلرده سویلاوچان بولوب، بش اون کشیک بر مجلسده بایتاق علمی نرسه لر، قاریغی مهم واقعه لر سویلاگان ایدی. بو مجلسده عباسیه دورنده گی اسلام حاللرن، بخارا احوالی، بخاریلرنک اوزلرینه آرتوق حسن ظنلری توغر سونده لطیفه قیلوب بر نیچه واقعه لرن، شونک کبی مهم نرسدلر سویلادی.

(۱) تونتار علی ایشان و آنک کیاوی شمس الدین حضرت.

بر مجلسده یهودی بر طبیبدن، قرآنده غی یعقوب یوسف کبی
عبرانی اسملر نك معنالن صورغانن، یوسفنی تمام المراد معناسنده
ترجمه قیلغانن نقل ایتکان ایدی. بونك سببده: «بنی اسرائیلده برگنه
اوغلی کشی ناقص صانالوب، حضرت یوسف آناسینك ایکنچی اوغلی
بولوب دنیاغه کیلگاچ بو نقصان بتکانلکدن، بوبالانی تمام المراد
معنامنده بولغان یوسف برله اسمله گانلر» دیمش. مر جانی حضرتلری علم
کشسی بولغانلقدن کمدن بولسه ده بر علم آلورغه بورووی البته
اورنلیدر.

مر جانی، عادی نرسه لر گه چه تحقیقلا بولور گه هوسلی، هر نرسه گه
عبرت کوزی برله فاراب بر فائده تابارغه طرشوچان بولغانینه «برق
الومیض» اخیرلرنده شاهدلری باردر.

علمی مسئلهلرنی تفکر و مطالعهغه تالغانک حس عالمندن بتونلای
کیچوب، بتون اعضاسی گویا فکر و تصور بولغانن نقل ایتهلر.
شونك ایچونده عالم درجه سینه ایرشکاندر. «علمگه بتونکنی بیرگانه گنه
علمدن نصیبك بولور» دیگان سوز کوب نجر به ایدلگان درست فاعله در.
قرآن: «عبراندن بری: «بر وقت ایداشم برله شهاب الدین حضرتکه
باروب، خانه سینه کروب، ایشك نوینده یارتنی ساعتلا بوردق.
حضرت بر نیدر کتابلرنی آچوب فویغان، مطالعه قیلوب مشغول ایدی.
صوکره اشکافدن ینه کتاب آلورغه فوزغالقانده بزگه کوزی توشدی،
بوقودن اویغانغان کبی سیمسکانوب کیتوب، «سز فایچاندن مونك» دیدی.
«یارتنی ساعتلا بولغاندر» دیدک. «کیره کلی بر مسئله توغور بسنده کتاب
مطالعه فیلا ایدم، کیلگانکنزنی برده سیز مگانمن» دیب بزنی خوش
قبول ایدوب بر آز وقت مصاحبه قیلوب چقدق» دیب حکایه ایتکان
ایدی.

فیض الرحمن مخدوم التازلاری شهاب الدین حضرتنك یافنلرندن،

شاگرد وقتندن بیرلی آنڭ مصاحبی، علم و کمالاتینه عاشق، معرفتلی برذات ایدی. بو کشی حضرتنڭ یاش زمانلرنده یئاقده بوفلاماغانن، تونلرده مطالعه برل. مشغول بولوب کتابلر آراسنده غنه استراحت قیلوب آغانن هر وقت سویلدیر ایدی. بخاراده وقتنده کوبره کتب خانهلرگه خصوصی استاذلرغه یورگانن، درس خانهلرگه کوب یورمگانن، «وفیه الاسلاف» اسملی زور تالیفینی بخاراسفرنده تحریر ایدوب، مسوده سن بوچه لرغه تولتروب آلوب فایتقانن حکایت قیلغان ایدی. شهاب الدین حضرتنڭ بو حاللرن اویلاب فاراغانده بتون عمرینی علم یولینه، بلکه زماننده مندرس بولغان علوم نفاعه تحصیل یولینه صرف قیلغانی کورنوب تورادر.

مرجانی حضرتلری مدرسه تحصیلن متعارفچه مکمل روشده تمام ایتکان بولسه ده، آنڭ مستثنا عالم بولووی، مدرسه تربیه سنندن گنه بولمای، مدرسه علمینه قناعت فیلمای، بلکه اوزینڭ استعدادی واجتهادی سایه سنده بولغاندر دیب کوکلسگه کیله در. اسلامده علم تنزل ایتکان، اصول تعلیم بوزولغان عصرلرده بیتشکان عادت طشنده غی عالمر، استعدادلرینه مناسب مدرسه دن استفاده ایتمگان، اوز باشلرینه تحصیل کورگان کمنهلر بولورغه کرک. بو جهلدن صوگفی عصرده غی نامق کمال، احمد مدحت، مفتی محمد عبده، شیخ جمال کبیلرینی سانارغه یارار. بونلر دن نامق کمال، احمد مدحت لار مدرسه تحصیلنده تمام ایتمگان کشیلردر. احمد مدحت نڭ «مکتب و مدرسه معلوماتی برله قناعت ایتوچی نادان قالور» دیگان سوزین حکایت ایده لر.

مرجانی حضرتلری اعتقاد و عملده خالص اهل سنت، سلف صالح بولنده بولوب، بو یولده بولماغان اعتقادی و عملی کوب بدعتلرگه تنبیه قیلوب کیتمشدر. خصوصاً اعتقاد مسئله لرینه کلام قاتشدرونی سنت خالصه غه خلاف، غایت منفور بدعت کوروب، اهل کلام نڭ بارسنه خالص اهل سنت دگللر، یعنی جمله سیده اهل بدعتدن دیه مشدر.

مرجانی حضرتلری استدلال قوهسی بولغان کشی که تقلیدنی درست کورماس، بلکه کتاب سنت که تمسکنی تیوش کورر، مقلد که ینه (۱) امامینک سوزینی دلیللری برله آکلونی لازم بولور بولمشدر. بو جهتلر دن مرجانی، ولی الله الدهلوی، صدیق حسن، محمد عبده کبیلر برله بر مسلكده بولغانی آکلشلیر. مگر مذهب حنفی ده تعصبی برله بولاردن آیورلسه کرک.

شهاب الدین حضرت: اجتهاد تقلید، نفی برله اثبات آراسنده دائر بولمادندن، مجتهد بولماغان کشی مقلد بولو لازم توگل. استدلال قوهسی بولغان کشیگه ده کتاب سنت که تمسک قیلورغه تیوشلی، تقلید ضرورت حالنده گنه یعنی توغریدن توغری کتاب سنت برله استدلال قوهلری بولماغانلرغه غنه درست. استدلال قوهسن تحصیل قیلورغه اجتهاد ایتک هر کم که تیوشلی، چونکه کتاب سنت که اتباع برله امرلر هر کم که عام، اتباع ایچون استدلال قوهسی بولماق لازم دیمشدر. اجتهادنک منقرض توگلگی، و متجزی بولووی برله فائل بولمشدر. بو درست مسلكنی آچق کورستووی برله صوگبیلرغه توغری و کیک بول آچوب کیمشدر. «کتاب سنت که تمسک یالفوز مجتهدلر وظیفهسی گنه، مجتهدلر بولسه بو زمانده بوق، مجتهد بولماغان کشیگه کتاب سنت که تمسک درست توگل» کبی قرآن حدیث علملرندن یرا فلاشدرغان بوزوق فکرلرگه تنبیلر فیلمشدر. آنک سوزلری زماننده شاو شوغه سبب بولسه ده، اوزاقلامی آکلانا باشلامشدر. رضاء الدین حضرتنک دوستلرندن برینه یازدیغی مکتوبنده: «مرجانی سوزلری کوب زمان آکلشلماز دیب تورغانده اوزندن صوگ اون یلده اوتهدی باشقر د آرالرندن مرجانی تحقیقلری ایشتیله باشلادی» مضموننده سوز کورنگان ایدی. سوز جایی چقچاق شونیده ایتوب اوزارغه یاری: رضاء الدین حضرتنک الاعتبار اسملی اثرن، مرجانی (۱) بوسوزگه نظارعی مقلدن ددون در جده بولور. ولها «العامی لامذهب» دیمشدر.

حضرت تلمری کورگاچ، «بو یکتدن خدمت امیدلی» دیگان سوزینی ایشتان ایدم. مرجانیڭ بو فالی توغریده چقدی.

مستثنا عالمیگره هر عصرده معاصرلری حسد و دشمانلق قیلولاری ایسکی عادت بولغانلقدن، مرجانیده عصرده شلرندن کوب جفا چیکمشدر. ایڭ الڭ طبع ایدلوب نشر قیلنغان «ناظورة الحق» کتابینه معاصرلرندن بر فرقه رديه بازوب نشر ایتکانلر، آنسڭ مذهب و عقیده سینه طعن ایدوب کوب قیل فالغه سبب بولمشلر. بو توغریده ضیاء الدین الطرخانی المدی نڭ:

(يا اغبين على الاخبار والادب اهكى لكم قصة من اعجب العجب) مطلعی برله باشلانغان گوزل بر قصیده سی باردر. ناظورة الحقغه و باشقه تالیفلرینه ده علما طرفندن منظوم منثور بیڭ کوب تقریضلر کورندی. چیت یورت علماسندن کوب کومسنلر ناظوره دن بایناق سوزلرنی کتابلرینه نقل ایتدیلر. هند علماء کبارندن صدیق حسن خان حضرت تلمری «لقطة العجلان» نامنده ی اثرنده بو کتابدن عشا مسئله سن بتونلای کوچروب، بو مسئله ده ینه دن سوز قوشارغه حاجت قالمادی دیه مدح ایتمشدر. عبدالهی اللکنوی حضرت تلمری «النافع الکبیر» ده ناظوره نڭ طبقات العلماءه دائر سوزلرین نقلدن صوڭ: «بوسوزلر مینمه کو کلمیه کیلسگان ایدی، لکن سویلارگره قورفغان ایدم» دیمش، «فحمدت الله علی حسن التوارد» دیه ثنا ایتمشدر. تونس علماسندن محمد بیرم الخامس حضرت تلمری «صفوة الاعتبار» ده بو کتابنی ذکر و مدح ایدوب، «عصر مزده بوکی عالمی نڭ ظهوری زور نعمت و غنیمت، شکرانه قیلورغه تیوشلیدر» دیمش.

مرجانی حضرت تلمری هر بر تالیفلرنده تحقیق مسلکن آله آلوب، کتاب سنت یولینه ارشاد ایدوب، کتاب سنت علملری نڭ تحصیلی لزومینه تنبیهلر ایدوب، بو کونگاچه معروف بولغان اصول تعلیم نڭ بو مقصدغه

أیر شور گه زور مانع ایکانینی آچق بیان ایدوب زور انتباه غه سبب بولغانلغی انکار ایدلماس. بوجهدن مرجانی حضرتلرینی اون اوچونچی عصر نڭ مجددلر ندن سازامق غطا بولماس.

مرجانی حضرتلری قرآن کریم طباعتی تصحیح خدمتک بولغانک تصحیحنده بیک اعتنا ایدوب آنڭ نظری برله طبع ایدلگان مصحفلر ایڭ درست سانلادر. بو توغریده «الفوائد المهمة» اسملی بررساله سینه نشر ایدلمشدر.

تاریخ علمنده ابن خلدون لر مسلککنجه تحقیق وانتقاد یولنده بولوب، قرآن وبلغار تاریخینی ده بو اساس گه بنا قیلوب یازمشدر. مرجانیڭ عموما تالیفلری تحقیق و تدقیق اصولینه بنا ایدلوب یازلمش، هر مسئلهنی دقت و محاکمه اوزره بیان قیلمشدر.

فقه کتابلر مزده بیک چو اچقلی بولغان آی مسئله سینی ده شرعی بر یولغه قویوب بایتاق اختلافنڭ بتووینه سبب بولمشدر. آنڭ بو توغریده غی شرعی نظریه سینگ خلاصه سن کورستو مناسبتسن بولماسه كرك: صوموا لرؤیته الخ حدیث شریفی مفادنچه، رمضان غره سی رؤیت یاخود تکمیل شعبان برله ثابت بولور. شعبان غره سی اگر کورنماسه تکمیل سنه برله تعیین ایدلور. بو روشده عمل، حساب برله عمل بولمیدر. چونکه رؤیت برله باشلانغان سنه قهریه، حساب اصطلاحی بولماغانی هر کمگه معلومدر. شعبان باشی کورنمه گانده رجبلر نی تکمیل برله شعبان غره سن تعیین ایتمک دلالة فص برله عمل بولمی، بلکه زیاده علی النص وتعدد بوم شك و باشقه استحاله لر نی لازم ایتدکندن درست بولمیدر. بوسوزلر نی «حق المعرفة» کتابنده تفصیل اوزره بیان ایدهدر. سنه قهریه نڭ اوچ یوز ایللی دورت کون بولغانن بیان ایدوب، فقط بو کونلردن آرتقان کسرلر نی جیغان نیچه یلک بر توغری کبله تورغان کبیسه یلنونک کورساتوب کیتکان بولسه یخشیره ق

بولور ایدی. مرجانی حضرتلری حساب برله عملنی خطا کورمه سده،
یسردن عبارت بولغان شریعتنک موندای عامه ایچون حر جلی بر اش
برله تکلیف ایتمگانن بیان ایده در. یعنی بیگنلک، خطاسزلق فایوسی
برله عمل ایتمکانه ظاهره رک بولسه، شونک برله عمل شریعتکه
موافقده دیمک بولادر.

مرجانی حضرتلری مکتوبلرده و باشقه معامل لرده تاریخنی آی برله
یورتماونی حمیه اسلامیه گه خلاف کوروب، آی باشلارینک مضبوط
بولماوینک بر سببیده اوشبو مساهله بولغانن آکلانادر.

مرجانی حضرتلری تالیفلر نده اهل کلامنی غایت ذم ایدوب،
کلامنی علمدن ساناماسده، اوزینک کلام برله شغللنوب خصوصاً ملا
جلال حاشیه سنده و جه خمسه لرده گی ایباح کلامیه لر گه آرتوق اهمیت
بیر وینه باتسنوچیلر بار. متعارف اصول تعلیمنی بیک مکروه کوردیکی
حالده بو یولدن آیورلا آلماغانینه ده تعجب ایدوب، مرجانینک شأنینه
موافق کورمیلر. بعض بر مسئله لرده یغشوق انتقاد قیلوب، خصوصاً
حضرت عثمان حقنده غی ملا جلال حاشیه سنده گی بعض محققین دن نقل
ایتسکان سوزن فضول کلامدن سانیلر. بوکا بشقه ده آنک اثر لرنده
انتقاد ایدرلک موضوعلر بولور. هر حالده بو کبی اشلر هفواتدن
سانالوب مرجانینک شأنینه نقیصه بولماس. آنک حسابی یوق فائده لی
خدمتلری یاننده بو کبی جزئی خطالری یوق حکمنده فالور. رحمه الله
تعالی وشکر مساعیه ونور مناعیه.

محمد نجیب تونتاری.

حقوق و علامه داملا شهاب الدین المرجانی القرانی حضرتلرینک

ولادتندن یوز و وفاتندن یکرمی بش سنه مروری مناسبیتله مرحوم مشار الیه

حضرتلرینی تذکار و در خاطر ایتمهک ایچون بر ایکی جمله

احوال عالمدن آزاچق خبردار اولان کیمسهلره معلومدرکه بو عصریه زده اولان اقوام مترقیه وطن و ملتلرینه آز و چسوق خدمت و منافع طوقنمش ذواتک و فاتندن صوکره آنک نامنی احیا والی یوم القیامه ابقالیتمک ایچون آنک نامینه انواع مؤسسات خیریهلر بنا ایتمهک کبی هر درلو و سائله تشبث ایتمهکدرلرکه موندن مقصدلری او ذاتک خدمات مبرورهسی مقابلنده وفاتندن صوکره ده فی الجمله مکافات ایتمهک و بو وسیله ایله سائلرلی خدمات ملیه، و منافع قومیه به تشویق و ترغیب ایلمکدر. بویله تشبثات حسنه ایلیک زمانلرده بزم اقوام اسلامیه بیننده جاری اولمش ایسه ده، فقط مع الاسف اعصار اخیرده سائر عنعناتمز بزییم یدیمزدن اجنبیلر یدینه انتقال ایدهرک بزلر آندن محروم قالدیغمز کبی اوشبو تشبثات حسنه ده بویله اولوب کتمشدرکه بونک ایچون نه قدر اسف ایدرسک کنه آذر. و بالخاصه بزم قوم تاتار بوبابنه او قدر مساهله ایتمشدرلرکه بویله ذاتلرک نیک ناملرینی احیا ایتمهک ایچون آنلرک نامینه مؤسسات خیریهلر انشا ایتمهک دکل هیچ اولمزه آنلرک ترجمه حاللرینی بیله یازمیوب مدة حیاتلرنده قیلمش بوقدر فدا کارلقلری دکل سائر احواللری، بلکه کندیلری رهین خاک غفران اولدفلرنده ناملری بیله کندیلریله برابر دفین خاک نسیمان اولوب کیده رک ناملری بیله بزه معلوم دکلر. بوا یسه نه قدر نانسکور و نسا خلفلک و مروتسنلکدر. شکرلر اولسونکه شو عصریه زده بر مقدار ارباب درایت و اصحاب فطانت اولان کنچلریمز سائر نقصاناتیمزه

واقف اولارق آنلرک دفعیچون کمر همتی باغلابه رق نشمیر ساق
سعی واجتهاد ایتدیکلری کبی مشاهیر ارباب قلم، و نامداران محرابین
کرامدن بعض ذوات همیتسماتک بو نقصانمز کده تلافیسی اوچون بذل
همت و صرف مقدرت ایدهرک مشار الیه فاضل مرجانی حضرتلرینک
ولادتندن یوز، و وفاتندن یسکرمی بیش سنه مروری مناسبتیله مشار
الیهی ند کار و در خاطر، و بو وسیله ایله مشار الیه حضرتلرینک روحینه
ادعیه خیریه جلب، و سائرلری آنک مسلکینه سلوک ایتمه به تشویق
و ترغیب ایتمک امل حسنه، و غرض صحیحنه بناء مشار الیهک منافق
سامیه، و احوال عالییه، و خدمات سنیه لرینی مبین بر مجموعه جه سع
و ترتیب ایدهرک طبع و نشر ایلمک تشبث خیرنده اولمالری مسوع
عاجزی اولارق دنیالر قدر مسرور و ممنون اولدم. و بو تشبث خیره
قلبا اشتراک ایتدیکم کبی فعلا ده اشتراک ایتمک ایستدم. و بو خواهشم
فقیره حسن ظنلری اولان بعض ذوات کرامک تشویق و ترغیبی ایله ده
تأید ایتدی. گرچه بو منویاتمی اجرا ایتمک بعض بر خیالاته مبنی بر
فج و قتلر تأخر ایتدیسه ده بالاخری بونی اجرا ایتمک طرفی ترجح ایدهرک
بو بابده بر فج سطرلر باز مایه اقدام ایلدم. گرچه مشار الیه حضرتلرینک
احوالینه و قوفم غایت بسیط و سطحی اولدیغندن بنم بو بابک یازاچاغم شیلر
سائرلرنکینه نسبت غایت آزیسه ده بو خصوصه اولان نقصان و قصورییه
ارباب انصافک حسن نیت و صحت طویتمیه باغشلا به چقلرندن امید وارم.
خلاصه اعتقاد عاجزیمچه مرحوم و مغفور له علامه محقق داملا
شهاب الدین المر جانی حضرتلری هر ملتده اولدیغی کبی بزیم ناتار
ملتنده پک چوق زمانلر مرورنده منفرد اولارق ظهور ایدهرک بر
علامه زمان، و نادره اوان، حقایق اشیا به بعق واقف، احوال زمانه کما
هو حقه مطلع، هر شیه دور بین حقیقت ایله ناظر، و هر شینی میزان
صعیح ایله اولچه ییچی، ملتینی سوییچی، و آنلرک ترفیسنی ایسته ییچی،
و منسوبینه قصورلری کوستریچی، و آثار اسلافمزی میدانه چیقاروق

آنی احیاء، و ملتزمی آنلرک مسلك حسنه لرینه سلوك ایتمه یه تشویق و تحریض بابنده فوق الغایه غیرت ککوسترچی، بو بابده انواع فداکارلی ابراز ایدیچی، حل مشکلات، و تحقیق حقایق علمیه بابنده یسکانه زمان، و تدقیق مسائل اعتقادیه و اصولیه و فقهیه خصوصنده و حید دوران، و منفرد اوان علامه محقق، و فهامه مدقق اولان بر ذات معالیمات ایدی بتون ادوار حیاتی ملتینک حیاتی تسمین، و اصلاح اصول تدریسیه یولنده وقفی و افنا ایتدیکی کبی مهاتندن سوکرده پک چوق آثار نافعہ ابقا ایتمه سیله ایکنچی حیات معنویه ایله حالا بینمده بزیمله برابر یشامه ده در. علوم دینییه ده اولان آثار عالیه نافعہ سنی برافالم. آنچق شوفن تاریخده «وفیه الاسلاف» و «مستفاد الاخبار» نام آثار بر گزیده لری مشار الیه حضرتلرینه حیاة معنویه ابدیه بخش ایدرک آنی الی یوم الحشر شو حیاتلر بینمده یشامه یه کافی، و آنکله افتخار ایتمه یه و ایدر. زیرا استفاد الاخباری ظاهرا و ماده پک ناقص اولماسیله برابر حقیقه و معنی پک بیوک و پک نامدر. چونکه مشار الیه حضرتلری اثر مذکور یله اسلافمک عنعناتی بالبیان ملتک حسیاتی اویان دیردیگی کبی آنک صکره سنده کلوب تاریخ ملی جمع و تحریرینه متصدی اولانلر هر بریمز آنچق اثر مذکور رهبر اتخاذ ایدرک آنک فهرسنی تعقیب، و آنک منوالی اوزره نسج ایتمک طریقله آثار عاجزانه مزى میدان انتشاره قویه بیلدی کمزله اعتراف ایتمه یه مجبوروز. متقدمینک خدمات مبرورلرینی تقدیر و تحسین ایدرک آنلرک حق تقدملرنی اعتراف ایتمه یه کیمسه نه فی الحقیقت انسانیتدن عاری بر حیوان ناطق نا انصافدر.

مشار الیه حضرتلرینک اعتقاد و دیانت و استقامت جهتینه کلنچه صحیح الاعتقاد، و قوی الدیانة، و شدید الاستقامة، عروہ شریعة غرایه شدتله متمسک، اسلاف صالحین مذهبینه سالک، بدعت و اختلاف جدید احداثندن غایتله مجتنب، و آنلرک خلافتنه کتمه دن ولو ذره قدر اولسون

محرز، و حقیقتی متحری، و متقلدینه تقلیدن متبری، و سنت حبیب
اکرم و طریق اسلافی متتبع و مستقری ایدر. ایشته بونگچوندر که
صفات باری تعالی ننگ ذات باریه عینیت و غیریتی خصوصنک نبی معصومدن،
واصحاب کرام، و تابعین و تبع تابعین عظامدن هیچ بر شی منقول
اولمدیغی جهندن (و ذرالذین یلحدون فی اسمائه) کریمه سینه امثالا
مسئله مذکورنی متأخرون آنک اوزرینه ذاهب اولان معنی ایله حل
ایتمیوب اسلاف صالحون ذاهب اولدفلری معنی ایله حل ایتمشدر.

و كذلك حدوث عالمده حدوث زمانی ایله فائل اولوق سلفلردن غیر
منقول، و مخالفی معقول اولدیغندن آنسکله فائل اولمیوب کان معدوما فوجد
بعد ان لم یکن معناسنده اولان حدوث حقیقی ایله فائل اولمشدر.
ایشته مشار الیهک متأخرین متکلمینه مخالفتی آنجق بویله خفیف و طقیف
اولان مسائله در که آنک رقیب و مخالفلری بونلری اعظام ایدر که
آنک محاسنی مساوی صورتنده ابراز ایتمهیه محاوله، و صرف اجتهاد
ایتمشدر لر. و لکن هیهات تکتیم المشاعل فی الظلام. اما اسلاف کرامه
ذره قدر مخالفتی یوقدر. هر بر مسائل اعتقادیه ده، و لاسیما امهات
مسائله حد و النقطه بالنقطه آنلره موافقدر. بونک شبهه سی اولانلر مشار
الیهک آثارینه نظر انصافی ایله بافسونلر آثاری میدانده در حقیقت حال
ظهور ایدر. شعر ان آثارنا تدل علینا فانظر و بعدنا الی الاثار
بیت: آینه سی ایشدر کشینک لافه بافیلمز هر کسک رتبه عقلی کورونیر اثرنک
مولای متعال حضرتلری علامه مشار الیه حضرتلرینی غریق لجه عفو
وغفران و جانی اعلا در جات جنان اینرک روحنی شاد و خندان ایلسون آمین.

حرره الفقیر محمد مراد الرمزی

۱۸ ذی القعدة ۱۳۳۲ سنه.

۲۰ سنتمبر ۱۹۱۴ سنه.

اوشبو اثری جمع مناسبتیلہ استاذ عالم جان بن محمد جان البارودی حضرتلری یازدقلمی اثر در.

مرجانی حضرتلری علم قدرینی بله، وخلقغهده بلدررگه تروشہ ایدی. شونلقدن علماء وائمه‌نک هر جهتجه کورکام روشده وبعشی بورش وتورشده بولولارینی تیلائی ایدی.

عامه خلقنک نظری ظاهرگه بولدقندن بایلار آراسندهده ملالرنک آیرم سلطنت وبعشی هیأتلی بولمقلرینی تیوشلی کوره ایدی.

شول فکرینه بنائاً اوزی علماء آراسنک ایك بعشی بورطه بعشی جهاز برله توردی، ایك قیمتی آت وعرابهده یوردی، ایك بهالی ذاتندن کیوم کیدی. آنک فکرنجه بندهنک همتی وحسن نیتی وفقنجه الله برکت وبره، کرکی قدر رزق ایرشدره دره اثنای محاوره مزده سوبلیدی: بزنگ محلهده السکمی ملالر بیک توبان روشده معیشت ایتکانلر، بیک آز مصاریف توتقانلار ومع ذلك ایتورلک ترکه‌لری قالماغان. شولوق محلهده آنلارغه کوره اوچ دورت حصه آرتیق خراجات فیلسامه الله ایرشدره، الله‌نک فی حکمتی باردر. اسرافدن سافلانام، بارنک قدرینی بلورگه تروشام، آش یالوقغه توشکان والچقلرینی آشایم، کومچ فانیلرینی ده یبونوب آشایم، شونداى اشلر سببلی مو الله برکت ووروب توره». واقعا بزنگ ایشتمکمزده کوردکمزدهده مشارالیه حضرتلری نرسه قدرینی بیک بله ایدی.

اورنلی بردن اصلا مال فرغانمای، اوزینک جاه وعرضینی سافلار ایچون مال صرف ایتوچان بولسهده، اورنسدن، تیوشسزدن سافلارو ایچون واق نرسه‌لردهده دقت ایتوچان ایدی. مجلسلرده آلدینه والحق تشورماز، تشورسه چوپلار ایدی، فارتایقان کونلرنده ناننک یومشاقینی بیوب قتبغنی قالدرماز بلسکه، شور باغه چیلاتوب تمام ایدر ایدی. قراننک الوککی حریق عامندن صوگ (۱) اخیر عمرینه قدر

فالغان بیغشی قابقاسینی تمام ایتدکنده ملا حسین فیضخانی کورگاچ: «تقصیر بوقابقا کز امام ابویوسف نه یرارلق بولغان» دیدکینی، بایلار و بایارلار قابقالارینه اوخشانمای افضل علما و اشهر ائمه قابقاسینه اوخشاتدینینی اوزینک مشربینه مجارات ایتدکینی استحصان ایتوب سویلر ایدی. «بخاراده اغنیاء و سپاهیلرغه نسبت ایلده علمانک قدرلی و هر کم فاشنده حرمتلی و نفوذلی بولمقی علمنک رواجینه کوب خدمت ایتسکان و کوب خلقنک علمگه رغبت ایتمکینه، مدرسه لرنک کوبایمکینه، حوایج و اوقاف چهلرنجه یتوش بولمقینه، تحصیللرنک رواجینه سبب بولغان دیوچی» ایدی.

واقعا قایو یرده علمنک قدر و حرمتی بولسه شونده علماء کوب بولا و اسباب علم توزاله و کوبایه. بنده کوبرک حاضرگی فائدهغه رغبت ایتوچان، عاجلنی آجلدن آلک توتوچان، علمنک اخروی فائدهسی امیدلی ایکان دنیادهده رواجی و اعتباری فونلی بولسه البته آکا میل ایتوچی کوبایه و کوب ایچندن کامل آدملرده ظهور ایتهدر. ایسکی تاریخلرده مونی بلدرهدر. قرون خیردن صوگھی زمانلرده غالباً، تیزلی عالمر بر پادشاهنک یا که وزیرنک حسن التفاتی، یا که عامه ناسنک حسن توچهلری برله تربیه لنگانلر و شول یول برله علملرینه، یازدقلری اثرلرینه رواج و یرگانلر. یازدقلری کتابلرینک دیباجه اوی موکا شاهد عدلدر. پادشاهلرنک و افکار عامه نک علمگه میل و محبتلری و اهلینی تیوشنجه احتراملری طبیعی باشقه لارنیک علم یولینده سوق ایته و شول یولده سعی و اجتهادلری ایچون غیرت و شوق بیرهدر.

قرون خیر اواخرنده گی امام ابو یوسف نک امیر المؤمنین هارون الرشیددن و آنک حبلله سی زبیه خاتوندن کرکلی فتوالری شکرانه سنده آلفان نجه شار مک آلتون، طبق طبق قیمتی مجوهرات مکافاتلری و احسانلری کمنی قزدرماز. هیچ قایو امیرلرگه و توره لرگه بیرلنگان بومکافاتلر توره لک یولندنه علم یولین کهگه آرتق کورساتمز.

شونلقدن بزنڭ بو صوڭفی عصرلرده بلاد اسلامیه احوالذچه بحسب الظاهر علمنڭ ایڭ مروج، وآنڭ ایڭ محترم یری بخارادر. عربستان، ترکیه و هندستان و سائر مملکتلرده بخارغه نسبتله علم قدری آزوینا علیه مدرسه‌لریده آز وضعیف و ناقص، مدرس‌لرینڭ اهتمام‌لری، شاگردلرینڭ سعی و اجتهادلری ده کذلک ضعیف و ناقصدر. مگر بخارانڭ بیوک نقصان و خطاسی بار: درس جدوللری بیك بوزوق، صوڭفی زمان استاذلرینه (۱) فوق‌الحد احترام و تقلیدلرندن تیوشلی کتابلردن و ضروری فنلردن یراق قالغانلر.

شول قدر کوب و قفلی، اقامت و تحصیل ایچون قولایلی مدرس‌لرینڭ قدر و شکرینی بربنه یتوشدرو و عموم اهل ترکستان کبی حسن استعداد و قوه فطانت اربابی طلبه‌نی کرگنچه تربیه ایتو ایچون کبا ینبغی دین و دنیاغه نظر سالهراق درس جدوللرینی اصلاح ایتوب عملرینی و استعدادلرینی ضیاعدن ساقلاوغه اجتهادلری لازم ایدی. بصورتسز مدرس‌لرنڭ و سوسه‌لرندن، کرک دیانتک کرک مراسم درس اولان ضررلی تقلیدلردن تیزرک خلاص بولوغه سعیلری واجب ایدی. والله یهدی من یشاء.

صاحب ترجمه علم یولنده اولان طلبه‌گه و سائر علم محبی اولان ذاتلرگه آیرم التفاتلی و حسن نظرلی ایدی. آنلرنی تشویق یولندک حرکت ایدر و موردی کلدکن کرگنچه سوزلر سویلر، محتاج اولانلره کتاب و باشقه‌چه یاردم ایرشدورورگه تروشور ایدی.

اوز آثارینی هر طالب اولان ذائقه و یرر، مسلکینی استعسان ایتسه ایتسه مطالعه‌سینه تشویق ایدر: «برنچی مطلوب مطالعه، صوڭره آفرین، آفرین صواب برله خطانی آیر و توغار، معقولنی غیر معقولدن انتخاب ماسکه‌سی فوتلنور. ایڭ امیدسزاش کتابقه بافماودر، رد قصدی برله بولسده فاراوده امید بار» دیور ایدی.

(۱) جلال دولی، میرزاجان شیرازی، ملا احمد جندی، آخوند قره‌باغی کبیلر.

* * *

مرجانی مرحوم شعار دینیهی محافظه‌ده شدنی وغیرتلی اولدقی کبی، مراسم ملیه‌نی رعایه‌ده‌ده شولایوق اجتهادلی وهمتلی ایدی. مراسم ملیه‌نی شعار دینیه ایچون وسیله، آثار ملیه محافظه‌سینی حفظ دین ایچون یغشی واسطه کوره ایدی. بزرگ فزان وبلغار خلقینک اوز کیوملرینی، اوز تللرینی، اوز آشلارینی وهر اشدگی اوز عادتلرینی سافلارینی لازم کوره ایدی. خلممز ایچون روسچه اوقونی وبلونی تیوش کوردیکی حالد، اوز آرا ترکی سوبلشکانده روسچه لغت فاتشدرونی بیک مکروه کوره ایدی. «بات تل فاتشدروب سوبلاشماکز، تلگزنی یغشی سافلار، بر اجنبی لغت کرسه آنک برابرند اوز لغتک یوقالور. روسچه‌نی روسنک آناسی قدر بلیگزلکن اوز آرا آنی فاتشدر ماکز» دیور ایدی. ملی کیوم بابنده دیانت نظر نچه دگل بلکه ملیت نظر نچه بیک اهنیام نیلا ایدی. آنک فکر نچه - هر سلامت عادتی سلامت وجدانلی کشی فکریده شولای بولسه کرک - هر فوم الوک کورنشده کیومی، سوکره لسانی وعادتی وادبیاتی برله آیور یلادر. واقعا تحیه وسلام کبی آداب اسلامیه واجتماعیه الکیکی کورنشکه بنا ایدله وشول کورنش برله کشی ملتداشینی کوره، نانوسه نانوماسه قلبینه بر فوت، جائینه امن وراحت تابا.

اگر بر مسلمان اجنبی هیانده بولسه آنک برله مذکور الکیکی آداب الکیکی فواید یوغالا، بتون اجنبی آدمگه اوچراغان کبی یاتسنوب ملاقات ایدله، مرور زمان برله گنه تانشلق ملتداشلیک لذتی آکلانه قومیت تانشلقی حاصل بولا.

عثمانلی ترکرندن بایناقلر ملی کیوملرینی تاشلاب آوروپا روشلرینه آلماشنولری، یهودی، ارمنی، یونانی وغیرلر برله بر هیاتده بولولاری سببلی آرالارندن اسلامنک ایگ الوغ وایگ برنچی شعاری،

وايك الوغ خیر خواهلق، امان ومحبت نمونه‌سی اولان کوتارلگان. مملکتلرنده‌گی همه ملت آراسنده مشترک بر قول تحینی قالغان. بو اشلری آنلر ایچون شرف دگل مله حاکمه بولولارینه اصلا مناسب دگل بلکه بو حاللری و بو اشلری برله الوغ ضررغه والوغ ضیاعغه اوچراغانلر. صاحب ترجمه مرجانی مرحومه آنلارنک بو حاللری ایچون تأسف فیلا ایدی.

حاضرده بزنگ قزان وبلغار یاشلرنده‌ده اشبو کیوم بابنده اهمیتسزلکنر وحمیتسزلکلر، ملی کیوملرنی قدرسز وحرمتسز ایدرک آروپا کیوملرینه رغبت کورسه‌تولر وبالفعل اوز ملتی اوز قومی روشندن چیقوب بر اجنبی قوم روشینه کرولر عاقبتلی وحسن نتیجه‌لی اش دگلر.

درست؛ دیانت، ایمان وکفر کیومگه مربوط دگلر. براگونک اصل اعتقادی ودینی بلونگانده، فساد اعتقادی بلدر بر علامتی بولمغانده بالفوز کیومی سبیلی کفری یساکه فسقی برله حکم ایدلمز، لکن ضرر بر دیندن چیقوغنه، کفرگه نشوگنه دگل ملیتنی یونالتو، اوز ملتکنک سوادینی آز کورسه‌تو، آنا و آنا وبتون نسل وملتد اشلردن - صورت وهیات سارتین غنه بولسه‌ده - آیریلو، آنلرنی ضعیفی و آز کورسه‌توده بایتاق ضررغه حسابلانورغه تیوشلیدر. اما موندای آدملرنگ ملت ایچون بعض خدمتلری بولسه بولور، بعض جهتلردن اهمیتلی روشده ملیتنی محافظه‌ده غیرت ایدرلر بومنکر دگل بلکه واقعده، لکن اول خدمتلر واول خاصیتلر ملتکنک شعار عامه وشامل‌سینی محافظه‌ده مقارن بولغانده قات قات مقبول ومستحسن بولور ایدی. بو مسئله‌گه کیومنگ دیانتسکه تأثیری بارمو یوقه؟ مسئله‌سی بیک یقینلابدر.

معاملات اشلرنده‌ده اسلام تاریخی، صوکی اسلام ارقامی اعتبار ایدلگان ارقام هندیه استعمالینی لازم کوره ایدی.

اسلام تاریخنی ملیت جھتتچہ گنہ لازم کور ماینچہ دیانت جھتتچہ اوک تیوشلی کورہ ایدی. «ہجری تاریخ اجماع اصحاب (رضی اللہ عنہم) بر لہ مسلمانار ایچون ہر توری معاملہ لرنہ اخدی واستعمالی لازم کور لنگان تاریخدر. باشقہ ملت تاریخلر بک دینلرینہ متعلق مسئلہ و دینلرینک بر اثری، یالغوز ملی وعادی مسئلہ لری دگل» دیوچی ایدی. وفیہ الاسلاف و تحیۃ الاخلاف مقدمہ سندہ بو مسئلہنی یغشی ایضاح ایتکان.

مرجانی حضرتلری ذاتندہ خلیق وحلیم آدم ایدی. ہر کہگہ یغشی معاملہ ایدر، فقرانی فقرلری سببلی اہانت ایتمز، خصوصاً اہل دین و صلاح بولسہ احترام ایدر ایدی.

اعداء و حسادی بار ایدی، علم و سیرتدہ جمہورگہ مخالف بولدقندن مالوفینہ تبعیت، قولندہ فی توری (درست و ضعیف) کتابلرغہ تقلید ایلہ تخطئہ و تضلیل قیلغوچیلارده بایتاق ایدی. لکن صاحب ترجمہ فکرینی تحریر و اعلان دہ، وقتی ایلہ نشر دہ جسور ایدی. فکرنچہ تمام قرار تابقان مسئلہنی مخالف جمہور بولسہ دہ اوزی حقندہ طعن و قرع غہ باعث بولسہ دہ. سویلادی، یازدی، نشر ایتدی، ایسکی محقق عالمرنک کتابلرنک بولغان۔ بعضاً مستور قالغان۔ یغشی مسئلہ لرنی انتخاب ایتدی و میدانغہ قویدی. مشار الیہ حضرتلرینی ہر اشک توغری، ہر فکرنک مصیب دیولماس۔

پیغمبر دن باشقہ دہ عصمت یوق. خصوصاً بزنگ مملکت کبی علم کتاب و سنت بساندہ فقیر، رسمی درس کتابلرنن، مشہور فتوی کتابلرنن باشقہ یغشی کتابی یوق، مذاکرہ و مشاورہ ایچون مستعد و منصف سوز آکلار آدمی آز یردہ تفتیش و تحقیق یولینہ کرگان کشی ایچون خطا ایتمک بیک ینگل. بعض اورنلردہ خطا ایتکان بولسہ دہ حق و صوابنی طاقتنچہ ازلاو صدندہ، و مسلمانلرغہ چن درستنی و صوابنی کورسہ تو قصدندہ و شول خیرلی نیتدہ بولدقندن خطالارینک معفو بولمقی امیدلدر. یمان و کیچولمز خطا: تعصب و اتباع ہوادن، یا کہ قصد افساد و اضلالدن، یا کہ تحریر و تفتیشک مساعلہ و غفلتدن کلگان خطالاردر.

مرجانی حضرتلری اصلاح تعلیم باینده بعض اصول و قواعد که تنبیه ابتدی ایسهده فعلا آز مباشرت ایتدی. خلقتک چن علمدن یراق کیتدکلرینی، خصوصا مملکت علما و طلبه سینک علم کتاب و سنتدن، تیوشلی روشجه فلسفه تحصیلدن غافل قالدقلارینی نأسفلر ایله بیان ایتدی ایسهده عملا بر درست یولینی کورستمادی. بر مصاحبه مز اثناسنک: «بخشی درس جدوللری ترتیب ایتهدکز، تیوشلی روشجه مملکت مز گه مناسب تعلیم یوللرینی کورستمادکز، بزگه اش یکلرک بولغان بولور ایدی» دیدکه «الی (حالی) سین آنی ایتاسک ۳۵ یلدن بیرلی توتقان درس یولمنی بوزدیلار» دیگان ایدی. الکرده ابتدائی، رشدی درس لرینه نظارتی و آنلار حقنده خلفه لر گاده آرتق تنبیهاتی بولمسهده اوز درس لرک عرفی درس لر علاوه سینه حکمة العین، تهذیب الکلام، هدایه کبی متون و فائده لی شروح و حواشی نسخه لرینه اهمیت بیروب سامعلرینی فنون متعارفده تحقیقی کتابلرغه سوق ایته ایدی لکن صوگفی زمانلرک اکثر درس لری فشقار اصولنچه یالغوز معقولات مجادل سینه منحصر، اوزی بر مستمع حالینه فالغان، شاگردلرنده مطالعه کتاب و فوه عربیه آزیغان ایدی. جنابلرینک نأسف و شکایت ایتدکی اشبو حال ایدی.

صاحب الترجمة حضرتلرینه فقیرنک مناسبتی.

فقیر کوچک و قتمدن بیرر مشار الیه حضرتلرینه بخشی کوز برله بقار ایدم. امثال و اقران و بعض اساتده لرم آرالرنده توری سوزلر بولسهده تیوشندن آرتقینه فانشماس و تقلید ایدرک آرتق کیتماس ایدم. ناظوره الحق کتابی میدانغه چیقندن صوگره آزماز باقدم، سنم و درسم یاش ایسهده استفاده ایتکالادم. شولوق یلدرده بعض غریب و مفید کتابلرغه اوچراب مرجانی مسلکینه بایناق یقینلاشدم. استاذ کبیرم ملا صلاح الدین ابن ملا اسحاق رحههما الله صعبه مخصوصه سینه ایرشد که من صوگک تمسک بالکتاب والسنة، اجتهاد و تقلید، انتقاد بابلرک فیکرم خیلا قوتلندی، اول کونلرده اوک فزان شاگردلری آراسنده آیورم مسلک ایله تانولا باشلاغان ایدم.

ملا عبدالله بن مظفر النصوی نژاد «ناظورة الحق» علیه سنه یازغان، و بابتاق علماء عصر طرفندن استحصان ایدلگان «الجاروده» نسخہ سی نشر ایدلکده مطالعه ایتدم. ناظوره نژاد ایمان و معرفه الله بابنده اهل کلام فکر و مسلک لرینه بولغان شأنلی اعتراضینی و قوتلی قدحینی، جاروده نژاد: ملا جلال و شرح عقاید حاشیه لرینه مخالف دیرک اعتراضه کرشمک، و مذکور حاشیه لرگه مخالفتنی کتاب اللهغه مخالفت کبی استقباح ایتد کینی استغراب ایدرک استاذم صلاح الدین حضرت لرینه: «عجیب حال، مرجانی ائمه اهل کلام برله مناظره فیلا، آنلارغه بومسلک کتیز ایله کتاب مقدس و سنه مطهره مسلکینه مخالفت ایتد کتیز دیو هجوم ایتنه، صاحب جاروده ایسه آنلارنی باقلاب شرح عقاید عضدیه حاشیه لرینک سوزلری ایله احتجاج فیلا» دیو استهزاء آمیز عرضده استاذ حضرتلری: «شهاب ملا، ملا جلال حاشیه لرینه مخالفت ایتکان دیو کور ساتوب بر تورلی خلقنی افذاع ایتمک بولغان و لکن بنمظنه معرفه الله بابنده اهل کلام اختیار ایتکان مسلک نژاد هیچ لزومی یوق. رسول الله نژاد (صلی الله علیه وسلم) معجزه سینلی کور و و انیق بلو برله ایمان و تصدیق حاصل بولا» دیو نوق مرجانی فکرینی ایتکان ایدی. هر یرده آن نژاد فضل و حسن مسلکی، اصلاح و تنبیه مسلمین بابلرنک سیرتی طرفلیسی بولا ایدم، بخاراغه بارغان یلمک اوق پدر مرحومه مشار الیه حضرت لرینه رعایه آداب و حسن معامله اوزره بولمقی بابنک توصیه یازغان ایدم.

۱۲۹۸ سنه ملا عبدالله بن ملا عبدالولی ایله بخاراغه حق المعرفه، فوائد مهمه نسخہ لرینی هدیه اوله راق فقیرگه کوندرگان و فقیر حقنده حسن ظنینی و بخششی امیدینی بلدرگان ایدی.

۱۲۹۹ سنه منتصفی شعبانک قرانغه رجوعمدن صوگ زيارتینه کیتدم. ایوپنه قبول ایدلوب تحیه و سلامدن صوگه «الارواح جنود مجنده فما تعارف منها ایتلف و ما تناکر منها اختلف» (۱) حدیث شریفینی اوقوغان ایدی. ۱۳۰۰ سنه اول محرم کوننده امامت و تدريس و خطابت منشورینی

کوتوال خانده (ضبطیه قیوسنده) استخلافی سوکونده آنک یندن تبریک
و غیر دعاسیله آغان ایدم.

بخارادن قایتقان آیلامده عطاءالله بن یهودالجبلی (عطاشاگرد) ناک
مشار الیه حضرتلرینی قزغانوب، مطامن اعداء و حسادی سبیلی تأسف
ایتدکینی سویلادکنده «هر عصرنک فاضلی، امثالندن نفوق ایتکان عالمی،
و خصوصاً احیاء سنت و قمع بدعت مسئله لرینه کرشکان مصلحی حقنده
آندای طعنلر بولا کلسگان، بو تأسف ایدله چک اش دگل بلکه صاحبی
ایچون شرف و فخر، صبر و احتساب ایتکانده عندالله باعث ثواب و اجر،
کبار و صلحا حقنده عاده الله شولای جاری بولغان. کاشککه مگا شوندای
حال کلسه شکایت و تأسف ایتمز ایدم بلکه قوانور و شکرانه ایدر
ایدم» دیمش ایدم. اتفاقاً مذکور مصاحبم صاعب ترجمه حضرتلرینه منم
سوزیهی عرض، بیغشی فال و کورکام ظنمی بیان ایتمش ایکان. مشار
الیه حضرتلری حسن ظنمی و بیغشی فالمی استحسنان ایتسه ده «اعداء
و حساد بابتده آندای آرزوده بولونماسین، تعمیلی بیک آغیراش، اول
یوقا و نازک کورینه، چدای آماز» دیگان ایکان.

وأنفا مر جانی مرحوم قدر حسدا ایدلورلک فضیلت صاحبی اولماسامده،
بایناققنه فرع و وطن غه هدف بولدوم. بایتاقلارنک - نی سبیدنر - قصد
سؤلرینه مظهر اولدم، وقت صباوتمدن اوك ملازم بولغان علم کتاب
و سنت محبتی، و آنی ترویج قصدی، خلقنی کرک درس و علمی اشلرنده،
کرک اخلاقی و اجتماعی اشلرنده صلاح و ترقی یوللرینه دلالت و سوق
نیتمی، حصن حصینم و مسند متینم بولماسمو امیدفنده من. قیلغان اشلرمده
موفق ایسه م الله دن عنایتدر. خطا ایتمش ایسه م پورخا وای محمدجان
اوغلینک بشر بیتدر. الله تعالی کورگان و تاتوغانلارینی کفارتی و مطهری
قیلسه ایدی. اللهم الهمنی رشدی و اعذنی من شر نفسی.

امامت و تدریسکه کرشکان یللمده بنی سیداشندن برا گوونک ایونک
کوچک علما مجلسنک احتیاط ظهر مسئله سی چیقوب مر جانی حضرتلرینی

تشبیحه جسارت ایتدکارنده فقیر مسلك حاضرینگه مشایعتله :
 متون نك «المصر ما لا یسع اكبر مساجده اهل» دیدکارینه، بر شهرده
 متعدد اورنك اقامه جمعه جائز دیو فتوی ویردکارینه کوره جمعه نك وجوبی
 وجوازی آنیق بولا. بناء علیه احتیاط دیه ظهر اوفونك لزومی فالهای، اقل المراتب
 اوفونیش دگل دیوچینی طعن و شلته فیلورغه یول فالهای «دیو مقابلده
 بولندم. فارشومك اول و بو ایله مجادله فصد ایتسه لرده لایق استماع بو
 سوز ایشدلمدی. مرجانی مرحوم كه اشبو مناظره چه ایشدلكك خوشلانوب
 بر کیچه صفا حاجی مرحوم ایوینه مینی چافرتوب مخصوص سوراشدی،
 ایتكان سوز لرمنی استحسان ایتدی وهم «بو احتیاط ظهر ایچون کتاب
 وسنتده قندای اصل بار، قرون خیرده هم بولمغان» دیمه دگمو؟ دیدكك
 مسلك مختار لرنچه، تقلید اصولیه الزام فیلدم دیگچ یینه خوشلانندی. شول
 مصاحبه مزده زیاده منبسط بولوب کتابلرینی مطالعه، وافكارینه میلمنك
 سبب و منشأینی صورتدی.

اوج نرسه: مزاجمه گی فارشیلوق و دلیلسز سوز گه اشانماو،
 ناظوره ده «الشریعة والحکمة توأمان» دیگان جمله گز، استاذم صلاح الدین
 حضرتدن تلقی ایتدکم بعض افكار سبب بولدی دیگان ایدم.
 مجلس مذ کورده فکر الشو و آچیراق تانشو حاصل بولدی. سوکره
 اخیر عمرینه قدر مصاحتندن استفاده ایتدم. بعض اطراف و جوانیم خصوصاً
 کبار اصهارم بو مسلکمدن راضی اولماسه لارده محبت و صداقتك دوام ایتدم.
 چونکه هر بابده حقنی تابو، صوابقه کونولولندتلو و قلب ایچون راحت اشدر،
 مونك فارشوسنك طعن و عتابلار کورو - صبر و احتساب شرطیلر - باعث اجر
 و ترقیدر. قبیل وفاتنك التفات و محبتدن ناشی بر بیوردقی خدمتینی صادق بن صفا
 ایله تمام ایتوب شنبه کون قبیل ظهر حضورینه کردك. فراشنده، اولتور و دنده
 عاجز ایدی. بیک کوچك خدمتینی قبولندن سوکره باشی برابرنده بر
 آز اولتوردم. السکن بیرو هر ملاقاتمه بر افاده علمیه سی بولدی

کبی شول ضعیف حالنده ده بر مجالسه علمیہ ترتیب ایتدی. آرزغنه مناسبت ایله زمغشرینی استحصان ایتوب کشافده سورۀ فاتحه تفسیرنه «الحمد لله» جمله سینک جمله فعلیه دن عدولنده گی: «واصله النصب الذی قرأه بعضهم باضمار فعله علی انه من المصادر الئی تنصبها العرب بافعال مضمرة فی معنی الاخبار کقولهم شکرا وکفرا وعجبا وما اشبه ذلك ومنها سبحانه ومعاذ الله ینزلونها منزلة افعالها ویسدون بها مسدها ولذلك لا یستعملونها معها ویجعلون استعمالها کالشریعة المنسوخة والعدول بها عن النصب الی الرفع علی الابداء للدلالة علی ثبات المعنی واستقراره. ومنه قوله تعالی قالوا سلاما قال سلام رفع السلام الثانی للدلالة علی ان ابراهیم علیه السلام حیاهم بتحیة احسن من تحیتهم لان الرفع دال علی معنی ثبات السلام دون تجده وحدثه» عبارۀ بلیغه سیننی حفظندن آقرین تاوش، ضعیف حال ایله اوفوب استحصان ایدرک «کشافنی اختصار ایتسام بو عبارتینی اوزگارتهای آلماقی ایدم» دیدی.

صوگره عادات محدثین اوزره هر فایو علم وفن ایچون رسمی اذن واجازت ایستادم، برکاتلی علم حصولی ایچون خیر دعا تیلادم. — الله آکما رحمت فیلغای — تواضع کورساتوب: «ای مـلا عالم بزده فی باردردیسز» دیدکنده، اعتقاد و محبتهم و فقیچه اوتونام دیگاج یاتقان حالنجه قوللرینی کوتارب خیلا انکسار ایله ازون دعا ایتدی. وداع دعاسیک شول بولمقی ظاهر ایدی. فقیرده قولینی اوبوب سلام ایله چیقدم. آرتومه «بویکت حقنده تورلیچه ایتدیلر، محبتی چن و مسلکی درست بولوب چیقدی» دیو اوغلی برهان الدین محمد حضرتلرینه ایتسکان. ایکی کوندن صوگ دنیادن فایتدی رحمه الله تعالی وا کرم نزله.

۱۷ صفر الحیر ۱۳۳۳ سنه. عالم جان بن محمد جان بن بنیامین

ابن علی بن قل محمد البارودی.

الوغ عالمز الشیخ المرجانی حضرتلری حقنده خاطرہ لرم

مرجانی حضرتلری نڭ مدرسہ سی، بزنگ باش وقتمزده، طلبہ نڭ کوبلگی، اوقوترتیبیلری نڭ یاخشیلغی جهتندن برنچی اورنی توتقانلردن ایدی. اتکامز حضرتلری ده اوقوغان اوشبو مدرسہ گه باروب اوقو، باش وقتمه، مینم ایچون زور بر شرف کبی طیوله ایدی. نهایت مرجانی نڭ وفاتندن ایکی یل مقدم (۱۸۸۷ سنه ده) مدرسہ گه کیلدم. بو وقتده استاذ مرجانی حضرتلری اوزی قارتایغانلقدن مدرسہ نڭ نظارت اشلری ودرسلری خلفه لر تصرفنک ایدی. اوزی ایسه مخصوص ساعتلرنک درسخانہ گه کروب، آرمی طالمی، بیک شوق ایله درس اوقوته ایدی. بزباش شاگردلر درسخانہ ایشکی یانینه باروب، آنڭ سویله گان سوزلرینی طڭلی ایدک. اول منطق درسلردن صوگره ادبی سوزلر، حکمتلی حکایه لر، فارسی و عربی شعرلر اوقور، بعضا لطیفه لر سویله لر، بعضا آیت وحدیثلر اوقور، تورلی تحقیقلر سویله لر، تفصیلی معلومات بیرر ایدی.

بر وقت اوشبو سوزلرینی سویله گان ایدی: «اوز ملتمز نڭ باشارگه طرشوی، اوز ایشینی اوزی اشلی آلوی، حیات میدانده ایزلوب قالماوی ایچون آروپانڭ علم ومعارفنه، هنر وصناعتینه زور احتیاجمز بار. آروپانڭ مکتبلرنده اوقومق بزنگ ایچون فائلی. هنر ومعارف قایده بولسه شونده باروب تحصیل اینارگه کیرهک. علم برله معارف نڭ خاص وطنلری، خاص لسانلری یوق. پیغمبرمزدن، صلی الله علیه وسلم، الحکمة ضالة المؤمن اینما وجدها أخذها حدیثی روایت ایتولگان»

بو وقتلردن صوگره مرجانی حضرتلری نڭ تورلی اثرلرینی کوروب استفاده ایتدک. بزنگ آڭلادیغمزغه کوره، مرجانی حضرتلری نڭ اثرلرن مطالعه فیلوچیلر اوشبو فسکرگه کیله لر: اول فوق العاده آڭلی

بولوب هر نرسه‌گه تنقید کوزی ایله قاری آلقان. شرع شریفنی کتاب سنت تعلیم قیلغان ره‌وشه آکلاب، دین اسلامنی غایتک الوغ کور و چان بولغان. خلق آراسینه سنت شریفه اورنینه تارالغان معناسز بدعت و توری خرافاتلرنی آیرم، آیرم بیان قیلغان. بتون عالم اسلام‌نک تدنی‌گه یوز توتونی آکلاب، انقراض سبیلرینی ازله‌گان. مسلمانلرنک احوالنی اصلاح ایچون، باشلاب عقیده، عمل واحکام جهتلرینی اصلاح لازم ایدکینه فناعت حاصل ایدوب، اعتقادات و مسائل فقیهه حقنک اساسلی کتابلر یازغان. هم اوز قوممزنک بر ملت بولوب یاشاوی، انقراضدن فوتولوی ایچون، برنچی درجه‌ده لازم‌نرسه تاریخ ملی ایدکینی آکلاب، اوشبو اشنی وجود‌گه کینرگان، تاریخ ملیمز‌گه نیگوز فورغان.

اوز وقتنک، مرجانی حضرتلری‌نک اوشبو الوغ خدمتلرینی تقدیر اینوچیلر یوق حکمنک آز ایدیلر. بایتافلری آنی شبعه، معتزله دیب، حتی بعضلری زندیق، کافر دیب یوریلر ایدی. لکن آنک کتابلری طبع ایدیلوب یراق یرلر‌گه قدر تارالدیغندن، اسلام مملکتلرنده آنک خدمتلرن تقدیر اینوچیلر، اوزینی احترام اینوچیلر بایتاق ایدی. آنک کتابلرن مطالعه ایدوچیلر، زور محقق، وطوغری فکری بیوک عالم ایدکینه فناعت ایتله‌لر ایدی.

مصرنک مشهور الوغ عالملرندن محمود فلسکی حضرتلری قولینه «ناظورة الحق» کتابی ایرشوب، مطالعه ایتدگنده: «روسیه مملکتنده يتوشوب، بو قدرلی علم، وفکر حاصل اینووی عجب» دیب سویلاگان؛ سوکره حج سفرنک مرجانی ایله کورشوب، علمی واسع، عربیتی فصیح، اطوار و حرکتی معتدل و موزون ایدکینی کوردکک، دخی تعجیبی و محبتی آرتوب: «چنلاب‌ده بوذات‌نک ناظوره مؤلفی بولورلغی بار ایکان» دیب سویلاگان. بوسوزلرنی مقرر کمال‌الدین الککشوی حضرتلری روایت ایتله ایدی.

اوزمۇدە، مالک اسلامىيەدە سىياھەتچى ئاتىلىنىپ، مرجانىنى تەقدىر
 ايتۇچى بايتاق ئاتىلىرىغە تىسادى ايتىدىك. استانبولدىە وقتىمىزدە محترم
 يولداشم شەر افندى شرف ايل، ادبىيات عربىيە درسلىرىنە حاضر اولدىقمىزدە،
 روسىيەدىن ھىجرت ايتىمىش مشھور مىدرسلىرىدىن شىيخ خالىس ھىزىرتلىرى:
 «مرجانى جامىع الفنون اولمىش، مەلىكىتەزدىن شوندايىن عالم نىك ھىزىرتلىرى ايل،
 افتىخار ايتىمەن» دىيىپ سويلامىش ايتىدى.

بىرورت نىك اجتمەئى عالملىرىدىن عبد القادر افندى ھىزىرتلىرى،
 مرجانى نىك كۆپ ائىرلىرىنى مطالعە ايتىدىكىنى، آنىك زور عالملىرىدىن
 ايتىدىكىنى بىيان ايتىدىكىنى سوڭرە: «مرجانى ھىزىرتلىرى، تاتارلىرىغە بىيىك
 كۆپ ھىزىرتلىرى. روسىيە مىسلىمانلىرى نىك بىر مىلت ايتىدىكىنى و بىر
 مىلت بولۇپ باشارگە تىبوش ايتىدىكىنى آڭلاتىدى. آنلىرى نىك تىرىقىلىرىنە
 يول آچىدى. كۆپ ھىزىرتلىرىدىن قوتقاردى. مرجانى ھىزىرتلىرى، خارىق
 العادە اولارىق، شىمالدە ظاھىر بولغان قىطب شىمالىدىن» دىيىپ سوزىنى
 تىمام ايتىدى.

بوادە امام عبد الله ملا عبىدالله اوغلى.

حاضرگى ياشلار نظرندە مرجانى.

قاي اشي اول فاضلنڭ طاڭ قالماسداي،
قاي سوزى اول كاملنڭ كوز سالماسداي؟
دردينه دردمندلر شفا تاپىدى،
صوقرلر كوزن آچدى قارمانماسداي.
(آقئلا مرجانى مريثىسى)

«شورا» نڭ ۱۹۱۱نچى سنە ۱۱نچى نومرندە عبدالله افندى بىگى
طرفندن مرجانى حضرتلر ينە عائد اوشبو سؤال يازلغان ايدى:
«مرجانى حضرتلر ينڭ ملتەزگە كورستكان خدمتلرى نى نرسەلر؟
تاراتقان فكلر ينڭ ئاثيرى اوزى دنياده چاقده كورنگانى؟»
بن شهاب حضرت نڭ بىر نىچە خاصيت لرن توبانده ذكر ايتوب
شوڭا جواب چغارماقچى بولدم. خاصيت لرى شولر:

۱نچى) شهاب الدين المرجانى حضرتلرى بخاراده تحصيل قىلوب دە
آندن قناعت لنىمگان وشونى بتون دنياغە اعلان ايتكان كشىلرنڭ بونچىسى
بولدى. «بخار كورگان» كشىلر ھەمەسى اوزلر ينڭ كمالتلر ينە، مدرسە
واستاذلر ينڭ الوغلىغىنە مغرور بولوب يورگان ھم خلقده شولرنى حقلاب
وياقلاپ تورغان بىر زمانده شهاب حضرت نڭ بسو قەر مانلغى بىك الوغ
بىر خدمت ايدى. صوڭرە تاتارلار نڭ بخاراغە نظرلرى بتونلرى آلماشنوغە
سبب بولدى.

۲نچى) شهاب حضرت نڭ علم وكمالت كە احترامى، آڭا يونالوى
وانڭ آلدندە تىز چوگوى مرحومنڭ اوزىندە مسلط ايتكان، اوز منافع
شخصيه سىنە، واق دنيا آرزولرىنە غالب كىلگان. بناءعلية، علم وحقىقت
آندن يعنى علم خادمندن بىر شى طلب ايتسە اول شوڭا «لبىك!» دىپ
شرطسىز، اق مەقسىز اجابت ايتكان. بو حقه عوام نڭ ياراتماولارى، علمانڭ

(۱) بو مقاله (۱۹۱۱ - ۲۴) «شورا» دە باصلغان ايدى. مرجانى حقتە چغارلاچق
مجموعە گە درج ايتەر اوچون، شول مقاله منى بىر آرزغە تەغىير ايلە كوچروب بياردم. ب. ش.

و ملالرنڭ قارشى كېلولىرى آڭاچوب بولوب غنه كورنگان. «بجاهدون فى سبيل الله ولا يخافون لومة لائم» آيتن ايسكه توشورر لىك بولغان. شهاب حضرت بلگان نرسه لىرى اول زمانه بلوچى بولمغان دېمىز. اول آڭلاغان مسئله لىرى آڭلاوچى اوزيگنه بولغان ديب ايتساك، بلكه خطابولور. اما «اول ايتىكان سوزلىرى باشقه لىر ايتيه آلمغان، اول آچقان حقيقت لىرى باشقه لىر يابوب توتقانلر، بلكه حاضرگه چده فارانغو فالعانلرى بولور ايدى» ديب ايتيه آلامز. «باشقه بلوچىلرنڭ يقين لىرى آنىقى درجه سنده قطعى بولا آلمغاندر» ديب ظن قىلورغه يول بار.

صفات واجب مسئله سنه كى دهواللىرى، عشاء مسئله سنه كى ناظوره سى، چهار يارنى تفضيل مسئله سنه كى مناظره لىرى، خطبه واحتياط ظهر مسئله سنه كى قطعى بيان لىرى، بخارانڭ معروف اصول تدرىسن تخطئه سى، شرح وحاشيه اسمده كى چوب چارلىرى عرش اعتباردن سېروب توگوب قرآن، حديث وچن علما آثارن كوناررگه اجتهادى، هر بر مسئله ده محاكمه و تحقيق نى آلفه چغارىب تقليد و عادت نڭ حاكم لىگينه ضربه ياصاوى، تفتازانيلرنڭ حدارن طانتوى اول علامه نڭ نى قدر جرأت لى وحق ايچون نى قدر غېرتلى وفدا كار ايكانلىگينه آچق دليل لىردر. بوم مسئله لىرنڭ برهم برهمى خلق نڭ ترقى سېنه ودين اشېنڭ آلفه كىتوبينه ظاهره كوب تاثير كورساتماسه ده، علمامزنڭ خزىنه سنه كى اشياغه يگىدن بها فويوب چغو بولىدىغىن بزد «فكر طووغه و بىزنڭ مىللى واجتماعى حياتمىزده غى آلماشنولرغه باشلاب زور سېبچى بولدى.

عصر اجتهاد نڭ منقرض بولماولرى مسئله سن كىك صورتك ميدانغه فويوى اوزيگنه نى طوراً؟ توركيه باشده اوله رفق بىك كوب اسلام مملكت لىرى بو حقه روسيه گه غبطه قىلورغه تىوشىلىلر. امام ابو حنيفه نڭ «هم رجال ونحن رجال» دىگانن آڭلاب شونى تازارلرغه ده آڭلاتورغه طر وشو آز خدمت مونى؟ بو حقلر ده قورصاوى حضرتلر بىنڭن خدمتن

اونون تېمېز. لېکن خلق غە ئاثير مر جاني دن بولدى. قورساوى نىڭ «الارشاد» و «شرح عقايد» لرى باصیلوب میدانغە قویلغاننە ایندى بازارنىڭ قزوى اوتىكان ایدی. شوڭا كوره اول اثرلرنىڭ چفوى آزغنده قیل قال گە سبب بولمادی. شاوشونىڭ باریسى طاش كېچو قهرمانى قولاغینه يانغراب بىتكان ایدی.

كېكنه گنه ایسكى اش: أ) شهاب حضرت اوزىنىڭ حسابى ايله قزانده ایكى مسجدنىڭ محراب اورنىن آلماشدرغان. چونكه بو مسجدلر قبله غه قیوق سالونغان بولغانلر. حاضرگى والوكىگى زمانىغى «تدبیرلى» ملالر عوامنىڭ «قبلنى اوزگارندى» دېگان سوزن ایشونماس ایچون بو حرکت دن صافلانورلر ایدى ديب اویلیم. ب) نقل ایتولرینه كوره شهاب حضرت اورامده، مثلا ایویندن چفوب مسجدكه بارغانده آوز ایچندن برر نرسه اوقوب باروب كشىلرنىڭ سلامنده آلدى تورغان بولغان؛ مسجدده نماز كونكاننده قرآن يا باشقه كتاب مطالعه سى ايله مشغول بولغان. بو اشلر زور كمالت توگل. اما مونىڭ ایچون عوام دن اوستون طورو كركلگنده شېهه یوق. حاضرگى والوكىگى زمانده «سیاستلى» علمالر مسجدكه كركانده وچققانن بر نیچه كشىلر ايله ایسانل شوب سویل شوب آلارنىڭ «خاطولرن تابو» نى كمالت دن صانیلر توگلمى؟

۳) نازارلر دن عالم صفتى ايله چیت مملكت لرده تانولغان كشىلرنىڭ ابىڭ برنچى سى شهاب الدین المر جانی بولدى. مدرسه ده هند باصمه سى كتابنىڭ هامش ده گى قیوق بازولرن اخلاص ايله اوقوغانم زمانه شول كتابده بر مسئله كه دلیل ایچون «الفاضل شهاب الدین المر جانی» نىڭ فیکرى ایرم ذكر ایتولگاننى كور و مېكا شول چاقلى شادلق بولدى، تاتارلق ایچون شول قدر غرورلاندیم، كه تيزوك قچقروب ایدى اشلرمنى جیوب كتابنىڭ شول اورنىن كورساتمیچه چدى آلامدم. اول كتابده تاتار عالمن ایسكه توشروچى كم ایدىكن بلورگه تلیسزمى؟ رحیم ایتوگىز،

مرجانی نڭ سوزى ايله استدلال ايتوچى كشى هند نڭ ايڭ زور واپڭ مشهور عالم لارندن امام عبدالحى اللكنوى ايدى.

مرجانی نڭ استانبولده استعسان ايتلوب باصدرلغان ملا جلال حاشيه سن آفتارغانده هم مشهور مؤرخ نجيب عاصم بك نڭ «نورك تاريخى» اثرنده مرجانى دن كوچرگان صحيفه لرن اوقوغانك شولوق مى غرور حس ايتوله در. ۱۸۷۴ نچى يللرده لوندن ده بر كتاب فيرماسى «قاموس عمومى» (اينسكلوپيديه) باصدرغانده مشهور كشيلىر آراسينه شهاب حضرت نڭ ترجمه حالن درج ايتار ايچون مكتوب ايله آنڭ اوزينه مراجعت ايتكان، بو حقه ماتيريال صوراعان. بو مكتوب حاضرگه چه مرحوم نڭ وارث لرى قولنده صافلانادر.

۴) شهاب حضرت زماننده بيك منتشر بر فكر، اهل اسلام نڭ روسيه ده ترقى ايتويندن اميد اوزوب تركيه گه هجرت قبلو كرلگى بولغان. قزان نڭ ايڭ مشهور مدرسلرندن كريم حضرت وغير كوب كشيلىر شول فكرگه بناء هجرت ايتكانلر. لكن شهاب حضرت روسيه ده تاتارلرنڭ ترقى ايتولرى ممكن ايكانچيلىگى فكرنك بولوب، شونڭ طريقلرن كورساتكان. بو مسئله ده حلق قايو طرفك بولديقى اول زمانك قارانغو بولسه ده موفقيت وتوغريلق مرجانى طرفنده بولديقى حاضرده كون كىي ظاهر در.

۵) شهاب حضرت دن الوك علم اشى ملا ومدرسه لرگه خاص كىي بولغان (الوك زمانده خريستيانلر علمنى مناسطرغه يابقان كىي)؛ اول ايسه علمنى مدرسه پوچماغندن چقارغان. آنڭ حلقه تدريسنده استفاده ايتوچيلر كوب بولسه، درسيه كتاب آچوب اوطورماينچه آندن استفاده ايتوچيلر، ينه كوبركدر.

قزانده صلاح حضرت شا كردى ومرجانيه گه دشمان مدرسه گه منسوب بولغان مشهور عالم جان حضرت بارودى اوزينڭ «شهاب

حضرت دن استفاده‌سی قزانده‌غی باشقه استاذلردن استفاده‌سینه كوره آرته‌راق بولغاننی» مع‌الافتخار ذكر ایتده در ایدی. قزانده سوداگر، میرزا و عوام صنفینه منسوب اوله‌رق مر جانی حضورنده کیمالت تابقان کشیلر كوب بولغان. علم‌نڭ مدرسه‌حجره‌لرندن و چارشاو‌لرندن چیت‌که چغوی، یعنی علم‌نڭ عوام‌لاشوی بر نیچه اون‌یل‌لر الوك میدانغه قویلو سبیلی حاضرگی زمانه اوکازسز و «لوازم» سز کشیلر آراسنده شوندا این عالم‌لر تابولا که بو حال‌ایله ملتزم‌ایچون افتخار ایتماسکه ممکن توگلدیر.

(۶) آنڭ تاریخقه خدمتی ملتزم‌ایچنده اساسلی اوله‌رق تاریخقه خدمت‌نڭ برنچیسسی اولدیغندن نی قدر تقدیر ایتولسه‌ده اورننده‌در. لکن مرحوم‌نڭ بو یولده‌غی خدمت‌لرینڭ بر قسمی گنه میدانغه چغوب بیک كوب خدمت و مشقت‌لرندن همانك استفاده ایتولمگان کوی طورولا. نا اهل وارثلر، استعدادسز خلف‌لر، اش‌که کیلگانده صوونا تورغان آلچاق مخلص‌لر آنڭ اثرلرن میدانغه چغارونی بولدرآلمی طورالر.

سوز چققانده شونیده ایسکه توشوربک ئلی: «شهاب آخوند» نڭ قبر طاشی بر نیچه زمانلر قران مقبره‌سنده ایڭ گوزل طاش بولوب تورغان ایدی. ایندی طاش اوستنده‌گی طولی آی نڭ آلتونی بتوب بتونلای قزغانچ حالده قالغان. بر بدلچی نڭ قبرینه چاردوغان یا صاغان قران خلقی شهاب آخوند قبرینه لازمنچه خاطره یاصی آلیمیلر. آنڭ طاشنده تعمیر ایتدیرمیلر. مرحوم اوزی قبر طاشلرینڭ قدرن بیک بلوچی، آلارنی ازلهب سفر چیگوچی، همه‌سن دققلب قید ایتوچی بولغان.

یوغاریده مذکور آلتی ماده‌گه علاوه ایتوله‌چک شیلرینه بیک كوب. تفصیل ترجمه‌ حال‌لرنده البته کورولور. لکن بو قدر سندن‌ده یوغاریده‌غی سؤال‌گه جواب چغادر.

شهاب‌حضرت عالم، علم‌گه یقین‌لی، علم‌نڭ مقتضاسن عوام‌فکرندن یوغاری طوتا آلا، هم شولای طوتا، علم‌گه اجتیادلی و آنڭ ایچون

غیرتلی کشی بولغان. اوزندن صوڭغى لرنىڭ كوز آلدىنك علمنىڭ درجه سن
 كوتارگان، چیت مملكت ده نانار اسمىنىڭ علم گه مقارن اولارق ذكر
 ايتلويىنه سبب بولغان. بىك كوب علم مسئلهرن ميدانغه فويوب تدقيق
 ومحاكمه نىڭ قدرى بلونه باشلاوغه، وايسكى خزينه مزده گى نرسه لرنى
 آفتاروب بهالرن تىكشروگه باعث وقوزغاتوچى بولغان. بولر آز خدمت
 توگل بولرنىڭ اثرلار يده كوز آلدىنك.

بىز، مرجانى حضرتلرنى كورمه گان، آنىڭ صحبتىنك بولوچىلردن غنه
 اثرلنىگان ياش كشىلار «الوغ آبز» نى شولاي طانىمىز.

برهان شرف.

علامه مرجانی حضرتلری.

العلامة هارون شهاب الدين المرجاني حضرتلری بزم روسیه‌نک ایش قارانغو بر زمانلورنده روسیه‌ده ظهور ایدن أعلم و افضل اولان مصلح و مجددلار ننددر.

مسلمانلر عموماً، روسیه‌لی‌لار خصوصاً عقائد باینده لازم اولان علم التوحید والصفاتنی بوغالتوب آنک ممدوح و مفروض اولدغنی مکروه و مبغوض اولان علم کلام‌گه تاغوب بر نیچه قرن لار علم کلامدن اوزگه نرسه‌نی اوقومای و اوقوتمای أهم مهیاتدن اولان دیننی و دنیوی علوم و معارفدن محروم اولارق تدنی یولنده نهایت درجه‌ده توبه‌ن قالوب حتی سلفی صالحین عقیده لارندن آیرلب کوب بدعت و خرافاتلرنی عقائد اهل السنة و الجماعة دیه تلقی ایدوب، بتون بتونه هلاکت چوفرلرنک حیاری، و جهالت میدانلره سکاری یوردکلری و یوکر دکلری وقت ظهور ایدرک عقائد اسلامیه‌نی زمان سعادتده گی حالتنه فایتر ورغه اجتهاد ایدوب، صفات الله و باشقه توغریلرنده بوغالمش اولان اهل السنة و الجماعة منده‌نی تاوب و یروب‌لمه اسلامیه‌نیه ویردی. و یوز بللر چوالب یورگان افصر لیبالی الصیف داگی عشا مسئله لاری فقط مرجانی حضرتلرینک «ناظورة الحق فی فرضیة العشاء وان لم یغب الشفق» کتاب کثیر الفوائدی میدانه چغوبله حل قیلنا بلدی. شمسی ۳۰ - ۵۰ سنه لردن بیرلی وقت کرماو خلیاسیلر یستور. افاط دیان بر مسلم عاقل دین ظنمه کوره روسیه‌ده بولنماز.

فلاسفة الیوناننک ربط الحادث بالقدیمنی تصویر اوچون کیتوره‌ن سوزلارینی قدم عالمی اثبات اوچون کیتوره‌ن دلیل لاری دیه ظن ایدوب، قدم عالمنک بطلاننه دلیل لر کیتوروب فلاسفه‌نی رد ایدن محقق دوانلرنک خطاسینی آچی کورسه‌تب عقائد باینده عالمنک مخلوق الله

بولوی فقط ضروری، قدم و حدوث زمانیل، کراک حادث بولسون و کراک
قدیم بولسون عقیده دین دن ایماس ایدکنی بر اھمین باھرہ ایلہ اثبات
ایتدی.

طباعت قرآن کریم ده مصاعف عثمانیہ رسومینہ موافق قرآنلری
تکرار و تکرار نظارتندہ طبع ایتدرب قرآن کریمینک رسوم مصاعف
عثمانیہ یہ موافقت لزومنی روسیہ ده میدانہ قویوب بوبابده الی یوم الفیام
بر سنہ حسنہ نی احیا ایتدی کہ سوگندن کلنلر طبع قرآن ده آنک یولیلہ
یورمکده لردر. مرجانی حضر تلارینک عصرینہ قدر فزانده طبع ایدلن
مصعفی لر کورلسہ، مرجانی حضر تلرینک بو یولده نیندای خدمت
قیلدفی کورلمکده در.

بتون مسلمانلری هلا کتہ بر افان «دلیل مقلد قول مجتهد» بلیہ سنی
مدافعہ یہ اولاً اجتهاد ایدوچی سیماکی و قورصاوی حضر تلار ایسده ده،
آنچق اساسلی دلیل لر اقامت ایدوب بو بلیہ گه ده ختام ویرمیه موفق
اولان عالم کینه مرجانی حضر تلاریدر. و بو طوغر بده غایہ مهم تحقیق لار
ناظورہ و برق الو میض ده مشعوندر.

روسیہ مسلمانلری تاریخک اهمیتنی هیچ اعتراف ایدلمه دکلری
بیر زمانده فزان و بلغارنک روسیہ تصرفینہ کرماسدن اول و آنک
تصرفینہ کردکی سوگنده غمی مهم خبرلری مجامع و اطراف کتب و بعض
کبار مؤرخین و ارباب لغه لرده استظرادا ذکر ایدلمش سوزلارندن
استفاده ایدوب «القسم الاول فی احوال فزان و بلغار و القسم الثاني آه»
ایدوب ایسکی قسم غایہ مفید و اساسلی بر ماخذ ایدوب خلف لرینہ
تاریخ میداننده یول باشچی بولمشدر.

بتون روسیہ مسلمانلری بخارای شریف دیہ تقدیس و تنزیه ایدوب
طوردغی بر وقتده بخارانک اصول تعلیم و تدریسینک یاراقسنز ایدکنی
من غیر مبالات الی لومه لائم و لاترحم لبکیه باک آچق ایتدروب اصول
تعلیم و تدریس بابنده اصلاح لزومنی ابنا و وطنه افهام ایتدی.

بالجمله مر جانی حضرت نلری بو قدر خدمات عالیة ملیه سیله مجدد مائة ثالته بعد الالف لقب سامیسینه مطابق اولمشدر .

مر جانی حضرت نلری عصر نده هندستان، مصر، شام، تونس، استانبول علمای محققینی طرفندن طانلوب تصانیف لارینک بعضلری نی کورد کلرنده حسن ثناء و تقاریظ لاره مظهر اولمشدر .

بو صوگ عصر گرده مر جانی حضرت نلرینک تصانیفنی استحصالی ایدوب مصر شام علماءسی، تصانیف محققین مثل غزالی، ونووی، وابن عربی، وابن تیمیه، وابن سینا و فارابی کتابلرنی طبع ایتدر کلرنده نوبت بانوبت بزم مر جانیمز کتابلرنیده شول مؤلفین کرام تصانیف لاریله برابر طبع ونشر ایتدرا طور مقلری مصر وشامده طبع اولنان اثر لر آراسنده کورلمکدهدر .

مر جانی حضرت نلرینک عصر نده بیرداشلری آراسنده غی کوب علماء آراسنده مقبولیته کیچماوینه کیلساک: اول وقتلارده مر جانی حضرت نلرینک تصانیفندن لایققل استفاده قیله بلوچی بحق عالم بیگ آز بلکهده یوق درجه سنک ایدکننددر . آنک او چون که مر جانی حضرت نلرینی بیرداشلرنندن طانوچی وبلوچی تونتری علی ایشان وقور صاوی عطاء الله حضره وامثالی بیگ آز کشیلر بولمشدر . اگرده مر جانی حضرت نلری بسو زمانلرده کیله ایدی، بلاشک وار تیاب بو عصر ترقی ده آنک اتباع واصحاب لری کوب اولوب نیچه ونیچه تورلی زور اشلر اشلمیه موفق بوله ایدی . شکر الله سبحانه وتعالی مساعیه آمین .

حسن ابن ملا احمد القز لجر ی پونوماریف .

مرجانی حضرتلرینی ایسکه توشورو

مرجانی رحمه الله ذك نسبة ايدلدیکی قریه سی مرجان، وطوغدیغی قریه سی یابنچی بزنك قریه مزگه یقین، ۱۲-۱۵ چاقرم، اوسدیکی اولی طاشکیچو واماملق قیلدقی شهری فزان هم یراق توگل ۳۵-۴۰ چاقرم اولدیغندن، اولا شهاب حضرت صکره مرجانی اسمی بالا چاغمدانوق قولاغمه کره کیله ایدی. بابام عبش حضرت، اتکام محمد حضرت مرجانی یغشی طانیلار و آنك ایله آرالاشلار، سوزلرینی آکلایلار، مشکل مسئله لرده آکا مراجعت ایدلر، آنك علم و فضلنی سویلیلر و آنك و تألیفلری حقنده ایله نسه تیره ده گی اماملر ایله قزو، قزو بحث و مذاکره ده هم بولنلر ایدی. مینی مدرسه تربیه سینه هم مرجانی گه تابشوماق نیتنکر ایکان، لکن مرجانی نك شا کردلرینه قیلغان ایوکن لکنی سو استعمال ایدوچی بزگه یقین بعض شا کردلری بزنك آنالریمه قورقنچ کورلوب، اول وقت شا کردلری نك حسن اخلاقینه بیک دقت ایدو ایله نانولغان اجم مجلسی عبدالولی حضرتکه تابشولومه سبب بولغانلار (۱)، شولایده اولسه قزانده فوناق ایوم - جزنهم عبدالولی خلیل الله اوغلی (بورکچی) - مرجانی رحمه الله نك محب مخلصلرندن اولدیغندن کوب وقت آنی مجلسلرینه چاقرا، و مرجانی حضرتلری جیزنه مزنك اورطه معیشت و طارعه کوارتیرینه برده تارتماینچه کیله و بیک راحتلب اوزاق سویلشب اوطره ایدی.

مرجانی نك الوغ و سلطنت گاوده سینه، قیافتی نك ماطورلقینه، کیوملرینك پاک و کورکامل کینه، اط آرباسنك یغشیلقینه، علم و فضل نك کوب کورنوینه حیران فالادر ایدم. اما یاشلکم سببلی آلی اول وقت آنك فکر جهتندن ده باشقه لقینه توشونه آلمی ایدم. مدرسه تربیه سی

(۱) آیانچ حالدرکه، بو کونده ده بعض صافسز شاگردلر کوب بالانك مطلوب

مدرسه لرگه بیرلرینه شولوق جهتن مانع اوللر.

و محیط تأثیری، اول وقت قرآن علماسی و اهالیسی آعزندن ایشدلسگان سوزلر، مرجانی حقنک میکا آتا، بابام و جزنهم طرفندن القا قیلنغان فکرنه بتونلهی باشنه ایدی. چونکه مرجانی نك «ناظوره» سی «حاشیه مرجانی» پی «مقدمه و فیه» سی و باشقه تألیفاتی، خصوصا آنک یا کا آچلغان اوچیتلسکی اشقولاده دین معلمکی ایدوی، اول وقتقی قرآن خلقی طرفندن تحسین و تقدیر ایدلنو شویله طورسون، بلکه آکلاشلور و هضم ایدلنه آلور شیرلرندده گل ایدی. چونکه بونلر بار چه سیده اول وقت قرآن و اطرافنده نق اورنلشقان: «ابقاء ما کان علی ما کان» مسالکینه خلاص ایدی. بناء علیه (نقصیلینه نه حاجت!) مرجانی حقنک ایتلمگان سوزلر قیلنغان سوء ظن لر تهمت لر فالماس ایدی.

مین مرجانی حقنده غی بو ایکی توری فکر اورطاسنده بایتاق دفت چایقالم. اوزمه نمیز فوهسی و فکر استقلالی باش کونارگانچی متحیر و مضطرب قالم. بر وقت فریه مه قایتد قومه، مرجانی حقننه سویلنگان سوزلر و اسناد قیلنغان شیرلر حقننه آتامه هم سویلدم. آتام مرحوم میکا «ولا تقی ما لیس لك به علم» مضموننه تنبیه ایتدی. بونك اوستینه مرجانی طرفندن اوزینه هدیه ایدلمش «ناظوره الحق» نی میکا توتدروب: «مونه کوچك بتسه اول او شبو کتابنی مطالعه قیل. صکره عقلك فکرکنی یورتب قارا. شوندن صوك آنك حقننه سویلنگان سوزلر نك قیمتنی بلورسك» دیدی. آنکام مرحوم نك بو سوزی میکا بیک نق تأثیر ایدوب، مینده مك مشقت ایله ناظوره سنی اوقب چقدم. شول آراده بزگه ناظوره خلافتنه یازلغان «چاروده» سنی ده الله قایدن کیتروب يتوشدر دیلر. آنی هم اوقب چقدم. بو صوگنسی اول زمان شایع اولغان سویه معلومات غه شول قدر موافق یازلغان ایدیک، اول وقت مینم کبی شول سویه = تیگز لکدن کوب یوغاری کیتمگانلری تمام اضطرارده فالدرورلق ایدی. شول وقت مرحوم نك اوزی قدر فوه و علم گه مالک اولمغان بعض شا کردلریک

اوزندن یرافلاشدیغنی حکایت ایدهلر ایدی. مین هم شول اولیگی
اضطرابمدن کوب یرافلاشمام.

بوکا، یوقارودهغیلر اوستینه شولده سبب بولدیکه، اول زمانده
بیک شایع اولغان رسم بوینجه مینده «منطق» و «کلام» فن لری ایله
بیک سویوب شغللنگان مناظر شاگرد اولدیغمدن، مرجانی ناک «ناظوره» سنه
یازدیغی تزییف کلام بابی گویمه مینم خلاصه یازغان کبی طویولا، اما
سویوب شغللنگانلرمدن مینی یرافلاشدر آلمی ایدی. شولای ایدوب
«ناظوره» مطالعه سی، ایتلش سببلردن مینم فکرمنی کوب آلددر آلمادی.
فقط مینده شول قدر اش حاصل بولدیکه مرجانی مرحوم ناک بار
اثرلرینی کوزدن کیچورمای آنک حقنده سوز سویلمسگه و آنک حقنده
بر حکم چغارماسقه قرار ببرد (۱). مطبوع اثرلرینی دقت ایله مطالعه
ایدو اوستینه، آلدردن آغان فکرم بیورقی ایله کتاب (قرآن تفسیرلری ایله)
وسنه (شرحلری ایله) و آثار خصوصا امام غزالی رحمه الله کتابلری و باشقه
اول وقت درس پر و غرامنده اولغان فن لری ایله آشنالاشماغه طروشدم.
درس پر و غراملرنده بولمدقلری ایچون بولار ایله آشنالاشو میکا قیمت گه
توشدی. شولایده اولسه سعیرلم عبث کیمدی. شول وقت یتکاک گنه
افکار عمومیه ناک توبان تابا آغومندن، ساحل سلامت گه جر و اوب چغا
آلدم. هم مرجانی رحمه الله ناک ده کم ایدوکنی آکلادم. لکن ایندی بر آز
سوگغهراق قالدیم، مرجانی حضرتلرندن مشافهه استفاده ایچون فرصت آز
قالدی. مرجانی رحمه الله ناک کتابلری ایله تمام طانشدیغم صوکت قلبده
کمدنگنه صوراسامه فناعت اینرلک جواب بیلرلنگان بیک کوب سوؤ اللرگه

(۱) اول وقتده مرجانی حقنده «اول فلان کتابنده سافلری سوککان، حلالی

حرام، و حرامنی حلالدیگان، قرآن فی بوزغان، الی غیر ذلک دنیاغه کیلمگانلری مرحوم گه
نسبت ایدهلر ایدی. «صوکت سین آنک کتابلری اوزنک کوردگمی؟» دیسه ک
«خدای صافلاسون! مین آنک کتابلری قولمه توتامی صوکت؟» دیهلر، یا ایسه «بز

آلاری آکلی آلمیمز، حضرتلر شولای ایته» دیهلر ایدی.

جوابلر چقدی. مرجانی وغزالی رحمهما الله کتابلر نی کوزدن کیچیزر گاچ مینه ایکی تورلی شاداق بولدی: بریسی قلبینی اوزاق طنجسز لاغان کوب سوؤلرگه جواب چقدی. ایکنچی سی صواب اولوینک برنچه شبهه اولدیغی اوز فکرلر م نك مرجانی وغزالی فکرلرینه موافق ایدیکنی آکلوم ایدی.

اما مینی شغللندرگان، لکن تیوشنچه حل ایدلرگان بعض مسئلهلر بار ایدیکه، آلارنی حل ایدر ایچون مرجانی دن مشافهقه استفاده لازم ایدی. بونك ایچون مین آنك ایله یقین علاقه باغلارغه طر وشدم، بر نچه مرتبه اوزینه باردم، تورلی موضوعلر ده مذاکره لرمز بولر ایدی. اوزنی تمام قیدسز توتب شاگرد ایله شاگرد سویلشکان کبی کوکلی، قزقلی ایلوب سویلار ایدی. افاده لی صحبتلر، و بیک اثرلی نصیحتلر واستقبال ایچون توصیه لرده بولنور ایدی. مرحوم مینه استعداد کورب بولماق کیرهک، آخر عمر لر نده اوقوغان مدرسه مه فاق توش مجلسینه دعوت ایتدیکمک، اوزینك قارلقینه، وقت نك قارانغی بوللرنك اوکغایسزلقینه قارامیچی کیلمش ایدی. اول یل آغاچ مسجدنی سوتب طاش مسجد سالنه باشلاغان یل ایدی. بناءعلیه اورامدن مدرسه گه کرده اوکغایسز ایدی. فنار ایله قارشى چقدق. لکن مرحوم باشقه لردن استعانه ایتمای، یولده چوفر ویا طاش و آغاچ یوقمی دیه آیاغی ایله بارلاب کیلیدی.

مدرسه گه کر گاچ آیاغنگی کالوشنی صالدرمقچی بولغان ایدم «اوزمز سالورمز» دیب میکا صالدرمای اوزی صالیدی. اوونمه کروب او طرغاچ بیک راحتلب چالما لرینی صالب قویب اولده گی مدرسه احوال لرینی ایسکه توشوروب بیک درد ایله سویلرگه کر شدی. آش تمام بولغاچ چابنی چیتدننگنه یا صاب کیتور مکچی بولغان ایديک. «یوق! شا کر دچه اچه مز، صاماوارنی مونک طابنغه کیتور کز!» دیدی. فاق توشکه اوزی اوچ صوم آقچه صالوب، بز نك استاذ لردن و باشقه بره ملادن ده: «شا کر دنك آشنی بوش آشارغه یارامی، صالکز صالکز!» دیب آلارنی ده قستاب

صالحوردی. ایسکی ساعتدن آر تفریق اوطروب کوب افاده لی ورغبنتلی
وزلر سویلدی

مرحوم اول یازدیغم تالیفلرمدن برینی کوزندن کیچوردی،
تحسین وبعض برلرینی تصحیح ایدوب طبع سنه توصیه ایتمش ایدی.
تأسفی شونسی گه مدرسه دن فریمه چقدیغم سببلی قصد ایتدیکم قدر
استفاده قبلا آلمای آز بر شی ایله فالدم.

مرحوم ایله عجب روشده بز اول یوللرنده ده اوچراشا ایدک.
کوبرهک اوچراشو یوقارو سرده ایله صوگفر آراسنده بولا ایدی. بر
وقت قش کونی شافدای بوران کونده آنک فزانغه فایتوشی، بزنگ
انکامز مرحوم ایله ایسکی یورط اولینه باروشمز ایدی. برافد انراق
یغشی پار فارا آط میچاولب پاوزکه گه بیککان، کوچر اوطر تقان
بر او کورندی. بزگه اون صاژین مقداری فالغاچ بر فازلمه یاننده
میچاو آطی چیتسکا کردیده، کرگاندن کروب، توب آطنی ده چیتسکا
طارتوب توشروب اوزی فارغه باطاب یغلندی. انکام مرحوم میکا «کمده بولسه
الوغ کشیدر، چغارش!» دیدی. مینک اوستسکی کیوممنی صالب یوکروب
باردمه چاناده کم ایدو کینه کوز صالماسدن تیزرهک میچاو آطنی
باشندن توتب بر آز مشقت ایله اولساده یولقه چغاردم، توب آطه
چقدی. مونه چاناده غی ایله کوزمز کوزگه نوشدی. مرجانی رحمه الله
ایسکان. اولده بوران آرالارندن مینم کورنومنی عجب سنوب: «نی عجب
تصادف! مشکل و قتمزده یتشدک، سین ملا حسن عظامی؟» دیدی.
«ایبو حضرت، مین حسن عطا» دیدم. «حضرت سزنگ اورنگ برایشان
بولسه ده آط باشنک بر مریدی اولسه ایدی البتة مینی حضر علیه السلام
صانارلار وایشاننگ الوغ کر امتندن حساب ایدرلر ایدی بیت!»
دیدم ده کولوشدک، صگره بولمزغه کیندک.

بر وقت ترجمه حالنی یازارغه نیتیم بارلقنی اوزینه بلدروب

بونگ ایچون لازم مانیر یالنی ده اوزندن کسب ایتمکچی بولغان ایدم. لکن تیوشلی ماتریالنی اوزندنک، صوگئندنه آلا آلامدم، هم تورلی سببلردن بوکونگه قدر یازده آلامدم. ایندی شوژنگ جولوی بولسون ایچون فرصتم صیدرغان قدر اوشبولرنی یازدم.

مرجانی رحمه الله الوغ گاودهلی، و آکا مناسب زور باشلی، کورکام چهرهلی، متناسب الاعضاء، غایت مهابة قیافتلی ایدی. علم قیافت علماسینک تجر به لرینه کوره، آدم نوعسی نک ایگ گوزهل وهر طرفدن ایگ مکمل و بیک سیره ک طابلا طورغان بر فردی ایدی.

ایگ طولوعقل و طوغری فکر، اشانچلی علم، فوتلی جراة، عملنک صلابت، فیکرنک ثبات، الحاصل انسانده بولنوی ممکن اولغان بارچه کورکام خصلتلر بو آدمک بولنورغه تیوشلی ایدی. دنیاچه توتاچق اورنی ده یافوق العاده عاقل و مدبر بر حا کم و یا بیک الوغ عالم و فیلسوف اولورغه تیوشلی ایدی. واقعا قیافت علماسی نک تجر به لرلی مرجانی حقنده ده آلامادیلار. بلکه تمام طوغری چقدیلار. توتاچق اورننی ده تقدیر خدا صوگئیسینی یعنی الوغ عالم و محقق، حکیم و فیلسوف اولمقنی نصیب ایتمش ایدی. مرجانی رحمه الله معیشتنده هم خلقتینه مناسب اورن توتب، غایت یغشی کیوم کبار، الوغ و گوزهل یورطک ترکک ایدر، شولایوق گوزهل قارا و یغشی آطلارده و قیتملی آر بالارده گیزر، اوزنی هم شأنینه مناسب درجه ده غایت وقارلی توتار، اورنی ایله گنه افراط و تفریطسز، و هیچ کم نک کیفیتنه قاراماسدن سوز سویلر، هیچ کمگه مداهنه ایتماس، ریالانماس و تملق کورستماس ایدی. آر طنده دنیاچه کیلمگان یوقلارنی سویلاب، غیبتنی چاینباب یورگانلر ده آلدینه کیلسه لر (بیک آز استئنا ایله) تزلری قافشار، تللری توتلغور، اختیارلرندن مسلوب اولغان کبی آنی تسکریم و تعظیم ایدر لر و تر یلکاسنی توتار لر ایدی (علم قیافتک بر آز تجر به سی اولانلر رسمنی دقت ایله قاراسه لر، بو یازغانمیزی مبالغه گه حیل ایتمسلر.)

قرآن با یلاری مجلسلرینه و طویلرینه آنک حاضری بولونی الوغ غنیمت بولورلر، صدقه لر نیده باشقه اماملرغه نسبتاً اوچ بلسکه بش الوش آرتق (مثلاً باشقه اماملرغه برر صومدن بیر گانده مرجانی رحمه اللهغه بیش، اقل اوچ صوم) بیرورلر ایدی.

مرجانی ده فکر استقلالی و تنقید قوه سی.

مرجانی رحمه الله خلقمز و علمامزنک بخاریلر واسکیلر عرف و عادتینه تمام تابش لرغان، دین و علوم باریشینه، و ایلنه تیکره ده گی احوال لر وکیل چکلرگه نظر و اعتبارلری تمام بتسکان، فکر و تنقیدنک تمام طومالانغان، هر شی ده «ابقا» ماکان علی ماکان = هر نرسه نی ایسکیچه باردرو» مسلك ایدلگان بر زمانده طوغمش و شولوق فکرده (اغلب) اولغان استاذلردن تحصیل ایتمش ایدی. لکن الله عز وجلنک سیره ک بندلرینه احسان ایتمکه اولدیغی قوتلی عقل، الوغ استعداد، واستئناف = (اینیسیاتیوا) ایله آنی بختلی ایتدیکی سببندن اول رسم و عاده قیدلر نی اوزوب چقمش. اول اوزنی هر نوع علم و معرفت ایله تنویر و تکمیل ایتمش، و هر اش و هر حکم (خصوصاً شرعی اولانلرنک) معانیسینه، اصلنه و حقیقتینه و سرینه مطلع اولورغه و نبیهمز صلی عم ناک حقیقی وارثی بولورغه (۱)، الحاصل چن معناسی ایله دین عالمی بولورغه طر و شمشدر. هر نرسه گه دقت و اعتبار کوزی ایله قاری باشلامش، کورستسکان بوللرغه ده، اگر آنک کورستوچیسی ناک سوزلری دایلسز اوک قبول ایدلنور دای اولسه لر (الله و رسولی و اصحاب کبیری) اول آلارنی خارجدن دایلسز اوک و غایت احترام ایله قبول ایتمش. شونک ایله برابر طوغری و درست آکلارغه طر و شمشدر. اگر ده بولنی کورستوچیلرنک سوزلری دایلسز قبول قیلنور دای بولماسه لر، خصوصاً «ثم بفتشو الکذب» زمانده غیلر اولسه لر،

(۱) واعلم ان العالم لا یكون وارثا للنبي صلی الله علیه وسلم الا اذا اطعم علی جمیع معانی الشریعة حتی لا یكون بینہ و بین النبی صلی الله علیه وسلم الا درجۃ واحدة و هی درجۃ النبوة. احیاء علوم الدین جلد اول ۱۴۰ صفحہ.

اول آلارنی شول کوی گنه قبول قیلمای، بلکه برده فزغانمای قاطی تنقید و تحقیق ایتکاننک صوکنده غنه قبول ایتمش. دلیل سز سوزلرنی، اصل سز و معناسز عرف و عاده لرنی، ایهلرینک موقعینه، و خلق فاشنده احتراملرینه فارامای قاطی رهوشده جرح و تعدیل ایتمش. بو خصوصه اول مسلم الکل اولان امام حجه الاسلام الغزالی رحمه الله نک افاده سینه تمام موافق عمل ایتمش در (۲).

مرجانی مجدد ایدی.

مرجانی رحمه الله شکسز وقتی نک زور عالم و حکیمی، زمانی نک مجتهد و مجددی ایدی. اول بز نک حیات ایله موت کبی غایت مهم مسئله لریمز حقنده الوغ اجتهاد ایتدی. و بز نک آرامزده ایسکرگان دین اسلامنی اصلندن تجدید ایدرکه شروع ایتدی. یعنی «ان الله عزوجل یبعث لهنه الامه علی رأس کل مائه من یجدد لها دینها» حدیث شریفنده گی تجدید گه، حدیث نک شرحلری بیبرگان «معنی التجدید احياء ما اندرس من العمل بالکتاب والسنة والامر بمقتضاهما» معنیسی ایله تجدید ایتدی. حدیث شریفلر و شرحلرندن آچق آکلانادرکه، دینمز نک توب اصلی اولان الله سوزی - کتاب (قرآن)، ورسولی سوزی و فعلی و تقریری (سنة) صاغ سلامت دوام ایتسه ده، و مسلمانلار دین مبین نک هر (اعتقاد، عبادت، اخلاق و معامله) خصوصلرنده، آلازغه نق یابشولری و آلاز کورستوی ایله عمل فیلولری لازم بولسه ده، لکن شولوق حدیث شریف و شرحلری و ناریخ کورستوی بو بیچه مسلمانلار آلاز بارمیلار. بلکه هر تورلی (کوبره گی بیگره کده صافلق و دین قوتله و استاذلرینه حسن ظن و آلازغه ایار و کبی) بهانه لر ایله قرآن و سنة برله عملنی قوبالار، و آلاز بیورغیچه یورومی باشلیلار. مونه مسلمانلار شول حالگا توشکاخ الله عزوجل هر یوز (ومک) باشنده برویا برنیچه مجدد یباره در. آلاز

الله کتابندن ورسولی سننندن یرافلاشقان و آلارنڭ بیورغی ایله یورومگان امت محمد صلی الله علیه وسلمنی ینه ایسکی ازگه قایتارالار. اوشبو ایسکی ازگه = (قرآن و سنت ایله عمل گه و آلار بیورغنچه یور و گه) قایتار و چیلار حدیث شریفه مجدد = یا گارتوچی آتالمشدر. بناء علیه قایتار و ده تجدید یا گارتو آتالنده در. یوقسه بزنگ چالمالی و چالماسز نادانلارمز اویلاغانچه مجدد، تجدید، جدید، دیگاچه دپنیز گه اولک بولماغان یا گارتو بر نرسه آرتدرو دیگان سوز توگلدرو.

تکرار ایتمن مرجانی رحمه الله ایله برابر بوزماننڭ مجددلریده دین مبین اسلامغه یا گارتو بر نرسه آرتدومیلار. بلکه بالعکس آنی رسولمز واصحاب و تابعین و غیر القرون زماننده گی صافلقینه قایتارورغه طروشالار.

کتاب (قرآن) و سنه گه تمسک

مرجانی رحمه الله زماننده بزنگ خلقمز قرآن و سنتنی اوفو و بلودن (گرچه توبانده ایتلگان روشده اوقوسه لرده) تمام یرافلاشقانلار و آلار ایله طوغریدن طوغری عملنی بتونله ی طاشلاغانلر ایدی (۱). آلار، دیننڭ ایك اصلی اولان اعتقاد مسئله لرینی ده قرآنن و سننندن استدلال و استخراج ایله او گرنمایلر، وشول اسلوبده علماء متقدمین طرفندن نوزولگان کتابلردنده اوقومایلر و اوقوتمایلر ایدی. بلکه هجرتنڭ دورت بیش یوزلردن صوگ، یونان فلاسفه سننی رد ایتممز دیه شولوق یونان (غریک) دن کوچرلگان فلسفه نظر یاتی، ماده (هیولی) صورة، اعیان، اعراض، جوهر مجرد، جوهر فرد، نقطه، خط، سطح، جسم، کره، قدم، حدوث، وجوب، امتناع، امکان کبی غریکلرنڭ اوتولوغیا، متافیزیکا، فیزیکا و ماتیماتیکانلردن آلنگان اوزوک، چچک، باشسز قویرقسز، قرآن و حدیث ده هیچ ذکر ایلمگان، اصحاب و تابعین اسمیده ایشتمگان سوزلر

(۱) البته اغلب اعتباری ایله. یوقسه قرآن و سنه ایله عمل ایديوچی و آلارن

درس و وعظ ایديوچی عالمر و مدرسارده بار ایدی.

بمحلر ايله فاتشدرلوب، متأخرين طرفندن توز ولسگان «كلام» كتابلرندن اوقوله ايدى.

بو كتابلرده متأخرين طرفندن «سمعيات» اسمى گنه بيرا لسان، قرآن وحديث دن آلنگان دليللر بىك آرز، نه واقع گه ونه حكمت گه تطبيقسز، اوچسز، قريسز سوزده سوز ايله طوترلغان بولغانلقلرندن، آلامذهب باشلاريمز طرفندن بالاتفاق، وعلما متقدمين نك كو بره كى طرفندن مكروه و مذموم سانالمشادر. مونه علم كلام علماسى نك الوغلرندن سعدالدين التفتازانى بو حقه اوزيده نى ايتنه: «ثم لما نقلت الفلسفة الى العربية وحاض فيها الاسلاميون حاولوا الرد على الفلاسفة فيما خالفوا فيه الشريعة فخلطوا بالكلام كثيرا من الفلسفة ليتحققوا مقاصدها ويتمكنوا من ابطالها وهلم جرا الى ان ادرجوا فيه معظم الطبيعيات والالهيات وحاضوا فى الرياضيات حتى كادلا يتميز عن الفلسفة، لولا اشتماله على السمعيات وهذا هو كلام المتأخرين»

علم كلام نى آكلار ايچون ديه غريقلردن بتونى برله، اسمى ده اوزگار تلمگان (ايساغوجى) منطق اوقو لازم سانالا ايدى. قرآن وسنة نفس امرده هيچ شهبه سز اصول دين و اصول شرع اولسه ده، اما كلام علماسى طرفندن آلام اصول دين سانالميلار، بلكه اصول شرع (احكام عمليه) اصولى گنه سانالالار ايدى. الله نك بار و براكنى ورسولم نك حقلقنى اثبات ايچون آلام (دليل نقلى قرآن وسنة ومعجزه) يتماى، بلكه شول يوقار يدهغى كلام متأخرين اصول دين سانالا ايدى. قاضى بىضاوى رحمه الله «والتوحيد لما لم يتوقف على صحته بعثة الرسل وانزال الكتب صح الاستدلال بالنقل» ودخى بريرنده «وقد عرفت ان التوحيد مما يصح اثباته بالسمع» ديسه ده آكنا اعتبار ايدلماي، همانده شول «علم كلام» اساس دين و اساس الاحكام الشرعيه و رئيس العلوم الدينيه سانالا ايدى. شولاي ايدوب، علم اعتقاد ايچون طوغريدن طوغرى قرآن وسنة نى

بلو کرکسنلماي، ايندى اول «علم كلام» مصنفلىرى البته كيرهك قدر يسنى قرآن وسنة دن آلمانلاردر ايندى گمانى ايله، قرآن وسنة عاملرندن بى خبر، شول منطق و كلام كتابلىرى، شرحلىرى وحاشيه لرى، بتماس توگانماس سؤال وجوابلىرى ايله بيك كؤب عمرلر اوزدرالار، علوم عربيه، فقه و اخلاق، تاريخ و آثار و باشقه فنون نافع، دن بتونلای محروم فالالار ایدی. بو بابده، هر تورلى علم خصوصنده صوغقى مؤلفلرگه ماخذ اتخاذ ايدلسگان احیاء علومده «وليس الطريق في تقويته (ای الاعتقاد) واثباته ان يعلم صنعة الجدل والكلام بل يشتغل بتلاوة القرآن ونفسيره وقراءة الحديث ومعانيه فلا يزال اعتقاده يزداد رسوخا بما يقرع سمعه من ادلة القرآن وحججه وبما يرد عليه من شواهد الاحاديث وفوائدها» «فينبغي ان يحرس سمعه من الجدل والسكلام غاية الحراسة فان ما يشوشه الجدل اكثر مما يبهده وما يفسده اكثر مما يصلحه» ديولسهده، آلا ر بيك كؤبلرگه كورلمى، كورلسهده اعتبارغه آلىنى ایدی.

بو شولای تيوشلى ايديمى؟ مين اول حقه حاضر هيچ محاکمه يورونمى آنسنى او قوچبلرغه فالدرامن.

اخلاق او گره نو ايچونده قرآن وسنة کرکسنلماي ایدی. «دين» دن مقصوده تهذيب اخلاق، رسولم زده «مين ايزگو خلقلرني تسکميل ايچون ييارلم» ديسهده، بو مقصود ايچونده الله نك ورسولى نك اوز سوزلرينه طوغر يدين طوغرى مراجعت ايدلماي، بلسكه قرآن وسنة روحينه بتونلای باشقه (درويشلك) روحفه دوندرلسگان، ومصنفى كم ايدكى ده آيرم آچق بلنمگان «عين العلم» كتابندن وآنك شرعى على القارى دن او قتل ایدی. عين العلم، على القارى كورستونجه فى الحقيقة احیاء العلوم مختصرى بولسهده، لکن اول احیاء علوم روحينه بتونلای باشقه فالبغه صوغلمش در. دن يادن اعراض، كونده بر گنه اشار، و بر گنه قات كيوم كيار قدر صوفيلقه اوزنگان كتابدر كه دن يادن بتونلای يوز چويرمگان كشيگا آنك نصيحتلرندن

اوفندن برسینی ده برینه کیتورو چیتن در. آنی شاگردلر گه اوقتوبعینه اورا آلمغانغه الوغ کوساک کونار تودر. عجبی شونسی در که اوستلرینه بیشار قاط کیوم، کوننده اونار بلش آشاوچیلر، بر نرسه ده یوق کبی شول کتابنی طنپنغه شاگردلرینه اوقتورلر ایدی. کتابنی اوفو، وشول کتاب بیورغی ایل عمل آراسنده بوقدر مبابینه بولوی، استاذلر فعللری ایل قوللرینی تسکدیب ایدولری، بواش لسان حال ایل «کتابنی اوقوغنه کیرهک. اما آنک ایل عمل فیلماسا کده یاری» دیگان سوز بولونی نه استاذلر ونده شاگردلر خاطرلرینه ده کیتوروب قارامیلار ایدی. خیر! اول وقت کوبرهک کتابلر آلا ایل عمل ایچون اوقلمای، بلکه رسم اولدیغی ایچون ویا مجادله گه قورال ایدوب گنه اوقلملر ایدی. عمل ایسه، آلا طرفندن سلف اسمی بیرلگان، آتابابا واستاذلردن کورلگان رسم وعادت بوینچه، اصل، فصللری هیچ تیکشورماینچه قیلنه ایدی. علم فقه (عبادات و معاملات قسملری ایله) ایچون قرآن وسنة بیگره کده کیرکسنلما ییدی. چونکه بو خصوصلرده قرآن وسنة وقالغان اصللردن احکام چغارو مجتهدلر گه مخصوص اش، اجتهاد زمانی ایسه ایندی اوزغان کیمسلگان، حاضرده هیچ کیم گه اجتهاد قبولورغه ممکن توگل حساب ایدلنه ایدی. ایندی حاضر فقه کتابلرنک بازلغان بولسه وفایوسینه «وعلیه الفتوی» دیب قویلغان بولسه شونک بوینچه عمل قیلو لازم سانالا ایدی. خیر بو عاده، یعنی «زمان اجتهاد منقرض» دیب استخراج احکامدن باش تارتو، مسلمانلر آراسنده بیک تارالغان و آلا رنک تگک سینه تیگان، مثلا استراخاوی، بانقه، حاضرگی صاتو آلونک تورلی نوعلری، پوچنه، تبلیغراف، وبونک شیکلی مهم مسئلهلر حقتن گنه ایدی. اما آرادن بر عالم چقسه ده ایسکیده معروف بولمغان وفتوی سی تابلغان بر مسئله حقتن بر سوز ایتسه، اول وقت حاضر آنک خلافینه آلل نیچه مجتهد ظاهر بولاده، قرآندن سنه دن طوب طوغری استخراج ایل حکم یاصی لر ایدی.

قرآن وسنة ده بر احكام فقه گنه بیان ایدلمدیکی، احكام استنباط ایدلگان آیه یوز که ده یتمدیکی البتة معلوم در . بلکه آنک فی قدر اخبار، و فی قدر اخلاق، امثال و مواعظ، و فی قدر عبرة آلنوردای معلومات و باشقه علوم و معارفکه تعلقی، مثلاً سموات و ارض و آنده اولغان مخلوقات حقنده صاناب بترگیسز معلومات بار. آلا هر قابوسی بنک نك سعادت ایچون و آلاردن عبرت و معلومات آلوب نكاملی ایچون یبارلگان و کیتورلگانلر. آنه شول احكام استخراج بز نك شأنمز توگل دیب، احكام استخراج ایدلمگانلری ایل مسعود اولو، او قو بلودنده خلقمزنی محروم ایدلر ایدی. «وفیما ذکر الله تعالی ورسوله غنیة عن الاختراع فی الوعظ» دینلسه ده بوکا اعتبار ایدلماهی، بلکه ضعافی روم طرفندن توزولگان واهی حکایات کتابلاردن وعظ ایتلنه ایدی.

الله عزوجل «واعتصموا بعجل الله جمیعا ولا تنفروا = الله نك بیینه، قرآن وسنة گه یابشکمز، تارالشماکمز» دیسه ده، اول زمان خلقی (۱) الله بیینه طوغریدن طوغری یابشورغه یا کلهشورمز دیب قورقامز دیه لرده ییگه یابشقانغه، یابشقانغه... آلله نیچه واسطه ایله یابشقان نك ایته گینه یابشالار ایدی، یایسه «اول الله بیینه یابشقاندر ایندی» دیه اورنمز حسن ظن ایدلرده آلله کملرنك ایته گینه یابشالار ایدی.

رسولمز صلی الله علیه وسلم «ترکت فیکم امرین لن تضلوا ماتمسکتهم بهما کتاب الله وسنتی» دیسه ده، بز نك خلقمز الله سوزینه ده ورسولی سوزینه ده فارشی کیلب «یوقا بسز آلا رغه یابشساق آزارمز، یول یا کلهشورمز دیب قورقامز» دیه لر ایدی. هر یا کلهش احتمالندن قورقوب، ایکی یا کلهشو احتمالن یوکلر ایدی. چونکه سین یابشقان کشی نك اوزی نك یا کلهشو احتمالی ده یوق توگل، بو بر، ایکنچی اول کشی نك سوزنی سینك یا کلهش آکلاوک احتمالیده یوق توگل. حتی بو کوننده

(۱) قزغانچ بو زمانده بعضر شولوق گمان ایلله الله ورسولی سوزلردن قورق براق یوریلر.

بعضی «قرآن و سنت علمی اوگرنورگه یارامی، اول آنک برله اویناو بوله» دیب کتابنه یازدی. شولوق آدم «شاگردلر نی امتحان وقتده مشکاة او قتماکز، چونکه شاگردلر آندان آری حدیث او قور غه مجبور بوله لر، اول ایسه وهابی لوق بولادر» دیب میثا خط یازدی.

شولای ایدوب مرجانی رحمه الله زمانده قرآن و سنته نك هیچ ضرورتی یوق سانالا، و آنک کیرهك بیرارنی شول او قولاً طورغان کتابلر نی تألیف ایتکان کیشیلر کورگانلر و تیوشلی حکمنی آغانلر ایندی، حسابلانا ایدی. درست! بخاراده تفسیردن فاتحه و سورة اخلاص، مشکاة دن برنچه حدیث او قنوب فاتحه پیرو رسمی بار دیه لر ایدی. لکن بونک او قونوگل، باری شول رسمی گنه بولونی ایتورگه ده حاجت یوق. درست! بزده ده قرآن و سنت او قله در ایدی. لکن بزده آلا ربالا ارغه هفتیک دن باشلاب قرآن کریم ابتدائیه صنفلری بتکانچی گنه او قله، زورراق صنفلر غه بعض بیرلر ده تجویبیدی ده او قله ایدی. بونلر ده قرآن نی آکلا و آنک ایله عمل، و آنده غی عبرتلر ایله عبرتلنو، و آنده غی خلقلر ایله خلقلنو ایچون او قلمی، بلکه ثواب آلور ایچونگنه؛ نمازلر ده، آشلا رده، میتلر اوستنک او قو، آورولر اوشکورو، کیچ یاتقاندی پری جن دن صافلانو ایچونگنه اوگرتلنه ایدی. حدیث بولسه، فرق حدیث، کتاب اللباب کبی حدیث نك اسمنی گنه کوتارگان حدیث لر گنه او قله ایدی. بونلر نك «علم قرآن ده علم سنه ده» دگل ایدکنی ایتورگه ده حاجت یوق.

مونه اوشبو زمانده مرجانی رحمه الله امت محمد صلی الله علیه وسلم گه، دینهنز نك اصلی ایسکی تطبیقسنز غریک فلسفی بحث قالدق لری دگل، بلکه قرآن و سنت، و آلا ر بزگه هر خصوصده تمام یتاچک ایدیکنی نق دلیللر ایله اثبات، و بز مسلمانلر دینی اشلرمن نك هیچ استثناسز هر قایوسنده آکنا نق یابشورغی، و آنلر نی درست فهم ایدرگه طر و شورغی، و هر اشدی یول باشچی ایدرگه دعوت ایدوب میدانغه چقدی. (اثرلرینی قارا کز).

اول زمان معروف رسم و عادت که (۱) فارغانده بو اش یگا بر اش، سلفار یولندن چغو، دیب فارادیلار. لیکن یوقاروده تفصیل ایدلکانچه بو یگا بر اش دگل، بلکه یگار تلغان بر اش ایدی. اوشنداق سلفار یولندن چغو دگل، بلکه سلفار یولینه فایتو، و آلا ر یولندن چققانلری شول یولغه فایتار و ایدی.

نماز هر زمانده و هر یوده بیش وقت فرض

مرجانی رحمه الله نك، آنك ايله ميدانغه چقد بیضی ایکنچی الوغ مسئله هشاء یسیغ نمازی مسئله سی ایدی. آکافدر بعضار بیش وقت نمازی بعض وقت دورت که فالدر آلا ر ایدی. یعنی قسقه تونلر ده شفق غائب اولمغانده یسیغ وقتی گرمی، بس یسیغ نمازی فرض بولمی دیلر ایدی. بونده البته بو مسئله نی اوزون سویلرگه اورن توگل. شولایسک بر ایکی سوز ایتمی ممکن توگل. یسیغ نمازی فرض توگل دیگانلرنك حرکات ارض و شمسدن درست خبرلری بار ایدی میکان؟ مونه حاضر زمانزده کوره مزکه، اوب صوی آطه لرندن «طورخان» آطه سنک، وینلاننده شمالنده طورینو شهری تیکراسنده جای فصلنده ابك اوزون کونلرده بر نیچه (۴ - ۶) کون برده قویاش بایومی، شولایوق قش بیک قسقه کونلرده برده قویاش چقی قالا. (بوفاکته وجود بغداد و مکه کبی). شفق غائب بولماغاچ یسیغ فرض توگل دیگانلر بویرده گی مسلمانلرغه نیچک فتوی بیرورلر ایدی ایکان؟ دیهک آلا ر قیاسنچه بونلرده باری ایکی وقت نماز فرض، جای کونی اویلده ایکندی، قش کونلرنده یسیغده ایرته نمازی غنه فرض بولسه کرک. چونکه باشقه لرینك وقتلری گرمی.

دنپاده خلق (کوبرهک دین اهللری) قصداً یسا کلمشی، مگر مقصد ایله سبب و وسیله نی آیسرا آلمی یسا کلمشالار؛ مقصدنی

(۱) فما افلح من نظر الى العادات والرسوم في العلم،

كوزدن يوغالتالارده، بارا بارا سبب ويا وسيله نىڭ اوزنى مقصد ايتە باشلىلار. بونده هم شولاي. مقصد نمازنى وقت غە راست كېتىر وتوگول، بىلكە نماز اوزى. فقط وقت شول نمازلرنى اوتاو ايچونىگنە كېرەك. شفق وقوياش غائىب بولمىغاندە وقت الله قايا كېتىمى. فقط ايكى وقت آراسىندىغى بېلىگونىگە يوغالا. قولى كېسىك كىشىنىڭ طهارىنى قىياس، قىياس مع الفارق. اما اول بېلىگو يوغالىدە، آنى چامابرلە بلوب بولا. اول تەقدىر آتالنا. وقتلر آراسىندىغى بېلىگو يوغالو بىرلەگنە بېشى نماز فرضلىقى يوغالورغە ممكن توگول البتة؛ «خمس صلوات افترضهن الله...» شول كويى فوتىدە قالورغە تېوشلى.

رمضانغە كرو وچغو

مرجانى رحمة الله نىڭ ميدانغە چقار دىغى مهم مسئلەردىن بىرىسى رمضان روزەسىنە كرو، هم چغو مسئلەسىمىر. اول وقت (فزانچ بو كونىگە قدر صوزلا) بر رمضان شريف باشى اوچار كون باشلانا، و بر عېدە شولا يوق اوچار حتى دورتار (۱) كون اوقلا، وبوسىدىن عادى مسلمانلار صاناب بتورگىسىز اوڭقايسىزلىقلردە قالالار ايدى. مونە مرجانى رحمة الله اوشبو حقيقتنى آڭلاتورغە، وشول اوڭقايسىزلىقلر، مسخرەلىكلرنى بتورورگە بار اجتهادنى صرف ايتدى. عقل خالص و بصارة اربابلرى شول وقتدە اوق فهم وقبول ايتدى. اما شول هماندە مقصد ايله وسيله وسببىنى آبراء ويا تقليد بليە سىندىن (ايار چن لسكەز) قورتالە آلمانلار بو كوندە اول مسئلەنى تېوشلى ازىنە توشور وگە مانع بولالار. ومسلمانلرنى يوقارىدە ايتلىگان اضطرابلارغە واوڭقايسىزلىقلرغە سالالار.

اما حاضر ايتدى مرجانى رحمة الله دن صوڭ زمان واحوال ومصالح

(۱) زور تأسف: بويل (۱۳۳۲ = ۱۹۱۴) قرىان عېدى بېشى كون اونولغانى

معلوم بولدى ۱۶ پنجشنبه، ۱۷ جمعه، ۱۸ شنبه، ۱۹ يكشنبه، ۲۰ دوشنبه.

عبادینه کوب باشقاردی. ایندی اوچ دورت کون روزه باشی یاصاو،
 عید اوفو یاراماغانی ایله گنه اش توقتامای، بلکه «کورسه گز کر وگز،
 کورمه سه گز ایرته گه کورورسز» نك حریفی ولفطی ایله عمل قیلوب،
 رمضان باشی قایچان بولاچاغنی شعبان، شوال باشنی رمضان آخر کیچنه
 قدر بیلگوسز قالدروده بیک کوب مسلمانلرغه (یوقاروده ذکر
 قیلنغانلردن باشقه) ینه صاناب بتورگیسز اوکغایسزلقلر طوغدرادر.

آلکز مسافردن باشلاب، سودا گر، پریکاز چیک، خدمتکار، شاگرد،
 معلم و باشقه صنف خلقلرغه روزه، عیدلر و باشقه بیره ملرنك آلدان بیلگولی
 بولهای ایکی کون، بلکه اوچ کون آراسنك احتمال بولوب طوروی (اویلاب
 قاراگن) آلله نبقدر اوکغایسزلقلر کینوره. حاضر عمرلر بیک قدر لی. کونی گنه
 توکل ساعتی مینوتینه قدر اوزینه بیلگولی شغلی و اشی بولادر. مسلمانلرنك
 دینی بیره ملرینی ره تلب جوناب آیره آلماولرینه ده اوشبو بلمسزلک بیک ضور
 سبب بولا. بونك اوستینه بز نك حکومت دائره لرنده ده عسکر، پالیسه،
 واشتاتنی خدمتده بیک کوب مسلمانلارمز بار. اوشنداق حکومت
 مکتبلرنده بیک کوب اوقوچیلرمز، و اوقوچیلرمز بار. حبس خانه لرده
 بیک کوب محبوسلریمز، روس خوجه لرده بیک کوب پریکاز چیک
 و خدمتکارلریمز بار. بونلرغه روس بیره ملرنیده ایتدیره لر، چونکه آلارنی
 آیروب خدمتده قالدیره آلیمیلار. شونك ایچون آلارغه مسلمان بیره ملرینی
 کوب وقت برگنه کون بیره لر. هم شول کونلرده بیره م ایتدورور
 ایچونده کرکلی تدبیرلرنی قیلو (اورنلرینه کشی بیلگولاو، یا اول
 کون خدمتلرینی ایکنچی وقتغه کیچکدرو کبی) ایچونده، بیره ملرنك
 آلدان معلوم بولونی قطعی ره ووشده طلب قیله لر. شونك ایچونده
 غالاونی اشتاب و دیپارتامنت آلدوغی یل نك روزه و عید و باشقه بیره ملرنك
 قایو کوننی بولاچغنی، دوخاونی صوبرانیه دن آلدان صوری. صوبرانیه نك
 «آی کورنسه شنبه (مثلا) آی کورنسه یکشنبه» دیب بیرگان

جوابینه قناعت فیلمایار «حکومت تدبیرلرنده آلائی تردیدلی تدبیرلر مساعده قیلنمای. بزگه بیلگولی کونلر کورستگیز» دیه لر. شول سببلی دوخاونی صوبرانیه بیلگولی برکون کورستورگه مجبور بولا. والا حاضر گنه آیتلگان مسلمانلرنک بارسینگده بتونلای بیرمه مسز قالوی لازم بولادر.

ایندی اوزندن اوزی معلوم: کیله سی یل شعبان ورمضان آخیرلی آیز بولورمی یایسه بولوطلی بولورمی، آیز بولغانده کورلر می یوقمی، کورگاچده باشقه لرغه خبر ایرشدره آلورلر می یوقمی، بونی آلدان بلورگه البته ممکن نوگل. آی باشلارنی تعیین لهو ایچون ممکن بولغان بر یول بولسه، اولک آی نك قویاش طوغریسندن قایو کون، قایو ساعتده اوزوب کیتونی (محاق وقتنی)، هم تقریباً کورنه آلورلق قدر قویاشدن برافلاشو وقتنی بیلگوله ودر. حساب وهیئت اهللری یاردمی ایله بو وقتلر آلدانوق درست روشده معلوم بوله در.

معلوم البته: آی حسابی ایله بر آی دیمک، آی نك قویاش طوغریسندن اوزوب کیتوب ینه شول قویاش طوغریسینه ایله نوب قایتوی دیمکدر. آی بو قدر وقتنی یسکرمی طوقز کون یارم چاماسنک ایلنه در. شونک ایچون آی نك بریسی ۲۹ کون بریسی اوتز کون حسابلانا. بو، الله عزوجل یاراتقان کوندن بیرلی هیچ تخلفسز شولای یوری. اما زمان بعثتده عربلرده هیئت عالملریده یوق. رصد آلترلی (اوبسیر و اتوریه لر) کوبدان یوق بولد یغندن آی نك قویاش نقطه سندن (محاق وقتندن) اوزونی بلورگه باری بر گنه یول بار: اولمه بولسه، آی نی قویاش نك صول یاغنده کورو ایدی، اگرده آی نك قویاشدن اوزونی باشقه یول برله بلورگه تسکلیف قیلنسه لر، عربلر اول وقت یازده حسابی ده بلهی طورغان بر خلق بولدقلرندن

آلارغه یایسه تکلیف مالایطاق (رصد ایله بولسه) یایسه شوکا یقین الوغ حرج (حسابلاب کیتروب بلو ایله تکلیف ایدلسه لر) بولور ایدی. شول سببلی رسولمن صلی الله علیه وسلم آی طوونی بلور ایچون آلارغه ایك یسئل و قوللرندن آصات کیله طورغان یول کورستدی. بناء علیه آینی کوز برله کورو اوزی مقصود بالذات توگل.

آنه رؤیت گرچه علم-بلو (ونری المسح علی الخفین دیگانگی کبی) معنیسنک بولماسون، شول کوز برله کور و دیگان سوزده بولسون؛ لکن هیچ شبهه یوقدر که آندن مقصد آی نك طوونی بلودر. بوشوندانده بلنه، مثلا ایرته گیسن یعنی شعبان نی اوتزغه توترغاچ آینی کور میچوکه ده رمضان آبی کرگان حسابلاناده روزه فرض بولا. چونکه شعبان باشندن اوتز کون اوزغاچ شکسز ایندی آی طوغانلقی معلوم بولا.

مونه ایندی دوخاونی صوبراییه ده شول یوقاروده بیان ایدلسگان مصالح عامه کوچلاوی ایله اوشبو مقصد (کورو و باتسکمیلدن مقصد آی نك طووی معلوم بولو) نی کوز آلدنده توتوب اول آی نك نفس امرده طوونی، یعنی محاق وقتندن قایو کون وساعتک اوشونی، صوکره آنك کورنه آلوراق حالگه کیلو وقتلرینی ممکن قدر دقت ایله تحقیق ایتده، رمضان شریف وشوال وباشقه آیلار باشلارینی شوکار موافق بیلگولوب کورسته. هم بو کورستولر بوکا قدر فن نقطه نظرندن یا کلسقانی یوق. (بعض کالیندارلر، وبعض یرلرده آلدان کورولر، آلا فن تحقیقینه فارشی طور و قدر قونکه مالک دگللردر) هم کوب وقت صوکننده رؤیت بلده شولای ثابت بولالار.

صوبراییه بواشنده ایسکیدن بیرلی فقهادن بر قدر یسی نك تمسک ایتد کوری حساب قاعده لرینك باریسنی ده اعتبارغه آلا (مثلا چارماند بنجم گیر، یوم صومکم یوم نحرکم الی غیر ذلک) بونك اوستینه ریاضیات فانولرینه ده تمسک ایددر.

سیر شمس و قمر حقیقه فی حساب و ریاضیات قانونی ایسکیده ده قطعی
 صانالا ابدی. اما بوزمان اهل هیئتئی نڭ مکمل آلت رصد لر ایل، چقارغان حسابلری
 قطعی ایدیکی اوزاق نجر به لر ایل، اهلینه شکسنز معلوم در. بونی شوندا نده
 آسان غنه بلور گه ممکن در که، مثلاً هر یل آی و قویاش توتلو مسئله لرینی
 آلدانوق خبر بیروب کیل لر (آی توتلو قویاش ایل، آی آراسینه بر
 کوله گه سی کرو آی نڭ تمام اون بیسنچی کیچه سی ایدی کینی کورسته.
 قویاش توتلو ایسه بر ایل، قویاش آراسینه آی کرودن عبارتدر. بو
 محاق وقتی نڭ کوز گه کورنویدر.) فایو اورنلرده فایو کونده ساعتده
 مینوتده، حتی سیکوندده توتلور لر؟ هر فایوسی سیکوندینه قدر طوغری
 چقادر. هیچ وقت تغلی ایتکانی، یا گلش چقغانی یوق. بولاردن خبر
 بیروچی علماء هیئت، بو مسئله نڭ اهللر یدر. آلا رآنی مسلمانلر نڭ دینی اشلری
 خصوصنده بر خبر ایدوب کورستمیلر (۱)، بلکه هر ابن انسانغه تعلقی
 فن هیئت نڭ یقینی و قطعی بر مسئله سی ایدوب میدانغه چقارالار. بتون
 دنیا نڭ رصد خانه لری اول مسئله ده متفق، هیچ بر یسی ایکنچسی خلا فینی
 کورستمای (بز نڭ کالیندار چی لر یهز کبی تو گل) و هیچ برا گوسینکی
 یا گلش چقغانی یوق. کوره سز که دنیا نڭ بر پوچما غنده قویاش و یا آی
 توتلسه، شول یر گه بتون دنیا هیئت علماسی جیوله هم شول آلدان
 خبر بیرلگانچه تمام موافق اش چقا.

بسی ایندی رؤیت و تکمیل شعبان اوزلری مقصود بالذات
 بولما غاچ، تیک آلا ر شول وقتینه کوره آیلار نڭ طوونی بلور ایچون
 وسیله گنه بولسه لر، بز ایندی بو زمانده آلا ردن باشقه اوق قطعی
 روشده آلدانوق آی نڭ طواچاق کونلرنی ساعتلرنی بله آلساق نی
 ایچون بو نڭ ایله فائده لنماسقه؟ مصالح عامه آلا رنی شولای آلدانوق

(۱) و لیس فی الشرع تعرض لهذا العلوم بالنفی والاثبات ولانی هذا الامور تعرض للامور

الدینییه بلهی امور برهانیة لا سیل الی مجاهدتها بعد فهمها و معرفتها المنقذ من الضلال.

بیلگولونون تلی واستی ایکن نئی ایچون بیلگوله مسکه؟ بوکار
نی مانع قالا؟

مسئله غایتده اهیبتلی ومرجانی رحمہ اللہ میدانغه قویغان مسئلہ ناک
تتمه سی بولغانغه کوره بونده بو قدر تفصیل نی لازم کوردم.

روسچه اوقی یازا وقانون روسیه نی بلو

مرجانی رحمہ اللہ ناک میدانغه چغار دیغی ضرور مسئلہ لردن بریسی
روسچه اوقی یازا، وروسیه مملکتنی اداره ایدر ایچون قویغان
قوانینی بلو واجب بولوی در. مین اول مسئلہ نی مونک تسکرار قیلما یمن.
فقط شول قدر یسنی یازارغه لازم کوره من که، اول وقت قزاندہ
وتیکراسنده افکار عامہ روسچه سوبلشہ بلونی مکروه کور مسہ لردہ
اما اوقو ویازوغہ اوگرہ نوگہ نفرہ کوزی ایله فاریلار ایدی. بناء علیہ
«روسچه اوقی بلو درست» دیب ایتور گدہ کوب بهادر لوق کرک
ایدی. اما واجب دیبک افکار عامہ نی بیگرہ کدہ اوزینک خلا فینه قیام
ایتدرہ چکنہ شبہه یوق ایدی. مرحوم مرجانی آکا قارامدی، مصالح
عامہ استہدیکمی ایچون ما هو الحق نی آچق روشدہ بیان ایتدی.

واقعا مرجانی رحمہ اللہ ناک بو سوزی بیک اورنلی هم وقتلی ایدی.
چونکہ اولادینمز جہتندن، تل اوگرہ نو حقندہ، کرک قایو تل اولسون
هیچ منع یوق، بالعکس ضرور اولغان تلنی اوگرہ تو حقندہ رسولمز
ص.ع. طرفندن امرده اولمش ایدی. ایکنچی بزر روس قومی تحت
حمایہ سندہ، و آنلار ایله تمام آرا لاش و کوب معاملہ مز آلا ایله،
وکوبمز آلا خدمتندہ، حتی اماملر مزده یار طیللاش حکومت خدمتندہ
اولدیغمز دن اول تلگہ احتیاجمز شکسز ایدی. مسلمانلر نیندای گنہ
علمگہ محتاج بولسه لر اول علم (حتی حجامہ حیاطہ حیا که علملر یئہ)
فرض کفایہ ایدیکنی علماء محققین بیان قیلمشلر در. اوچونچی اول
وقتلردہ ۱۸۴۸ نچی یلدن باشلاب روس مطبوعاتندہ، و روس اهل الحل

والعقداری و حکومت ننگ الوغ آدمیری آراسنده، مسلمانلر حقنده شونداي ملاحظه لر يازلنه، و فکەرلر سويلنه، مجلسلر عقد ايدلنه، تدبيرلر و پرويکتلر توزوله ايدی که، آلاردن خبردار بولو مسلمانلر ايچون واجب غنه دگل، بلکه فرض ايدی (۱).

لکن دنيا احوالی ننگ اوز گارشندن، مسلمانلرنی آلدنه فی نرسه کوته، دين و ملت ننگ دوام و بقاسی فی لر استی، آندن خبری اولمغان، و آنی کیره کسنمگان قران و اطرافنی علماسی هيچ بولماسه مرجانی ننگ اوزندن صور اماسدن (چونکه اول وقت مطبوعات ايله آنی ميدانغه چغار و ممکن توکل ايدی) آنگ خلافينه قيام ايتديلر. واجب توگل لگی برله گنه فالهاديلار. بلکه حرام ايدی کينه حتی حرام قطعی ايدی کينه فتوی چغارديلار. گر چه قرآنده و سنهده و فتوی کتابلر نده روسچه اوقو حقنده بر سوزده بولماسه ده، آلاز باشقه کشیده اجتهاد حقنی اعتراف ايتمه لر ده، لکن بو حقده حاضر اوزلری مجتهد کيسلوب آیه قرآنيه دن اوزلری استنباط ايتديلر. آلاز فکر نجه روسچه اوقو حرمينه دليل «ولا تتبعوا السبل فتفرق بکم عن سبيله» آیه کریمه سی ايدی! (۲) بو حقده سوز اوز ايتوغه حاجت کورلمی ايدی.

مرجانک اشکولاده دين معلمی.

مرجانی رحمه الله ننگ ينه بر بهادر لغی قرآنده اوچیتلسکی اشقولاغه معلم بولونی اختياريدر. قرآنک اشکولا آچلغاچ، قران خلقی آنگا چاماسن نفره ايله فاراديلر. و آنده اوقورغه کرگان شا کردلر نیده بتونلای آرالرندن چققان کشیلر حساب ايتديلر. مر حرم مرجانی افکار عامه ننگ شولای بولو ينه فارا ماینچه،

(۱) نی ایدکنی بلو ایچون «قران اوتکانک هم حاضرده» اسملی روسچه رساله

پینگیگین اثرینه مراجعت ایدرگه تیوشلی.

(۲) عمری ننگ کوبره کنی مرجانی خلافينه صرف ایتکان قران اماملر نندن

بلکه اول اوچیلشچه نڭ اهییتینی و آندن چغاچق شاگردلر نڭ همانوفه
بزن نڭ مسلمان بالالارینه معلم بولاچاقلرینی، اوزلری فی روحده
تربیه له نسه لر، شاگردلرینی ده شول روحده تربیه ایده چسکلرینی
ملاحظه ایدوب، شول اوچیلشچه گه دین معلمی بولوب کردی.
و آلا رغه سلفی الصالحین طریقچه اصول دین وفقه و اخلاق درسلی
اوقوته باشلادی. بوده ملتیز نڭ استقبالی حقنک آنک حسن تدبیرلرندن بری
ایدی. لکن آنک فکرینه مخالف ملالر و آلا ر طرفندن ایلسکتریکلر نڭنگان
عواملر، آنک بو حسن نیتلرینه و بو گوزهل تدبیرلرینه کوزلری
یتمای، فکرلری ایرشمای، بلکه آنی قاتی روشده عیبیلر و بیک زور
سوؤظن هم قیلرلر ایدی.

شولای ایدوب قزان مسلمانلر نڭن برده کیکاش صورامایوق
روسچه اوقورغه کروچی، شولایوق آنلردن برده فاتحه کوتما بئچه اوك
مسلمان بالالارینه معلم و مربی لک ایلچک شاگردلر گه، مرحوم مر جانینک
اصول سلفی اوزره دین اسلام - اعتقاد، فقه، اخلاق اوگره توپنه قزان
خلقلری رحمت اوقومق و تشکر ایتمک شویلر طورسون، بلکه بیک زور
بر یمان اش اشلر گان کبی کورهلر و باشقه لرغه کورسه تلر ایدی.

موسیقیه و شعر

مرجانی رحمه الله نڭ بهادرانه میدانغه چغارغان بر مسئله سی، موسیقیه
و شعر مسئله سیدر. موسیقیه اولده انبیاء الله دن برینه معجزه (۱) و علوم
ریاضیه دن بری سانالادر. یونان مصر و عرب و تورک (۲) حکما
و علماسی نڭ زورلری (ابو علی ابن سینا و امام فارابی و غیرلر) موسیقیه
شناس بولو ایله گنه فالما دیلار، بلکه اوزلری نیچه تورلی موسیقیه
آلتی اختراع قیلدی لار. رسولمز صلی الله علیه و سلم ده اوزی طکلا دبیغی
کبی، حضرت عائشه رضی الله عنها غه ده طکلا نمشدر. حضرت ابوبکر

اوبناوچی وجرلاوچیلارنی منع ایتدکده حضرت رسول صلی الله علیه وسلم، آنک اوزنی منع ایتمشدر. حج شریف عملنده عرفات طاعمرنده، مدینه منورهده روضه مطهره فارشوسنده و سلطان جامعلری حضورنده موزیقه اوبنالادر. مسلمان عالیمینک هر طرفنده خصوصاً متصوفه لرده موزیقه بیک استعمال ایدلنده. موسیقه طبیعتکه تأثیر ایته، خلقنی کور کاملنده، وحشی لکنی بنوره، فاننی صافلی، فکرنی کینکایته، بونلر شکسزدر، فن کورستوی ایله ثابتدر. توکل آدم لر گه گنه حتی حیوان لر غه ده گوزل تأثیر ایدوب آنلر ننگده سبب - یرتقچلقلرینی بتورهدر. شولای بولسده رسول الله ننگ بر وقتده قولاقنی قابلا دیغنی روایتنه، و آنک گویه فسق غه مؤدی بولشیننه، و علی القاری رحمه الله ننگ کینتوردیکی بر حدیثینه استناد ایله موزیقه حرام سانالا ایدی. علی القاری کورستونچه «استماع الملامی معصیه والتلفذ بها کفر» حدیثی کویه اوین قوراللری حقنده کبی تلقی ایدلنده ایدی. امام غزالی کبی محققر بو حقده نی قدر تحقیققر، یعنی آنک فی نفسه حرام بولوینه دلیل اولمدیغنی، اورنینه کوره، شعرینه کوره حکم یوروتلدیکنی تصریح ایتسه لرده آرا اعتبار غه آلمای و یا کورلمای ایدی.

مذکور حدیث شریف گه کیلساک، اول او لاخبر احاد، آنک ایله گنه حریمیت ثابت اولمای، ایکنچی لهی اول اصلا اوین قوراللری حقنده وارد اولغان حدیث توکل، بلکه لهو الحدیث حقنده: نضر بن حارث ننگ فارس ولایتندن کینتوردیکی انبیاء عظامنی استهزادن عبارة قصه لر = لهو الحدیث لر حقنده ایدی. «ومنهم من یشتری لهو الحدیث لیضل عن سبیله» آیه کریمه سی هم شول حقده وارد اولمش ایدی.

ایکنچی طرفدن لهو ولهب ننگ حرام اولماویننه نی قدر دلیل لر بار: مثلاً دنیا ترک لگی ده قرآنده لهو ولهب سانالا «انما الحیوة الدنیا لعب ولهو» آیه کریمه سی کوز آلدنده. «الر می خیر مال هونم به» دیلمی عن

ابن عمر «سألت ربي ان لا يعذب اللاهين من ذرية البشر فاعطانيهم»
ابن ابي شيبه ودارقطنى فى الافراد والضيا عن انس «الهاو والعبوا فانى
اكره ان يرى فى دينكم غلظة» بيهقى عن المطلب بن عبدالله حديث
شريفلى حلال لكينه دلالت ايله لر. متصوفه ده:

«تونمى داني چه گوید نای وعود * انت ربي انت حسبى ياودود»
ديوب موضع استشهادده «وان من شئ الا يسبح بحمده ولكن لاتفتنون
تسبيحهم» آية كريمه سنى كيلتر مشلر در. امام غزالى رحمه الله نك اعياء
علوم الدين ده بو حقه غمى اوزون بيانلى موسيقه نك اوزينه گنه فاراغانده
آنك حرام بولوينه اورين فالدرمى.

شولايوق شعرده فى نفسه مباح امرلردن ايدكىنى فناواى هنديه ده
بيان قيبلا، آنك كلام شكلى مباح سوزليسى مباح، مكرهه سوزليسى
مكرهه دى. علماء متقدمين دن ابو جعفر الطحاوى رحمه الله معانى الآثارده
شعر حقنده «وهل هى مكرهه ام لا» اسمنده اوزينه بر باب آچوب ايكي
طرف اوچونده حديث شريف لر كيتوردكن صوك: «فلما جاءت هذه
الآثار متواترة باباحة قول الشعر ثبت ان مانهى عنه فى الآثار الاول
ليس لان الشعر مكرهه ولكن فى خاص من الشعر قصد بذلك النهى
اليه» ديمشدر.

متقدمين كتابلرنده اوشبو سوزلر بار ايكان، توبان زمان عالملى
آندان كوز يهوب ياكه كورماى، صوكفى زمان عالملى طرفندن،
موزيقه و شعر نك بر ياغنى غنه اهتبارغه آلوب، خلقنى توزاتو، فكرنى
كيكيايتو، و بوندان باشقه بيك كوب خاصيتلى بولغان (۱) موزيقه

(۱) موزيقه و شعر نك خلقنى يوشارتو و توزاتو، فكرنى كيكيايتو، اصلاح بين
ايدونى آچق كورسه ته طورغان شاهد، و بونك ماضي مز - تاريخه زغه متعلق بر واقعه نى
بونده يازونى مناسب كوره مز: تاريخ - خمسة صاحبي ۱۷۵ صحيفه سنده بويله ديمش:
«ودخى نوغاى قضاق آيريلغان كوى ديوب قضاق دوتارچى لرنده بر نغمه واهنك وار
ايكى خانزاده نك آيريلغان ايامنده ايجاد ايدلمش حزين و موكلوق كوى در. حكايه سى
بويله: الوغ محمدخان مغلوب و مغهوم اولارق سرايدن چقب كچك محمد خانلق -

و شعرنی همانده حرامغه چغاروب، خلقمزنی حلال روشچه آلا ر ایله فائده لوندن محروم ایلوب توتمشلر، فحش اورنلرینه سورولرینه سبب بولمشلار. موسیقه ایله شعرده آلا ردن انتقام آلامای قالماغان! مسلمانلرنڭ اوزلرینی ده آرطندان شونده طارتنقان! آنڭ جنبه سندن، کوندز بیک صوفی حاجیلار، والوغ چالمالی حضرتلرده، کیچلرده قیسافت آلا شدروب یاشرون اورنلرده شولارنی ایشتور ایچون یوروگانلر. بوده حقیقت درکه، فحش خانه لرکه یورومشلرنڭ یوزگه طوفسانی فقط ایتدورور ایچون، یعنی موسیقه و شعر ایشتور ایچونگنه شونده بارورغه مجبور اولغانلار. نفس اچو و فحشنی قصد ایتسانی یوزگه اونغه ده طولارلق بولماغان.

ایندی بوزمان کبی خلقنڭ کوزی و فکری آچلغان زمانده موسیقه و شعر و آنڭ فائده لری حقنده سوز سوبله ب طور وغه حاجت یوق. اما شولایده بولسه بر نورلی خلقده، خصوصاً ایسکی فکر و ایسکی عاده دن آیرلا آلاماغانلر، موسیقه و شعرگه همانده اوزینه تیوشلی روشده قاراب بتکوره آلمیلار. شول سببدن بعض قورقاتی، و یا منفعت شخصی سنی آلا توتقان ملالر، موزیقه و شعر حقنده بلگانلرینی آچق

— سندنه بر قرار اولدقده خاطر جمع لیک سرورینه طوی قیلب مجلس عشرتک سازنلر القای وزرا ایله اوشبو مقامی احداث ایلیوب، بو آهنگ اولده خاننڭ مسموعی اولدقده، بو قایسی کوی؟ دیب سورادنده نغمه چی لر، ایکی خانزاده نڭ آیریلغان کویبی دیب جواب ویره شلردر. بوندن کچک محمد خاننڭ کو گلنه رقت کلوب بش کونلیک بی وفا دنیا اوچون ایکی شقیق بری بریله عداوت باغلاب قتلنه مسارعت قیلدغینه پشیمان اولب، الوغ محمدخاننی توتوب کلتورمک و یا اولدرمک یاخود قووب سوروب یراق یره کتورمک اوچون آرقاسندن عسکر چقارمق صدندن، ایکان، بو سودان قایتب طیارلنمش عسکرینی آتدن توشورمش. صوگر الوغ محمد خان دخی اخی نڭ بو آهنی یعنی اوتکان ایشارینه اوکندیکنی ایشدوب کو گلنمدن کین و عداوتنی چقارش، قراننی بنا قیلب خان اولدقده ایکی قرداش حق قرابت لرینی رعایه قیلر ق ایچی اشوب حیاتنده بری برلرینه معین اولمشلردر. واقعا مزبور آهنگ بر عجیب مقامدرکه سامع بی اختیار دامع اولور کوزلری یا شله تولور «نوغای قضاق تاتارلر دومبراده تارتارلر» تاقماغی شول وقتدن نالمش دیوب نغمه نڭ آخرینه الحاق ایدرلر.»

ایتورگه بو وقتغه قدر قورقب طورالار.

اما مرجانی رحمه الله بتون علماسی وبتون خلقی دیارلك حرامنی حلال گه صاناو کفر، دیب قاراولرینه، وخلافنه فیامتار قوبتارولرینه قارامای بهادرانه صورتده فکر وفتوی سنی آچق بیان قیلمهشدر.

مدرسه لرده درس اوقلو ترتیبی - پروغرامما حقمنده

معلومدر البتة بتون مدنیت دنیاسی نـكـ نیگزی «علم» در. علم اوزی شول قدر ضروری نرسه در که آنی ایته طور ورغده حاضر حاجت یوق ایندی. قرآن کریمه زده و بیک کوب حدیث شریفاردهده «علم» همه نرسه دن یوغاری قویلغان، و آنی تحصیل ایئوده هر که مگه فرض ایئولگان، و همه ثوابلی اشلر دنده آرتغراق ثوابلی کورستلگان.

ایندی «علم» گه کیلسا نك آنک نوع لر ی بیک کوب، اما قرآن کریمه وحدیث شریفارده قایو علم ایئیک هیچ بیلگولنمگان. گر چه بعض آیتلر وحدیث لرده «فقه» عباره سی کیلسه ده، اول باری تیک «فائل لی علم» دیگان سوز گنه (۱). قایو نوع علم صو نك اول؟ مونه عالملر آنی بیلگولر گه طروشالار، علی القاری رحمه الله ایئکانچه یکر می دن آرتق قول گه اختلاف قیلشه لر، قایوسی علم التوحید والصفات دی، قایوسی علم قرآن دی، قایوسی علم حدیث، قایوسی فقه، قایوسی علم زهد وغیر وغیر وغیر. بو عالملر دن هر قایوسی اوزنجه دلیللر نی ده کیتوره لر. اما شولوق علی القاری رحمه الله ایئوونجه بار چه سیک اوزلری شغللنگان علملرنی فرض ایئوب کورسته لر. بولار نك قایوسنقی برله گنه عمل قیلسا گنده سینک خلاف گه «یوق، آلا ی توکل!» دیگان یکر می گه قریب علما قالالا. نی اشلر س نك؟ البتة بولار آراسینه

(۱) معرفة النفس مالها وما عليها = آدم نك اوزینه نی فائده لی ونی ضرر لی شولار نی

طانوماق = آچق بلمک.

کوروب کیتسناک اختلاف در یاسینه با طار سگده ایلنبده چغا آلماسناک (۱).
الله ننگ ورسولی ننگ اول فرض بولغان وشول علم سبیلی بار چه خلقندن
کشی اوستون بوله آلا طورغان علم قایو علم ایدیکنی اوزلری تعیین
ایتماولری البتة سوز فزغانغانلقدن، خلقنی بلمسزناک در یاسینه چومر بک
یکرمی دن آرتقغه اختلاف قیلدره سیلری، ویرینی بری گناهی وکافر
یاصاشدروب بتره سیلری کیلگانندن توگل البتة! بلکه محقق لر تحقیقچه
«علم» کمال مطلق، علم ننگ باریسی ده فائده لی، اورننه کوره بارسیده
فرض بولا. مین موندہ آنی بیان ایله کیگاییم، فقط شول قدر یسنی گنه
ایتونی ضرور کوره من که، مسلمانلار دین ودنیالرنده نیندای گنه علم گه
محتاج بولسه لر، شول علم «فرض» بوله. اگر هر کشی ننگ اوزی ایچون
ضرور بولسه فرض عین، اما عامه خلق ایچون ضرور بولسه فرض
کفایه بولادر. طیب لقی، تگوجیلک، بالطاچیلق کبی صرف دنیاوی علملرده،
مسلمانلرننگ آلا رغه احتیاجی بولب، شولارنی بلمگانندن آلا رغه ضرر
کیلور لک بولسه آلا رده فرض کفایه بولالار (۲). حتی علم لرننگ ایگ
ناچاری صانالغان، کشی گه ضرر کیتورر ایچون بولسه حرام بولغان سحر
علمی ده، اورنینه وقتیننه کوره فرض غه ایلنه. مثلا دنیا ده بر سحر چی
ظاهر بولسه ده اوزی ننگ سحری ایله مسلمانلر غه ضرر کیتوره باشلاسه،
شول سحر چی ننگ ضررندن مسلمانلرنی صافلاو ایچون سحر علمی ده

(۱) واقعا فرض علملرنی تعیین ایدر که تله گان شارح حدیثلر و مصنفلرده بوقدر
اختلافندن اوزلرید، آبدراب گیتوب قورقا، قور قاغنه والله اعلم فلان علم یایسه فلان
علم مراد بولمق کیرهک دیب او قوچیلر نید. شولای تیران آبدراوده قالدرغانلار. مثلا
«طلب العلم فريضة على كل مسلم شر حدك عزيزي رحمه الله» قال العلقمي ارادو الله اعلم العلم النبی
لا یسع البالغ العاقل جواه او علم ما یطرأه خاصة فیسأل عنه حتی یعلمه او اراد انه فريضة
علی کل مسلم حتی یقوم به من فیہ الکفایة. «دیمش.

(۲) اهیاء علوم الدین.

فرض (کفایه) (۱) بولا. اما فایو وقت لوده، نیندای احوال نیندای علم استه ر؟
 بونی آلدان کورستب قویب بولمی، البته بونی زمان و احوال اوزی
 کورسته. مونه فرآن کریمده وسنه رسوله علم حقنده ئله نبقدر آیت
 حدیث کبله طور و بده، آنک فایو علم ایدکینی الله اوزی ورسولی تعیین
 بیلگولوب کورستماولرینک حکمتی شول. مونه شونک ایچونده علماء متقدمین
 اوقور و اوقتور ایچون درس ترتیبی و کتابلر تعیین ایدوب
 قالدیرماغانلار. بلکه اوز احواللری نک تلوی بویچه ضرور بولغان
 فنلر اوقتونی، و موافق بولغان کتابلرینده صابلاو ویا نالیف ایدونی،
 هر عصر نک اوز علماسینه قالدیرغانلار.

و افعاً «الزمان امر متجدد يتجدد به الآخر = زمان یکاروب،
 یکاروب طور اطورغان بر نرسه در که آنک یکاروی ایله باشقه نرسه لرده
 یکاره در» دیگان سوز بویچه شول زمان نک یکاروی ایله علم
 و فنلر نک کیره کلک و کیره کمسلسکری ده اوزگاروب طوره در. شونک
 ایچون دنیا ده بر کویبی گنه طور آلمی، ایک تیز تیز آلسنه طورغان
 نرسه لر نک برینه اوقتلر طورغان علملر و درس لر ترتیبی و کتابلری در.
 بو حقه تمسک ایدلنه چک فاعک، البته اوقله طورغان علملر حقنه «الاهم
 فالاهم» = کیره گره ک آنک سوکنده کیره گره ک (۲)، اوقتو ترتیبی -
 اصولی و کتابلری حقنده ده «الایسر فالایسر» = یکلر هک، آنک سوکنده

(۱) شولایوق علمنی (گرچه صاف دین علمی بولسه ده) عالمر ایله مناظره قیلشوب
 اوزینیه کشیلرگه بیک عالم کورستو (دان وشوره) ایچون. یایسه عقل و علملری کیره ک
 آدملری جیگوب آلارنی آستده قالدرو ایچون، یایسه مال جیب، مرتبه گه منو، عوام
 خلقنی اوزینه باغندرو ایچون تحصیل قیلنسه بو اش تموغه کرتور قدر الوغ گناه
 بولادر. مونه پیغمبر من محمد صلی الله علیه وسلم فی ایته: «من طلب العلم لیجاری به العلم»
 ای یجری معوم فی المناظره والجدل لیظهور علمه علی الناس. ریا، وسعة «اولیماری به
 السفها» ای یحاجه و یجادلهم «او یصرف وجوه الناس الیه» ای بطلبه بنیه تحصیل
 المال والجاه و صرف وجوه العوام الیه «ادخله الله النار» جزا بما عمل ترمنی عن کعب
 بن مالک. جامع الصغیر و سراج المنیر.

(۲) هم = کیره ک بولوغنه یتمی. چونکه علم نک اوزنی ایله کیره کسسی بوق.
 بلکه باشقه علملر ایله چاغشدر لسوند آلدن «اهم» = کیره گره ک بولوی آچق
 معلوم بولسون.

یثکارهك (۱)، فاعده‌لری بولو لازمدر. بو خصوصده اولو الالباب و اولو الابصار آراسنده اختلاف بولورغده ممكن توگل.

دین و ملت لرنك سلامت دواملری و ترقیلری یایسه ضعیفلنو و هلاک بولولریده البته اوشبو تعلیم - اوفو و اوقنو اشلرینك تیوشلی بولینه فویلو، و یاقویلماولرینه باغلی در. بو یولك علی العمیا ایلکیلرگه گنه ایارب بارورغده ممكن توگل. (چونکه زمان و احوال اوزگار و ایله علملرنك کیره گرک بولولریده اوزگار گاننی یوفاریده ایتدك) شولایوق بالغز بالغز کشیلر و یا بر نیقدر کشیلر کورستوی ایله گنه قناعت ایدرکده ممكن توگل. (چونکه هر کم اوزی و یا استاذی تألیف ایتکان کتابنی معقول کوره، اوزی و یا استاذی یا صافان و یا توتقان یول - اصولنی لازم صانی). بلکه بو اش (فن لر و اصول تعلیم و کتابلر صابلاو) عامه امتك فوق العاده مهم مسئله سی بولغانلقدن، شولوق امتك اهل الحل و العقد اولانلری طرفندن توزولسگان اجماعت و جمعیت علیه لرقاری ایله بیلگولنورگه تیوشدر. شونك اوچون بو، بتون مدنیت عالمنك شولای قیلنددر. اوشبو فاعده لرنی رعایه قیلمغان دین و ملت اهللری آراسنده باش باشد افاق حکم سوروب (هر کم اوزی کیره کسنگان علمنی، اوزی اختیار قیلغان اصول ایله، اوزی بیلگوله گان کتابلردن اوقتقاندن) آرارینه افتراق توشه، برلسکری بته، بارا طورغاچ دشمانلاشا باشلیلار. کون بکون اشلری تنزل گه کیته، عاقبت کوبسی بتونله ی هلاک بولالار. تاریخ ام ایله آزغنه آشنا کشیلرگه ده، بو حال آچق معلومدر. اهل اسلامك هر بیرده ضعیفله نوینه کوبرهك اوشبو آیانچلی حال سبب بولمیشدر.

بلغار، سرای، و قیزان خانلقلری زمانه لرنده، بزده نیندای فن لر و نیندای اصول ایله، کم لر کتابلردن اوقلغان ایکاننی (خلقمونك ایسکیدن تاریخ فننه تیوشی قدر اعتنالری بولمقندن) تاریخ بزگه صافلامغان.

(۱) تعلیم اصولی و بیلگولنگان کتابلرنك یثکل بولولریغنه یتمی. بلکه باشقالاری ایله چاغشدرلسوند، یثکرهك ایدکلی آچق معلوم بولغانلری صایلانسون.

اما بو ملكتلار روسيه تحت تصرفينه كركانندن بايتاق صوڭ داغستان طرفندن قايتقان يىغشى غنه ترتيب ايله اوقتقانلار. علوم عربيه، فقه، اخلاق، اعتقاد، قرآن وسنه بونلار نڭ مقصدلرينه يىغشى غنه اهتنا ايله، كوبره گى علماء متقدمين طرفندن تأليف ايدلگان كتابلردن اوقتقانلار. مثلا علم نعوده ۵۳۷ هجر يه ده وفات علامه زىخشى نڭ «انموذج» نى، و ۶۶۶ هجر يه ده وفات ابن حاجب نڭ «كافيه» سنى (شرح وحاشيه لرندن باشقه) اوزلرنى گنه تيام اوقتب چقانلار. فقه ده ۴۲۸ هجر يه ده وفات امام احمد بن محمد القدورى نڭ «مختصر» نى خلاصه سى ايله، «اعتقاد» ده ۳۲۱ هجر يه ده وفات ابو جعفر الطحاوي نڭ «عقيدہ» سنى، اخلاق ده ۳۷۳ هجر يه ده وفات فقيه ابو الليث السمرقندى نڭ «تنبيه» نى، ايمان ده ۵۷۳ هجر يه ده وفات ركن الاسلام نڭ «شرعة الاسلام» نى، اصول فقه ده ۴۸۱ هجر يه ده وفات فخر الاسلام اليزدوى نڭ «اصول فخر الاسلام» نى، قرآن كريم نى تفسير جلالين ايله گنه، حديث نى (كوبره ك) ۲۵۶ هجر يه ده وفات محمد بن اسماعيل البخارى رحمه الله نڭ «صحيح» نندن اوقتقانلار. «منطق» و «كلام» فنلرى اوقلماغان، الارزى متقدمين كوزى ايله يعنى بدعت مذوممه ديب قاراغانلار.

بو كتابلار نڭ ديباجه لرينه اوزينه تيوشلى قدر گنه اهميت بيروب، شرحلر وحاشيه لر ايله اورايتماي، اعتراض سؤال وجوابلر ايله شاگردلر فكري چوالتماي، كتابلار نڭ مقصدنى ممكن قدر آڭلايتب اوقتب چقارغنه طروشقانلار. (بيك يىغشى بلمسه مده، داغستانده بو كونده ده شول ترتيب برله اوقتالار ديب ايشتهم هم بز كورگان عالمرى نڭ شول فنلرده علملرى بيك توبلى كورينه. خصوصاً عربى لارنى مكممل بولا.)

داغستان طرفندن قايتقان علما و آلار دن اوقئانلار، شول ترتيب بيله خلقمزنى اوقتب، فزان آلنقاچ خيلى فارلققه توشكان مسلمانلرنى بيك تيز آراده آلفه يباروب دينى هم دنياوى جهندنده يىغشى اوق

آیافغه باصدرغانلار. بخشى، بخشى توبلى گنه عالمر آرارلارنده بولا باشلا دىقى كىبى، بخشى و كوزلى آچق سودا گرلرده كو بايب اولگرمشدر. يكاتيرينه ۲۰۰۰ نچى توركستان و بخارا طرفلرى ايله علاقه باغلار ايجون اوشبو قزان اطرافى سودا گرلرينه مراجعت ايتمشدر. اول وقت بر طرفدن داغستان طرفلرينه (تورلى واقعه لر سببندن) كيتو اوڭغايىسز، ايكنچى طرفدن اول وقت بخارا الوغ مدرسهلرى ايله مشهور بولنديغندن بوزنك سودا گرلر يمز شا كردلر يمز نى بخارا طرفلرينه آلوب بارا باشلاغانلار. هم آندان بخارا ترتيبنجه اوقوب فايتهقان مدرسهلر يمز، بزده ده ايسكى اصولنى بتروب، ياڭا ترتيب ايله ياڭا كتابلردن اوقتا باشلاغانلار و بر قدر فن لرنى بتونلاي آلسدرغانلار.

بوزنك بر قدر خلقمز هيچ توبلى علم لرى بولمغان حالده يالغز گمان برله، بو كونكى بخاراده و بوزنك بر قدر مدرسهلر مزده قالغان اوقتو ترتيبنى ايسكى اصول، سلف لر اصولى ديب دعوا فيلالار. و الحال واقعه برده آلاي توگل، بتونلاي آنك كير و سنجه در. يعنى بخارا ايلار و بوزنك آلاغه على العميا ايارگانلر يمز سلف الصالحين و علماء متقدمين اصولنى بتونلاي طاشلاغانلار. و آلارنك كتابلرنى هم درس پر و غراملارندن چغاروب، بتروب، اورنلارينه علماء متأخرين (۱) طرفندن توزولگان كتابلرنى طوطرغانلار. مونه كورگز! مثلاً اعتقاد بابنده بر زمان بتون عالم اسلامده سويولوب اوقلغان «عقيدۀ» ابو جعفر الطحاوى نى چغارغانلارده، آنك اورنينه آندان ۲۱۶ يل صوك (۵۳۷ هـ) ده وفات عمر النسفى عقيدده سنى و بيش يوز يللر صوك (۷۹۲ هـ، وفات) تفتازانى نك شرح عقايدنى، و آلطى يوز يللر صوك كيلسگان ملا جلال الدوانى شرح عقايد عضديه سنى اوقتورغه توتونغانلار. فقه دن عالم اسلامده مبارك

(۱) هجرت نبينا صلى الله عليه وسلم دن بيش يوز يل طولغانچى كيلسگان عالمر «علماء متقدمين»، آندان صوك يعنى آلطى بوز و آندان صوكغى لر «علماء متأخرين» آتالنه لر. «سلف الصالحين» ديب اصحاب كرام و تابعين و خير القرن علماسى آتالنه لر.

توتلغان امام محمد كتابلرنى و «مختصر القدورى» نى
 چقارغانلارده، آنڭ اورنینه ۳۱۹ يىل صوڭ (۵۸۴۷. ه. وفات) صدر الشريعه
 طرفندن توزولگان «مختصر الوفايه» نى اوفتتا باشلاغانلار. و آنڭ شرعى
 «جامع الرموز» ۹۶۰ ه. وفات شمس محمد قهستانى اثرى مختصر ايله بىرگه
 اوڭ استعمال ايدلنه باشلاغان. اصول فقهده فخرالاسلام الپزدهوى كتابىنى
 چقارغانلارده، آنڭ اورنینه اوچ يوز يلقه قريپ صوڭ توزولگان
 صدر الشريعه نڭ «تلقیح» و شرعى «توضیح» نى اوفتغانلار. اخلاقدن
 سمرقند ايسكى علماسندن فقيه ابو الليث نڭ «تنبيه الغافلين» نى و (۵۰۵ ه. وفات)
 امام غزالى نڭ احبائ علوم الديننى طاشلاغانلارده آنڭ اورنینه، شول
 احبائ علومدن فصقارتلغان، صاحبى كم ايدىكى ده معين بلنمگان احبائ علومنى
 بتونلاي باشقەر و حغه دوندرگان «عين العلم» كتابى اوفل باشلاغان. احبائ علوم
 اوزى فالدرلوب آنڭ اورنینه آندن بيش يوز يىل صوڭ توزولگان (۱۰۱۳. ه. وفات)
 على القارى شرعى استعمال ايدلنه باشلاغان. بو كتابده احبائ
 علوم گه روح جهتندن بتونلای باشقەدر. علم قرآن و علم السنة بتونلای
 بتىكان ديارلك، تىك اسمى گنه فالغان. علم تاريخ بتونلای اوفلمى.
 ايتلگان كتابلر اوستينه بخاراده منطق و كلام كتابلرينه و شرخلرينه
 و حاشيه لرينه بيك كىڭ اورن بېرلگان. شرح عقايد نسفى حاشيه لرى
 خيالى (۸۷۰ ه. وفات) ملا احمد (۹۳۴ ه. وفات)، خيالى حاشيه سى نڭ
 حاشيه سى عبد الحكيم (۱۰۶۶ ه. وفات)، شولوق خيالى حاشيه سى فتح
 آبادى (۱۰۷۰ ه. وفات). ملا جلال حاشيه سى مولوى شريف (۱۱۰۹ ه. ربه)
 قرا باغى (۱۰۵۴ ه. ربه) شمسويه و حكمة العين صاعبى عمر القزوينى السكاتبى
 (۶۹۳ ه. وفات) شرح شمسويه قطب الدين رازى (۷۶۶ ه.) «حكمة العين
 شرحى» قطب الدين الشيرازى (۷۱۰ ه. وفات) حكمة حاشيه سى ميرزا جان
 (۹۹۴ ه. وفات) و «سلم العلوم» محب الله الهندى اثرى (۱۱۱۹ ه. وفات)
 و آنڭ شرعى فاضى مباركشاه و حاشيه لرى و تعليقات و تراب على لرى بتونلاي

بزرگ زمان کشیلر بنگ اثر لری دیار لک در (۱).

بو اوقلغان کتابلر ده اصول سلفی گه و یوقار وده ایتلنگان قاعه لر گه (۲) طبمان طبانغه مخالف روشده اوقتلر. کور و کز! او لا سلف الصالحین- نقی غنه تو گل، بلکه علماء متقدمین طرفندن توزولنگان کتابلر ده بارده درس پروغرامندن قوولغانلار ده، آلا اورینه درس کتابلری ایدلن ببارچه سیده متأخرین کتابلری کرونلنگان (۳). ایکنچی علماء متقدمین طرفندن مکر وه بلکه مذموم صالغان «کلام» و «منطق» کتابلرینه چاماسندنک الله نبقدر آرتق اورن بیرلنگان. او چونچی بو کتابلرنک مقصدلرندن بیگروه ک دیباجه لینه آرتق اهمیت بیروله، هم کوب وقت شول دیباجه اوقو ایله گنه فالالارده. دورنچی بو کتابلر شرحلر و آلله نیچه حاشیهلر ایله بیسک آو ایتلنلر، بر مؤلف (متن صاحبی) فکرینه آلله نیچه کشی (شارحلر ومحشیلرنک، کوب وقت بری برینه خلاف بولغان) فکرلری قوشلو سببندن مقصد بیک یرا غایا هم بیک چوالا، نیچه یل اوقساده شا کرد چوالا غنه بارا. ملاجلال اوقود یغمز وقت ده «حاشیهلر سبیلی وقت کوب اوت» دیب شکایت قیلغاچ استاذمز «بو آلی بیک آز، بخاراده ملاجلال نک بيش وجه سنی بیش یل اوقیلار» دیور ایدی. ای ک حسرتلیسی ده بخاراده و آلا رغه ایارگان برلر ده اوقو اصولی و فن لری و کتابلری نک، نه اصول شرعز گه (کتاب وسنه گه)، ونه حکمت گه، ونه زمان ومصالحمز افتضاسینه، ونه اصول تعلیم قواعدینه، هیچ برینه موافق اولمای، کملر طرفندنر (معین معلوم

(۱) بخارا طرفلر ده درس کتابلری بوقدر آشنو امام المتکلمین آنالمش، ۶۰۶

هجد، وفات فخرالدین الرازی عصرندن و آنک کتابلری ایله باشلانمشدر. مذکور فخرالدین الرازی حقنده مشهور مؤرخ ابن خلنگان رحمه الله: «واشتغل الناس بکتابه ورفضوا کتب المتقدمین وهو اول من اخترع طریقه المتأخرین» = خلق آنک تألیف ایتکان کتابلری ایله شغللنوب، علماء متقدمین کتابلری آرادن سور دیلر، علماء متأخرین یولنی باشلاب اول چغاردی» دیبمشدر.

(۲) «الاهم فالاهم، والایسر فالایسر» گه.

(۳) متقدمین کتابلرندن صانارلق باری ۵۹۳ هجد وفات مرغینانی نک هدایه سی

توگل) بخاراده بر وقت دستور اولغان عادة وعرف گه علی العمیا تقلید ایله اوقلور بیدر. شونڭ ایچون حاضرگی بخارا ترتیبی آدم گه فکر قوسى آرتدرمای بصيرة واستقلال فکری واستثنای قوسى بیرمی گنه توگل، بلکه آلارنى اوتره، نى قدر ونیچه یلر اوقسالارده هیچ کشى بولب چقمای، چیسکه مزگه تره لگان دینی وملى الله نيقدر مسئلهلر بار، آلا حقنده فکر یوروتکان وملاحظه لر فیلغان بر آدم کورنمای (بارچه مزنگ کوز آلدمزده بیت!)، آلا رشول شرح وحاشیه لر آراسندان جرولوب چقا آلمای، تقلیدسز بر آدم آطلای آلمای «شول ابقاء ما کان علی ما کان = بولغاننى بولغانچه قالدرو» دن باشقه هیچ سوز آیتور حالی یوق درجه گه توشکانلردر (۱). (فقط بر امید ایشکی آچلوب طورادرکه اولده سید علی الظاهر الونری المدی حضرتلری تشریفندن صوڭ بخاراده قرآن وسنه علمی اوقلا باشلاویدر. اگرده بو علملر تیوشنچه اوقلسه لر «فمن اتبع هدای فلا یضل ولا یسقی» آیه کریمه سى مفادی میدانغه چقسه کیرهک).

مونه مرجانی رحمه الله اوشبو بخارا وآلا رغه ایارتلگان بزده گی درس ترتیبلرنی هیچ کم نڭ کیفنه فاراماینچه رحیم سز صورتده تنقید ایدوب بوبابده فکرلرنی نهیچ ایئدی، فوزغاندی. وهر کم نڭ بومسئله گه اعتبارنى جلب ایئدی. وکوب مدرسه لرده درس ترتیبلری اصلاح ایدلنو گه سبب بولدی. بوسبب دن مرجانی رحمه الله نڭ بوبابده خدمتی ده غایت الوغدر. بو مسئله نى اول «مقدمه وفیه» رساله سندھ اطرافلی روشده بیان قیله، شونده مراجعت ایدگن.

(۱) بونلر البته اغلب گه بنا قیلنوب سویلنگان سوزلر. یوقسه الله تعالی عقل

خالص وهر نرسه نى بله سى کیلو هوسى، وفکر یورتو قوسنى بخش ایتمکان آدملر آلا آراسندنه چقغالی.

مرجانی نڭ خلقمزی تاریخ ایله آشنا لاشدورورغه طرشووی وملی تاریخمز گه نیگن صالووی

مرجانی رحمة الله نڭ دین و ملت مزه بیک الوغ وغایت اهمیتلی خدمت لر نندن بریده آنڭ وقتینه قدر تاریخ نڭ فی ایدیکنی ده جونلر بلمه گان خلقمزی «تاریخ» ایله آشنا لاشدورورغه طرشووی واوز تاریخ ملیمزه نیگن صالوویدر. «تاریخ» فسقه غنه ایتکانده اونکان زماننی درست طانودر. «اونکان زمان ایسه کیله چک زماننڭ کوزگوسیدر». «اونکان زماننڭ آلتغان عبرة و تجر به ده، کیله چک زماننڭ یول باشچیسییدر». ماضیسز تاریخسز هیچ بر «دین الهی» بولمدیگی کبی، دینی تاریخلرینی بلمگان خلقلرده آنی صافلغنده صائی آلملار. وآنڭ ایله دینلر نڭ مقصودنچه فائده لنه بلمیلر. شولایوق تاریخدن خبری بولمغان و اوز ماضیسنی تانومغان قوم لرده حقیقی ونقی «ملت» بولوب یاشی آلملار. بو بر قوری دعوا غنه توگل، بلکه تاریخ و تجر به کورستوی وبتون عالم مدنیت شهادتی ایله ثابت بر حقیقتدر.

«دین الهی - اسلام» اوزینڭ ماضیسنی المیثاقدن و خلقت آدم علیه السلامدن بیرلی ضبط ایدوب کیله. شولایوق قیامت گه قدر، دوامی و قوتلنوی تدبیرنی فیله و یوللرینی کورسه ندر. توراة نسخهلری بتونله تاریخدن عبارة دیه رلك بولغانی کبی، قرآن کریم ده اسلامیت نڭ ایلسکگی حاللری و امم ماضیه ایله تورلی مناسبتلری و واقعهلری حقتده بیک کوب معلومات بیرهدر. بونڭ اوستینه الله عزوجل رسولی محمد صلی الله علیه و سلم اوزغان زمان احوال لرینی امت لرینه خاطرله تو ایله ده بیوره در. و بونی قومنی فارانغولقدن یاقیتلیقه چغارو ایله برابر کیتوره در (۱). آنڭ نی اوچون کیره ک ایدیکنی ده قرآن ده بیان فیلوب «آلارنڭ قصه لر نده خالص عقل ایسه لرینه البته

(۱) «اخرج قومك من الظلمات الى النور و ذکرهم بايام الله»

عبرة بار «دی» (۱). بو اشنی قرآن کریم ایتکانچه البتة صافی (الفت، عادة، تقلید ایله چوالمغان، هوی نفس ایله صاتاشماغان) عقل ایله لر ی گنه اشلی آلادر. در حقیقت آدمی باشقه حیواندن آیرا، و حقیقی انسان یاصی طورغان ایڭ زور خاصیت ده البتة اوشبو فکر یورته بلو، اوتکاندن عبرة آلا، کیله چک او چون تدبیر قیلا آلو قوه سیدر.

بلووی غایتده ضرور لکن آدم بالاسی آنی اوز کوزی ایله گنه کوره، و اوز عقلی ایله گنه بله آلمی طورغان بر نرسه بولسه، اولده آنڭ کیله چک ده توتاچق تر کلک یولیدر. بو یول کیرهك خصوصی آدملرنی، و کیرهك عموم ملتلرنی دنیا و آخرة سعادتینه آلوب بارا طورغان بولوی لازم در. لکن یول غایت قارانغی، هم آچق و اوستی اورتولی هلاکت چوقورلری ایله طولیدر. مونه ایندی شول کوب بولغان هلاکت چوقورلرینه نوشماس او چون آلا رغه مایا فلر کیرهك، اولک شول اوتکان زمانده غی احوال لدر. و قارانغی یولنی یا قتر تو او چون فنار ضرور در، اولده بولسه شول اوتکان زمان احوالندن آلتغان عبرة و تجربه در. شول تجربه یاردمی ایله آدملر اوزلرینه وعه—وم دین و ملتداشلرینه کیله چکده دنیا و آخرتده مسعود بولور دای بر خط حرکت تعیین ایسه آلادر (۲). دینی تاریخلرنی بلودن مقصود شول بولغان کبی عمومی تاریخلر دنده باری بر مقصود شولوقدر. یعنی کیله چک عهدده اوزینه و ملتینه، هلا کلسکلردن فوتقار و ردای و مڭسگولک سعادتکه

(۱) «لقد کان فی قصصهم عبرة لاولی الالباب»

(۲) اوتکان زمانده غی اشلردن تجربه آلتغان آدم، آله غی بولاچق اشلر حقتده شاقدا ی اشانچلی چامالی و بعضلرنی بیلگولی روشده بله ده آلادر. مثلا اوزاق تجربه ایتکان ایگووچی نیندای یرده نیندای آشلق، نیچک وقایو وقتده صوقالاب چچکاج یخشی ایگرن بولاسنی شاقدا ی چامالی آلا. آنڭ چاماسی کوب وقت آنی آلتامی. شولایوق، قویاش و آی یوروشلرینی دقت ایله صناب کیلنگان عالمر آلا رنڭ قایو اورنده قایچان طوارلار باطارلار، یایسه توتیلورلر؟ آلا رنی درست اوک ایلدوب بله آلالار. بو غیبین خبر بیرو توکل، بلکه تجربه دن (قاط قاط کور و صنادون) حاصل بولغان علم بولادر.

توتاشدرردای یول حاضرله ودر (۱). مونه شونک ایچونده بتون مدنیت دنیاسی «اسلام وغیر اسلام» تاریخ علمنی هوا برله صو کبی ضرور صاناغانلار. قایوغنه قومده اول کتاب یازلنه باشلاسه، شول زمان «تاریخ» کتابلریده یازلنه باشلاغان. بزنگ اسلام دنیاسی ده بوقاعده دن چیتده قالماغان. اسلام دنیاسنده مک یارمغه یقین تورلی موضوعه تاریخ یازلغان، هم کوبسی علماء متقدمیننک زورلری، علامه لقبنی آلمانلاری طرفندن یازلغان. علماء حدیثده «علم تاریخ» نی اصل وعده صاناغانلار (۲).

کشف الظنون صاحبی ده علماء اسلام طرفندن یازلغان بر مک اوچ یوز کتاب صانی. لیکن قلبلر آچدیغی حالده اعتراف ایدرگه مجبورمز که، نیندای در یاوز قول بزنگ اسلام عالمنی بتونلای کیریگا ایلندرگان کبی ایتکان. دینمز ملتمز ایچون ایک ضرور وعلماء متقدمیننک ایک سویب شغللنگان علملری کیرکماسکه صانالوب تدریجی تدریجی آرادن چغارلغانلار؛ شولار آراسنده علم تاریخده. آلا اورنینه دینمز وملتمز ایچون ضرورتی هیچ یوق، علماء متقدمین طرفندن نفرت ایدلگان، مسلمانلرنک اخلاقنی بوزغان، آرالارنی آیرغان، فکرلرینی طومالاغان، صوفر ایارچن که فالدرغان وحقیقی علملر دن اشغال ایتکان «فن» لر توقرلغان. اوشبو سببلر دن صوئغی زمان علماسی وعوموم مسلمانلار «تاریخ» ایله شغللنونی بتونلای طاشلاغانلار. بناء علیه اوتسکان زمان

(۱) مونه ایسکی اسلام علماسی تاریخ حقنده فی دیمشیر: «وعلم التاریخ هو معرفة احوال الطوائف وبلد انهم ورسومهم وعاداتهم وصنایعهم واشخاصهم وانسابهم وقبائلهم الى غیر ذلك وموضوعه احوال الاشخاص الماضية من الانبياء والاولیاء والعلماء والحکماء والملوک والشعراء وغیرهم. والغرض منه الوقوف على الاحوال الماضية. وفائدته العبرة بتلك الاحوال والتنصح بها وحصول ملكة التجارب بالوقوف على تقلبات الزمن ليعتدز عن امثال ما نقل من المضار ويستجلب نظايرها من المنافع وهذا العلم كما قيل عبر آخر للناظرین والانتفاع فی مصره بمنافع تحصل للمسافرین.» «مفتاح السعادة» و«کشف الظنون»

(۲) «ویهدا صا علم التاریخ اصلا وعده عند المحدثین» مقدمة مصطلحات الحدیث

احوالی ایله طائش اولمای و آلاردن آنه چق عبیره و تجر به لری اوامای، قورقنچلی قارا کفی بولغه مایاقسز فنارسز کرگانلر. اطلاغان صابن دیارلک هلاکت چوقورلرینه اوزلریده آبنغانلار، آلاغه ایارگانلر ده آنلاردن فالماغانلار. ایلسکیلر حالندن صوگفی لرینک خبرلری بولمغاندن، شولوق چوقورلرغه بریسی آرتندان بریسی نهایتسز کشی فادالوب طورغانلار. بو خبرسز لککر و بو فادالولر صوگ زمانلرغه (مرجانی زمانلرینه) قدر دوام ایتمکده ایدی. امویلر عباسیلر زماننک نی درجه گه کیلگان اسلام دنیاسی نك بو کونده بو حالگه فالوینه سبیلر نك بریسی هیچ شبهه سز اسلام دنیاسی نك تاریخ علمنی طاشلاولری در (۱).

مونه مرجانی رحمه الله اوشبو حسرتلی حالگه جانی آچوب، خلقه مزی علم تاریخ ایله یا کادان شغللنورگه دعوت ایندی. سوز ایله گنه فالمای عمل ایله ده یول باشچی اولوق ایچون «تاریخ» (وفیه الاسلاف) نی یازدی. (منتخب الوفیه و مقدمه و فیه سنی قارا کز!) مرجانی رحمه الله نك بو تشبثی ثمره سز فالمای، بیک کوبلریمزنی تنبیه ایندی.

ایندی ملی تاریخ مسئله سینه کیلساک، دنیاده آزمازغنه علم ومدنیتدن الوش آلمان قوملر، اوزلرینک خصوصی ملی تاریخلر نیده یازوب کیلگانلر. مثلاً فطایبلار، یونانلار، یاپونلر، فارسیلر، هندیلر، عربلر، تورکستان و بلغار ایسکی تورکاری و عثمانلیلار، آوروپانک

(۱) بعض برولر بو اسلامیت عالمینه کیلگان فلاکت لرنی، وهر یرده کورلگان تنزلنی گناه شوملغندن کورلر. لکن آنی کوبره کده اوز گناه شوملقلرندن کورمای، بلکه باشقه لرنی گناهلی حساب قیللرده (اخلاق کتابلری بیورغان نك بتونلای کیر و سنیچه) شولار نك گناه شوملقلندن کورلر. لکن کمنک گنه گناه شوملقلندن صاناماسونلر بو بتونلای یا کیش، هم قارا خلق فکری و آلارنی بیگرا کده یا کیشدرغوچی فکدر. چونکه الله عزوجل نك سنتی کوزمز ایله کورب طورامز: اول دنیانی آدم لرنک ایمان، زهد، تقوی سینه قاریده توکل، اوشنداق شرک کفر عصیان طغیاننه قاریده توکل، بلکه بونلردن بتونلای قطع نظر ایوب آدم نك شولارضنی اداره گه صلاحیتینه قاراب بیردر، بونی واقعده شولای کورسته هم قرآن عظیم الشان ده الله عزوجل اوزینه شولای دی. «ان الارض یر ثها عبادی الصالحون» «وان لیس للانسان الاماسعی».

بئرون ائوامی دیارلك بو فاعده دن طش قالماغانلار. تورکستان ایسکی نورکاری طرفندن یازلمش ابوالغازی (شجره ترک)، بسا بر نامه و شیبانی نامه لر بو کونده سلامت. اما بلغار تورکیلرینک (شهر بلغار قاضیسی یعقوب بن نعمان طرفندن یازلمش) تار ییغلیری بزگه قدر صافلانمغان، فایده در تلف بولغان.

اما باشینه الله نیندای اصلسز یولدز نامه لر یازلغان، صکره بیک یا کیش معلومات و خرافات ایله طوترلغان حسام الدین بن شرف الدین المسلمی نک «توار ییخ بلغاریه» اسملی بر کتابی قولده سیره ک کشیلرده یوروسده، اول «ملی تار ییخ» اسمینه یاراقلی توگل، و آندان بر حقیقت آکلاب بولاچقده توگل ایدی.

باشقه یازلغان «تاریخ» کتابی بلنمی. باش آلا یازوچی بولمغانمی یایسه یازلوبه خلق نک رغبتی بولمغاندن کوچرلما، اصل نسخه سیه اوت لرده تلف بولغانمی؟ معلوم توگل. هر نه ملی تار ییغمز اوچون بیک کوب و افعه فارا کئی لاق آستنده فالغان. فزان نک اوز احوالی حقنده اوزوک چچک روس تار ییغلیرنده بعض نرسه لر صافلانسه ده، اما اویازلر اول لر حقنده بر نرسه ده صافلانمغان. هیچ بولماسه فبر طاشلرنی، جو یالب یایسه طانلما سلق بولغانغه قدر یازوب آلمانلار. البته دین و ملت ایچون جانغان، کوبگان، الله نیتدر مشقتلر چیکسکان عالمرمز و حمیتلی آدملریمز بولغاندر، دین و ملت اوغرنده مالنی و خدمتنی آیامغان خادم ائمله لریمز بولغاندر. بو قدر و افعه لر کیچورگان فزان مسلمانلری نک بو کوننگه قدر، اطرافنده گی باشقه قوملرگه کوره بیک کوب درجه (مدنیت بابنک) یوفاری قالوری، بابالریمز نک بویولک اجتهاد و غیرت لری البته بیک زور بولولرینی کورسته در.

مونه مر جانی رحمه الله اوشبو حالگه جانی آچوب، ملی تار ییغمز یوقلغینه کیونب، حمیه ملیه سی فایناب، گرچه اول دین عالمی و فیلسوف

اولسه ده، لکن ملتیزنك بو قصورنی تكمیلنی فرض کفایه کبی کورب تاریخ ملی یازارغه عزم ایتمش. بونك ایچون، بیک کوب عربی فارسی تورکی روسی تاریخ کتابلری تفتیش ایدوب آلارده بز نك حقه اولغان اوزوك چچك معلوماتنی چوبلب آلمش. کتاب چیتارنك، قارط حضر تار مجمع لرنده، قبر طاشلارنده، ایسکی آچه لرده یازلغان یازولار، وخلق تلنده آنادن اوغلغه قالا کیلگان قصه و حکایتلرنی جیوشدروب، فونلی محاکمه و تیوشلی تنقییدن صوك تاریخ ملییزنك نیگزنی بولغان «مستفاد الاخبار» نی یاز مشدر.

ایکنچی جلدنده، همانده بلهسزلك آستنك قالوب یوغالاچاق، دین و ملتیزه خدمتی و مناسبتی بولغانلرنك اسملرنی میدانغه چغار مش (من ورخ مؤمنان فکانما احیاء) مقتضاسنچه آلارنی خلقمز خاطرهنك ترگزمشدر. و بونك ایله اوشبومیم مسئلهدن بتونلای غفلتک یاطقان خلقمزنی اویغاتمش، و خلقلرینه سنه سنه کورگاز مشدر. اول وقتغه قدر «اول نی اشکه کیرهك؟» دیب تورغان خلقمزده، مسئلنك اهمیتنه توشونه باشلاب، اوزاقه طورمای مکتب و مدرسه لرده تاریخ اوقتو ضرور ایدیکنیده اعتراف ایده باشلامشدر.

«مستفاد الاخبار» اوزی مکتب و مدرسه لرده اوقتلور اوچون درس کتابی روشنک یازلماسه ده، هم آندن صوك تیزگنه کوندن مکتب و مدرسه لرده اوقتلورلق کتابلر میدانغه چماسه لرده، اما آنك ایچون حاضر لکلر مرجانیدن کوب صوگفه قالمای کورله و درس کتابلری ایچونک قلملر یوروتلنه باشلادی. بو کونک حمدلر اولسون ملی تاریخمز مرجانی وقتنک غییدن کوب ترقی ایتدیکی کبی، مکتب و مدرسه لرده درس ایدلنوب اوقتلورغه یاراقلی کتابلریمزده میدانغه چقدی. هم کوب یرده اوقتلننده باشلادی. بعض معلملر فکرینه بناء حاضرگی موجود ملی تاریخ کتابلریمزدن هیچ براگوسی تمام مقصودغه موافق کورلمسه لرده لکن معلملریمز اوزلری «ملی تاریخمز»

ایله طاغیده یقینراق طانش اولسه‌لر، بار کتابلر ایله‌ده بایتاق اش کوررگه ممکن. هم انشاءالله مقصودغه تمام موافق کتابلرده حاضرلنور. بونک اوستینه ایته‌چک بر سوزمز شولدر که مرجانی رحمه الله‌نک عالی فکرلری عربی یازلدیغندن، خلقمزنک کوبسینه معلوم اولمای طورونی اعتبارغه آلوب مرجانی مخلصلری ینه اجتهادلرینی آرتدرسه‌لرده آلارنی تورکیچه‌گه، اقل غایه بر نیچه‌سنی (مثلا مقدمه و فیه کبی) ترجمه ایتسه‌لر، بیک گوزهل بر ملی اش قیلغان بولورلر ایدی. والسلام علی من اتبع الهدی.

حسن عطا بن ملا محمد العبشی.

مرجانی نڭ بر اثری طوغر وسنده قیوم ناصری

مرجانی بله قیوم ناصری ایکیسی ده بر زمانه کیلگانلار. ایکیسی ده اوشبو ایدل بوینداغی تانار وغیر قبیله لوزنڭ نل هم تاریخلارن ترگز رگه طرشقانلار. تیک برنجیسی تاریخه آرتراق اهمیت بیرسه صوگنیسی نل هم ادبیاتقه آرتراق بپرلگان. بو ایکی ذاتنڭ ایکی آرالارندا نیندای مناسبت بولغان ایکانون هم بولارنڭ برسی ایکنچیسینڭ خدمتلیرینه نیچک قاراغانن اوگره نوالبته قزغورلق اش. مرجانی نڭ شا کردی ومنم استاذم بولغان حبیب النجار حضرت نڭ سویله ونچه قیوم بله مرجانی آراسنڭ هیچ بر یخشی مناسبت بولماغان. مرجانی قیومنی نادان دیب یارانمی سویلی طورغان بولغان، ناصری ایسه اوز نوبتنڭ مرجانی نڭ دشمانلاری کریم، علام حضرتلر بله کوب فاتناشوب مرجانی غه خلاف بولوب یوروگان. قیوم ناصری واقع ده بیک محدودکنه کشی ایدی. تاریخ طوغر وسنده اجتماعیات ده هم مرجانی نڭ اختصاصی بولغان علوم دینییه ده بتونلهی چه یه وبولغان، لکن شوکا فارامیچه اوزینڭ دعواسی زورغنه بولغان. اوشبو سببن قیوم مرجانی نی آکلی آلماغان. مرجانی نڭ ایسکی آفتاریتیتلارنی فاغوون، همه کتابلارنی کوروب بلوب هم بلسگانینه اشانوب سویله وین یاراتماغان. قیوم اوزینڭ مرجانی غه موندای نسبتن مطبوعانده هم سویله بوتکان. مرجانی نڭ Труды IVого арх. съѣзда въ Казани «غلاله الزمان فی تاریخ بلغار وقزان» دیگان کتابینه فارشی ناصری اوزینڭ ۲۵ یللار بوی پیچاروب کیلگان کالندارلارینڭ ۱۸۸۵ نچی یلغی نسخه سنڭ بر تنقید یسا که دستره گی «ردیه» بازغان. قیوم نڭ کالندارلاری وقتنده بیک آز نسخه گنه باصلغانلار (۱)، مونڭ اوستینه اول ایسکی کالندارلار ایندی طارالوبده

(1) См. статью Смирнова, «Мусульманскія печатныя изданія въ Россіи» (3. В. 0. III. 398)

بىسكانلار. يېتىماسە ناصرى اوزىنىڭ يازغان رديەسن كىم كىتابىنە قارشى ايدانلىگىن ايتىمگان. اوشبو سببلاردىن قىيومانىڭ مقالەسى ھىمىشە ياشىرنوب طورورغە مەمكىن. اوشبولارنى ملاحظە ايتوب بىز قىيومانىڭ مرجىسانىغە مناسبتىن آچق كورسەتكىن بو اثرىن بىر آز اختىصار بلە كوچىروب اوتەرگە بولىدق. بو مقاله بارىسى ۸۰ فولدە ۶ صحىفەلك بولوب مذكور كالىندارنىڭ ۳۸-۴۳ صحىفەلرىنە درج ايتىلگان ھىم باشىنە «التفتىش والتحاكم» دىب اسم قويىلغان.

التفتىش والتحاكم

اما فزان شەرىندە غىر مكررتل اوزرىنە طبع قىلىنمىش بىر رسالەنىڭ ايكىنچى بېتىنىڭ مذ كوردىكە «قوله حسام الدين بن شرف الدين البلغارى توارىخندە ايتادىكە اهل بلغار شەرى رمضان سنە تاسعە ھىجرىدە رسول الله صلى الله عليه وسلم عصرىندە اصحاب كرامدىن اوچ صحابە دعوتىلە مسلمان بولىدىلەر بىرى عبد الرحمن بن زبىر و بىرى زبىر بن جعدە و بىرى طلحە بن عثمان زبىر بن جعدە ترك تلىنە زىادە ماساھر ايدى بلغار دە قالوب ايدار خان قزى طوى بىكەنى تىزوج قىلوب يكرمى بش يىل بعدىندە آندە وفات بولدى واىكى بارى مدينەگە رجوع قىلدىلەر دىدر. بلغار ونواحى اھالىسى مذ كور زبىر بن جعدەدىن تەلىم آلدىلەر دىو كوب اسمە تابىين و تابعات دىو ذكر ايدە. و بعض مجامع دىگر دە سنە تاسعە ھىجرىدە بلغار دە ايدار خان بن توفى خان تىختە جلوس ايدوب پادشاھ اولدق دە اوچ صحابە كىلوب مع اتباعە مسلمان بولدى لىكن طلحە بن عثمان بدلىندە حنظلە بن ربىع ماساھر بتركى و طوى بىكەنى تىزوج قىلوب بلغار دە فالوجى ھىمان حنظلە بن ربىع ايدى دىنور. بو فقير (مرجى) دىر كە: مزبور توارىخ حسامىدە مذ كور ائوال غالبى اوھام كاذبە و خىالات باطلە و كذب محض در. كىتب معتبرە دە اهل بلغارنىڭ رسول اكرم و با اصحاب كرام عصرىندە مسلمان بولماتى كورنمايدىر كىم

رسول الله وقتندہ حجاز و بعض شام و یمندن غیر ممالکده اسلام یوق ایدی و اصحاب عصرندہ ہم مسلمیننک بو دیاره اختلاط و اتصالی یوق ایدی انتھی کلامه [ای کلام المرجانی] بلی بعض نسخه لرده حنظله بن ربیع یازلمشدر. حالا فولمده ایکی نسخه بار ایکیسندده حنظله بن ربیع یازلمشدر. هر نیچک اسملرنده اختلاف بولمق بزنگ مرادمزغه ضرر بیرمایدر. اما صاحب تواریخنک سوزین تورغانی بالغان و باطل خیال دیبده اشد انکار بلهن انکار قیلادر. حالانکه اول تواریخنک تصنیفینه قاراغانده بزدن اوچ یوزیل مقدم تصنیف قیلنمش کورینه در. کاشکی آندنده مقدم یازلمش کتابدن بر نقل کورساتسه بزده آنک سوزینه انکار قیلماس ایدک (۱). مینم عندمده عشره و ثلاثه اء حدودنده فتح قیلندی دیمک بلا دلیل بر سوزدر باشقه جهمدن قرابن تاریخیه گه قاراغانده مذکور واقعه انکار قیلنور نرسه توگلدن چونکه پیغمبر علیه السلام مجلسنده صحابه لر آراسنده ترک و تاتار طائفه لر حقنده سوز بولدی پیغمبر علیه السلام آراغه اترکوا التترک ما ترکوکم دیدی. دخی تورکستاننک اولوغ خانی پیغمبر علیه السلام غه بغوز اسملی بر کردنی ایلچی ایتوب یباردی دیب کاتب چلپی جهاننما کتابنده تصریح قیلمشدر. دخی مذکور تواریخ ابه سی حسام الدین شرف الدین اوغلی بر نیچه کتابدن نقل قیلوب یازادرکه توبانده بعبارته نقل قیلنور رساله نک [مرجانی نک] معتبر کتابلارده کورنهای دیگان سوزی باری اوز کو گارماسدن بر سوزدر. چونکه هر بر معتبر بولغان کتاب بزنگ فولمزغه و اصل بولدی دیمکده معنی یوقدر کوب معتبر کتابلار بزگه و اصل بولمی مروریام سبیلی مندرس بولمشدر هر کتابنی طبع عملی ایله انتشار قیلمق بو عصرنک باشنده غنه بولمشدر هر بر معتبر کتابنی سین مین کورمگاچده یوقلفی لازم کلمایدر

(۱) مرجانی بو حقه حسام الدیننده مقدم یازغان کتابلردن نقللرن مستناد

[بوندن صوڭ ناصری اوزینڭ دعواسینه یعنی حسام‌الدین تاریخی بتونلهی یالغان دیب ایتو ممکن توگل؛ بز کورمگاننی اول کورگاندر دیگانینه هجت ایتوب حسام‌الدیندن ایکی بیت قدر (ص. ۴۹-۴۱) سوزلر نقل ایتنه. حسام‌الدین اوزینڭ بوسوزلرن توار بیخ دوائر فرهنڭ نامه کتابلرندن آلفانینی حکایه ایتنه، قیومده موڭا فاراب ایتنه: «حسام‌الدین بعض یرده فرهنڭ نامه دن و بعض یرده توار بیخ شامیه دیگان کتابلردن نقل قیلوب یازادر. توار بیخ نی قدر اسکمی بولسه شول قدر معتبر بولسه کیرهک.» (ص ۴۱).]

دخی مذکور رسالده بلغارنڭ وجه تسمیه‌سینده یازادر که عبارتی اوشبودر أهالی بلده مذکوره چرم صناعتینه مهارتلرندن مسکنلری اولان شهرلری بلغار اسمیله تسمیه اولندی ذهن صالحوب مطالعه قیلنسه بوبرعجب سوزدر لکن تفسیر قیلنمسه قاصرلر بو عبارتندن فرسه فهولاماسلر عبارتنڭ معنی‌سی بودر که بلغار خلقی چیتوک طابانچه‌سینه صالا تورغان بلغار کونن یاصارغه اوستا بولغانلری اوچون تورا تورغان شهرلری بلغار اسمی ایله آتالدی دیمکدر بر عجب سوزدر چونکه اول شهر مذکوره کونگنه اشلانمسه کیرهک بالطا یاصاوچیلرده بولغاندر بالطه دیب نیک آتالمادی ایسکان صابون اشلوچیلرده بولغاندر صابون دیب نیک آتالمادی ایسکان مونڭ هیچ بر وجه‌سی یو قدر ایدی حقیقتی بو ایدی که مذکور کون بلغار شهرنده اشل‌نگانگه کوره بلغار آتالمشدر چونکه بر فرسه بر شهرده اشل‌نوب مقبول و معروف بولسه اول شهرکه اضافه قیلنهدر قدیم بلغار کونی دیرلر ایدی کثرة استعمال سببلی مضاف مخدوف بولوب مضاف الیه قالمشدر اصلده بلغارنڭ کونی ایدی مضاف الیه اعرابن خدنی قیلوب بلغار کونی دیدیلر کوب استعمال قیلا قیلا کون لفظی دخی خدنی قیلندی کون گا اسم بولوب قالدی فتا که براو دائما فرانصوص سینتصه‌سی کیسه اول فرانصوص قنه کبه‌دیلم

یعنی فرانصوص نك سیتسه سیننی کیه معناسنده رساله نك مونداین حکمتدن خبری بوق ایهش پوصتاو جنسندن مانچیستر دیگان بر نر سه بار آنکلبه ده مانچیستر شهرنده اشلانده در دخی پناراس چاپان دیلر هندستانده پناراس شهرنده اشلانگان ذاتدر اما شهرلر و اوللر کشی اسمی بلان آتالا کیلگاندر مسلم بولایق اول کوننی اشله ماس بورون بلغار شهری نیچوک دیب آنالدی ایسکان بینوا توجسروا ایمدی ما نحن فیه دن بولماغان اوچون [مرجانینک] باشقه سوزلرینه تعرض فیلمایق تواریخ ایله شغلله ننگاچ جغرافیا بامک لازم

موندان ایسکی بیتدن آرتق (ص ۴۳-۴۱) بلغار، دشت قپچاق حقنده اوزی فاشنده درست اما شهاب حضرتنکینه خلاف اولغان خصوصی نظرلرینی یازا، بز آنی کوچرمدک.

... عمر بن عبدالعزیز زمانه قدر دشت قپچاق کاملا فتح قیلنوب بتدی [دیوب] رساله آشوغوب آیته در و صوگهی واقعه لردن خبر بیرهدر چونکه بر مرتبه فتح قیلنوبده اهالیسی ینه مرتد بولوب بعض مهلسکترلر تکرار فتح قیلنمشدر آنک بلغار مسلمان بولدی دیماکینک وجهسی اوشبودر موندان فالغان بلغار طائفهسی بریغشی آدمک القاسی بلان یاکه علی اختلاف الروایات پادشاه سینک توش کورماکی بلان اختیارا مسلمان بولدیلر بایلاری کوب ایدی مسلمان بولغاچ حج گاکیتدیسلر یوللری بغداد آرقلی توغری کیلوب بغداد خلقی سزنی کشیلر سز دیب صوراشه تاندن صوگ بزنی بلغار دیرلر صقالبه برلن ترکدن ظهور اتمش بر تورلو خلق مز دیب جواب بیردیلر آنسندن صوگ بلغار شهرت طابدی صور یارمنکاسی بار ایدی قطایدن و هندستاندن کیلوب سودا قیلورلار ایدی بلغار هلاک بولغاچ قزان روس تصرفینه کرگاچ نیونایغه کوچورمشلردر مونا بلیم دیسه گز سز گاکچن تواریخ اگر رد قیلسا گز منم سوزمدن فوتلیرهک سوزلر بلهن رد قیلوگز منم عندمک دیگان شیکلی سوزلر قبول ایتولماس فیوم ناصرینک مقالهسی بویرده تمام اولدی.

فیوم‌نڭ بو مقاله‌سی بیک سطحی و تاریخی حقیقتدن بیک یراق بولوی بله برگه اهمیتلیدر. چونکه مرجانی‌نڭ بزنیڭ خلقمیزغه نسبة ایانک مهم خدمتی بولغان تاریخی اثرلرینه قارشى اوشبو اثردن باشقه برتورلی محاکمه اصولی بله یازلغان هیچ بر نرسه یوق. ناصری اوزینڭ اوشبو کالندارن بر موقت علمی مجموعه توسلی ایتوب طوطقان هم آلارده خلقغه فائده‌لی بولغان بایناق مقاله‌لر نشر ایتکان، هم بعض نومرلرنک تورلی اثرلرگه وفزانیڭ کتابچیلیق، مطبوعات‌قه عائدزمانی اسلوبنچه تورلی محاکمه‌لرده یازغالغان (۱). شول جملدن مونا مرجانی‌نڭ رساله‌سن هم کوزدن اوتسکارگان. فیوم اوزینڭ دهوالارنده حقسنزدا توگل. مثلا اول «غیر مکررتل» هم «لکن تفسیر فیلنماسه قاصرلر بو عبارتدن نرسه فهملاماسلر» دیب مرجانی‌نڭ تیلنه به‌یلنه هم آنک سوزلرن تاتارچهغه ایله‌ندرب یازا. وافعاً مرجانی‌نڭ اوشبورساله‌سی همه کتابلارینه قاراغانده آغر بر تل بله یازلغان هم عربچه‌نی بیضی بلمگان آدملر هیچ آکلارلق توگل. موناڭ اوستینه بلغار سوزینڭ اصلی حقدک فیلقان بعشی ده حقسنز توگل. لکن مرجانی ایتکان‌نی ده فرض ایتهرگه یاری. هر حالده اصلی هیچ بر معلوم بولماغان بلغار کلمه‌سی کبی سوزلرنی شرح ایتوده تورلی کشی نورلی‌نی اویلازغه ممکن. اوشبونڭ اوچون ناصری‌نڭ مرجانی‌نی «تواریخ ایله شغللنگاچ جغرافیا بلمک لازم» دیب شلته‌له‌وینه اورن یوق.

ناصری اوزینڭ زور کوچن حسام‌الدین بن شرف‌الدین نسکی دیب یورنله طورغان «تواریخ بلغاریه» کتابن حمایه‌گه صرف ایتکان. مرجانی‌نڭ بو کتابنی یالغانغه چغارون، اول «بورونغی مصنف» نڭ اثرن خورلاونی برده کوتهرمی. حتی مرجانی‌نڭ سوزلرن «باری آوز کوگهرمه‌سون اوچون سویلنگان سوزلر» دیب قویا. مرجانی مستفاد الاخبار بر نچی

(۱) بو کالندارلار نڭ نسخه‌لری قازانده گتوالک کتبخانه‌سنده هم محمد رحیم یونوسوف قولمبار، بو کالندارلار ۱۸۷۱-۱۸۹۷ دە ۲۴ نسخه چققان. بولار نڭ همه‌سی حقدنه بن. ف. کانانوف «دیانیل» ژورنالده، ۱۸۹۷ نچی ییل مقاله‌لر باصدرغان ایدی.

جلدینک آخرنک (ص. ۲۰۶-۲۲۴) تواریخ بلغاریه ده گی یالغان سوزلرنک بارسنده آچوب بیوگان، احتمال مونی شول فیوم ناصری نك مقاله سن اوقوغان نك سوکنده یازغاندر. مرجانی بو کتاب حقنده یازغان بیونده (ص. ۲۰۶) «بو تواریخ بلغاریه ده مذکور افعال نك بر مطلبی بلکه بر جمله سی کذب فاحش دن سالم و خلاف واقع دن خالی دگلدر. مع ذلك عوام الناس بلکه طلبه و بعض خواص عندنده مؤمن حقنک حسن ظن واجب دیب متداول و مقبول المقال در» دیب ایتکان. بو سوزلرن البته شول فیوملرگه قاراب ایتکان. مرحوم عین الدین احمد ف هم قزان تاریخ جمعیتنده تورلی وقت اوشبو کتابنی حمایه قیلب سویله گاله گان (۱). اورص علماء سن دن بریزین (۲) اشپیلیفسکی (۳) شیستا کوف (۴) هم پاناماروف (۵) کاتانف (۶) کبی آدملر هم بو کتابقه ۱۶ نچی عصر میلادی ده یازلغان اثر دیب اعتماد قیلب کوب خطالارغه چومغانلار. بز نك خصوصی نظر مزغه هم نفتیش ایتوب بلومزگه کوره بو «تواریخ بلغاریه» کتابی هیچ بروقت ۱۶ نچی عصرده حسام الدین بن شرف الدین اسمنک بر کشی طرفندن یازلماغان بلکه مطلقا اوتکان اون طوقز نچی عصر نك باشنده یازلغان. درست بز نك آرمزده «داستان نسل چنگیزخان هم آصاف تیمر» دیگان هم بیر یزین نشر ایتکان تورکی «جامع التواریخ» (۱۸۵۰ قازانک باصلغان) کبی بعض بر کتابلار بار. اما تواریخ بلغاریه آلاز جمله سینه کره آلمی. بو کتاب حقنده مرجانی نك فکری تمام حقلیدر. چونکه تواریخ بلغاریه کتابینک هیچ بر بیر ده ده ۱۹ نچی عصر دن مقدم یازلغان نسخه سی

(1) Извѣстія общ. археол. XV, 450, 454, 459.

(2) См. Болгары на Волгѣ (Ученыя зап. Казан. ун. за 1853 г. кн. III.

(3) Древніе города и проч.

(4) См. Извѣстія общ. археол. II, 147-154, Вятскія губерн. Вѣд. за 1881 № 27-28.

(5) Извѣстія общ. арх. XI, 111-138.

(6) Дѣятель, за 1898, № 4. стр. 203-204.

والد محترمز حقنده بعض خاطره لرم.

والد محترمز شهاب الدین ابوالحسن هارون بن بهاء الدین المرجانی نسب و تاریخ و لادقاری صحایف عدیده مذکور و مطبوع اولدغندن تکرارندن صرف نظر له بو مقامده نه روشچه استکمال ونه مسلکده نشر علوم ایتدیگینی بر نبذه بیان هم کندوسیله مصاحبت اثناسنده اولان سؤال و جواب و بعدارتعاله احباب و اعداسی طرفندن ایراد ایدلان شکوک و ابخاث قه طرفه زدن ویرلان اجوبه نی تعریر ایله اکتفا ایدلدی. معلومدرکه مشار الیه نك موفق اولدغی تصنیفاتی مقالات اغیارنی شرح و ابضاح یا که مجملات مجهولنی تفصیل و بیان مقوله سندن اولمیوب بلکه غیر معروف و انفس نفایس اولان تحقیقات و بما لا مزید علیه بحاکمات دن عبارتدر.

مرحوما کثر احیانده یانینه دعوت ایدوب گاه ملاطفه گاه تکدیر ایدهرک اسرار علمیه که دائر مجالسه لرمز ممتد اولور ایدی. بر کون حق سبحانه و تعالی حضرتلرینه تشکر مقامنده: «له الحمد والمنة بزلره احسان ایتدیگی نعم الهیه عصر مزده متداول اولان اصناف علوم که منحصر اولمیوب نچه ونچه دقایق فنون محظومدر. اما نه چاره ابناء زمان اول فنون فی فضول و اثر جنون ظن ایدوب بوسببندن محصلین دخی مجروم اوله چقلری طبعیدر. طبع و نشری ایسه غیر مامول اولدغندن جمع و تعریر ایله اشتغال دن کفی یدایده من. یوقسه طلبه علوم دن اهتمام و استفاده سیله تلذذ ایلچک اشخاص بولنه ایدی، اصناف فنون متنوعده اولان اسرار غریبه نی اشاعه بابنده عمر م مساعد اولدقچه صرف مساعی و اجتهاد مده قصور ایتمز ایدم. حتی علامه زبخشری نك تفسیر کشافنی تغییر و اختصار ایتمک مطلوبهم اولسهده زمانه زده اولان اهل تحصیل نك تفسیر و حدیث که قلة اهتمام لری نمایان اولدغندن بو دخی میسر اولمز دیب باهم. «وفیه الاسلاف» نی هم مقدمه سیننی له الحمد

والمنة تأليف وجمع ايتمك ميسر اولدى. لکن مقبول اولوبده استعمالنده شبهه فيلمقده من مقدمه وفيه الاسلاف ده اجمالاً مذکور اولان فنون خصوصنده آن دای غنه اجمال غه قناعتهم اولمیبوب فنون مذکورهنی علیحدہ تألیف و تفصیل ایتمکنی هر نه قدر شدله آرزو قلسه مده حال وزمان مساعد اولمیبوب طلبه علوم نك انتفاعی دخی مأمول اولمدغندن ایسه زله عجزمزی اقرار و اعتناردن باشقه حال گه افتدارمز یوق در» دیدی.

صوگره شوکا علاوه ایتدی: «وفتلر کوب اوندی. الی الا آن منکرلر کوب اولدی فی ما بعد انصاف ایدوب قبول ایدوچیلرنك تدریجاً زیکثرلری ده مأمولدر. مین ایندی بایتاق اشلر قلمم. بعض عربی بعض ترکی هر قایوسی فوائد مهمه دن خالی اولمسه کرك. اما سیندن برده همت یوق. ایندی موندی اشلر سکا تیوش ایدی» مضموننده بر آرزو تسکدیر ایدهرک گرچه استعدادمز اولماسه ده بر نوع حسن ظنی ایله توجه ایدوب بزلی مسرور قلدی. رحمه الله و عفا و جعل الجنة مثواه. دیگر بر کون مجالسه مزده شخص ثالث حاضر اولوب اطرافنده اولان علمادن برسینك شبهه سیننی نقل ایدوب استفسار قیلدی: دیدیکی تقصیر فلان حضرت ایته قورصاوی عالم میکن مرجانی میکن؟ شول حضرتنك سؤالینه نه جواب ویریم دیدی. مرحوم تبسم ایله اکتفا قیلدی. ینه بزله خطاب ایدهرک بر قصه فی روایت هم مشهور شاعر فردوسی دن کوب نرسه لر نقل ایتدی. تبسم نك سببی ظنه چه سؤالنك موردسز اولدغندن اولسه کرك، چونکه مولانا ابوالنصر گرچه توغل ایتدیگی مواضع ده فرید العصر اوله رق اجراء تحقیقات ایتمش ایسه ده مشارالیه حضرتلری ایله اشتراك و توارد ایتدیگی مسائل اقل قلیل اولدغندن غالباً ظل ایدرم که مرجانی نك اشتغال و تحقیقی ایله مشرف اولدغی فنون قورصاوی نزدنده بعضسی مجهول و بعضلری بلکه اساساً غیر مسهوع اولمشدر.

ینه بر مجالسه مزده اول سنه لرده مطبوع ما از لال حاشیه سنه واقع اولان خطایا عفا حشه ننگ کثرتندن ناشی شده عز ن ایله طابع ار ننگ مساهله سندن فوق العاده شکایه ایتدی. اول اثناده تکرار ا طبع ایدله چک خبری ده مسموع اولوب شروع ایدله چک ذوات قه بهمه حال تصحیح ایدلمک لازم ایدیکینی تفهیم ایچون کندو لسانندن بر مکتوب تحریر قیله قنی بزه امر ایتدی. بز در حال امرینی اجرا ایتمه کده مسارعت قیلدی.

بر کون برهوننگ مجلسینه مدعو اولوب اهل مجلس که نصایح نافعده مقامنده: «سز عافل سز بر نرسه بله میسز» دیدی. بو سوزدن مرادنی چاپانسز مسجدکه وارمق یا که بیش آلتی کون ساچ آلمی یورمک کبی اشلردر دیب صاحب بیت زیاده سیله مضطرب اولوب: «حضرت، بله میسز شول بر نرسه ده بله میسز نی حال لر گنه ایتیک ایکن حضرت ایتسه نه؟» دیگچ «بر اشنی تیوش اور ننده قیلما ینچه اوز لسانگزنی بوزانسز اوز تلکیز ایله سویله شمیسز» دیدی. اول سوزدن مرادی السنه اجنبیه ننگ ضرور بولغانینی بل، تیوش اور ننده مثلا روس ایله روسچه بخشنی سویلهش، اما اوز آرا کزده اوز کزچه سویله شگن. اوز تلکیزنی بوز ما کز، آرا ده اجنبی سوز استعمال قیلمه کز. چونکه حفظ مله حفظ لسان ایلدر. صاحب بیت اوز ننده اول عیب نی یوق ظن قیلوب، حضرت بز که یوقه به یلانه ایکن دیب طنچلاب کیتدیده: «یوق، یوق حضرت آندی آشیکه نی بزده نی زاشطو تابا آلماز ساک. سین موژی بیت کتابچه سویله شور که قوشه طورغانسک. بز بیت بخارای شریف که بار ماغان. حضرت عیب اتمه! سینک اوز کنی اور صچه بلور که قوشه دیب آرا طکده غیبت ایتله لر. مین نی طوکوشطو اوزم، اوللر منی ده اور صچه سویله شدر میم، ای آلهغه شکر بله میسز ده. کرهک بولغانده پیر واتشیک یاللیمز. منه کئی یوک حضرت ناپریمیر برده اور صچه بله گان. منه شولای

بر یلنی کویوکده داول چغوب مچت مناره سن اودارغان؛ اسپراونیک کیلوب حضرتدن صورغان. حضرت شول برده ماخی بیرمه گان. بزنگ ایشی خلق بولسه ایسی ایندی شونده پارالی آبترا بده کیتیر ایدک. حضرت شوندوق کیرته بویلاب بایتاق غنه کیتکانده چاپان ایته گینی طوتوب اوووووه دیب جیل بولوب اوکروب پولنی خود کیلگان. کاک راص مانارا جاننه جیتکاج تبرک بیک فاطی جاطوب بر ایکی طابقر ایله نوب کورستکان. ای اسپراونیک آکلاغان شول. منه تقوا کشی. منه جارار ایسی بارلق حضرت ده شولای بولسه نه، شبی (آبطی؟) دیب شبی دن سؤال فله رق سوزینی تمام ایتدی. الحاصل مشار الیه مرحوم مهم سوزلرینی فهم لتهک نیتی ایله نی قدر طرشسده هیچ برسی میسر اولمدی.

شول کون ایکنچی بر مجلسده، آنده دخی نصیحة عوام قصدیه احادیث شریفه و مشایخ صوفیه دن بعض مواظ کهمیه نقل ایله عبادتک انواع نیات اولدقینی و اول نوعلرنگ درجه لرینی و بونلر دن نوع ثالث اولان عبادتک نیت و قصد حق سبحانه و تعالی ننگ رضاسی بولورغه تیوشلگی حتنده بیان و تحقیق غه کرشسده مخاطب لرینک اعتراضاتی تجلل ایتمکله سوزلری عسرتله تمام ایتدی. آنده بولغان جهلادن برسی بو سوزلرنی فائده سز ظنی ایله: «بز الله غه شکر اولده وقتندوق نماز تیره سن یغشی بله ایدک. زاهد الله حضرت بزنی چبرقی ایله جاروب اوقته طورغان ایسی، «سبحان ربی الاعلی» لرنی ئلله طاغن قر قسار تا بقرا ایته طورغان ایدک، مونده کیلگکچ گنه اش کو بابوب کیتوب جالقا لوق باصدی. یوغیسه اولده اوقی طورغان ایدک» دیگکچ مرحوم ینه کلامینی اعاده ایدوب نمازنی اصلا ترک جائز دگل، کرک مونک کرک اولده نماز اعظم فرائض الله دیوب بد کلام فیلسده «جوق ایندی حضرت بز آنی بلگان بلگان، سینک ایتکان سوزلرنگ قات قات ایشد لگان. منه سین شونی

(مرجانی) ۳۸

تیکشر: جمعہ کون شا کردلر چالبار صالذروب کر پیچ بو بینہ منہ لر، جوغاری اورامده کورنہ لر. مہسکہ وسکی بورك کبہ لر. مای چیسلاسنک کویمہ ایلہ او طروب کول باشینہ بارالر. آندہ ایکی اوچ کون چاتر فوروب یاتالر. رازنی او یون کولسکی قیلر» دیب شول مقوله جہالہ لری ایلہ مقابل ایدوب نصیحتنی برده استماع اینہ دیلر. شول آرادہ صاحب بیت کیلوب ایہ گی ایلہ اشارہ ایدہ رک: «ارواح لر نبتینہ» دیب اوزنچہ قرآن اوقورغہ کر کلکنی آکلانندی. مرحومنک عادتی مجلسلرده سورہ صف آخیرندن اوقومق ایدی، لکن بو کون بو مجالسده سورہ نوح (علیہ السلام) نک او لندن بیش اون آیتہ مقدری اوقوب دعا قیلدی (۱).

ینہ بر مجلسده اجرام سماویہ و جرم ارض کروی یا مسطح، متحرک یا ساکن کبی السنہ ناسده دوران ایدن اقول ما بینندہ مولانا القاضی بیضاوی دن بر نیچہ سوزلر نقل ایدوب و علی الخصوص فاضل مومی الیہ براہین عقلیہ برلہ ثابت اولان مسائل حکمیہ نی مہما ممکن شریعتہ اسلامیہ گہ تطبیق صد دندہ اولدغندن زیادہ سیلہ اظهار عونیت ایتمکہ اولدی. معلوم اولہ کہ مرحوم بو مثللو مواضعده کرک متقدمین کرک متأخرین حکما مذہبلرینی قطعاً حق دیب حکم ایتمز ایدی، ہم حد تجویزدن تجاوز ایتمز ایدی. واقعده بالفرض شولای بولسہ نص قرآن و شریعتہ گہ منافی دگل دیب ممکن اورنلرده تأویل و توفیق ایلہ شریعتہ کہ تطبیق ایدر ایدی.

متأخرین اهل ہیئۃ نزدنہ حرکتہ ارض ثابت اولوب آنلر نک اثبات مقامندہ اجرا ایتدیگی تجر بہ لرینہ نقل کلام ایدلدی. شویل کہ فرانسه نک پاریس شہرندہ ایٹک مرتفع بر بنا انتخاب ایدلرک ایچ طرفنک قبہ سینک ایٹک وسط نقطہ سندہ اولان حلقہ سینہ بر زنجیر تعلیق بعدندہ زنجیرنک ایدہن گہ ملافی اولان اوچینہ بر شاقول ربط ایدلمش. بعد مدۃ کور مشلرکہ، شاقول تبدیل مواضع ایدوب ملافی اولدغی سطح اوزرینہ خطوط مختلفہ

(۱) سورہ مذکورده اولان «وانی کلما دعوتہم...» «م» «ثم انی دعوتہم...» آیتہ

کریہ لر یلہ اوزینی تسلیمہ ایتسکان بولسہ کرک.

تشکیل ایتمش. مرحوم، ذکر ایدلان تجر به حقننه «بونی ایشته زدن مقدم بو و بونگ امثالی کوب تجر به لرنی تصویر اینمکده ایدم» دیدی. ینه دیگر بر مجالسه مزده متأخرین ننگ هیئت جدیدهنی اثبات مقامنده اولان ایکی توری دلیل لربنی اوز ظنهچه مقبول اولمایوب رد و جرح قلم. دیدم که سفینهده ساکن اولانلر ساحل گه تقارب ایتدکچه امکانه مرتفعهنی، مونگ سوکنده علی التدریج منحفظ اولان بنالری کورورلر دیدکلری دلیل ظنهچه ضعیف در: چونکه شول قدر مکلر چه فراسخ مقدارننگ اولان سطح ارض آندیغنه مسافهده قصیرهده کرویه گه دال اولان حالی معلوم اولسه، جرم ارض مفروض اولان مقدارندن یوز مکلر چه صغیر اولسه کیرک دیدم. بعده حرکه دلیلنده جرم شمس ارض دن بر نیچه میلیون میل مقداری بعید مسافهده در. اگر شمس بو قدر عظم جرمی ایله ۲۴ ساعتده ارض اطرافندن دوره سینی، تسکیم ایتسه طوفان عظیم حادث اولوب جیرنی هبائاً منثورا قیلور دیدیلر. ظنهچه بودلیل دخی ضعیف در، چونکه مدارات شمس و جرمین مذکورین ما بیننده اتصال اولدقچه یا که اجسام متجاوره ایله مملؤ اولدقچه طوفان نه دن لازم کلسون، خصوصاً بو مذهب اربابی عننده خلانگ بطلانی ده-وا ایدلمش. ایمدی شمس نی قدر جسم اولسه اولسون هیچ بر مانع گه تصادف ایتمه یهرک بوش اورندن کیفی ما یشاء دوران و سیاحت ایدر. جواب اولارق «بو قبیلدن دلیللرینگ بعضیلری مینهچهده نوع ضعف دن خالی دگلدر. اما کرویه حقننه افطار شرقیهده اجرام سماویه ننگ طلوعی، افطار غربیهده طلوعندن مقدمدر دیدکلری مثللو دلیل لری ضعیف دگلدر» دیدی.

مرحوم ننگ مجالسی ایله مشرف اولوبده بو قبیلدن وافع اولان محاوراتی جمع اینمک بابنده بو قدر ایله اکتفا ایدلدی. یوقسه در خاطر اولانلری تماما جمع ایتلسه بلکه ناظرین ایچون موجب ملال اولور.

ایمدی بعد از نعاله بعض معاصرین ایله ملاقات بعدنده بزه خطاباً اوشبو سوزلر ابراد ایدلدی:

سؤال - مرجانی حضرتلرینک مذهب اهل السنة والجماعة دن انحراف کبی حالی کورلمکده در.

جواب - انحرافی اصلاً یوقدر.

س - نیک بولماسون، همیشه اهل السنهتی قدح ایدوب «ولانعمسین ان المتکلمین هم اهل التحقیق» مضموننکغی سوزلری لایعد ولا یحصی در.

ج - معلومک اولسون که مرجانی عندنک کذلک حقیقه حالک متکلمین لفظی مرادفی اهل السنه والجماعة دکلدیر. متکلمین نزدنده معتقد اولان مسأئل دن سلفی صالحین عندنک مسلم ومقبول اولغان مقداری استثنا ایدلسه مازادسی مجرد حکماغه مخصوصه اوچون احداث ایدلمش افکار غیر منصوصه در.

س - ما ذهب الیه المتکلمون غیر منصوص اولدیغی کبی اقاویل حکماً دخی غیر منصوص در.

ج - واقعاً آنلر هیچ بر مدعی لر بنی ثابت بالنص دیب دعوی قلمیلر.

س - ایمدی برسنی آخرگه ترجیح ایدوبده متکلمین حقنده سبب تشنیع نه در.

ج - سبب ترجیح طایفه حکمادن اسلامیون دیورلر که بز عندمزده براهین قویه ایله ثابت اولان قولمزده اوزمزی مصیب عد قیلامز. مع ذلک نص شرع ایله تخالیف حقیقی واقع اولدقده مهم امکان نصنی تأویل طریقنه تشبث ایدمهز والا مدعی مزنی مجرد قواعدفن مقتضی سی دیب اصابت خصوصنده سکوت قیلامز دیورلر. متکلمین ایسه کافه معتقدات لرینی مثل ماوردبه الشرع تلقی ایتمکده در لر.

س - متکلمین گرچه دعوی لری غیر مدلل اولسه ده هیچ بر طائفه اوچون مضرترلری اولمایوب حاللری موجب شکایت اولمسه کرب.

ج - حاللری موجب شکایتدر. امام حجة الاسلام غزالی بعض آثارنه

(تفاوت فلاسفه ده) فلاسفه ناک خسوف و کسوف و امثالهما کبی براهین هندسیه ایل مدلل بولغان دعوالر نی نقل بعدنده دیور که: «وهذا المعنى لسنانحوض فى ابطاله اذلا يتعلق به غرض ومن ظن ان المناظره فيه من الدين فقد جنى على الدين وضعف امره فان هذه الامور تقوم عليها براهین هندسیه لاتبقی معها ریبته فمن بطاح علیها ویتحقق ادلتها حتی یغیر بسببها عن وقت الکسوفین وقرهما ومدہ بقائهما الی الانجلاء اذا قیل له ان هذا علی خلاف الشرع لم یسترب فیہ وانما یسترب فی الشرع وضرر الشرع مهن ینصره لا بطریقه اکثر من ضرره مهن یطعن فیہ بطریقه وهو کما قیل عدو عاقل خیر من صدیق جاهل ولس فی الشرع ما یناقض ما قالوه ولو کان لکان نأویله أهون من مکابرة امور قطعیة فکم من ظواهر اولت بالادلة القطعیة التی لا تنتهی فی الوضوح الی هذا الحد». انتهى.

بو دخی معلوم اولسون که بر کمهسه حکما مذهبنه ویا باشقه مذهبکه اتباع واستحسان ایتسه موافق شرع مقدارنک اشتراک ایدوب مشکوک اولان مواضعده امتناع ایتیک اول کمهسه گه مهکندر، کبرهک حق وکبرهک باطل کافه سنی تصدیق ایدوب التزام مالایلم ایتهمک لازم دگلدر.

س - مرجانی حضرتلری اجماع امة گه خلاف کیلوب ارض متحرک دیگان سوزنی اعتقاد ایتدیگی شریعة که خلافدر.

ج - مرجوم مشار الیه بو مثللو مواضعده اعتقاد ایتیبوب موافق شرع بولغاننده حد تجویزدن تجاوز ایتدیگی مقدا بیان ایدلدی. ینه موندی امور عقلیه فی اجماع یا قیاس ایله ثابت دیب زعم ایتیمک سخافتدر. چونکه اجماع و قیاس بونک امثالنده جاری دگلدر.

س - بو اعتقاد «والشمس تجرى لهستقر لها» آیتینه صریحاً خلافدر.

ج - بو مقامده آیه کریمه ناک مدلولی شمس ناک متحرک اولوق قدر یسیدر. یوفسه ارض ساکن اولوبده، شمس آنک اطرافندن دوران ایدر دیمک مستفاد دگلدر. جائزدر که شمس دن باشقه بر مرکز اعظم

اولوبده شمس آنڭ اطرافنده سائر سماویات کبی دوران ایدر. بو معنارنی لایقنچه فهم ایتیبوب کوب کهمسهر انواع قیل وقال ایدهرک بعضری کوب قارا وکاغدر اتلاف ایتدیلمر.

س - مرجانی سائر علما کبی کتبخانه لرده خلق دن انزوا ایله صورت فقرده کتابلر مطالعه قلمق ایله اشتغال ایتدیگی کورلمیدر ایدی. بلسکه هر نرسه گه اغنیادن آرتق تلگان نرسه سینی اشترا ایدوب هر آنڭ کبر اظهار ایدوب خلایق دن مستغنی صورتده امر ار ایام ایتمک ایدی. بو حال علماغه لایق اولمادغی معلومدر. چونکه موعظه کتابلرنڭ علمانڭ احتیاج و فقر اوزره اولدفلری هم هیچ تعظم ایتدیلمکلی سویلنمکدر.

ج - مرحوم مشار الیه فی الواقع معاصری اولان کهمسهرنڭ هر قایوسندن مستغنی اولوب کندوسی اغنیا صورتده و حقیقتاً غنا حالنده معمر اولدی. بو حال لر هیچ بری علامه نقصان اولمیبوب عین کماله وما به الافتخار اولان احوال چله سندندر. آط آر با داخلا و خارجا اسباب بیت وما اشبه ذالک هر قایوسی نهایت درجه مکمل ایدی. عاده ده لا اقل یلده ایکی اوچ کره یقین و یراق سفرلر گه سیاحت ایدر ایدی. شهر مجلسلرینڭ اکثرندن قالمز ایدی اوقات خهسه ده مداوم جماعت اولوب امامت ایدر ایدی. ضروری اولان شغل لرندن فارغ اولدقچه تلاوت قرآن ایله مشغول ایدی. کل یوم ایکی کره تدریس بعدنده حضار ایله مجالسه و ملاطفه ایدر ایدی. اکثر احیانڭ مخاطبلی بلال بن عبدالولی الاعمی و سائر مستعد ذوات اولوب مشار الیه حضرتلرینڭ تلنذ ایتدیگی مضحکلری عوام الناس کبی براونڭ لباسندن یا که خطاً سورتنونندن و بو مثللو صبیاننڭ تلنذ ایتدیگی شیلر اولمه یوب، بلسکه بک معنوی حکیمانہ اسرار ایدی.

مرحومنڭ عادات حسنه سندن هر قایسی احوال و اعمالنده سنن رسول اللهنی تماما رعایتله شر امور اولان محدثات دینیه دن شدتله اجتناب

ایتمک ایدی. دیار مزده شایع درکه وجوه ناسدن بر کسمه ننگ فوت ایتدیکی مسموع اولسه صلوة مغرب بعدنده مؤذن قائم اولارق فلان فوت ایتدی هول نمازی اوقیه سز دیب، قایسی بر دیارده هول ادا قلنچای امام خلق غه توجه ایله ثواب هولنی فلان غه باعشلادگزمی دیب صورار قوم دخی باغشلادق دیرلر. سو مقامده صبر علی البلیة والتجا الی الصلوة عند المصائب قدریسی من جهة الشرع ثابت اولوب بوندان ماعدا کیفیات وتخصیص اوقات همه سی بدعة زائده دیر ایدی.

ینه شایع اولان صلوة الرغائب وصلوة البراءة نمازلری فروض اعیان دن فرق ایدلمیوب ادا ایدلمک دخی بدعتدر. شول قدر وارکه امام نووی ننگ: ولو صلاحها انسان وحده مع اعتقاد انها لیست بسنة لم ار بذلك بأسا» دیدکینه بناء جواز وثواب قدرسی ماملدر دیر ایدی. ینه شایع اولان طعام اولنگ توز ایله آخرنگ ینه توز ایله اتمام ایتمک ننگ سنیتی ثابت اولدیغندن توفی ایتمکده ایدی. ینه قبرگه تراب صالحه قدسه سنت اولان میت ننگ رأس طرفندن قائماً قول ایله اوچ مرتبه، اولنده (منها خلقناکم) ایکنچی ده (و فیها نعبدکم) اوچونچی ده (ومننا نخرجکم تارة اخرى) دیبکله تمام ایتمکدر، اما قولدن قولغه کورهک ایله یورگزمک بدعتدر دیر ایدی.

ینه صلوة جنازه ده ایکنچی سلامده خفض صوت ایتمک سنة اولدیغندن آنی دخی رعایت ایدر ایدی. الحاصل موندای احوالی کوب ایدی. ایندی عوام الناس قه کیلیک، قدرینی بلدیلمی مونداین تعلیمات نافعنی کوروبک انتفاع ایتدیلمی؟ یوق هیبات، دگل انتفاع حتی منکر شریعت ومغیر دیانت کبی سببات کثیره ایله ترهات باطله نی یغهور کبی یاغدر مقده ایدیلر. شونسسی عجیب درکه بو قدر ایله گنه فناعت ایتمیوب مرحومنی جهل وحماقت ایله توصیف ایتوب اسواق و مجالس ده انواع نهمت ایله ذم وتقبیح ایدیلر ایدی. آننگ اولادندن اولدیغم سبب اولسه کیرهک فقیر جامع الحروفنی دخی ذم وتحقیرلرندن محروم ایتدیلمی.

مرحوم نك عادتى مهم اش ايله مشغول كشى گه «آشقاگز همیشه تفكر ايله اشلاگز دير» ايدى. بر كهمسه گه بر آن ده ايكى اش كا توجه امر عسير اولدغىنى تفهيم اوچون بر قصه نقل ايندى. حكاييت بر او شط نهرده گى باقچه سنده يورگانده اتفاقا عزيز محترم بر ذات نك قرب نهر دن مرور ايتديگى كورلوب مرقوم دن استماعا قصد ايل بك جسيم بر فار بوزنى على العجله كيتروب تسليم ايتيم ديسگانده توكر اسى كيلوب صوغه توكر مكچى بولغانك بالعكس فار بوزنى صوغه آطوب، ذات محترم نك يوزينه توكر مش. مرقوم تعجب ايدرك مينم عييم بولسه بولور، اما بو فار بوز نك عيى نه اولدى ايكان ديمش. بر كون اويده او طرغانده مرحوم گه كول باشى صحر اسنده شا كردلر ايله مكالمه فلذغمنى نقل ايتدم. مكالمه شول روشچه اولديكه محققين صوفيه نك مختارى اولان مذهب ده وجود ممكن وجو حقيقى دگلدر. چونكه ممكن فى نفسه هالكه الذات وباطلة الحقيقة دينلدى وبو خصوصه كل ما فى الكون وهم او خيال او عكوس فى المرايا او ظلال ديگان ابيات كنى محققين نك كوب سوزلرى نقل ايدلدى.

وجود مبعضنده تطويل كلام اولارق بلال بن عبد الولى زياده سيل ا كول اولديغندن على الخصوص صحرا ده آشلر وقتندن تاخر ايتدكندن ملال كيلرك «دوگى نك قايچقداغى وجودى بو كونگه چه ياريدر ايدى شوندان بر پلاو جوناتيك له» ديدى.

بر كون ديگر مجالسه ده بلال وامثالى حاضر اولارق بعض جهله كشفى دعواسيله اصطباد عوام ايتدكندن شكاييت ايدلوب بر حكايه نقل ايدلدى. شويله كه ايشانمن ديگان بر شخص مريدلرينه خطابا «سز كوب نرسه دن غافل سز از جهله اتهج ققرغان وقتنده اذكرو اسم الله ديب ايتنه» ديگان. حضاردن بره قواعد نعر به گه راتف اولديغندن فاعل مرفوع مفعول منصوب اولسه كيره ك ايدى ديگان. ايشان در حال اى احمق مجنون

ایکانسک آنهچ نحو اوغغانمنی دیهش بو سوزنی مریدلر تصویب ایدوب
معرضنی تکدیر ایتدیش لر.

ایهدی بو مثللو لطیفه لر عد واحصادن خارج اولدیغندن بو قدر
ایله اکتفا ایدلدی. مشار الیه مرحومنک همه آثاری فصیح و مضامین
مندرجه سی نافع و صحیح ایدی، لکن کتاب ناظوره الحق ده «والذی یتقوله
المخالف ویفتی علی الله الکنب یزعم ان التمسک بالادلة انما هو
وظیفه المجتهد الخ. ومعنی قولهم دلیل المقلد قول المجتهد ان العاجز
عن فقه الدلیل المضطر الی التقليد لیس عنده دلیل یرجح الفعل علی التریک
سوی قول المجتهد الذی یقلده وینتحل رأیه لیس معناه ان غیر المجتهد یجب علیه
تقلید غیره. ولا یجوز علیه التمسک بالادلة الخ» بو سوزلر حق معض
اولوب غایه متانت و نهایت رصانت اوزره تحریر ایدلمش ایسه ده ظنجه
موندای مواضعه حقیقه مستوره کشف ایدلمش ایسه ده زمانه زده
ترک وابقا ایدلسه حال و زمانه انسب و البق اولور ایدی. اولو زمانه زده
متداول اولان کتب فقهیه اکثرینک اصحابی مقلدین عد ایدیلان علماء
متفقین در. ایهدی بونلرنک جمع ایتدیکی متون و شروح ناظر بن عندنک
بلا سند مجرد نقل ایله جمع ایدلمش آثار ظن ایدلوب اخلاص لری
مسلوب، فوائد کثیره دن مایوس و محروم اولمق احتمال لری تریدیر.
اصحاب کتب مذکوره گرچه مجتهدین دگل ایسه لرده وضع شریعت
وبلا دلیل نقل کبی جزافات وه ارتکاب ایتمه مشار دعوی و نقل بابند
غایتله احتیاط ایتمشلر در. ثانیاً ناظوره ده اولان تحقیقات وه ابناء زمان
لا یقیله مطاع اولمیش حتی تحقیق ادله دن عاجز اولانلاری ده
تقلیدنی تنقید ایدوب رأی قاصر لر یله استدلال و اثباتنی تجاسر ایله
کندیارینه التزام و عادت ایدر لر. کذلک علماء متقدمین دن آثاری مشهور اولان
مصنفین خصوصاً امام ابن خطیب زاری کوب آثار نشر ایدوب حتی
بو زمان علماسندن الشیخ محمد عبده و جمال افغانی امثالی ذوات تفسیر
کبیر دن کوب اورنده انتفاع ایتدکلی مسموع در. ایهدی آنلر حقیقه

و علماء معاصرین حقتك شدۀ لسان استعمال ایدلمه یوب علی وفق مراتبهم
ذکر جمیل ایدلمه کافه سیله تراضی وحسن موانست که سبب اولور ایدی
بنم بو قبیلدن کوب شبهه لرم وجه وسبب لرینه وافنی اولما دیغمدا ندر.
یوفسه حال حیاتنده والدمز علیه الرحمه دن استفسار ایدلمه وجه وجه
ودلیل شافی بزگه ظاهر اولور ایدی.

اوشبو ترجمهء حال حقتك گرچه چندان احاطه علمیه مز اولماسه ده احباب
ویاران نك الحاح وتکلیفیله خاطر مه کلان احوال دن بر آزی تیجریر قیلدم.
طبیعی در که انسان محل السهو والنسیاندر.

ان الناس غطونی تغطیت عنهم * وان بحثوا عنی فقیهم مباحث

حرره برهان الدین محمد بن شهاب الدین هارون المرجانی وفقه الله
لهم اذیه وجعل مستقبل حاله خیرامن ماضیه

متفرقات

مرجانی حقنده متفرق معلومات. آڱا مناسب تلی بعض واقعه لر. توری وقتده غی سوزلری
وبعض عادتلری. حقنده غی مکتوب لر. مرجانی وبلال صوفی. لوندن مکتوبی.

مرجانی حضرتلری حقنده غی معلوماتنی بر یرگه جیبهی قصد
ایدلدیگندن، اوشبوفصلنی یازوب، اونکان مقالر وترجهه حال قسمینه
یازاماغان بعض متفرق خاطرلرنی بو اورنغه یازامز:

مرجانی عالی همتلی، بیوک روحلی، هم مهابت ایدی. آڱا مخالف
بولغان بیک کوب ملالر آنڱ آلدینه کیلسه لر، مرجانی نڱ علمینه، جدیت
وشوکتینه مغلوب بولوب، بوونلری بومشاب، تللری توتلوغه، ایرکسز آنی
تعظیم وحرمت ایدرگه باشلیلر ایدی. بو سوزلر اونکانده ده یازلدی.
فقط بو اورنده، شول خصوصده غی بر ایکی واقعه نی گنه یازامز.

بر وقت ابراهیم بای خانه سنده ملالر و بایلار مرجانی نڱ بوزوق
اعتقادلری حقنده شاوکیلوب سویلاشوب اولتوردقلرنده، ابراهیم بای:
«شهاب ملانڱ خطاسی بولسه اوزینه ایتورگه کیرهک» دیگان. مجلسه
غیرت ساچوب اولتوروچی بر الوغ مدرس: «کیلسون گنه، باشلاب
اوزم ایتهم» دیگان. شول وقت مرجانی حضرتلری کیلوب، فالون
وصالماقلی طاوشی ایل سلام بیروب کردیگنده، بتون ملالر طنغه فالوب
اورنلرندن سیکروب توروب آڱا اورن بیرگانلر. مجلس بیک
طنوچقه قالغاننی کورگاچ ابراهیم بای: «مونه شهاب داملا کیلدی. ایندی
اوزینه سویلا کز!» دیگان. همان طنلق دوام ایتکاچ مدرس گه خطاب
ایتوب: «حضرت! سز آنڱ خطالرن سویلامکچی ایدکز» دیگان. مدرس
آبدراب، محبوب بولوب «یوق یوق، مین آلاسی سویل مه دم» دیگان ابراهیم
بای بنه تکرار ایتدکده، مدرس: «والله، مین شهاب داملا حقنده آندی سوز
سویلا گانم یوق، افترا ایتمه کز» دیمش، مجلس بیک طنوچ اوتمشدر.

ایکنچی بر وقتده مرجانی که مغالی بر محلہ بایندہ، ملالر مجلسی بولغان؛ مرجانی نڭ مبتدع بولغانن، آنی احترام ایتماسکه تیوش ایکانن سویله گانلر، نهایت مرجانی کیلدکده توروب اورن بیرماسکه قرار بیرگانلر. سوکره مرجانی حضرتلری کیلوب کردکده، ملالر اختیار سز اورنلرندن توروب مرجانی که اورن بیرگانلر. شول وقت بای نڭ ملالرغه بیک کیفی کیتوب، مجلسده قرآن اوقیلوب صدقه بیررگه باشلادیغنده، ملالرغه بر صوم مرجانی که باشقه ملالرغه کورساتوب اون صوم بیرگان. (بونلردن برنچی واقعہ فی محمد رحیم افندی یونس، ایکنچینی عبدالرحمن افندی عمری روایت ایتدیلر).

«شورا» ده یازا: نومهن نعمه الله حاجی حج دن قایتقاچ: «حرم شریف که سویله ب فسکرگه غرق بولوب اطوروچی غایت سلطنت برکشی کوردم. نیندی آدم بولور؟ دیب بلهسم کیلدی ویانینه باروب سلام بیروب کورشم. مینم قایدغی ایکانلگمنی صوراشقان سوکنده بلدم بوکشی مشهور شهاب الدین حضرت ایکان. مونی بیک مهابت وقورقنچلی، آرسلان طبیعتلی بر آدم تابدم. شهاب اسمی چقاننک ملالرنڭ توکلری قابارووی، و آرتنده سویله ب یورولری بوشغه توگل ایکان، آرتنده غنه بولماسه آنڭ آلدینه باروب سوز سویله رگه الوغ باطراق کیرهک. آدم بولسه شوندای بولسون!» دیب سویله دیکمی مرویدر.

مرجانی آط محبی بولوب یوروشلی یخشی آطلر توتونی سویگان، بر وقت پاری مک صوم قیمتنده تورورلق آطلر بیسگان. بر وقت برادری ملا صدرالدین ایله قونداشی ملا عبدالعزیز الاشطی بیک ماتور آط بیگوب مرجانی که کیلدکارنده، آنلرنڭ آطلرینڭ یوروشینه اهمیت بیروب، اوز آطلرن بیکتروب آنلرنی اوزاتورغه چقان هم آطلرن اوزوشدروب کورگانلر. نهایت تیگیلرنڭ آطلری نڭ یوروشی یخشی راق بولغان. سوکره مرجانی توقتاب ایسانلاشدکده آنلارغه: «آط یخشی

ایکان، اوزگرنی ییگل تارتوب فایتور، اما هواگرنی نیچوک تارتوب فایتور» دیب مطایبه قیلغان.

مرجانی هر نرسه ده مسلمانلق و تاتارلقنی کورر گه سویدگندن، هر نرسه نڭ ملی بولووینه اهمیت بیره ایکان. مثلا: برر اشنی باشقه لردن اشلاتور گه توغری کیلسه یاکه برر نرسه مسلمان کیتلرنده تابلوماسه: «مرنی مسلمان اشلار گه یارامی ایکان؟ اول نرسه نی مسلمان ساتارغه یارامیمی ایکان» دیب ککوب وقت ایتنه؛ بیگره کده آشاملق، کاندیتور نرسه لرینی مسلمانلر پشورماوینه بیک نأسفی ایتنه ایکان. کیتلر گه ایلوب قوبولغان لوحه لر (وژبووسکالرغه) مسلمانچه یازلماسه، یاکه مسلمانچه توبان گنه یازلسه ایچی پوشه: «نیک مسلمانچه یازمیسز؟ حکومت طرفندن مانع بولمادقندن سوکره مسلمانچه یازارغه، هم مسلمانچه نی توبه ن کچکنه گنه ایتوب توگل، آچیق ایتوب اوست گه یازوب قوبارغه کیرهک» دیب ایتنه ایکان. اسلام تاریخینه اهمیت بیریگندن، اسم ار اخیرینه «اوف، بن» توناشدرونی مکروه کوردیگندن «همرمده بهاء الدینی دیب قول قویغانم یوق. تاریخ میلادی استعمال ایتکانم و یازغانم یوق» دیب ایتنه ایکان. کتابلرنده ده هیچ کم نڭ فامبلیه سون «اوف» حرفی ایله یازمی، و هر واقعه نی هجری تاریخ ایله یازدر.

بر وقت قرانغه یاگنی گو بیروناتور کیلدک، قورصا حسن ایشان نڭ بر مریدی مرجانیگه کیلوب: «حضرت! بو گو بیروناتورنی کیلگانچه چیبار کشی دیب ایتنه لر ایدی، لکن ناچار ایکان، خیرلی بولسون» دیگاج، مرجانی بر آز خفالانوب «آنڭ ناچارلقن فایدن بیلدک؟» دیگان. «کیچه آر خه ری ایله کور شور گه بارغان دیب ایشتم» دیگاج، مرجانی بر آز جلمایوب: «یخشی کشی بولسه آر خه ری ایله کورشمیچه قورصا ایشانی پانپنه باروب کور شور ایدی دیب اویلاغان ایدک مو؟» دیگان.

صادق افندی ابن علیکای آینه: شهاب الدین حضرتکه باروب کوب
 بهوشلر بنهده یوری ایدم. نرسه آلورغه بیورسه: «بخشیسون ماتورن
 آل! ملاغه یارار دیب ناچار نرسه آلهما، بورکچی ولی گه قوشسام، آرزان
 طوغری کیلی دیب ناچار نرسه آلوب فایته» دیه ایدی. وفاتندن بر
 آطنه مقدم چاقرتوب «عزاه» نی باصدررغه دیب ۴۸۰ صوم آچه بیردی،
 هم اوشبو سوزلرنی سویله دی: «بو آچه «عزاه» نی باصدررغه،
 آنی بخشی ایتدروب باصدررمن. توزه تورگه اوچ شا کردگه (عبدالرحمن،
 کشانی، نصرالدین غه) بیررسز. آلا رغه توزه تکان ایچون آچه بیررسز.
 باشدن اوق آچه سون سویله شوب بیرگز، باصلوب تمام بولغاچ فلانرغه
 نسخه لر هدیه ایتارسز (بو اورنده اوزینه مناسبتلی کشیلردن ۲۰ قدر
 کشی صاناغان).

«گور صدقه سی بیرو، هم اوچ ویدنچی کونلرده آش بولماس.
 کیرهک نرسه لر توکل. فدیه بیرماس سز، دور ایتدیرماس سز. انشاء
 الله فالغان روزم، فالغان نزام بولماس» دیدی. صوگره «وفیه الاسلاف»
 ننگ سوادده بولغان اخیر جزعن بیروب ایتدی: «بونی برهان خلفه
 (شباکوی) گه بیروب بیاض غه کوچرتورسز. بخشی دقت ایله کوچرسون.
 آق برلری اوزنجه آق فالسون. ایکی نسخه ننگ برسی مونده فالور.
 ایکنچی سون ماتور ایندروب طشلاتوب، حج گه بارغانک آلوب باررسن.
 استانبولده زورراق دائره لرگه عرض ایتدیرمن. بلکه کتابنی تقدیر ایتوب
 باصدررلر. اگر ممکن بولماسه اول نسخه نی «مدینه منوره» ده عارف
 بک کتبخانه سینه وقف قیلورسز» دیدی. بیک کوب، مشقت چیگوب یازغان
 کتابینگ تانارلر آراسنک تقدیر ایتولوب باصیلا آلوینه اشانوب یتمه گان
 بولورغه اوخشی ایدی. وفات بولاسی کوننده ایرته برله بارغان ایدم.
 زینی حاجی برله ایکییزگه خطاب ایتوب: «بوکون آخشامدن چققاچک
 کیلورسز» دیدی. بز آخشامدن صوگ باردق. بز بارغاچ اوزاق ده
 اوتمه دی وفات بولدی.

مرجانی شاگرد لرندن صدرالدین بن ادهم القلاری یازا: «مرجانی بخاراده زماننده حفظ الصحه گه بیک رعایه ایتکان، قایناماغان صو اچودن احتراز ایتکان. صونی فایناتوب حاجت وقت اچارگه دیه صوغوتوب آصری ایکان. شول سبیلی کوب کشی گه بولا تورغان (رشته) آرووی بزگه بولمادی دیه اوزی سویلدر ایدی.

مرجانی، هر کون اوچ پاره قرآن کریم اوقیم، بر پاره سی اوقات خمسده نمازده تمام بولدر دیه ایدی. مرجانی عبادتده فرض و واجباتنی سنت شرعیه اوزینه ادا قیلور، بلا عذر جماعت نمازندن تخلف قیلماس ایدی. مسجدگه کرو چغودهغی آدابنی رعایه ده اوزی حسن اعتیادلی، واول گوزهل آدابنی باشقه لرغه دخی بیک مهم صایوب هر دائم تعلیم و تنبیه ایتمکدن کیری نورماس ایدی. مسجدده تسویه صفوی حقنده تنبیهاتنی بعض کره شدتله اجرا ایدر ایدی. رمضان شریفنی صاغنوب احترام ایله فارشی آلا ایدی. افطارغه بر کره بتون مدرسه شاگردلرینی دعوت ایته ایدی. اولده شاگردلرگه زکاتده کترته ایدی. صو کره آواغه یباره باشلاغانی حس ایدلدی. ساچن مدرسه ده شاگردلردن آلدره، ساچن صابن برله چلاندرمی، ساچ آلفانده باشینه اوفورلسه آندن بیک نهی ایته ایدی. ساچنی یش آلدره، هم اوزی برله برگه آلوب چغه ایدی. بر وقت ساچ آلفانده بر مناسبت برله: «بزنک شاگردلر اوزمگه تقلید ایتمه و چان کورونه لر، بز اوزمده تقلید ایتمایمز» دیمش ایدی.

اولینه قاینوب کبلگان بر شاگرد، مرجانی مرحوم برله کور شوب حال احوال صور اشقانده اول ملالری ننگ «شهاب حضرت ساعت تاغامی؟» دیه صور اقلارن ذکر ایتدی. حضرت: «صو ک، سین فی ایتدک؟» دیدکده شاگرد «برنی گنه توگل ایسکینی ده تاغا دیدم»، حضرت تبسم ایتوب تور دی ده «سین آلائی ایتورگه کیره کماس، بلسکه غیاث مخدوم کبک ایته سی ایدک، اول شوندا یلرغه «ساعت تاغام در هم یورتکان

ككبك، ساعتی در هم قیلوب تاغام دیگان» یخشی ئلی مجلس حضرتلری سین
 آیتکانگه کفایه لنوب فالغانلار، قناعتیلر ایکان، کمش استمهالندن بحث
 قیلغانلر» دیدی. (مرجانی ایکی قولتوقده ایکی ساعت یورتور، بزنگ
 کورد کمز چه هر ایکسی آلتون ایدی. یعنی موسی آلتون کی ایدی.
 ایشتوموه کوره برسون غروبی، برسون زوالی یورتکان(۱).
 تلچلی امامی ملا غیاث الدین عثمانی، آغاسی ملا جمال الدین
 حضرت دن نقل ایتوب یازا:

«مرجانی هر کون بر نيقدر قرآن او فونى اوزینه ورد ایتکان،
 همه بز لرگه ده» هر کون بر نيقدر قرآن او فونى اوزنگه عادت ایتکز»
 دیب وصیت ایته ایدی. کریم حضرتنگ شا کردلری، استاذارندن نقل
 ایتوب «شهاب ملا ئله نیندی جزالرغه گرفتار بولور ایدی، لکن اول
 هر کون اوچ پاره قرآن اوقی، آنی شول صافلی در» دیب ایتهلر ایدی.
 مرجانی ننگ مخلصارندن بختباری مرتضی ابراهیمف، مرجانی ننگ
 بعض سوزلرینی بریرگه جیوب یازغان ایکان. بو اورنگ شونى کوچه مز:
 «داملا مرحوم مرجانی ننگ قاراسوزلریده معنالی ایدی. بر وقت
 کورشی ده طویک قز یاغندن کیلگان بر ملاده بار ایدی. داملا مرحوم
 «نکاحنی اوزنگر اوقوگز» دیگاچ، قریه ملاسى «تقصیر! سز تورغانده بز
 اوقی آلمایمز» دیدی. داملا قزنگ اسمی نیچک دیگاچ ملا «میگلی بیبی صفا»
 دیگان ایدی، داملا «سین چونسزنگ اشیدر، مین اوزم معناسز آطنی
 قوشمیم، هم برگنه آطنی قوشم، اگر اوزون کیرهك بولسه مور جادن
 چغوب قوشارلر» دیدی. ایکنچی بر وقتده بالا آناسی «محمد موسی
 قوشسه گز ایدی» دیگاچ، داملا «مین ایکی آط قوشمایمن، یا محمد یاموسی
 دیب قوشم، اگر بیک کیرهك بولسه اوزنگر آرتدرسز» دیدی.

(۱) بو معترضه اچنده اولان سوزلر، مذکور ملا صدرالدین ننگ سوزلرن

کوچروب یباروچی ملا برهان الدین الباغشی ننگ در.

ابراهیم بای حقنده: آنک بیک کوب بخشیدم، هم ضرر لرن کوردم دیب سویلی ایدی. بروقت ابراهیم بای داملانی قوناغه چاقروب «داملا! آرامزده کوب اشلر بولدی ایندی، راضی بخیل بول» دیب بیک اعلی فزل تولکی طون کیتروب بیرگان. شول وقت داملا: «ابراهیم آغای! مین راضی من، لکن حاضرده چن رضالتی مینم قولمک ایماس، سیگنا اولگی اوق باروب فادالدی. اول اوقنی مین آلا المایمن» دیب ایتکان. بر وقت گور صدقه سینه آط بیرگاچ داملا: «گور صدقه سی هم آنارغه جانلی مال بیرمک شرعی بر نرسه توگل، فارت حضرتلردن فالقان بر نغفه، بز آنی شولای دیب آلامز» دیدی.

بر وقت مجلسک «تقصیر! وارینه دن آلوکز» دیگاچ: «فزان کشیسی بولسه کز سزگه ایتماس ایدم. مری دن رحیم ایتوکز دیب ایتورگه کیرهک» دیدی، مین «تقصیر! مری دن رحیم ایتوکز» دیدم. (مرجانی اوزی مری، یا که فایناتمه دیب سویلی بولغان). زاپیسکه گه هجری بل یازوچی غه بیک کیفیلنور ایدی. میلادی دن یازونی برده باراطمی «بارا طورغاچ محرم صفرلرنی بیلوچی قالماس» دیب ایتنه تورغان ایدی. ینه عوامنی اوستالگه اولتورتوب، علمالرنی توبه ن اولتورتوغه برده راضی ایماس ایدی. بر وقت عوامدن برسی «تقصیر! سز ایکی آط ییگوب یوریسز، بو پالیتسه لرگه گنه کیلوشه» دیگاچ، داملا: «مینم علمیمه ایکی آطده آز، آرتق بولسه هم کیلوشه، سزگه برسی ده کوب» دیب ایتدی.

بلده جای کونی تاشکیچوگه چیغه، کیتکانده: «جماعت! مین قریه گه چیغه من، مینی یوقسنمه کز» دیب ایتنه ایدی. ایکی ترویکه برله آشط بازارن یاروب چیغه، خلق ایکی یافدن صف باغلاب فالورلر ایدی. آمریکان آرسلانینه اوخشاب التفاتسز اوقوب بارر ایدی. بر وقت احمد اشهراطی ذاکر حضرت ایله سوزگه کیلوب بوزناک

داملا مسجدینه یوری باشلاغان ایدی. داملا آناغہ: «ذاکر ملا فاسق معلن بولسده اوز محل کده اوقورغہ نیوش» دیب کیلماسکه فوشدی. بر کون صالحون قش کوننده داملاغہ کردم. بر برسی اوستینه اونلاب کتاب فویغان کویونچه اونورغان یرنده یوقلی باشلاغان ایدی. فاطمه آبصطای «تققروب سلام بیرساک تورر» دیدی. تققروب سلام بیردم. یوموشنی بتوروب کیتہ باشلادیغده بزنی اوزاته توشدی. باشند کلپوش گنه ایدی. «تقصیر! باشکزغہ صالحون تبار» دیدکمه، داملا «باشندن صالحون نیمیدر، آیاقنی صافلارغہ کیرهک» دیب ایتدی. داملا بیک کچوک کوکلی ایدی، شول وقتده اوزاته چیغوب فایقانی جاوب قالدی. بر وقت داملاغہ شیخ عبیدالله سمرقندی منافبی یازلغان بر کتاب هدیه ایتدم. بو کتاب بیک اعلا آلتون ایله یازلغان ایدی. «میثکا بیک زور هدیه بیردیکز» دیب آرتق شادلانندی. ایولر، آطلر بیرسامده هونداین اوق ل ایتماس ایدی.

سمرقند عارفجان بای طوغروسند داملا مرجانی: «اول بر بای بتچه بولوب، بیک همتلی ایدی. ایکنچی حاتم طائی دیمه گه ممکن ایدی. مهمان خانه سینده کوب قوناق بولا ایدک. مدرسہ سنده اوقوچی شاگردلر گه هر نرسه نی حاضر لهب بیره، شاگردلر گه آنک خانه سنک نعمتله حاضر ایدی. شاگردلر نی بیک حرمت ایته، علماغہ بیک اخلاصلی ایدی» دیب سویلی ایدی. داملانی کاسیم (فاسم) گه قوناقغہ آلوب باردم. یولده پراخودده یغشی بالق ایتی حاضر له تدهک. بختیارنک حسن حضرت «مین آشخانه نی قاراب یوردم، بالق غه ئله نرسه صالدیلار» دیب سویلادی. داملا: «سز کورگانسز ایکان. ایندی برنک بر له اشارغہ یارامی، بز کورگانمز یوق، بز گه اشارغہ یاری» دیب حسن ملاغہ آشنی آشانمادی. داملا مرجانینک کیره کلی بر گه قولی بیک آچیق همتلی آدم ایدی. شماخی ده زلزله بولدقده «مونه آچه کز اورنی، بیک تیوشلی اورن، نوشبروان

عادل تورغان شهر» دیب سویلادی. شول وقت ۱۲۸۰ صوم آنچه جیوب
بیاردی.

بخاراده داملا عبدالشکورگه داملانگ کتاپن بیروب ایدم. قاراب
چتغاج احتیاط ظیر حقنده اوشبو سوزلرنی سویلهدی: «مین اوزم شول
کتاپنک یولنده من. خدای تعالی بر وقتک ایکی نماز فرض قیلغانی یوق.
بخاراده هم اوشبو شبهلی نمازنی فیلدرماس ایدم. خلق تلندن گنه
قورقامن. داملا شهابنک قورقمای اجتهاد ایتووینه بارک الله» دیدی.
(مرتضی افندی سوزی بو اورنده تمام.)

محمد بن عطاءالله المسلمی، مرجانی حقنده ایشتهکان اوشبو
خاطره لرینی یازا (۱) «مرجانی حضرتلرینک اعتبارلی شاکردلرندن بولغان
بهاءالدین بن ابوالعالم المسلمی دن ایشتم: «مرجانی حضورنده تعصیل
ایتوب طوردیغمز وقتده قازان شهرینه استانبول کتاب سودا گرلری
کیلدی. من ایسه هیچ کیچکما کسز بن بوسودا گرلر حضورینه باردم ده،
کرووم ایله ۱۲ صوم برابرینه «احیا» کتابی ساتوب آلدیم، بونگ
ایچون فوق العاده شادلاندم ویستودن صوگ درس گه کرووی ایله
استاذمز حضرتلرینه کورساتدم. مشار الیه حضرتلری کتاپنی آلدی.
نیچه جلد وهر جلدی نیچه شار بیت هر بیتنی نیچه شار یول ایدکینی
سانادی. قایسی شهر قایسی مطبعه ده باصلدیغنی، کم طرفندن تصحیح
ایدلدیکنی تمام اعتبار ودقت ایله قاراب بتوردی ده، موندی کتاب
آلوم ایچون میگا رحمت اوقودی، وبهاسی آرزان ایدکینه فوق العاده
تعجب ایدوب دیدی: - بن قول یازمه احیانی قرق صوم برابرینه آلوب،
قولمه موندی قیمتلی خزینه توشدیکسی ایچون بی نهایته ممنون اولمش
ایدم. کتابغه حر یص بولدیغمدن قرق صومنی کوگلمه ده کیتورماش
ایدم، ایمدی بزنگ شول وقتمز ایله حاضرگی وقتنی چاغشدروب قاراگز»

صوگره محمود افندی مرجانی حقنده آتاسندن ایشتکان سوزلرن
 یازوب آیتہ: «...مرجانی حضرتلری بیضاوی تفسیرندن «یا ایها الانسان
 ما غرک بربک الکریم» آیت کریمه سینک تفسیرینی هر وقت او قور،
 معناسینی، مفهوم و حکمتلی سرلرینی بیان قیلور و شا گردلرینه شونک
 ایله نصیحتلر ایدر ایدی. خطبه لره هم وعظ و نصیحتلرگه دائر یرلرینی
 «مقامات حریری» دن کوکلندن اوقوب معنالرینی سویلر ایدی...
 مرشد کامل گه ائتساب حقنده کیگاشدیکمه، مرجانی حضرتلری: «بوش
 وقتلر کزده قرآن شریف اوقوگن، حق تعالی قرآن اهللرینی انشاءالله
 ضایع ایتماز، دنیاوی مرادلر بوله-اسه کیله چاکده بولور، قرآن اوقومق
 اوز منک عادتیم بولدیغندن شا کردلرمنی ده اوشبو یولغه کوندره سم کیله»
 دیدی. بر وقت ابوالعالم المسلمی «قورصاوی نک اوزندن اوستون
 بولغان علامه تفتازانی انتقاد و مؤاخذه ایتووی تریبه سزک بولمازمی؟»
 دیدگنده مرجانی نک چهره سی اوزگه روب، یوزنده غضب علامتلری
 ظاهر بولوب، بر آز سکوت دن صوگ اوشبو رهوشده جواب بوردی:
 «بز نک خلقمز، بلغار قزان مملکتلرندن فیض الهی کیسلدیگن ظن
 قیلرلر. شونک ایچون آرالرندن حقیقی علم گه مالک بولغان کهمسه نک
 ظهورینی، و صوگیلر نک بورونغیلر درجه سینه ایرشمکی ممکن بوله ایله چغنی
 اعتقاد قیلرلر. اوز قوملرینی تنقیص قیلو، و اوز عالمرینه حقارت
 کوزی ایله قارابونلرده عادت و طبیعت بولمشدر. اوشبو سببدن بونلرده
 چن معناسی ایله عالم بر کهمسه ظاهر بولسه، آکا اذا وجفا، جور و ظلم
 ایتک عادت حکمینه کرمشدر. داملا عبد النصیر کلام فننده ده، علوم
 عقلیه ده ده، معانی و بیان هم ده عموما علوم هر بیه ده ده تفتازانی درجه سینه
 ایرشوگنه توگل، بلکه آندن بیک کوب درجه بوقاریدر. بلغار و قازان
 مملکتلرندن ده فیض بابی کیسولسگان یوق.. اگرده بلغار و قازان خلقی
 قورصاوی قیللندن یولی ایله سعی ایتکان بولسه لر قورصاوی کبی
 درست علمنی تابش بولورلر ایدی»

مرجانی حضرتلری نڭ قزان علماسی و عوامی ایله اختلاطی آزر اق بولغان. اول کوب اشلرده آنلر ایله آڭلاشا آلمانان. اول کوب وقتنه آڭلاشا آلماناچ اوزی ده «خلق اهو می، مین اهو می؟» دیب آیته ایسکان. قزان بایلرندن اختلاط ایسکان کشبیلری آزر اق بولغان. آنلردن بعضری حقنده «لابد لکل فقیه من سفیه» دیه ایسکان. مرجانی نڭ مجلسارنده ایڭ کوب مخاطب بولغان ذاتلردن بری بلال صوفی بولوب، بعض خصوصی راق مجلسلر گه دعوت ایدلد کده «بلال صوفی نیده چافر کز» دیب آیته ایسکان. صوفر بلال صوفی، حافظ قرآن، یغشی غنه طاوشلی، مرجانی مجلسلرنده قرآن اوقی، مدرسه سنده فقه ونحو صرف درسلری اوقوته، یغشی غنه علمی ده بار، شونلر ایله برابر بیک ظریف بر آدم بولغان. سوزلری معالی بولدیغندن، مرجانی آنڭ سوزلرندن قزفلا نه، مسکر وتشویشلی وقتلرنده آنڭ سوزلری ایله کوکل آچا ایسکان. اوشبو مجموعه مزنی اوقوچیلر نی بلال صوفی لطیفه لرندن ده الوشسز فالما سونلر دیب آنڭ بر نیچه سوزن نقل آیته مز:

بر وقت قزان نڭ بر مسجدینه بر عرب کروب معراب آلدینه اولتورغان. سوکره مسجد گه، شول مسجد نڭ ملاسی کروب، عادت گه اورنینه اولتورمقچی بولوب، عرب که ایکنچی اورنغه کوچوب اولتوررغه اشاره ایسکان. آڭلاماچا تنبیه ایسکان، سوکره آچولانوب «انت خنزیر» دیگان. بوکا عرب نڭ کیفی بیک بوزولغان. بر کون ایسکندی اخشام آراسنده مسجد آلدینه چغوب اولتوردیغنده بو واقعه نی مرجانی گه سویله گانلر. اول بواش گه بیک متأثر بولوب، بونداین واقعه بولووینه هم تعجب هم تأسف ایسکان. شول وقت بلال صوفی سوز گه کرشوب: «حضرت! مین بوکا برده عجب لنهیم؛ هر کم، اجنبی بر کشی گه اوچرادق، بلسگان لفظلری برله خطاب آیته. بوملاده عرب گه خطاب ایتار گه، آنی آچولانورغه برسوز او یلاغان. کوکلنک کشی آچولانورلق

باشقه سوز بولماغانلقدن «انت خنزير» ديب ايتور گه مجبور بولغان.
 مين مونده برده عيب ايتارلکده، عجب له نورلکده اورن بلهيم» ديگان.
 مرجاني بوني ايشتد کده غايت کيفي كيلوب، غايت کولوب، اخشام
 اوفوته آلمی فاي توب کيتکان.

بر وقت بر مسجدنک مناره سی تیره لی ره شتکه قويدفده، اشلاوچی
 روس شونده غی آرقیلی قوبلغان تيمر لر اوستنده التفاتسز بورگان.
 توبان توشد کدن صوگ مؤذن «سين قورقمچه نيچک بوريسن؟» ديگان.
 آنارغه فارشی روس يارم تانارچه اولرقي: «آراقی آشاغان ده بورگان.
 آراقی آشا... سه سين ده بورر» ديگان. موگفا فارشی شونک حاضر
 بولغان بلال صوفي: «بلهيم شول، آنده بورر ايچون آراقيني آشاو کيرهک
 بولسه. يوقسه ايچوده بزنگ مؤذن ده سين دن فالوشماس» ديگان.

بر وقت قزان ننگ مشهور بر مدرسی اوز محل سنده گی مؤذن
 ايله قچرشقانلر. ملا مؤذن گه: سين نادان ديگان. مؤذن اوزنگ ميندن ده
 نادان ديگان. ملا های احمق، سفسطه، دوگنز ديگان. مؤذن ده شونداين
 سوزلر ايله جواب فاي تارغان، اوزاق قچرشقانلر. بر وقت مرجاني وبلال
 صوفي مجلسنده، ملا برله مؤذن سوگشکانلر قچرشقانلر، ديب سويلندک
 بلال صوفي: «سوگشکانلر، قچرشقانلر ديب ايته سز. بو سوزلرننگ
 قايسى اورنده سوکشو بار ايکان. مين آگلامادم. ايکيسی ده درست
 سوز ايتکانلر بيت» ديگان. بولطيفه دن هه سی ممنون بولوب مجلسکه
 ياگی روح کرگان.

لوندن ده بر شرکت طرفندن مرجاني حضرتلرننگ ترجمه حالی
 و کتابلری حقنده استفسار ايتوب بر مکتوب کيلگانی، هم مرجاني ننگ
 جوابی اوتسکانده تکرار يازلغان ایدی. بو اورنده شول مکتوبلرننگ برهان
 افندی حبيب قلميله يازلغان تانارچه ترجمه سون درج ايتهمز:

لوندن نشر شوکتی.

LONDON Publishing Company

نسبکہ دائر اثرلرنی نشر ایتوگہ خصوصی اہمیت بیریلہ.

کاتب: ویلیام ستون

غزینہ دار: یوجین ۱۵ دہمس

مارت ۲۰ ۱۸۷۴ سنہ.

افندم!

علمی اثرلرنی نشر ایتو اشبنہ نظر دقت ایتووگزی اوتنہ بز. حیات گز وتورغان اورنگز حقنہ اجمالی معلومات بیروب، استال اوستینہ فازوب یاصالورلق روشہ ایتوب توشورولگان فوتوغرافگزی بپہرسہ گز ایسکان.

پارتریتلرنی فازوب یاصاو، وفوتوغرافلرنی یاگادن توشورو اشلری ایگ اوستا آدملر طرفندن اشلہ نہ در.

اوزگز وتورغان شہرگز حقنہ غی اجمالی معلومات ۱۵۰۰ سوزدن عبارت یاکہ آرتغراق بولورغہ یاری. سزناک طرفندن بیباریلہ چک اجمالی معلوماتنی وہ پوارث دیسون، فرو آسالا، والہیات دوقتوری جوزف اوغس وباشقہ مشہور محررلر قاراب ترتیب ایتوب بپہرہ چکلردر. بواش بر عائلہ ایہ سینک عائلہ سینہ فالدر تورغان بر اثری ویادکاری بولد یغندن زور بر اہمیتنی جائز بولسہ کیرہ ک. بوندی نرسہ لرنی نشر ایتونک بعضا برہوگہ اقتصادی، صنایعی، و سیاسی جہتلر دندہ فائدہ لی بولوی بیک ممکندر.

اوزگزناک وتورغان شہرگزناک فوتوغرافلری کابینیت اولچہ ونک (عادی ویزیتنی کارتچکہ اولچہ ونندن زور راق) بولورغہ تیوشدر.

بزگہ ناغیدہ زنہار اوزگزناک تورغان شہرگزنی تفصیلا توصیف ایتوب آرخیٹکتوراسی، بیرلری، وتاریخی جہتندن اہمیتلی نرسہ لری حقنہ تفصیلا یازسا گز ایسکان.

حاضر لندگان معلوماتنی اویوشدرغہ وقت بیک بیتکانلکدن
لطفاً بو اشکە تیزرەك اہمیت بیر ساگز ایدی.

احترام بلهن

لوندن نشر شرکتی

پرافیسور یوجین ئەدەمس.

شہاب حضرت نڭ جوابی.

افندم!

مارت ۲۰ نار یخلی مکتوب گزنی آلدق. اوز طرفگزدن توصیف
ایتولگانچہ اوز منڭ فوتوغرافمنی و حیاتیتم حقنکغی اجمالی معلوماتنی
سزگہ بیارامن. اما تورغان شهر منڭ فوتوغرافیننی بیارو ممکن بولادی.
حیاتیتم حقنکغی، اجمالی معلومات عر بچہ باز بلمشدر. بیرگان قرار گزنی
لطفاً بڭا بلدر ساگز ایدی.

احترام بلهن

ملا شہاب الدین.

مرجانی حقنہ مطبوعات

مرجانی حضرت نوری اسلام عالمندہ ومطبوعاتندہ مدرسہ سی وتعلیم
 ره وشاری برله توگل، بلکه یازغان کتابلری ایله تانولا. هر یرده بولغان
 مطبوعات آنک اثرلرن وخدمتلرن بیک بخشی تقدیر ایتهلر. آنک اوز
 وقتندہ طبع ایتولگان ناظوره الحق، ملا جلال حاشیه سی؛ سوگره مقدمه
 ومستفاد الاخباری باصلوب یراق یرلرگه (هندستان، مصر، حرمین، شام،
 استانبول طرفلرینه) قدر تارالا، زمانه سینک ایلک زور عالملری آنک کتابلرفندن
 استفاده ایته، یازغان فکر وتحقیقلرینی اثرلرینه کوچره لر. سوگره رق
 آنک عزامه سی ایله اعتقادده اولان بررساله سی مصدره طبع ایدلدی. تانار
 علماسندن، اسلام عالمندہ باشلاب تانولغان کشی ده مرجانی حضرت نوری بولدی.
 بزوارنک، آنلردن بعضار بیک مرجانی حقنک اولان شهادتلرینی کوچروب،
 سوگره اوزمزنک تاتار مطبوعاتندن انتخب ایتوب بعض نرسه لر یازامز:
 ابوالحسنات مولوی عبدالحی الهندی الکنوی «النافع الکبیر
 لمن یطالع الجامع الصغیر» کتابنک، طبقات فقها خصوصنک، بعض عالملرنک
 فکرلرن بیان ایتکچ ایته: «الا ان فیہ انظار اثنی من جهة ادخال من
 فی الطبقة اذ علی فی الادنی قد ابداهما الفاضل هارون بن بهاء الدین شهاب الدین
 المرجانی العنقی ولا بأس بسرد عبارته لتضمنها فوائد شریفة وفرائد لطیفة
 وهی هذه. (سوگره ناظوره نک ٥٨-٦٠ صفهلرن کوچرگاچ ایتسه)
 انتهى ملخصا من ناظوره الحق بقدر الحاجة. وهو کتاب نفیس فیہ لطائف
 ونفائس فی هذا المبحث وفی غیره فلیطالع. وهذه الانظار الی اوردها
 مستحکمة مضبوطة وقد کان بعضها یخطر ببالی ویختلج بقلبی الا ان خوف
 المجادلین کان لایرخصنی لذكرها الی ان ارسل الی بعض افاضل العصر
 الکتب المذکور فطالعت فانتفعت وحمدت علی حسن التوارد.»
 ابو الطیب صدیق بن حسن الهندی القنوجی «ناظوره» کتابن، کوب

استعمال ايتكان كتابلرندن صانى هم «لقطه العجلان فبماتمسن الى معرفته حاجة الانسان» اسملى كتابنده أيتنه:

«واقول وصل الينافى هذا الزمان اعنى سنة الفى ومائين واحدى وتسعين مؤلفى للشيوخ الاجل والعبير الاكمل هارون بن بهاء الدين البلغارى سلمهما الله تعالى على يد الحاج العجيب محمد احسن الطبيب العاج پورى الففى مسئلتنا هذه واطال فيها غاية الاطالة ولم يدع لقائل عدم الوجوب حجة ولا مقالة وسماه بناظورة الحق فى فرضية العشاء وان لم يغب الشفق فلنلخص هنا كلامه ولنحزر مرامه بما يتضح به الصواب ويحجى الحق ويزهق الباطل وينحلى به جيد كل عاقل فاقول قال سلمه الله تعالى وعافاه وعلى معارج العلى رفاه... (ناظوره دن آلتى بيت قدر كو چرگاچ أيتنه) انتهى كلام الناظورة وهو حرف من الكتاب وقطرة من العباب وكم فيه من ادلة وبراهين على فرضية العشاء على جميع المكلفين من الامة على السواء غاب عنهم الشفق اولم يغب تركناها مخافة الاطالة فمن شاء تفصيل ذلك فليراجع اليه.»

تونس علماسندن شيخ محمد بيرم «صفوة الاعتبار» كتابنده (ج ١ ص ٧٥) بلغار خلقى نك اسلام غه كيلولرين، هم ياستونك فرض بولو مسئلسون بيان ايتوب ايتنه: «وقد افرد المسألة بتأليف بديع احد علماء هاته البلدة فى هذا العصر وهو العلامة هارون بن بهاء الدين المرجانى شهاب الدين البلغارى ايد القول بالوجوب وله نفس بديع وقول مصيب فله الحمد على وجود أمثالهم فى هذا العصر الذى تغرب فيه الدين فضلا عن العلم.»

شيخ جمال الدين القاسمى الدمشقى «دلائل التوحيد» كتابنك مرجانى نك اثبات نبوت حقه غمى سوزارن نقل ايتوب أيتنه: «انتهى كلام المرجانى ومن سبر كلامه وارئه فى حواشى الدوانى رأى له نفائس نكت وتحقيقات وقوة صدق فى الحق وغرائب اختيارات.»

استانبول علماسى آراسنك مرجانى باشلاب جلال حاشبهسى ايله تانلغان.

بيك كوب مدرس لر آنك تحقيقاتلر ن استعسان اينوب كتابن درس لرده استعمال اينكانلر. بو خصوصه اوتكانده يازلدى. صوكره «مستفاد الاخبار» كتابي چيغوب، مشهور تورك مؤرخلرندن نجيب عاصم افندى، اول كتاب ايله استانبول علماسون نانوشرخان. اول «تورك تاريخى» اسملى اثرى نك حاشيه سنده «مستفاد الاخبار» دن آلمش بيش بيت قدر ۱۰-۷۵ دن «وولغا» بوي مسلمانلرى حقنده نقل اينوب ايتبه: «... شهاب الدين ابن بهاء الدين الهرجاني نك حقيقه عصر حاضرده علم تاريخك واصل اولديغى درجه كمال ايله متناسب بر صورتك قازان توركچه سى ايله ناليف ايلديكى (مستفاد الاخبار) نام اثرنده بيان ايديبور. بو اثرك نه قدر مكمل اولديغنى شول صحيفه لرك حاشيه لرى كوستر مگه كفايت ايدر.»

اوزم نك ناتار علماسندن ايسه توننار على ايشان، استرخان محمود ايشان داغستانى، قورصا حسن حضرت، ترويسكى شيخ زين الله حضرت، قورصاوى عطاء الله حضرت كسى آنى حمايه ايتوچيلر بولسه ده، حياتنك آچيقدن آچيق ميدانغه چيغوب محامه وتقدير ايتوچيلر يوق حكمنده ايدى. خصوصاً قزان علماسى، عمو مادبورلك آنارغه خلاف ايدى. فقط مرجاني نك اخبر عمرلرنده قزان اماملرندن داملا عالمجان البار ودى، حسين حضرت هم اوغلى ملاظريف اميرخانى، ملا محمد شاكر بن عبد الجبار آكا طرفدار بولغانلر ايدى. مطبوعاتده ايسه آنك اعتقاد وفقه بابنده بعض اورتاغه قويغان مسئله لرنده طرفدارلق ايتوچيلر، بعضا سوزلرى ايله استشهاد ايتوچيلر، آز بولسه ده كورنگالى ايدى.

آنى آچيغراق تقدير ايتوچيلر دن برى، محترم رضاء الدين حضرت بولدى، اول ۱۳۰۵ ده مطبوع «الاعتبار» اسملى گوزله رساله سنك، مرجاني كتابلر ينه درست بها قوبوب بر ايكي جمل يازا.

عموما رضاء الدين حضرت مرجاني نك اثرلرن وفكرلرن احبا، وخدمتلرن تقدير ايتو خصوصنده ايك كوب خدمت ايتوچيلر دنلر.

موقت مطبوعاتىن دە آنڭ اسمى ايڭ كوپ «شورا» صحيفەلرنە كوربەندەر .
بىلكە حاضرگە قىر مەرجانى اثرلارنىن ايڭ كوپ استفادە ايتوچى دە اول
بولغانىر .

محترم اسماعىل غىبەر بىنسكى جىناپلارى «ترجمان» چىغە باشلادىن
صوگرە، بىر نىچە مرتبە آنڭ خىدمەتلەرنىن واثەرلەرنى تەقىر ايتوب اوزدى .
وفاتىنەك اوشبو سوزلارنى «ترجمان» دە يازغان ايدى: روسىيە اماملارنىڭ بو عصر دە
ايڭ مشهور علماسىن بولمىش قزان مەرسى آخوند شەھاب الدىن المەرجانى
حضرتلارى، مېئىلى اول قىلدى غەلەتنى شىفا ياب اولمىيوب اوشبو شەھاب المەظم نىڭ
۲۸ يۈمىنەك وفات اول قىلدى خىبر اولمىشىر . مەرحوم مەرسى ۱۲۳۳ دە دىنبايە كىلوب
ابتدائى درسلىرى آتاسىنن آلوب ۱۲۵۵ دە تەحصىل علوم اىچون بخارا يە كىدوب
اون يىل قىر اكمال تەحصىل دە بولدىلار . سائىر مىنلار مەزە قىياس اولمىيەرق علوم
ادىبە و دىنبايە تەحصىل ايلە قانع اولمىيوب حساب، هېئەت حەكىمەت و تارىخ
فىلورىنى مەكەل تەحصىل ايدوب تەدرىسەن قالمىش زمانى تاليفات ايلە
كىچورمىشىر . بىكرىمىنن زىيادە اثرلارى قالوب بوللارڭ آراسىندە
(وفىة الاسلاف و تەحىبە الاسلاف) عربى العبارة و (مستفاد الاخبار فى احوال
بلغار و قزان) توركى العبارة تاليف كەردەلرى غايت مەتبەردەر . مەرحوم مەصنەف
و مەرسىڭ نام و شەھرىتى روسىيە واورتە آزيانڭ ھەر طرفنە جايراب جەلمەز
اىچون باعث افتخار اولدىغى كىيى وفاتىنن سەببە دىخى جەلە متاثر
اولاچقىر . رحمت اللە عليه . (۱۸۸۹ نچى يىل، آپرىل ۲۸، نومەر ۱۶) .

بوندىن بىر ھەفتە صوگرە چىققان «ترجمان» دە اوشبو سوزلارنى يازغان
ايدى: «مەرحوم مەرسى و مەصنەف شەھاب الدىن المەرجانى حضرتلارى نادر
علمادىن و بىكرىمىنن زىيادە تاليف صاحىبى بولدىغىنن بىنمەزدە آدى
اونوتلمىيوب امثال و عبرت بولسە كرك . بويە دانا آدملىك ھەر حالندە
ھەر سوزندە ھەر كۈندە بىر عبرت اولور . بوللارى بىلەك و جويماق كرك .
بونڭ اىچون شەھاب الدىن حضرتنىڭ تەرجىمە ھالىنى يەنى دىنبايە كەلدىگىنن

بقایه چکایکنه قدر حال واعوالنی بیلوب وتفتیشلهب یازمق وبعنه عمومک
عبرت واستفادهسی ایچون نشر ایتمک کرک. شهاب الدینمز بر ایدی،
قدر وقیمتنی بیلیمک آنک ایچون دگل بزلر ایچون افتخاردر. (۱۸۸۹،
مای ۵، نومرو ۱۷)

مرجانی نك وفاتینه یکرمی بیش سنه بولدفه «ترجمان» ده اوشبو
سوزلرنی یازدی: «شهاب الدین افندی حضرتلری ۱۴ نچی عصر هجره
بینوشمن بویوک عالمرك بریدر. . عربچه اون بر علمی اثری وتورکچه
«تاریخ بلغار وتورک» سی واردر. ابوالغازی بهادرخان شرق وشمال
تورکلرینک بر نچی مؤرخ ایسه، شهاب الدین مرجانی ده ایکنچی سی
عد اولونماق لازمدر. یازدیغی تاریخده قوللاندیغی «لسان» شمال
تورکلرینک لسان ادبیرینه نمونه اولاماز ایسه ده اساس اولدیغی
انکار اولونماز. شهاب الدین حضرتلرینک ملی وادی معیشتده برافدیغی
اثر وتأثیر بویوکدر. ۱۸۸۳ سنه سنه قازانه واردیغمزده مرحوم مدرس
ایله کوریشمش ایلك. او وقتک علماسی آراسنک «غازیته» و«مطبوعات»
قدرینی آکلایان آنچاق شهاب الدین حضرتلری ایدی.»

جمال الدین افندی ولیدی «تاتار ادبیاتینک باشی» اسملی اثرنده یازا:
«.. بزنک بوندن اوتوز فرق یل ئلك گی انتباهمزی تاریخ حاضرله گاندر.
لکن بولارنی تاریخ کملر آوقیلی وکملر یاردمی ایله اشلدی، انتباهه
کملر زور رول اوینادی. بو سوزنی یازغانده مینم ایکی کشی خاطرگه
کیله. . بولارنک برسی بخارچه چالما چالغان، کازاکی اوستندن نماز
طولوی کینگان، آچولانغان قیافت ایله گنه قارات طور. . بو کشینک
«مستفاد الاخبار» صاحبی شهاب الدین المرجانی حضرتلری ایسکافن
ئهیتورگه ده حاجت یوق. . تاریخ کورسه تهرکه هر ملتینک اولده دینی
ایله علمی، مدنیتی برگه وحنی بر معنی ده اوق یوری. آلارنک بتون
هملری دینلرندن چغا. . بوندا ی ملتله ده انتباه وجودکه کیتراگان

كشىلرده كوبسنىچە رۇبىس روحانىلر بولا، بو انتباه اولده فقط دىنى بولا . . . بزدهده شولوق حال بولدى . . . شهابالدين حضرت باشقه ايبدهشلىرى قزان ملالارى كىك بر بخارى داملانك بخارا كورگان مخدومى ايدى. لىكن اول اوزىنك علمى فكري بىلن ايبدهشلىرىنن آيرلدى. اول علمنى بزىنك جهور علماغه خلاف بر صورتده آكلادى. بولار اوزلرىنك علم طوغروسندهغى طار رامكالارىنى يمركان اوچون شهاب حضرتنگه فارشى كىلدىلر. شهاب حضرت چن مسلك كشىسى ايدى. اول بتون عمرى بويى شول مسلكى اوچون طرشدى وفوق العاده بر فعاليت كورسەتدى. . . اول اول اسلام مجددى (رىفورماتورى)، ايسكنچىدىن تانار - تورك مورخى، اوچنچىدىن تانار ادبى دز. شهاب حضرتنى عصر مزده ديمەسەكە مەلىكەتمزده بولغان اسلام مجددى ديسەك خطا ايتكان بولماز.

شهاب حضرتنك يازغانلىرى اول زمان علماسىنك دقتن جلب اينەرلك وآلارغه تاثير بيررلك درجەده ايدى. اول بىك كوب باشلارنى آزىمى كوبرمى تقليد بويوندورغىدىن قوتقاردى، آلارغه تحقيق و تفكر اوچقونى سالدى. شهاب حضرت چن مەناسىلە بر بويوك اسلام عالمىدر. اول فقه، اعتقاد، تاريخ اسلامغه دائر جلدلر طوليسى كىتابلر يازدى. اول بويافدىن بر بزىنك تانارلرنك غەنە توگل، بتون عالم اسلامنك اورتاق بر كشىسىدر. . .

شهاب حضرت تورك - تانار مؤرخى. . . شهاب حضرت وانك مستفاد الاخبارى بزىنك قارا كفى ماضىمىزنى ياقىرتوچى برنچى طاك ياقىسىدر، همده تيزدن قوباش چقاچاغىنى خبر بىره طورغان طاك ياقىسىدر. شهاب حضرتنك تورك - تانار مؤرخى بولوى آرخبوالردهغى رسمى كلغلردن، تورلى كىتابلردن كىرەك قدر ماتىرىيال جىيوب كىتاب ترتيب ايتودن عبارت بولسە ايدى، بز آكها طاك ياقىسى كى زور

اسم طاغارغه آشقهاس ایدک. لکن، اول بزده تاریخ بازوچی غنه توگل، تاریخنگ موجدی، تاریخنگ آناسی، اول بزنگ هیرودمز...

شهاب حضرت ننگ مستفادالاکباری آچیق تاتارچه یازماغان. بو آننگ بر قصوری بولسه بولور... تاتارچه یازوعیب سانالغان برزمانه تاتارچه شوندا یازورکناب یازغان کشین، بزئلهسه نیچوک بولسون تاتار ادیبی دیمز. شهاب حضرت ننگ تاتارچه طرز تحریر واسلوب افادهسی بو کونده هیچ کم طرفندن ایبه رهچک بر نرسه توگلدن... اگرده بو عصرده بولوبده شولای یازغان بولسه، احتمالیکه بز آکا باشقه تورلیبهک قاراغان بولور ایدک... اول البته حاضرگی تل ایله یازا آلمادی، ممکن قدر تصنعات لفظیه اوچون طرشدی. فقط بو حکمنی آننگ بوتون یازغانلری حقنده یورتوبده بولسی، اول اورنی اورنی بلن برده تسکلفسز طوب طوغری تاتارچه یازدر...»

محترم رضاءالدین حضرت یازا(۱): «مرجانی، اسلام دنیا سنک علم تنزل اینووندن، همده مدقق فاضلر، محقق عالمرنگ هجرتلرندن سوک آنلرنگ اورنلرینه مسماسز اسملر، روحسز جسملر اوطوردقلری بر وقتده، روسیه اسلاملری آراسنک ظهور ایتمش نادره لردنر.. مرجانی حضرتلری الوغ بدنلی، گوزل بوزلی، اوزون بویلی، سیراک و آز صفالی کیک ما ئلابلی، غایت سلطنت ووقارلی، فوق العاده زیراک و صبرلی، آز سوزلی، متفکر بر آدم ایدی. قوه حافظهسی قوتلی بولغانلقدن مدارک، بیضاوی، فتح القدیر، وهدایه، احیا و ابن خلدون کشاف کبی اثرلردن بیک کوب اورنار حفظنده بولور و مناسبت کیلگانده شونلرنی

(۱) «شورک» ۱۹۱۴ نجی یل ۸، ۹، ۱۰ عددلرند، مرجانی گه عائد مقاله لر، وبر نیچه آدم ننگ ملاحظه لرینی درج ایتمش ایدی. بو خصوصده اولان معلوماتنگ بر یرگه جییلووون مناسب کوروب، بو اورنده شونلردن مهم، هم موجب تکرار اوله مانلرینی هم (شیخ زین الله بن حبیب الله حضرتلری ننگ، لطفی اسحاتی، زکی ولیدی افندی ننگ ملاحظه لرینی) اجمالا گنه نقل ایتمز.

اوقور و بازار ایدی.

آثاری. مستقل کتاب و رساله لرندن باشقه، خصوصی بحثلر حقیقه مقاله لر بک کوب بولوب، شول مقاله لر ناک بعض برلری بعض شا کردلر بیک گنه کتبخانه لرنده قالغانلغی روایت اینوله در. اثرلری، کوب آدم لر ناک اشلری قبیلندن سوز جیموق، کتاب ناک جئهمینی زورایتمقدن عبارت توگل، بلکه هر بری تنقیح و تهذیب قیلنمش، بحثلری فن اصول لرینه بنا اینولمیشدر. اوزمز کورگان کتابلرینی بز شولای تابدیق.

عربییه عالم لر ناک مجتهدلری، سیدویه وز جاج کبی متخصصلری لحن سویلا و عرب شعرلری ناک سرلرینه توشنما و ایله متهم بولوب طور دفلر نده، مرجانی عبارت لر نده بعض بر لحن و یا که استعمال غه خلاف سوزلر بولسه عیب سانالماز غه تیوشلی. شولای بولسه ده مرجانی ناک عربجه سی ابن خلدون و غزالی عبارت لر ی قبیلندن لذتلی و سلیس ایکنانلغی انکار قیلنماز.

بر کیمسه ناک مسلکینی تعیین قیلور ایچون ای ناک طوغری یول، دوست و دشمنلری سوزلری توگل، بلکه یازغان تالیفلر بدر. موندی اثرلر و تالیفلر، میزاندن اوتسکار لسه، منتقدلر اصولی اوزرنه دفت ایله مطالعه قیلنسه صاحبی ناک مسلگی خالص و درست بولوب آ کلاشیلور. شوناک ایچون صاحب ترجمه مسلگی ایله آشنا بولور غه تلا و چیلر آن ناک اثرلرینی مطالعه قیلور لر.

طرویسکی شیخ زین الله بن حبیب الله حضرتلری یازا: «وطنی ان المجدد فی دیار الهند فی علم الحدیث والفقہ والتاریخ والکلام هو ملا عبدالحی وفی استانبول فی علم التصوف والحدیث شیخنا ضیاء الدین السکومشخانہوی قدس سره وفی قازان شهاب الدین المرجانی ای فی علم العقاید و علم القرآن».

لطفی افندی اسحاقی یازا: «مولانا شهاب الدین المرجانی وقتیلہ قزان
۴۰ (مرجانی)

متعصبی فاشنده تقدیر اولنماز ایکان، ممالک اسلامک سیاحتیم اثناسنه اول ذاتنی تبجیل ایدنلرگه تصادفی ایتمشیدیم. بخاراده دیباجه اوقوتو چیلر آراسنده عصرنده ایك معتبر بولغانی مفتی عبدالرازق دن: «داملا شهاب الدین المرجانی اگرده زند(حیاتنه) اوله ایدی؛ بالقصد واروب کورشور و درس اوقور ایدم» دیه سو یلادیکنی تکرار ایشتیم... دجاز علماسندن مرجانی مدح حقیقه کوب سوزلر ایشتیم. آنلردن بری شیخ زروق پاشادر.. بو ذات هر وقت: «الشیخ الشهاب القزانی کان عالما فاضلا وفی ظنی انه لم یسبق مثل فی ابناء التاتار فتشتت توالیفه وقلبت صحائفها ووجدتها مطابقا لاسلوب العرب اعتنیت واقنیت آثاره وجلدت کلها باحسن ما یكون محبة له...» دیور، وبعض وقت «احب طلبة فزان لاجل شهابهم» دیور ایدی.. استانبولده وقتیمده مشاهیر وقت ودارالشفقه هم دارالفنون مدرس کرامندن بولغان ادیب محترم خالص افندی: «شهاب الدین المرجانی حقشناس، فنونه مطلع بر آدمدر. فقط شوراسینه نأسف ایدرم که فزان اسلامری واولاد تاتارده بو درجهده احتیاجات علمیه اولدیغی حاله «حزامة الحواشی» نام کتاب یازوب، لزومی اولمیان یرلرده نکته لر آراب عمرینی یوق برده صرف ایتمشدر. اما ناظورة الحق، وفیه الاسلاف، مستفاد الاخبار نام اثرلری بحق گوزل شیلردر. بونلر ایچون تشکر ایلرم، تشکر ایلرگه بورچلییم. کاشکی برر خیر الخلق اولان ذات مستفاد الاخبارک تاممنی طبع ایتمدرسه، بنده اصل روسیه لی اولدیقم ایچون شهابمز نه لر یاپمش، دیه افتخار ایدر ایدم» دیور ایدی. بو وقت مستفاد الاخبارک صوگ جلدی طبع اولنماشیدی.. هندستان عالمرندن هم شهاب الدین حقیقه چوق شیلر استماع ایتدم ایسه ده شمدی مونلر خاطرمده یوقدر. ذاتا هندستان عالمری بخارایلر ره روشننده محاکمه سز سویلر لر. بر آدمنی مدح ایتمک بولسه لر علمی ایله فناعت ایتمای مولوی واولیا الغنی ده آرالر. صدیق حسن بهوپالی

كېي ذاتنڭ علمينه اعترافى ايتدكلى حاله ولى توگل ديه تهمت فيلورلر. بىكا كوره بوده ضررسزدر. زيرا بزم اهلیمز شهاب الدين المرحاني وعبدالنصير القورصاوى كېي ذاتلرنى عالم ديه اعترافى واقرار ايدلرده، شونكله بر ابر تفسیق فيلورلر، زنديقلكلى ايله حكم توزورلر.»

زكى افندى وليدى يازا: «..شهاب حضرتنى روسچه بلمه گان ديلر. پنده بىلگاندر دېمېم. شهاب الدين حضرت اوزينڭ تاريخنى توركى، فارسى اثرلردن گنه جيفان، روسچه دن آلمانغان ديلر، لىكن مېن روسچه دن (حتى بىك اعلى صورنده صايلى بلوب) آلمان دېمېن. حاجى مراد افندى «تلفيق الاخبار» اسملى كتابنده كوب اورنده شهاب حضرت گه هجوم ايتنه، حتى كوب اورنده بو سوز تاريخده يوق بلىكه مرجانى اوزى چغارغان ديبوك ايتنه. بز اوز كوزمز ايله كوروب بله مز، مرجانى نڭ شول حاجى مراد طرفندن رد ايتولگان سوزلرى روس كتابلرنده وقائع نامه (ليتوپيس) لرده بار. آنڭ تاريخنك آثار عتيقه جمعيتلرى مجموعه لرندىن، حتى واق تاريخى بر اشورلردن، مثلا فوكس وفره ن كېي لرنڭ اثرلرندىن سوزلر بار... نېچوك ده مرجانى روسچه اثرلردن فائىلانغان. ملاحسېن افندى فيضخانى كېي تاريخقه بىك كېڭ صورنده آشنا اولغان شاگردى شهاب حضرتنى روس ادبياتنكغى تاريخى معلوماتن دريغ ايتمه گانلردر. مونڭ اوستينه مرحوم قزان نڭ دارالفنونده گى تاريخ جمعيتنده هم قزانك ۱۸۷۷ نچى يل ياور وپانڭ هر طرفندن جيولغان تاريخ عالمرينڭ زور جمعيتنده اعضا بولوى مناسبتى ايله روسچه منبعلردن هر حالده فائده لىنى قالماغان. تاريخ واتناغرافيانڭ الوغ عالمرندن پرافيسور گوتوالد داملا مرحوم ايله طانش وياقن دوست بولغان. نېچوك ده بو اشلرنڭ مرجانى مرحومگه كوب فائده لرى بولغان، اثرلرينده بىخى تاثير ايتنه آلغانلر.»

«بولدز» ده (۱۹۱۴ نومر. ۵۱۱۷) ع. بطل افندى يازا: «..بز مرجانى

حضرتلرن بر دینی مصلح و مجدد کوره مز. اول بخاراده اوقوسه ده، آنک بعض بر آکلی عالمرنک بول کورسه تووی آرقاسنده تعصیلده جههور بولی بلهن بورمیچه، اوز آلدینه علوم حقیقه ئزلو صددنده بولغان. بخارا مدرسه لرینه تنقید کوزی ایله قاری آلمان. بو مدرسه لرده گی بر طاقم قوری و روحسز درس کتابلری بلهن گنه اکتفا اینمیچه، نیچه عصرلردن بیرلی کنبخانه لرده طوزان، طوپراق، پهره وز اچنک فوزغاتا میچه یاتقان نادر اثرلرنی تیکشروب استفاده اینتکان.. کتاب تصنیف اینو ایسکی زمان عالمرینه مخصوص بولغان دیب اعتقاد اینلنگان بر زمانه مرجانی قولینه قلم آلوب بوتون اسلام عالمن اوفوتو نیتی بلهن عربچه کتابلر یازا باشلادی. تقلید وجهودنک اسلام دینینه هیچده کیلشمه گانلنگن اثبات اینتوب میدانغه آطلدی. سوکوره بر نیچه عبادت رهوشلرن، دین اسمندن اشله ننگان معناسز بدعتلرنی کمال جسارت ایله تزییف ایندی. کوب حقیقه ودینی نظرلرنی قافشاتوب، کوب بدعت سیئه لرنی صارصلدروب، مرجانی حضرتلری بزه فکرنک فوزغالووینه و تنقید فوه سینک اویانووینه خدمت ایندی. ایکنچی یاقدن اول تاریخ و ماضییه زنی تیکشروب ملیتمزنی بیلگیلرگه و تاریخی بر ملت ایکانلسمزنی اثبات اینترگه، ملت عهری ننگ غایت اوزون بولغانلغن کورسه توب، عموم ملت منفعتی اوچون خدمت قیلورغه دردلرنی اویاتورغه طرشدی. اوچونچی یاقدن مرجانی بزنی روس مدنیته ایله طانشدرغه و دولتنگ قانون و سیاستندن خبردار بولوب طوررغه دعوت ایندی..»

«بولدز» شولوق نومورده عصمتی افندی یازا: «.. مرجانی حضرتلری ترقی، تعالی اوچون دائره فکریه ننگ کیٹکایووی، فکریه قوللق دن قولونک ضروری ایکانلنگن بلوب، شول بولده بتون اجتهادین صرف ایندی. «اجتهاد منقرض، تقلید فرض» دیگان فکرنک خطالغن قطعی رهوشده اثبات ایندی. عقل نعمتی اوزرینه سالنغان حبسنی کوتاردی،

آنی قوللقدن آزاد ایتدی، طبیعت مکتبندن استفاده ایچون ایرک بیردی.. اول هر نرسه نی اصلاح ایتهر که اومطولا، فکرا لرنی اویغاتورغه طرشه، سنتلرنی احبا ایتهر که رغبت ایته ایدی. عبادت لرنی شربعتده بیان ایتولگانچه اونه کزده، عبادت لرنی کزده بدعت رهوشی بیرودن صافلانگن، دی ایدی. سز تاتار بالاسی، تاتار بولغانگننی اونوماگن، تلگننی، عادتگننی، حتی کیمیکننی طاشلاماگن؛ حکومت نك تسن، بازوون زا کونن بلو لازم دی ایدی.. سوز نك قصه سیغنه مرجانی حضرتلری هر بر یا کلهشنی توزه تو، هر بر خطانی اصلاح ایتو، آداشقانی یولغه صالو کبک، ایك آغر، ایك زحمتلی خدمت لرنی بله ن بتون عمر ن اونکاردی. مونه شونلقدن مرجانی حضرتلری بز نك مدنیت تاریخمه زده اوزینه آبروم بر دور اییه سی بولوغه مستحق ذات لرن..»

جمال الدین افندی ولیدی «وقت» (۱۹۱۴ آپریل ۱۸ ده) یازا: «.. بز نك تاتار لرن ایچون شهاب حضرت نك ایك مهم، ایك بیلگولی اثری شبهه سز ایکی جلد «مستفاد الاخبار» در. بونلر بز نك تاریخمه نك آناسی دیب ایتور که یارارلق اثر لرن.. شهاب حضرت اوزینك تاریخ لرنده عادی بر روایتچی، وافعچی بولوب بارمی، یازغان نرسه لرنی ایله بیک ایتروگی تنقید و محاکمه دن کیچروب یازا.. شهاب حضرت، تاتار تاریخنی مثلن کورمه گان بر دماغ، بر ده ایدی. زمانی، محیطی آنك اشینی، تأثیرینی تیوشلی درجه سندن کوب کیموندی، لکن بو زمان و محیطه بولنوی آنك درجه سون شأنن زور ایتدی غنه. محیطنده غی قارا کفیلک قوتلیدگی اول بولدنك لازم درجه ده یاقتر تووینه مانع بولدی، فقط شول اوق قوتلی قارا کفیلک آنك یاقتر وینه یاردم ایتدی.

«یاقتر اوق بولدن یانادر تون قارا بولغان صاین»

مرجانی حضرتلری بختیاردر: آنی یکر می میلیونلق بر خلق اوزینك ایك مهم بر اعضاسی صاناب، تعظیم و تبجیل بلن یاد ایته، بار قدر کوچی ایله نامن تأیید که طرشا.

بوملت، ینە بختیاردر: آنڭ تارىخىندە مرجانى كىبى علم و حقيقت
مجاهدلىرى بار، آنڭ تريكلىرى آراسىنە قىند ايتلورلك اولسكلىرى بار.
آنڭ ماضىسى بتونلىرى اوك بوش بىر صحرا توگلى، آندە سىرە كىگنە
بولسەدە، كوله گەلى، يەشل، يەملى.. آغاچلىرى بار..»

قرآن طبعسى مناسبتىلە «شورا» دە (۱۹۱۴ عەد دە) اوشبو سوزلىرى
يازغان ايدى: «قرآن كرىمنى رسم عثمان ايلە يازو طوغرىسىنە مرجانى
حضرتلىرى تامام بىر يەنە يتشىدە آلدىمى يوقمى؟ اما بو طوغرىدە طاقت بشرىدە
يىتىكان قدر اجتهاد ايتكان بولوونكە شىبە يوق. قازان شەھرىنە و آنڭ اطرافىندە
بولغان ملالار، آنلارغە ايارگان بىغوراللىرى و نفوذلى بايلىرى، صوبىرانيە اعضاءلىرى
بتونسى دشمن و حاسد بولوب طور ووى اوستىنە، ظاهرى ياردەمچىلىرىدەن،
سرسويلەر امىنلردەن محروم قالووپنە التفات ايتمى و اوزىنڭ صواب دىب
بلىگان بولندەن دونمى ثبات و ممانت ايلە حر كىتىنە، تعجب ايتمى اوتوب
كىنو مەكەن توگلى. جسارت ادبىيە و شجاعت مدنىيەنڭ موندەن دە آرتق
درجەسىنى امىد ايتارگە اورن يوق. مرجانىدە تابلغان درجەلىرى، شول
مەدوح صفتلرنڭ ايكىنچى مرتبەلىرى بولسە كىرەك.»

الحمد لله الذى هدانا لهذا وما كنا لنهتدى لولا ان هدانا الله.

شهر شرف.

۱۳۳۳ سنه، ربيع الاول ۱.

فهرست

مرجانی نڭ ترجمهء حالی.

- شهر شرف ۱۹۳-۲
- ۳ مرجانی نڭ اسم، نسب و عائله‌لاری. آنا بالاری نڭ اجمال احوالی
- ۸ ولادتی. آنا سندن یتیم قالووی. بالالقی و باشلك خاطره‌لاری
- ۱۵ فریده تحصیلی. خلفه‌لاری. استعداد و اجتهادی
- ۲۲ خلفه بولوی. اوقوتو اصولی. برنچی اثرلاری. اجمالاً کیدشی
- ۲۷ بخاراغه سفری. یول خاطره‌لاری. طروبسکی ده. یولده تجارتی
- ۳۳ بخاراده استاذلاری. آندهغی درس ترتیبیلرینه نظری. تحصیل رهوشی
- سهرقندگه سفری. قاضی ابوسعید و کتبخانه‌سی. فکر و مسلک
- ۴۶ توزه‌لو. قورصاوی نی آکلاو
- ۶۱ بخارادن استفاده‌سی. مصاحبه‌لاری. شاگردلاری. اجتهادی
- ۶۹ تاریخ و طبقات‌غه اهمیتتی. بخاراده یازغان اثرلاری
- ۷۱ تصوف ایله اشتغالی. وشول خصوصدهغی سوزلاری. بخاراده معیشتی
- ۷۷ بخارادن فایتووی. یول خاطره‌لاری
- ۷۹ قران‌غه امام بولووی. مرجانی امتحان
- ۸۴ مدرسه‌سی. برنچی درس و شاگردلاری
- ۸۶ مرجانی و ابراهیم بای. قرانده اسلام محکمه‌لاری
- ۹۲ امامتدن معزول بولوب تورووی. مدرسه‌ده فترت. علمی خدمت‌لاری
- ۹۸ مدرسه‌ه عالیه بناسی. تنظیماتی. درس جدوللاری
- ۱۱۱ مرجانی نڭ شاگردلاری
- روسچه اوقو حقیقده نظام و خلقه‌ن نڭ آکا قاراشی. قرانده روسچه‌غه
- ۱۲۶ دارالمعلمین آچلووی. مرجانی نڭ آنده خدمت و استعفاسی

- ۱۳۵ هجاز سفرى. حج بولندهغى خاطرە و مشاهداتى
 آخوندلرغە نظرى. آخوندلغى. دوخاۋىنى صوبىرانبەدن كوتكان نرسەلرى.
 صوبىرانبەغە امتحانلرنى اصلاح، عيد و روزەلەر، قرآن كرىم و دىنى
 ۱۵۹ كىتابلرنى باصدرو حقندەغى لايىھەلرى
 مرجانى وقتندە تاتار علماسى. علم و طبيعتلرى. مرجانى ايله
 ۱۶۹ اختلاف و آنى انتقاداورنلرى
 مرجانى نىڭ اخلاق و طبيعتى. بعض عادتلرى. خصوصى معيشتى
 ۱۷۸ و عادتلرى حقندە فزى غالىبە خانم نىڭ مكنوبى
 ۱۸۸ رسمى. رسم آلدر و حقندەغى سوزلرى
 ۱۹۰ وفاتى. آنىڭ حقندەغى مۇئەلەر

مرجانى نىڭ علمى خىدمەتلرى.

- عبدالله عصمتى. تصحيح و مصحف خىدمەتندە مرجانى ۱۹۴-۲۲۱
 مصاحفى شريفەنى ضبط. اصحاب و سلفى نىڭ رسم مصحف گە ائەتناسى.
 ۱۹۴ مرجانى گە فەدر مصحف لىر
 ۱۹۸ تصحيح مصاحفى حقندە تارىخى ھەم رسمى سىندلر
 تصحيح مصحف طوغرى و سىنە مرجانى نىڭ خىدمەتلرى و بو خصوصىلغى
 ۲۰۴ بيانلرى. مرجانى دن سوڭقى مصحف لىر
 ۲۱۲ مرجانى خىزمەتلرى قۇبىغان علامتلىر
 ۲۱۳ مصحف امام، ھەم سەرقىندە محفوظ مصحف حقندە مرجانى و غىرلار
 ۲۱۷ سەرقىندە محفوظ مصحف حقندە رسمى مەلۇمات
 ۲۲۱ پىتر و غراد كىتەبخانە سىندەغى مصحف
 كىشاف تىرجمانى. مرجانى نىڭ مسائل اعتقادىدە توتقان يولى ۲۲۲-۲۷۱
 ۲۲۲ سلف و متاخرىن دە عقايد
 ۲۲۷ علم توھىد و كلام حقندە مرجانى نىڭ بيانلرى

- ۲۳۱ الله تعالى نك صفتلرى حقنده مر جاني نك تحقيقاتلرى
- ۲۳۵ حدوث و قدم عالم مسئلەسى. بونلرنك شرعى و لغوى معنالرى
ز ماندن متعالى بولغان مچر دات. روح انسانى نك ابدى بولووى. جنت
- ۲۳۹ جهنم و اهلى نك عدم فناسى. و عددە خلف ايل و عبيدە خلف مسئلەسى
حدوث عالم مسئلەسى نك دين گە مناسبتى. حكمت نقطه نظرندن
- ۲۴۲ فاراو. مر جاني نك اعتقادى
- ۲۴۸ نبوت و معجزه حقنده مر جاني نك بيانلرى
- ۲۵۰ خلق قرآن مسئلەسى
- ۲۵۳ فرقه ناجيهنى تعيين حقنده غى سوزلر و مر جاني نك تحقيقاتلرى
- ۲۵۷ تفضيل اصحاب. افضليت نك معنالرى. مر جاني گە طعن ايتولر
- ۲۶۲ اجماع مسئلەسى و منكرلرى
- ۲۶۳ تكفير مسئلەسى حقنده مر جاني نك تحقيقاتلرى
- ۲۶۷ فلاسفه و حكمااء اسلام غە نظرى. شريعت و حكمت
- ۳۲۲ - ۲۷۲ طاهر الياس. مر جاني نك فقه دائره سنده خدمتلىرى
- ۲۷۳ كتاب، سنت، اجتهاد و تقليد
- ۲۷۸ مذهبدين مذهب گە انتقال
- ۲۸۰ طبقات فقهاء
- ۲۸۱ قصه كيجلر ده عشا
- قرآننى تفسير ره و شلرى و مفسرلر، هم تفسير بالرأى نك معناسى
- ۲۸۴ حقنده مر جاني نك بيانلرى
- ۲۸۹ عشانك سقوطلى حقنده سوزلر، و جوبى حقنده دليللر
- ۲۹۳ هول، رغائب، براءت نمازلرى حقنده مر جاني نك بيانلرى
- ۲۹۵ احتياط ظهر
- ۲۹۵ خطبهلر: سنت گە موافق خطبهلر. جمعه و نكاح خطبهلر نده بدعتلر
- ۳۰۱ نشهده اشاره

- سلام: ملاقات وقتندەم نماز دەغى سلام حقندە رعايەسى تيوش سنتلو ۳۰۳
 ۳۰۵ صدقە فطر
 ۳۰۵ روسيەدە شرعى قاضيلىر، محلە اماملىرىنىڭ شرعى قاضى بولولرى
 ۳۱۰ ھلال رمضان: تەكلىم، شەھود شەھرى، اختلاف مطالع، رۇيت
 ۳۱۷ ذبيحە: نصارى لىرىنىڭ ذبيحەسى و آنلىرىنى نىكاح مەسئەلىسى
 ۳۱۸ تەسۋىپ نامە حقندە مرجانى فكىرى
 ۳۲۱ تەيىن قىلغۇن حقندە خىدمەتلىرى
 ۳۲۱ مەزھەبە سىلابىتى
 ع. عزيز. مرجانىنىڭ علوم، فنون و صنائع قاراشى ۳۲۳ - ۳۳۲
 ۳۵۸ - ۳۳۳ مرجانىنىڭ تارىخى خىدمەتلىرى
 ۳۳۳ مرجانىنىڭ تارىخى فەننە مەنسەبىتى، تارىخى اثرلىرى
 ۳۳۷ تارىخى اثرلىرىنىڭ مەنبەلىرى
 ۳۴۸ مرجانى تارىخى اثرلىرى نىچەك يازغان؟
 ۳۵۰ مرجانىنىڭ اصول و فىلسەفە تارىخىغە دائىر فكىرلىرى
 ۳۵۴ مرجانىنىڭ تارىخى خىدمەتلىرىنىڭ بەھاسى

مرجانى حقندە مقاله و خاطرەلىرى.

- عالمجان حضرت بارودى مرجانى حقندە اجمالى معلومات ۳۶۰ - ۳۷۸
 ۳۶۳ مرجانى فكىرىنىڭ باش تەنبەھى
 ۳۶۵ درس، و درس بايندەغى مەسلىكى
 ۳۶۶ ارشاد و اصلاحى و كىفەتە نەشرى
 ۳۶۷ مرجانى حضرتلىرىنىڭ يازغان آثارى
 ۳۷۱ افكار عالیە سەندىن بەغزلىرى
 ۳۷۴ اجمالى احوال و اخلاقى
 ۳۸۱ - ۳۷۹ آخوند بىرھان الدىن الشىبكاوى مقالهسى
 مرجانى فكىرنەچە تەرقىدىن مانع بولغان سەببلىرى. اشقولا دە مەملىك.

رضاء الدین حضرت مقالہ سی

۳۸۲ - ۴۱۶

مقدمہ۔ اطرافدہ مرجانی دوستلری. «ناظورہ» ننگ درجہ سون
«چارودہ» کوناروی. فکردہ انقلاب. ملاجلال حاشیہ سی. مرجانی ایلہ کورشو.

مرجانی ایچون شاگردلری خدمت ابتدہمی؟ ۳۸۲

مرجانی حقندہ تورلی کشیلردن (احمد حاجی آخوند، ابراہیم
آچورین، برہان قاضی، برہان الدین المرجانی، حبیب اللہ الاسترلی،
حبیب النجار، حسن آچورین، خلیل قاضی، خیر اللہ آخوند، سلیمان
آیتوف، سمرقند آخوند، صادق علیسکای، صالح بن عبد الغالی، صفی
آخوند، عالمجان حضرت، عبدالحکیم الجالبوی، عبدالفتاح حضرت، غلمان
آخوند، محمد علی الظاہر الوتری، منہاج آخوند، موسیٰ حاجی) لردن
ایشتلگان سوزلر ۳۹۰

خلقدہ محافظہ کارلق. مصلحلر و آنلرننگ جسارت ادبیہ لری ۴۰۷

مرجانی عصرندہ گی عالملر ۴۱۰

«المقتطف» مجلہ سنہ مرجانی ۴۱۳

مرجانی حقندہ عقیدہ مز ۴۱۵

یوسف آچورین مقالہ سی. تورک مطبوعاتندہ مرجانی ۴۱۷ - ۴۲۶

شہاب حضرتنی زیارتہ ۴۲۰

«معلومات» مجلہ سنہ مرجانی ترجمہ حالی ۴۲۲

شمال تورکارندہ مرجانی ننگ موقعی. دینی تجدد ۴۲۴

احمد ہادی مقصودی مقالہ سی ۴۲۷ - ۴۳۵

مرجانی فی تقدیر. شرعی مسئلہ لردہ توتقان یولی. بازارلقنی

احترام ایتووی. بخارا اصول تعلیم انتقادی. اوز مدرسہ سنندہ

تعلیم. مرجانی ننگ مرتبہ سی.

بوا نورعلی حضرت مقالہ سی. ۴۳۶ - ۴۳۸

مرجانی ایلہ مناسبت، آننگ حقندہ اعتقاد، کتابلری حقندہ معاکہ.

- ۴۳۱ - ۴۳۹ عبد الرشید قاضی ابراهیم مقالہ سی۔
مر جانی حقندہ خاطرہ لری۔ وآکا نظر۔
- ۴۵۸ - ۴۴۲ حبیب النجار حضرت مقالہ سی
- ۴۴۳ مر جانی نك اعتقادیات غہ نظری
- ۴۴۵ فقہ بابندہ غی مسلگی وشول یولدہ خدمت لری
- ۴۴۷ قومینہ وبر مش تنبیہ لری و خدمت لری
- ۴۵۰ مر جانی دہ کور لہش عادت و فعل لری
- ۴۵۱ علم گہ و علم اغہ دائر سوز لری
- ۴۵۴ معارف جدیدہ گہ دائر سوز لری
- ۴۵۶ اخیر مینرتلرنہ غی اجتهادی
- ۴۶۷ - ۴۵۹ ہادی آطلاسی مقالہ سی
- شہاب حضرت کم اپدی؟ اسلام نك اولکی و صوٹغی حال لری۔ قرون
نازلہ دہ اعتقاد۔ مر جانی نك تجدید و اصلاح اور نلری۔
- ۴۶۸ - ۴۸۴ احمد زکی ولیدی مقالہ سی
- روس تاریخی ادبیاتندہ مر جانی۔ روس ادبیاتندہ تانلووی۔ رادلوف نك
آرخیا لوغیا اسپیز دنہ «غلالہ الزمان» حقندہ دا کلادی۔ کاتانفی نك «مستفاد
الاخبار» حقندہ او قوغان دا کلادی۔ مالوف نك «مستفاد الاخبار» فی تنقیدی
وشونی معاکمہ۔
- ۴۸۵ - ۵۰۵ استرخان عبد الرحمن حضرت عمری مقالہ سی
- ۴۸۶ مر جانی حضرتینك بعض سیرت لری
- ۴۹۰ تحصیل خاطرہ لری و درس لری
- ۴۹۳ مذهب لری گہ نظری
- ۴۹۵ تصوف غہ نظری
- ۴۹۷ شعر و موسیقہ غہ نظری
- ۴۹۸ روسیہ دہ گی مفتی لك گہ نظری

- شاگردلر ايله مجالسه لری. اشقولا حقنده بر سوزی ۴۹۹
- مرجانی حضرتلری بر لن بولغان سفر خاطراتی ۵۰۱
- وفات وقتنده غی حاللری ۵۰۴
- محمد نجیب حضرت تونتاری مقالهسی ۵۱۲ - ۵۰۶
- مرجانی حضرتلری حقنده خاطراتم. مرجانی نڭ علم گه بیرلووی وعالم بولوی نڭ سببیلری. اعتقادی. اجتهاد وتقلید مسئله لرینه نظری. حقنده علماء اسلام نڭ شهادتلری. اعتنا ایتمک بعض مسئله لری.
- شیخ مراد افندی مقالهسی ۵۱۶ - ۵۱۳
- مرجانی نڭ تذکار ودر خاطر ایتمک ایچون بر ایکی جملہ. مرجانی نڭ موقعی. علوم دینیہ وتاریخده اولان رتبه سی. اعتقاد ودیانتی.
- عالمجان حضرت بارودی مقالهسی ۵۲۷ - ۵۱۷
- مرجانی نڭ علم وعلماغه نظری. شعار دینیہ ومراسم ملیہ نی محافظه اہمیتی. صاحب تر جمہ ایلہ کاتب نڭ مناسبتی.
- بوا عبدالله حضرت مقالهسی ۵۳۰ - ۵۲۸
- مرجانی حضرتلری حقنده خاطرہ لرم. مرجانی نڭ افسکاری. مصر، استانبول، بیروت، علماسینڭ مرجانی گه نظرلری.
- بوہان شرف مقالهسی ۵۳۶ - ۵۳۱
- حاضرگی یاشلر نظر نڭ مرجانی. مرجانی نڭ ملتہ مزگہ کورستان خدمتلری. شہاب حضرت دہ بولغان خاصیتلر.
- حسن ابن ملا احمد القولجاری مقالهسی ۵۳۹ - ۵۳۷
- مرجانی نڭ دینی و ملی خدمتلرن تقدیر و بعضلرن یاد ایتو.
- حسن عطا قاضی عبشی مقالهسی ۵۸۱ - ۵۴۰
- مرجانی حضرتلرینی ایسکہ توشرو ۵۴۰
- مرجانی دہ فکر استقلالی وتنفید قوه سی ۵۴۶
- مرجانی مجدد ایدی. تجدید ومجددک نڭ معنالری ۵۴۷

- کتاب وسنت گه تمسک
 ۵۴۸
 ۵۵۸ رمضان غه کرو، وچفو
 ۵۶۰ روسچہ اونی یازا وقانون روسیہ نی بلو
 ۵۶۱ اشقولا ده دین معلم لگی
 ۵۶۲ موسیقہ و شعر . فائده لری، آنلر حقندہ علماء اسلام و مرجانی فکری
 ۵۶۶ اولگی مدرسہ لرده درس اوقولو تر تیبی . اول خصوصہ مرجانی خدمتی
 ۵۷۵ مرجانی ننگ تاریخی خدمت لری . ملی تاریخہز گه نیگز صالحووی
 ۵۸۲ - ۵۸۹ احمد زکی ولیدی مقالہ سی
 مرجانی ہم فیوم ناصری مناسبت لری، ناصری ننگ «غلاله الزمان» فی
 انتقادی وشول خصوصہ معاکمہ .
 ۵۹۰ - ۶۰۲ برهان الدین حضرت مرجانی مقالہ سی
 والد محترم مز حقندہ بعض خاطرہ لرم . علمی فیکر لری و بعض مجلس لرده
 اولان سوز لری . حقندہ اولان بعض شکوک و اباحت گه جواب . اعتنا ایتد -
 یکی عادات حسنه وسنت لار . حقندہ غی بعض شبہہ لار .

متفرقات

- شہر شرف مقالہ لری
 ۶۰۳ - ۶۱۷
 مرجانی گه مناسبت لی واقعہ لار . تورلی وقت لرده غی سوز لری و بعض عادت لری .
 صوگھی وصیتی . حقندہ غی مکتوب لار . مرجانی و بلال صوفی . لوندن مکتوبی .

مرجانی حقندہ مطبوعات

- ہرب، تورك، تاتار مطبوعاتندہ مرجانی و کتاب لری
 ۶۱۸ - ۶۳۰